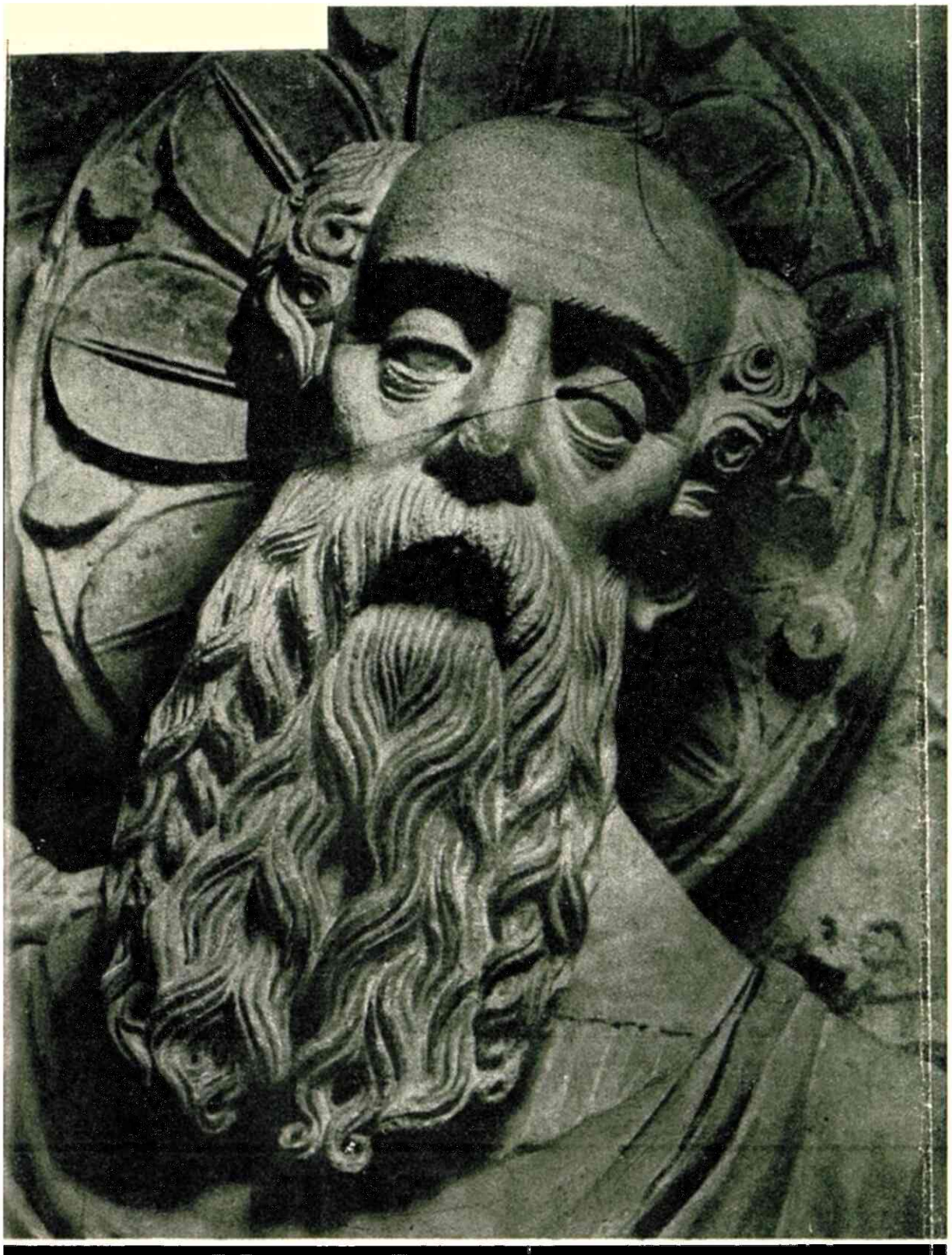
HOLZNER

SVÄTÝ PAVOL

Dielo prof. Dra Jozefa Holznera „Paulus" vyšlo roku 1937. Odvtedy dosiahlo v pôvodine 19 vydaní a preložené bolo do svetových rečí. Tento mimoriadny úspech najlepšie svedčí o kvalite diela.

Kardinál Pacelli, terajší Sv. Otec Pius XII., napísal o diele 19. aug. 1937 medzi iným toto:

„V jedinečnej osobnosti a v priekopníckom životnom diele Apoštola národov sú obsažené pre ľudstvo všetkých čias a oblastí také hodnoty, ktoré vždy znova podnecujú predkladať a využitkovať ich časovým pomerom a potrebám čo najprimeranejšie. Neprehľadné množstvo diel o sv. Pavlovi je najvýraznejším dôkazom večne svieže j príťažlivosti i nevyčerpateľnosti tejto skutočne vznešenej témy. Nikto sa nemôže pokúšať o chápanie Pavla, ak nevyrástol v poznaní a láske Kristovej, všemohúca milosť, ktorého zvolila si práve tohto prenasledovateľa a uschopnila ho na najúspešnejšieho zveľaďovateľa svojej ríše. V takom čase, keď sa Otec kresťanstva najvrúcnejšie modlí o zopakovanie milosti pri Damasku pre mnohých, ktorí Evanjelium a Cirkev Kristovu zneuznávajú a prenasledujú, je osobitne záslužné, usmerniť pohľad práve aj nemeckého ľudu na sekulárnu postavu toho, ktorého milosť Božia vytrhla z úzkeho rámca zdedených predsudkov a povýšila za Doctora Gentium.

Spolok sv. Vojtecha s láskou prekonal všetky ťažkosti, len aby umožnil našej verejnosti čítať toto vzácne dielo v slovenčine. Nech ono pomáha vzbudzovať milosť Božiu i pod Tatrami, lebo sa nazdávame, že časy i tu dozrievajú pre Šavlov.

1. **»Pavol v izbe«** od Rembrandta, z rokov okolo 1630.
Nürnberg, Germanisches Museum, fot. Chr. Müller, Nürnberg.

Msgr. Prof. Dr. JOZEF HOLZNER

SVÄTÝ PAVOL

JEHO ŽIVOT A LISTY

V NÁBOŽENSKODEJINNEJ SÚVISLOSTI

Z NEMČINY PRELOŽIL
VALENTÍN KALINAY

VYDAL SPOLOK SV. VOJTECHA V TRNAVE

1945

Nihil obstat:

Mons. Dr. Paulus Žiška,
praelatus domest. S. S.
censor dioec.

Imprimatur:

Nr. 4714/1944.

Tyrnaviae die 16. Oct. 1944.

Mons. Joseph Minárik,
vicarius generalis.

Kniha Msgr. prof. Dr. *J. Holznera* „*Svätý Pavol*" (Paulus, 15.—19. vydanie, Herder & Co., Freiburg i. Br.) preložil *Valentín Kalinay* a vydal Spolok sv. Vojtecha. Vytlačila knihtlačiareň Spolku sv. Vojtecha v Trnave r. 1945.

PÔVODCOV PREDSLOV

Duchovná tvár Cirkvi prítomnosti zas väčšmi dostáva rysy prakresťanstva pod vplyvom dobovej situácie, nosiacej rysy apokalyptické. Štyri hnutia dávajú dnešnému katolicizmu ostrý výraz. A všetky štyri sú pavlovsky orientované. Hnutie liturgické a eucharistické živia sa hymnickým vzletom a sviatostnou mystikou Apoštolovou. Pavlova osobnosť zapálila však najmä hnutie misijné, rútiace sa ako nová turíčna búra, a vo všetkých krajinách zblkajúce biblické hnutie. Nik menší ako arcibiskup Msgr. Constatini, geniálny organizátor a generálny tajomník Propagandy, vypracoval najnovšie klasickou formou modernitu sv. Pavla, učiteľa misijnej náuky, ako sa mu zjavila pred dušou kedysi v Cíne. Vraví: Kdekoľvek sa misijná náuka oddiali od Pavla, zakrpatie; len čo sa však vráti k nemu, povstane omladenou silou.

A tobôž súčasné oduševnenie za sv. Písmo nemôže prejsť povedľa Pavla. Jestvujú síce i časovo podmienené zvyšky z jeho rabínskeho umenia vysvetľovať Písmo. Ale čo je veľké u neho, prorocké-pneumatické hľadisko, s ktorého sa všetko stáva smysluplným, s ktorého dostáva všetko usporiadanie a mieru, volá sa Kristus. Jeho zážitok Krista, jeho náuka o mystickej vospolnosti s Kristom, shrnutá do najkratšieho výrazu v slove „v Kristovi", pôsobí ako polarizátor na všetky životné vzťahy, otázky a potreby, dáva všetkým čiastočným poznatkom správny stred. Toto koncentrické usmernenie pohľadu na živého Krista, ktorý žije v slove Písma, naplnenom Duchom, v mystériách kultu, v turíčnej búri našich dní, v misijnom hnutí a najmä v martýriu Cirkvi v mnohých častiach nášho kozmu, skropeného krvou, môže a má zachrániť náš náboženský život pred rozprsknutím a skomplikovaním a dať mu prakresťanskú veľkosť a jednoduchosť.

Toto sú hlavné hľadiská a vedúce myšlienky, ktoré — tak sa nám zdá — ospravedlňujú tento nový pokus o Pavlov životopis. I pri tomto nábožensko-praktickom vyznačení cieľa myslel som však, že nesmiem prejsť povedľa toho časovodejinného a

kultúrnodejinného materiálu, ktorý vynieslo na svetlo starostlivé bádanie, aby sme lepšie mohli porozumieť Pavla a jeho dielo na pozadí jeho času. Kultúrnodejinná súvislosť však, príbuzný tón „litery", nesmie nám zmiasť pohľad pre priepastnú protivu, ktorú len „Duch" mohol preklenúť. Len takto si jasne uvedomíme skutočnosť, ktorú istý nemecký bádateľ priobliekol do týchto slov: „500 rokov vládla Stoa v antickom svete, a jednako nikde nevedela zaraziť nábožensko-mravný úpadok klasických národov. Jednako ostáva svetodejinnou skutočnosťou, že list Rimanom bol pluh, ktorý oral hlbšie než Epiktetove idey" (Alb. Dieterich). V svetle tejto skutočnosti nástojčivo leží nám kresťanom dneška na duši povinnosť prebudiť v sebe sily kresťanského praveku a „dať im žiariť do sveta ako strážnym ohňom" (Flp 2, 15).

Pôvodca.

Z PÔVODCOVHO PREDSLOVA K 3—10 VYDANIU

Pretvorenie antiky na kresťanskú formu myslenia a žitia je najväčšia udalosť v dejinách ľudského ducha. Nie div, že sa náboženskodejinné bádanie nevie odtrhnúť od tej mohutnej osobnosti, ktorá dala tomuto pretavovaciemu procesu začiatok i najúčinnejšie popudy. Bezprikladný záujem o osobnosť a myšlienkový svet veľkého Apoštola pomohol i tomuto životopisu Pavla a vyžiadal si jeho vydanie za vydaním. V tomto záujme sa zaiste ozýva prakresťanskému „zážitku novosti" (Prümm) spríbuznený cit, že stojíme uprostred neslýchaného kultúrneho prelomu alebo na jeho konci.

Hlavná potreba našich dní nie je natoľko vedecké podrobné bádanie, v ktorom vynikala minulosť, ale skôr oživenie a prežiarenie veľkých epoch a postáv v nezlomenej celistvosti ich zjavu, prejavujúcom sa v tisícoch jednotlivých rysov. Preto sa aj pôvodca snažil podrobiť knihu s hľadiska kultúrnodejinného a náboženskodejinného ešte raz presnému preskúmaniu a prepracovaniu a doplniť ju v osobitnom dodatku väčšími poznámkami a exkurzmi. Usiloval sa aj vyhovieť všetkým radám, pokynom a návrhom, ktoré mu priniesla dobroprajná kritika. Potešujúce a povzbudzujúce mu bolo pri tom najmä teplé uznanie so strany tak vynikajúcich odborníkov, ako P. A. Vitti, profesor na pápežskom Biblickom inštitúte v Ríme, a P. K. Prümm, ktorého najnovšie dielo „Christentum als Neuheitserlebnis" (Kresťanstvo ako zážitok novosti) je jedinečným komentárom k „Pavlovi".

Pôvodca.

SKRATKY KNÍH SV. PÍSMA

Gn	Geneza (1. kniha Mojžišova).
Deut	Deuteronomium (5. kniha Mojžišova).
1 Sm	1. kniha Samuelova (aj 1. kniha Kráľov).
3 Krľ	3. kniha Kráľov.
4 Krľ	4. kniha Kráľov.
Ž	Kniha Žalmov.
Mudr	Kniha Múdrosti.
Sir	Kniha syna Sirachovho (aj Ekleziastikus).
Iz	Kniha proroka Izaiáša.
Jer	Kniha proroka Jeremiáša.
Nár	Náreky proroka Jeremiáša.
Ez	Kniha proroka Ezechiela.
Dn	Kniha proroka Dániela.
Am	Kniha proroka Amosa.
1 Mak	1. kniha Makabejcov.
Mt	Evanjelium podľa sv. Matúša.
Mk	Evanjelium podľa sv. Marka.
Lk	Evanjelium podľa sv. Lukáša.
Jn	Evanjelium podľa sv. Jána.
Skt	Skutky apoštolské.
Rim	List sv. Pavla Rimanom.
1 Kor	1. list sv. Pavla Korinťanom.
2 Kor	2. list sv. Pavla Korinťanom.
Gal	List sv. Pavla Galaťanom.
Ef	List sv. Pavla Efezanom.
Flp	List sv. Pavla Filipanom.
Kol	List sv. Pavla Kolosanom.
1 Sol	1. list sv. Pavla Solúňčanom
2 Sol	2. list sv. Pavla Solúňčanom
1 Tim	1. list sv. Pavla Timotejovi.
2 Tim	2. list sv. Pavla Timotejovi.
Tit	List sv. Pavla Títovi.
Fil	List sv. Pavla Filemonovi.
Žid	List sv. Pavla Židom.
Jak	List sv. Jakuba.
1 Pt	1. list sv. Petra.
2 Pt	2. list sv. Petra.
1 Jn	1. list sv. Jána.
2 Jn	2. list sv. Jána.
Jud	List sv. Júdu.
Zjav	Kniha Zjavenia sv. Jána.

OBSAH

Predslov — — — — — — — — — — — — — — 3
Skratky kníh sv. Písma — — — — — — — — — — — — 7

I. Roky mladosti a prípravy
1. Grécka vzdelanosť — — — — — — — — — — 11
2. Židovská výchova v Tarze — — — — — — — — 20
3. Pri Gamalielových nohách — — — — — — — — 25
4. Štefan — Šavol — — — — — — — — — — — 30
5. Prenasledovateľ — — — — — — — — — — 35

II. Roky dozrievania. Prvé misijné pokusy
6. Veľký obrat — — — — — — — — — — — 40
7. V Damasku — — — — — — — — — — — 49
8. Zoči-voči Bohu — — — — — — — — — — 53
9. Pri materskej cirkvi v Jeruzaleme — — — — — — 62
10. Tiché roky v Tarze — — — — — — — — — 69
11. V Antiochii — — — — — — — — — — 78
12. Pavol a Barnabáš — — — — — — — — — — 84

III. Prvá misijná cesta
13. Misie na Cypre — — — — — — — — — — 93
14. Do kraja Galaťanov — — — — — — — — — 101
15. V Pizidskej Antiochii — — — — — — — — — 109
16. Ikonium — — — — — — — — — — — — 119
17. Lystra a Derbe — — — — — — — — — — 123

IV. Borba za slobodu
18. Mojžiš či Kristus? — — — — — — — — — — 133
19. Apoštolský koncil — — — — — — — — — — 139
20. Osudný deň v Antiochii — — — — — — — — — 145
21. Rozpadnutie jedného priateľstva — — — — — — 152

V. Druhá misijná cesta
22. „Ó, Timotej!“ — — — — — — — — — — — 156
23. „Lukáš, milovaný lekár“ — — — — — — — — 162
24. Lýdia, obchodníčka s purpurom z Filipi — — — — 170
25. Veštica — — — — — — — — — — — — 175
26. V žalári vo Filipi — — — — — — — — — — 179
27. V Solúni — — — — — — — — — — — — 185
28. Zo Solúňa do Berey — — — — — — — — — 191
29. „Sám v Aténach“ — — — — — — — — — — 197
30. Neznámy Boh — — — — — — — — — — — 206
31. Na Areopágu — — — — — — — — — — — 212
32. Založenie cirkvi v Korinte — — — — — — — — 223
33. Maranata! — — — — — — — — — — — 231
34. Incipit Novum Testamentum! (1. list Solúňčanom) — — 239

35. Antikrist (2. list Solúňčanom) — — — — — — — 250
36. Pavol a Galio — — — — — — — — — — — 269

VI. Tretia misijná cesta

37. Cesta do Efezu — — — — — — — — — — — 266
38. Apolos — — — — — — — — — — — — 275
39. „Starosť o všetky cirkvi" — — — — — — — — 281
40. „Výšky Božie" a „priepasti satanove" — — — — — 289
41. „K slobode ste povolaní" (List Galaťanom) — — — — 297
42. Múdrosť sveta a bláznovstvo kríža (1. list Korinťanom, hl. 1—4) — — — — — — — — — — — — 308
43. „Veľa darov, ale jeden Duch" (1 list Korinťanom; pokrač.) 318
44. „Veľká je efezská Diana" — — — — — — — — 333
45. Útek z Efezu. Druhý list Korinťanom — — — — — 341
46. Zima v Korinte. List Rimanom — — — — — — — 349
47. Posledná cesta do Jeruzalema — — — — — — — 363

VII. Kristov zajatec

48. Osudná rada — — — — — — — — — — — 369
49. „Civis Romanus sum" — — — — — — — — — 374
50. Pred Veľkou radou. Nočné videnie — — — — — — 379
51. Pavol a Félix — — — — — — — — — — — 384
52. „Caesarem appello!" — — — — — — — — — 394
53. Stroskotanie — — — — — — — — — — — 401
54. Ecce Roma — — — — — — — — — — — 410
55. Ako rástla rímska cirkev — — — — — — — — 418
56. Zo sveta Kristovho zajatca — — — — — — — — 427

VIII. Slovo Božie nie je spútané

57. Sjednocujúce dielo Kristovo (List Efezanom) — — — 432
58. Smieriteľské dielo Kristovo (List Kolosanom) — — — 441
59. Otrok Onezim (List Filemonovi) — — — — — — 449
60. „Boží skok" (List Filipanom) — — — — — — — 458

IX. Posledné cesty a listy

61. Na sklonku večera sveta — — — — — — — — 465
62. „Stĺp a základ pravdy" (1. list Timotejovi) — — — — 472
63. Cirkev na Kréte (List Titovi) — — — — — — — 478

X. Koniec

64. Druhé zajatie v Ríme. Závet (2. list Timotejovi) — — 480
65. „Doma u Pána" — — — — — — — — — — 485
Doslov — — — — — — — — — — — — — 489
Časová tabuľka — — — — — — — — — — — — 491
Náboženskodejinný dodatok — — — — — — — — — — 493
Soznam prameňov a literatúry — — — — — — — — — 511
Soznam citátov z Písma svätého — — — — — — — — 514
Soznam osôb — — — — — — — — — — — — 517
Soznam vecí (i mená bohov) — — — — — — — — — — 520
Soznam miest a krajín — — — — — — — — — — — 522
Soznam obrazov — — — — — — — — — — — — 524

I. ROKY MLADOSTI A PRÍPRAVY

1. GRÉCKA VZDELANOSŤ

Skt 21, 39; 22, 28.

Ticho a vznešene čnie divý Taurus v pozadí Tarzu, ako veľhorstvo s mnohými zubmi, ktoré sa vábivo a tajnostne privaľuje na nížinu a s ktorého sa na všetky strany rútia do dolín oživujúce vody. Podobne stojí i duchovný svet svätého Pavla v svojej vášnivej rušnosti, myšlienkovej závažnosti, prorockej hĺbke a so svojimi strmými úšustmi v pozadí našej miernej kresťanskej nábožnosti. Kto bol ten velikán, čo stojí v tôni iného, ešte väčšieho? Kto bol ten smelý priekopník a stvárňovateľ kresťanského Západu? Dve mestá boly rozhodujúce v jeho vývoji: Tarzus a Jeruzalem.

„Som Žid, narodený v Tarze, v Cilicii". Takto udáva svoje personálie rímskemu veliteľovi, keď ho zajali. Teda slialy sa v ňom dva prúdy antickej vzdelanosti: židovská výchova a grécke vzdelanie v univerzitnom a provinciálnom meste Tarzus.

Čo bol Tarzus? Miesto prastarého svetového obchodného styku, rozhranie dvoch kultúr: grécko-rímskej kultúry Západu a semitsko-babylonskej kultúry Východu. Ležal na úpätí Tauru, ktorého zasnežené končiare vyrastajú z cilickej roviny, podobne ako Libanon vyrastá z Galiley. Severný priesmyk (Cilická brána) spájal ho s kultúrnym svetom Malej Ázie, východný, v horstve Amanus (Sýrska brána), s orientálno-semitským svetom, a prístav na juhu mu umožňoval spojenie s krajinami Stredomoria. Teda Apoštolova vlasť ležala ako v zlatej čaši bujného kraja Cilicie, chránená proti drsným severným vetrom a proti pirátom Levanty. Súčasne však svojou polohou vábila ducha prebudeného chlapca do ďalekého sveta k pestrým dobrodružstvám. Mal sa ich dožiť! Veď celý jeho život bol jediné veľké dobrodružstvo.

Tarzus bol i slobodné obchodné mesto, prekladište svetového obchodu, najmä však prekladište vzácneho stavebného dreva, ktoré na pltiach spúšťali s Tauru. Mestom pretekal splavný Kydnos s prístavišťami, skladišťami a nakladišťami zľava i zprava. Tu vidíme mladého Šavla s kamarátmi, ako kývajú a ujúkajú k plávajúcim lodiam, ako lazia pomedzi debny a baly tovaru, ako počúvajú cudzozemských kupcov v pestrých oblekoch a s prečudesnými dialektmi, ktorí prišli z Efezu, Alexandrie, Korintu, Ríma a zo Španielska.[51] Divá melódia mora, čo šumela v žalmoch a spevoch Izraela, znela i do jeho mladíckych snov a celý život ho sprevádzala. More stalo sa mu životným elementom pri plnení životnej úlohy a viac ráz mu bolo osudné. V jeho listoch nachádzame nejeden obraz zo sveta obchodu a dopravy. Istotne bolo v úmysle Prozreteľnosti, aby muž, ktorý celý svoj život mal účinkovať ako misionár v pohanských mestách, bol aj vychovaný v pohanskom svetovom meste. Pavol, pre ktorého nesmelo byť rozdielu medzi židom a pohanom, Grékom a barbarom, slobodným a otrokom (Kol 3, 11; 1 Kor 12, 13), vychovaný bol nie na idylických výškach galilejských, ale v bohatom obchodnom meste, kde sa slievala miešanina národov rímskej ríše.

Kto dnes navštívi Tarzus, pochodí ako návštevník Ravenny. Kde kedysi hučalo more, kde lagúna ako vnútorný prístav spájala mesto s morom a kde oko sa mohlo kochať pohľadom na les stažňov a vetríl, tam je dnes močaristá zem. Rieka i ústie sa zaniesly pre lenivosť Turkov pieskom. Mesto leží dnes 20 kilometrov od mora a s malým prístavom Mersina spája ho železnica. Ale úrodnosť cilickej roviny je ešte tá istá: navôkol rozvlnené polia obilnín a nedozerné ovocné sady. Tarzus bol požehnaný podobne ako Damask nevyčerpateľnou hojnosťou vody. Kedysi valil sa Kydnos cez mesto; dnes ako Tarsus Čei tečie zasnene asi na štvrť hodiny poza mesto medzi topoľmi, platánmi a smutnými vŕbami. Asi na 20 minút od mesta hore prúdom tvorí ako kedysi nádherný vodopád, „ktorý v šírke 100—120 metrov sa rúti rozpenený po mohutných skalných stupňoch a rozprašuje do ovzdušia celé chmáry.“[50]

Prostredie v Tarze, v ktorom Pavol vyrástol a v ktorom neskoršie prežil veľa rokov pred svojím obrátením i po ňom, nás upozorňuje na helenistický (t. j. neskorogrécky) vplyv, ktorému sa nemohlo vyhnúť ani zahraničné židovstvo v škole a živote. Aspoň nakrátko musíme nazrieť do tohto sveta helenizmu, aby sme mohli lepšie porozumieť Pavla hovoriaceho

z listov, voľbu jeho výrazov a obrazov ako i spoluznejúce citové tóny. Dnes sa všeobecne uznáva, že grécky spôsob myslenia a žitia maly na neho nemalý vplyv a že preto dosť dlho musel žiť v Tarze. Myslel, hovoril a písal po grécky práve tak ako v svojej materinskej reči. Naproti tomu napr. Peter, len čo začal pracovať mimo Palestíny, potreboval tlmočníka, najmä v písomnom styku.

Prevládajúca náboženská idea v Tarze bola idea moci božskej, vznešený boh, ktorého rozlišovali od pracujúceho boha. Volal sa Baal-Tarz (t. j. pán Tarzu), ale i Zeus. Rozoznávanie vznešeného a pracujúceho boha bolo vlastne prenášanie ľudských danosti do sveta božstiev. V Orientálcovom duchu vládcova vznešenosť je nerozlučiteľne spojená s pokojom, nečinnosťou a nesblížiteľnosťou.[38] S okolným svetom, s poddanými sa vládca stýka len prostredníctvom svojich ministrov. Preto pridali Baalovi z Tarzu aj účinkujúce, pracujúce božstvo, ktoré si ľud vysoko ctil. Bol to domorodý boh Sandan, ktorý neskoršie splynul v jedno božstvo s gréckym Heraklesom. Sandan bol vidiecke božstvo; na obrazoch a minciach je oblečený ako sedliak — teda zrejme génius starých sedliackych osadníkov. Ako všade na Východe, aj v Tarze boly hlavné božstvá Baal a Sandan vegetačné božstvá. To dokazujú snopy klasov, hrozná a kvety na ich obrazoch. Kult Sandana — Heraklesa vrcholil každoročným sviatkom vatier. Bolo to zobrazenie smrti a oživnutia vegetačného boha. Túto ideu nachádzame v takmer všetkých mystériových náboženstvách Orientu. Sochu boha na nádherne vyzdobenom voze viezli v procesii po meste a potom ju spálili. Bol to obraz vegetácie, ktorá umiera pod pražiacimi lúčami letného slnka a potom s prebudením prírody zas vstáva k novému životu. Za oslavou smrti nasledovala oslava života, pričom rozjasaný ľud velebil zmŕtvychvstanie boha a oddával sa hnusným samopašnostiam. Ešte dnes stojí pred Tarzom mohutná, pochmúrna stavba, ktorú ľud volá „hrobkou Sardanapala", rozprávkového zakladateľa mesta. Podľa niektorých učencov je to spodná stavba Zeovho chrámu, pravdepodobne miesto spomínaných pohanských orgií. Ako zamyslene sa asi prizeral mladý Šavol, keď každoročne okolo letného slnovratu plamene ožarovaly nočnú oblohu a divý zástup s krikom a nárekom hádzal do praštiacej vatry obrovskú sochu boha! A keď mu na druhý deň pohanskí kamaráti rozprávali o nočných oslavách, vtedy istotne spolu s hlbokým poľutovaním týchto nevedomých pohanov preciťoval vznešenosť Boha Izraelského.

Toto v ľudskej prirodzenosti ležiace tušenie tajomstva umierania a zmŕtvychvstania, ktoré si v antických náboženstvách tvorilo ustavične nové formy, Pavol zaiste použil neskoršie ako zámienku, aby ukázal pohanom, že ich temné tušenia sa oveľa nádhernejšie splnily v Kristovej smrti a v jeho zmŕtvychvstaní. Mladý Šavol často chodil popri soche Sardanapalovej, mudroval možno o asýrskom nápise na nej a neuspokojil sa, kým mu ho nevysvetlili: „Pútniku, jedz a pi a uži; všetko ostatné nie je nič hodno" (Strabo 19, 5). Nebola to rozpomienka z mladosti, keď mu neskoršie pri písaní prvého listu Korinťanom (15, 32) prišly na um podobné slová z Menandra (s ohlasom slov u Izaiáša 22, 13)?

Pavol často ukazuje v svojich listoch, že pozná pohanské mystériá.[D 17] Už za chlapca mal príležitosť vidieť v Tarze, ako predstavovali ľudu zasvätencov Izidinho kultu, odiatych do nebových šiat. Mystovia,* ktorí chceli dosiahnuť zbožnenie, zahaľovali sa totiž do obleku božstva, napr. do rybieho obleku, ak bol boh predstavovaný symbolom ryby. Túto mystiku odevu pripomína možno Pavlov cudzo znejúci výraz „obliecť Krista", ktorý sa nevedel udomácniť v našej náboženskej reči, lebo obraz pochádza z kultúrneho sveta, ktorý je nám cudzí. Pavol však musel upotrebovať také rečové prostriedky, ak chcel, aby ho pohani porozumeli. A keď okrem toho ustavične sa usiluje sprístupniť svojim žiakom vo viere vykúpenie skrze Krista obrazom vykúpenia otroka, nuž zaiste aj tu pôsobila rozpomienka z mladosti na často videnú ceremóniu pri prepúšťaní otroka na slobodu.[D 1] Otrok zložil zo svojich úspor výkupnú cenu v niektorom chráme. Pán potom prišiel s otrokom do chrámu, prevzal sumu a tým predal otroka bohu. Boh však prepúšťa otroka na slobodu. Je „prepustencom božím" (1 Kor 7, 22).

„Som z Tarzu, mesta nie bezvýznamného". Znie to ako pravá grécka hrdosť na rodné mesto! Tarzus zápolil s Alexandriou a s Aténami o palmu vzdelanosti. Odtiaľ brávali domácich učiteľov pre cisárskych princov v Ríme. Mesto tak vynikajúcej vzdelanosti nemohlo nemať účinku na vytvorenie duchovnej osobnosti Apoštolovej. Vládly tu grécky duch a grécka reč, rímsky zákon a židovská synagogálna prísnosť, helenistický spôsob života a športová činnosť, orientálne kúzelníctvo a mystériá s nejasnou túžbou po vykúpení. Pred niekoľkými desaťročiami slávny Cicero bol tu miestodržiteľom provincie. Keď bol Pavol

* (Viď dodatok.)

ešte dieťa, každý deň bolo vidieť v Tarze ctihodného starého profesora, o ktorom si ľudia šeptali, keď ho uzreli: „Pozri, to je slávny Atenodoros, veľký učiteľ a priateľ nášho cisára Augusta!"

Tento Atenodoros, rodom sedliacky chlapec z okolia Tarzu, bol žiakom veľkého Poseidonia. Mladý Augustus sedel v Apolonii v Epire pri jeho nohách a až do smrti ostal verný svojmu učiteľovi. A učiteľ často otvorene povedal pravdu svojmu cisárskemu priateľovi, napomínal ho k miernosti a raz — tak sa rozprávalo — zachránil ho pred ťažkým manželským škandálom.[32] Ostatných dvadsať rokov života prežil Atenodoros v Tarze, zaviedol tu prísnu správu v meste a vyvolal hotové odušev nenie za vzdelanie. „Spoluobčania vybudovali mu chrám (heroon) a každoročne slávievali deň jeho smrti slávnostným karom pri jeho náhrobníku".[56] Jeho mravné zásady boly by k cti každému kresťanskému etikovi. „Vedz jedno: nezbavíš sa skôr svojich náruživostí, kým sa nedopracuješ k tomu, že nebudeš prosiť boha o nič takého, čo by si nemohol prosiť verejne!" — „Každému človekovi je vlastné svedomie bohom". — „Tak ži s ľuďmi, ako by to boh videl, a tak hovor s bohom, ako by to všetci ľudia čuli!" Je, vari, náhoda, že slová o svedomí, ktoré Atenodoros zaviedol do etiky ako normu, sa tak často objavujú v listoch Apoštolových? Atenodorove myšlienky poznáme len zo Seneku, ktorý ho veľmi obdivoval a prevzal od neho hodnotenie svedomia, keď píše: „Je v nás istý svätý duch ako pozorovateľ a strážca našich dobrých i zlých myšlienok. Keď robíš niečo čestného, všetci to smú vedieť; keď však robíš niečo hnusného, čo ti pomáha, že to druhí nevedia, keď ty sám to vieš?"[32]

Mladý Pavol vôbec nemusel študovať vyššiu literatúru, aby sa oboznámil so zásadami Atenodorovými. Po uliciach a námestiach, po tôňistých alejách popri Kydnose debatovalo dosť stoických a cynických putovných rečníkov o filozofii, etike a náboženstve a mladý Šavol zaiste neraz ich počúval, keď šiel do školy alebo do synagogy. Za svojho neskoršieho pobytu v Tarze možno príležitostne aj diskutoval s takými putovnými rečníkmi. Takto sa mohol aj od kynických putovných rečníkov dozvedieť nejedno okrídlené slovo, nejeden zvrat. Dôkladné skúmanie Apoštolovho spôsobu písania vedie k úsudku, že ovláda vyššiu i nižšiu obcovaciu reč svojho gréckeho prostredia, ale nie je závislý od niktorej školy.[D 2] „Opiera sa síce pietne o rečový tón Septuaginty (gréckeho prekladu Starého zákona), ale

bez otáľania preberá z obcovacej reči vôkol seba žijúcich helenistov, i vzdelancov, do svojho rečového pokladu to, čo mu môže poslúžiť na jasné vyslovenie vlastných svetom hýbajúcich myšlienok" (Nägeli u Bonhöffera[6]).

Šavol v svojej mladosti zaujímal sa i o preteky a vojenské parády, ako dokazujú upotrebené obrazy o bežcovi v stadiu, o víťaznej cene, o triumfálnom pochode, o štvaniciach zveriny, o rímskych strážach. Aj obrazy z právnického života prezrádzajú, že vyrástol vo veľmeste, kým evanjeliá odzrkadľujú viac vidiecky a dedinský život Palestíny.[29]

Tarzus bol v mnohom ohľade konzervatívne, vážne mesto mravnej disciplíny a prísnosti. V ľahkomyseľných iónskych mestách „ženy chodily po uliciach polonahé, vábivo šibúc očami. V Tarze zjavovaly sa na ulici len v závoji".[56] Zvyk vydatých žien nosiť závoj prišiel od Peržanov, ktorí udávali tón v otázkach životosprávy. Závoj, ktorý zakrýval ženu pred cudzími pohľadmi, obkľučoval ju valom istoty. Bol pre ňu symbolom, že je pod „mocou" (exusia) a ochranou mužovou. Závoj reprezentoval vznešenosť ženy. Len vtedy má nárok na úctu, ak má na hlave závoj. Pavol zvykol na to už v svojej vlasti. Preto píše korintským ženám, ktoré nenosievaly závoj: „U nás nepoznáme tento mrav" (1 Kor 11, 10 a 16).

A Tarzus nebol ani bez romantických pamiatok. To zaiste tiež zamestnávalo chlapcovho ducha. Poniže kataraktu ukazovali miesto, kde údajne rozložil tábor Alexander Veľký, keď prenasledujúc perzského kráľa Daria prekročil priesmyk. Rozhorúčený skočil, vraj, do vĺn Kydna, schladených snehovými vodami z Tauru, ako to neskoršie urobil Barbarossa pri inom horskom toku Cilície. Čoskoro nato ležal kráľ v prudkej horúčke. Lekári si nevedeli rady. Len jeden, Filip, žiak chýrneho Hipokrata, sa ponúkol, že zachráni kráľa istým nápojom. Lenže vojvodca Parmenio v liste vystríhal kráľa pred jedom; Filip je, vraj, podplatený Dariom. Alexander sa však náhle rozhodol. Chytil do ruky pohár a vypil jeho obsah, podávajúc súčasne druhou rukou svojmu lekárovi výstražný list. Táto skutočne kráľa hodná duševná veľkosť zachránila Alexandrovi život. Bez toho by sa boly svetové dejiny zaiste inakšie vyvíjaly. Nebolo by bývalo helenizmu, orientálno-gréckej svetovej kultúry, ktorá mala pripraviť cestu kresťanstvu. A to sa stalo v Tarze. V tom istom meste sa teraz narodil muž, ktorý — sám zachránený kráľovskou odvahou viery — mal prejsť ako apoštol celý svet, ohlášajúc vieru ako veľký prostriedok spásy. Koľko ráz asi

rozprával otec pozorne načúvajúcemu chlapcovi s puritánskym odporom o rušných slávnostiach, za ktorých celý Tarzus sa vyrojil na diváky, keď egyptská kráľovná Kleopatra, preoblečená za Afroditu a obkľúčená bohmi lásky, plávala v svojej lodi hore Kydnom ako nejaká kráľovná zo Sáby, chcejúc ošialiť srdce Rimana Marka Antonia (41 pr. Kr.).[51]

Teda prostredie mladého Šavla bol svet gréckej vzdelanosti, gréckej svetovej reči a gréckeho spoločenského zriadenia (polis hellenis), toho jedinečného koloniálneho nástroja, na ktorý položil Alexander základy svojho plánu: ovládnuť a preniknúť Východ gréckym duchom. V závane tohto génia a pod organizačným talentom jeho nástupcov, Ptolomejcov a Seleukov, rozkvitly nové svetové a vysokoškolské mestá ako Rodos a Tarzus, Antiochia a Alexandria, Ptolemais a Tyrus, Askalon a Gaza, Gadara a Geraza. Vo všetkých týchto mestách sa priamo hemžili učitelia, výkonní umelci a kazatelia múdrosti, ktorí — podobne ako za čias vrcholného stredoveku profesori a putovní študenti — chodili s miesta na miesto a mávali hosťovské prednášky. Tento duchovne-mravne-umelecký svet všade prenikol a všade bol prítomný. Nik sa nemohol vymknúť zpod jeho vplyvu. A muž, ktorý neskoršie napísal: „Všetko skúmajte a čo je dobré, to podržte" (1 Sol 5, 21), istotne už veľmi včas sa vyrovnával s ním.

Toto grécke spoločenské zriadenie so svojím bohatým duchovným životom sa stalo od čias Scipionov spojencom svet ovládajúcej Romy, ktorá rímskym občianskym právom sa usilovala romanizovať zhelenizovaný Orient a v celej ríši vytvoriť rímsky smýšľajúcu vyššiu vrstvu.

„Som rímskym občanom podľa rodu". Pavlova rodina mala obidvoje občianske právo: tarzské i rímske. Lebo prvé bolo podmienkou pre druhé. Dnes vieme, že obyvateľstvo Tarzu sa skladalo z rodov a cechov, ktoré maly — podobne ako v stredovekých mestách — svoje vlastné chrámy a náboženské úkony. Vážení Židia, ktorí mohli zaplatiť aspoň 500 drachiem, dostali občianske právo a zúčastňovali sa na správe mesta. Medzi židmi a pohanmi nebolo prísneho delenia; spojení boli spoločnými štátnymi a mestskými záujmami a modlili sa, hoci aj oddelene, za blaho mesta a cisára. Pavol teda nepochádza z geta. To nám vysvetľuje jeho otvoreného ducha, jeho prístupnosť pre pohanov a jeho lojálne štátne smýšľanie, ktoré mu dáva do úst také uznanlivé slová a výzvy k modlitbe za nositeľov štátnej moci. Rímsky občan patril k nižšej šľachte a nosil meno a priezvisko

priaznivca, ktorý mu dopomohol k občianskemu právu, napr. Kajus Julius. Lukáš nespomína Pavlovo prímeno, a to je tiež dôkazom jeho historickej vieryhodnosti.[32] Lebo v gréckych mestách nikdy nevolali rímskych občanov ich prímenom. Pre svojich spoluobčanov bol Pavol vždy len Pavlom. Doma však, v rodine, nosil ako každý Žid svoje sakrálne hebrejské meno: Šavol, t. j. Vyprosený.

Grécke mestá líšily sa od rímskych najmä väčšími možnosťami pre rozvoj slobodnej osobnosti, svojou otvorenosťou a prístupnosťou pre cudzie kultúrne vplyvy. Teda Pavol mohol rozširovať v Tarze svoj pohľad. Videl, že nie všetko v pohanstve je prejavom rozkladu. Budúci kazateľ kresťanskej slobody musel vyrásť v tomto slobodnom ovzduší, ktorého závan dotýka sa každého čitateľa Pavlových listov: onej „slobody, ku ktorej nás oslobodil Kristus" (Gal 5, 1). Tu prijal Pavol do svojej bytosti rys, ktorý ho takrečeno predurčoval za ohlášateľa náboženstva, presahujúceho všetky rasy a triedy. Ale to všetko spočívalo v ňom ešte latentne. Musel ho schytiť ktosi väčší, musela mu nastať druhá, vyššia hodinka pôrodu, aby sa zrodil z materinského lona nacionálne-židovskej úzkoprsosti. Rozhodne však bol mimoriadne dobre pripravený pre svoju životnú úlohu: zvaliť múr deliaci židov a pohanov. „Židom stal som sa ako žid", tak isto som bol pre Helénov Helénom. „Všetkým stal som sa všetko" (por. 1 Kor 9, 20 nasl.).

Mohli sme vychytiť len niekoľko najdôležitejších podstatných rysov z helenistického kultúrneho života v Tarze, aby sme umožnili lepšie porozumenie gréckeho prínosu vo vzdelanostnom procese budúceho apoštola. Čo Boh udelí človekovi na prirodzených daroch, čo sa mu dostalo z výchovy a prostredia, všetko to, v očistenom a zošľachtenom stave, môže milosť a inšpirácia upotrebiť za výstavné prvky vyššieho, nadprirodzeného myšlienkového sveta. Vôbec nemusíme pripúšťať, že Pavol vedome prevzal niečo z Gréctva. Taký prebudený, mnohostranne nadaný duch isto už v najvčasnejšej mladosti prijal do seba a spracoval všeličo, čo neskoršie nemohol už v jednotlivostiach vyrátať. Muž, ktory v liste Rimanom načrtol taký drastický obraz pohanstva, ktorý príležitostne hodenými poznámkami ukázal ako ostro pozoruje, nešiel svetom a životom s náočnicami. Pred divom tohto vskutku veľkého života len stáť môžeme a obdivovať, ako zasahujú do seba príroda a milosť a utkávajú jeden z najpodivuhodnejších ľudských osudov. „I sám Pavol s pocitom poklony poznal neskoršie v celej svojej životospráve

zázrak vedenia Božieho“[30] (por. Gal 1, 15). Shrnujúc môžeme povedať, že Tarzus bol ako predurčený, aby zrodil muža, ktorý sa mal stať uskutočňovateľom testamentu Alexandra Veľkého, totižto ktorý mal spojiť v duchovnú jednotu Východ a Západ a ktorý mal uskutočniť víziu Pánovu: „Mnohí prídu od Východu a Západu a stolovať budú s Abrahámom, Izákom a Jakubom v kráľovstve nebeskom“ (Mt 8, 11).

2. ŽIDOVSKÁ VÝCHOVA V TARZE

Flp 3, 5.

Vo vzdelanostnom procese apoštola Pavla sme odokryli dosiaľ len jeden koreň jeho duchovnej podstaty: helenistický vplyv. Oveľa dôležitejší je však druhý koreň jeho podstaty, lebo siaha do pôdy tisícročnej tradície, dedičnosti a krvnej spojitosti: jeho židovský pôvod a starozákonná výchova.

Židovské obce, roztrúsené po celom svete, značne prevyšovaly obce palestínske svojím počtom, bohatstvom, obsiahlosťou vzdelania.[D 13] Od čias kráľa Antiocha Epifana (171 pr. Kr.), známeho z kníh Makabejcov, ktorý sa daromne usiloval zhelenizovať židovstvo, tvorily židovské rodiny v Tarze uzavreté kmeňové osadníctvo s tými istými právami, aké mali Gréci, teda tvorily politický sväz alebo kolóniu (politeuma). Bol to malý štát v štáte. Sväzok rodu bol posvätný a úzky. V staroveku nik sa nemohol stať občanom daktorého mesta, ak nebol členom daktorého kmeňa, rodu (phyle, thiasos). To dávalo Pavlovej rodine istú tradíciu, akúsi patricijskú hrdosť. So stanoviska tohto rasove hrdého koloniálneho židovstva padá nové svetlo na Pavlovo kresťanskou hrdosťou naplnené slovo: „My kresťania máme svoj štátny sväzok v nebi" (Flp 3, 20). V liste Rimanom (16, 7, 11) dáva Pavol pozdravovať Andronika, Junia a Herodiona ako svojich súkmeňovcov (syngeneis). Títo teda patrili tiež k tomu istému židovskému kmeňovému sväzku a následovne máme v nich pred sebou troch spolužiakov a kamarátov, možno i vzdialených príbuzných Pavlových.

„Som z pokolenia Benjaminovho". Svätý Augustín veľmi pekne ukazuje, aká výstižná je práve pre Pavla symbolika tohto mena, vyslovená v predpovedi umierajúceho patriarchu Jakuba: „Benjamin je dravý vlk: za rána vychádza na lúpež a večer rozdeľuje korisť" (Gen 49, 27).

Šavlov otec ako farizej bol muž najprísnejšieho nacionálneho a náboženského smeru a oboznamoval svojho syna s posvätnou pôvodnou rečou biblie, ktorú sa chlapec okrem toho

v škole učil aj podľa gréckeho prekladu Septuaginta. Inakšie doma sa hovorilo obyčajne po grécky. Židia mali výborný domáci výchovný systém. To bolo tajomstvo ich sily. Keď mal chlapec päť rokov, naučil sa hlavný obsah zákona v 5. a 6. hlave Deuteronomia, veľký Hallel (žalmy 113—118), ktorý sa spieval na hlavné sviatky, a význam najdôležitejších pamätných dní posvätného roka. V šiestom roku začal chodiť Šavol do tzv. „vinice" (my by sme povedali: do detskej záhradky), do synagogálnej školy, ktorá bola pribudovaná k synagoge. Každé ráno viedol ho ta po nebezpečných uliciach s rušnou premávkou otrok (pedagog), ktorý mu niesol tašku a písacie náčinie. A tu, sediac uprostred rozhemženej skupiny na dlážke, s voskovou tabličkou na kolenách, so železným rydlom v ruke učil sa dejiny svojho národa. Nasledujúce roky venované boly výlučne len posvätným dejinám. Dozvedel sa z nich o výnimočnom postavení svojho ľudu medzi národmi. Triumfy vyvoleného národa rozpaľovaly a utrpenia dojímaly jeho detskú fantáziu. Každý deň si priniesol domov na premýšľanie nejakú peknú a rozrušujúcu udalosť. Oslavné spevy Sionské a náreky babylonské znely mu v ušiach. A učitelia mu rozprávali aj o budúcnosti jeho národa: raz príde Mesiáš-kráľ a víťazne prehrmí svetom so svojím zázračným mečom, silnejším a jagavejším ako Apolónova kopija, ktorá bola najcennejším a sväto stráženým pokladom mesta Tarzu.[32] Potom celý svet sa bude klaňať smerom k Jeruzalemu, ba i sám cisár z Ríma príde na poklonu (por. Herodesove slová k Mudrcom).

Šavlovi grécki kamaráti možno s pohŕdaním hľadeli na svojho hebrejského spoluhráča. Ale malý Šavol vedel, že patrí k národu, ktorý mal za sebou veľké dejiny už vtedy, keď na miestach, kde stoja Rím a Atény, sa ešte pásly ovce. Keď pohanskí chlapci sa hrali „na Scipia a Hanibala", keď snívali o Alexandrovi a Cézarovi, jeho blčiaca fantázia putovala s praotcami Abrahámom a Jakubom a so stádmi ich tiav cez divy púšte, s Jozefom k pyramídam pri Níle, bila s Dávidom a Samsonom obra a tisíc Filišťanov. Keď tamtí písali v škole úlohy o klzkých dobrodružstvách Jupiterových a oplakávali strasti Didony, Šavol sa chvel v úcte pred všemohúcim Jahve svojho národa, ktorého meno je sväté a nevysloviteľné.[51]

V desiatom roku sa započal druhý, menej šťastlivý úsek Šavlovej výchovy. Od tohto veku vovádzali hebrejského chlapca do tzv. „ústneho zákona". Každým dňom poznával teraz celú kopu nových hriechov. Rabíni navŕšili vôkol zákona Božieho

nesmierny val ústnych príkazov, predpisov o očisťovaní a jemne vyrozumkovaných rozlišovaní, ktoré vyhlasovali za práve tak záväzné vo svedomí ako Desatoro. V takom jemnom a prirodzene cítiacom detskom srdci, aké mal Šavol, muselo to vyvolať nebezpečné kontrastné pocity, najmä keď si uvedomíme, že je stred celkom ináč žijúceho nádherného kultúrneho sveta. Na charakteristiku tohto obdobia, ktoré ho okradlo o detský raj, napísal Pavol neskoršie v mužných rokoch v liste Rimanom (7, 9—11) otriasajúci typický zážitok nevykúpeného človeka: „Ja však žil som istý čas bez zákona (obdobie detskej nevinnosti). Potom prišiel zákon a hriech ožil. A ja som — umrel! Ten istý zákon, ktorý mal udeliť život, ten som ja skúsil ako smrtonosný. Lebo hriech popudený bol zákonom a oklamal ma, skrze zákon."[9] Doteraz vídal chlapec s úctou a zvedavosťou len zďaleka nemé svitky zákona v pestro vyšitom obale v synagoge. Teraz odrazu pri každom kroku ozýva sa zákon proti nemu: „Nesmieš! Neurob to! Nedotkni sa!" Tu však vzopla sa jeho mladá popudlivá duša. Cítil sa ako oklamaný v svojom prirodzenom svedomí, zdalo sa mu, ako by bol okúsil smrť: „Ja však som umrel!" Čo za ťažký, nevyriešený detský zážitok sa skrýva za týmito slovami? Dnes viacej vieme o týchto skutočnostiach, ako vedela primitívna psychologia predošlých čias. Preto nemusíme ani hneď s prízvukom senzačnosti hovoriť o akomsi „poklesku Pavlovom" a myslieť, že Pavol „nemal slnečnej, radostnej mladosti".[9] Ale jednako celkom ináč začíname chápať neskoršieho Pavla, prehlbokú biedu „narodeného pod zákonom" a radosť z vykúpenia, ako ju opisuje v liste Rimanom. Mladý Luther pre brutálnu výchovu tiež trpel podobným detským komplexom. Tento svoj otcovský komplex preniesol na Boha, vymyslel si Boha ľubovôle. Dobre tušil, že riešenie spočíva v Pavlovom liste Rimanom. Keďže však nemal osvieteného duchovného vedenia, hľadal riešenie falošným smerom, v násilnej autosugescii, ktorá účinkuje až do našich dní.

Vzduch, ktorý Šavol dýchal v rodičovskom dome, bol teda vonkoncom náboženský, i keď trošku zatuchnutý. V tomto ovzduší sa rozvíjaly v ňom povedomie a nacionálna hrdosť zahraničného Žida a spájaly ho s materskou zemou palestínskych Židov. Jeho otca si môžeme najlepšie predstaviť ako vážneho, mlčanlivého, počestného muža, pohrúženého do seba, keď kráčal k synagoge, nesúc si široké modlitebné remienky, asi takého škótskeho puritána.[51] Neprekvapilo by nás, keby sme vedeli, že vo výchove mladého Šavla nešetril veľmi prút. A bolo

to možno i potrebné, keď si pomyslíme na divého, neskrotného ducha prenasledovateľa kresťanov, kým ho nepremenila milosť. Šavol bol asi svojvoľný, ťažko vychovateľný chlapec. Či nemal v duchu za model svojho otca, keď neskoršie napísal v liste Efezanom (6, 4) toto pedagogické upozornenie: „Otcovia, nepopudzujte svoje deti k vzdorovitosti!" Istotne aj vtedy už jestvoval problém: tyranskí otcovia — popudliví synovia, staromódni rodičia — nová mládež. Nič nevieme o súrodencoch Šavlových, iba, že mal sestru, ktorá bola neskoršie vydatá v Jeruzaleme (Skt 23, 16). Škoda, že nevieme dačo aj o jeho matke! Veď vždy by sme radi vedeli niečo o matkách a o materinskom dedičstve veľkých mužov. Apoštol ju ani raz nespomína. Pravdepodobne veľmi skoro umrela a chlapec vyrástol bez materinskej lásky. To by asi vysvetlilo, prečo je taký vnímavý a povďačný za jemnú ženskosť, ktorou ho opatrovala Rufova matka (Rim 16, 13).

Vo vtedajších farizejských rodinách vládla zdravá, moderne znejúca zásada: „Krásne je štúdium tory (zákona) v spojení so svetským zamestnaním." Šavlov otec bol podľa všetkého zámožný obchodník s látkami a stanár. Tkanie stanoviny prevádzalo sa v Tarze už vtedy, práve tak ako i dnes, veľkým štýlom a továrensky. Rabíni označovali síce tkáčske remeslo, ako i garbiarstvo, za neslušné, ale v skutočnosti sa na to veľa nedbalo. Tak býval aj Peter v Joppe u istého židovského garbiara Šimona (Skt 9, 43). Takto sa naučil mladý Savol v podniku svojho otca od zamestnaných robotníkov a otrokov tkať stanovinu z chýrnej cilickej kozej srsti, alebo hotové utkané kusy šošivať na stany. Cilickí pastieri ešte dnes nosia nepremokavé plášte z kozej srsti, ktoré sú natoľko tuhé, že i samy stoja a nahradia stan. I Pavol upotreboval zaiste neskoršie na svojich cestách cez Taurus takýto plášť (por. 2 Tim 4, 13). Ó tá strašná cilická kozia srsť! Koľko ráz až do krvi rozodral si na nej chlapec ruky! A načo bola vlastne táto tvrdá robota? Nepotreboval ju predsa na neskoršie: veď mal sa stať chýrnym rabbim! Chlapec nepredvídal ešte deň, keď bude odkázaný na túto pohotovosť svojich prstov, nepredvídal, že práve toto remeslo ho spojí s neskoršími spolupracovníkmi na diele evanjelia, s Akvilom a Priscilou, a že bude pracovať v ich dielni. Netušil ešte tie zázračné noci v Efeze, keď jeho ruky mechanicky sa budú posunovať po drsnej látke na kolenách, kým on plný ohňa hovoriť bude s Apolosom o práci Ducha v duši a o večnom Slove, ktoré „telom sa stalo a postavilo svoj stan medzi nami". Takto si podávajú ruky

príroda a milosť, slobodná voľba a Božie vedenie, nadväzujú rýchlosťou tkáčskeho člnka tisíce spojív a vtkávajú božskú vzorku do ľudského útoku. Neskoršie, keď sa Pavol zahľadel s vysokej postati na životnú cestu svoju i svojho národa, chvejúc sa napísal slová: „Ó, hĺbka bohatstva a múdrosti a poznania Božieho! Aké nevyspytateľné sú jeho plány, aké nevyskúmateľné jeho cesty!" (Rim 11, 33.)

Večer sedával Šavol so svojou sestrou na plochej streche domu a hľadel na žiariace vrcholce Tauru. Otec mu rozprával, že „tam za tými horami bývajú rozprávkoví Lykaončania a Galaťania, všetci prepadnuvší skaze, lebo nepoznajú Boha Izraelovho. Mladistvý duch Šavlov ešte nič nevedel o veľkej odušcvňujúcej idei kráľovstva lásky Božej, ktoré má všetkých shrnúť v sebe".[50] Kedy-tedy prichádzaly cez Taurus po prastarej horskej ceste karavány tiav a divých oslov. Na čele karavány kráča, ako i dnes, obozretne vystupujúci somárik. Obchodníci, hovoriaci hrozným dialektom, premiešaným keltskými zvyškami, prichádzajú aj do obchodu Šavlovho otca a predávajú celé baly ovčej vlny a kozej srsti. Chlapec ich zadivene počúval. Netušil, ako mu raz prirastú k srdcu títo drsní Galaťania.

Nezabúdajme, že kým mladý Šavol pracoval v dielni svojho otca a večer si umýval unavené ruky a sníval o cudzích národoch, ďaleko v istej malej dedinke v tom istom čase tiež skladal svoje remeselnícke nástroje iný chlapec, starší o niekoľko rokov. Chlapec z Tarzu nič nevedel o mladíkovi z Nazaretu. A jednako keď sa tento ukladal na odpočinok na svoje tvrdé lôžko, istotne sa modlil k svojmu nebeskému Otcovi — — za malého Šavla z Tarzu![32]

3. »PRI GAMALIELOVÝCH NOHÁCH«

Skt 22, 3; 26, 4; Gal 1, 14.

Podľa istej starej rabínskej tradície mal byť Žid vedený v piatich rokoch k čítaniu tory (zákon), v desiatich k mišne (ústne podanie), v pätnástich k talmudu (učenie) a v osemnástich k chuppe (svadobné lôžko).[65]

Šavlov otec ako prísny farizej možno už bol vzal niekedy svojho mladého syna so sebou na veľkonočné sviatky do Jeruzalema. Raz však nadišiel deň — bolo to okolo pätnásteho roku Šavlovho, — keď mladík celkom sa mal presťahovať do Jeruzalema, aby tam navštevoval chýrnu chrámovú vysokú školu.

Dnes si nevieme ani predstaviť, čo značil prvý pohľad na Jeruzalem, mesto najžeravejších snov národa, pre mladého Izraelitu Šavlovho náboženského vzdelania. Ako sa blížil k mestu od severu, predstavil sa mu podmaňujúci výhľad: napravo od profilu Olivovej hory vyčnieval z hlbokej prervy Cedronu celou svojou mohutnosťou herodiánsky chrám: ozajstné veľhorstvo jagavého mramoru, prežiarené zlatou strechou svätého domu. A smerom k západu mesto s palácmi, ponad ktoré hrdo hľadel nový palác Herodesov.

Druhý rovnako veľký je deň, keď Šavol po prvý raz trošku nesmelo ide do kolégia medzi samé cudzie tváre a najmä, keď ctihodný rektor tohto kolégia sa volá rabbi Gamaliel, „vysoko ctený celým národom" (Skt 5, 34), člen Veľkej rady, veľký duchovný vodca vzácnej šírky srdca, ktorý sa mohol osmeliť zastať sa aj apoštolov. Jeruzalem bol vtedy preplnený študentmi. Rabínska škola bola príznačná pre mesto, podobne ako Sorbonna pre stredoveký Paríž. Títo rabíni neboli učenci s úradným postavením, nežili z platu alebo z písania kníh. Žili v skromných pomeroch a popri svojom životnom povolaní prevádzali aj nejaké remeslo. Veľký Hillel bol nádenníkom, Jehošua bol uhliarom.[D 3] On povedal slová: „Nič nevieš o biedach žiakov učencov, z čoho sa udržujú a čím sa živia."[80] Podobne bolo asi aj so Šavlom, ak ho sporivý otec držal na krátkej uzde. To tiež

osvetľuje jeho neskoršie prísne chápanie apoštolskej životosprávy, ktoré odmieta žiť na útraty obcí.

Vtedajší teologovia v Jeruzaleme sa delili na dve školy: na školu ohybného, smierlivého Hillela, ktorý vždy vedel nájsť východisko z tvrdosti zákona, a na školu Šammaia, fanatika litery. Gamaliel, vnuk veľkého Hillela, bol hodný svojho veľkého predka. Šavol sa stal jeho žiakom a ctiteľom a „čoskoro prevýšil svojich vrstovníkov" (Gal 1, 14). Literárne, krásnoduché záujmy z Tarzu čoraz väčšmi ustupovaly do pozadia v tomto sakrálnom ovzduší, hoci Gamaliel povzbudzoval svojich žiakov k štúdiu gréckej literatúry. Študenti sedeli, podobne ako i dnes v arabskej univerzitnej mešite El-Azhar v Káhire, na dlážke alebo na nízkych laviciach v polkruhu pred učiteľom, ktorý sedel na vyvýšenom mieste. Teda Pavol doslovne sedel „pri nohách Gamalielových". Celkom dobre poznáme aj vtedajšiu učebnú metódu. Isté miesto zo Starého zákona sa vybralo na vysvetľovanie. Najprv ho prečítali po hebrejsky a potom v obcovacej aramejskej reči. Nato učiteľ predniesol rozmanité vysvetlenia, aké len vôbec boly dané alebo ktoré bolo možno dať. Konečne vyzval poslucháčov na diskusiu vo forme otázok a odpovedí, podobne ako sa to robieva v seminárnych cvičeniach na našich univerzitách. Takto sa teda končievala prednáška obyčajne záplavou viac či menej duchaplných pokusov riešenia a prudkých dišpút, ktoré často bývaly, pravda, až príliš hlasné.

Vtedajšie teologické štúdium malo dve skupiny: halachu, t. j. množstvo zákonných tradícií a predpisov, a haggadu, t. j. náboženské pravdy, ktoré sa vyvádzaly z dejín Starého zákona a z legendárnej prikrasy, nasnutej vôkol oných dejov. Podľa dnešného spôsobu vyjadrovania by sme teda povedali: kánonické právo s morálkou a dogmatika s cirkevnými dejinami. Šavol študoval obidvoje, ako nás poučuje pohľad do jeho listov (Flp 3, 6 a Gal 1, 14), v ktorých nám zachoval rozmanité príklady symbolického vysvetľovania dejinných skutočností. Štúdium dejín v dnešnom smysle slova starovek nepoznal. „Rabíni zaujímali sa nie tak o dejiny ľudí, ako skôr o dejiny ľudstva, o vzťah človeka k Bohu, ako sa nám predstavuje v typických osobách a udalostiach minulosti."[32] Príklad slobodného využitia dejinného detailu dáva nám vo veľkej reči v synagoge Štefan, ktorý očividne navštevoval to isté kolégium ako Šavol a bol možno jeho veľkým konkurentom. Narážky na Mojžišovu výchovu a jeho divy, na sprostredkovanie anjelov pri jeho povolaní z horiaceho kra a pri udelení zákonov na Sinai, pochádzajú

zo židovskej tradície. Ta patrí i Jannes a Mambre, spomínaní v 2 Tim 3, 8 a legenda o archanjelovi Michalovi, ako bojoval s diablom o Mojžišovu mŕtvolu (Jud 9). Podobne postupoval i Pavol; splietal množstvo jednotlivých udalostí, chcejúc ilustrovať nejakú celkom neodvislú vec. Svoje evanjelium neodvádza zo Starého zákona, ale dostavši ho bezprostredným zjavením, potom celkom samozrejme hľadá jeho dodatočné potvrdenie v Starom zákone, upotrebujúc v svetle Ducha svätého svoj spôsob mystického vysvetľovania Písma.[32]

Vyššie sme poznali dva prvky vzdelanostného vývoja budúceho apoštola: náboženskú výchovu a grécke vzdelanie v Tarze. Teraz pridávame ešte tretí prvok: jeho biblickú školenosť a virtuózne narábanie s trojakým smyslom Písma, ktoré si priniesol zo školy Gamalielovej. Bez uvedomenia si toho trojakého smyslu Písma, totižto typicko-symbolického, upotrebeného a alegorického, nemožno porozumieť Apoštolove listy. V nasledujúcich riadkoch sa opierame o dôkladnú analýzu Pratovu.[36] Typický smysel Písma je ten duchovný, prorocký, tajný smysel, ktorý spočíva za literou Písma svätého. Písmo sväté ako dielo Ducha svätého je vonkoncom prorocká kniha. Takto je podľa Pavla prvý človek, Adam, typom Krista, ostatného človeka (eschatos anthropos). Toto sú dve veľké symbolické postavy, v ktorých sa pohybujú dejiny ľudstva ako v svojich závesoch. Podobne má podľa Pavla symbolický charakter i Mojžišov zákon, veľkonočný baránok, skala na púšti, synagoga, manželstvo. — Keďže však Písmo sväté je kniha pre všetky časy, možno ho prispôsobiť aj potrebám každého času. Tento upotrebený smysel je smysel pre prítomnosť, ktorý môže nájsť podľa svojho uchopnenia každý kazateľ a každý veriaci čitateľ, ktorý so zbožným a čistým úmyslom číta Písmo sväté. Príklad takého prispôsobenia nám ukazuje Pavol, keď sbierku pre chudobných bratov v Jeruzaleme odporúča Korinťanom osudovou vospolnosťou a rovnosťou všetkých pri sbieraní manny (2 Kor 8, 15). Je to teda upotrebenie istého textu z Písma na analogický prípad v prítomnosti. — Napokon je ešte aj rečnícke, alegorické upotrebenie textu Písma ako prostriedku na ilustráciu. Toto nádherne ovládali veľki kazatelia minulosti, svätý Bernard, Bossuet, Segneri, a to právom môžeme nazvať tajomstvom priebojnosti ich kazateľstva. Príklad tohto alegorického upotrebenia Písma dáva Pavol v liste Rimanom (10, 6—9). Upozorňuje na isté miesto z ostatnej reči Mojžišovej, ktoré sa stalo takmer príslovím (Deut 30, 11). „Plniť zákon (hlavný príkaz lásky k Bo-

hu) neprevyšuje tvoju silu. Netreba ti vravieť: Kto vystúpi na nebesá a snesie ho? Ani nie: Kto zájde za more a prinesie ho? Do tvojich úst a do tvojho srdca je vložený." Ale evanjelium, hovorí Pavol, veriace pripojenie sa ku Kristovi v ospravedlnení, je ešte oveľa ľahšie a je každému na dosah. Nevrav: Ach, kto vystúpi na nebesá, aby sniesol Krista? On je prítomný medzi nami, stal sa človekom! Nevrav: Kto sa ponorí do priepastí podsvetia, aby vyniesol Krista z mŕtvych? Veď Kristus vstal a Zmŕtvychvstalý je medzi nami. Len ber vážne svoju vieru a svoje vyznávanie Krista, ktorý sa stal človekom a vstal zmŕtvych! — To nie je dokazovanie z Písma, ale mimoriadne účinný rečnícky zvrat.[36] Svätý Bernard a svätý Bonaventúra boli v tom majstri. Ale ich duch bol aj naplnený a presiaknutý duchom a obraznou rečou biblie. Biblia i dnes je každému rozjímajúcemu kazateľovi nevyvážiteľnou studnicou, do ktorej „nespustí sa okov, aby nevyšiel zas hore naplnený zlatom" (Nietzsche).

Pre mladého muža, ktorý sa venoval štúdiám ďaleko od rodičovského domu v Jeruzaleme, nebol spoločenský život hlavného mesta bez nebezpečenstiev. Vznešenejšie kruhy, do ktorých si Šavol čoskoro získal prístup svojimi skvelými duchovnými darmi, vedely priamo prekvapujúcim spôsobom spojiť najrafinovanejší luxus s najväčšou bigoteriou. Platilo to najmä o ženskom svete. Vyberané kruhy jeruzalemské hovorily ušľachtilou aramejčinou s najjemnejším prízvukom, mali porozumenie pre žart, boly zdvorilé a vždy mali otvorené dvere pre cudzích hostí. Vábivé, nardom navoňavkované, na rukách a nohách sponkami štrngajúce Židovky, ktorých najvýraznejším typom bola asi Berenika, ktorá si vedela nakloniť samého Tita, predstierali pred oči návštevníka z vidieka najnovšie módy a šperky. Lenže u Šavla náboženský záujem pohltil všetko ostatné. Preto sa ani neoženil, hoci manželstvo bolo u farizejov povinnosťou. Bolo to síce trošku prekvapujúce, ale nie bez príkladu u veľkých mužov dejín, ako boli napr. Eliáš a Jeremiáš. Istý slávny rabín, ktorý tiež ostal slobodný, odôvodnil to výpoveďou: „Čo mám robiť? Moja duša lipne k tore. Svet teda nech udržujú iní!" Takto asi rozmýšľal vtedy aj Šavol. Neskoršie ako kresťan hlbšie zdôvodnil svoj celibát, totižto mystikou snúbenectva.[65]

Biblia a zas len biblia — to bola jeho hlavná práca. V dvoch rečiach sa ju učil nazpamäť. Grécku Septuagintu vedel z väčšej čiastky už z Tarzu. Neskoršie na svojich unavujúcich

pochodoch nemohol nosievať so sebou obsiahle, drahocenné svitky Písma. A konečne pri jeho viacerých stroskotaniach by sa mu boly aj stratily. Jeho listy jednako sú preplnené citátmi a nárážkami z takmer každej knihy Starého zákona. Narátalo sa ich asi dvesto. Kto by pochyboval, že Písmo sväté stvárnilo jeho ducha a urobilo z neho toho veľkého muža, ktorým bol? A to vôbec nie je divné. Veď Písmo pokladal za najväčší poklad sveta. „Akú prednosť majú Židia pred pohanmi?" pýta sa v liste Rimanom (3, 1). A odpovedá: „Predovšetkým to, že im sú sverené prisľúbenia Božie." Skutočne dojímavá a bezprikladná je láska tohto národa k svojej biblii. Dvesto rokov pred zborením Jeruzalema vyslovil istý židovský mudrc v sbierke výpovedí (gnomé) presvedčenie svojich čias, ktoré žilo i v duši mladého Šavla: „Všetko to je kniha smluvy, uzavretej s najvyšším Bohom. Z nej vyviera prúd múdrosti ako vody Pisonu, keď je rozvodnený, a ako vody Tigrisu, keď sa začína predjarie. Z nej tečie rozum ako Eufrát, keď je rozvodnený, a ako Jordán za žní. Z nej vyraziła disciplína ako svetlo a ako vody Nílu v jeseni. A nebolo nikdy človeka, ktorý by ju bol vyčerpal, a nebude nikdy človeka, ktorý by ju mohol vyvážiť. Lebo jej smysel je bohatší ako more a jej slovo hlbšie ako každá priepasť." Pri zborení Jeruzalema za Tita nechali Židia, ktorí predsa majú porozumenie pre drahocennosti, zlaté a strieborné obetné náčinie, svietniky i lampy, ba i veľkňazský náprsný skvost s veľkými drahokamami, — len aby zachránili bibliu. Ona bola ozajstný chrámový poklad a nestala sa korisťou plameňov.

4. ŠTEFAN — ŠAVOL

Skt 6, 8—8, 1.

Prešlo asi desať rokov od čias, ako Šavol opustil vysokú školu a rozlúčil sa so svojim uctievaným učiteľom Gamalielom. Ako „mladý muž" (Skt 7, 58), t. j. na začiatku tridsiatky, sa vrátil do Jeruzalema. Kde bol medzitým? Nemáme naporúdzi nijakého prostriedku, aby sme vyplnili túto medzeru a musíme sa uspokojiť s dohadmi. Vrátil sa zaiste do diaspory, aby si vyslúžil prvé ostrohy, možno do domácej synagogy v Tarze. A tam včuľ ešte lepšie sa mohol oboznámiť s gréckym duchovným svetom, ktorý hrá takú veľkú úlohu v jeho listoch. Keďže neskoršie ho vidíme v Jeruzaleme vo veľmi úzkom styku s Veľkou radou, môžeme povedať, že, vari, aj z jej poverenia navštevoval vonkajšie židovské stanoviská a medzitým častejšie sa vrátil do Jeruzalema. Ale jeho tamojšie pobudnutie nikdy netrvalo tak dlho, že by sa bol dostal do osobného styku s Ježišom. Pavol to nikdy neskoršie ani najmenším slovom nespomína Istotne však by to bol spravil, najmä vtedy, keď niektorí útočili na jeho apoštolát a popierali ho. Okrem toho muž takého náruživého typu nebol by sa mohol správať neutrálne alebo pasívne: alebo by bol bojoval proti Ježišovi, alebo by sa bol stal jeho učeníkom. Chýrne slová v 2 Kor 5, 16 značia len toľko, že teraz už nevidí Ježiša pozemskými, nacionálne-židovskými predsudkami, ale očami nadprirodzenej viery. Na vysvetlenie tohto miesta celkom stačí predpoklad, že len zďaleka počul o Ježišovi a jeho účinkovaní. Môžeme teda pripustiť ako najvýš pravdepodobné, že Pavol nikdy nepoznal Pána osobne.[38]

Medzitým však udalo sa to najväčšie a najmohutnejšie, čo videl svet od svojho prapočiatku: vykupiteľský čin na Golgote. Šavol v svojej židovskej hrdosti sa doteraz nie veľmi staral o galilejské zmätky. Myslel, že ten tesár z Galiley pochodí práve tak ako ostatní rojkovia, taký Teudas a Juda z Galiley, ktorí pohynuli spolu so svojimi prívržencami (Skt 5, 36 n.). No

jednako sa zdalo, že tento raz je vec vážnejšia. „Lev z Judy sa ozval a okruh sveta sa započúval" (Am 1, 2).

Šavol počul vzdialené hučanie hrmenia. Jeho traja cilickí krajani, Andronikus, Junias a Herodion, ktorí boli na Turíce v Jeruzaleme a vrátili sa možno obrátení (Rim 16, 8), rozprávali o otriasajúcich udalostiach Veľkého piatku; iní zvestovali, že tá vec s Nazaretským nie a nie sa uspokojiť. Mŕtvy je, vraj, ešte nebezpečnejší ako živý a počet jeho prívržencov ustavične vzrastá. A sú to, vraj, nábožní Izraeliti, poväčšine z Ofelu, štvrti chudobných, čo každé ráno a každý večer stoja vo vnútornom chrámovom dvore a v sieni Šalamúnovej okolo svojich vodcov. V ostatnom čase prešlo k nim, vraj, i veľa kňazov nižšieho stupňa (Skt 6, 7). Sú obľúbení v celom meste (4, 34) a ľudia hľadia na nich s akousi úctivou bázňou.[56] Aj vážený levita Jozef z Cypru sa stal Nazarejcom a volá sa teraz Barnabáš. Daroval im, vraj, i predajnú cenu istého pozemku (4, 36). Ako počul Šavol o odpadnutí svojho bývalého priateľa zo štúdií, nevedel sa dlhšie zdržať. Možno prišlo i pozvanie od Veľkej rady alebo od jeruzalemských krajanov, vyzývajúce do boja proti novej sekte.

Helenistickí židia z diaspory tvorili v Jeruzaleme osobitné krajanstvá s vlastnými synagogami. Mesto bolo vtedy ešte väčšmi ako dnes priamo posiate takými krajanskými synagogami. Rátalo sa, že v Jeruzaleme[32] je 480 (?) takýchto miest na modlitbu, kázeň, vyučovanie; pri niektorých boly aj útulky, príležitosť na kúpeľ a umývanie pre cudzincov a podzemné väzenie na odbavenie synagogálnych trestov, najmä bičovania. Lukáš ako najdôležitejšie spomína synagogu „Libertinov", t. j. potomkov tých židovských vojnových zajatcov, ktorých Pompejus deportoval kedysi do Ríma, kde ich neskoršie prepustili na slobodu, synagogu židov z Kyreny a Alexandrie, z Malej Ázie a zo Šavlovej vlasti, Cilicie (Skt 6, 9). Vo všetkých týchto krajanstvách, a najmä v cilickom, kam Šavol chodieval každú sobotu, veľa a tuho sa dišputovalo po bohoslužbách o Ježišovi.

Keď podľa dobre podloženého rátania berieme rok 30 za rok Ježišovej smrti a pridáme niekoľko rokov na vývoj mladej Cirkvi po Štefanovu smrť, môžeme povedať, že Šavol sa vrátil do Jeruzalema asi okolo roku 33. Prvá cesta ho viedla zaiste k uctievanému učiteľovi Gamalielovi. Tento medzičasom ošedivel a stal sa premýšľavým a nebolo už v ňom bývalej istoty (Skt 5, 35). Ani mesto už nebolo také isté po poprave na Golgote. Na svedomí ľudu a kňazstva ležala mora. Učeníci Ukrižovaného

sústreďovali sa vôkol akéhosi tajnostného stredu, vôkol kohosi Neviditeľného, ktorého nikomu nebolo dopriate vidieť okrem Jeho prívržencov. Najmä po grécky hovoriaci otvorení židia z diaspory (helenisti) so slobodným vzdelaním v zástupoch prúdili k nim. Tým sa dostal do vznikajúcej Cirkvi nový, pokrokový element, ktorý sa čoskoro stal nositeľom prevratu. Štefan, jemný znalec biblie, a Filip, statočný otec rodiny so štyrmi tiež prorocky nadanými dcérami (Skt 21, 9), zvolení boli do „kolégia siedmych" a čoskoro ich stretneme ako kazateľov a divotvorcov (tiež tam 6, 8 a 8, 6).

Mýlili by sme sa, keby sme pokladali rodiacu sa Cirkev za hotovú, v sebe uzavretú, od židovstva oddelenú organizáciu. Predbežne jestvovala cšte vo voľnej juridickej forme jednej z mnohých židovských synagog, bez vlastnej kultovej budovy, zato však s novou, neslýchanou mesiánskou vierou, veľkou bratskou láskou, spoločnými hostinami lásky, s mystickým i eucharistickým kultom Ježiša, obopätého tajomstvom (Skt 2, 42—46). Štefan to bol, čo prvý jasne poznal a víťazne rozvinul konečnú, univerzálnu platnosť kresťanskej Cirkvi. V ňom povstal Šavlovi protivník, ktorého nebolo možno podceňovať.

Vstúpme do jednej z mnohých synagog. Nad vchodom stojí napísané po aramejsky a grécky: „Synagoga Ciličanov."[D4] Ľudia zo všetkých krajanstiev sa tisnú dnu. Dnes je deň veľkého boja. Dom je priam nabitý. Čítanie z Písma a kázeň sú skončené. Začína sa kontroverzia. Peter a Ján zpoza stĺpa pozorujú scénu. Štefan stojí v prostriedku na vyvýšenom pódiu. Proti nemu tenká, vnútornou páľou vyžratá postava Šavlova. Dvaja najväčší duchovia mladej Cirkvi skrižujú tu meče. Štefan nenávidel dôvtipkárstva zákona, bol geniálny a veľkorysý a dejepisne chytil vec za kratší koniec. Dokázal z prorokov, že Mesiáš musí trpieť a umrieť a že ukrižovaný Ježiš bol ten trpiaci služobník Boží, ktorého opisoval Izaiáš. Trpiaci, otrockou smrťou na dreve potupy umrevší Mesiášom: nie, Šavol nemohol zniesť túto myšlienku! Už tu sa hrozivo dvíha „pohoršenie kríža". Smelosť, akou Pavol neskoršie (Gal 3, 13) využíva pre kresťanské chápanie slová: „Prekliaty, kto visí na dreve" (Deut 21, 23), dokazuje, že boly kedysi najsilnejšou útočnou zbraňou.[7] Teraz rozumieme, akou silou sa srazili Štefan a Šavol ako zastancovia dvoch najextrémnejších chápaní Mesiáša. Šavol bol ostrý šermovník slovami, ale Štefan ho prevýšil. „Nemohli odolať múdrosti a duchu, akým hovoril" a vedeli hodiť proti nemu len chuduške slovo zákona: „Prekliaty Bohom, kto visí na kríži."

A to prinútilo Štefana zaútočiť na celé židovské vysvetľovanie zákona. Zákon a chrám sú len prechodná etapa v Božom pláne spásy, ktorý siaha ďaleko poza ne vpred i vzad! Nesmierny dejinný omyl judaizmu bol práve v tom, že balvanom zákona a chrámu zatarasil celú perspektívu dejín ľudstva a chcel zadržať v toku milostivé vedenie Božie. Len čo padlo slovo o pominuteľnosti chrámu a zákona, celé shromaždenie vyskočilo z lavíc ako zasiahnuté na najzraniteľnejšom mieste. Scéna sa mení na tribunál. Vo vzduchu sa zatína tisíc päsť. Divou rýchlosťou vlečú Štefana cez úzke uličky starinárskych obchodíkov do zasadacej siene Veľkej rady v chrámovom dvore, kde v polkruhu už boli shromaždení otcovia Izraela. Nebola ľahká úloha poprekrúcať jeho slová. Štefan ešte raz stavia mesiánsku myšlienku do spásodejinných súvislostí a končí hroznou obžalobou: „Vy ste sa stali jeho zradcami a vrahmi." Zúrivosť a škrípanie zubov naplňujú sálu. Štefan však stojí ako vo vytržení a hľadí hore. Hlavný kňaz, nepoddajný Kajfáš (16—32 po Kr.), chcel prikročiť k hlasovaniu: vinný či nevinný? Šavol, ktorý mal hlasovacie právo (Skt 26, 11) a ako znalec Písma bol členom Sanhedrinu, práve chcel vhodiť do urny svoj kamienok, ale sa už nedostal k tomu. Židia zo všetkých synagog už vliekli mladého hrdinu cez sálu von k damaskej bráne. Miesto na kameňovanie bol násyp výšky dvoch mužov. Šavol bežal za nimi a dozeral ako jediný znalec Písma na krvavé dielo. Prvý svedok shodil Štefana tak, aby padol na bedrá. Ak padol doluznačky, tak ho prevrátil. Potom vzal druhý svedok kameň a plnou silou mu ho hodil na srdce. Prvá rana nebola smrteľná. Teraz prišiel podľa zákona (Deut 17, 7) na rad ľud.[60] Mužovia poskladali plášte k nohám Šavlovým, aby im nič neprekážalo v krvavej práci. Štefan sa ostatnými silami pozdvihol. S rozopätými rukami a hľadiac hore sa modlil: „Pán Ježiš, prijmi môjho ducha!" Prvé kamene zasvišťaly vzduchom. Mladý hrdina klesol na kolená. Obrátiac lámajúci sa zrak k Šavlovi, volal otriasajúcim hlasom do hučiaceho krupobitia kameňov: „Pane, nerátaj im to za hriech!" Dielo sa skončilo. Hrdina zabitý ležal v svojej krvi. Vyslúžil si prvé ostrohy.

Čo sa tu stalo, bolo vlastne akési lynčovanie, ktorého sa často báli aj hlavní kňazi. Veľká rada preto obozretne sa držala v úzadí, aby sa nedostala do konfliktu s miestodržiteľom. Šavol nikdy nezabudol na tento deň. Vidíme, ako cez celý život ho žerú tieto výčitky svedomia. Výjav kameňovania Štefana neustále sa mu vracia do pamäti (Skt 22, 20 a 26, 10; Gal 1, 23;

1 Kor 15, 9): „Nie som hoden volať sa apoštolom, lebo som prenasledoval Cirkev Božiu!" A keď v neskorších rokoch spomínal na to, zaiste uznával, že tento deň bol z najrozhodujúcejších v jeho živote. Divné by bolo, keby tej noci bol čo len na chvíľku zdriemol. Nenačúval do mlčiacej temnoty, aby začul, ako von v diaľke zbožní mužovia odnášali za svetla fakieľ mŕtvolu a ako plačúce ženy s matkou mladíkovou začaly nárekv?[351] Či sa usiloval, vari, násilne premôcť hryzenie svedomia a pokladať ho za diabolské pokušenie? Nevedel ešte, ako treba rozlišovať duchov.

Smrť svätého Štefana bola cena, ktorú musela zaplatiť mladá Cirkev, aby „roztrhla svoj nacionálne-židovský obal a začala uskutočňovať svoje poslanie: stať sa svetovou Cirkvou",[352] a aby získala svojho najväčšieho apoštola, ktorý mal previesť toto oddelenie. Non sine sanguine! (Žid 9, 23.) Niet veľkého víťazstva bez obety krvi! Táto zásada platí i v kráľovstve Božom. Štefan priniesol túto obeť a stal sa takto priekopníkom Cirkvi k svetošírej budúcnosti, smelým Winkelriedom, ktorý nastavil prsia kopijám všetkých protivníkov. Cirkev potrebuje takýchto bojovníkov prvej línie, aby vykonala to, „čo chybuje ešte utrpeniu Kristovmu" (Kol 1, 24). Boh nechává niekedy zahynúť svojich spolupracovníkov, ale svoje dielo uskutočňuje ďalej. Štefan, veľká nádej Cirkvi, je mŕtvy. Ale pravda nemôže umrieť: Boh stojí za ňou. Kto by bol myslel, keď Štefan padol, že do roka práve jeho vrah nastúpi na jeho miesto a privedie jeho vec k víťazstvu! Svätý Augustín vraví, že Pavol strážil šaty kameňujúcich, aby takrečeno rukami všetkých sa zúčastnil na kameňovaní. Preto aj znela modlitba umierajúceho predovšetkým za neho: „Si martyr Stephanus non sic orasset, Ecclesia Paulum non haberet — Bez Štefanovej modlitby nemala by Cirkev Pavla (Sermo 382).

5. PRENASLEDOVATEĽ

Skt 8, 1—4. — Por. Skt 9, 21; 22, 4—5; 26, 9—12; 1 Kor 15, 9; Gal 1, 23; Flp 3, 6; 1 Tim 1, 13.

Rozmanité sú cesty k pravde. Niektorým ju daruje Boh bez bojov a kríz, iní musia prejsť hroznými vnútornými katastrofami, ako napr. Augustín a Dante. Augustín v svojom zážitku obrátenia videl symbol cesty vinou zaťaženého ľudstva a v svojom nesmrteľnom veľkonočnom speve velebil smelou hyperbolou hriech prarodičov ako šťastie, ako felix culpa, lebo cez ňu mala viesť cesta k Vykupiteľovi. Aj Šavol prišiel ku Kristovi cez noc a hriech. Aký dôraz kládol na skutočnosť svojej nenávisti proti Kristovi a svojej vízie Krista, vysvitá už z toho, ako často hovorieva o tom v svojich rečiach a listoch. Po radikálnom odtrhnutí sa od minulosti je človek veľmi náchylný vidieť svoju minulosť v ostrejšom svetle. Ťažko je mu správne posúdiť seba samého alebo iných. Tak to bolo u Pavla, Augustína i Luthera. Augustín prejavuje nadmierne vedomie viny, Luther zveličuje obvinenia proti Cirkvi, Pavol proti sebe samému. Až vo vysokom veku myslí Apoštol miernejšie o sebe a vraví, že to robil „v nevedomosti". Všetky podrobnosti sa slievajú v jeho spomienke vo víziu hroznej moty.

Štefanova smrť bola úvodom k novej vlne utrpenia a signálom na najkrvavejšie prenasledovanie mladej Cirkvi. Ale to len urýchlilo jej cestu. Skúsenosť učí: nespravodlivé prenasledovanie vzbudzuje účasť a sympatiu pre vec prenasledovaných. Ako to bolo so Šavlom? Musíme sa zamyslieť nad istou poznámkou, napohľad len tak mimochodom hodenou: „Šavol mal záľubu v jeho (Štefanovej) smrti." Za tento preklad však možno položiť otáznik. Veď Šavol bol muž vysokého vzdelania a hlboký človek. Videl, že mladý Štefan zomrel v sláve mučenika, videl, ako žiarila jeho tvár odrazom vyššieho sveta, videl, ako skonal s modlitbou za neho na ústach. Bolo by myslitelné, že to všetko by nebolo naň zapôsobilo? Bolo teda aj čosi iného v jeho duši, s čím sa ani sám sebe nechcel priznať. Teda nebolo to čisté, ne-

skalené zaľúbenie. Tu sa mu vryl do duše prvý osteň. Keď uvážime jemnosť jeho citového života, ktorú badáme neskoršie na ňom, musíme povedať, že istotne nemálo trpel pre výčitky svedomia, ktorými sa zahrnoval. Ale ak trpel, trpel pre Boha, — ako veril (Skt 22, 3). A vnútorne bol hrdý na svoje utrpenie. Človek, ktorého ťaží vedomie viny, usiluje sa ospravedlniť pred vlastným vnútrom a pred svetom obyčajne tak, že sám sa vrecní do falošnej horlivosti a takto ešte väčšími zamoce do previnenia. Ale Šavol bol čoskoro zas sebou samým. Teraz už musí dokončiť dielo, musí i s koreňmi vyničiť túto prekliatu herézu. Hlavná úloha v procese proti kresťanom pripadá jemu. Metóda bola veľmi obratná. Podnietili fanatizmus davov osočovaním, vzbudzovaním nenávisti, vybičúvaním nacionálnych náruživostí. Dialo sa to na tajný príkaz Veľkej rady, ktorá navonok chcela byť čistá. A keď verejná mienka bola dostatočne pripravená, vstúpil Šavol do akcie.

Zriadili akúsi inkvizíciu a Šavla menovali veľinkvizítorom. Špioni, chrámoví vojaci, splnomocnenia — to všetko mu stálo k službám. Nočné prepadnutia, domové prehliadky, vydierané doznania a rúhania sa Kristovi upotrebením mučidiel v podzemných miestnostiach synagóg (Skt 26, 11), bičovania 39 údermi, ktoré neskoršie toľko ráz i sám musel podstúpiť, boly na dennom poriadku. Väzenia boly preplnené. Kto sa mohol zachrániť, utekal na vidiek so ženou i deťmi a všetkým, čo mohol schytiť z imania. Ale ani tam neboli v istote. Šavol a jeho ľudia všade cválali za nimi.

Tu sa nám stavia otázka: Prečo mohli apoštoli ostať v Jeruzaleme? A s nimi prirodzene aj istý počet židokresťanov, veď ináč ani pre apoštolov by nebolo malo smyslu ostávať v meste. Zdá sa, že už vtedy šla deliaca linaj nie medzi kresťanmi a židmi, ale medzi palestínskymi, mojžišovského zákona sa pridržiavajúcimi a slobodnejšími, po grécky hovoriacimi (z diaspory pochádzajúcimi) židokresťanmi (helenistami), teda že robili rozdiel medzi konzervatívnym krídlom praapoštolov a radikálnym Štefanovským krídlom. Už tu sa rysuje problém, ktorý ide celým životom Pavlovým: na jednej strane zákonom viazaná židovská Cirkev — na druhej strane od zákona oslobodená svetová Cirkev. Teda farizeji, ktorí už dosiaľ sa priznávali k Ježišovi, nesobečúc farizejský plášť lipnutia k zákonu, mohli spokojne ostať v Jeruzaleme. Apoštoli chránení boli neobyčajnou vážnosťou zákonu verného Jakuba.

„Šavol zúril proti Cirkvi." Zas osobitná úloha budúceho

apoštola! Ako je to slučiteľné s jeho charakterom? To v podstate asi navždy ostane duševnou záhadou. A jednako sa musíme pokúsiť aspoň trošku vniknúť do nej. Už sme videli, akú premenu a prevrat značilo vstúpenie „zákona" do vnútorného sveta dorastajúceho Izraelitu. Od tej chvíle ovládala jeho život príšerná sila, „hriech" alebo strach pred hriechom. Táto tyranka zahniezdila sa do všetkých priestorov „telesného" a „psychického" človeka a splodila deprimujúce vedomie zotročenia. Ako hlboko precítil Pavol tento stav, to prezrádzajú jeho slová, vypovedané z duchovnej situácie človeka žijúceho pod zákonom a všeobecne človeka nevykúpeného: „Kto ma vykúpi z tohto tela smrti?" Nad životom visel meč; vtedajšiu židovskú nábožnosť ovládala hrozná neistota pred „blížiacim sa dňom". (Por. k celému: O. Schmitz.[44])

A okrem toho ešte niečo. Dve veci ovládaly neskorožidovské náboženstvo: zákon a budúci súd (Bossuet). Celý život bol upravený až do najmenších podrobností každodenného poriadku a ako neroztrhnuteľnou sieťou obtiahnutý zákonom s 248 príkazmi a 346 zákazmi a nespočítateľnými ústnymi výkladmi. Predvídal sa každý možný prípad, nič nebolo nechané na vlastnú zodpovednosť. Čím beznádejnejšou sa stávala prítomnosť, tým istejšie sa cítili za plotom zákona. Tu mohli vyčkávať deň súdu, ktorý si maľovali najsmelšími apokalyptickými fantáziami. Kto by sa čo len najmenej opovážil ochviať tieto základné piliere židovskej existencie, musel byť zničený. Tu sa žiadalo vynaloženie celej osobnosti a Šavol bol hotový na to.[79]

Neskoré židovstvo však zo zákona, ktorý pôvodne „slúžiť mal životu" (Rim 7, 12), utkalo si osudnú Nessovu košeľu, ktorá ho vnútorne spalila. Všetky predpisy, kultové i mravné, maly v očiach Židov rovnakú božskú dôstojnosť. Kto prestúpil jeden, previnil sa proti všetkým. Nezrušiteľnosť zákona bola dogma. Výsledky snaženia však ďaleko zaostávaly za požiadavkou. To precítil Pavol nie menej silne ako Peter, ktorý povedal na apoštolskom koncile: „Prečo chcete pokúšať Boha a naložiť na krk učeníkov jarmo, ktoré nemohli znášať ani naši otcovia ani my?" Keď Pavol hovorí o svojom „bezúhonnom spravovaní" (Flp 3, 6), myslí len na vonkajšiu zákonitú bezúhonnosť v porovnaní so životom svojich vrstovníkov. Mučil ho rozpor medzi chcením a činom. Tento zážitok kontrastu bol neznesiteľný pre takého hlbokého človeka ako on. Aká bezútešnosť ovládala srdcia práve najzbožnejších, ukazuje nám mravný pesimizmus pôvodcu 4. knihy Ezdrášovej, ktorá vznikla trošku neskoršie[19]:

„Každú chvíľu mi krváca srdce
bo Najvyššieho chodník poznať
a jeho rozsudok vystriehnuť by chcel . . ." (3, 34).
„Adam, ach, čos' to urobil? Zhrešil si!
Tvoj pád však nestihol len teba,
nie, ale i nás, dietky tvoje.
Čo z toho, že prisľúbená je nám večnosť,
keď smrti skutky pášeme?" (5, 118.)

(Podľa Riesslera.)

Grandióznu úvahu o vlastnej bezmocnosti a o pocite nešťastia, ktorý vyplýva z nej, dal nám Pavol ako tlmočník nevykúpeného židovstva v malej analýze duše v liste Rimanom Právom bola nazvaná „najúchvatnejšou konfesiou", „pravou perlou, ktorú mohla vyhodiť na súš len búrka najvnútornejších osobných bojov a najúmornejšej osobne zažitej borby" (H Weinel, Paulus).

Nikto však nemôže žiť natrvalo v duševnom vákuu, nikto nemôže sotrvať v životnom cítení určenom len negatívne. Preto sa jedni pokúsili spraviť z nevyhnutnosti čnosť a seba samých oklamať prázdnym plnením litery, rabulistickou fifikou vysvetľovania a zdôrazňovania rasovej patričnosti k národu prisľúbení. Toto východisko pretváračstva bolo však pre muža ako Pavol nemožné. Jeho listy nám ukazujú, že najvnútornejším jadrom jeho bytosti je „ozaj prudká snaha po dokonalosti, ktorá sa vie uspokojiť len neúnavným odovzdaním sa poznanému cieľu, len úplným ponorením sa do úlohy Bohom určenej".[25] Pavol bol nepriateľom všetkej priemernosti, zástupcom triedy bezpodmienečných. Uvážiac tento spaľujúci cit vnútornej nespokojnosti, rozumieme tú žeravú horlivosť, akou sa vrhol do prenasledovania, aby vyrovnal nejak medzerovitosť svojho mravného životného výkonu mimoriadnymi námahami v službe zákona, divou netolerančnosťou navonok. Bol to psychologom dobre známy spôsob „nadkompenzácie" nezdarených výkonov a pocitov menejcennosti voči zadúšajúcej všemoci zákona.

A tu vidí Pavol v umierajúcich kresťanoch čosi celkom nového: miernosť, vnútorné šťastie, výraz akéhosi vyššieho života, spätosť so zmŕtvychvstalým Ježišom, ktorú ničím nebolo možno ochviať, vnútorný styk s ním, ktorý im dával istotu, že prechádzajú nie do smrti, ale do života. Tu zablysklo mu do očú čosi z iného sveta, ktorý všetko ostatné prežiaruje, a čo zákon nemohol poskytnúť. To bol druhý osteň, ktorý sa mu

zaryl do duše. Vzopäl sa proti nemu, ale osteň tým hlbšie sa zarýval.

Pavol len neskoršie ako kresťan porozumel klamlivú taktiku „hriechu" v celej jej démonickej prefíkanosti. Mnoho utrpenia pochádza z falošnej náboženskej výchovy, z nepravého postoja, z nedôvery voči Bohu. Pavol ukazuje neskoršie v liste Rimanom cestu k uzdraveniu: nový, pozitívny základný postoj voči Bohu. Takto sa rozuzlí krčovité zúženie duše, bojovný postoj sa uvoľní, nie je potrebná nijaká nadkompenzácia namýšľanými nadhodnotami, nijaké forsírovanie svedomia. Nastáva nové základné usmernenie, stav detinského vzťahu dôvery, ktorý sa vyznačuje radosťou v modlitbe a povznesenou mysľou, ktorú nemôže rozbiť už nijaká nedôvera, a v ktorej duša zajasá svojou pramaterinskou rečou: „Abba, Otec!" Takto sa vyrovnal Pavol ako kresťan so svojou minulosťou, takto zvládol život. Nevidíme v ňom chorobného pocitu renegáta, nevidíme „nenávisti proti vlastnej minulosti, nenávisti nešťastnej lásky". Minulé hodnoty nepopiera ani nenapĺňuje pocitmi nenávisti, ale uznáva ich prozreteľnostnú významnosť: „Hebrej z Hebrejov, Žid z pokolenia Benjaminovho", alebo s kresťanskými predznakmi: „Zákon je dobrý", „zdvíhame zákon". Celkom nepredpojate stojí zoči-voči svojmu „kedysi". Celý svoj život „cíti ako smysluplný súvis".[44]

II. ROKY DOZRIEVANIA. PRVÉ MISIJNÉ POKUSY

6. VEĽKÝ OBRAT

Skt 9, 1—19. — Por. Skt 22, 5—11; 26, 12—18; 1 Kor 15, 7; 9, 1; 2 Kor 4, 6; Gal 1, 12 a 15—16; Ef 3, 3; Flp 3, 12; 2 Tim 1, 9.

Pavlovi vlastný život pri pohľade späť sa delí na dve čiastky: na čas „bez Krista" a čas „v Kristovi". Teraz sa blížime k veľkému obratu, ktorý rozhraničuje tieto dve životné polovice. V troch rýchle za sebou nasledujúcich kataraktách — zavraždenie Štefana, prenasledovanie v Judei, jazda do Damasku — rúti sa tento búrlivý život k veľkému obratu, ktorý ho odrazí do nového koryta, v ktorom nie ničivo, ale podporne, plodne a požehnane rozdá ľudstvu svoje obrovské sily.

Navždy ostane tajomstvom, ako nastal tento obrat a ako sa vnútorne odohral. Pavol neochvejne sa pridržiaval presvedčenia, že jeho obrátenie, v ktorom vyvýšený Kristus mohutne zasiahol do jeho života, malo ráz nadprirodzenej milosti. „Beznádejný je každý pokus chcieť dokázať, že sa mýlil v tomto najpodstatnejšom bode posúdenia seba samého."[19] Predpokladajúc povedané a bez úmyslu dotknúť sa zázračného rázu tajomstva, ktorý býva spojený s takými zážitkami milosti, s úctou sa približujeme k tejto veľkej udalosti, ale i s nesmelým pokusom, aspoň trošku a nakoľko možné vniknúť do nej psychologicky a dejepisne, lebo ináč stála by táto udalosť v dejinách ako bludný balvan a celkom by nám bol uzavretý prístup k vnútornému životu Apoštolovmu a k jeho zázračnému životnému dielu.

Jeruzalem bol očistený od helenistických kresťanov. Niektorí utiekli do Joppe, kde ich poučoval Peter, iní do Samarie, kde učil Filip, iní zaviatí boli do Damasku, srdca to východnej Sýrie, ba až do Fenície, na Cyprus a do Antiochie. Prúd utečencov sa lial najmä do Damasku, jednej z najväčších židov-

ských kolónií, kde od čias kráľa Achaba mali Židia právo stavať si bazáre, t. j. obchodíky v dlhých riadkoch ulíc.[50] Kresťanskí emigranti však stali sa nebezpečenstvom pre tisíce verných Izraelitov. Toto hniezdo musí byť vykúrené! I vidíme, ako istého dňa sa uberá Šavol v čele dobre vyzbrojenej skupiny jazdcov cez damaskú bránu — popri Štefanovom hrobe! — smerom na sever. Cesta trvala vtedy týždeň. Do Damasku viedly tri cesty, dlhé asi po 250 kilometrov. Šavol istotne vybral najkratšiu: cez kamenistú, holú náhornú planinu judskú, popri Betele, ktorý ležal v jeho kmeňovom území Benjamin, ďalej cez žltnúce obilné polia Samarie, kade pred niekoľkými rokmi putoval Spasiteľ, pričom prorocky povedal: „Hľa, polia sú už zlatisté na žatvu!" (Jn 4, 35.) „Proste Pána žatvy, aby poslal robotníkov na svoju žatvu!" (Mt 9, 38.) Teraz, hľa, Šavol svojím prenasledovaním dokázal pravdivosť Pánových slov. Možno aj on sedel ako kedysi Spasiteľ pri Jakubovej studni. Akým nenávistným pohľadom strieľali za ním Samaritáni! Beda by mu bolo, keby tu chcel pátrať po kresťanských utečencoch! Uľahčene vydýchli, keď pri Dženninе sostúpil Šavol so svojím sprievodom na modro-zelenú rovinu Ezdrelon, previevanú čerstvým vetrom od mora. Tu sa obrátil Šavol popri horách Gelboa, kde jeho predok kráľ Saul prišiel o kráľovstvo i korunu, smerom na východ k Jordánu. S výhľadom na pretiahnutý, snehom pokrytý chrbát Hermonu šlo sa ďalej pri Skytopoli (staré Beth-Sean), kde Filištínci obesili kedysi kráľovské mŕtvoly Saula a Jonatána, cez Jordán a gadarskou divočinou hore k starej „via maris", po ktorej tiahli kedysi Abrahám, Eliezer a Jakub s Ráchel. Aká nádherná by bola bývala za iných okolností táto cesta s chladnými nocami pod stanom, s praštiacimi strážnymi ohňami a blkotajúcimi hviezdami! Šavol bol syn veľmesta a nikdy si osobitne nevšímal prírody. „V jeho listoch necítiš ani stopy citového záchvevu pre prírodné krásy. Nato bol Šavol duševne priveľmi koncentrovaný človek. Väčšmi sa zaujíma o náboženské a psychologické veci. Človek vábi ho oveľa viac než príroda."[17] A predovšetkým Boh je osou jeho myslenia.

Šavol bol ako lovec, posadnutý neskrotnou poľovníckou vášňou. Ale nebol v tých dňoch jediným lovcom. Po jeho stope ide ktosi iný, Pán učeníkov. Šavol myslí, že prenasleduje, a v skutočnosti sám je prenasledovaný. Anglický básnik Thomson rozpráva v svojej chýrnej básni „Poľovnícky pes nebies" o Bohu ako neúnavnom poľovníkovi duší, ktoré utekajú pred ním.[51] Božský poľovník aj tu vypustil na hon svojich poľovných psov.

Kto by nepoznal tých nebeských kopovov, to utekanie pred vlastnými myšlienkami? Milosť Kristova prenasledovala vtedy najvzácnejšiu zver, akú len kedy hnala, a Šavol jej už nemohol ujsť na tejto ceste. Bol mimo víru veľmesta, v ktorom sa mnohým podarí ujsť Bohu. Nemal tu nikoho sebe rovného, s kým by sa bol mohol pozabávať. Len šesť dní na osamelú jazdu, šesť nocí na premýšľanie. Či chce, či nechce — musí stáť pred tajomným súdom najvnútornejšieho svedomia.

Kritika, ktorá sa bojí nadprirodzena, chce Pavlovo obrátenie a jeho nové chápanie Krista vysvetliť čisto psychologicky z helenistickej mystiky a z mytologických predstáv o „nebeskom človekovi", zo stoického spiritualizmu, osvietenského judaizmu Gamalielovej školy, z Pavlovho vlastného prorockého nadania a z jeho schopnosti geniálne konštruovať získané dojmy spolu s akýmsi osobitným zážitkom Boha. Hovoria o „predkresťanskom kresťanstve" Pavlovom. Preto je oprávnená otázka: ako vyzeral mesiášsky obraz vtedajšieho židovstva, teda i Šavlov? Jestvovala malá skupina zvnútornelých, náboženských ľudí, opravdivých Izraelitov bez falše (Jn 1, 47), ktorí v duchu pravého proroctva očakávali od Mesiáša náboženský obrat, zmierenie s Bohom skrze jeho zadosťčiniace utrpenie a takto došli, osvietení Duchom Svätým, k viere v Ježiša. To bol malý kruh ľudí okolo Márie a Alžbety, Zachariáša a Simeona, a z ich duší vyvrely Magnificat, Benedictus a Nunc dimittis. Ale všeobecne rozšírený, rabínsky obraz Mesiáša bol celkom prefarbený politickými fantáziami, ktoré odôvodňovali jeho pôvod od kráľa Dávida, falošne porozumenými slovami u proroka Daniela (7, 13) o Synovi človeka, ktorý, vraj, založí nepomíňajúcu svetovú ríšu a mimobiblickou (apokryfnou) literatúrou (Šalamúnové žalmy, Enochova kniha, 4. kniha Ezdrášova, Baruchova apokalypsa). Ak je niektorý národ storočia zotročený, začne snívať ako väzeň v žalári. Potom vznikne v ňom politický mesianizmus, o akom snímal napr. pred svetovou vojnou národ poľský pod vplyvom svojho mesiánskeho básnika Mickiewicza a ktorý dal národu neslýchanú silu vytrvanlivosti. Podobne nastal aj v judaizme falošný náboženský vývoj, odpadnutie od náboženstva prorokov. Takto skazila politika židovstvu náboženstvo a priniesla ho o najcennejšie duchovné dedičstvo. Len nijaká myšlienka o zadosťčiniacom utrpení Mesiášovom! „Porodnými bolesťami mesiášskej doby" rozumeli len politické ťažkosti vtedajších čias. Mesiáš neskorého židovstva nebol Izaiášov trpiaci Služobník Boží, ale nevýslovne vznešená, nebesko-zemská, vojensko-štát-

nická postava, nepodliehajúca ľudskej slabosti, bezmocnosti a smrti. Taký hrdina a nadčlovek nepodľahne svojim nepriateľom, nedá sa ukrižovať. Jeho povolanie je: vláda, súd, zničenie nepriateľov, založenie večnej svetovlády a večného svetového pokoja. „Proti nepriateľom nemožno si dosť strašným myslieť jeho zjav... Kam len obráti svoju tvár a pozre, všetko sa zachveje, na čo padne jeho pohľad, a kam prenikne jeho hlas, roztopia sa všetci, čo ho počujú, ako vosk pred ohňom" (Enoch 46; 4 Ezdr 13). Teda myšlienka na Mesiášovu schopnosť trpieť, na jeho zadosťčiniace utrpenie našla celkom nepripravené široké masy židovského národa, a najmä tzv. „chaberim", oficiálnych strážcov náboženstva, znalcov Písma a farizejov.[58] Trošku lepšie to bolo u malých a chudobných z národa, u „amha'arez", u „utrápených a obťažených", ktorých sa Ježiš tak dojímavo zaujal. Ale ani kruh učeníkov nebol celkom bez tuzemských snov (Mk 9, 32). Či nesnívali o ministerských kreslách zprava a zľava Mesiáša? (Mk 10, 37.) Nedohováral Peter Pánovi, keď predpovedal svoje utrpenie? (Mt 16, 22; Mk 8, 33.) Ako sa musel Zmŕtvychvstalý namáhať, aby otvoril oči emauzským učeníkom: „Nemusel Kristus toto pretrpieť?" (Lk 24, 26.)

Taký bol teda obraz Mesiáša, ktorý ovládal Šavlovho ducha. Smrť na kríži bola v jeho očiach dôkazom, že Ježiš je falošný Mesiáš a bola mu najistejším znakom, že jeho učeníci sú luhári. A ešte, vraj, sbratanie Židov a príslušníkov iných kmeňov v jednom kráľovstve? Hrozná myšlienka! To všetko musíme mať pred očami, ak chceme zmerať, čo značil prelom kresťanského ducha do vedomostnej štruktúry muža, ako bol Šavol, v hodine obrátenia pred Damaskom.

A teraz, hľa, už týždeň je na ceste do Damasku so zatykačom vo vrecku proti tamojším kresťanom. A tu neustále prichodia mu na um prorokove slová o „Baránkovi, vedenom na zabitie", ktoré sa modlili tí mučení „Nazarejci", o trpiacom a umierajúcom Mesiášovi, ktorý mal zachrániť jeho samého i jeho národ z náboženskej a mravnej biedy! To bol tretí osteň! Zúrivosťou fanatika sa vzpieral proti takému obrazu Mesiáša. Čože? On, hrdo vedomý svojej starožidovskej krvi, on by mal raz odpadnúť? Badá, že ktosi neviditeľný vnútorne čoraz väčšmi doráža naň. Preto sa rúti do čoraz divšej nenávisti proti tej sekte, lebo vie, že jej víťazstvo by bolo koncom židovského náboženstva a jeho svetovládnych plánov. Cítil, že ak by mali Nazarejci v tomto jedinom bode pravdu, tak jeho vec je stratená. Všetko stojí a padá s tým. Ide o jeho duchovnú existenciu,

o bytie či nebytie! Netušil, že správne hádal. Lebo skutočne sa prebáralo v ňom na svetlo nové podstatné „bytie". Doteraz bol vždy v „nebytí". Neskoršie sa to nové bytie stalo základným pojmom jeho náboženstva: „bytie v Kristovi".

Taká bola dejinná a duševná situácia, v ktorej bol Šavol. Sám od seba nikdy by sa nebol stal kresťanom. Z takého duševného rozpoloženia nevedie nevyhnutná cesta ku Kristovi. Práve tak by bol mohol zapadnúť do priepasti. Čiže odohrávalo sa v ňom mohutné jatrenie, teda nielen myšlienkové pokušenie, ale rozbúrenie vnútornými víchricami, keď sa blížil k miestu svojho nového zločinu a kráčal v ústrety svojej veľkej hodine!

Konečne ležala pred ním zelená oáza damaskej roviny, pretekaná ako kryštál čistými vodami Baradu a Farfaru. Ako perla sivé mesto s náhrdelníkom granátových jabloní, paliem a myrt driemalo poludňajší sník pod pražiacimi záplavami ihrajúceho bieleho svetla. Šavla až rozbolely oči pod farebnou prikrývkou hlavy. Nebolo to ako vtedy, keď Mojžiš v pražiacej páli púšte videl, ako sa mihoce a ihrá vzduch nad kríkom, ktorý blkotajúc horel? A tu odrazu sa stala udalosť neslýchaná, nikdy nevysvetlená. S neba vyšľahol oslepujúci záblesk. Jazdné zvieratá sa vzopäly, odskočily. Zarinčal kov — Šavol ležal na zemi. Plamenný oblúk sa uzavrel nad ním. A v zjavení ohňa videl tvár ako tvár „nebeského človeka" (1 Kor 15, 48), z ktorej sa upierali naňho dve oči ako by z večnosti, vážne a smutne, vznešene a jemne. Pod týmto ohnivým pohľadom sa topil všetok odpor. A svätou rečou otcov prehovoril k nemu hlas (Skt 26, 14), jemný ako „nežný vánok", v ktorom Eliáš počul na Horebe hlas Pánov, vyzývajúci „mohutného horlivca za Jahve", aby šiel do Damasku (3 Kráľ 19, 12—15). A čuje ako dojímajúci veľkopiatočný nárek, že hlas volá jeho meno, dva razy ho volá, prežalostným tónom náreku: „Ša-ul! — Ša-ul! — Prečo ma prenasleduješ?" A odrazu šibne ním ako blesk vyššie poznanie: Moja vec je stratená! Štefan mal pravdu! Ježiš žije!

Možno sa diviť, že Šavol sa zatackal pod ťarchou tohto poznania? Nevieme, ako dlho trvalo, kým predniesol svoju otázku, nie pochybujúcu, ale prezrádzajúcu nesmierne zadivenie: „Pane, kto si?" A teraz odznelo vyslobodzujúce slovo: „Ja — som — Ježiš!" A sťa jemná výčitka znieje ďalej: „ktorého prenasleduješ!" V tom okamihu sa mu zjavila oslávená tvár Ježišova ako „hlava plná krvi a rán", pretkaná jemnými purpurovými čiarami. Mučenícka krv, ktorú prelial, padala ťažkými

kvapkami. A zas šiblo ním ako blesk rýchle osvietenie: myšlienka o tajnostnom tele Kristovom, ktorý trpí v svojich údoch.

Tu sa preborilo v ňom čosi ako žriedlo zo skrytých hlbočín a zalialo jeho vnútro prúdom „svetla, v ktorom zažiarilo poznanie veleby Božej v tvári Kristovej" (2 Kor 4, 6). Svitlo mu svetlo viery! Bol to prelom tajnostných síl, výbuch nového života, vpád vyššieho sveta, prerazenie suchej kôry srdca. Bola to úplná kapitulácia ducha a vôle, pevnosti srdca, ktorá sa vzpierala proti Bohu, upadnutie všetkých myšlienok do zajatia poslušnosti Kristovi (2 Kor 10, 5). Čo v týchto niekoľkých okamihoch zažil, o tom nemá už nijakých pochybností. Nepodvratne bol presvedčený: skutočne videl Zmŕtvychvstalého a hovoril s ním.

A tu zas našiel Šavol seba samého: nie je rojko, nie hamletovská povaha prázdnych myšlienok, ale muž činu. „Pane, čo chceš, aby som robil?" Hrdinsky bránil svoju pevnosť. Teraz však, keď vidí: všetka moja horlivosť bol omyl, teraz odrazu sa odhodláva vstúpiť do služieb víťazových. Nenarieka nad zlomeným životom, nepadá zúfale na meč. Nasleduje čin, preučenie, preskupenie na celej línii! Veľkodušné odovzdanie seba samého v mohutnom „Suscipe — Prijmi, Pane, celú moju slobodu", ktoré sa opovažuje žiadať Ignác z Loyoly od svojich učeníkov len po tridsaťdenných duchovných cvičeniach, to vyslovil teraz tento obrovský muž vôle. Pane, vezmi ma mne a daj mi Seba! Chcem byť tvojím nasledovníkom, tvojím otrokom! Takto sa bude v budúcnosti podpisovať v svojich listoch. Nebeský lovec ho chytil, premohol, ako sa krotí divý kôň prerie, ktorý napotom poslušne nasleduje i najmenšie stisknutie jazdcovo. Keď sa Šavol sosbieral so zeme, bol verným nasledovníkom Ježišovým navždy a naveky.

A z tohto milostiplného zníženia sa Kristovho získal sebe i celej kresťanskej teológii ešte jedno ostatné poznanie: totižto, že rozhodujúce nie je chcenie alebo bežanie človeka, ale jedine zľutovanie Božie (Rim 9, 16). Teda zjavenie Zmŕtvychvstalého ho nielen zvonku premohlo mesianitou Ježišovou, ale súčasne i vnútorne ho usvedčilo z vlastného omylu, z vlastnej mravnej bezmocnosti, vlastnej náboženskej stratenosti a presvedčilo ho o Spasiteľovi hriešnikov, o Vykupiteľovi z biedy a vzdialenosti od Boha, o Smieriteľovi, ktorý svojou krvou nás približuje k Bohu (Ef 2, 13). Bez zjavenia Zmŕtvychvstalého nikdy by nebol prekonal Šavol „pohoršenie kríža", t. j. židovské chápanie kríža ako dreva potupy. Len zmŕtvychvstanie mohlo

v ňom odstrániť túto prekážku (scandalum), ako ju odstránilo aj u iných učeníkov. Jemu sa však Zmŕtvychvstalý zjavil nie ako obraz trestu a pomsty, ale ako vykupiteľská dobrotivosť a láskavosť Božia k ľuďom (Tit 3, 5). A toto mu bolo vnútorným dôkazom, že v Ukrižovanom sa zmenil hnev Boží na lásku, že Ukrižovaný je Baránok Boží, o ktorom hovorili proroci.[7]

Od hodiny pred Damaskom k žeravému priznaniu sa ku krížu v liste Galaťanom (6, 14) a k hymnu na kríž v liste Filipanom (2, 8) je len krôčik! Kríž sa mu stáva znakom spásy, „pohoršenie" sa stáva „silou Božou", a biedne zlyhanie činom najhlbšej poslušnosti, z ktorej vyplýva oslávenie. Vynára sa nový svet, svet dostáva nový smysel: prijíma všetko, čo Žid popiera; čo sa javí Židovi ako hodnota, to pokladá za smetisko (Flp 3, 7). „Kríž sa stáva symbolom, v ktorom sa pretínajú nebe i zem; a priesečník je miesto, na ktorom stojí Kristus."[79]

Pred týmto obrátením v okamihu zlýhava všetka psychologia. Zvnútra ho nemožno väčšmi objasniť. Je to „mystické umretie" a deje sa v mystickej noci. Je tajnostné ako vznik nového života v materinskom lone — znovuzrodenie v najpravdivejšom smysle. Takto to chápal sám Pavol. Na neočakávanú náhlosť toho pôrodu upozorňujú jeho divne znejúce slová: „Napokon zjavil sa i mne, nedochôdčaťu" (1 Kor 15, 8). Viacej ani on sám nevie povedať. „Môže hovoriť človek o okamihu svojho zrodenia?" Tieto krásne slová kladie Apoštolovi do úst pôvodca drámy „Pavol medzi židmi".[79] Neverecká kritika robila i najzúfalejšie pokusy, chcejúc zážitok pred Damaskom vysvetliť ako víziu hysterického slabocha. Zjavenie je, vraj, tajomné, ale nie zázračné. Proti tomu dosť je zdôrazniť, že Pavol, ktorý sám predsa najlepšie môže dať vysvetlenie svojho zážitku, bezpodmienečnou istotou ho vysvetľuje v svojich listoch päť ráz ako „Bohom spôsobené", ako „zjavenie živého Krista", ako „Kristom uskutočnené prevzatie do vlastníctva" a jasne rozlišuje ho ako zjavenie („zjavil sa aj mne", 1 Kor 15, 8), ako ostatné viditeľné ukázanie sa Zmŕtvychvstalého od vízií neskorších čias (2 Kor 12). A Pavol nebol ani duševne chorý človek. Najlepším dôkazom toho je jeho neuveriteľná výkonnosť za celých tridsať rokov života. Ak vôbec kedy mal nejaký muž zdravý ľudský rozum a smysel pre skutočnosť, tak je to Pavol. Ak vôbec kedy bol nejaký človek istý svojej veci a priniesol za ňu obeť svojho života, tak to urobil Pavol. Ak v prirodzenom okruhu sa rozvíja všetko podľa duševných zákonov, ak nové vývoje predpokladajú

určité duševné rozpoloženie, bez ktorého sa zjavujú len nábehy bez vytrvania, tak neočakávaná náhlosť a trvácnosť Pavlovej premeny je najistejším dôkazom jej nadprirodzeného pôvodu. Ostatne tajomstvá Božie sú len pre dvoch: pre Boha a omilosteného človeka.

Nepostupovali by sme správne, keby všetko sme chceli vyvádzať len zo stretnutia sa s Kristom pri Damasku, ako by to stretnutie bolo malo len prebudiť duchovnú potenciu, z ktorej potom povstala celá pavlovská teologia. Veľa sa mohol Pavol dozvedieť z dišpút so Štefanom a s helenistmi, zo súdnych vyšetrovaní prenasledovaných, z neskoršieho styku s obcou bratov v Damasku a s kruhom učeníkov v Jeruzaleme.[19] Veď i sám Ježiš ho upozorňuje na tradíciu, ktorú mu mal sprostredkovať Ananiáš, a najmä na budúce nadprirodzené poučenia (Skt 26, 17). Pavol skutočne aj zažil rozmanité zjavujúce videnia, v ktorých bol poučený o niektorých pravdách, ako o vzkriesení zomrelých kresťanov pri druhom príchode Kristovom a o udalostiach s tým spojených (1 Sol 4, 15—17; 1 Kor 15, 51—52). Ale jednako možno zo zážitku pri Damasku odvádzať štyri veľké okruhy Pavlových poznatkov: 1. mesiánsku hodnosť Zmŕtvychvstalého a splnenie všetkých predpovedí v ňom; 2. božstvo Kristovo, ktoré v spojení s obrazom Mesiáša bolo vtedajšiemu židovstvu celkom neprístupné, podstatnú rovnosť pozemského Ježiša s osláveným, predjestvujúcim, večným Synom Božím; 3. mystické prebývanie Krista vo veriacich ako v tuzemskom viditeľnom tele (Skt 9, 5; 1 Kor 12, 13; Ef 5, 30); obsah neskoršieho výrazu „v Kristu Ježišovi" bol mu už tu zjavený; tu je aj východisko pavlovskej mystiky Krista a Cirkvi, ktorej prvé náznaky siahajú až do jeho najdávnejšieho detstva; 4. povolanie za apoštola pohanov. Je to teda povolávajúce videnie a možno ho prirovnať k povolávajúcim víziám veľkých prorokov. Preto ani nezávisí na jeho slobodnom rozhodnutí, či má o Kristovi mlčať alebo ho ohlášať. „Nevyhnutnosť spočíva na mne: beda mi, keby som neohlášal evanjelium!" (1 Kor 9, 16.)

Predovšetkým však jedna myšlienka, jeden cit prevyšuje všetko ostatné v jeho duši: preniknutosť nepochopiteľnou odpúšťajúcou láskou Kristovou. Pánov príchod po zmŕtvychvstaní k milovaným učeníkom sa dal očakávať. Ale že sa zjavil jemu, „nedochôdčaťu", svojmu najzúrivejšiemu nepriateľovi (1 Kor 15, 7), ba že ho Boh už od „lona matkinho" cez všetky doterajšie roky objímal pohľadom svojej lásky (Gal 1, 15) — táto nežná láska Pánova, ktorý ho prvý miloval a obetoval sa

za neho, to v jeho očiach naozaj všetko prevyšovalo. A táto láska je odvtedy jadrom jeho evanjelia.

Taký bol veľkonočný zážitok Šavlov. Bol to podivuhodný súboj Stvoriteľa so stvorením. Boh je mohutný lovec, a práve najsilnejšieho chce mať za korisť. Ako by ho najviac lákaly práve krištoforovské povahy, ktoré sa poddávajú len Najvyššiemu. Tu nemožno uniknúť, tu ostáva len úzkostlivá voľba: alebo sa poddať alebo vykrvácať. Tie isté zážitky a duševné deje mohly sa u Pavla skončiť aj druhou alternatívou. Skončily sa obrátením. To však nebol výsledok istej dejinnej a duševnej situácie. Je to nepreniknuteľné tajomstvo milosti a slobody. V inom podobnom prípade priviedla ľudská pýcha tento boj do najhlbšej tragiky:

„Ty Nepomenovateľný! Zahalený! Strašný!
Ty lovec za oblakmi!
Tu na zem Tebou srazený som,
Ty oko výsmešné, čo z temnoty sa na mňa díva: —
Tak tu ležím, krivím sa a svíjam,
Mučený všetkými mukami večnými,
Trafený tu Tebou, Ty ukrutný lovec,
Ty neznámy — Boh!
— — — — — — — —
Je preč!
Tu prchol i posledný
A jediný môj druh,
Môj Nepriateľ veľký,
Môj Neznámy
Môj Katan — Boh!" (Nietzsche, Zarathustra.)

Augustín, ktorý vedel z vlastnej skúsenosti o týchto veciach, vraví o súboji milosti u Pavla: „Srazila ho a dvihla — percutiens eum et sanans, occidens et vivificans" (Sermo 14), podobne ako svätá Kopija, o ktorej vraví istá hlbokomyseľná legenda: Uzdravuje rany, ktoré spôsobila.

7. V DAMASKU

Skt 9, 10—22; 22, 11—16.

Každé pravé obrátenie prebieha v dvoch fázach, ktoré — ako to bolo napr. u Augustína — časove môžu byť vzájomne veľmi vzdialené: je to obrátenie rozumu a obrátenie srdca. „Bez poznania je nepremožiteľný vzdor ľudského srdca a jeho uzavretie sa proti vôli Božej. Ale aj uzdravenie vôle sa musí započať zachytením, otrasením vnútorného sveta. V Bohu sa rozplývajúca mystika pred nocou očistnej cesty mala by za následok veľké sklamania."[17]

Keď Šavol vstal na rozkaz Pánov, otvoril síce oči, ktoré mal dosiaľ ako na ochranu zatvorené, ale nevidel: bol slepý! Ako bezmocne stál tu ten hrozný muž a hľadal rukami svojich sprievodcov! A tí jemne a opatrne viedli medzi sebou zlomeného a zamĺknutého muža cez myrtový háj, ktorý ešte dnes stojí, a cez bránu, ktorá nosí odvtedy jeho meno, do „Rovnej ulice", nádhernej, kilometre dlhej ulice vrúbenej stĺpmi korintského slohu, z ktorej ešte i dnes vidno niekoľko zvyškov medzi mätenicou moderných domov. Viedli ho do istého židovského hostinca, ktorý bol majetkom akéhosi Judu. Miesto, na ktorom stál kedysi Judov dom, označuje dnes malá mešita.

Kým sprievodcovia, netušiac tajomstvo svojho vodcu, s vyhrážajúcimi posunkami rozhlasovali v židovskej štvrti účel svojho príchodu, uzavrel sa Šavol do svojej izby a odmietol každé občerstvenie, ktoré ponúkol starostlivý domáci pán svojmu vznešenému hosťovi. Tri dni nič neje a nepije, pre vonkajší svet je mŕtvy. Tieto „tri dni", ktoré ležia medzi jeho mystickou smrťou a duchovným vzkriesením v krste, sú zrejmý poukaz na tri dni a noci Ježišove v hrobe. Tri dni je ponorený Pavol do mystického spánku. Čo čaká? Kristus mu povedal, že v meste sa dozvie, čo má robiť. Takto museli kedysi čakať aj apoštoli na príchod Ducha Svätého. Keby sa mu bol tak prv opovážil niekto povedať, aby čakal! Teraz však spokojne sedel v čakárni Božej. Vedieť čakať — už to je čnosť, a často veľmi ťažká čnosť.

Aj milosť má svoje časy odlivu a prílivu. Tu platí slovo: „Moje prijímanie je môj najvyšší čin."

Ak je duša i s koreňmi vyrvaná zo svojich doterajších životných podmienok, ak sa vštepuje do nej nový životný princíp, môže sa znovuzrodenie uskutočniť len v ľútosti a bolesti. Žiadnej psychológii náboženstva sa nepodarí vyskúmať, ako sa uskutočnila prestavba a novostavba Šavlovho náboženského sveta. Musel včuľ vstúpiť do výchovného a drviaceho procesu, v ktorom sa ľudská pýcha zdrúzgala, šľachetný kov vyčistil, aby sa stala z neho „vyvolená zbroj". Ako podľa istej starej legendy pri príchode Kristovom do Egypta popadaly všetky sochy bôžkov s podstavcov, tak sa rozpadol na zrúcaniny v duši Šavlovej celý jeden svet, aby znovu povstal ako „nové stvorenie" v Kristovi. Prebíjajú sa nové žriedla, zjavuje sa prahornina jeho duše. V ruke Božej nič skutočne hodnotného sa nestráca. Základná farba jeho temperamentu, základný tón jeho charakteru, jeho ako nôž ostrá dialektika, jeho svetské vzdelanie: všetko to ostáva, milosť nič z toho neničí, majstrovská ruka Lekárova šetrí každé väzivo, všetko vstupuje do nového stvorenia. „Staré sa pominulo: hľa, nové vzniklo!" Pod ohnivým pohľadom Zmŕtvychvstalého sa stáva všetko zatvrdnuté mäkkým, uvoľňujú sa zuzlené city a vnútorné sily takmer rázu neslýchaného, fanatizmus sa mení na ohnivú silu lásky, ktorá sa neskoršie prejavuje v materinskej nežnosti a mäkkosti (Gal 4, 19), spojenej s tvrdou rozhodnosťou ako diamant. Tri dni času potreboval Šavol na odpratanie zrúcanín svojho predošlého svetového náhľadu. Po práci však nepovstal prázdny priestor, neostalo beznádejné spálenisko. Čosi nového si preborilo cestu a pučí a vyviera zo všetkých kútov. Čo je to nové? Nový život v Kristovi! Kto číta jeho listy, tie duševné dokumenty človeka, akých nieto viac v celej svetovej literatúre, počuje so všetkých strán: „Ja však som dosiahol milosrdenstvo!" (1 Tim 1, 13). Jedna zo zásad v Božom pláne spásy znie takto: Človeka človek má viesť k Bohu. Boh všade upotrebuje v ríši prírody i milosti druhotné príčiny, ak len nejde o nové stvorenie. Možné je, že v dome nového hostiteľa rozprávali zlomenému, slepému Šavlovi o divotvornej sile veriacich a tak sa ozvalo v ňom želanie, aby niekto z nich prišiel k nemu. V tom istom čase poučil Boh jednoduchého verného Ananiáša o stave a budúcnosti obávaného a teraz tak ťažko skúšaného protivníka a tomuto v rovnobežnej vízii zjavil poslanie Ananiášovo. Voľba Božia padla na trošku bojazlivého muža, ktorý sa zľakol úlohy ako kedysi

Mojžiš. Podľa istej sýrskej tradície bol zo 70 učeníkov Pánových a pri prvom Šavlovskom prenasledovaní utiekol do Damasku.[74] To vysvetľuje jeho váhanie. No jeho úzkostlivosť bola uspokojená uistením: „Hľa, on sa modlí!" Človek, ktorý sa modlí, nie je nebezpečný, myslel si. Veľmi musel dôverovať Bohu tento starý muž, že sa rozhodol ísť do skrýše levovej. A tu čuje klopanie: má, vraj, prísť do Judovho domu. Vybral sa na cestu. Nesmelo vkročil. Dôvera sa stretla s dôverou. Mozoľnaté vypracované ruky muža z jednoduchého ľudu sa spustily na Šavlovu hlavu. Vkladanie rúk a modlitba: takto to učil Majster. Ako bývalý učenik mal Ananiáš dar uzdravovania (Lk 10, 9). Bol to krst pokory. Šupiny zaslepenej pýchy padly. „Brat Šavol, veríš v Ježiša, že je Mesiáš a Syn Boží?" — „Brat Šavol!" Ako sa ho asi dotklo slovo „brat", ktoré po prvý raz mu zaznelo zo svätého kruhu bratov!

A teraz sedí, ten hrozný muž, ako dieťa pri nohách jednoduchého Ananiáša, proti ktorému tiež mal možno vo vrecku zatykač, a prijíma od neho prvú katechézu. Aký to krásny námet pre kresťanského maliara! Ponorenie sa do biblie mohlo by obohatiť naše umenie novými látkami a ideami. Možno, myslel Pavol neskoršie na tieto hodiny, keď písal slová: „Kde je mudrc, znalec Písma, kde skúmateľ tohto sveta?... Čo svetu sa zdá hlúpe, to vyvolil Boh, aby zahanbil múdrych" (1 Kor 1, 20). Pavol nebol „rozbitý človek", nebol dekadentná, rozleptaná povaha, ako sa dnes často predstavuje! Bol hrdý, nepoddajný muž: a premožený na ceste, nechcel sa poddať nikomu inému, ako Ježišovi samému.

„Pane, čo mám robiť?" pýtal sa. A Kristus mu chce ukázať, koľko bude musieť trpieť. To je celkom nežidovské! Utrpenie bolo u židov trestom. V kresťanstve však je utrpenie najvyšší čin, mystická účasť na zadosťčiniacom utrpení Ježišovom, ktoré vykupuje svet, a prostriedok mravnej dokonalosti. Tu sa stretáva kresťanstvo s hrdinským rysom v duši našich predkov, ktorí v hynutí bojujúceho hrdinu tiež videli čosi veľkého.

Šavol, ktorý už prijal duchovný krst, mal byť teraz i sviatostným krstom prijatý do svätého bratského sväzku kresťanov. Však kresťanom byť značí: byť pokrsteným na smrť Kristovu a zahrnuje v sebe úplné odovzdanie sa Kristovi až po prijatie krstu krvi v martýriu. Pavlom, ktorý bleskorýchle prebehol všetky konzekvencie, šiblo možno tušenie, že završí kedysi tento kolobeh. A takto sa teda vybral, prv ešte, než by bol prijal nejaký pokrm, s Ananiášom a niekoľkými bratmi k Baradu,

ktorý stami kanálov a kanálikov zvlažuje každú záhradu v Damasku, napája tisíce žblnkotajúcich studní vo vnútorných, stlpmi ohradených dvoroch a roznáša svoje požehnanie do paláca boháča i do chatrčí chudoby.[61] Takto sa stal osamelec členom spoločnosti „svätých". Lebo aj najväčší človek bez spoločnosti ostáva neplodný. „Svätými" volal Ananiáš privržencov Ježišových podľa proroka Dániela (7, 18), ktorý takto nazýva občanov mesiánskeho kráľovstva. Z toho vidíme, že vtedajší kresťania veľmi usilovne čítali prorokov (Izaiáša, Joela, Zachariáša, Dániela) a dopracovávali sa tak k čoraz hlbšiemu poznaniu Krista.

Nesmie nás prekvapiť, že Šavol bol hneď pokrstený. Ku krstu sa vtedy nežiadalo iné ako kajúce vyznanie Ježiša (Skt 2, 41; 8, 37; 16, 31; 19, 5), jeho mesianity a synovstva Božieho, vyznanie spásodarnej sily jeho smrti na kríži, jeho zmŕtvychvstania a soslania Ducha Svätého, teda vyznanie veľkých skutočností spásy. Dejepisné poučenie o Ježišovom živote, mravná a sviatostná náuka sa pripájaly len neskoršie a tvorily už včas za apoštolských čias štyri čiastky vyučovania viery. Šavol nevedel, ako a čo sa to s ním stalo. S údivom badal, ako sa utvárajú v jeho duši nové nežné tkanivá a bývalý spôsob myslenia odpadúval s neho ako „šupiny". Neskoršie opíše tento dej znovuzrodenia ako mystické umretie, pochovanie a zmŕtvychvstanie s Kristom (Rim 6, 3—7). Zdá sa vylúčené, že by mu bola ostala nejaká slabosť zraku. Lukáš dva razy zdôrazňuje ostrý, prenikavý pohľad Apoštolov (Skt 13, 10; 14, 9).

Šavol pokladal si za povinnosť vydať nasledujúcu sobotu v synagoge svedectvo o zmene svojho smýšľania a ohlášať Krista ako splnenie všetkých nádejí Izraela, ako pretvárateľa ľudského života, ako splnenú túžbu národov a čias. Celkom osobný ráz a veľká rozhodnosť jeho ohlášania zapríčinily veľa rozpakov mladej kresťanskej obci v Damasku, ktorá sa skladala poväčšine z utečencov, žila v spojení so synagogou a chcela sa vyhnúť každému rozporu s ňou. Šavol začínal byť „nebezpečným bratom". Možno si predstaviť, že k urýchlenému opusteniu mesta viedlo ho nielen začínajúce sa nepriateľstvo židovských rodákov, ktorí už tušili v ňom budúceho protivníka nacionálneho náboženského zákona, ale i vyčkávajúca úzkostlivosť nových súvercov. To bol jeho prvý útek. Odteraz bude jeho život neustálym striedaním lúčenia sa a úteku, ako bol život jeho Učiteľa.

8. ZOCI - - VOČI BOHU

Skt 9, 20—30. — Por. Gal 1, 11—12. 16--17; 2 Kor 11, 32—33.

Boly časy — a dúfajme, že sa už navždy pominuly —, keď sa na kresťanskú minulosť hľadelo vo falošnom, oslávenom, umelom svetle ako v panoptiku. Zo svätých narobili nemožnú sbierku voskových figúr Božích. Moderný smysel pre skutočnosť sa rozišiel s takými neprirodzenými legendami o svätých, ktoré na úkor pravdy hľadaly povzbudenie. Aj z Pavla urobili takto v minúte zo zlosyna svätca bez hriešku, ktorý v jedinom okamihu a bez všetkej prípravy poznal celú kresťanskú pravdu a vystúpil ako apoštol hneď na druhý deň po svojom uzdravení. Takéto „divy milosti" sú fantáziou a vzbudzujú celkom falošný obraz o účinkovaní milosti Božej.

O udalostiach v nasledujúcich rokoch Pavlových sú zdanlivé neshody medzi opisom Lukášovým a Apoštolovými údajmi v liste Galaťanom. Očividne je na tomto mieste v Skutkoch apoštolských medzera. „Niekoľko dní" (9, 20) nestačí na hlboko zasahujúcu misijnú činnosť. A nie je ani pravdepodobné, že Pavol by bol začal misijnú prácu hneď po svojom obrátení. To by sa neshodovalo s tým, čo vieme o veľkých dušiach, ktoré po svojom obrátení pretvorily svet. Pomyslime len na Augustína! Potrebujú pauzu na výdych. Musia sa naučiť usporiadať nové dojmy, potrebujú čas na ukľudnenie zmätku svojich citov.

„Kto raz má veľa oznámiť, veľa mu treba mlčať, žiť:
A blesk kto chce raz zapáliť, mrakom musí dlho byť".
(Nietzsche.)

Zdržanlivý, zvnútornený človek nerád hovorí o tajomstvách svojej duše. Ako ťažko bolo pohnúť k tomu sv. Ignáca, a aký bol potom skúpy na slová! Aj Lukáš mlčaním prekračuje tento časový úsek. Alebo nič nevedel o ňom, alebo shováral sa s ním Pavol o týchto veciach celkom dôverne. Jeho poznámka „po

dlhšom čase" (9, 23) asi naznačuje potrebnú trojročnú medzeru. Na šťastie bol neskoršie sám Pavol prinútený útokmi svojich protivníkov odchýliť trošku závoj s týchto rokov. „Od tej chvíle neradil som sa viac tela a krvi" (por. Mt 16, 17), t. j. svojho prirodzeného ľudského rozumu alebo svojich priateľov. „A nešiel som ani do Jeruzalema." Veď načo by aj bol šiel? Pričerstvá bola ešte rozpomienka na jeho nedávne zúrenie. Jeho vzťah k Dvanástim bol by býval krajne delikátny, a k synedriu priamo životu nebezpečný. „Ale odišiel som do Arábie." Arábia bola vtedy veľmi široký pojem a zahrnovala celý Arabský polostrov až hore k Damasku, ba až k Eufratu. Jej jadro však tvorila ríša Nabateov, Arabia Petrea, t. j. Skalnatá Arábia, v ktorej boly chýrne karavanárske strediská: Petra, divé, romantické skalnaté hniezdo, Geraza (dnes Džeraš), ktorej ruiny z helenisticko-rímskych čias udivujú každého návštevnika, Amman Philadelphia, dnešné hlavné mesto Zajordánska, Bosra v Haurane a Homs (Emesa). Aretas, šejk Nabateov, žil práve vtedy v nepriateľstve so štvrťkniežaťom Herodesom Antipom, ktorý pre Herodiadu odohnal jeho dcéru a poslal mu ju späť (Joz. Flavius, Starožitnosti 18, 5, 1). Preto sa tu mohol Pavol cítiť v istote pred židovskými špehúnmi, a to možno aj viedlo sem jeho kroky.

A tak vidíme toho osamelého muža, obťaženého najúžasnejšími zážitkami skutočnosti, skúsenosťami a poučeniami, ktoré získal stykom s kruhom kresťanov v Damasku a zaiste i z biblie, ktorú pravdepodobne všade nosieval so sebou, vidíme ho v orientálnom beduinskom zriasnenom bielom úbore, opásaného kožený pásom a s farebnou šatkou na hlave (keffije), ako putuje červenavohnedou horskou divočinou bez stromov, ktorá zvábila neskoršie toľko pustovníkov a svätcov žijúcich na stĺpoch. Veď púšť vždy ešte bola živnou pôdou veľkých prorokov a mohutných kazateľov, ako boli Gregor Nazianský a Ján Zlatoústy. Pavol tu ani nepotreboval Eliášovho krkavca. Ľahko si vyrobil na chlieb. „Lebo tu", tak píše znalec tejto zeme, „ako nikde inde na Východe, kvitlo remeslo tkania stanoviny, ktoré zásobovalo potrebnými stanmi tisíce nomádov žo susednej púšte. Aj tu predávali Beduini na horách čiernu koziu srsť tkáčom z hrubého. Títo ju spracovávali najsamprv na hrubé povrázky a stužky a z týchto potom robili tú látku, cez ktorú neprenikne ani slnko ani dážď, z ktorej nomádi púšte od tisícročí budujú svoje pohyblivé príbytky... Na kraji púšte stoja jednoduché krosná, dlhé povrázky sú pripevnené na kolíčkoch. A Pavol sedí

pred jednoduchým tkalcovským stolom, rovná čierne stužky a prehadzuje pomedzi ne cievku".[30] Na ceste touto divočinou bez stromov len raz som zažil so svojimi sprievodcami nádherný pohľad na obrovskú terebintu. Odpočívali sme pod jej široko rozloženými konármi. Podobne sa asi venoval Pavol pod ochrannou listnatou strechou takého storočného patriarchu divočiny rozjímaniam a shováral sa so synmi púšte o tom, čím jeho srdce až prekypovalo. Toto obdobie takmer trojročných exercícií bolo najrozjímavejšie a najšťastnejšie obdobie jeho života. Tu sa začal za vedenia svätého Pneuma, Ducha Ježišovho, veľký dej pretavenia v duši Pavlovej, ktorý naznačuje v liste Filipanom (3, 7—11): „Všetko, čo mi kedysi značilo zisk, pokladal som kvôli Kristovi za stratu. Ba rátam za stratu všetko oproti všetko prevyšujúcemu poznaniu Pána môjho, Ježiša Krista, pre ktorého som všetko obetoval." Nie že by sa mu boly otvorily podstatne nové brány! To bolo mimoriadne v jeho duchu, že smeroval viac k veciam otriasajúcim, jedinečným. Veď zjavenie Kristovo ho strhlo až po možnú najkrajnejšiu hranicu (Saitschick). A zodpovedne dvojitosti ľudského duševného života musel byť aj tento dej pretavovania emocionálneho (citového) a intelektuálneho rázu.

Zmenu zamerania v svojom citovom živote volá Pavol „oblečením Pána Ježiša Krista", alebo prijatím „smýšľania Ježišovho" (Flp 2, 5). S jeho vtedajším povzneseným stavom sa spájala akási ničím nezaťažená jasnosť. K istote, ku ktorej sa skláňal celým svojím charakterom, pristupovala teraz nová istota nadprirodzenej viery a vedomia, že je povolaný, čo mu zvestoval aj Ananiáš. A k tomu sa družila pomaly istá upevnená spokojnosť a jemnosť (Flp 4, 5), nesmierne vzdialená od strnutej uzavretosti farizeja. Nič sa nestratilo z jeho prirodzených vloh a zo získaného imania: nie otvorenosť a hlboký prorocký pohľad jeho charakteru a nesmierna otužilosť jeho vôle, dedičstvo to mnohých pokolení. Svetské záujmy však zmizly mu v neskutočnom zdaní pred novým životným ideálom, ktorý ako nehodnú vylučoval každú inú životosprávu okrem oddanej, slúžiacej lásky. Slovom: blčaly v ňom najvyššie záujmy náboženského cítenia.

Spolu s tým sa dialo pretvorenie jeho duchovného sveta, v ktorom čoraz zreteľnejšie sa zjavujú obrysy toho, čo odborná veda trošku schematicky a školsky označuje menom paulinizmu alebo pavlovskej teologie, a čo on sám so záľubou volá „svojím evanjeliom", ktoré „nie je ľudské dielo, ani nie prijaté od nie-

ktorého človeka, ani nie naučené vyučovaním" (Gal 1, 12), totižto „nazretie do tajomstva Kristovho" (Ef 3, 4—5), t. j. do všeobecného Božieho plánu spásy. To, pravda, neznačí, že by mal podstatne iné evanjelium ako ostatní apoštoli. Lebo vtedy by ho bola Pracirkev zavrhla. Ohlášal ho však a vbudoval do helenistického myšlienkového sveta naliehavosťou, konzekventnosťou, rečníckou mohutnosťou a osobným tónom bez páru.

Z tejto premeny jeho náboženského vedomia predovšetkým dve veci nástojčivo žiadaly hlbšie rozjímanie a uvažovanie: jeho nové chápanie Krista a jeho nový pojem viery.

1. Apoštolov nový obraz Krista čo najužšie súvisí s jeho poznaním Krista pred Damaskom. Pavol už zo svojej farizejskej periódy si priniesol dosť presné dejepisné znalosti o Ježišovi a jeho osobnom ráze. „Som Ježiš, ktorého prenasleduješ." Ako možno prenasledovať to, čo človek nepozná? „Ťažko ti bude biť proti ostňu." Týmto ostňom nemohlo byť nebeské zjavenie Krista. Lebo v tom okamihu bol jeho odpor už zlomený. Teda už dlho musel nosiť v sebe ten osteň. Ako dlho? Nenávisť sa usiluje posbierať všetok materiál proti nenávidenému, ako to robili farizeji za tuzemského života Ježišovho. „U muža ako bol Šavol nemôžeme predpokladať nevedomosť." Ba istý bádateľ[19] sa domnieva — či právom, to tu neskúmame —, že Savol s pocitom hlbokého uspokojenia stál spolu so židovskými kňazmi pod krížom Ježišovým. Ale Ježišova smrť súčasne, vraj, vtlačila do jeho duše nezmazateľný dojem. Vtedy mu vrazil do srdca osteň ako tomu pohanskému centuriovi, ktorý — upotrebiac výraz vo vtedajšom pohanskom svete veľmi rozšírený[65] — vyhlásil Kristovu smrť za umieranie „božského syna — theios anér" (Mk 15, 39). V tomto predpoklade, vraj, dostáva plnú životnosť to miesto v liste Galaťanom (3, 1), kde Pavol píše, že im vymaľoval pred oči Krista na kríži. Obraz ostňa bol by veľmi názorným príkladom pripravujúcej milosti Božej, ak, pravda, obstojí spomínaná domnienka. Odhliadnuc však od toho isto vieme, že v jeho duchu bol pripravený celý rad dejinných a starozákonných prvkov — pravda, len zmätených ako zlomky a odhodených ako „uholný kameň, ktorý stavitelia zavrhli". — Ale čo z čiastok bez sjednocujúcej pásky, bez usporadujúceho faktora, ktorý všetko usmerňuje k novému, vyššiemu cieľu? Tu naozaj potrebný bol div milosti. A faktorom, ktorý usporiadal vôkol božského centra všetky protikladné prvky, všetok chaos v jeho duši, bola tvorivá sila milosti, nový životný princíp, alebo ako on sám to volá: „Staré sa pominulo, povstalo nové" (2 Kor

5, 17). Sväté Pneuma to bolo, čo spôsobilo, že zažiaril v jeho srdci lesk žiariacej veleby Božej (doxa) na tvári Kristovej (2 Kor 4, 6). Teraz rozumieme i to, že po svojom obrátení sa neponáhľal dozvedieť od apoštolov v Jeruzaleme dejinné základy k svojmu obrazu Krista. Na začiatok mu boly dosť i vlastné dejepisné znalosti. Veď hlbšie videnie Krista mohol mu dať i tak len sám Pán. Aj Petrovo vyznanie v Cezarei Filipovej spája Spasiteľ s bezprostredným osvietením shora: „Nie telo a krv ti to zjavily, ale môj Otec, ktorý je v nebi" (Mt 16, 18). Teda nový obraz Krista, ktorý v tom čase začal žiť v Pavlovom srdci, nebol výsledkom jeho rozmýšľania alebo výtvorom jeho mozgu, ako sa mu to novšie vyčíta, ktorým, vraj, zfalšoval čistý obraz Krista evanjelií. Jeden z najlepších znalcov Pavla povedal prekrásne v tomto súvise: „Bolo by to po prvý, ale i jediný raz v svetových dejinách, že istý človek z vlastnej sily a pomocou vlastných predstavových daností by sa bol premenil a sám zo seba vytvoril život, ku ktorému storočia a tisícročia sa obracaly duše túžiace po Bohu."[19]

Ako teda videl teraz novoobrátený Apoštol svojho Krista? V odpovedi na túto otázku sa môžeme oprieť len o dohady a závery z jeho listov. Najzákladnejšie, čo si pred Damaskom uvedomil, bolo, že v Ježišovi sám Boh mohutne zasiahol do dejín a zapôsobil k spáse ľudí, že Ježiš je splnomocnenec Boží, Bohom poslaný prinášateľ blahozvesti, t. j. Mesiáš. Ježišovou zadosťčiniacou smrťou nastal nový vek (eon), jeho zmŕtvychvstanie potvrdzuje, že je Synom Božím, a to nie v smysle povolania, ako tento titul rozumeli Židia, ale v bytostnom smysle, ako ho upotrebil o sebe sám Ježiš pred Kajfášom. A tento nebeský Kristus teraz milosrdne zasiahol do Pavlovho života, účinne prejavil na ňom to, čo vykonal pre spásu celého ľudstva, a on smie vidieť na jeho tvári jas jeho božstva. Štúdium prorokov mu čoraz väčšmi odhaľuje Ježiša ako Spasiteľa hriešnikov a Spasiteľa sveta. Už tu si uvedomil, že podľa Ježišovej vôle sa musia zvaliť priehrady, ktoré postavilo židovstvo medzi seba a ostatné národy. Ak hriechy sveta boly Bohu pohnútkou, aby dal umrieť na kríži svojmu Synovi ako obetnému baránkovi, rozumie sa samo sebou, že „tobôž teraz treba postaviť pohanov pod žehnajúci vplyv Spasiteľa hriešnikov".[19]

Vtedajšiemu Pavlovmu obrazu Krista nechybujú ani pozemské ťahy, hoci ešte nečerpal z bohatého prameňa tradície. A z obrazu pozemského Krista jeho srdce najväčšmi dojíma kríž, „majstrovské dielo lásky Božej", ktoré neskoršie vymaľuje pred

oči Galatanov a ktoré bude ohlášať Korinťanom: „Zaumienil som si, nič iné nevidieť medzi vami, ako Ježiša Krista, a to ukrižovaného" (1 Kor 2, 2). Okrem toho hlboko účinkuje na neho Ježišova chudoba, jeho sebazmarenie, jeho ľudomilnosť a vôbec to, ako božsky plnil svoje poslanie (Flp 2, 6—10). Láska Kristova ho už teraz drží v zajatí a nikdy viac ho nevypustí (2 Kor 5, 14). Cíti teraz, čo značí byť kresťanom: byť človekom, ktorého srdce celkom získal Kristus, človekom, ktorý podobne ako Zmŕtvychvstalý prerástol všetku prílišnú úzkosť, všetko len nacionálne, ba i kozmické a „nosí v sebe silu nebeského sveta". Pavol pozná Krista ako dejinnú osobnosť, pozná jeho pozemské vzťahy, jeho pôvod podľa tela, jeho narodenie, jeho príbuzenské vzťahy, slovom všetko, čo bolo v ňom pozemsky podmienené a pominuteľné. Často to prezrádza v svojich listoch. Ale nie to je predmetom jeho záujmu. Spomína to len preto, lebo je to skutočnosť, spomína to vecne. To všetko mu je len pozemskou nádobou, ktorá skrývala v sebe obsah nekonečne drahocennejší. Ale nádoba táto musela byť rozbitá ako alabastrový krčiažok Márie z Betánie, aby sa vyliala z neho „ľúbezná vôňa poznania Krista" (2 Kor 2, 14). Veď v smrti zložil Ježiš všetko tuzemsky podmienené a žije nebeským životom. Súhrnne možno povedať: dejinný Ježiš je jasne priezračné pozadie pavlovského obrazu Krista.

Nemôžeme povedať, koľko asi času potreboval Pavol, kým vrástol do tohto poznania Krista. Ale ani zďaleka nebolo ešte zavŕšené v týchto rokoch borby s novým obsahom poznania. Rozvíjalo sa rok za rokom čoraz bohatšie až k plnej mužnej zrelosti obrazu Krista (Ef 4, 13), s ktorým sa stretávame v listoch zo zajatia. Ale všetko podstatné má už teraz. Kritika tak predstavovala veci, ako by bol Pavol v svojej samote sám zo seba vytvoril akýsi ideálny obraz Krista, zveličený do obrovských rozmerov. Už jeho vrstovníci ho, vraj, nerozumeli. To je, vraj, dôvod „osamelej veľkosti, akou stojí v svojom pokolení".[13] Dnes však čoraz väčšmi uznávajú aj inoverecki bádatelia, že Pavol nemal iný obraz Krista ako ostatní apoštoli a že všetko, čo on a Ján rozvinuli v svojej mystike Krista, spočíva už v Ježišových vlastných výpovediach o sebe. Už Ježiš chápal Dánielovho Syna človeka ako božskú osobu a vzťahoval ju na seba. Teda kresťanstvo predsa založil Ježiš a nie osamelý myslitel v arabskej púšti. Celkom dokonale žil Ježišov obraz len vo vlastnej Ježišovej duši. Jedno a to isté evanjelium však podľa sebe udeleného daru každý z jeho učeníkov ohláša svojským spô-

sobom. Pavlov spôsob je, že vidí Krista v jeho významnosti pre vykúpenie pod zorným uhlom vykúpenia všetkých ľudí skrze Krista a v Kristovi, druhom Adamovi a duchovnej hlave ľudského pokolenia (soteriologické videnie Krista). Jánov pohľad na Krista stojí pod zorným uhlom večného predjestvujúceho Slova. Lenže Jánov spôsob poznania Boha a Krista predpokladá spôsob poznania Pavlovho. Je teda celkom nesmyselné stavať Pavla do protivy k aristokratickému (árijskému) Jánovi. Pavol chápe, podobne ako i Ján, svoj obraz Krista nie ako výtvor vlastnej náboženskej špekulácie, ale ako útvar „Ducha", ako dar a účinok Ducha (1 Kor 2, 10—16). A voči tomuto zjaveniu nejestvuje pre Pavla iný duševný postoj ako bezpodmienečné Áno a Amen vzhľadom na skutočnosť spásy, ktorá je daná v Kristovi. Tento postoj nazýva slovom, ktoré sa stalo odvtedy osudové významným pre celú západnú kultúru: viera!

2. Ako bol teraz Pavol ďaleko od chrámu, od jeho vonkajších dvorov a dymu obetí! Teraz zbadal, že vlastne ešte nikdy opravdivo neveril a nemodlil sa, že potĺkal sa len po vonkajších dvoroch náboženstva. Čo dosiaľ nazýval „horlivosťou za podania otcov", za Jahvovu česť, to bolo vlastne len biedňučká služba litere, fanatická, slepá oddanosť abstraktnému, zbožnenému zákonu alebo cudzej, transcendentnej vôli. Teraz však skúsil a zažil ten blažiaci, všetok nepokoj srdca utišujúci, všetku neistotu zaháňajúci, všetky pochybnosti riešiaci, všetky ostne svedomia odstraňujúci, ducha i srdce svetlom a teplotou zaplavujúci pocit sily, ktorý napotom volať bude „pistis", vierou. To už nebola subtílna, vôľu Božiu štiepajúca dialektika, akú sa učil v Gamalielovej škole, nie studená, rozrývajúca analýza, akú už v krvi má duch jeho národa, nie suchopárny intelektuálny čin, ktorý za pravdu uznával nejakú zo súvislostí vytrhnutú jednotlivú náuku, ale radostné „Áno" celého človeka v jeho konkrétnej skutočnosti, súhlas s cestami Božími a danosťami spásy, ktoré Boh spôsobil v svojom Synovi. Celú hĺbku a plnosť toho, čo Pavol rozumie vierou, nemožno vystihnúť slovom „uznávanie za pravdu". Tento výraz totižto veľmi ľahko môže vzbudiť vedľajší smysel domnienky, alebo možno ho chápať ako jednostrannú funkciu rozumu, hoci v skutočnosti ide o celého človeka. Veriť, to nie je filozofovať o obsahu zjavenia, to nie je intuícia (vnútorné videnia) našej schopnosti tušenia, hoci táto niekedy môže sprevádzať alebo pripravovať vieru. Viera nie je ani hlboký pohľad do skrytých tajomstiev Božích, ktorý Pavol volá gnosis a epignosis (poznanie). Viera v Pavlovom smysle je

prístupná, a predovšetkým prístupná i jednoduchosti ľudí malých a nerozumných podľa chápania tohto sveta, ako to vyslovil Ježiš v svojej ďakovnej modlitbe: „Otec, velebím ťa, že si toto ukryl pred rozumnými a múdrymi, malým však zjavil" (Mt 11, 25). Táto viera vidí veci neviditeľné ako reálne, dáva im podstatu, z metafyzickej vzdialenosti ich posúva do konkrétnej skutočnosti (Žid 11, 1). Nie je cestou do neznáma, nie žalostným zrútením sa zničených nervov, ale práve naopak, je silou veľkých duší, svetlom verných sŕdc (Leo Veľký, Sermo 2 de Ascens). To je práve veľké a zdravé u Pavla, že v týchto rokoch samoty neupadol do nábožensk ého rojčenia, že nikdy sa neopájal víziami. Vedel, že pred tým ho zachránil len Duch Ježišov. Veď či nebol tento Duch ako by vyliaty do celého jeho vnútra? (Rim 5, 5.) A po prvý raz zavolal Boha sladkým menom: „Abba, Otec!" (Rim 8, 16.) Celá jeho duša bola zaplnená svetlom, v ktorom dýchal. On to volal: „v Kristu Ježišovi". Cítil v sebe istú vnútornú teplotu, ktorá vyvábila v ňom k životu všetky dobré zárodky a strhovala ho k vyššiemu životu modlitby (Rim 8, 26). To volal Pneuma. A tento nový ideálny vzťah k Otcovi a Synovi, darovaný Duchom a vzbudený vrúcnosťou viery naplnenej láskou, volal neskoršie ospravedlnením. Kto by však mohol vyskúmať, ako povstáva táto viera, ako sa tu splietajú prvky božské a ľudské? Pavol vie len jedno: je to dar Boží, povolanie už od materinského lona (Gal 1, 15), Duchom spôsobené ovocie vyvýšeného Krista. Keby sa ho bol niekto opýtal po trojročnom pobudnutí na púšti, ako sa to všetko stalo v ňom, bol by jednoducho odpovedal: „Ak je niekto v Kristu, je novým stvorením" (2 Kor 5, 17).

Pavol, vypracovávajúc v svojej duši obraz Krista v takomto povznesenom stave videnia Boha a rozjímania o Písme, už nosil v sebe in nuce celý poklad katolíckej viery. Ale rozvinutie jednotlivostí bolo dielom času. Ako ho hnalo, aby ako ohlášateľ blahozvesti Ježišovej „zaniesol jeho meno pred pohanov a kráľov a synov Izraela" a zvestoval svoje šťastie, že je „schytený Kristom Ježišom" (Flp 3, 12)! Cítil už vari, že Boh ho berie do ruky? „Som povinný, a beda by mi bolo, keby som neohlášal evanjelium!" (1 Kor 9, 16.)

Potom istého dňa odrazu zas zjavil sa v Damasku muž s bledým myslitelským čelom, s asketickými ťahmi, s pohľadom ako by vracajúcim sa zďaleka, ovievaný zázračnými zážitkami. Možno sa rozpamätal na príkaz, ktorý dal Pán Eliášovi na vrchu Horeb! V Damasku sa veľa zmenilo. Mesto už nebolo pod rím-

skou správou. Tuhá vláda Tiberiových čias prestala. Prvé roky Kaligulove boly periódou všeobecného oslabnutia cisárskej moci v Sýrii. Politika tohto cisára, prv ako zošalel, bola: vrátiť národom Východu samostatnosť a vlastné kniežatá. Tak obnovil kráľovstvo Herodesa Agrippu a „bez všetkého dôvodu rozdal celé územia a bohaté mestá".[56] Cisársky legát Vitelius nedávno celkom bez boja odstúpil Damask beduinskemu kráľovi Nabateov, Aretasovi z Petry. Toho času býval v meste ako miestny veliteľ (etnarch) istý Aretasov šejk so svojimi divými Beduinmi z Hauranu. Za novej slobody židia sa čulo dali na získavanie prozelytov, najmä medzi ženami. Židov ľahko bolo možno získať pre akúkoľvek novú vládu, len ak sa spravily isté ústupky ich autonomii. A každý ústupok bolo povolenie k náboženským násilnostiam.

Pavol sa zas ubytoval v dome svojho dávneho hostiteľa Judu. Tu, kde dostal najväčšie šťastie svojho života, chcel započať svoju apoštolskú cestu. Ale keď najbližšiu sobotu sa prihlásil na najväčšie prekvapenie židov v synagoge k slovu a dokázal z prorokov, že Ježiš je Mesiáš a žije, tisíce päsť sa zdvihlo proti nemu. Jedni kričali: „Nie je to ten istý človek, čo v Jeruzaleme prenasledoval vyznavačov tohto mena a ktorého vyslala i sem Veľká rada, aby ich uväznil?" Iní volali: „Preč s ním! Odpadlík!" Len ťažko sa zachránil. Čoskoro sa našli mužovia, ktorí sa sprisahali, že zavraždia odpadlíka v daktorom orientálnom kúte mesta, len čo sa ukáže. Peniazmi ľahko získali pre svoj plán aj arabského etnarchu. Pri všetkých bránach mesta dal postaviť stráže, aby lapily utečenca. Ale Pavol bol istý svojej veci. Veď ako by sa ináč splnilo slovo Pánovo? Bratia vyhútali dosť romantický plán. Pavol sa zaiste usmieval nad ním. Ako dojímavo znely pri eucharistickej hostine na rozlúčku v slabom svetle kahanca slová: „V noci, keď bol zradený . . . !" Ešte raz sa posilnil svätým pokrmom. Potom sa lúči, ostatný raz objíma týchto dobrých ľudí, ktorí mu preukázali toľko lásky. A okolo polnoci preoblečeného za sedliaka alebo pohoniča tiav vedie ho niekoľko bratov po úzkych uličkách do jedného z domov, ktoré sa opierajú o mestské hradby a ktorého zamrežované výklenkové okno na poschodí hľadí do voľného kraja. Pavol sa namáhavo krčí do koša. Potom ho viažu a spúšťajú na pevných povrazoch. Cez záhrady, priekopy a osamelé dvorce v poli čoskoro prichádza k poľnej ceste, ktorá vedie k „via maris" na juh. Čiže dojatý padol tej temnej noci na mieste, kde sa mu bol zjavil Pán, a ďakoval mu zo srdca!

9. PRI MATERSKEJ CIRKVI V JERUZALEME

V Jeruzaleme: Skt 9, 26—30.
Videnie v chráme: Skt 22, 17—21.
Por. Gal 1, 18—24.

Bratia v Damasku asi s vydychnutím a uľahčením prijali zvesť o Pavlovom odchode. Tak to už býva, že ani najlepší zpomedzi malých duchov sa nevedia zbaviť istej nevoľnosti v spoločnosti prenikavej veľkosti takého búrliváka, ako bol Pavol.

Kam sa obrátiť? Pavol uvažoval. Svedčí o jeho chladnokrvnosti, že ani nebezpečenstvo ho nepozbavilo pokojného rozmýšľania, ale hnalo ho k novej činnosti. Mal pred sebou dve cesty. Jedna viedla na sever do rodiska Tarzu. Ak pôjde touto cestou, nedostane sa do styku s praapoštolmi a pri svojom charaktere, od prírody náklonnom k prudkosti a k panovačnosti, bol v nebezpečenstve, že ostane neplodne bokom. A mohlo by sa mu i vyčítať, že z namyslenosti sa nedopytoval svedkov Ježišovho života a že mu nezáležalo na tom, aby poznal tradíciu materskej cirkvi. Takto teda skrslo v ňom želanie navštíviť Petra a nadviazať spojenie s Pracirkvou. Pavol vedel, pravda, všetko podstatné o pozemskej činnosti Ježišovej. Ale jednotlivosti, životné, čerstvé rozpomienky, doslovné znenie Pánových rečí sa mohol dozvedieť predsa len v Jeruzaleme. A ešte jedno mu chýbalo: poznať mal bohoslužobné zvyklosti jeruzalemskej obce, poznať jej tradíciu o krste, o vyučovaní pred krstom a slávení večere Pánovej. Nemohol vedieť ani to, čo povedal Ježiš svojim privržencom len v dôvernom styku: zjavenia pri poslednej večeri, videnia a poučenia Zmŕtvychvstalého, vnútorné deje v deň Turíc. Nemohol ani na vlastnú päsť určiť nové sviatostné poriadky, už v záujme kresťanskej jednoty to nemohol.[19] Takto ho viedol Duch Ježišov, ktorému dôverovať sa už dávno naučil, smerom na juh, do Jeruzalema.

Túto vyše týždňovú cestu prekonal teraz v celkom inej nálade ako pred troma rokmi. Vtedy fanatizmus nenávisti obrátil jeho pohľad celkom do vnútra. Teraz ožiarujúcim pohľa-

dom lásky videl kraj, v ktorom Pán kedysi putoval. Možno odbočil napravo od via maris do Cezarey Filipovej, kde povedal Pán slová o Skale a Cirkvi na skale, možno vošiel do synagogy v Kafarnaume, prešiel popri Genezaretskom jazere a Tábore, a napokon zo Skopusu uzrel mesto, kde sedel jeho vážený učiteľ Gamaliel so svojimi žiakmi, ktorí zaiste len s pohŕdaním budú hľadieť na odpadlíka. Vieme sa vžiť do jeho citov, keď šiel popri mieste, kde ukameňovali mladého Štefana. „Štefan, tu som! Chcem napraviť, čím som sa previnil proti tebe!" Ako prenasledovateľ odišiel, ako utečenec sa vracal.

Medzitým však i v Jeruzaleme sa veľa zmenilo. Keď Veľká rada pred troma rokmi márne čakala na jeho návrat, prenasledovanie sa utíšilo a kresťanstvo sa rozšírilo po celej krajine sieťou cirkevných obcí.

Pavol bol v Jeruzaleme v krajne ťažkom postavení, tak voči židom ako i voči kresťanom. Títo mu nedôverovali. Mnohí možno pokladali jeho obrátenie za vojenskú lesť a odťahovali sa od neho. Len jeden človek ho porozumel a mohol ho lepšie porozumieť ako novoobrátený helenista a bývalý druh zo štúdií. Bol to Barnabáš. Tento muž, pre svoju dobročinnosť a pre svoj osobitný dar vcítiť sa do duší iných nazvaný „synom potechy", je jedna z najmilších osobností Pracirkvi. Svojím osvieteným pohľadom objavil veľkú apoštolskú dušu v opustenom bratovi. Jeho priateľská ruka po prvý raz zasiahla do Pavlovho života. Vzal osamelého takrečeno za ruku a predstavil ho Petrovi a Jakubovi, dvom najváženejším apoštolom. Takto sa dostal Pavol do kruhu učeníkov. Z tejto služby lásky sa vyvinulo jedno z najkrajších a najplodnejších priateľstiev v dejinách Cirkvi. Ostatných apoštolov Pavol vtedy ešte nepoznal. Pravdepodobne boli v rozmanitých obciach mimo Jeruzalema. A konečne Pavol najmä preto prišiel do Jeruzalema, aby navštívil Kefasa, ako rád nazýval Petra, aby sa poznal s ním a aby ho on voviedol do živej tradície Pracirkvi. Dva týždne sa neustále stýkali. Peter, vždy šľachetný, milý, srdečne prirodzený, ako ho poznáme z evanjelií, zaiste pozval príšelca, aby býval s ním v pohostinskom dome Márie, matky evanjelistu Marka, ktorému bol Barnabáš strýkom.

Biblia je podivuhodná, niekedy trápiaca kniha, ktorá stavia našu zvedavosť pred tvrdú skúšku.[51] Často mlčky prechádza ponad najzaujímavejšie veci. Čo za dramatické scény predstavovaly asi tieto rozhovory dvoch ohnivých učeníkov Kristových! Veď láska ku Kristovi to bola, čo hneď pri prvom stretnutí

spojila týchto dvoch mužov, prichádzajúcich z dvoch protiľahlých koncov vzdelania, jednoduchého rybára z Galiley a učeného veľkomešťana a akademika. Ako živých ich vidíme pred sebou: Pavol načúva ako Nikodém, a Peter hlboko do noci rozpráva deje oných troch zázračných rokov. Pavol je nenásytný, všetko chce vedieť do najmenších podrobností. Čujem ho, ako vášnivo prerušuje Petra svojimi prudkými otázkami a výkrikmi. A vidím ho, ako istej noci otvára svoje láskou horiace srdce novému priateľovi: „Kefas", vraví, „mňa najviac strhuje zázrak jeho lásky. To, že Učiteľ mňa chcel milovať, mne odpustiť, mne sa zjaviť, mne, svojmu prenasledovateľovi, ktorý bral do okov a vraždil údy jeho tajnostného tela!" — „Ach, brat môj Šavol", odpovedal asi Peter, „pozri, to je veru celkom On. Vždy to tak bývalo. Ty nepoznáš môj život. Ó, ja som bol oveľa horší než ty!" Pavol protirečí. — „Nie, nie, brat Šavol, ty si aspoň nebol zbabelec, nie veru. Ale ja, ktorého zpomedzi všetkých si vyvolil za najdôvernejšieho priateľa, ktorého pri každej príležitosti vyznamenával a vyznačoval, ktorý som tri roky deň a noc bol pri ňom, s ním som jedával a pil, ktorý som bol svedkom jeho velebnosti na svätom vrchu (2 Pt 1, 17—18): práve ja som sa jediný obrátil proti nemu onej noci utrpenia, prisahal som, že ho nepoznám, že nikdy som ho nepoznal a potom bez pomoci som ho nechal v rukách nepriateľov. A potom tri hrozné čierne dni som bol zahrúžený v bolesti a žiali. Učiteľ, ktorý ma tak miloval, ležal studený a mŕtvy v hrobe, a posledné slová, ktoré počul odo mňa, boly rúhanie a zapieranie. Potom prišla Veľká noc. Pán vstal. A čo myslíš, čo urobil? Cítil som, že za tie tri dni a noci v podsveti (1 Pt 3, 19) neustále myslel na mňa. A vo veľkonočné ráno práve mne nechal u žien posolstvo: »Iďte a povedzte to mojim učenikom a Petrovi!« (Mk 16, 7.) Petrovi! Hoci ja sám som sa už neopovažoval pokladať za učeníka! Rozumieš teraz, brat Šavol, ako ho milujem? Čuduješ sa ešte, že najradšej by som umrel za neho?"[51]

V takýchto rozhovoroch asi prešly tie dva týždne. A od tej chvíle spojila ich duše páska svätého priateľstva. Niet nič krajšieho, ako také sväté mužské priateľstvo v Kristovi! A to priateľstvo obstálo — i proti dočasným nedorozumeniam — až po spoločnú mučenicku smrť. — A zas rad nových dojmov a najdojímavejších zážitkov sa otvoril Pavlovi, keď s novým priateľom nastúpil púť k svätým miestam. Či by sme si mohli vari myslieť, že Pavol netúžil vidieť to miesto na hore Sion, kde založil Ježiš pamätník svojej lásky a prijať z Petrových rúk svätú eucha-

ristiu vo večeradle? „Tu, brat Šavol, tu ležal Učiteľ a tu mi umýval nohy." Veď odkiaľ by vedel Pavol slová založenia eucharistie, ktoré pripomína Korinťanom? Dôkladne sa vyzvedal a neuspokojil sa, kým nedostal autentickú správu o týchto udalostiach a dostať ju mohol len od Petra. V tom smysle máme asi chápať slová: „Prijal som od Pána, čo som vám i oznámil" (1 Kor 11, 23). Máme tu pred sebou pevný článok učenia pratradície. — A potom putovali pri bledom svetle mesiaca von do Getsemani cestou, ktorou šiel kedysi Pán so svojimi učeníkmi. V liste Židom, ktorý je napísaný v duchu Pavlovom a obsahuje jeho myšlienky, naráža sa práve na Pánovu modlitbu v smrteľnej úzkosti: „Ktorý za dní svojho tela s mohutným krikom a so slzami prednášal modlitby a pokorné prosby tomu, ktorý by ho mohol vyslobodiť od smrti" (Žid 5, 7). Na malej skalnatej vyvýšenine Hory lebiek pri severozápadnom rohu mestských hradieb Peter kľakol a rukami ako by niečo hľadal. Odrazu šepce: „Tu je to!" A Šavol vkladá chvejúcu sa ruku do trhliny, v ktorej stála päta kríža. Potom sostupujú, vchádzajú do susednej záhrady a pretiskajú sa úzkym otvorom jaskyne, v ktorej sa zmestí sotva niekoľko mužov: „Tu sme našli plachty ako prázdny obal, spľasnuté a ešte sviazané."[32]

Obraz Krista, ktorý získal Pavol v milostiplnom styku s Pánom, nadobudol tým dvojtýždenným stykom s Petrom svoj široký tradicionálny podklad. Nikdy nik sa nemohol lepšie dozvedieť všetky podrobnosti Ježišovho života ako Pavol.[33] A okrem týchto dvoch týždňov bol v neustálom styku s bezprostredným učeníkom Pánovým, s Barnabášom, svojím dlhoročným spolupracovníkom, so Silasom, svojím spoločníkom na cestách, s Markom, budúcim biografom Ježišovým, s Jakubom, Jánom a s diakonom Filipom. Z Pavlových listov môžeme zpiatočne usudzujúc takrečeno rekonštruovať, čo bol predmet týchto rozhovorov. Tak napr. v 15. hlave prvého listu Korinťanom Pavol zreteľne prezrádza, že sa starostlivo vyzvedal o zmŕtvychvstaní a zjaveniach Zmŕtvychvstalého. Spomína však len zjavenia sa Kristove takým osobám, od ktorých bolo možno získať spoľahlivé správy a nespomína napr. ani jedno z jeho zjavení sa ženám. Výraz: „čo som prijal" (1 Kor 15, 3) tiež upozorňuje na pevnú tradíciu.[19]

Keď posbierame všetky jednotlivosti, ktoré Pavol v svojich listoch naznačuje a ktoré v ústnom vyučovaní naširoko prednášal, dostaneme taký obraz Ježišovho života, ktorý prezrádza presné vedomosti o jednotlivých rysoch jeho tuzemského života

od pôvodu až po nanebevstúpenie. Pozná Ježiša ako vzor a učiteľa, priateľa a majstra. Ale na prvom mieste v jeho zornom poli stojí dejinný kríž, udalosť na Golgote.[72] Z Pavlových listov možno sostaviť takmer celé apoštolské vyznanie viery. Zárodok spočíva v 1 Kor 15, 4. Pavol verne zachoval aj mnoho slov Ježišových: slová založenia eucharistie ešte vernejšie než Matúš a Marek, Ježišove slová o rozoslaní apoštolov (1 Tim 5, 18), Ježišovu náuku o nerozlučiteľnosti manželstva; on zachránil pred zabudnutím Ježišove slová: „Blaženejšie je dávať ako prijímať" (Skt 20, 35), ktoré v evanjeliách nie sú spomenuté. Pavol nemal dôvodu maľovať v svojich listoch pestré scény zo života Ježišovho. Veď u svojich adresátov už mohol predpokladať znalosť Ježišovho života. Ináč by mnohé narážky vôbec nemaly smyslu. Súhrnne môžeme teda povedať: Otvorené a skryté poukazy na tuzemský spôsob Ježišovho života sú u Pavla početnejšie ako vo všetkých ostatných novozákonných spisoch (okrem evanjelií) a prezrádzajú pevnú znalosť a jestvovanie istého „spoločného súhrnu dejinných rozpomienok, ktoré bolo treba len pripomenúť, aby ich každý hneď porozumel".[19] Takto teda spájal Pavla široký prúd podania s praobcou a s dejinným Ježišom a on hrdo mohol vyhlásiť, že i on má „Ducha Pánovho" (1 Kor 7, 40).

Keď teda neskoršie v obrane proti popieračom svojho apoštolského úradu neustále zdôrazňuje samostatnosť a pôvodnosť svojho ohlášania (Gal 1), treba to rozumieť len o jeho vlastnom hlbokom pohľade do skrytého tajomstva univerzálneho plánu spásy, spočívajúceho na osobnom zjavení, a o jeho mystike vykúpenia, nie však v tom smysle, ako by celá jeho náuka spásy bola mu spadla s neba. Ba ani významnosť smrti, pochovania a zmŕtvychvstania Pánovho pre spásu, táto markantná časť pavlovského ohlášania, nie je ostatným apoštolom neznáma. Veď inakšie nebol by mohol ako známu vec predpokladať u Rimanov a Kolosanov, ktorí predsa neboli jeho učeníkmi, symbolizmus mystického pochovania človeka v krste (Rim 6, 4; Kol 2, 12). Myšlienkovú zhustenosť, hĺbku, skratkovú reč a skryté narážky jeho listov vôbec by sme nevedeli vysvetliť, keby sme nemali pred očami, že Pavol píše vždy ľuďom poučeným, ktorí ústne už dostali od neho základné prvky kresťanskej viery. Ba môžeme z Pavlových listov sostaviť aj tie štyri obsahové okruhy apoštolskej prakatechézy, ktoré on volá „typom" (my by sme povedali: katechetický nákres), ktoré boly totožné vo všetkých obciach a súvisia asi s aramejským evanjeliom Matúšovým alebo

s inou sbierkou „Logii“[36] (Rim 6, 17; Gal 6, 6; 1 Kor 15, 1—11; 4, 17; 2 Sol 2, 15).

Pravda, Pavol nestrávil všetok svoj čas v Jeruzaleme len s Petrom. Bol bojovná povaha. Nevedel sa zdržať, aby nevydal svedectvo o tom, čo sa stalo jeho najsvätejším imaním. Synagoga Libertinov bola vtedy javiskom prudkých bojov medzi ním a jeho bývalými rovnako smýšľajúcimi druhmi. Túžil azda po zadosťučinení v martýriu? Nechybovalo veľa a bol by ho stihol ten istý osud ako Štefana. Kruh učeníkov sa triasol o neho, ale i o seba. Doteraz sa starostlivo vyhýbali všetkému, čím by sa boli dotkli farizejov. Ba mnohí z týchto i prešli k nim. Vznikalo pomaly osobitné židokresťanstvo, ktoré za „tabu“ pokladalo rozhraničujúcu otázku, či mojžišovský zákon je ešte platný. A tu, hľa, prišiel ten neobozretný búrlivák! Ten muž nepoznajúci kompromis! A dotkol sa práve najzraniteľnejšieho miesta, takže sa zachvel každý nerv. Prišiel nový Štefan, zas hrozil nový štefanský prípad so všetkými následkami. Časy boly zdivené. Každý náboženský spor sa riešil nožom a dýkou.[58] Pavol nenašiel ešte správnu misijnú metódu pre túto chúlostivú postať. Jeho povaha bola ešte priveľmi nevyrovnaná. Pokus sa skončil nezdarom, ktorý bol ešte horší, ako neúspech v Damasku. Aj Peter a Jakub mu dohovárali: „Brat Šavol, je to bezvýhľadné; vyvolávaš len zmätok.“ On sám to tiež bolestne cítil. V svojej obrannej reči k židom po svojom zajatí (Skt 22, 17) rozprával neskoršie, že zašiel do chrámu a v modlitbe vylial svoje srdce: „Pane, nik ma nechce počuť. Priveľa vedia o mne.“ Len kategorický rozkaz: „Ponáhľaj sa a opusť Jeruzalem, chcem ťa poslať ďaleko k pohanom“, zachránil jeho i bratov pred novou katastrofou.

Všade striehli naň najatí vrahovia. Ale bratia mu dopomohli k tajnému úteku do Cezarey, ktorá nepodliehala židovskému právosúdiu a odkiaľ vychádzalo veľa lodných spojov. Cestou sa nikde nesmel zdržať, nesmel navštíviť ani jednu obec. „Takto sa stalo, že obce v Júdsku ma nepoznaly podľa tváre.“ Z Cezarey cestoval popri Tyru a Sidone hore do Seleukie pri Antiochii, prešiel Sýriu a Ciliciu (Gal 1, 22) a po rozličných okľukách došiel do svojho rodiska Tarzu.

Trošku zastrašení učeníci v Jeruzaleme asi uľahčene vydýchli, keď „nebezpečný brat“[56] bol mimo dohľadu. Sväté Písmo je pravdomilovná kniha a otvorene uznáva chyby, nech ich spravil ktokoľvek. Vina za to, že Pavol a obec v Jeruzaleme sa akosi nikdy nemohli stretnúť a porozumieť, bola asi na obidvoch

stranách. Na strane obce prepjatá nedôvera, priveľké lipnutie k bývalému spôsobu života, na Pavlovej strane akási vrodená „vznešená výlučnosť", ďalej istý špekulatívny spôsob vyučovania, veľmi odchylný od zvyčajného spôsobu. „Pavol hádzal do debaty veľa učených, rabínskych myšlienok, pravda, kresťansky pretavených, a pre jednoduchých ľudí bol niekedy trošku temný a ťažko srozumiteľný."[17] Rád zachytával nové problémy. To povedie ešte k ťažkým srážkam. Ale kde vzniklo kedy čosi veľkého bez ťažkého boja medzi starým a novým? Nepovedal sám Spasiteľ: „Neprišiel som priniesť pokoj, ale meč"? Čas nebol ešte zrelý pre Pavla a Pavol pre čas. Mesiášov meč, o ktorom snival kedysi chlapec v Tarze, mal byť ešte len ukutý v žeravej vyhni nových ponížení a utrpení.

10. TICHÉ ROKY V TARZE

Útek do Tarzu: Skt 9, 30—31.
V Sýrii a Cilicii: Gal 1, 21.
Zjavenia a videnia: 2 Kor 12, 2—5.

Sme asi v roku 39 po Kristu. Pavol je zas v svojom rodisku Tarze. Odznelo viac dohadov o tom, či prišiel ta priamo alebo okľukami, ohlášajúc medzitým evanjelium v Sýrii a Cilicii. O činnosti v Sýrii nemáme nijakej dejinnej stopy.[50] Tamojšie obce boly založené asi z Antiochie. Skôr z toho času mohly by byť obce cilické, ktoré sa spomínajú v Skutkoch apoštolských 15, 41. Ale aj tento dohad je zahalený temnom. Vnútorná pravdepodobnosť hovorí za to, že Pavol v nasledujúcich troch alebo štyroch rokoch v tichosti vyčkával nové zavolanie Božie. Boh často dlho necháva čakať svojich vyvolencov. Podobne ako Učiteľ v Nazarete, mal aj Pavol byť pripravený na čas, keď zaznie volanie. Programom týchto rokov bolo prorocké slovo (Náreky Jeremiášove 3, 26): „Praestolari cum silentio! — Vyčkávať v tichosti!" Pravda, toto čakanie bolo zaiste ťažké pre túto nesputnanú vôľu, pre spaľujúci žiar tejto duše. Čakať teraz, keď svet ako by sa blížil ku koncu za šialenstva takého Kaligulu! Bola to skúška trpezlivosti a viery. A potrebná bola k nej taká silná viera, akú mal Abrahám. Boh je veľký Kráľ, a na kráľov treba čakať. Písmo sväté je preplnené týmto čakaním, týmto „vyčkávaním Pána". Celý predkresťanský čas bol jediné čakanie v predsieni Božej. A pod zorným uhlom večnosti je všetok čas sveta čakanie stvorenstva na „deň Pánov", sudcu sveta. Čakanie na zavolanie Božie predpokladá veľkú duševnú silu. Len malý, nervózny človek nevie čakať: dochádza alebo privčas alebo prineskoro. Svätý človek, ktorý sa vycvičil vo vnútornej disciplíne, vyčká čas Boží. Bohom určená chvíľa je pre neho to, čo Písmo sväté volá „kairós", t. j. pravá chvíľa, ktorú si Gréci predstavovali ako bežiaceho chlapca s kučerou na čele. Dobre je pripomenúť si, že boly v živote svätých také časy skúšky, zdanlivej nečinnosti, hľadania a tápania po vôli Božej. Týmto sa pribli-

žujú z akejsi abstraktnej diaľky viac do okruhu našej skutočnosti, našej pozemskosti.

Keby sme mohli predpokladať, že Pavlovi rodičia vtedy ešte žili, že medzi časom sa stali kresťanmi, vtedy pokladali by sme za celkom prirodzené, že unavený, vyčerpaný, ťažko sklamaný konvertita prišiel domov, aby sa zotavil v útulnosti rodičovského domu a pripravil sa na pokyn Boží. Ale Pavol pravdepodobne nemal to šťastie. Nevieme, či môžeme pokladať za jeho blízkych príbuzných tých súkmeňovcov, ktorí už pred ním boli kresťania (Rim 16, 7). Skôr si môžeme myslieť, že otcovi, ak ešte žil, takmer srdce puklo, keď sa dopočul o apostázii svojho syna, ktorý pohanil hrdé farizejské meno domu, nasledujúc opovrhovanú sektu Nazarejcov, a že zaobchodil s ním ako s renegátom, vydedil ho a vyhnal bez všetkého majetku. To je možno dôvod skutočnosti, že Pavol bol cez celý svoj život taký chudobný, ale aj tak citlivo hrdý, že od nikoho nechcel prijať podporu, najmenej od svojich súkmeňovcov.[51]

Asi pred päťadvadsiatimi rokmi opustil svoje rodné mesto ako nádejný študent. Medzitým bol doma len prechodne na návštevu. Keď sa teraz vrátil, všetko mu prichodilo cudzím. Cítil sa cudzincom vo vlastnej vlasti. V skutočnosti však nie tak svet sa zmenil ako skôr on. Pochodil podobne ako sv. František z Assisi, ktorému po uzdravení z ťažkej choroby doterajší svet sa zdal zmenený, pretože on sám vnútorne vytriezvel zo sveta, vyňatý bol z navyknutého sveta a nevedel, čo počať so sebou. — Nič nie je také ťažké v živote ako pocit, že človek v plnej sile svojich rokov je zbytočný alebo nie plne zamestnaný v službe Božej. Nijaké umenie sebaovládania nie je ťažšie ako to: verne držať pospolu svoje sily a duchovné dary pre prácu, ktorú Boh ako by zamietal. Pavol musí zmiznúť, a „zdá sa takmer, ako by bez neho všetko šlo lepšie. Veď v Skutkoch apoštolských (9, 31) výslovne sa zdôrazňuje v súvise s jeho zmiznutím, že Cirkev krásne zakvitla".[17] Dávno sa už zriekol svojho rabinstva i svojich mladíckych snov o sláve a kariére. Ale musí byť ešte celkom zdrvený. Každá pevnosť, každá hradba sebeckého smýšľania musí byť srovnaná so zemou — len potom ho môže Boh upotrebiť na určenú obrovskú úlohu. Až keď úplne bolo završené jeho podrobenie sa vôli Božej, keď zastal na najostatnejšom mieste v kresťanskej Cirkvi, až vtedy zaznel rozkaz: „Priateľ, postúp hore!"

V blízkosti Tarzu ukazujú istú skalnú jaskyňu, v ktorej podľa starej tradície strávil, vraj, Pavol nasledujúce roky ako

pustovník. Väčšou pravdepodobnosťou však môžeme ho hľadať zaiste v židovskej štvrti Tarzu v ulici stanárov. Lebo i vtedy, ako za čias cechov, „mávaly remeslá osobitné ulice, vlastný bazár".[50] Ešte dnes ukazovaná „studňa svätého Pavla"[69] v istom dome označuje asi skôr miesto jeho rodičovského domu alebo jeho dočasného pobudnutia. Čiže bolo dobre, že ako farizejov syn od mladosti usilovne cvičieval prsty v tkáčskej práci! Ako predtým v Arábii a potom na misijných cestách, i teraz bol vďaka tomu remeslu neodvislý od cudzej pomoci. Koľko ráz asi šiel vo voľných hodinách popri agore, pozdĺž Kydna, kde grécki putovní rečníci premieňali na drobné múdrosť veľkých filozofov. „Gréci hľadajú múdrosť", písal neskoršie (1 Kor 1, 22). Ale nebola to už múdrosť, Zeova dcéra, ktorá kedysi v prejasnej chvíľke dopomohla veľkému Stagiritovi v myšlienkovom lete dôkazov Boha preniknúť až k stupňom najvyššieho „nepohyblivého Hýbateľa". Jedno sa tu, pravda, Pavol naučil: spôsob vyučovania, populárne umenie dišputovania a zručné upotrebovanie gréckej reči. Pavol nebol priateľom profánnych kníh. Jeho kniha bola biblia. Je otázne, či vôbec kedy čítal nejakú inú knihu. Bol kresťanským Sokratom: ľudia boli jeho knihami. Z ústneho styku s Grékmi utkvelo v jeho duchu nejedno okrídlené slovo, ktoré nás odrazu prekvapuje v jeho rečiach a listoch. Tak v reči na Areopágu v Aténach (Skt 17, 28) citát z krajana Arata, ktorý nachádzame aj v chýrnej Kleantovej modlitbe k Zeovi: „Lebo sme jeho rodu", a iný citát z Epimeneda: „V ňom žijeme, pohybujeme sa a sme", v prvom liste Korinťanom (15, 32) dva citáty z Menandra: „Jedzme a pime, lebo zajtra sme mŕtvi!", a slová, ktoré staly sa porekadlom: „Zlá spoločnosť kazí dobré mravy"; a konečne v liste Titovi citát z Epimeneda: „Kréťania sú vždy luhári, zlé zvery, lenivé bruchá" (1, 12). Pre budúcu misijnú činnosť medzi Grékmi bolo „veľmi významné, že ešte raz strávil nespozorovane a nerušene dlhší čas v najžiarivejšom sídle vtedajšej vzdelanosti".[50]

Ale ešte z iného hľadiska neboly pre Pavla tieto roky daromné. Je to vari stratený čas, keď pšeničné zrno leží za dlhých zimušných mesiacov pod snehom? Keď v jeho neviditeľných bunkách nastáva tajnostné umieranie? „Keď pšeničné zrno nepadne do zeme a nezomrie, ostane samo, bez ovocia" (Jn 12, 24). Veľa chleba rastie za zimušnej noci! Často sa čudujeme, čítajúc Pavlove listy, ako mohol tento muž pri svojej neslýchanej aktivite rozvinúť také hlboké, mystické myšlienky, ktoré predpokladajú obrovskú duševnú prácu. Tu v týchto tichých rokoch

zahĺbenia spočíva tajomstvo tejto skutočnosti. Pobudnutie v Arábii a tieto roky v Tarze musíme si skutočne predstaviť ako najvýš dôležité a rozhodujúce pre vnútorný vzrast a dozretie pavlovskej teologie. Keď počujeme, ako exkluzívne hovorí Pavol v listoch o „svojom evanjeliu", tu máme jeho prvé počiatky. Aj ostatní apoštoli neúnavne uvažovali a premýšľali o Ježišovej osobe, o jeho zjave, o jeho plnení poslania, o jeho kríži a zmŕtvychvstaní, o jeho vykupiteľskom diele. Ale s časovým odstupom čoraz väčšmi ako prelud sna im prichodil trojročný styk s Ním. Ich oči ako by boly bývaly sputnané nejakým kúzlom. Teraz pýtali sa seba samých: Ktože bol Ten, ktorého videli sme svojimi očami, ktorého sme sa dotýkali svojimi rukami, ktorého hlas vpíjaly naše uši? Ako blesk vyrazila táto otázka. Aj pre nich bol Bohom-Spasiteľom, Kniežaťom života, obetným Baránkom, Pokojom a Smierením, Životom a Zmŕtvychvstaním, Pánom, ktorého meno je nad všetky mená. Aj oni žili z tajomstva Kristovho. Aj oni vedeli o jeho univerzálnom význame pre spásu. Ale hlbšie súvislosti a dôsledky ešte ako nerozvinuté spočívaly v ich vedomí viery. Naproti tomu bývalého rabína čosi nútilo, aby sa ponoril práve do tohto tajomstva, do ktorého „anjeli žiadajú si hľadieť" (1 Pt 1, 12).

Poznali sme už viac prameňov pavlovského pohľadu na Krista a jeho mystiky viery: jeho zážitok pred Damaskom ako počiatočné zblknutie, ako tvorivý vodostrek, ktorý nezmenšenou silou prúdi cez celý jeho život; prúd tradície, ktorá ho spojila s Pracirkvou; prehlbené štúdium Starého zákona, v ktorého svetle spracováva nové skutočnosti a ktorého temno vyjasňuje sa mu v novom svetle evanjelia. Teda všetko, čo vedel ako znalec Písma zo Starého zákona, od stvorenia sveta a povolania Abraháma, všetko to sa spojilo s novým zjavením o Ježišovi v zázračnú harmóniu, ktorá vzbudzovala v ňom zadivenú poklonu.[50] K tomu pristupovaly teraz v istých časových úsekoch čoraz častejšie novo sa začínajúce rady zjavení a vizionárskych zážitkov, ktoré mu Zmŕtvychvstalý prisľúbil a na ktoré sa odvoláva v svojich listoch (2 Kor 12, 1). Boly mu udelené v podobe vnuknutí, myšlienkových nárazov, ktoré vždy tam zapôsobily, kde jeho vlastné myslenie uviazlo na mŕtvom bode, kde rozum stál na rozhraní zblúdenia. Tieto zjavenia nesmieme si predstavovať ako násilné zásahy a vpády Božie. Pán prichádza nie vo víchrici, ale v šelieste zefyru, a nevieš, odkiaľ prichádza a šumí. „Najsilnejšie sú tie myšlienky, čo prichádzajú na holubičích krídlach" (Nietzsche). Ani Pavlovi

nespadlo jeho evanjelium hotové s neba, ale bolo ovocím osvietenia, modliaceho sa rozjímania a pohrúženia sa do Písma. Tento dvojaký ráz majú aj jeho listy. Keď ich čítame v poradí, ako dejinne vznikly, môžeme približne stopovať vývoj jeho myšlienky: najsamprv semiačko a zelenkavé steblo (dva listy Solúnčanom), potom nalievajúci sa klas (štyri veľké listy: Galaťanom, 1. a 2. Korinťanom, Rimanom), potom zrelé ovocie v klase (listy zo zajatia) a konečne paberky (pastorálne listy).

Ako si máme predstaviť tieto zjavenia? Táto otázka sa podobá otázke: Kade ide blesk? Akou cestou šla inšpirácia? — Vo všeobecnosti sú dve cesty: cesta cez náboženskú predstavivosť v symbole a cesta cez rozum v intuícii, duchovnom videní. U prorokov Starého zákona uskutočňovalo sa zjavenie poväčšine skrze symboly, ktorých skrytý smysel alebo bol objasnený vnútorným osvietením, alebo ostal v temnu. Ich obrazná reč ukazuje ešte nestratiteľnú, nezmazateľnú stopu, ktorú nechalo na svojej ceste svetlo. Pavol dostal zjavenia asi častejšie cestou vnútorného videnia, t. j. uchopil celý komplex právd, dôsledkov a ich rozvetvení v jednom jedinom myšlienkovom obraze spolu s evidenciou o ich božskom pôvode. Príklady na tento spôsob aj ináč stretávame v živote svätých. Tak vyznáva napríklad sv. Ignác z Loyoly, že na začiatku po svojom obrátení v Manréze smel vidieť v akomsi guľovitom svetelnom zjave tajomstvo Boha trojjediného tak jasne a presvedčivo, že — keby nemal zjavenia v Cirkvi — sám tento zážitok by ho bol presvedčil o pravde kresťanského zjavenia.

Tieto, naznačeným spôsobom získané poznatky však usporiadala mohutná konštruktívna sila Pavlovho mysliteľského ducha, ktorý videné a zažité veci neustálou kontempláciou duchovne spracovával a staval pod veľké hľadiská. Akou cestou došiel asi Pavol k tomu preňho tak charakteristickému náboženskému svetonáhľadu, ktorý najucelenejšie predkladá vari v liste Rimanom? — Roky v Tarze mu umožnily jasne si uvedomiť náboženskú situáciu sveta a význam smrti i zmŕtvychvstania Kristovho pre spásu.[48] V svetle svojich nových poznatkov duchovne prebehol všetky posplietané cesty a bludné chodníčky ľudstva od samého prvopočiatku. Ako kresťan mohol teraz hľadieť na pohanský svet sympatizujúcejším okom ako prv so svojho farizejského postoja. Ale aká hlboká bola jeho sústrasť s pohanmi, taký nepodplatiteľný bol jeho posudok. A výsledok uvažovania bol hlboko zarmucujúci. V čase bez Krista stál nad ľudstvom hnev Boží, „ira Dei". Boh sa

nezahalil celkom ani pred pohanmi, oni však nestiahli z toho praktické dôsledky, ale zbožnili svet, ktorý im mal byť len zrkadlom Boha, a upadli tak do veľkej viny. Nad všetkým pohanským kultom stojí hnev Boží, lebo tento kult v podstate nie je iné ako kult démonov. A náboženská situácia Židov tiež nie je oveľa lepšia. Židia okrem poznania rozumového dostali aj zjavenie, zákon, prorokov, sväté knihy. Ale to, čo bolo pre nich vyznačením nad iné národy, stalo sa im vlastnou vinou osudným. Ako pohani zbožnili stvorenstvo a klaňali sa mu, tak zbožnili oni zákon, literu. Šavlov tvrdý boj pred obrátením bol vlastne kŕčovitým snažením dopracovať sa k spravodlivosti, k správnemu vzťahu k Bohu z vlastnej sily pomocou prísneho plnenia zákona. Lenže mohutné trénovanie vôle pod zákonom dospelo len k dvom duševným postojom, ktoré ustavične bojovaly proti sebe: raz to bol bezmierny pocit vlastnej spravodlivosti: „Pane, ďakujem ti, že nie som ako ostatní ľudia", raz zasa pocit najhlbšej ubitosti, akútne štádium depresívnych stavov následkom hriechu, ktoré mu vyrvaly výkrik: „Kto ma vyslobodí z tohto smrť prinášajúceho tela?" (Rim 7, 24.)

Ako sa dostáva človek zo situácie bez Krista do kresťanskej situácie? Skúmajúc to, vracal sa Pavol v myšlienkach k svojmu vlastnému obráteniu. Čo sa stalo v ňom? A v odpovedi na túto otázku dáva nám na základe svojho hlboko načrevšieho pohľadu také poznanie podstaty kresťanstva, aké nenájdeme tak jasne vyslovené u nijakého synoptika a ktoré nám predstavuje Pavla ako podstatne spríbuzneného s evanjelistom Jánom, ktorý toto chápanie naznačil v podobenstvách o umierajúcom pšeničnom zrnku a o viniči a réve. Toto Pavlovo poznanie vrcholí v slove: vospolnosť s Kristom. Tvorivým zásahom Božím nastala v ňom premena, ktorá siaha až ku koreňom jeho existencie. Nastal nielen rozvoj náboženských potencií, ale podstatné odtrhnutie sa od minulosti, preorientovanie na celej línii. Nastala zmena, ktorá neznačí nič menšieho ako existenciálnu premenu, ktorú možno vyjadriť len protivou smrti a života.[44] Človek v ňom prešiel smrťou (Rim 6, 2. 4. 7. 8; Gal 2, 20; 6, 14; Kol 3, 3), strhnutý bol do tvorivej zmeny pozemskej existencie Kristovej, ktorá sa uskutočnila v smrti, pochovaní a zmŕtvychvstaní. Takto povstal nový človek v Kristovi, ktorý spojený je odteraz s Kristom v nadprirodzenom spoločenstve smrti, života a osudu, spojený nie, pravda, skrze akési hmlisté stotožnenie a zrušenie individualít, aké sa usilovala dosiahnuť mystika zbožnenia v helenistických mystériách, ale

skrze jednotu Ducha Kristovho, t. j. Ducha Svätého, ktorý je spájajúcim životným prúdom medzi Kristom a veriacimi. A to isté čo u Pavla deje sa u každého, kto verí v Krista, i keď nemal tak hlboko siahajúcich zážitkov ako Pavol. Každý veriaci je zahrnutý do smrti a zmŕtvychvstania Kristovho prostredníctvom mystického preklenutia času a priestoru, ktoré spôsobuje viera a krst, a má nové „bytie" vo vyvýšenom Kristovi na základe jednorazového dejinného vykupiteľského činu Kristovho. Podstatné, hoci, pravda, skryté bytie veriaceho spočíva v životnom okruhu Kristovom, je vyňatý zo sveta a z dosahu hriechu, zo vzdialenosti od Krista prechádza do blízkosti Kristovej (Ef 2. 13). Toto prenesenie do Krista (Ef 2, 6) je účinok vykupiteľskej sily smrti Kristovej a je nielen čire vyhlásenie božie, ale celkom reálny, i keď tajnostný dej v duši. Kresťan „obliekol Krista" (Gal 3, 27) ako duševný šat, nie však len tak ako to robí herec, ktorý vnútorne nie je srastený s úlohou a môže zahrať i viacej protivných úloh, ale ako kňaz pri oltári, skrze ktorého hovorí a účinkuje Kristus. Tento skutkový stav veľmi priliehavo vyjadrujú slová: „Kresťan je nový človek, ktorý zmenil svoju postať."[49] Tieto veci Pavlovi nie sú metafory, ale reality, reálnejšie ako prirodzené životné deje. Ale ako všetko mystické — unikajú i tieto duševné deje bežnej logike a možno ich vyjadriť len paradoxnými výpoveďami, ktoré sa nám zdajú „bláznovstvom kríža".

V porovnaní s touto podstatnou kresťanskou existenciou bledne v Pavlových očiach všetok občiansky život na akési bytie náhodné, prechodné, i keď najvýš hučné a do očú bijúce, ktoré však predsa nie je bezvýznamné, lebo je javiskom najťažších mravných rozhodnutí a obstania. Takto prebára sa Pavol jasnosťou takmer priesvitnou cez vonkajší obal zemského spôsobu existencie až k vnútornému podstatnému jadru „skrytého srdca človeka" (Kol 3, 4; 1 Pt 3, 4). Nájsť pre tieto základné skutočnosti duchovného života primerané slovné výrazy a myšlienkové obrazy — to bola veľká borba osamelého mysliteľa z Tarzu. S Kristom spolutrpieť, spoluumrieť, byť spolupochovaný, spoluvstať, spolužiť, byť spoluoslávený, spoluvládnuť, mať spoluúčasť, byť doňho včlenený a jemu spodobnený — takto sa usiluje Pavol vyjadriť. A práve pre tieto alogické slovné útvary sa začiatočníkovi často tak ťažko čítajú Pavlove listy, lebo sú preplnené významom a ich obsah neustále prekypuje cez okraje. Túto kristocentrickú nábožnosť shrnul Pavol na nespočetných miestach do formuly: „v Kristu Ježišovi". Podľa okolností mô-

žeme ju vysloviť ako: Kristovej podstaty, spojene s Kristom, srastnuto s Kristom alebo spodobnene Kristovi. Táto spätosť s Kristom je životný nerv pavlovskej teologie a etiky. Kto si to neuvedomí, ide popri nej ako popri začarovanom zámku, nenachádzajúc dverí a kľúča. Celú náukovú budovu Apoštolovu treba vidieť pod týmto zorným uhlom, ktorý jej dáva jednotu, ucelenosť a súvislosť. Každé umelecké dielo má isté hľadisko, s ktorého sa najlepšie ukazujú jeho perspektívy a pomery. Týmto zorným bodom je u Pavla Kristus. On je preň začiatok, stred i koniec. Všetko je v Ňom, skrze Ncho, pre Neho. A nie je to izolovane videný dejinný Ježiš. Pavol vidí tohto Ježiša spolu s Ježišom večne predexistujúcim v lone Trojjedinosti a s vyvýšeným Kristom v jeho mystickej významnosti pre našu spásu. Tu stojíme pri jadre pavlovskej náuky. To je smysel jeho hlbokých slov v liste Galaťanom: „S Kristom som pribitý na kríž: nežijem už svoj život, môj život sa volá Kristus" (2, 20). A tu stojíme aj pri stredobode kresťanstva. Lebo podstatné v kresťanstve nie je nová náuka, nová etika, nový kult. To všetko prichádza až v druhom rade. Neslýchane nové v kresťanstve bol nový život, ktorý udeľuje Duch skrze tajnostné umretie s Kristom. Týmto sa líši Ježišovo náboženstvo od každého iného náboženstva. To je to absolútne nové a neprevýšiteľné, čo nemohlo priniesť nijaké ľudské náboženstvo. Tento ústredný bod nášho náboženstva musíme dnes čo najzreteľnejšie zdôrazniť, aby sa nám podstatné nestratilo pod nánosom sekundárnych čiastočných a vedľajších hľadísk, zvykov, ceremónií a okrajových zjavov, ktoré vznikly cez storočia. Keď Harnack pred vyše tridsiatimi rokmi videl v svojich chýrnych prednáškach v Berlíne „podstatu kresťanstva" v náuke o Otcovi a o nekonečnej cene ľudskej duše, tak tým len dokázal, že v svojom liberálnom chápaní nemal ani tušenia o pravom stave veci. — Ale aj v našej náboženskej literatúre sa len zriedka preniká až k tomuto ozajstnému jadru. Zas sa musíme väčšmi koncentrovať na tento bod, ak chceme byť ozajstnými kresťanmi.

Teraz môžeme posúdiť, čo je pravdy na rečiach, že Pavol odstránil z náboženstva Ježišovho všetko slobodné a živé, miesto toho postavil výtvory svojho mozgu, svoju primitívnu a surovú obraznú reč a tým že „požidovčil" kresťanstvo. Pravé kresťanstvo treba, vraj, hľadať nie v listoch, ale v evanjeliách. Teda preč od Pavla, nazpäť ku Kristovi! Táto kritika sa vrečnila do opravdivej zúrivosti proti Pavlovi od čias Renana, Nietzscheho, Pavla de Lagarde (alias Böttichera). Na tom všetkom je toľko

pravdy, že Pavol a s ním mladá Cirkev skutočne zašli za Ježišovo učenie, ako ho máme v evanjeliách. Ale Ježišove slová ani neobsahujú celé kresťanstvo. Ježiš nie len učil, ale ešte viac činil. Po jeho učení nasledovala ešte smrť na kríži, zmŕtvychvstanie a soslanie Ducha Svätého a ich dogmatický, mystický výklad apoštolmi. Ťažisko kresťanstva spočíva v týchto skutočnostiach, nie v reči na Hore a v podobenstvách.

Také boly asi úvahy a myšlienky, v ktorých sa pohyboval Pavol za svojej trojročnej utiahnutosti. Keďže neskoršie nikde nevidíme u neho začiatok celkom novej vývojovej línie a keďže vieme, že jeho duch vždy smeroval k najbližšiemu, musíme povedať, že jeho evanjelium muselo byť v ňom podstatne hotové už pred vlastnou misijnou činnosťou. Nepostupujeme teda ľubovoľne, keď kladieme jeho vznik do týchto rokov sosbieranosti. „Veľké myšlienky, ktoré neskoršie ako učiteľ napísal svetu v svojich listoch, ktoré bez jeho vedomosti a vôle sa staly listami pre celé ľudstvo, vo väčšine už tu v obskúrnej dielni boly premyslené mohutnou myslitelskou hlavou tkáča kobercov a stanov v Tarze."[60] Apoštolove zážitky zjavení v Tarze a už prv v Arábii a ich význam pre jeho teologiu môžeme len tušiť, ale sotva precenit. Neboly to pseudo-zážitky z temného lona akéhosi „náboženského citu", ale pneumatické účinky zjavenia Božieho na duševný postoj omilosteného. Istotne žil vtedy v akejsi povznesenej nálade, a akomsi vyššom životnom cite. Na akú mieru mystického zahĺbenia sa stupňovala niekedy jeho kontemplácia, to vidíme z jeho slov, ktorými hovorí o týchto veciach štrnásť rokov neskôr v 2. liste Korinťanom (12, 2—4), keď chvastúnstvo protivníkov ho prinútilo odhaliť závoj s najvnútornejších dejov, o ktorých náboženský človek nerád hovorieva. „Znám človeka v Kristu, ktorý pred štrnástimi rokmi (či v tele, neviem, či okrem tela, neviem, Boh vie) bol povznesený až do tretieho neba. A viem o tomto človekovi, ...že bol povznesený do raja a počul slová tajnostné, ktoré vysloviť nie je dané nijakému človekovi."

Ako mučila jeho činorodého ducha myšlienka, že hen za Taurom a pohorím Amanským leží svet, ktorý nie je ešte objavený a vydobitý pre Krista! Zdá sa, že s času na čas prerušil svoju tichosť a podnikal výskumné cesty do Cilicie a Sýrie, kým konečne neudrela jeho hodina.

11. V ANTIOCHII

Skt 11, 19—24.

Scéna sa mení, ale Pavol nie je na javisku. Zasa vidíme veľmesto s vyše polmiliónom obyvateľstva, v poradí tretie mesto rímskej ríše po Ríme a Alexandrii, metropolu Orientu, rezidenciu cisárskeho legáta pre Sýriu: krásnu Antiochiu. Dejiny sv. Pavla neustále nás vodia do veľmiest a masových shromaždíšť ľudí. Po Jeruzaleme Antiochia sa mala stať druhou matkou mladej Cirkvi. Vývojová línaj praobce na svetovú Cirkev je: Jeruzalem — Antiochia — Rím. Keďže Antiochia tak hlboko zasahuje do života Apoštolovho, keďže sa stáva jeho volenou a centrálnou domovinou na dobu dvadsiatich rokov a východiskom jeho veľkých podnikov, dobre bude, keď sa trošku oboznámime s týmto mestom.

Antiochia stála vo východnom kúte Stredozemného mora, tam, kde pobrežie Sýrie tvorí s pobrežím Malej Ázie pravý uhol, asi 20 km vo vnútrozemí na južnom brehu široko prúdiaceho Orontu, medzi výbežkami Amanu na severe a Kasia na juhu, opierajúc sa o zelené svahy Silpia, v styku so všetkými dôležitými miestami rímskej ríše. Toto mesto Seleukovcov, dedičov slávy veľkého Alexandra, bolo naozaj ideálne stredisko pre Cirkev, ktorá sa chcela rozšíriť medzi pohanmi. Čo bol Tarzus pre zázemie Malej Ázie, to bola Antiochia pre Mezopotamiu a Arábiu. Antiochijčanovi len sa tak ligotaly oči od hrdosti a oduševnenia, keď hovoril o svojom meste. Opisoval cudzincovi predovšetkým nádhernú, Herodesom Veľkým vskutku kráľovskou štedrosťou vybudovanú Stĺpovú ulicu, t. j. štvornásobnou mramorovou kolonádou zdobené korzo, ktoré tvorilo tri cesty jednu popri druhej, strednú pre ťažké nákladné vozy, zprava a zľava pre chodcov, jazdcov a elegantné kočiare. V dĺžke niekoľkých kilometrov pretínala mesto smerom od západu na východ a končila sa pri úpätí hory, s ktorej končiara ovládala korzo i mesto obrovská socha Jupitera. Od riečneho ostrova na severe viedla iná stĺpová ulica na juh a tvorila

s predošlou obrovský jagavý mramorový kríž cez mesto, ktoré bolo tak rozdelené na štyri štvrte. Obidve Stlpové ulice boly vyzdobené takými jemnými majstrovskými dielami gréckeho umenia, aké neskoršie storočia už nevedely vytvoriť. Na severe objímal Orontes svojimi dvoma mohutnými ramenami ostrov, na ktorom stál bývalý kráľovský palác Seleukovcov. Tu sídlil cisársky legát a miestodržiteľ, ktorý mal najvyššiu vládnu moc nad celým východom ríše, obkľúčený celým vládnym aparátom a generálnym štábom. Severný breh Orontu a svahy Silpia boly posiate vilami boháčov. Celé mesto obopínaly hradby s 300—400 baštami, skutočný div helenisticko-rímskeho staviteľského umenia. Na juhu pomocou vojenského opevňovacieho umenia pokračovaly hradby po strmých bralách až k najvyššiemu hrebeňu Silpia a tvorily veľkolepe pôsobiacu zúbkovanú múrovú korunu.

Inou pýchou mesta boly vodovodné zariadenia, množstvo verejných a súkromných kúpeľov, vodostreky, rozvetvená sieť kanálov a potrubí, ktoré sýtené vodným bohatstvom Orontu a kryštalovo čistými kaskádami Dafne privádzaly žblnkotajúce požehnanie do každého paláca a do každej chatrče. Len Tarzus a Damask sa mohly chváliť podobným bohatstvom vody. Antiochia bola Parížom Orientu, „ville de lumière", pre svoje chýrne osvetlenie. Libanius, oslavovateľ svojho rodného mesta, píše oduševnene: „Slnečné svetlo je v Antiochii večer vystriedané inými svetlami. Deň a noc sa líšia u nás len rozmanitým spôsobom osvetlenia. Usilovné ruky takmer ani nebadajú rozdiel a nerušene tepú ďalej. A kto len chce, spieva a tancuje celú noc, takže Hefaistos a Afrodita sa tu delia o noc."[50] Hefaistom ukazuje Libanius na patróna bohato rozvinutého zbrojárskeho priemyslu, Afroditou na kult bohyne lásky, ktorý asi nikde nepestovali tak výstredne ako v Antiochii. Tu razili aj rímske mince s obrazom cisárovým. Keď sa Ježiš pýtal farizejov: „Čí je to obraz a podpis?", držal asi v rukách mincu razenú v Antiochii.

Sociálny obraz mesta bol — ako vo veľmestách staroveku vôbec — popretkávaný hlbokými tôňami: na jedného slobodného občana pripadali dvaja otroci. Naproti tomu však bohatí obchodníci, majitelia fabrík, majitelia pozemkov, pri vojsku alebo pri vláde zamestnaní či nezamestnaní synovia bohatých rímskych patricijských domov mali všetko, čo len srdce zažiadalo. „Najzaujímavejšie dôkazy toho spočívajú v dosť dobre zachovaných ostatkoch tých takmer sto starých miest s nádhernými vilami a palácmi, ktoré asi na štyridsať hodín cesty smerom do vnú-

trozemia sprevádzajú údolie Orontu až k starej Apamei. Najobľúbenejším miestom Antiochijčanov bolo ich svetochýrne „Daphne" (dnes osamelé Bet-el-Ma), rozkošný prírodný raj s nádhernými hájmi a vavrínovými alejami, záhradami a vodostrekmi, rozihranými kaskádami a vodohrami, chladnými jaskyňami a besiedkami. Zvuk flaut a hárf zvodne poďkal do tichého prítmia. K Apolónovmu chrámu valievaly sa veselé zástupy ľudí v sviatočných oblekoch a spievaly melodické grécke piesne."[50] A pod prastarými cyprusmi šumelo pohádkové kastalské žriedlo.

Sýrska zmäkčenosť, indické a egyptské fakírstvo a všetka šiaľba Orientu sa miešaly tu na hranici dvoch svetov, takže toto levantské mesto stalo sa kloakou všemožnej podlosti. Juvenal, chcejúc povedať to najhoršie o Ríme, vravel, že vody Orontu sa vlialy do Tiberu a uložily v ňom všetko svoje bahno. Z opisov Libaniových, Pauzaniových, Filostratových a Lukianových ako i z narážok sv. Jána Zlatoústeho načrtol Renan svojim malebným slohom takýto obraz mravov Antiochie: „Bolo to dosiaľ nevídané a neslýchané sbehnutie sa klamárov, trhových krikľúňov, komediantov, šašov, čarodejníkov, strigôňov, podvodných kňazov, baletiek, cirkusových a divadelných hrdinov; mesto pretekov, gladiátorských hier, tancov, sprievodov a bachanálií; bláznivý luxus, všetko šialenstvo Orientu, najhnusnejšie povery, fanatizmus orgií. Bolo to ako sen fajčiara opia, ako Sardanapalova omámenosť."

Ale najhoršie bolo, že náboženstvo a mystéria Orientu priodievaly túto nemravnosť akýmsi zvelebujúcim leskom. Orientálne náboženstvá tých čias boly zvelebovanie prirodzených pudov a plodiacich síl, ich božstvá boly poväčšine božstvá vegetácie a vzrastu a vždy sa zjavovaly ako rôznopohlavné dvojice: tak maloázijská matka bohov Kybela a divý Attis Frygičanov, dvojitá postava Izidy a Osirisa v Egypte, z Ázie cez Tráciu do Grécka a do Ríma privandrovavšia úcta Dionýza-Sabazia a úcta Sandana-Herakla v Tarze. „Najhlbšie však boly upadly kulty Sýrčanov a Feničanov, susedných národov Izraela. Je, žiaľ, až príliš pravdou, čo píšu sväté knihy o Molochovi a ľudských obetách, ktoré mu prinášali: sýrske božstvá a kulty značia povýšenie vraždy a nemravnosti na bohoslužbu. Zbožnením neresti bol predovšetkým kult Adonisa a Astarty. Fenickej bohyni obetúvali deti i dospelých až do čias cisára Hadriána, t. j. až do polovice druhého kresťanského storočia, ba i neskoršie. Jej chrámy boly miesta remeselnej nemravnosti až do zániku

pohanstva."[37] Nemravnosť až k pohlavnej výstrednosti a sebazmrzačeniu bola následok divej vzrušenosti, ktorou sa opájali ľudia pri slávení týchto vegetačných sviatkov, odbavovaných na jar. A tu v tomto medzinárodnom opiovom brlohu neresti malo začať kresťanstvo svoj nástup! Veruže ak niektoré mesto potrebovalo blahozvesť o Kristu Ježišovi, tak to bola Antiochia!

Obyvateľstvo Antiochie pozostávalo z pestrej miešaniny národov. Jednako môžeme rozlišovať štyri hlavné typy. Bol tu na slová skúpy Riman, nasýtený pýchou na svoju svetovládu. Bol tu Grék alebo Pologrék, zjemnelý smyselný človek, ktorý už dávno stratil vieru v svojich starých bohov. Bol tu domorodý, zmäkčený, ale prispôsobivý a poddajný Sýrčan, tvoriaci nižšie ľudové vrstvy v predmestiach. A oddelene od týchto, s hrdým nárokom, že len on je miláčikom Najvyššieho, stál pozďaleč — Žid. Tvoril početnú kolóniu s vlastným etnarchom (Joz. Flav. Starožit. 12, 3) a vyvíjal čulú náboženskú propagandu. Všetko, čo túžilo v tomto meste po vážnej nábožnosti, najmä v ženskom svete, navštevovalo v sabbat synagogy, v ktorých ešte visely so stien tie medené nádoby a s povaly tie strieborné lampy, ktoré bol pokradol kedysi Antiochus Epifanes z jeruzalemského chrámu.[38] Počet prozelytov z pohanstva bol značný. Boli dvojakí: plnoprozelyti alebo „prozelyti svätyne", ktorí sa podrobili celému mojžišovskému zákonu a obriezke a prijatí boli do synagogy akýmsi krstom spojeným s predkrstným vyučovaním, a poloprozelyti alebo „prozelyti brány", nazývaní v Skutkoch apoštolských „bohabojnými", ktorí mali len priateľský vzťah k židovskému náboženstvu a častejšie navštevovali bohoslužby. Teda s náboženského hľadiska môžeme v Antiochii tiež rozlišovať štyri skupiny: plnožidov, plnoprozelytov, poloprozelytov (alebo polopohanov) a plnopohanov.

Kým Pavol v Tarze hútal o tajomstve Kristovom, semä evanjelia „ako by nesené rukami anjelov preletelo ponad zeme a moria"[39] do prístavného mesta Joppe (Jaffa) a Cezarey, odtiaľ na zelený ostrov Cyprus, do pohádkových krajov popri Níle až hore do Etiopie prostredníctvom pokladníka kráľovnej Kandake, do Cyreny v Severnej Afrike, ba až do Puteoli pri Neápoli a do Ríma do samej blízkosti cisárskeho paláca. Mýlili by sme sa, keby sme mysleli, že prvé rozšírenie kresťanstva nastalo osobitnými misijnými cestami. Rozniesli ho predovšetkým búrkou prenasledovania z Jeruzalema rozptýlení kresťania, židokresťanskí remeselníci a obchodníci, takzvaní „helenisti". Ich rečové znalosti, ich usilovnosť a obchodnícka zdatnosť im otvá-

raly dvere a ich mierne a veselé správanie zas srdcia. Mnohí židia žili vtedy čisto tuláckym životom a prešli všetkými pobrežnými mestami. Ale jednako bola istá jednostrannosť v tejto misijnej činnosti: obracala sa len na židov. Táto výlučnosť nevyplývala zo zlej vôle, ale z mylného úsudku. „Títo židokresťania nemali dosť širokého rozhľadu po situácii."[17] Zazlievali i Petrovi, že tak bez všetkého prijal do Cirkvi pohanského stotníka Kornélia a jeho rodinu. Peter ospravedlňoval sa odvolávaním na svoje videnie a na potvrdenie skrze Ducha Svätého, ktorý ešte pred krstom sostúpil na pohanov. Proti tejto logike nebolo možno nič namietnuť. Ale oni to jednako chápali ako výnimočný prípad. Ani Peter sa neopovážil stiahnuť praktické dôsledky, lebo zákonu verný smer sa priečil. Len čisto teoretické úvahy nepotisnú istú vec dopredu. Musia sa pridružiť skutočnosti. A tie skutočnosti ako samy od seba prišly práve z Antiochie. Statočná skupina laických apoštolov z Cypru, Barnabášovi krajania, a z Cyreny, medzi nimi pravdepodobne Lucius a dvaja synovia Šimona z Cyreny, z ktorých jedného, Rufa, a ich matku dával Pavol pozdravovať v liste Rimanom (16, 13) — to boli tu prví misijní priekopníci medzi pohanmi. V tejto hlavnej bašte svetovej kultúry protiva medzi židmi a pohanmi nebola tak vyostrená; rozdeľujúca stena bola slabšia, a to viedlo k založeniu prvej zo židokresťanov a pohanokresťanov zloženej cirkvi, ktorá sa mala stať druhou kolískou kresťanstva, keďže nebola sputnaná zúžujúcim mozaizmom. Okrem toho uvážiť treba ešte inú okolnosť: ťažké zemetrasenie z roku 37 ešte vždy zamestnávalo mysle a vzbudilo záujem o nadprirodzené veci. A konečne nezabúdajme, že aj v najskazenejšom meste nájdu sa šľachetné duše. A s takými osobami sa dostali do reči kresťanskí helenisti v bazároch, na trhovisku a v kúpeľoch. Radostne rozprávali zadivenec načúvajúcim Grékom a Sýrčanom, aké životné šťastie našli v Ježišovi. Táto zpráva rozletela sa všetkými bazármi.[50]

To všetko sa stalo bez úmyslu a pričinenia. A táto okolnosť je veľmi poučná. Cirkev nedostala od svojho Zakladateľa hotový recept pre všetky budúce otázky a prípady. Kde nejde o zjavenie, poznáva vôľu Božiu z reči skutočností. To je ten anonymný van Ducha Svätého v dejinách. Podobné zjavy sú i v prirodzenom okruhu. Kto vie, ako povstáva ľudová pieseň, ľudový epos? Ako večne mladá pohádka? Odtrhne sa z hlbín ľudovej duše a — tu je. Potom príde nejaký veľký básnik, génius z ľudu, a dá jej meno.

Prostredníctvom čulého karavánového styku čoskoro prišla zvesť o tom aj do Jeruzalema. Tu rozhodli, že vyšlú do Antiochie posolstvo, aby sa presvedčilo o veciach. A na túto úlohu vybrali Barnabáša. Ani nemohli nájsť vhodnejšieho muža na túto chúlostivú misiu. Keďže máme už v prirodzenosti, že o osobnostiach minulosti takmer nevedomky si tvoríme predstavu, ktorá zodpovedá ich charakteru, nuž Barnabáša najlepšie si predstavíme ako silného muža privetivej tváre, dobrotivých očú, spokojného správania, nie síce tak učeného, ako bol jeho priateľ Šavol, ale jednako vystrojeného spokojným, zdravým úsudkom, ktorý veci vedľajšie nerobí hlavnými, veľmi sympatického a predovšetkým hlboko, úprimne nábožného. Naozaj pravý muž, ktorý môže vzbudiť dôveru. — Barnabáš teda prišiel a zadivený hľadel na veľké mesto so Stĺpovou ulicou a s mohutným Zeusom. Ale viacej ho zaujímala istá bočná ulica v štvrti Epifania, kde bývali kresťania. Žiaľ, v dnešnej Antiochii niet po nej už ani stopy, takže nemožno určiť miesto, ku ktorému sa viažu takéto rozpomienky. Bazilika, o ktorej hovoria grécki otcovia (Atanáz, Ján Zlatoústy, Teodoret), a ktorú už v 4. storočí označujú za „starú" a „apoštolskú", bola podľa istej starej tradície (Chronikon Jána Malalasa) v ulici Singon neďaleko panteónu. Barnabáš hneď zbadal, že sa tu pre misie otvára vďačné pracovné pole. Nestaral sa o sporné otázky, hľadel na podstatu vecí a bol mužom praktického dušpastierstva. Ihneď zbadal, že sa tu zamiešala „Pánova ruka". Tento výraz naznačuje asi charizmatické dary milosti, ako divy a zázraky, prorocstvá a hovorenie cudzími jazykmi, čoho asi i sám bol svedkom na prvých bohoslužobných shromaždeniach. Povedal im ohnivú, Kristom roznietenú reč, ktorá vyvrcholila v slovách: „Ostaňte verní Pánovi! Pridržiavajte sa Pána!" Také bolo jeho náboženstvo: získať ľudí nie pre seba alebo pre nejakú stranu, ale pre Krista. Do Jeruzalema napísal uspokojujúcu radu, že najlepšie bude prijať skutočnosti a situáciu, ako sú.

Pravda, Barnabáš nejasne cítil, že sporná otázka tým nie je riešená. Otázku o budúcej platnosti mojžišovského zákona Ježiš neriešil výslovne. Jeho vlastné zachovávanie zákona bolo možno rôzne vysvetľovať. A jednako bolo treba otázku zákona riešiť v jeho duchu. Ťažký to bol problém, čo zanechal Majster svojej Cirkvi ako dedičstvo.[109] Barnabáš nebol človekom, ktorý by mohol zásadne, dogmaticky vyriešiť túto ťažkosť. Ale vedel o mužovi, ktorý by si dal s ňou rady. Požehnaná nech je chvíľa, v ktorej mu položil Kristus na pery jeho meno!

12. PAVOL A BARNABÁŠ

Skt 11, 25—30; 12, 1—25.

a) V Antiochii

Istého dňa — bolo to vari z jari roku 42 — sedel Pavol v svojej dielni za krosnami alebo zamyslene sa prechádzal ulicami Tarzu. Tu pristúpil k nemu starý priateľ Barnabáš, položil mu ruku na plece a povedal: „Brat Šavol, Kristus ťa potrebuje! Magister adest et vocat te! Majster je tu a volá ťa! Poď so mnou do Antiochie!" Čo to boly za nádherné hodiny podvečer, keď dvaja priatelia sediac na plochej streche si rozprávali po dlhoročnom rozlúčení, čo zažili! Akým vyzretým a rozvážnym sa zdal Barnabášovi priateľ z mladosti a s koľkou vďakou voči „Otcovi zľutovania" počúval Pavol o Kristovom triumfe medzi pohanmi!

Bez Barnabáša bol by sa Pavol pomaly zdrvil vo vlastnom myšlienkovom mlyne. Samota a odlúčenosť od sveta je s času na čas dobrá, ale smie byť len prechodným bodom. Človek len vlastnou činnosťou si môže uvedomiť vlastné schopnosti. To bola druhá veľká priateľská služba, ktorú preukázal Barnabáš svojmu druhovi z mladosti. I najmohutnejší génius potrebuje priateľstvo a spoločnosť, bez ktorej ani najväčší človek nemôže vykonať nič plodného.[78] Cirkev uznala Barnabášovu zásluhu a dala mu titul apoštola, lebo patrí k skutočným zakladateľom Cirkvi medzi pohanmi.

Pavlova hodina udrela: našiel svoju životnú úlohu. Roky čakal na túto chvíľu, a tu, hľa, prichodí — tak jednoducho, vôbec nie pateticky alebo za zvuku trúb. Také sú cesty Božie: pre naše oči často temné, ale vždy veľké a zázračné. Takto vedie Boh svojich priateľov. Nebolo to podobne u sv. Terézie Španielskej, ktorá roky tápala v temnote? Alebo u sv. Františka z Assisi, ktorý svláčal tehly a maltu na opravenie chudobného, rozpadajúceho sa kostolíka, kým konečne pri jednoduchej kázni akéhosi duchovného nezbadal svoj omyl? Alebo u Ignáca

z Loyoly, ktorý nič netušiac o potrebách doby šiel do Palestíny a prišiel na správnu cestu až vtedy, keď ho tam odmietli? Alebo u sv. Kamila, ktorý až po trojnásobnej zmene rehole našiel svoju cestu? Človek sám si nemôže dať povolanie. Nie človek volí si Boha za svoj dedičný podiel. To by bolo pelagiánske smýšľanie. „Nie vy ste ma vyvolili, ale ja som vás vyvolil" (Jn 15, 16).

Právom môžeme predpokladať, že priatelia si vybrali kratšiu cestu po mori. Riečnou loďou sa dostali dolu Kydnom a potom doplávali väčšou obchodnou loďou za deň do Seleukie. Pútnici rýchle vystúpili na výšinu, odkiaľ ešte raz uzreli zasnežené hlavy Tauru a Libanonu. Potom viedla ich päťhodinová cesta po vrškatom kraji najprv cez bukové lesy a aleje vavrínových, oleandrových a sladkodrevných krov, potom cez vinice a napokon cez svetoznáme záhrady s granátovými jabloňami, broskyňami, pomarančovými a citrónovými záhonmi, ktoré dýchali balzamovými vôňami. Na ostatnom kopci Pavol zastal, zarazený toľkou krásou. Údolie Orontu ležalo pred nimi v celej svojej podmaňujúcej nádhere: videli striebornú stuhu prúdu, vrúbenú perlovou šnúrou rozkošných víl, posiatu množstvom zástavkami vyzdobených plachetníc a počuli tupý šumot a buchot obrovského mesta. Pomodlili sa ku Kristovi, aby požehnať ráčil ich nástup k práci. Hen na Silpiu vyčnievala obrovská socha Charona, prievozníka podsvetia, ktorú vykresali zo skaly na pamiatku utíchnutia mora. Symbol smrti vítal apoštola Života!

Potom kráčali pútnici do mesta cez ostrov v Oronte popri kráľovskom paláci. Tu sa skladaly karavány, ktoré prinášaly ligotavý hodváb z Číny po prastarej „ceste hodvábu" cez východný Turkestan a Ekbatanu. Pri tavách stály tmavopleťové postavy cudzozemských karavanárov. Stály tu zástupy mladistvých i dospelých otrokov, ktorých v Antiochii hojne kupovali a upotrebovali. Barnabáš zaviedol svojho priateľa priamo do ulice Singon, kde sa obyčajne schádzali predstavení, nazývaní „staršími". S radosťou a úctou pozdravili Šavla. Veď vedeli, že videl Pána! Ale nestáva sa hneď prvým v Antiochii. Už iní pred ním si získali vážnosť a práva a Barnabáš ako apoštolský delegát má výnimočné postavenie. Skutky apoštolské (13, 1) zachovaly nám „starožitnú listinu mužov, ktorí stáli vtedy v Antiochii na čelnom mieste. A Šavla stretávame tu na ostatnom mieste. Ľudia dnes už takmer zabudnutí sa spomínajú pred ním".[30]

A teraz nasledovalo to, čo by bolo možno nazvať v živote Apoštolovom krásnymi dňami v Antiochii. Obaja priatelia celý rok pracovali svorne popri sebe v tejto mladej obci, nad ktorou spočívala ešte prvá čerstvá ranná rosa milosti. Bol to vari najšťastnejší rok Pavlovho života. Vznášalo sa nad ním čosi ako nežný jarný vánok Ježišovho prvého galilejského roku verejného účinkovania, čosi z jemnej sviežosti prvej lásky a z tymiánovej vône, aká sa obyčajne vznáša nad prvým pôsobiskom ideálneho novokňaza. Nebolo tu ešte nijakej skostnatelosti, rutiny, úzkoprsosti, všetko bolo šíro-šíre a veľkorysé. Dych Ducha Svätého rezko zdúval vetrilá a radostne hnal loďku. „Tu sa ukázalo, ako mohlo ohlášanie kríža zošľachtiť tieto židmi tak opovrhované pohanské duše.[50] Ako deti bezstarostne a smelo siahaly do Kristových pokladov milosti, kým židia vždy tak obchodnícky sa jednali so svojím Jehovom.

Pavol bol v plnej mužnej sile. A keď Skutky apoštolské už o predošlom čase, stojacom pod pôsobnosťou Barnabášovou, hovoria „o veľkom počte Pánovi novozískaných", môžeme si predstaviť, aký rozmach prišiel teraz do Cirkvi. Večierkom, keď bohatí šviháci a vyparádené dievčatá vychádzali k Dafne na oslavovanie orgií Adonisa a Atargaty, prichádzali na katechumenskú náuku alebo na bohoslužobnú kázeň tí statoční drobní ľudkovia, remeselníci a kupci a otroci, ktorí „dosiaľ ešte nikdy sa nestretli s nezištnou láskou"[56] v tomto bláznivom meste lásky. Raz to bolo v súkromnom dome s plochou strešnou terasou, na ktorú zvonku viedly schody, raz na vnútornom dvore daktorého domu so žblnkotajúcim vodostrekom, raz v kolonáde na trhovisku alebo v pomarančovom háji pri Oronte, kde Pavol vyučoval a kázal, zatiaľ čo jemný zefír previeval ponad ich hlavy celé chmáry kvetov a roznášal meno Kristovo ponad mesto. Tu teda sedeli títo kedysi bezútešní zajatci pohanskej kultúry, ktorí cítili vnútornú clivosť po akomsi vyššom svete, a so žiariacimi očami načúvali, keď Pavol hovoril o vznešenom Synovi Božom, ktorý prijal podobu otroka, o jeho obetnom živote, o jeho smierujúcej smrti, o novej šľachetnosti duše a o novej slobode, s ktorou „dietky Božie kráčajú týmto svetom". Neraz šly popri nich zástupy pohanských pijanov, bachantiek a Izidiných kňazov s hučným zvukom cymbalov a hrkaliek. V noci zo soboty na nedeľu sa schádzali na obetnú bohoslužbu a k slávnosti večere Pánovej. Podľa Ježišovho príkladu a židovskej sobotnej obyčaje najprv odbavili hod lásky. Veď Orientálcov nič tak vrúcne nespájalo, ako spoločné pojedenie.[34] Keď sa apoštoli neskoršie

chválili, že tri roky „jedávali a pijávali s Pánom" (Skt 10, 4), tak zdôrazňovali tým práve najvrúcnejšie priateľstvo s Pánom. Najväčšie, čo mohol Pán dať, dal po predchádzajúcom hode lásky: založenie eucharistie a ustanovenie Petra za pastiera veriacich pri Genezaretskom jazere. Hod lásky (agapa) uskutočňoval vzájomné spoločenstvo spolustolujúcich a Pánova večera zas vospolnosť s nebeským Kristom. A z tejto slávnosti žila potom obec celý týždeň. I do všedného dňa znelo: „Maranata, Pán náš, príď! Nech príde tvoja milosť a pominie sa svet!" (1 Kor 16, 22; Zjav 22, 20; Didache hl. 10.) A aký skvele slobodný bol tento Pavol! Mnohí z nich chodievali predtým do synagogy a žili podľa Mojžišových zákonov. Ale to bola neznesiteľná farcha. Neustále počuli len: „To nerob! Toho sa nedotkni!" Všetko bolo „čisté" alebo „nečisté". Nebolo možno prijať nijaké pozvanie, lebo človek nevedel, či nebudú podávať bravčovinu alebo tučného úhora z Orontu. Nebolo slobodno kúpiť v jatke mäso, veď mohlo by byť z obetí modlám, ani hydinu, ak nebola celkom bez krvi. Takto nakazovali učeníci z Jeruzalema. Pavol a Barnabáš nikdy nehovorievali o tom.[56] A Pavol vravieval, že Kristova smrť nás oslobodila od starého zákona.

Pod vplyvom týchto dvoch mužov sa antiochijská cirkev ako prvá v dejinách oddelila od materskej pôdy židovstva. Pavol a Barnabáš ani sami nevedeli, ako sa to stalo. Často stáli zadivení pred expanzívnou hnacou silou „horčičného semiačka" evanjelia na pohanskej pôde, ako by už oddávna určeného pre toto podnebie. V tom je práve veľká hodnota skutočností, že ženú skryté idey na svetlo a k rozvoju. V meste nad Orontom žiadala poloha už sama od seba, aby oproti svetovej kultúre helenizmu sa postavila svetová Cirkev. Takto pomaly vrastala Cirkev do foriem gréckeho sveta. Táto skutočnosť vyjadrená je aj tým, že prívrženci Ježišovi tu po prvý raz dostali z ľudových úst a čoskoro aj od úradov meno „Christiani" (kresťania). Toto meno im teda nedali židia. Židia i napotom menovali ich „Nazarejmi", ako to ešte dnes robia národy semitských rečí. Sami sa volali „bratmi", „učeníkmi", „svätými", „veriacimi", „priateľmi". Dobre vieme, akým bystrozrakom pre podstatné veci je nadaný jednoduchý ľud a ako už deti a malí školáci vedia intuitívne jediným slovom vystihnúť charakteristiku svojich učiteľov. Stáva sa, že istého dňa odrazu ide dajaké meno z úst do úst. Nevie sa, kto ho razil, ale vystihuje podstatné. Ľud je umelec. A Antiochijčania boli preslávení a obávaní pre svoju vtipnosť. „Môže prísť z Antiochie čosi iného ako vtipkár?" pýtal

sa raz cisár Severus. Takto teda slovom „Christianoi" Antiochijčania veľmi výstižne vyjadrili najhlbšiu podstatu nového náboženstva, ako neskoršie slovo „katolícka" (celá, ktorá je zamerená na celok) vystihlo svetovú šírku a všeobsiahlosť Cirkvi. Čierny a biely, pán i otrok, Riman i Žid, Grék i Skyt: všetci mali jediný rozoznávajúci znak: boli „otrokmi Kristovými". Vonkajšou pohnútkou na utvorenie tohto mena bola zaiste tá okolnosť, že veriaci — ako píše Pavol v svojich listoch — pri bohoslužbách i doma ustavične spievali piesne o Kristovi. Rozhodne však oveľa častejšie upotrebovali meno Kristus ako Ježiš. Ináč by boli dobrí Antiochijčania zaiste podľa tohto mena nazvali nové náboženstvo, a pátri Spoločnosti Ježišovej by sa boli museli uspokojiť s menom „kresťania". A keďže slová Christos a Chrestos (=poctivý) vtedy rovnako vyslovovali, hotová bola i slovná hračka: slovo „kresťania" mohlo značiť vyznavačov Krista, ale i poctivcov s komickou príchuťou bigotnosti, ako napr. slovo pietisti. Jakub naznačuje, že toto meno bolo zo začiatku skutočne myslené a upotrebované ako prezývka: „Nerúhajú sa vznešenému menu, podľa ktorého sa voláte?" (2, 7); podobne píše i Peter (1 Pt 4, 16): „Ak prichodí niekomu trpieť ako kresťanovi, nech sa za to nehanbí, ale nech zvelebuje Boha v tomto mene!" Istý anglický vysvetľovateľ veľmi pekne upozorňuje, ako je týmto menom vyjadrený univerzálny ráz kresťanstva.[32] Smysel mena „učeníci Pomazaného" je hebrejský, základné slovo grécke, koncovka latinská. Toto hebrejsko-grécko-latinské slovo je teda prekvapujúca náprotiva nápisu na kríži, ktorý dal pribiť Pilát ako nepovedomý hlásateľ kresťanského univerzalizmu. „Chvíľa, keď nejaké nové stvorenie dostane meno, je slávnostná. Lebo len menom sa stáva istá osoba alebo spoločnosť bytosťou, ktorá sa líši od všetkých ostatných."[78] Kresťanstvo složilo tým aramejský šat, prehovorilo po grécky a konečnou platnosťou vstúpilo do grécko-rímskeho kultúrneho sveta, ktorého hlboký, až do odboru kultu, dogmy a autority siahajúci vplyv popri vplyve germánskom až do dnešného dňa dáva ráz celej západnej kultúre.

b) So zbierkami do Jeruzalema

Cirkev v Antiochii žila v povznesenom stave. „Vládol veľký jasot", poznamenáva istý starý rukopis (Kodex D). Oduševnená správa Barnabášova, ktorú poslal materskej Cirkvi v Jeruzale-

me, čoskoro privábila do Antiochie mnohých kresťanských putovných kazateľov, tzv. „prorokov", podobne ako hodne neskoršie priaznivé zprávy mladého Bonifáca vzbudily v jeho anglickej vlasti mnoho misijných povolaní, ktoré smerovaly do Nemecka. Títo „Duchom obdarení" stáli popri stálych vedúcich Cirkvi vo veľkej vážnosti. Smeli sa dlhší čas zdržiavať v obciach, udržiavali v prvotnej čerstvote oduševnenie prvých rokov kresťanského hnutia a tvorili istý živel slobody v Cirkvi. Ale boli medzi nimi aj trošku čudní pútnici, ktori neraz hovorili v mene Ducha, kde Duch nehovoril a ktorí neraz sa stali vedeniu Cirkvi dosť nepohodlnými. Koľko lásky a veľkorysosti bolo tu treba na preklenutie takýchto protív a na udržanie poriadku![17] Jeden z tých privandrovaných prorokov, menom Agabos, priniesol z Jeruzalema zarmucujúce zprávy. Bratské rozdelenie imania, ktoré uskutočňovali za prvých čias, sa neosvedčilo, lebo je vlastne proti ľudskej prirodzenosti. Istá starostlivosť o budúcnosť je vždy potrebná. Bolo to trpké poučenie. Agabos na popud Ducha predpovedal aj veľký hlad, ktorý potom roku 44 (podľa Orosia) za cisára Klaudia skutočne aj vypukol. Pútnici vystali, a to sa ťažko dotklo Jeruzalema. V Antiochii však sa neozvaly potuteľné posmešky o nerozumných svätých v Jeruzaleme, ktorí nemali „ani kvapky múdrej starostlivosti o budúcnosť". Na tomto mieste po prvý raz (podľa Cod. D) upotrebuje pôvodca Skutkov apoštolských slovíčko „my", — čo dosvedčuje, že Lukáš ako rodený Antiochijčan bol svedkom shromaždenia. Z Jeruzalema prišla viera, tam žili apoštoli Pánovi. Teda nič nebolo prirodzenejšie, ako odvďačiť sa za duchovné dobrá dobrami zemskými. Každý prispieval o závod. Sväz viery sa stal sväzom lásky, lebo ich viera bola podľa Pavlovho smýšľania preniknutá láskou. Títo prví kresťania i pri všetkom svojom entuziazme boli praktickí, striezliví ľudia! Predstavení poverili odovzdaním milodarov Barnabáša a Šavla, ktorí sviazali peniaze do kožených opaskov a odcestovali.

Nedôvera v Jeruzaleme proti Šavlovi ako by bola zmizla. Bieda a prenasledovanie zmiernily duchov. Obidvaja priatelia našli tamojšiu Cirkev vo veľkej tiesni. Jakub starší, brat evanjelistu Jána, jeden z dvoch „synov hromu", ako ich Ježiš rád menúval pre ich ohnivý temperament, najmä po onom citovom výbuchu, keď chceli na nepohostinné mestá Samaritánov svolať oheň s neba, tento Jakub na rozkaz nového kráľa Herodesa Agrippu I. pred niekoľkými dňami vykrvácal na popravišti.[D 5] Ešte raz, a to ostatný raz v dejinách židovského národa, ožilo

na tri roky (41—44) za cisára Klaudia spojené herodiánske kráľovstvo. Spomínaný Herodes bol vnukom vraha betlehemských nemluvniat. Mladosť prežil v Ríme, vychovávaný bol na dvore Tiberiovom spolu s princami cisárskeho domu a bol za mladi Kaligulovým priateľom. Tento kráľovský pôžitkár znamenite vedel spojiť ľahkomyseľný dvorný život so zdanim najprísnejšej nábožnosti a židovskej vernosti k zákonu. A jeho prvým veľvýkonom, ktorým chcel smieriť Židov so svojou vládou, bolo prenasiedovanie kresťanov v hlavnom meste. Ale prenasledovanie malo teraz stihnúť vodcov Cirkvi. Takto bol Jakub bez súdneho rokovania na základe čírej panovníckej ľubovôle stať ako kedysi Ján Krstiteľ Herodesom Antipom. Bratia Ján a Jakub boli sa na návod svojej matky Salome uchádzali v svojej mladistvej nevedomosti o dve čestné sedadlá po pravej a ľavej strane Pánovej v jeho mesiánskom kráľovstve, ktoré — ako dúfali — čoskoro malo prísť s veľkou nádherou. Dobrotivý Majster, ktorého oko prenikalo až na dno všetkých vecí, s úsmevom im odpovedal: „Neviete, čo žiadate!" (Mt 20, 22; Mk 10, 35.) Ale jednako videl hrdinskú dušu v tomto detinskom želaní. „Môžete piť kalich, ktorý ja budem piť?" povedal. „Môžeme!" odpovedali oni hrdo. Sen mladosti už dávno uletel. Ježišova smrť a turíčny sviatok odhalily im krvavú vážnosť apoštolského života a duchovný ráz Mesiášovho kráľovstva. Odvtedy sa stali tichými a skromnými, ale tým statočnejšími. A Jakub už dostal svoj kalich. Sotva začal pracovať a už bol odvolaný.[17] „Sunt lacrimae rerum!" Veru, keby tak veci vedely plakať! Toto je, ľudsky hovoriac, tragika skutočností, ale aj ich božský humor. Sväté Písmo je kniha vonkoncom nesentimentálna. Niekoľkými slovami prechádza ponad Jakubovu smrť — znak, ako sa už vtedy bola vžila Cirkev do myšlienky o krvavom svedectve za Krista. Mučenícka smrť alebo aspoň nádej na ňu patrí podľa svätého Písma k normálnemu štatútu apoštolského života.

Druhý úder mal zasiahnuť Petra, ale minul cieľ. Boh si nedá pokaziť svoje večné plány hocakým vetroplachom. Uskutoční ich, i keby mal poslať anjela. Veď akože by sa ináč splnily jeho prisľúbenia? Stalo sa to okolo Veľkej noci roku 44. Zprávy sa v tých časoch šírily pomaly, a preto v Antiochii ešte nič nevedeli o tom. A teraz došli Barnabáš a Šavol a ich malá karavána s potravinami a bohatými peňažnými príspevkami. Okrem Jakuba, „Pánovho brata", na ktorého sa Herodes neopovážil siahnuť pre jeho aj židmi uznávanú svätosť, nenašli tu už ani jedného z apoštolov. V dome Markovej Márie rozprá-

val im mladý Marek, Barnabášov bratanec, a statočná slúžka Rode o hrôzach onej noci zachránenia a úteku Petrovho. Jeho úkryt nesmeli prezradiť. Keby sa niekto pýtal, kam šiel, mali odpovedať: „na iné miesto" (Skt 12, 17). Isté je, že Peter opustil Herodesovo kráľovstvo a odišiel za hranice, pravdepodobne k sýrskym obciam. Že by bol už vtedy šiel do Ríma, je asi neskoršia povesť (Eusebius, Cirk. dej. II, 14).[03] Herodes dal vtedy popraviť („odviesť") celú žalárnu stráž, počtom 16 chlapov — znak, ako nepatrne cenil tento nahnevaný tyran ľudský život a ako vysoko hodnotil život Petrov (Skt 12, 4. 6. 19). Citove to možno Petra a mladú Cirkev nemálo ťažilo. Ale darmo je, sú isté problémy, ktoré rozumom nemôžeme zvládnuť a ktoré nemožno oddišputovať ani tou najkrajšou teodiciou. Mužne sa musíme vedieť sklonif pred záhadami a nejasnosťami v svete Božom.

Pre tieto udalosti sa stredisko Cirkvi presunulo z Jeruzalema. Jeruzalem poklesol na biskupské mesto. Vedenie prešlo na Antiochiu, neskoršie na Rím. Takto sa stal kráľovský blázon, ktorý sa nadúval na boha (Skt 12, 22) a potrestaný bol za to náhlou smrťou, zámienkou, že sa rozbehol svetodejinný vývoj. — Pavol v liste Galaťanom (1. hl.) túto cestu nespomína. Dôvodom tohto mlčania mohlo byť Pavlovi to, že sa nemohol rozprávať s Petrom o otázkach, ktoré ním hýbaly, a čisto praktický účel tejto cesty. Takto možno asi najjednoduchšie riešiť ťažkosť, ktorú neraz zveličujú na protirečenie medzi Skutkami apoštolskými a listom Galaťanom.*[(D 6)]

Barnabáš a Pavol odcestovali a vzali so sebou mladého Jána Marka, ktorý mal byť v Antiochii zasvätený do pohanských misií. Rodina Márie z Jeruzalema bola príkladom kresťanskej rodiny. Otec bol už zomrel. Matka bola bohatá učenica Ježišova, viedla ako sa zdá v Jeruzaleme veľký dom, kam ako domov chodievali apoštoli. Tú „vrchnú sieň", ktorú prepustila apoštolom na schôdzky, možno označiť za prvý kresťanský kostol. Mnohí súdia, že jej patrila aj olivová záhrada Getsemani. Mladý Marek teda rástol v apoštolskom prostredí, posvätenom samým Pánom. Vedel takmer o všetkých skutkoch a zázrakoch Ježišových, vedel nazpamäť mnoho jeho výpovedí, hovoril a písal plynne po grécky s ľahkým náznakom aramejského dia-

* Niektorí kritici pokladajú túto druhú cestu do Jeruzalema v Skutkoch apoštolských za totožnú s druhou cestou, spomínanou v liste Galaťanom (hl. 2), chcejúc tak riešiť obťažnú otázku shody týchto dvoch správ. Ale tým tvoria len nové ťažkosti.

lektu. On to bol zaiste, čo v noci Utrpenia v plášti len ľahko prehodenom vkĺzol plný strachu o Ježiša a apoštolov do olivovej záhrady a nechal plášť v rukách vojakov, keď ho títo chceli chytiť. Bol skutočne zodpovedný muž, aby neskoršie napísal Ježišovo evanjelium verne podľa Petrových kázní. Barnabáš veľa očakával od svojho mladého bratanca. Ako budú načúvať Antiochijčania, keď z vlastnej skúsenosti im bude rozprávať o živote Ježiša a apoštolov!

III. PRVÁ MISIJNÁ CESTA

13. MISIE NA CYPRE

Skt 13, 1—12.

Po návrate z Jeruzalema do Antiochie si Barnabáš a Pavol uvedomili rozdiel medzi týmito dvoma obcami. Antiochia bola mestom vôle k činu, podnikavosti. Jeruzalem bez závisti a povďačne uznal dielo Ducha Svätého v novej dcéroobci. Antiochia sa začína čoraz väčšmi cítiť ako expozitúra kresťanských misií. Prešlo ešte len pätnásť rokov od Pánovej smrti a už jestvoval rad novozaložených obcí v údolí Orontu a pozdĺž sýrsko-fenického pobrežia ako „žiarivá šnúra perál".[50] Naproti tomu Jeruzalem je mestom najstarších tradícií, ožiarený leskom svätých prednostných práv a jedinečných spomienok. Antiochia je mestom svetovej otvorenosti, Jeruzalem sa stáva prestúpením početných kňazov a farizejov mestom uzavretosti a náboženskej aristokracie, prevzatej od židovstva.

Zas prešiel rok. Je jar roku 45. V antiochijskej cirkvi vládla od istého času podivná rušnosť. Bolo v nej „nespokojne ako v úli pred rojením".[51] Pavol v ostatnom čase častejšie kázaval o misijnom príkaze Ježišovom. „Nevyhnutnosť spočíva na mne", volal; „beda mi, ak by som neohlášal evanjelium!" (1 Kor 9, 16). Ako sa rozpráva o Gregorovi Veľkom, že pohľadom na mladých otrokov z ďalekého Anglicka prišiel na myšlienku, poslať tam vierozvestcov, podobne cítil asi aj Pavol pri myšlienke na zahraničné misie akési duchovné nútenie, keď videl v prístave lode a ľudí zo všetkých končín až hen z Ilýrie, Galie a Španielska. A častejšie odznely v tom smysle aj prorocké hlasy. I vidíme teda istého dňa antiochijskú cirkev shromaždenú v ulici Singon k osobitnej slávnosti, k prvým známym misijným bohoslužbám. Rada starších po dlhšej porade nariadila všeobecný pôst, by mohla zvedieť vôľu Božiu. Päť najváženejších mužov, prorokov a učiteľov, stojí stred shromaždenia. Zriedkakedy

videla Cirkev na tak malom priestore takú svojskú miešaninu: traja bieli a dvaja čierni z Afriky! Miniatúrny obraz jej poslania k národom! Začnime v poradí podľa hodnosti. Vidíme tu sympatického Barnabáša z Cypru. Pri ňom stojí Šimon s prímenom Niger. To neznačí negra v dnešnom smysle. Severoafričania boli iná rasa temnej farby. Skôr by sme ich mohli nazvať Maurami. Bol to vari Šimon z Cyrény? Ak je to on, nuž chápeme jeho záujem o kresťanské misie. Pri ňom stojí jeho krajan Lucius z Cyrény. Štvrtý bol Manahen, niekdajšie spoludojča a zamladi priateľ štvrťkniežaťa Herodesa Antipu, ktorý dal zavraždiť Jána Krstiteľa a spotupiť Ježiša. Obidvoch chlapcov dojčila jedna matka a dostali tú istú výchovu. Jeden sa stal tyranom, cudzoložníkom, vrahom, spoluvinníkom na smrti Pánovej, druhý ohlášateľom evanjelia Kristovho. Aké rôzne sú cesty ľudí! To je tajomstvo milosti a slobody. Pridajme k nim ako piateho Šavla z Tarzu a máme „najzaujímavejšiu skupinu misionárov, aká kedy jestvovala".[31]

Eucharistická slávnosť sa skončila. Prinášajú volebné osudie. Shromaždenie sa modlí ležiac na zemi. A tu odrazu ozve sa hlas, slávnostný a vážny, ako by z iného sveta, hlas ktoréhosi z prítomných obdarených prorockým duchom: „Oddeľte mi — Barnabáša a Šavla — pre dielo, — na ktoré som ich povolal." A potom sa pripája druhý, tretí hlas. Shromaždenie južnou živosťou oduševnene opakuje: „Barnabáša — Šavla!" Netreba voliť. Dvaja takto vyvolení predstupujú z radu pred starších. Predstavení, proroci a učitelia vkladajú na nich ruky, čo však asi netreba chápať ako biskupskú posviacku. Je to skôr formálne uznanie poslania, ktoré bol Pavol už dostal bezprostredne od Krista. Vnútorné povolanie dáva Boh, vonkajšie povolanie musí odznieť z úst Cirkvi. Musíme skutočne obdivovať odvážlivosť malej Cirkvi v Antiochii, ktorá — sotva že sama vznikla — už myslí na svetovládne plány a obetuje im svoje najlepšie sily, svetlá svojich kazateľov. Možno sa ozvaly hlasy: Prečo posielať do misií práve našich najlepších ľudí? Ale Duch Svätý nechce nič vedieť o takýchto múdrych vyratúvaniach účelnosti. A Cirkev v Antiochii sa sklonila pred jeho rozhodnutím: „Vložili na nich ruky a prepustili ich."

Keby sme boli bývali svedkami tejto slávnosti v ulici Singon, boli by sme možno zbadali istého asi pätnásťročného mladíka, ktorý žiariacim pohľadom pozoroval svätý úkon a zaiste už vtedy prijal do seba tú ohnivú úctu voči svätému Pavlovi, ktorú obdivujeme v jeho spisoch. Neskoršie sedel pri nohách

apoštola Jána, tridsať rokov po tejto scéne vysvätený bol za biskupa Antiochie a po nových tridsiatich rokoch za cisára Trajana bol hodený v rímskom amfiteátri pred levov ako mučeník. Je to slávny biskup Ingác z Antiochie († 107 po Kr.).[51] Medzi najdojímavejšie obrazy z dejín Cirkvi patrí ten, ako staručký biskup Ignác na svojej ceste v ústrety smrti do Ríma (aj on bol rímsky občan ako Pavol) v Smyrne, kde jeho loď dlhšie kotvila, zavolal k sebe tamojšieho biskupa Polykarpa i biskupov z Efezu a Mágnezie s ich kňazmi, aby im udelil svoje ostatné požehnanie. Odtiaľ napísal svojich sedem chýrnych listov maloázijským obciam a Rimanom. Tieto listy až po najmenší slovný zvrat dýchajú Pavlovým duchom. Podobne ako Pavol volá sa „zajatcom pre Krista" a okovy volá „svojimi perlami". Najnápadnejšie je však v tých listoch silné zdôrazňovanie katolíckeho autoritatívneho princípu, monarchického episkopátu. Antiochia sa stala veľmi včas jedným z najsilnejších oporných bodov cirkevnej organizácie. Ako by sme samého Pavla počuli, keď Ignác píše: „Blízko k meču, to je blízko k Bohu!" (List Smyrňanom.)

A teraz sa začínajú veľké dejiny pavlovských misijných ciest,[33a] jeho „obrátený Alexandrovský pochod" (H. Weinel) od Východu až po Herkulove stĺpy, „až k najkrajnejším hraniciam Západu", ako vraví Klement Rímsky. A tým sa otvára nová strana v kresťanských misijných dejinách. Dosiaľ sa rozširovala Cirkev len po pobrežiach a pozdĺž vodných tokov. Teraz preniká do srdca krajín. — Vodcom misií je predbežne Barnabáš. Bolo asi zas krásne jarné ráno — v tejto dobe sa začínala v staroveku plavba po moriach —, keď Barnabáš a Pavol, sprevádzaní kňazmi a ľudom, uberali sa Stĺpovou ulicou po moste cez Orontes a cez predmestské záhrady k prístavu Seleukia. Tam, kde teraz nič netušiac jazdia nevedomí Turkmeni, vidno ešte dnes za jasného dňa pod hladinou vody dva podvodné útesy, ktoré siahajú hlboko do mora: jeden je nazvaný podľa Pavla, druhý podľa Barnabáša. Skupina kľakla v prístave na ostatnú modlitbu: „Aké krásne sú kroky tých, čo prinášajú blahozvesť!" (Iz 52, 7; Rim 10, 15.) Čosi takého ešte nezažili pohanskí cestujúci a námorníci. Ešte jedno objatie — a loď vyklzla do tmavomodrých vĺn, poháňaná občerstvujúcim vetrom.

Čiže radostne bilo ich apoštolské srdce! Veď Pavol a Barnabáš boli vrúcni priatelia, a boli ešte dosť mladí, aby zacítili aj prirodzený pôvab neznámeho dobrodružstva. A niesli v sebe istotu božského poslania! Barnabáš mal okrem toho ešte jednu

potechu: jeho bratanec, mladý Ján Marek, tiež šiel s nimi ako misijný pomocník. Nejedna smelá výprava vyšla z tohto prístavu, tak predtým ako i potom: veľkí králi, vojvodcovia a mohutné vojská križiacke. Dejiny zabudly na všetky a zavialy ich stopy. Ostalo však dielo, na ktoré sa vtedy vybrali traja úbohí misionári, aby získali svet Kristovi. Misionárske cesty Pavlove boly nazvané kresťanskou Odyseou. Od Homérových čias naozaj nijaká loď nevyplávala k smelšej vikingskej ceste. Cyperská loď by si zaslúžila, aby sa zvečnilo jej meno, nie menej ako loď Kolumbova, lebo v svetovej významnosti táto cesta veru nezaostávala za cestou smelého Genuana.

Barnabáš navrhol ako najbližší cieľ cesty svoj rodný ostrov Cyprus. Keby bolo šlo podľa Pavla, bola by cesta viedla možno iným smerom. Cyprus neležal na križovatke dôležitých obchodných ciest. Rodákovi z Tarzu bolo jasné, že „semä evanjelia treba rozosiať vo veľkých strediskách svetovej dopravy".[56] Ale podriadil sa, už i preto, lebo Marek by sa bol živo protivil.

Východné pobrežie Cypru oslepujúco bielo sa vynára z mora podobne ako kriedové skaliská pri Dover v Anglicku. Dnešné parníky pristávajú v Larnake. Ale apoštoli pristáli 50 km severne odtiaľ v Salamis, vtedy najväčšom obchodnom prístave Cypru, z ktorého podnes ostalo iba šíre pole zrúcanín pri Famaguste. Bola to Barnabášova domovina. Príbuzní a známi privítali starého priateľa a jemu kvôli srdečne prijali i Pavla, ktorý prenasledujúc kresťanov stal sa príčinou, že utečenci z Jeruzalema aj sem priniesli evanjelium (Skt 11, 19). Dnes už len niekoľko zrúcanín pripomína kedysi skvelé mesto, v ktorom od čias Makabejcov (1 Mak 15, 23) miestne grécke obyvateľstvo sa smiešalo so silným fenickým živlom a židovskými kolóniami (Joz. Flav. Starožit. 13, 10, 4; Filon, Ad Gaium 36). To potvrdzujú aj veľké židovské pogromy za cisára Trajana.[36] Prešlo viac týždňov, kým misionári prehovorili v početných synagógach mesta. Zdá sa, že diasporoví židia boli tu veľmi znášanliví. Nedozvedáme sa o nijakej srážke. Keďže vedenie mal v rukách Barnabáš, zaiste urobil všetko, aby sa vyhli srazeniu sa s krajanmi. — Každá kresťanská kázeň pred židmi musela byť dejepisne podložená; bolo treba ukázať, že v Mesiášovi sa splnily židovské očakávania, najlepšie prorocké tradície. Zmŕtvychvstanie v očiach farizejov tiež nerobilo veľkých ťažkostí. Hlavná ťažkosť sa začala až pri postoji k mojžišovskému zákonu.

Semä bolo rozosiate, ľudia mali o čom premýšľať. Na zpiatočnej ceste stihnú sobrať úrodu. Teraz však viedla cesta na

vrškatú náhornú plošinu, pozdĺž toku Pedea, ktorému sa vďačí Cyprus za svoje bohaté žatvy. Veľa židov osadil tu už Herodes Veľký, lebo boly tam medené bane, ktoré prenajal od Augusta. Od východného konca po západný je Cyprus vo vzdušnej čiare dlhý 150 kilometrov. Ak Pavol a jeho sprievodcovia navštívili všetkých pätnásť významnejších miest, o ktorých hovorí Plinius, a v každom len raz kázali, trvala im cesta cez ostrov najmenej štyri mesiace. „Ako rozvlnené lesy sa skvely ovocné sady, v ktorých ešte dnes rastú v nevyčerpateľnej hojnosti pomaranče a citróny, figy a moruše, broskyne a marhule... A hoci všetko ničiaca vláda Turkov, ktorú anglická okupácia ani zďaleka ešte nenapravila, viac ako polovicu tejto kedysi tak šťastnej sihoti zmenila na púšť, ešte i dnes vidno, aký úrodný musel byť kedysi tento ostrov. Medzi najkrajšie stromy Cypru patrí cyprus, ktorý svojím menom do celého sveta rozniesol chýr svojej domoviny."[50]

Všade sa tvorily malé kresťanské krúžky. Kvas účinkoval, kysnutie sa začalo. Dielo dokončí na neskorších misijných cestách Barnabáš. — Misionári sa pridržiavali starej rímskej cesty, ktorá viedla do Pafosu. Konečne začaly vrchy stupňovite spadať k pobrežiu. Shora videli pri mori Starý a Nový Pafos. Hore na výšine Amatuhu, dnešnom Limasolu, stála vykričaná svätyňa Afrodity, ktorá podľa povesti tu sa zjavila prvý raz medzi ľuďmi a ako „Venus Amathusia" uctievaná bola ako staroveká kráľovná sveta.[56] Nebola to Platónova Afrodita, grécka bohyňa krásy a lahodnosti, ale smyseľná bohyňa Astarte Feničanov, synov Chamových, so svojimi hnusnými mystériami, s kúzelnosťou plodnosti a brutálnym zvelebovaním najnižších pudov, ktorých kult vábil sem v isté dni nielen obyvateľov ostrova, ale i vyslanstvá iných národov. Mladé dievčatá prevádzaly tu ako kňažky bohyne svoje smutné remeslo. Bola to najhroznejšia skazenosť a hnusnosť sýrsko-fenického uctievania Baala a Astarty, ktoré už bolo dobylo Grécko a z Kartága bolo by otrávilo morovým dychom celý Západ, keby Rím nebol splnil Prozreteľnosťou určenú úlohu svojím železným „Carthaginem esse delendam".

V Novom Pafose bolo sídlo rímskeho miestodržiteľa. Tento, menom Sergius Paulus, pochádzal z rímskej šľachty, podľa Pliniovej zprávy bol vysokovzdelaný, významný muž, autorita v prírodovedeckých otázkach, člen cisárskej komisie pre reguláciu Tiberu, prístupný pre filozofické a náboženské otázky, čestný hľadač pravdy, nie tak naplnený sčemerenou

skepsou ako Pilát. Lukáš ho nazýva rozumným mužom, lebo očividne hľadal prístup k nadprirodzenu. Jeho miestodržiteľstvo potvrdzuje istý nápis v Soloi na severnom pobreží Cypru. Vládna činnosť na malom ostrove mu nechávala veľa času na duchovnú prácu. Ako každý prokonzul mal vôkol seba dvoranstvo z mladých rímskych patriciov, ktorí v správe provincie sa pripravovali na svoju budúcu kariéru. Zdá sa, že v jednotvárnosti provinciálneho života sa obklopil Sergius aj akýmsi múzovým dvorom, učencami, básnikmi a teozofmi, medzi ktorými najvýznamnejší bol učený Žid menom Barjesus. Bol jedným zo židovských mágov alebo elymasov, ktorí chodili s miesta na miesto podobne ako kynickí putovní filozofi. Elymas je helenizovaný výraz pre arabské slovo ulema, t. j. mudrc. V tomto elymasovi musíme vidieť nie nevzdelaného čarodejníka alebo kúzelníka — taký by si nebol mohol získať priazeň miestodržiteľovu —, ale vzdelaného teozofa, oboznámeného so všetkými tajnými náukami Egypta, Babylonie a Perzie. Židovská mágia stála vtedy vo veľkej úcte a svoju múdrosť odvádzala od egyptských hierofantov, ba priamo od Mojžiša.[D 21] Preto však nesmieme podceňovať Sergiovu vzdelanosť. Rozpamätajme sa len, že i taký Augustín žil deväť rokov pod vplyvom manichejskej tajnej náuky a že taký Rudolf Steiner našiel ešte i v našom osvietenom storočí dosť prívržencov pre svoju školu múdrosti. Boly to časy, keď filozofi sa menili na sofistov a sofisti na mágov. Závan orientálneho okultizmu si vtedy veľmi cenili vo vznešených domoch. Pohanstvo sa vyčerpávalo v troch stupňoch: mytologia, naivná ľudová viera, bola osvietenstvom rozrozumkovaná a rozvravená, filozofia sa rozpadla na sofistiku a takto sa došlo k magii. Lenže u najrozumnejších, u stoikov, sa myšlienka obrátila a zasa vrátila k pôvodnej idei: že svet predsa len musí mať kdesi pôvod i cieľ, a preto pôvodcu a morálnu jednotu. Angličan Ramsay,[33] dobrý znalec Pavlovho času, píše: tento elymas na dvore Sergiovom stelesňoval najsilnejší vplyv okultných síl na ľudskú vôľu a bol hlavným zastancom toho magického svetonáhľadu, ktorý kresťanstvo prišlo rozbiť. Práve proti tomuto výplodu orientálnej mystiky musel Pavol tuho bojovať na konci svojho života v liste Kolosanom a v pastierskych listoch.

Kázne dvoch našich misionárov sa staly predmetom denných rozhovorov. Miestodržiteľ ich pozval do vládnej budovy na náboženský rozhovor. To bol prvý krok evanjelia do rímsko-aristokratickej spoločnosti. Pochopiteľné je, že pri tejto príle-

žitosti si Barnabáš vymenil úlohu s Pavlom. Tu bol na mieste nie občan cyperský, ale rímsky občan. — Pavlovu misijnú metódu medzi pohanmi poznáme z jeho vystúpenia v Lystre, v Solúni (1 Sol 1, 9) a v Aténach. Pred pohanskými poslucháčmi vychádzal z prirodzeného poznania Boha, z monoteizmu, od imanentného Boha, „v ktorom sa pohybujeme, žijeme a sme", od Boha v nás, aby potom prešiel k Bohu nad nami, k nadsvetskému Bohu-stvoriteľovi a z toho vyvodil vzťah Boha k nám ľuďom a praktický dôsledok úcty Bohu. Dosiaľ hovoril Pavol s filozofickou vyrovnanosťou. Potom prešiel na zvestovanie Krista. Tu sa rozohrial, tu zasršal ohňom, keď vravel o zmŕtvychvstaní a o svojom zážitku pred Damaskom, o Pánovi, ktorý jediný je „Kyrios", v ktorom spočíva všetka spása sveta. Zduchovnelá, ideami prežiarená osobnosť Pavlova musela hlbokým dojmom zapôsobiť na miestodržiteľa. Ten však ako múdry muž, ako rímsky jurista, chcel vypočuť aj protivnú stranu a odovzdal slovo elymasovi. A teraz sa začaly mihať zbrane ríše svetla a tmy tak, že nemôžeme si túto scénu ani dosť dramaticky predstaviť. Aj elymas ako žid sa vyznal v Písme. Ale načo že by bol bojoval Pavol so Štefanom, načo by bolo bývalo jeho dlhoročné skúmanie a premýšľanie? Pavol videl, aký dojem spravila jeho reč na Rimana. Ale Riman mal vidieť, že Ježišovo náboženstvo nie je vyblednutý myšlienkový systém, ale sila Božia, prevyšujúca všetku mágiu. Žalostné správanie sa mága, ktorý sa potácal pod prenikavým pohľadom Pavlovým a oslepnutý opustil shromaždenie, celkom presvedčilo miestodržiteľa o neudržateľnosti mágie, ktorá vlastne nie je iným ako zaslepovanie a šialenstvo. Obrátenie miestodržiteľa bolo prvým triumfom kresťanstva vo vyšších vrstvách rímskej spoločnosti.

Po druhý raz od prípadu Šimona Mága sa srazilo kresťanstvo s mágiou Východu a zvíťazilo. Odhalenie mága muselo mohutne zapôsobiť na miestodržiteľa. Antického človeka, aký bol Sergius Paulus, najčastejšie len tak bolo možno presvedčiť o pravde kresťanstva. Kresťanstvo by si asi nikdy nebolo podmanilo starý kultúrny svet, keby nebolo dokázalo svoju prevahu nad magickými kultmi a mystériami. Tento svet bol totižto veľmi hlboko ovplyvnený mágiou. Preto nové náboženstvo muselo ísť k srdciam ľudí inou cestou, ako ide dnes. V očiach vtedajšieho sveta len to platilo ako božské a pravdivé, čo bolo garantované zázračnými sprievodnými zjavmi. Teda zázraky sú i z tohto dôvodu nerozlučne spojené s novozákonnými zprávami.

V tejto epizóde vidíme, ako odrazu vystrekol z Apoštolovej

duše lúč tej spaľujúcej semitskej žeravosti, ktorá nás Západniarov až desí u starozákonných prorokov, ako napr. u Eliáša.[38] Pavol v svojej najhlbšej podstate je prorocká eliášovská povaha. Lenže vplyv milosti zaúzdoval a zošľachťoval prírodnú vlohu, ktorá v mladosti sa chýlila až k démonizmu. Tento deň mu bol i osobným triumfom. Odteraz nie Barnabáš, ale on je hlavnou postavou. To sa prejavuje v tom, že odteraz jeho meno sa kladie pred meno priateľovo. Barnabáš čoraz väčšmi ustupuje do pozadia a neskoršie celkom mizne. Podľa podania neskoršie šťastlivo zakončil misie na Cypre.

Odteraz volá Lukáš Apoštola len jeho občianskym menom Pavol. On sám sa zaiste tiež tak predstavil miestodržiteľovi, keď sa ho tento pýtal na meno a pôvod. Zamenil si posvätné svoje meno, ktoré v gréckom svete príliš prezrádzalo jeho krvný vzťah k židovskému národu, za svoje rímske meno, v ktorom spoluznel aj nový tón: celá šírka rímskeho impéria a jeho vlastné povolanie ako apoštola národov. Apeluje tým na grécko-rímsky svet ako jeho slobodný člen. Nechce byť v ňom cudzincom, nie heroldom cudzieho, orientálneho náboženstva! Chvíľa je psychologicky veľmi dobre volená. Bol to okamih, keď sa postavil proti východniarskej mágii, aby dokázal, že evanjelium nemá nič spoločného s magickými náboženstvami Východu. — Elymas nevedel zabudnúť na svoj neúspech. Podľa istej tradície (Migne, P. G. 86, 189) židia neskoršie nahuckaní práve týmto elymasom zabili Barnabáša. Marek pochoval jeho telo v istom rímskom hrobe pri Salamis. Za cisára Zena (489) objavili sväté telo spolu s Matúšovým evanjeliom, ktoré mu, vraj, Marek položil na prsia.[74]

Dal sa Sergius vtedy skutočne pokrstiť, ako sa to vždy mlčky predpokladalo? Skutky apoštolské o tom nevravia. Možno pomsta vplyvného elymasa a jeho prívržencov, ktorej sa bolo čo obávať, nútila apoštolov, aby čo najskôr odcestovali. Pravdepodobnejšie je, že ročná doba pokročila a oni chceli prejsť Taurus prv než sa zastaví lodná doprava a prv než nastane chladné počasie. Pavol potom už viac nenavštívil Cyprus. Pokladal ho za dielo a pracovné pole Barnabášovo a nechcel stavať „na cudzom pozemku".

14. DO KRAJA GALAŤANOV

Skt 13, 13. — Por. 2 Kor 6, 4—10; 11, 23—28; 2 Tim 3, 11.

Pavol, ktorého autorita zahanbením mága mohutne podrástla, uskutočnil teraz svoj iste už dávno pripravovaný plán: ísť do Malej Ázie. Najradšej by bol asi šiel rovno do Efezu. Lebo dával prednosť mestám na pobreží a veľkým dopravným strediskám. Pravidelné lodné spojenie z Cypru však neviedlo ta, ale len k južnému pobrežiu Malej Ázie, do pristavného mesta Atalia. To teda asi tiež spoluurčovalo smer Apoštolovej cesty. Pavol nenosil so sebou hotový cestovný plán, ale často sa rozhodoval aj podľa ťažkostí cesty a videl v nich pokyn Boží. Nik sa vtedy nepúšťal cez Taurus veľmi nebezpečnou a zdĺhavou cestou po Pamfýlii, zamorenej maláriou, ak nemal na to nevyhnutného dôvodu. Takýmto dôvodom bola pre obchodníka ziskuchtivosť, pre vojaka povinnosť a pre misionára volanie Božie. Slová „ťažké" alebo „nebezpečné" pre Pavla nejestvovaly. Okrem toho ako rodák z Tarzu už od mladi mal istú sympatiu, istý duchovný vzťah k tým tvrdým, neznámym národom za horami. Bývali tam i početní Židia, ktorí šli za rímskymi kolonizátormi ako vrany za oráčom. Cyprus bol v čulom styku s Malou Áziou a tak sa asi stalo, že mladé cirkvi na ostrove prosily Pavla, aby zaniesol evanjelium aj ich bratom za horami. A konečne podvedome účinkovala v Pavlovi asi aj istá záľuba pre dobrodružstvá, ktorá mu ostala z chlapeckých rokov. Ako často sa stáva, že nejaký bádateľ v zrelých mužských rokoch zameria svoje kroky do zemí, o ktorých ako chlapec snival. Pomyslime len na Schliemanna a jeho vykopávky v Troji! V každom veľkom mužovi sa ozýva aj dieťa, ktoré v svojich snoch už dávno prežilo budúcnosť.

Bola neskorá jeseň roku 45, keď naši traja priatelia plávali z Nového Pafosu do Malej Ázie. Pochopiteľné je, že Pavol nezačal pôsobiť v Cilicii. Nijaký prorok nie je uznávaný v svojej vlasti. Za plavby videli pred sebou rozruvanú horskú reťaz

Tauru ako hrozivú ľadovú stenu. Na končiaroch mal ťažký čepiec chmár a vyzeral takto ešte neprístupnejšie. Pavol bol dobrý spoločník a vedel duchaplne rozprávať. Muž, ktorý odporúčal svojim veriacim, aby nezabudli na „soľ" v svojej reči, istotne aj sám jej musel mať nadostač. „Pozri, Marek", zvolal, „hen na úpätí tých bielych zasnežených vrchov leží moja domovina Tarzus, a za tým bielym múrom leží Antiochia v Pizidii. Odtiaľ často nosili sedliaci a kupci koziu srsť do obchodu môjho otca. Sú to dobrácki ľudia, vôbec nie takí spurní, ako vyzerajú. A tam leží pamfylská rovina. Je nezdravá a ľudia tam umierajú ako muchy. Vravia, že akýsi stelesnený zlý duch satanov zožiera ich údy a spôsobuje, že vyzerajú zelено a žlto.[56] Takmer by som to aj uveril. Tento satanov duch býva aj u nás, v Cilicii. Večierkom vystupuje z močarísk v rozviatom šate hmlistých výparov. Keď som bol ešte malý, raz sa ma dotkol rukou. Jeho ruky sú ako oheň, takže v človekovi sovrie sa krv a zapália sa mu oči. Pousilujeme sa čo najrýchlejšie prejsť týmto krajom. Pán nás ochráni pred týmto škrtiacim duchom a pred démonom poludnia."

Marek nemá dnes šťastný deň. Ani sa neozýva. Zdá sa, aj to ho trošku rozladilo, že strýko Barnabáš nechal vedenie tomuto strašnému Pavlovi, ktorý „plný opovážlivej smelosti ničoho sa nebojí" a preboriť sa chce cez tento snehový múr k akýmsi barbarom. Počul už všeličo aj o lúpežnikoch isaurských, ktorí vyrabúvajú osamelých cestujúcich a ich mŕtvoly hádžu do horských riav. Marek ešte nevie pochopiť veľkého ducha Majstrovho. Príde však čas, keď ho pochopí (Kol 4, 10).

Malá Ázia, k jej južnému pobrežiu smeruje loď s našimi cestujúcimi, bola vtedy hotová mozaika bývalých domorodých kniežatstiev, kmeňov, provincií, dialektov, poverčivých zvykov a podivných kultov. Hoci helenizmus bol už hlboko prenikol, predsa každé mesto malo ešte svojho vlastného boha, ktorý ani pod latinským alebo gréckym menom nemohol zaprieť svoj aziatský pôvod. Posvätné miesta, prečudesné mystériá a kňazstvá sa tu len tak hemžily. Pamfylia bola cisárska provincia vojenského rázu na čele s prokurátorom alebo veliacim generálom. V každej provincii jestvovalo Augustovo kňazstvo s akýmsi metropolitným zriadením; chrámy cisára a božskej Romy mali bohaté základiny.

Osobitným charakterovým rysom maloázijského obyvateľstva bola jeho náboženská vloha so silným sklonom k povere a tajným kultom v hodne primitívnej forme. Tu vyčínal

v tomto čase taký Apolonius z Tyany ako pohanský „divotvorca" a čoskoro po ňom Peregrinus Proteus a Alexander z Abonoteichu ako falošní proroci, ktorí zvádzali bezmierne ľahkoverné obyvateľstvo pod svoj mámiaci vplyv.

Naši apoštolskí pútnici pristáli v zátoke Atalie (dnes Adalia) pri ústi Kestra. Mesto, chránené vencom bášt proti námorným lúpežníkom, hrdo hľadelo nadol so svojich skalných podstavcov, asi ako Amalfi alebo Sorrento, a slnilo sa v zlate svojich pomarančových a citrónových lesov. Odtiaľ šli riečnym člnom proti prúdu do Perge, ktoré ležalo niekoľko hodín severne. Tu sa začínala prechodná cesta cez urviská Tauru. Na úpätí pohoria vrúbily cestu divé kaktusové ploty a pichľavé, ako dom vysoké opuncie. Vyššie však porastnuté boly svahy piniami, borovicami a obrovskými krami kručiniek. A ešte vyššie majestátne kolísaly sa vo vetre cedry. Cesty boly čoraz ostrejšie a vietor čoraz rezkejšie vial od hôr. Barnabáš sa dal strhnúť horlivosťou svojho priateľa, ale Marek sa prudko vzpieral. Po čo idú do tých vysokých hôr? Nikde nijakej synagogy, nijakého ochranného geta, len takmer neschodné horské prte ponad priepasti, postŕhané mosty a lávky a striehnuci zbojníci. Nie, takto si to nepredstavoval. Dieťa veľmesta, ktoré nikdy ešte nestálo v borbe s divou prírodou, stratilo odvahu. Nemohol a ani nechcel ísť ďalej. Smelá prudkosť takej vodcovskej povahy ako Pavol boľa preň prituhá. Cítil, že nestačí na ťažkosti a nebezpečenstvá, ktorými ho možno postrašil hostinský v Perge. Zdôveril sa svojmu strýkovi, že sa rozhodol vrátiť a najbližšou loďou odplávať domov do Cezarey. Barnabáš nemohol súhlasiť s týmto rozhodnutím. Stál pred voľbou: alebo opustiť Pavla a misie alebo odlúčiť sa od svojho bratanca. S ťažkým srdcom sa rozhodol pre to druhé. Tak to žiadala apoštolská povinnosť.

Zbehnutie mladého Marka zpod zástavy hlboko zranilo Pavla. Ešte po rokoch ho to bolelo. Pokladal Marka za malomyseľného a myslel na slová: „Kto položí ruku na pluh a ešte raz sa obzrie, nie je súci pre prácu na kráľovstve božom" (Lk 9, 62). Ale Marek mal pre návrat ešte aj iný, hlbšie ležiaci dôvod, ktorý nechcel vysloviť a ktorý ani Lukáš nevyslovuje. Na to je pritaktný. Radšej nás necháva hádať. Keby príčinou bol býval len nedostatok odvahy a výkonnosti, Lukáš by túto príhodu nebol asi ani spomenul. Ako spisovateľ jemne vyvažuje všetko, čo píše. Čo vraví alebo zamlčuje, má často istú pointu.[32] Marek vyrástol v Jeruzaleme stred praapoštolov, v židovskej tradícii, ktorá mladú Cirkev citove ešte vždy veľmi silne spájala

so synagogou. Útočník Pavol však bol rozhodnutý odtrhnúť Cirkev od synagogy. Marek bol najvernejším žiakom Petrovým, jeho gréckym tlmočníkom, a chcel ním ostať. Peter menuje ho svojím „synom Markom" (1 Pt 5, 13). Takto teda už tu sa zjavuje v Pavlovom živote veľký problém, ktorý mal naložené riešiť, ktorý všade hádzal na jeho cestu pochmúrny tieň a ktorému musel neskoršie — ako uvidíme — obetovať najnežnejšie city priateľstva. Keď Prozreteľnosť Božia povolá človeka na dajaké veľké dielo, značí to síce najvyššie šťastie a najvyššie požehnanie, lebo je dôkazom najvyššej dôvery Božej, ale pre povolaného človeka značí i obrovskú tarchu a množstvo utrpenia. To je súdba svätých a vyvolených Božích. Priateľstvo Božie je súčasne i „tarchou Božou". Slovo Božie je „ostrejšie ako každý dvojsečný meč a roztína od seba dušu a ducha, kĺby a špik" (Žid 4, 12). Pavol priniesol tieto vnútorné obety, pri ktorých mu často krvácalo srdce — a práve v tom spočíva z veľkej časti jeho apoštolská veľkosť. V živote svätých sú síce dočasné rozladenosti, ale neostávajú pri vláde, ustupujú pred veľkými záujmami kráľovstva Božieho. Takto premohol neskoršie i Marek túto mladickú slabosť a stal sa Pavlovi za zajatia v Ríme cenným spolupracovníkom.[50]

Teraz teda Pavol a Barnabáš len sami museli pokračovať v ceste. Vstúpili do nového sveta vysokoalpského rázu. Do zeme, ktorá je nám ešte dnes neznáma a cudzia!* Akú už i čisto telesnú výkonnosť žiadalo cestovanie v týchto krajoch od apoštolov, to si uvedomíme, keď pomyslíme na vtedajšie primitívne dopravné pomery a na klimatické rozdiely. Zmena počasia v rozmanitých výškach je tam veľmi náhla. „Dnes ešte ide pútnik popri kvitnúcich broskyniach a zajtra stojí v boji proti prudkej snehovej fujavici na výške daktorého frygického priesmyku. Tarzus a sýrska Antiochia ležia sotva 80 metrov nad morom. Pizidská Antiochia má nadmorskú výšku 1200 metrov, Ikonium 1027 metrov, Lystra 1230 metrov. Okrem toho nedostatočné zásobovanie: trošku tvrdého chleba rozmočeného vo vode, hrsť olív a čo ešte poskytla príroda, to bola potrava misionárov."[9 (D 22)]

V divosti tento kraj nie veľmi zaostával za priesmykom „Cilických brán". „Často ich viedla cesta skalnou roklinou, kde

* Sme šťastlivi, že opisujúc tieto cesty môžeme sa opierať o zprávy vynikajúcich zpravodajcov, ktorí v svojej bádateľskej horlivosti verne nasledovali svätého Pavla po týchto cestách, tak W. M. Ramsay, A. Diessmann, D. L. Schneller a najnovšie H. V. Morton.

Kestros si prehryzol koryto medzi dvoma bralami. Vysoké kolmé steny, na ich najvyššom hrebeni sa rysovala proti modrému nebu pinia, zatieňovaly s jednej strany drsnú cestu, na strane druhej sa rútil v hĺbke Kestros často rozpenenými kaskádami cez skaliská a priepasti. V takýchto roklinách neraz stretli oddielik lúpežníckych Izaurijcov, odvážnych ľudí s čiernymi očami a kostrbatými bradami, akých Pavol vídaval pred niekoľkými rokmi v Arábii, keď pešo alebo na koni a s dlhou kopijou v ruke uháňali púšťou. Nejeden šíp prefrngol tesne popri pútnikoch, kým sa neukázalo, že nie sú bohatí kupci, ktorým by bolo možno vziať hotový groš. Niekedy prišli na miesta, kde bez mosta bolo treba prejsť cez rieku. Museli ju preplávať, ako to robia dnešní Turkmeni, v najlepšom páde až do poltela vo vode prebrodiť a na nejakom kmeni stromu vliecť za sebou šaty a drobné zásoby."[50]

Tri dni putovali vždy hore popri toku Kestra. Dosiahli výšku priesmyku a spustili sa na severnej strane na pizidskú náhornú plošinu, idúc raz lesami pinií, raz horskými pašienkami, na ktorých sa pásly ovce, kozy a nebezpečné čriedy bývolov. „Musia sa ponáhľať, aby ešte pred nocou došli k biednej špinavej nocľahárni pre hajčiarov karaván. Lebo noc tu nie je priateľom človeka. Diví psi a nepohostinskí pastieri zúrivo sa stavajú do cesty, a démoni horúčky hrozia rozohriatym a unaveným ľuďom zo studeného nočného vzduchu, ktorý už povieva z bočných dolín."[9] A lôžkom je tvrdá zem alebo previslá skalná stena.

Čiže sa duševne zblížili obaja priatelia za tohto dlhého putovania![50] Lebo nič tak nespája ľudí, ako niekoľkodenné putovanie v dvojici v nádhernom Božom svete hôr, ako spoločne zažité radosti, spoločne podstúpené nebezpečenstvá. Koľko ráz asi mysleli na mohutné zjavenie Božie na Sinai, keď pri pohľade na rozruvané skaliská, za hučania vôd a vysokého lesa prebehlo nimi čosi ako triaška citeľnej Božej blízkosti, koľko ráz velebili Jahveho, „svätú Skalu", koľko ráz asi zapeli nádherné horské a prírodné žalmy Dávidove! Veď „Skala" bola pre nábožného Izraelitu Božie meno, obraz prasily Božej. Pavol v prvom liste Korinťanom (10, 4) vidí Skalu Božiu, ako takrečeno spoluputuje púšťou s vyvoleným národom a poskytuje vody žízniacemu ľudu. V Skale vidí obraz Krista: „Pili z duchovnej Skaly, ktorá šla spolu s nimi; a touto Skalou bol Kristus." Či tento obraz vodu poskytujúcej Skaly Božej, ktorá osviežuje náš pútnický život svojou milosťou, nedostal v duchu Pavlovom práve tu

svoju konkrétnu tvárnosť, keď unavení a rozhorúčení sa osvežovali pri niektorom zo skaly zurčiacom pramienku? Nábožní ľudia starých čias sa nerozplývali v prírode pre samu prírodu, ale videli v prírode len podobenstvá a zjavenia tajomstiev božských. Takto asi prispely tieto zážitky k prehĺbeniu a ilustrovaniu ich kresťanského poznania.

Radostný výkrik sa im vydral z pŕs, keď na štvrtý deň vyšli zo sveta hôr, keď dolu v horskej doline zazreli nádherné modré zrkadlo horského jazera a v pozadí skalný masív mohutného Sultan-Dagu. Bolo to dnešné Egerdir-Göl. „Stojac na brehoch tohto 900 metrov vysoko ležiaceho jazera sa cíti človek ako pri prekrásnom Lago Maggiore v severnom Taliansku. Kam len dozreli, rozlievalo sa smerom na sever toto 72 štvorcových kilometrov veľké modré jazero, zasadené stred alpínskeho kraja, skutočne občerstvenie pre ich oči po obťažných putovaniach horami... Miesto dnešných niekoľkých plytkých člnov uháňalo po modrej vode mnoho lodí, sprostredkujúc vzájomné spojenie kvitnúcich pobrežných miest. Na brehu s tamtej strany stojí blízko pri jazere dnešný Egerdir, ktorý dal jazeru meno."[6] Ak Pavol a Barnabáš nedali prednosť ceste loďou cez jazero, museli pešo vystupovať na východnej strane jazera cez rozorvané hory, ktoré smelo vyrastajú od samého kraja vôd, neustále uvoľňujúc výhľad na jazero a s druhej strany na rímsku cestu, ktorá z Efezu cez Antiochiu viedla do Tarzu. V Egerdire sa končí dnes železničná odbočka z Efezu. Hlavná trať ide zo Smyrny (Ismir) severne od Antiochie cez Ikonium do Tarzu a vyúsťuje do Bagdadskej železnice, ktorú vybudovalo Nemecko.

V piaty deň putovania mali Egerdir za sebou, a šiesteho dňa ležal pred nimi cieľ cesty, Pizidská Antiochia, na úpätí impozantného Sultan-Dagu. Už zazreli prvé mohutné oblúky rímskeho vodovodu. Kraj Pizidie bol najjužnejšia časť bývalého kráľovstva Amyntasa, kráľa Galatanov; teraz patril k rímskej provincii „Galácia". Cisári Augustus a Klaudius siahli k veľmi účinným prostriedkom, aby znemožnili výčínanie lúpežníkov. Všade pozakladali osady rímskych veteránov. Takouto rímskou kolóniou s italským právom bola aj Antiochia. Hlavní osadníci boli vyslúžilci Cézarom kedysi naverbovanej keltskej légie „Alauda", ktorá mala v plukovnom znaku škovránka.[D 7] Celé mesto páchlo garbiarňami. Židia, prilákaní obchodom kožami, mali tu významné práva, ako konečne všade od čias Cézara, ich veľkého priaznivca a dlžníka. Nie darmo celé noci plakali, keď bol zavraždený, pri jeho márach.[71] [D 13]

Antiochia bola i sväté mesto, zasvätené službe domorodého mužského mesačného božstva, zvaného Men alebo Lunus, ako vraveli Rimania. Nad mestskou bránou uzrel Pavol jeho obraz: na hlave mal frygickú čiapku, nad pleciami mu vyrastaly dva rohy, rukou sa opieral o kopiju.[12]

Tento Men nebol asi nik iný, ako s drsných vrchov Iránu sostupivši staroperzský boh svetla Mitras, uctievaný náboženstvom Mazda, ktorého ctili v Babylonii ako boha slnka Šamaša, v Sýrii ako Baala, vo Frýgii a Trácii ako Atisa alebo Sabazisa, u Grékov ako Helia a ktorý tu v kraji Galaťanov splynul so starým bohom mesiaca.[37] Kult Mena a Mitrasa bol svetové náboženstvo jednotnej základnej myšlienky, iránskeho pôvodu, ktorému nestáli Galaťania, ktorí sa sem prisťahovali od brehov Rýna, obetovali svoj vlastný druidský kult. Ani frygický kult matky bohov Kybely nebol Galaťanom nezvyklý, keď sa rozpamätali na svoje keltské materské božstvá. Pravda, naši dvaja heroldi Krista ani netušili tieto nábožensko-dejinné súvislosti, keď podjeseň roku 45 ich pozdravil s mestskej brány hlavný nepriateľ kresťanstva v Menovej podobe. „Ako v Tarze, tak aj tu sa odohrávaly za ožiarených nocí tie divé orgiastické prírodné obrady, ktorými pohanskí Antiochijčania prinášali ovácie slnku, mesiacu a hviezdam a so zástupom početných hierodulov chrámu slávili tie najspustlejšie výstrednosti pod šľachetným menom náboženstva."[50] Na to poukazuje Pavol v svojom liste Galaťanom, keď spomínajúc píše: „Týmto slúžite, čo od prírody nie sú bohovia, a boli ste otrokmi slabých a nedostatočných živlov" (Gal 4, 8). Ešte dnes ležia neďaleko tureckého mestečka Jalovadž mohutné mramorové bloky, žliabkované, krásne vypracované stĺpy — zvyšky chrámu z bývalej Akropoly antiochijskej.[71]

Ako dnes polihujú Turci na koberčekoch pod platánmi po brehoch horskej riečky, ktorá sa ponáhľa cez mesto, popíjajú kávu a poťahujú vodnú fajku, podobne asi ležali tam aj vtedy bodrí Galaťania, Gréci a rímski penzisti a zvedavo si prezerali dvoch príšelcov. Pavol a Barnabáš sa dopýtali na svojich krajanov a dostali sa do židovskej štvrti, kde ich priateľsky prijali u istého cechového druha v rodine tkajúcej koberce a stany.

Na tomto mieste treba povedať niečo aj o vonkajšej misijnej metóde sv. Pavla. Hoci aj nenosil so sebou hotovú misijnú mapu, jednako nesmieme si myslieť, že pokračoval bez plánu. Dve veci sú nám nápadné u neho, ktoré mnohorako určujú jeho cestu. Pavol ide obyčajne po brázde, ktorú oddávna

vyoralo židovské vysťahovalectvo. Veď helenistickí židia obtiahli celú rímsku ríšu sieťou synagog. Ďalej Pavol rád volieval také miesta, kde mohol prevádzať svoje remeslo. To žiadalo síce istý čas, ale mal pri ňom príležitosť lepšie sa s ľuďmi oboznámiť a byť finančne neodvislým, hoci zastupoval zásadu evanjelia, že kazateľ viery má právo aj žiť z evanjelia. On je však hrdý na to, keď môže povedať, že nič nestojí obce. Podobne smýšľal i Barnabáš. Táto metóda dáva misionárskemu životu sv. Pavla istú pravidelnosť a jednotvárnosť: prichádza do mesta, ide do židovskej štvrti, hľadá si pracovné miesto, kde podľa orientálneho spôsobu ho prijímajú do rodinnej spoločnosti, a hneď začína pracovať pri krosnách. Prvý sabbat ide do synagogy, predstaví sa ako učiteľ zákona a zaujme vykázané čestné miesto. Po čítaní z Písma prichádza k nemu „hazzan" (kostolník) z poverenia predstaveného synagogy a vyzýva ho, aby povedal shromaždeným náboženský preslov.

Ostatne Pavol ani nemal inej cesty. Kázať v ríši nové náboženstvo, ktoré nechcelo splynúť so štátnym náboženstvom, bolo zakázané ríšskym zákonom o „religio illicita". Len synagoga mala štátne zabezpečené právo získavať prozelytov. Pohani celé desaťročia nevedeli rozlíšiť kresťanstvo od židovstva. A obidve strany, tak kresťania ako i židia, museli neraz trpieť pre toto zamieňanie (Skt 18, 2; 19, 33).

Všetko teda bolo pripravené sviezť Kristovi úrodu, ktorá už zrelá stála na poliach (Jn 4, 35): rímska ríša so svojím svetovým stykom, gréctvo so svojou svetovou rečou, svetovou kultúrou a túžbou po vykúpení, a židovstvo, ktoré svojou vierou v jedného Boha, svojím mravným zákonom a zástupami prozelytov, ktorých práve tým získalo, bez vlastnej vôle sa stalo vychovávateľom ku Kristovi a predsieňou kresťanstva.

Takto sa začal Pavlov a Barnabášov veľký pochod cez Malú Áziu, pochod, ktorý smelosťou a nebezpečenstvom, nedostatkami a ťažkosťami v ničom nezaostáva za pochodom desaťtisíc Grékov k Čiernemu moru. Koľko reči by bol o tom narobil Xenofon! A Lukáš o ňom skromne mlčí. Zdá sa, že Pavol ani svojmu priateľovi nerozprával veľa o týchto veciach. Nič by sme nevedeli o nich, keby ho nepriatelia neboli prinútili prehovoriť (2 Kor 6, 5; 11, 26).

15. V PIZIDSKEJ ANTIOCHII

Skt 13, 14. — Por. 2 Kor 6, 4—10; 11, 23—25; 2 Tim 3, 11; Gal 4, 13—14.

V židovskej štvrti v Antiochii je sviatok. Všetky bazáre sú zavreté. V sviatočnom obleku sa uberajú zástupy židov i veľa „bohabojných" pohanov do synagogy. Synagoga leží pri brehu Antia, aby mali poruke vodu potrebnú na očisťovanie. Nad dvermi sú pripevnené dve olivové ratolesti a nadpis: „Chrám Hebreov". V prízemí sú miestnosti na umývanie. Kto sa dotkol zakázaného mäsa alebo mŕtvoly alebo hrobu, musí sa vopred umyť. Do modlitebne vedú široké kamenné schody. Zelenou záclonou je zakrytý výklenok, v ktorom ležia svitky biblie. Pred ním stojí sedemramenný svietnik. S povaly visia lampy. V prostriedku na vyvýšenine stojí pult na čítanie. Ženy sedia naboku za drevenými mriežkami. Chýr o príchode dvoch znalcov zákona sa už bol rozniesol. Pavol a Barnabáš majú na sebe biele a hnedo pruhovaný plášť (talit), aby sa rozlišovali od prozelytov. Všetky oči sa upierajú na nich. Pavol sa predstavuje ako učiteľ zákona, Barnabáš ako levita. Zriekajú sa zasadnúť si na čestných miestach pri rabínoch, lebo myslia na slová: „Chráňte sa pred znalcami Písma! Chodia v dlhých šatách a chcú obsadiť v synagógach prvé miesta" (Mk 12, 38; Lk 11, 43; 20, 46). Po modlitbe vyníma sluha zpoza záclony svitok, sťahuje pestro vyšitý obal a rozvíja ho až po miesto, kde sa minulého sabbatu prestalo. Po čítaní posiela predstavený kostolníka k Pavlovi s pozvaním, aby prehovoril. Pavol predstupuje a vystiera rameno. To bolo zvyčajné učiteľské gesto antického rečníka.

Apoštolove misijné kázne mali jednotnú formu, určitý rám, ktorý vypĺňoval podľa toho, ako to žiadala chvíľa. Pavol si pripravil dvojakú schému misijnej kázne: jednu pre židov, druhú pre pohanov. V Skutkoch apoštolských (13, 15 nasl.) zachoval nám Lukáš v krátkych rysoch vzornú skicu misijnej kázne pre synagogálne publikum.[35a] Skladá sa z troch častí, ktoré sú navzájom oddelené trojnásobným oslovením: „Mužovia,

bratia!" Židia boli na predkov pyšný národ s najstaršími spomienkami, aké kedy dajaký národ mal. Boli si vedomí toho, že majú svetu čo povedať. A to boly tri veci: ich zduchovnelá viera v jedného Boha, ich vznešený mravný zákon a ich vyvypiteľské nádeje. Stáli stred sveta mnohobožstva a neresti ako „jediný triezvy národ medzi tackajúcimi sa" (Lotze). Celé ich dejiny boly jedinou spomienkou na „magnalia, mirabilia, terribilia Dei — veľké činy, zázračné činy Božie a činy moci Božej" (Ž 105). U takého národa vždy bolo treba nadviazať na jeho dejiny. Nuž i Pavol začal prehľadom, ako viedol Boh Izraela v Starom zákone, ktorého tajným obsahom bol Mesiáš. Už pri prvých vetách poslucháči radostne prikyvovali: „Čuješ? Mesiánska kázeň!" So stupňa na stupeň rozvíjal pred nimi svetošíre prisľúbenia, ktoré cieľavedome vyúsťovaly v Kristovi. Keď došiel k Dávidovi, nezbadane obrátil myšlienkový pochod k Ježišovi, neopúšťajúc však prorockú pôdu: On musí prísť z Dávidovho kmeňa. Chybný vývoj v judaizme od čias babylonského zajatia prešiel. Potom umožnil svojim poslucháčom zažiť ono veľké ľudové hnutie, ktoré zachvelo pred pätnástimi rokmi celou Palestínou: krstiteľské hnutie pri Jordáne a prorockú postavu Jánovu. Toto krstiteľské hnutie zasiahlo svojimi vlnami aj Malú Áziu.

V druhej časti kráčal Pavol mohutnými vetami k svojmu cieľu: nie Abrahám a pôvod od neho je smyslom dejín, ale kráľovstvo Božie! Boh skutočne poslal Toho, do ktorého vyúsťujú všetky prisľúbenia ako potoky do šíreho oceána plánu lásky Božej, objímajúceho všetky národy: Ježiša! Veľké slovo teda padlo, odznelo Meno, ktoré stojí ako rozvodie medzi národami a časmi. A teraz dokazuje Pavol svojím veľkorysým spôsobom, ako sa zaslepením otcov Izraela splnila na Ježišovi predpoveď o smiercej smrti Mesiášovej. Vieme, že židia vtedy každý sabbat čítali v synagoge práve 21. žalm, ktorý pred tisic rokmi složil inšpirovaný predok Ježišov v grandióznej vízii utrpenia a ktorý sa aj Ježiš modlil na kríži. Čítali ho, vedeli ho nazpamäť a uznávali ho za klasický mesiášsky žalm:

„Bože môj, Bože môj, prečože si ma opustil? . . .
No ja som červík, už ani nie človek,
ľuďom na posmech
a vyvrheľom národa! . . .
Rozdeľujú si moje šaty
a o môj odev hádžu lós . . ."

Neznie z tohto žalmu výkrik na Golgote ako výkrik z úst jedného človeka? Oficiálne židovstvo v svojom žeravom nacionálnom bludnom sne vzťahovalo tento žalm na politické súženia bezmenného, rozbitého, porobeného národa, na „mesiánske pôrodné bolesti", z ktorých ich vyslobodí veľký národný Hrdina. Pavol však ukazuje svojim poslucháčom, ako „obyvatelia Jeruzalema a ich vodcovia" tragicky zaznavši svojho Mesiáša vydali ho ako národného nepriateľa pohanovi Pilátovi, ktorý nevedomky krvavou iróniou vyjadril túto zaslepenosť v nadpise na kríži, a ako z tohto spletenia viny a omylu vyplynulo splnenie božského plánu spásy. Možno aj opisoval svojim poslucháčom, ako sa rúhali židovskí kňazi svojmu Mesiášovi: „Ak si Mesiáš, sostúp s kríža!", a že odpoveď, ktorú dal umierajúci Ježiš Veľkej rade v tejto hodine, bola práve z 21. žalmu! Ako mesiášsky zástupca svojho ľudu, ako „kráľ Židov" vyslovuje Ježiš a jeho ústami i celý národ sám na seba rozsudok zavrhnutia: „Bože môj, prečo si ma opustil?" Ľud opustil svojho Mesiáša a bude sa Bohom opustený potulovať, kým na konci všetkých dní uzná svojho Mesiáša. Skutočne, ak bol kedy v dejinách dôkaz Božieho vedenia, tak je ním toto Bohom opustené potulovanie sa židovského národa bez domova! A druhá odpoveď umierajúceho Mesiáša znie: splní sa nie sen ich židovskej svetovlády, ale túžba prorokov: obrátenie a sjednotenie všetkých národov pod jeho krížom v kráľovstvo Božie, ktoré obopína celý svet. Lebo 21. žalm sa končí žeravou víziou budúcnosti:

„Rozpamätajú sa naň a obrátia sa
všetky končiny zeme,
v poklone sa skloníia pred tebou
všetky pokolenia pohanov.
Bo Pánova je vláda,
a on je kráľom národov."

Aj Pavol zle chápal kedysi túto predpoveď, ale pred Damaskom ju porozumel. A teraz je jeho poslaním, aby otvoril všetkým národom oči pre tento plán lásky Božej. „A my dvaja stojíme pred vami ako jeho heroldi." Ako svedok Zmŕtvychvstalého stojí tu v Malej Ázii, a zajtra bude stáť v Macedónii a v Grécku a potom v Ríme a napokon v Španielsku, a nebude mať skôr pokoja, kým všetci nepočujú túto zvesť. Čiže je to ohromná vec také presvedčenie, také povedomie povolania, taká najhlbšia vernosť!

V tretej časti sa odvoláva Pavol na najvnútornejšiu skúsenosť svojich poslucháčov: „Sami viete, že Mojžišov zákon vám nepriniesol ospravedlnenia. V Ježišovi však nájdete to, čo hľadáte: odpustenie hriechov, pokoj a smierenie s Bohom." Tu po prvý raz zažiaril rozdiel medzi zákonom a milosťou. To je levový drap Pavlov! Judaistický systém nároku na náboženské vodcovstvo je predstihnutý a odbavený vyšším posolstvom, novým zásahom Božím do dejín.

Predstavení mlčky hľadia pred seba. Bolo im „potajomky úzko v duši". Ozvala sa miešanina hlasov. Židia sa hádali medzi sebou o dôkazoch zo Starého zákona. Prozelyti a bohabojní boli odušcvnení: Tento človek nerobí rozdiel medzi nami a nimi! Na prvý raz to nebol zlý začiatok. Vonku sa shŕkli vôkol nich a prosili ich, aby ostali a najbližší sabbat zas hovorili. Táto kázeň bola senzácia mesta. Misionári celý týždeň prijímali návštevy v svojom byte. Či je to ozaj všetko pravda s tým Ježišom, a či ho Pavol skutočne videl? Nemohli sa dosť navyrozprávať o tom, čo sa postávalo v Jeruzaleme a o čom sa sem dostaly len nejasné chýry.

Nasledujúceho sabbatu bola synagoga už dávno pred začiatkom priamo nabitá. Mnohí museli ostať von. Predstavení namrzení zbadali, že pohanov bola väčšina. Cítili sa vyrušení v svojom náboženskom imaní. Mesiánske nádeje pokladali za nacionálne dedičstvo, darované len im samým. Len s nevôľou museli cudzincom ešte raz prepustiť rečnícky pult. Ale sú rozhodnutí prudko odporovať.

Najprv prehovoril Barnabáš svojím získavajúcim, srdečným spôsobom. Kto by sa mohol hnevať na takého človeka? V jeho celej bytosti bolo čosi smierlivého. Zdôrazňoval viac to, čo bolo spoločné, nie čo rozdeľovalo. Potom vystúpil Pavol. Zo záverečných slov, ktorými vyznačil deliacu líniu, môžeme usudzovať, že za textkázne si vybral 49. hlavu z Izaiáša. Židia vedeli zo 42. hl. Izaiášovej, že Izrael bol povolaný, aby priniesol svetu zjavenie. A práve v 49. hl. si Izrael uvedomuje svoju vznešenú úlohu: „Počujte ma, pobrežia, a načúvajte, vy vzdialené národy!... Jahve mi hovorí: Primálo, že máš mi byť služobníkom, aby si zas povzniesol kmene Jakubove; lebo chcem ťa spraviť svetlom pre pohanov, aby spása moja žiarila až po končiny sveta!" Ale ako sa majú splniť tieto prisľúbenia? Národ je rozbitý, Dávidov dom uponížený, chrám naplnený ohavnosťou pohanskou! Pavol vysvetľuje im protirečenie medzi prísľubmi a smutnou prítomnosťou v svetle Prozreteľnosti. Práve

rozbitie národa bolo prvým lúčom úsvitu. Bez roztrúsenia medzi pohanov nikdy by nebola vyšla túžba po Záchrancovi ako hviezda Jakuba nad svet pohanov. Akó ľudia bez domova sú v cudzine služobníkmi Jahvovými, veľkými adventnými kazateľmi Mesiáša, svetlami pohanov. Veď svetový plán Boží sa predsa nemohol obmedzovať len na Židov. Pozemská nádoba musela byť rozbitá, aby sa jej obsah stal spoločným imaním všetkých ľudí.

Pavol hovorí teraz bez okolkov o Ježišovi: Niet už prednostného práva Izraelovho. Rozhoduje nie krvná príčinnosť k vyvolenému národu, ale viera v Ježiša. On prišiel zvaliť rozdeľujúci múr medzi židmi a pohanmi. „V Kristovi nieto rozdielu medzi židom a pohanom, pánom a otrokom, mužom a ženou. V Kristovi sme všetci vospolok jeden." Predstavení už vidia ako sa s rachotom rúca rozdeľujúci múr, ktorý storočia budovali. Zúrivo vyskakujú z lavíc. Rečníka preruší hvízdanie a vresk: „Preč s ním! Je to odpadlík! My nechceme takého Mesiáša!" Závisť a nacionálna pýcha zatarasujú im cestu k pravde. Aj veľmi nábožní ľudia sa stávajú neprístupnými poučeniu, ak naráža na ich vrodené predsudky.[17] Ale pohani jasajú v ústrety misionárom. Synagoga zhučala ich velebiacim spevom, ktorý zachytil aj tých, čo stáli vonku. Pavol stál na estráde ako z kovu a mlčal. Pohľad mal obrátený dovnútra, ako by sa shováral s kýmsi neviditeľným. Zas udrela rozhodná hodina jeho života. Nemal veľa času. V okamihu, kým protirečenie sa ešte vlnilo vôkol neho, uskutočnil rozhodnutie svojho života, ktoré značilo úplný prevrat pre budúcu Cirkev. Odhalil mu vari Pán na chvíľku budúcnosť: že ho budú prenasledovať ako odpadlíka a že nenávisť jeho národa pôjde za ním, kamkoľvek sa len obráti? A tento národ bude hrozný v svojej nenávisti. Pavol prijíma svoj osud. Potom si znovu vynútil ticho a hovorí pomaly, vymeranými slovami, nabitými vnútorným napätím, plný neochvejného rozhodnutia: „Potrebné bolo najsamprv vám prehovoriť. Ale keďže vy sami sa nepokladáte za hodných života večného, obraciame sa k pohanom!" Kocky padly. Utrpenie odteraz ako more ho zaleje svojimi vlnami. Barnabáš pevne si zastal k boku svojho priateľa a obidvaja namietli predstaveným prorokove slovo: „Postavil som ťa za svetlo pohanov, slúžiť máš k spáse až po hranice zeme" (Iz 49, 6). A toto prorocké slovo odzbrojilo židov.

Tento deň Pavol takrečeno vztýčil svoju vlajku na stožiari lodi Cirkvi.[32] Cirkev bude mať odteraz pečať jeho ducha, lebo

on najhlbšie pochopil univerzálneho ducha Majstrovho. Kristova Cirkev je svetová Cirkev, ktorá prijíma do seba všetky národy, ale na niktorý nie je viazaná. Toto je, alebo by aspoň malo byť, dnes nám všetkým základnou všeobecne známou pravdou. Ale pre židov to neznačilo nič menej ako duchovnú revolúciu. „Telo a krv" rozdeľujú národy; duch ich spája. Kristus je sjednocujúca páska medzi nebom a zemou, od človeka k človekovi, od národa k národu.

Vystúpenie v synagoge bolo odteraz našim misionárom zakázané. Učili teda v svojom najatom byte, v súkromných domoch, na plochých strechách a pod voľným nebom. Tvorilo sa čoraz viac základných buniek rastnúceho tajnostného tela Kristovho. Veriaci sa shromažďovali každý večer vôkol Pavla a Barnabáša, neskoršie aj vôkol presbyterov a učiteľov (katechétov), ktorých im vycvičili. Pavol týchto učiteľov priamo spomína v liste Galaťanom (6, 6) a prisudzuje im právo na životné zaopatrenie ako odmenu od tých, ktorých vyučujú. Vraví: „Kto prijíma poučenie v náuke, nech má spoločné so svojím učiteľom všetky dobrá", t. j. za duchovné dobrá, ktoré prijíma, má dávať svojmu učiteľovi dobrá hmotné. — Aké nádherné pracovné pole sa im otvorilo, podobne ako kedysi v Sýrskej Antiochii! Teraz už mohli, keďže sa striasli židov, všetkým túžiacim po spáse tak plasticky predstaviť pred oči ukrižovaného Krista, že tieto jednoduché deti prírody často sa až rozplakaly (Gal 3, 1). Už ani reči nebolo o tých nespočetných malicherných židovských predpisoch, zákonoch o jedle, umývaniach, nových mesiacoch, o tých, „biednych a núdznych prvopočiatkoch" (Gal 4, 9). Boh, ktorého ohlášali Pavol a Barnabáš, nebol pedantne počítajúci obchodník alebo statkár, ktorý každý groš účtuje a jedná sa so svojimi sluhami, ale veľký kráľ, ktorý „svojím slobodným kráľovským slovom omilostenia"[35] oblažuje všetkých hriešnikov. Akými hlúpymi im teraz prichodily bájky o otcovi bohov Zeovi, ktorý neustále mal na mysli len ľúbostné dobrodružstvá, a o matke bohov Kybele, ktorá smútila za svojím milovaným Atisom, ktorého roztrhal kanec a ktorý potom, vraj, zas vstal, a ktorej obraz kňazi kúpavali v rieke, vozili na somároch a ukazovali za vstupné! Akým smiešnym im prichodil teraz hlúpo hľadiaci boh mesiaca Lunus alebo Men.[36] Nik nemohol povedať, či a kedy žil. Čím bližšie sa človek prizrel, tým to bolo neuveriteľnejšie. O tomto nádhernom Kristovi sa však vie, že ešte pred pätnástimi rokmi žil tu na zemi, že jeho priatelia ešte žijú a že sa zjavil tomuto Pavlovi a poslal ho

k nim (Gal 4, 4—7). A ako ich ten oslobodil od vyčíňania démonov a od strachu pred strašidlami! My si dnes už ani predstaviť nevieme, pod akou tarchou žila duša antického človeka pre poveru. Bola to skutočne diabolská tyrania, podobná stredovekej viere v čarodejnice, čo bolo vlastne tiež len novým upadnutím späť do pohanstva. Obec čoraz tuhšie sa soskupovala vôkol svojich apoštolov. Ich „blažené nadšenie" nepoznalo hraníc (Gal 4, 15). A aká to bola slávnostná chvíľa, keď znovu bol prijatý nový zástup učeníkov viery! Celá obec schádzala vtedy v bielych šatách k „šumiacim vlnám Antia, ktorý sa so Sultan-Dagu lial do blízkeho jazera Egerdira".[50]

Nové kresťanské hnutie čoskoro zasiahlo aj okolie. Sedliaci, čo prichádzali na trh, dozvedeli sa od svojich príbuzných, ktorí sa stali kresťanmi, a od obchodných priateľov v meste o tom blaženom šťastí, ktoré našli, a prosili apoštolov, aby prišli aj von k nim. Takto teda pochodili obidvaja mnoho mestečiek na svahoch Sultan-Dagu a na brehoch jazera. „Ešte dnes nachádzame v okolí Jalovadžu nejednu prívetivú, záhradami obklopenú, bohato zavodnenú dedinu, ležiacu v doline alebo malebne na svahu."[51]

Istá pozoruhodná, dobre podopretá mienka hovorí, že Pavol svoj list Galaťanom písal predovšetkým *južnogalatským* obciam. Ak je tento náhľad správny — a uvidíme čoraz zreteľnejšie, že je správny, tak je isté, že v liste Galaťanom (4, 13) spomenutá *nemoc* stihla apoštola po prvý raz tu v Antiochii. Ostatne aj ináč by to nebol div, keby sa bol Pavol na pochode cez Pamfýliu, zamorenú maláriou, nakazil zárodkom malárioveJ horúčky, ktorý začína účinkovať, keď je človek vyčerpaný. Takto sa asi stalo, že istého dňa ležal Pavol v prudkej horúčke v svojom byte. Už tri razy prešiel týmto stavom, keď písal druhý list Korinťanom: tri razy prosil Pána, aby mu odňal tento „osteň v tele".* Prosil Pána aj teraz, keď ležal v horúčke a toľká práca čakala. Ale počul v svojom vnútri len hlas: „Nech ti je dosť moja milosť! Lebo v telesnej slabosti sa ukazuje moja sila v celej svojej dokonalosti" (2 Kor 12, 9).

Aké požehnané sily plynuly z tejto nemoci! Pavol by nebol rád postrádal zo svojho života tieto ťažké dni. Lebo teraz sa ukázala pritulnosť a povďačnosť novoobrátených spôsobom najdojímavejším. Chorý maláriou cítil odpor proti sebe samému

* Výraz „osteň v tele" už Tertulián vysvetľuje podľa starého podania ako hrozné bolenie hlavy.

a myslel, že ostatní cítia tiež to isté proti nemu. Šťastie, keď sa chorý mohol utiahnuť v osamelej komôrke pred pohľadmi zvedavcov! Ale vo verejnosti orientálneho života Pavol nemal privátneho priestoru len pre seba. Ležal v spoločnej obývacej a pracovnej miestnosti, ktorá smerom k ulici nemala dverí a steny a vystavená bola pohľadom všetkých mimoidúcich. Anglický archeolog Hogarth objasnil z nápisov, ktoré uverejnil, že podľa pohanskej ľudovej viery malária patrila k tým nemociam, ktorými bohovia stíhali tých, čo nečistí sa priblížili k nejakej svätyni.[38] Poverčivý Orientálec mal vo zvyku ako by na ochranu proti démonom odpľuť pred takýmto človekom trestaným bohmi ako aj pred epileptikmi (stihnutými „posvätnou nemocou"). Zaiste narážajúc na tento zvyk písal Pavol v liste Galaťanom: „Veď viete, aké skúšky ste museli podstúpiť pre môj telesný stav! A jednako ste sa ma nehnusili, ani ste nepľuli predo mnou, nie, ale ako anjela Božieho, ba ako samého Krista Ježiša ste ma prijali" (4, 14). Tieto naivné, dobromyseľné deti prírody zprvoti zaiste nesmelo a zvedavo nazerali dnu k Pavlovi, potom prišly každý deň a svojím spôsobom mu prejavovaly úctu a účasť, keď videly, ako ich milý apoštol leží tu unavený na smrť so sklenými a rozpálenými očami. Aký však rozdiel! Ich vlastní nemocní kričali, zúrili a hovorili vo svet a videli zlých duchov. Tento Pavol bol celkom inakší! Ešte aj v horúčke hovorí o svojom Kristovi, shovára sa s ním, spieva mu žalmy. Vtedy si uvedomili Galaťania, že kresťanom byť je čosi mimoriadneho, že kresťan aj v nemoci a smrti je celkom iný človek. Nie, pred týmto Pavlom sa neopovážili odpľuť, hľadeli naňho ako na nadzemskú bytosť. A keby bolo možné, vďačne by si boli vyrvali vlastné oči a dali mu ich, keď videli jeho zapálené oči (4, 15). Tu po prvý raz zatušili, aká je hodnota kresťanského utrpenia a lôžka nemocných!

Ale táto nemoc sa stala veľkým požehnaním aj s iného hľadiska. Bola pohnútkou, že Pavol sa zriekol svojho plánu ísť na iónske pobrežie a venoval sa celkom misionovaniu týchto južnogalatských okresov. Lebo on sa vždy pridržiaval zásady „otvorených dverí" (1 Kor 16, 9), t. j. ísť vždy ta, kde sa evanjeliu otvárały dvere.* Takto vznikly galatské cirkvi.

Galácia (=Galia) bol veľmi široký pojem. Pôvodne bol kmeňovým označením Galov alebo Keltov. Za Pavlových čias

* Pojem „otvorených dverí" prešiel od Pavla prostredníctvom Angličanov do politicko-diplomatickej reči novoveku.

sa stal rímskym provinčným menom, ktorým označovali kmene Keltov, Frygičanov, Piziďanov, Lykaonov, sjednotených predtým pod vládou galatského kráľa Amyntasa, ktoré hovorily síce po grécky, ale boly spravované rímskymi úradníkmi. Ozajstní Galaťania boli zastúpení najmä medzi veteránmi keltskej légie (pozri str. 100). Galaťania boli známi aj ako otroci a obchodníci s otrokmi (Gallo-graecus).

Takto prešiel rok i vyše. Vznikla prvá, poväčšine pohanokresťanská cirkev Galaťanov. Ale už sa zjavovaly aj prvé náznaky začínajúceho sa prenasledovania. Židia mali vtedy veľmi osvedčenú taktiku boja proti svojim kresťanským protivníkom. Pomocou svojho obchodného smyslu a svojich peňazí mali vysoké styky s najvplyvnejšími kruhmi. Bohaté židovky boly často vydaté za rímskych úradníkov a tiež maly priateľky medzi manželkami otcov mesta. Takto mohla synagoga pomocou nábožného ženského sveta ľahko získať pre seba mestské policajné úrady. Vysvetlilo sa im, že apoštoli zavádzajú cudzí, nedovolený kult, že akéhosi Krista, ktorý za Pilátových čias bol popravený ako povstalec proti rímskej nadvláde, označujú za nového kráľa Východu a pášu velezradu. Pomocou pochybnej čvargy sa nastrojí ľudová vzbura. Otcovia mesta vyhlásia, že nemôžu ručiť za verejnú bezpečnosť, ak cudzinci neopustia mesto. Kde však židia nemôžu získať na svoju stranu mestské úrady, sami prevedú v podzemí synagogy trest bičovania. Táto metóda sa opakuje potom s unavujúcou pravidelnosťou v živote Apoštolovom. Uvážme len, aké martýrium bol takýto život! Staré rukopisy na tomto mieste dodávajú, že Pavol musel zniesť v Antiochii veľa zármutku a prenasledovania. Keď porovnáme s tým to, čo napísal v svojich triumfálnych spevoch na dejiny svojho utrpenia v druhom liste Korinťanom (6, 4—10; 11, 23—25), bude nám takmer isté, že jedno z tých piatich bičovaní synagogou alebo jedno z tých troch bití liktormi sa udalo tu v Antiochii. Mestské úrady sa často veľmi málo staraly o rímske občianske právo. Možné to bolo prirodzene len v menších provinčných mestách, ktoré nemaly rímskeho prokonzula ako Antiochia, Ikonium a Filipi. Koľká duševná veľkosť bola potrebná na to, že Pavol nikdy nehovoril o zažitých utrpeniach, iba ak bol prinútený! Ešte na konci života, keď šedivý apoštol upel v Ríme v žalári, videl pred sebou tie hodiny, a pripomenul svojmu obľúbenému žiakovi Timotejovi svoje utrpenia za tejto cesty (2 Tim 3, 11).

Dnes sa rozložila samota vôkol zrúcaniska starej Antiochie.

Len mohutná podstavba akejsi chrámovej terasy a niekoľko zavalených oblúkov rimskeho vodovodu je podnes do kameňa vpísaným svedectvom, že tu bolo miesto, na ktorom vydal Pavol svoje prvé krvavé svedectvo za Krista.

16. IKONIUM

Skt 14, 1—7. — Por. 2 Tim 3, 10—11.

Keď Pavol a Barnabáš s krvavými stopami bičovania na chrbte opustili Antiochiu, mohli si vybrať, či sa obrátia na východ alebo západ. Západným smerom sa im otvárala cesta z hornatého kraja Frýgie cez Apameu do Efezu. Severne za soľnou stepou a ťažko schodnými močariskami ležalo na brehu plytkého jazera Ikonium. Čo asi pohlo priateľov, že sa rozhodli pre túto cestu? Pravdepodobne pokladali juhogalatskú náhornú plošinu za súvislé misijné územie, v ktorom chceli založiť niekoľko pevných oporných bodov. Okrem toho aj tamojší chápavý národík prirástol Pavlovi k srdcu.

Vstúpili teda na nedohľadnú, ostrovu podobnú náhornú step, vôkol ktorej stály na stráži vulkány smelých foriem so zasneženými hlavami ako nejakí obri z pračias: na severe Sultan-Dag, na juhu Taurus, na juhovýchode Kara-Dag a ďaleko na východe Karadža-Dag. Bolo to pusté, jednotvárne územie bez života, ktoré v každom ohľade má ráz centrálnoázijských púští a stepí. „V lete je táto náhorná plošina jediná hrozná prachová púšť, nad ktorou leží spaľujúci žiar. V zime tu leží celé mesiace snehu po pás. A z jari, keď pominú zimné dažde, celá rovina bez odtoku je podobná jedinému obrovskému močiaru, v ktorom zapadajú kone často až po bruchá."[50]

Keď predpokladáme, že Pavol a Barnabáš strávili v Antiochii rok, bola asi jeseň roku 46, keď došli na to miesto, kde ešte dnes vidno mohutné zrúcané zámčisko. Tu to bolo, čo Barbarosa, po nevysloviteľne ťažkom pochode cez Sultan-Dag, i so svojím už hodne prerieďeným vojskom vlákaný bol „Veľpánom Turkov" Kilidž Arslanom do pasce, a jednako 18. mája 1190 za bojovného výkriku „Kristus víťazí, Kristus panuje, Kristus vládne" si vynútil vchod do Ikonia. „Pri slávnostných poďakovných bohoslužbách, ktoré dal cisár Červená Brada odbaviť v Ikoniu a na ktorých sa zúčastnilo celé križiacke vojsko,

rozkázal biskupovi z Mainzu kázať na text zo Skutkov apoštolských 13, 51: »Oni však otriasli proti nim prach so svojej obuvi a prišli k Ikoniu«. Konečne sa vynorila po pochode 120 km na ďalekom obzore kvitnúca oáza Ikonia."[50] Mesto ležalo i vtedy podobne ako dnes pohádkovo krásne ako Damask v zeleni záhrad, vrúbené pieskovým morom púšte, vo výške 1030 metrov nad morom, v priesečníku prastarých obchodných ciest.

Ikončania boli hrdí na dejiny svojho mesta: jestvovalo, vraj, už pred potopou a potom ho znovu vybudovali. Tam, vraj, spravil Prometeus miesto utopivších sa ľudí nových z hliny. Z toho odvádzali tamojší obyvatelia naivnou hrdosťou aj meno Ikonia (od ikon = obraz). Cisár Klaudius tu osadil kolóniu rímskych veteránov, preto sa mesto rado nazývalo aj Klaudikonium. Predstavenstvo mesta tvorili rímski archonti. Na minciach vyobrazovali ako bohyňu Popeu, Nerónovu manželku. Obyvateľstvo sa skladalo z helenizovaných Galaťanov, rímskych úradníkov a veteránov a zo Židov. Keďže Ikonium i vtedy bolo strediskom tkania vlny, Pavol ľahko našiel prístrešie a prácu.

V tomto meste sa odohrala známa epizóda s Teklou. O tejto mladej obrátenej pohanke vieme len z tradície nepravých Apoštolských aktov (Acta Pauli et Theclie)[D 8] a z krátkej pripomienky istého rukopisu k 2 Tim 3, 11: „Rozpamätaj sa, čo som vytrpel pre Teklu!" Podľa Tertuliána (O krste 17) istý kňaz z Malej Ázie sostavil koncom 2. storočia z lásky k svätému Pavlovi a jeho chýrnej žiačke Tekle akýsi román o Tekle s mnohými absurdnými podrobnosťami, t. j. pomiešal pravdu s nepravdou. Pre zneužitie autority svätého Pavla pre svoj literárny výtvor bol pôvodca pozbavený úradu. Východní cirkevní Otcovia, ako Ján Zlatoústy, pridržiavajú sa podstatných rysov Teklinho životopisu, ba Tekla im bola predmetom takmer rojčivej úcty, podobne ako trinásťročná rímska Agneska okúzľovala latinských Otcov. Harnack pripúšťal, že jej osoba nie je celkom vymyslená, že skutočne jestvovalo Pavlom obrátené dievča menom Tekla, ktoré bolo činné v misiách. Jej meno a jej strašné utrpenia sa ešte dnes pripomínajú v cirkevných modlitbách za umierajúcich. Jej príbeh čiastočne pripomína príbeh o svätom Františkovi a svätej Kláre z Assisi. Ramsay asi toto pokladá za dejinné jadro celej legendy:

Po vyhnaní z Antiochie šli obaja apoštoli tzv. „Via Sebaste", cisárskou cestou, ktorá viedla do Lystry. Pri jazere Karalis odbočovala menšia cesta do Ikonia. Tu ich očakával istý One-

zifor (= 2 Tim 1, 16?), ktorému bol v sne zjavený ich príchod. Obzeral si mimoidúcich a poznal Pavla podľa vonkajška: malý muž so srastenými obrvami, s nosom trošku vyčnievajúcim, riedkymi vlasmi, krivými nohami, s tvárou plnou pôvabu, vyzerajúci napoly ako človek a napoly ako anjel Boží. Voviedol apoštolov do Ikonia a ubytoval ich v svojom dome, ktorý sa stal prvým shromaždiskom kresťanskej cirkvi. Tzv. Acta Theclae pri lámaní chleba pozoruhodne spomínajú uctievanie Sviatosti oltárnej ukľaknutím. Vo vznešenom susednom dome, ktorý bol vyšší ako skromný domček Oneziforov, mohla domáca slečna z obloka počuť všetko, čo Pavol hovoril. Raz začula z Pavlových úst chválu panenstva. Bola tým tak nadšená, že sa zriekla plánovaného manželstva so synom istej bohatej rodiny. Obidve rodiny boly preto takmer zúfalé, pokladaly dievča za očarené a daly Pavla pozorovať. Do Pavlovho bytu prichádzalo množstvo mladých ľudí. Jeho kázne o kresťanskej čistote niektorí ľudia zle vysvetľovali ako zakazovanie manželstva. Začali na Pavla útočiť pre miešanie sa do súkromného života a konečne pre prevádzanie magických kumštov ho zavreli. Tekla podplatila vrátnika svojho rodičovského domu a darovala mu náramok, aby ju v noci pustil von. Strážcovi väzenia dala strieborné zrkadlo, aby ju pustil k Pavlovi. Apoštol ju celú noc učil kresťanské náboženstvo. Vyučovanie ešte nebolo skončené, keď ju matka a snúbenec našli ráno pri nohách Apoštolových. — Trápenia a osudy svätej Tekly, ktoré sú v spomínanom románe opisané vskutku orientálnou fantáziou, nás tu ďalej nezaujímajú. Mesto sa rozdelilo na dve stránky: za Apoštola a proti nemu. Zlatom získaná sberba sa tiež rozhýbala. Následok bol, že liktori zbili Pavla prútmi. A konečne museli misionári ujsť z mesta.

Aj Lukáš píše o veľkom úspechu misijných kázní, o vzbúrení mestskej čvargy a o tom, že apoštoli po dlhšom účinkovaní len-len že ušli kameňovaniu. Nehovorí síce o Tekle, ale to samo v sebe ešte nie je dôkazom proti dejinnému jadru legendy o Tekle. Lukáš je obozretný spisovateľ a nechce byť príčinou nedorozumení. Vraví len: „Utiekli do miest Lykaonie, do Lystry a Derbe a ich okolia." — Nápadné je, že Skutky apoštolské upozorňujú na tomto mieste na znamenia a divy, ktoré urobili Pavol a Barnabáš. To bol totižto kraj, kde istí pohanskí divotvorci a podvodníci, ako Pavlov súčasník Apolonios z Tyany, zneužívali ľahkovernosť zástupov a omamovali im hlavy všakovými zmätenými myšlienkami. Nuž pred týmto obyvateľ-

stvom museli aj apoštoli ukázať svojimi charizmatickými darmi, že evanjelium prevyšuje všetky pohanské šarby.

Môžeme asi pripustiť, že obaja apoštoli účinkovali v Ikoniu vyše roka a chodievali aj po okolí: do početných osád na svahoch Ala-Dagu a Loras-Dagu, kde pozakladali drobné sedliacke obce, ktoré bude možno dušpastiersky zaopatriť z Ikonia, len čo sa tam Cirkev upevní. Vedľa Antiochie bolo Ikonium dlho oporným bodom kresťanskej Cirkvi vo vnútornej Malej Ázii a malo patriarchát nad 14 mestami. Že to tak neostalo, že Ikonium sa stalo rezidenciou sultánov a hlavným mestom tancujúcich dervišov, to patrí k osudovosti dejín, v ktorých nerozmotateľne sa splieta osud a ľudská vina. Pred svetovou vojnou malo Ikonium ešte asi 60.000 duší a stavbou Bagdadskej železnice sa zas väčšmi dostávalo do strediska svetového obchodu. Arménski kresťania boli tu ostatnými vernými strážcami svetospasiteľnej viery,[30] kým za vojny s Turkami neboli najukrutnejším spôsobom vyvraždení. Skutočnosť, že Pavlovo dedičstvo, plod jeho námah a utrpení pre Krista, galatská cirkev, bola tak do koreňa zničená, tvorí podstatnú časť veľkej tragiky Apoštola a jeho trvania v dejinách. Ešte dnes vidno, asi na hodinu cesty od Ikonia, skalný kláštor, zvaný „jaskyne svätého Pavla", a zas na hodiny cesty ďalej v úrodnej, kedysi gréckymi tkáčmi kobercov obývanej doline kostoly s prastarými freskami vykresané do skaly. V severnej Galácii sa nič takého nenašlo.

17. LYSTRA A DERBE

Skt 14, 8—26. — Por. 2 Kor 11, 25; 2 Tim 1, 5; 3, 11—15.

Už druhý raz museli opustiť apoštoli svoje dielo náhlym útekom. Teraz ich viedla cesta do nepohostinného územia Lykaonie. Hneď za záhradami Ikonia dostáva kraj ráz stepi. Je to chudobné, čiastočne barinaté územie. Boly tam len pastviny pre ovce, kozy a divých oslov. Ničoho tu nebolo, čo by mohlo lákať Žida. Zriadením rímskych kolónií vniesol Klaudius do toho zle rozchýreného územia trošku poriadku a istoty. V okolitých vrchoch, najmä v bočných dolinách Kara-Dagu, Čierneho vrchu, ktorý sa týčil pred nimi ako zlovestný kužeľ, boly najtvrdošijnejšie lúpežnícke hniezda staroveku. Cicero ako prokonzul Cilície bojoval raz pri Ikoniu proti bandám lúpežníkov a napísal odtiaľ 3. augusta 51 pred Kristom priateľovi Atikovi: „Do Laodicey som došiel 31. júla. Týmto dňom môžeš začať nový kalendár. Odtiaľ odchádzam dnes do tábora v Lykaonii. Odtiaľ sa pôjde proti Tauru v ústrety boju a rozhodnutiu s vodcom lúpežníkov Möragenom."

Za vlády Turkov stáročia bola neznáma poloha Pavlom a Barnabášom založených galatských cirkví, okrem Ikonia. Až od 1833 poznáme, vďaka výskumom anglického duchovného Arundella, polohu Antiochie v Pizídii, od 1885 a 1888, vďaka námahám Američana Stilingtona Sterreta, polohu Lystry a Derbe. Cesta z Ikonia do Lystry je síce vo vzdušnej línii len 30—40 km, ale i dnešného cestujúceho autom stavia pred dosť ťažkostí. Z Čiernych vrchov mohutne vyčnieva dvojkužeľ „Filip a Tekla". Zlou bočnou cestou, ktorá sa odrazu mení na chodník pre muly a ťavy alebo sa stráca v neschodných močiarinách, prišli naši dvaja pútnici do Kilisy, dnešnej Bin-bir-Kilisa. Zrúcaniny asi 50 malých byzantských kostolov a kláštorov, ktoré daly miestu meno „Tisíc a jeden kostolov", sú „žalostný dokumentárny kamenný nápis" jednej z tých kvitnúcich galatských cirkví,

ktorých začiatky siahajú asi až do dní svätého Pavla. Vo vzdialenosti niekoľkých hodín odtiaľ našiel Sterret pri dedine Khatyn Serai oltárny kameň s nápisom „Lustra", ktorý bezosporne označuje polohu vojenskej kolónie.[74]

Lykaončania boli dobromyseľný, poverčivý a nevzdelaný národ s anatolským horským nárečím, o ktorom už Aristoteles a Cicero hovorili len s opovržením. Po grécky sa hovorilo a rozumelo len v niekoľkých mestách. Gréci, ktorí prišli sem, priniesli svoju frygickú bájku o Zeovi a Hermesovi a pogréčtili domorodé lykaonské povesti. Také povesti rady sa viažu k osobitným prírodným zjavom. Tak napr. pred mestom stály dve prastaré lipy, ktorých kmeň a koruna srástly. Bohatou fantáziou obdarení Gréci, ktorí v každom zvláštnejšom strome a prameni videli zjavenie božstva, povedali: Toto sú Filemon a Baucis! Raz, vraj, sostúpil otec bohov Zeus so svojím sprievodcom a tlmočníkom Hermesom s neba na zem, chcejúc vyskúmať smýšľanie ľudí. Všade odmietnutí prišli unavení pútnici konečne k malej chatrči na okraji lesa pri Lystre, v ktorej bývali nábožní, statoční pastierski manželia. Zeus, najpriateľskejšie prijatý a pohostený, dal sa im nasledujúceho dňa poznať a sľúbil, že im splní jedno želanie. Starí ľudkovia nemali iného želania, ako dožiť sa v zdraví vysokého veku a potom v jeden deň spolu zomrieť. Zeus vďačne súhlasil s prosbou a okrem toho dovolil, aby premenení na stromy navždy smeli spojiť svoj osud (Ovidius, Metam. 8, 611). Z tejto peknej povesti sa ozýva opravdivá ľudskosť a prastará túžba ľudí po styku s Bohom, po vtelení a zjavení sa Boha a jeho Slova (veď Hermes bol poslom a tlmočníkom božstva). Táto túžba po Bohu, dedičstvo to z pravekých čias a zo spoločnej duchovnej vlasti ľudí, sa všade prebára, tak v mýte o národoch u pohanov (pomyslime len na pútnika Odina!), ako i u Židov (pomyslime na starozákonné teofánie, na návštevu Božiu u Abraháma pod dubom!). U Grékov však sostúpenie boha k ľuďom postupne sa zvrhlo na frašku: Zeus sa preoblieka, zaľúbi sa do pekných ľudí a stáva sa cudzoložníkom, ako napr. v povesti o Amfytrionovi.

A teraz sa zjavili pred bránami Lystry poslovia Toho, ktorý konečne splnil túžbu ľudských sŕdc, pošlúc svojho Syna: „Potom sa však zjavila dobrota a ľudomilnosť Boha nášho Spasiteľa" (Tit 3, 4). Na základe viery v spomínanú povesť zasvätili Lystrania svoje mesto Zeovi a vybudovali mu pred bránami malú svätyňu, v ktorej posluhoval pohanský kňaz. Táto bájka o Zeovi sa stala zámienkou tragicko-komického nedorozumenia, ktoré

pre neoboznámenosť s miestnymi zvykmi stála Pavla takmer život.

Apoštoli, pravdepodobne na odporúčanie bratov z Ikonia, boli priateľsky prijatí istou židovskou rodinou v takmer úplne pohanskom meste. Zvláštne, ako sa v takomto prostredí zachovala v rodine odprsknuvšej od celku starozákonná nábožnosť! Táto rodina v Lystre sa skladala z troch osôb: zo židovskej starej matky Lois, z jej dcéry Euniky, ktorej pohanský muž umrel, a z ich syna, mladistvého Timoteja, mladíka veľmi nábožného, takmer dievčensky jemnocitného a nežného (2 Tim 1, 4), ako to možno vidieť dakedy na chlapcoch, ktorí — babúškaní materinskou láskou — rastú v celkom ženskom prostredí. Istá plachosť ostala, tak sa zdá, Timotejovi cez celý život (2 Tim 1, 7). Otec bol asi rímsky alebo grécky úradník. V diaspore boly také miešané manželstvá dosť časté. Matka a stará matka očividne žily celkom v nádeji na „Potechu Izraela" a od mladosti oboznamovaly chlapca z Písmom svätým. Ženy porozprávaly Apoštolovi, že chlapec nebol ešte obrezaný. Pavlovi na tom nezáležalo: veď krstom sa všetko usporiada. Veľmi si obľúbil mladého Timoteja. Nevedel ešte, že príde raz deň, keď položí naň ruku, udeľujúc mu kňazskú a biskupskú posviacku. Tento milý rodinný život sa príjemne vynímа na pochmúrnom pozadí židovského fanatizmu, a ukazuje, že starozákonné náboženstvo predsa len bolo čosi celkom iného, ako tzv. judaizmus, ktorý značil vlastne falošný vývoj a odklon od veľkej línie prorokov. Táto rodina sa stala prvým kryštalizačným bodom kresťanskej Cirkvi v meste.

Lukáš naznačuje, že apoštoli aj tu rozšírili činnosť na celé okolie. Na týchto cestách im Timotej zaiste poslúžil ako s krajom oboznámený sprievodca a vodca. Bola to krásna predohra neskorších ciest, keď Timotej takmer neustále bude pri boku Apoštolovom. Všetko sa dobre vyvíjalo, kým istého dňa zas istá príhoda náhle nepretrhla ich účinkovanie.

Brána orientálneho mesta bývala verejným shromaždiskom za výročných trhov, za súdnych rokovaní a na posiedku podvečer. Istého dňa je v Lystre Zeova slávnosť s jarmokom. Mesto je preplnené sedliakmi z okolia. Všade sa potĺka množstvo žobrákov. Mrzáci sa radi usadzujú na schodoch chrámov i privátnych domov (por. chromého od narodenia pri „Krásnej bráne" v Jeruzaleme!). Apoštoli využívajú príležitosť a kážu pred početným zástupom. Medzi Pavlovými poslucháčmi je istý úbohý mrzák, ktorý ešte nikdy nekročil. Túžobne upiera svoje

zamyslené oči na Apoštola ako na nejaké nebeské zjavenie. Pavol možno práve hovorí o Ježišovi, ako o lekárovi chorých, pomocníkovi v každej biede, o mesiášskych predpovediach, že keď príde, slepí uvidia, nemí prehovoria a chromí budú poskakovať. Tu zažiari z očú chromého svet nádeje a zdá sa, že čaká len na slovo vykúpenia. Upretý zrak a bolestný výraz vyrušujú Pavla v kázni. Odrazu zblkne v ňom svätý plameň. Prerušuje kázeň, sústreďuje svoj pohľad a všetku svoju duševnú silu na toho bedára a volá mu v sprievode rozkazujúceho pohybu: „Staň si na nohy!" A chromý od narodenia ako pod vplyvom vyššej nevyhnutnosti vyskakuje na najväčší údiv všetkých prítomných a chodí.

Máme tu pred sebou nápadnú paralelu k uzdraveniu chromého od narodenia, ktoré vykonal Peter. I samo Písmo sväté vyzdvihuje, že sa tu stretly silná vyžarujúca moc charizmatickej vlohy a dôvernej oddanosti k nej. Ale len sugesciou sa vec sotva dá vysvetliť. Boh aj pri zázraku upotrebuje stvorené prirodzené a uzdravujúce sily, nakoľko stačia. Tento hraničný bod však my nepoznáme. Tu práve musí preskočiť božská iskra, aby utvorila most medzi prirodzenou hranicou a nadprirodzeným konečným výsledkom.

Ozval sa hurhaj kričiacich hlasov. Mrzák mácha barlami a takmer si nevie rady od radosti a povďačnosti. Svedčí o dejepiseckej dôkladnosti Lukášovej, keď píše, že ľudia, celkom bez seba od zadivenia, upadli do svojho dialektu a privolávali si neuveriteľnú vec: „Bohovia sostúpili k nám v ľudskej podobe!" A hneď vedia aj to, čo sú to za bohovia: Zeus, večný pútnik, so svojím poslom Hermesom navštívil svoj národ. Či urastnutý, dôstojný Barnabáš s tmavou bradou a vlasmi sa neponáša celkom na Zeusa, ktorého socha stojí pred bránou? Jemu sa patrí mlčať. Mlčanie vyjadruje dôstojnosť božstva. Potom však ten malý, pohyblivý, výrečný Pavol nemôže byť nik iný ako Hermes. Rozlišovanie medzi dôstojným hlavným božstvom a pracujúcim, činným vedľajším bohom hlboko spočíva v orientálnom duchu, ktorý prenášal svoje predstavy o živote kráľa a jeho pracujúcich služobníkov aj na bohov. Pokoj, stálosť a dôstojnosť patrily v ich predstavách najvyššiemu bohu, činnosť a práca je vecou podriadeného, demiurga (stvárňovateľa sveta) a posla bohov.

Ihneď to dali znať Zeovmu kňazovi a o chvíľu je utvorená procesia, ktorá za zvukov fláut a s dvoma ovenčenými obetnými býkmi sa uberá k mestskej bráne pred Zeov chrám obetovať

bohom. Apoštoli, pravda, z počutých reči nič nerozumeli. Teraz však počínajú chápať smysel tejto úcty. Pavol a Barnabáš rozrušení vtrhli do zástupu, chcejúc vysvetliť tento osudný omyl. „Ľudia, čo to robíte? Či sme vám nepovedali, že bohovia, ktorých vy uctievate, vôbec nejestvujú? I my sme len slabí ľudia ako vy!" Moderný misionár by sa dnes pravdepodobne inakšie zachoval. S milým úsmevom na tvári vysvetlil by dobrým ľuďom omyl a nespustil by kázeň o zduchovnelom pojme Boha. Ale Pavol a Barnabáš ako Židia mali už v krvi hrozný odpor proti všetkému modlárstvu. A okrem toho v tom čase sa túlali po kraji aj klamári, ako taký Apolonius z Tyany, stvárali zdanlivé divy, dávali si obetovať a holdovať, vydávali sa za bohoľudí chodiacich po zemi. Tyana nebola ďaleko odtiaľ a Kristus predsa prišiel zboriť každú šarbu. Pavlova kázeň bez prípravy, sama v sebe znamenitá, vôbec nedosiahla cieľa. Ako sa zdá, Pavol a Barnabáš práve tak sa nemohli vžiť do primitívnej psychologie tohto prírodného národa, ako ani my by sme sa nevedeli vžiť do psychologie nejakého kmeňa kanibalov z tichomorských ostrovov. Ale ľudu, ktorý navždy ostáva veľkým dieťaťom, nebezpečné je vziať hračku, chcieť mu vyvrátiť obľúbenú myšlienku, ku ktorej lipne. Prírodné národy sú poväčšine dobromyseľné a neškodné, kým odrazu nejaké nedorozumenie alebo podráždenie zvonku neprebudí ich driemajúce prírodné pudy a neprivedie ich k výbuchu. Nebezpečné je nazvať ich mylné predstavy hlúposťou. Nebezpečné je ukázať im, aki sú smiešni, keď v poverčivom vzrušení sa chcú klaňať človekovi.[51] Nálada sa teda odrazu zmenila: „Ak nie sú bohovia, tak sú čarodejníci!" Niečo tretieho v očiach týchto ľudí nejestvovalo. A teraz už len to bolo treba, aby židia z Ikonia prišli rozdúchať iskru a nešťastie bolo hotové. A tí skutočne i prišli, ako by boli zvetrili príležitosť. „Chráňte sa pred nimi!" vraveli. „Sú to dvaja nebezpeční klamári, čarodejníci a zločinci. Kde sa len ukázali, všade ich kameňovali a vyhnali. Ak ich strpíte, stihne vás Zeov hnev." A ľahkoverní Lystrania vďačne vypočuli židovských ohováračov.

Pavol, pokúšajúc sa o niekoľko dní zas prehovoriť, už cíti, že nálada sa zmenila. Vo vzduchu leží čosi nepriateľského. Čuť krik a hvizdanie. Zástup doráža naň. Kamene mu lietajú popri hlave. Nejaký ostrý kameň ho zasiahne na čele. Dolu tvárou stieka mu červený pramienok. Zaliaty krvou padá na zem. Potom ho kopú a zasypávajú krupobitím kamenia. Jeho oči sa zatvárajú. Ale duch mu bleskorýchle predstavuje živý obraz

iného kameňovania, ktorého sa i sám zúčastnil, a tvár ako tvár anjela skláňa sa nad neho. Pavol ju pozná a šepce: „Štefan, si spokojný so mnou? Smieril som tvoju smrť?" Veď práve to bola skrytá bolesť jeho života! A počuje ešte iný hlas, ktorý vraví: „Ukážem mu, čo musí vytrpieť pre moje meno!" Ešte jedna ťažká skala, ešte jedno kopnutie — a obraz mizne zpredu jeho ducha. Niekoľko oberučných chlapíkov ho vlečie pred mestskú bránu a tam ho zahadzujú ako zhynuté zviera k ceste.

Barnabáša, ktorý tento deň zaiste niekde inde kázal, a Timotejovu rodinu zatriaslo zlé tušenie, keď Pavol neprišiel domov. Čoskoro sa dozvedeli od zastrašených kresťanov, čo sa stalo. Pre zúrivosť sberby a židov, ktorí ešte vždy boli v meste, nemohli opustiť dom. Až v noci (ako vraví Bezov text) vyšli Barnabáš, Timotej, obe ženy a niekoľko učeníkov, aby odbavili nárek nad mŕtvym. Barnabáš, celkom bez seba od bolesti, sa zohol a hľadí do bledej, zakrvavenej tváre. Čo si počne teraz bez svojho veľkého priateľa? Učeníci ho dvíhajú, že mu umyjú tvár. Ale hľa, ešte je v ňom život! Otvára oči. Pavol nie je mŕtvy! Veruže, viac to musí byť, čo má usmrtiť toho, ktorému Pán udelil svetodejinnú úlohu, ktorá ešte ani zďaleka nebola hotová.

Tu sa nám vynára osobitná paralela. Asi pred desiatimi rokmi bol Šavol svedkom kameňovania Štefana a hlavný výsledok toho bol, že Cirkev získala v ňom svojho najudatnejšieho bojovníka. Kto je dnes svedkom tejto nočnej scény v Lystre? Nesmelý mladík, mladý Timotej. A ako hlavný výsledok tohto kameňovania získava v ňom Pavol svojho najvernejšieho spolupracovníka, ktorý bude kedysi ako syn potechou jeho staroby. Vtedy asi sa dotkol mladého Timoteja lúč poznania: čo to značí, byť apoštolom, trpieť za Krista! O dvadsať rokov, keď Timotej bude už biskupom, napíše mu Pavol list a pripomenie mu túto hodinu: „Rozpamätaj sa, Timotej, čo som vytrpel v Lystre!" (2 Tim 3, 11.) Povrchný pozorovateľ bol by vtedy mohol povedať: zázrak uzdravenia mrzáka bol napohľad celkom nadarmo, podobne ako uzdravenie chromého od narodenia pri chrámovej bráne, ktoré aj Petrovi vynieslo len väzenie. Ale také posudzovanie podľa okamžitého úspechu by bolo krátkozraké. Božie zmenky sú dlhodobé! „Nejedna vec musí prejsť napred neúspechom, neporozumením, kým sa prebije, kým odhalí svoje podstatné jadro."[17]

Ale teraz už nemohli tu dlhšie ostať. Ešte tej noci bolo treba preniesť Pavla do bezpečia pred Židmi, ktorí ešte vždy

boli v meste. Bez odpočinku a opatery museli ho v sprievode Barnabáša a možno i Timoteja previezť na sedliackom vozíku, aké tam ešte dnes vidíme, do Derbe, vzdialenej asi na osem hodín cesty. Jazvy po tomto kameňovaní nosil Pavol cez celý svoj život. Ony boly jeho utrpenie za Krista a jeho stigmy. V tomto súvise dostávajú jeho slová, ktoré napísal neskoršie svojim milým Galaťanom, reálne pozadie a dojímavý význam: „Odteraz nech mi nik nie je na obťaž! Lebo ja nosím rany Pána Ježiša na svojom tele!" (6, 17.)

Keď tak premýšľame o tomto krvavom intermezze v Lystre, možno prichodí nám na um myšlienka, či Pavol nevystúpil predsa len trošku nemúdro a priprudko proti omylom tohto prírodného národa? Nebol by urobil lepšie, keby bol využil situáciu pre evanjelium? Kto takto rozmýšľa, vôbec nepozná vážnosť situácie. S takýmito dvojznačnosťami neslobodno predstupovať pred muža, ako bol Pavol. Veď hrozné nešťastie pohanstva bolo práve v tom, že vťahovalo božstvo do sféry čisto ľudskej a ľudské vnášalo do božského, že sotieralo hranicu a nekonečný odstup medzi Stvoriteľom a stvorením. A toto sotretie hraníc viedlo konečne k zániku „humanum". Názorne nám to dokazujú postavy ako Kaligula a Nero. Zbožnenie rímskeho cisára (apoteóza) bolo vtedy v plnom rozvoji a nikde ho tak neprevádzali ako práve v Malej Ázii. Základné pohanské zlo nebolo možno ináč uzdraviť, iba bezohľadným hlásaním „maiestas divina". Pavol podobne ako Kristus nepozná vyššej povinnosti, ako zakročiť za slávu Božiu a zachovať odstup medzi svojou osobou a nebeským Otcom. Kto pozná jemný a vyvažujúci spôsob písania dejepisca Lukáša, hneď cíti, že tento chce tu mlčky nakresliť paralelu medzi postojom Pavlovým, ktorý odpiera svojej osobe chystanú božskú poklonu, a postojom Herodesa Agrippu, ktorý v svojej márnomyseľnosti vďačne prijíma božské uctenie, ba vynucuje si ho. Herodesa za to potrestal anjel. Pavol je presvedčený, že aj jeho by okamžite strestal anjel Pánov, keby nevzdal Bohu povinnú úctu. Z toho istého vedomia, že je tvorom, z toho istého pokorného postoja voči Kristovi protestoval Pavol neskoršie proti heroizovaniu svojej osoby tzv. Pavlovskou stranou v Korinte: „Prečo sa menujete mojím menom? Vari Pavol bol za vás ukrižovaný? Alebo boli ste vari na Pavlovo meno pokrstení?" (1 Kor 1, 13.) Pavol i tu postupuje celkom v duchu Ježišovom, ktorý v známej scéne u Marka 10, 18 (Mt 23, 9 ju pripomína len v oslabenom smysle) odmieta každé popri Bohu samostatné, od Boha neodvislé uctie-

vanie svojej ľudskej prirodzenosti, odpovedajúc na oslovenie „Dobrý učiteľu" slovami: „Prečo ma menuješ dobrým? Len jeden je dobrý: Boh sám!"

Nemôžeme dosť obdivovať Apoštolovu schopnosť a silu trpieť, keď uvážime, že po hroznej strate krvi predošlého dňa zniesol po hrboľatej ceste a v natriasajúcom vozíku cestu 40 km cez soľnú step. Jeho cieľom bolo zapadlé horské mestečko Derbe, ležiace celkom na hraniciach provincie Galácie. Nedávno bolo ešte nebezpečným hniezdom lúpežníkov, ale teraz za Klaudia sa stalo rímskou kolóniou veteránov. Roku 1888 objavené množstvo zrúcanín zo žuly, mramoru a porfyru a hrnčiarskych črepov je žalostným zvyškom starej Derbe.[74]

Židovskí protivníci, ktorí mysleli, že Pavol je mŕtvy, nešli za ním. A takto mohli naši dvaja misionári tu v tomto tichom provinčnom mestečku spokojnou prácou založiť pohanokresťanskú obec. Keďže neskoršie sa oboznámime s istým Gajom z Derbe ako Pavlovým žiakom a spoločníkom na cestách (Skt 20, 4), je možné, že Pavol a Barnabáš v jeho dome našli prístrešie. Pavol pre svoj zbiedený stav rozhodne dlhšie si musel poležať. Kto chce mať pre nemoc, spomenutú v liste Galaťanom (4, 14), pevný podklad, mohol by ho tu nájsť. Lôžko nemocného Pavla stalo sa aj tu požehnaným východiskom široko siahajúcej apoštolskej činnosti. Teda aj kresťanská obec v Derbe sa zrodila, podobne ako predošlé tri, v bolestiach. Zaiste na túto duchovnú hodinku zrodenia naráža Pavol, keď neskoršie píše svojim Galaťanom, ohrozeným vo viere výčinmi židovčiacich: „Dietky moje, zas trpím za vás porodné bolesti, kým Kristus sa nestvárni vo vás" (4, 19). Veruže, bola to ťažká robota, vyviesť tieto deti prírody z duchovného otroctva „bezmocných a úbohých živlov" ich povier, z ich uctievania mesiaca a hviezd k slobode dietok Božích, práve tak ťažká, ako je práca matky, ktorá z temnoty svojho materinského lona rodí na svetlo dieťa. Keby niekto chcel pokladať Pavla za fanatického, bezcitného horlivca, nechže si len prečíta list Galaťanom v svetle doteraz získanom a istotne prehlboko ho dojme táto žeravá borba duše, oddávajúcej sa a schopnej lásky až k sebaspaľujúcemu žiaru. Porozumie hlboký bôľ, ktorý sa ozýva z listu Galaťanom: Je to výkrik matky, ktorej chcú odňať to najmilšie, dieťa jej lona!

Smelo môžeme predpokladať, že aj v Derbe trvalo Apoštolovo účinkovanie aspoň rok a zasiahlo až do susedných horských dolín vôkol jazera Ak-Göl a vôkol starej Herakley (=Eregli).[50] Dušpastierske spojenie s Lystrou, Ikoniom a Antiochiou sa,

pravda, nepretrhlo a Timotej bol vždy ochotným a na cestu pripraveným poslom. To vidíme už i z toho, že tamojšie obce vydaly mu nádherné svedectvo, keď sa Pavol vrátil (Skt 16, 2). Ale celú dušpastiersku hodnotu kázania a utrpenia Pavlovho porozumieme celkom až vtedy, keď ďalej uvážime, že z Lykaonie dostaly svetlo evanjelia aj susedná Kapadocia a Izauria (Peter ta píše svoj prvý list), ktoré neskoršie darovaly Cirkvi takých vynikajúcich cirkevných učiteľov. Sám Pavol pripisuje svojmu utrpeniu taký vysokú hodnotu, že ho menuje priamo doplnením utrpenia mystického Krista v Cirkvi (Kol 1, 24). Ale zo smutného osudu týchto galatských cirkví znie kresťanstvu všetkých čias aj hrozne vážne napomenutie! Kdeže sú teraz tie nádherné obce, založené za takých nevysloviteľných utrpení Apoštola národov? V čom spočíva hlboká tragika toľkých kresťanských cirkevných obcí v Malej Ázii, Arménsku a v Severnej Afrike? Z väčšej čiastky rozhodne v tom, že nastalo v nich odbočenie od ducha Ježišovho a jeho najväčšieho apoštola, že bez povšimnutia ostaly Apoštolove výstrahy v liste Galaťanom a hrozby, ktorými sv. Ján v Zjavení varoval maloázijské obce, že skamenely v službe litery a vo vonkajškostiach, že sa vrhly na dôvtipkárske a nacionálne nevraživosti, že napokon vo svojej zaslepenosti sa odtrhly od jediného žriedla obnovenia, ktoré prúdi zo skaly Petrovej. „Keď však soľ zvetrá, čím ju možno posoliť?“ (Lk 14, 34; Mt 5, 13; Mk 9, 49.) A takto prehrmeli apokalyptickí jazdci so zelenou zástavou Mohamedovou ponad kresťanstvo, ktoré sa zmenilo na soľnú step. Je to vážne napomenutie všetkým časom a národom.

Prešly už takmer štyri roky, ako Barnabáš a Pavol opustili svoju materskú obec v Sýrii. V ťažkých hodinách zaiste neraz sa im zacnelo za bratmi, ktorým len zriedka mohli poslať o sebe znak života prostredníctvom cestujúcich obchodníkov alebo karavanárov. Pavol zaiste neraz obrátil s lôžka, na ktorom ležal nemocný, svoj pohľad na juh: hen za Taurom, vo vzdialenosti len 200 km, ležal jeho milovaný Tarzus. Či sníval kedysi chlapec v Tarze, hľadiac na sever, o takýchto dobrodružstvách, keď sa mu zaligotal pred duchom meč Mesiášov? — Cez Cilickú a Sýrsku bránu by boli mohli misionári za niekoľko dní dôjsť do svojej vlasti. Ale apoštolská zodpovednosť za novozaložené obce ich viedla späť cestou už raz prekonanou. Zmena v obsadení verejných úradov medzičasom odstránila nejedno nebezpečenstvo. Teraz sa začala ostatná, prehlbujúca, organizačná práca. Všade vysvätili statočných mužov za kňazov a učiteľov obcí.

Pritom museli, pravda, nájsť vyrovnanie medzi náladou a láskou k slobode u Galaťanov a Grékov a úzkoprsosťou židokresťanov. Okrem toho museli im zdôrazniť veľkú zásadu evanjelia: „Cez mnohé trápenia máme vojsť do kráľovstva Božieho!" Po ostatnej bohoslužbe na rozlúčku v Antiochii zase šli hučiacimi roklinami Tauru do Perge. Tu založili ostatnú obec. Vracali sa domov s víťaznými trofejami siedmych pre Krista získaných pevností: Salamis, Pafos, Antiochia, Ikonium, Lystra, Derbe a Perge. Pavol však si prinášal domov z tejto prvej misijnej cesty aj iný nestratiteľný zisk: pod vplyvom utrpení sa naučil svoje búrlivé srdce, svoj ohnivý temperament zauzdiť, skloniť do jarma miernosti Kristovej a zmeniť na silnú, vytrvanlivú trpezlivosť.

IV. BORBA ZA SLOBODU

18. MOJZIŠ ČI KRISTUS?

Skt 14, 27—28, 15, 1—2.

Pavol a Barnabáš, v ušiach plno ešte hučania riav Tauru, uberali sa roku 48 po takmer štvorročnej neprítomnosti ako dvaja víťazní vojvodcovia zo Seleukie predmestskými záhradami a palmovými hájmi späť do mesta na Oronte. Predstavení a veriaci privítali oboch pionierov evanjelia nie ináč, ako privítali neskoršie Kolumba a jeho druhov, keď sa vrátil domov zo svojej dobrodružnej cesty. Im samým sa pozdávalo, ako by prichodili z pustatiny zas medzi ľudí. Aké milé a krásne bolo tu všetko oproti drsnej, spurnej krajine lykaonskej! Priateľom sa pozdávali trošku zostarnutí a ako by ovievaní ťažkými zážitkami. „Pavol, čo to za jazvy na tvojej tvári?" Láska a porozumenie pre veľký význam ich podniku im dobre padly. Bola to jedinečná, skvelá misijná slávnosť, keď obaja apoštoli podávali pred shromaždením v ulici Singon správu o novozaložených obciach, o svojich zážitkoch a utrpeniach za Krista. A napokon odbavili Pavol a Barnabáš s celou obcou slávnostnú poďakovnú modlitbu za „veľké veci, ktoré spôsobil Boh skrze nich a že otvoril pohanom brány viery".

Keď sa skončilo uvítacie shromaždenie, apoštoli ešte dlho sedeli s predstavenými a shovárali sa o stave práce v Antiochii. „Nuž, akože stoja veci u vás?" A presbyteri rozprávali, že zatiaľ ani Antiochia nezaháľala. V celej Sýrii až hen k Amanu, ba až do Cilície zakvitol veniec mladých obcí (Skt 15, 23), o ktorých predtým ešte nebolo reči. „A čo za skúsenosti máte so židokresťanmi?" Tu presbyteri ustarostene pozerali jeden na druhého, či ozaj majú hovoriť o tejto veci. „Keď to všetko pôjde tak ďalej, obávame sa, že čoskoro nastane kríza. Bratia z Jeruzalema nerozumejú naše pomery. Nikdy sa nedostali za hranice svojej vlasti. Neuznávajú kresťanstvo našich novoobrátencov

z pohanstva. Vravia, že týchto, vraj, vôbec nebolo slobodno krstiť, kým neprijali mojžišovský zákon. Keď nepríde riešenie, rozpadne sa Cirkev na dve časti."[51] Bola to horká kvapka blenu, ktorá už prvý večer padla do kalicha radosti. Pavol videl, že jeho práca je v podstate ohrozená: ak tento smer prevládne, tak je jeho dielu koniec alebo nastane rozkol.

Teraz sa teda zjavil problém v celej svojej veľkosti, ako sa Pavol už dávnejšie obával. S plnoprozelytmi nebolo ťažkostí. Ale väčšina veriacich bola z pohanokresťanov a poloprozelytov, tzv. „bohabojných", ktorí boli len v celkom voľnom spojení so židovstvom. Spraviť ich prijatie do Cirkvi odvislým od obriezky a rituálneho zákona, značilo zúžiť Cirkev na synagogu a poprieť všeobecnosť vykúpenia. Prijať ich do Cirkvi ako polokresťanov vedľa plnokresťanov, pozostávajúcich zo židov a plnoprozelytov, značilo vytvoriť v Cirkvi vonkajší a vnútorný kruh. značilo utvoriť prozelytov Cirkvi a starú deliacu stenu postaviť stred kresťanskej Cirkvi samej. To však značilo spraviť z Cirkvi náboženstvo istej rasy, ktorého hodnota by bola spojená so židovskou krvou. Prijať ich do Cirkvi, ale stránič sa spolustolovania s nimi, značilo spraviť z nich kresťanských pariov. Bol to teda súčasne náboženský i spoločenský problém. A Pavol to bol, čo ho poznal v celej ostrosti a priviedol k riešeniu. Je to teda nedorozumenie našich dní, keď istí ľudia vyhlasujú Pavla za agenta židovskej rasy. V skutočnosti bol práve priekopníkom kresťanskej slobody a svetovej Cirkvi. Takto sa javil problém s hľadiska Antiochie.

Ako vyzerala táto otázka so stanoviska Jeruzalema? V tamojšej cirkvi žili ešte mnohí učeníci, ktorí boli svedkami toho, ako sám Pán, zrodený pod zákonom, zachovával zákon, hoci, pravda, v zduchovnelom smysle, ktorí počuli z jeho úst, že neprišiel zrušiť zákon, že nepominie z neho ani jota; učeníci, ktorým sa zdalo, že zákony o jedlách, predpisy o sabbate, obradom obriezky symbolizované a zaručené oddelenie od pohanskej nečistoty sú ich najkrajšou, nestratiteľnou dedovizňou; učeníci, ktorí v kresťanstve videli najvyššie zduchovnenie svojich starých zvyklostí, najkrajší kvet židovstva. Či šľachetný kmeň, ktorý daroval svetu to najvyššie, mal by odrazu odumrieť, vydavši svoje najvzácnejšie ovocie? Takto smýšľali mnohí, nie však praapoštoli.[26]

Z jednoznačného svedectva Skutkov apoštolských je isté, že praapoštoli v Jeruzaleme vôbec nezastávali partikularistické, úzkoprsé stanovisko. Keďže už ani starozákonné nábo-

ženstvo prorokov nebolo nacionálnym náboženstvom, keďže sám Ježiš ohlášal univerzalizmus svojho náboženstva a univerzálny apoštolát svojich Dvanástich, nesmieme predpokladať, že praobec v Jeruzaleme by to všetko bola zabudla a nebola by vedela vidieť za ohrady židovstva. Veď už turíčny sviatok ohlášali ako udalosť, ktorá má podľa proroka Joela význam pre celý svet. A Ježiš chcel priniesť spásu nie bezdejinne len v svojej osobe, ale ako splňovateľ prisľúbenia spásy, predpovedanej v Starom zákone všetkým národom. Cirkev, ktorú založil, mala byť nositeľkou jeho myšlienok spásy pre celé ľudstvo.[19]

Ale ťažkosť bola v tom: Zmŕtvychvstalý, ktorý dal rozkaz pojať do misií všetky národy, nedal pokynov, za akých podmienok majú byť pohani prijatí do Cirkvi. Okolnosti, ako treba prevádzať misie, boly zahalené temnotou. Nebolo jasné, či poučenie, ktoré dostal Peter videním v Joppe, platí všeobecne alebo len pre jeden určitý výnimočný prípad. Pripúšťalo sa skôr to druhé chápanie. Nesmieme teda príliš príkro súdiť obec v Jeruzaleme, ak váhala veriacich, získaných zpomedzi pohanov, bez ďalšieho privtelíť ako rovnohodnotných členov Mesiášovej obce. Chceli riešiť otázku vždy od prípadu k prípadu a dať sa viesť činmi Božími v rozširovaní evanjelia. Toto bol náhľad apoštolov v Jeruzaleme. Osobne zachovávali zákon, ale bez prepiatej úzkostlivosti, bez chvastúnstva, slovom tak, ako to videli u svojho Majstra. Vedeli však, že spása je jedine od Krista. Obdobie, keď nejaké nové náboženstvo má si vytvoriť svoje nové výrazové formy a svoj kult, je najťažšie. V židovstve boly zbožné úkony do najmenších podrobností prepracované. Preto sa ich predbežne pridržiavali. I Peter mlčal a odkladal rozhodnutie, kým sa dalo.

Ale od tohto rozvážneho stanoviska sa odchyľovali mnohí židokresťania, ktorí prestúpili z farizejstva. Pri krste veruže nesobliekli s farizejským plášťom aj svojho farizejského ducha.[50] Pod vplyvom týchto ľudí sa vracalo kresťanstvo v Jeruzaleme čoraz viac späť do starého židovstva. Ba tyranizovali celú obec a zastrašovali i samých apoštolov. Ale v jednom bode musíme byť aj oproti judaizmu uznanliví: ani pri najťažšom zblúdení nikdy nezašiel tak ďaleko, aby starozákonného Boha zjavenia znížil na židovského alebo rasového Boha. Veď keby to boli títo židokresťania urobili, boli by tým museli poprieť všetkých prorokov. Ich základný omyl bol skôr v tom: Boh je síce i Bohom pohanov, jeho Mesiáš je kráľom celého ľudstva; pohani smú mať síce účasť na jeho kráľovstve, ale nie v rovnakej

miere so židmi. O monoteizmus a mravný zákon chceli sa milostivo podeliť s pohanmi, ale mesiášsku nádej pokladali za rodinné dedičstvo svojho národa. Plnohodnotným občanom tohto kráľovstva podľa nich sa mohol stať človek len ako potomok Abrahámov, alebo prijatím obriezky a včlenenia do vyvoleného národa. Zákon a obriezka mały ako akási sviatosť sprostredkovať spásu. Krv a ceremoniálny zákon mały byť nositeľmi a sprostredkovateľmi požehnaní Kristových, teda kresťanstvo malo byť len zakončením, korunovaním a zavŕšením židovstva. Tým však bola ochviata podstata kresťanstva, jediné a výlučné vykúpenie a sprostredkovanie spásy skrze Krista.

Tento smer dostával najsilnejší popud z úctyhodnej osobnosti mladšieho Jakuba, najbližšieho príbuzného Pánovho, ktorý bol všeobecne uznávanou hlavou, alebo, ak to tak smieme povedať — lebo vtedy toho výrazu ešte nebolo — biskupom v Jeruzaleme. Hegesippus .(Euseb. Hist. eccl. 2, 25) rozpráva, že patril kedysi medzi tých štyroch „bratov" Pánových, ktorí zprvoti nemali porozumenia pre Ježišovo poslanie (Mt 13, 56; Mk 3, 21; Jn 7, 5). Len neskoršie sa mu, vraj, otvorily oči. S láskou k Ježišovi vedel spojiť vernosť k zákonu a najprísnejší asketický život. Vlasy sa mu vlnily v dlhých prameňoch. Ešte nikdy sa nedotkly nožnice jeho hlavy. Nikdy ani kvapka voňavého oleja sa nedotkla jeho tela. Tento Jakub už za života sa stal svojím vlastným mýtom. Bol doživotný nazirejec. Sotva si vieme predstaviť, akú svätú bázeň vzbudzoval tento muž svojim šatstvom, spôsobom života a spravovaním vo všetkých svojich súčasníkoch, židoch i kresťanoch, ak bola pravda čo i len polovica z toho, čo hovorí o ňom podanie: nenosil ani sandály ani vlnené šaty; keďže sa obliekal len do plátna, on jediný smel vkročiť do svätyne chrámu, kam laik ináč nemal prístupu. Žil bez manželstva (to však, ako sa zdá, odporuje 1 Kor 9, 5) a vegetariánsky, nepil opojných nápojov, celé hodiny kľačiačky sa modlieval v chráme. Povrávalo sa, že trávi tam svoje dni ako kedysi Jeremiáš, kajajúc sa za ľud a odvracajúc od Jeruzalema hroziacu záhubu. Volali ho „Spravodlivým" a „Ochranou národa". Dosť mu, vraj, keď len ruky dvihne k nebu, a už sa stane zázrak. Lebo keby nábožní, vraj, chceli, mohli by stvoriť i nový svet, hovorievali vtedy, zle vysvetľujúc Ježišove slová: „Veriacemu je všetko možné" (Mk 10, 27; 9, 23). Bol dojímavým výrazom toho, čo moderná náboženská psychologia volá „numinosum" v náboženstve, ostatným a najčistejším stelesnením starozákonnej nábožnosti pred jej úplným zánikom.

Slovom: patriarchálna postava Starého i Nového zákona v jednej osobe. Proti nemu sa neopovážili nič podujať ani farizeji ani saduceji. Ba ani sám Herodes Agrippa. Keď všetci apoštoli opustili mesto, on sám ostal v ňom. Jemu kvôli sa stali kresťanmi mnohí farizeji i kňazi rozmanitých hodnostných stupňov, ktorí, ako sa zdá, zprvoti súčasne pôsobili ešte aj ako židovskí kňazi. (To je asi dejinné pozadie istého starého podania z roku 200, že Marek si odrezal palec, aby nemusel slúžiť ako židovský kňaz.[26]) Teda navonok vyzerala Cirkev v Jeruzaleme ako nábožná židovská sekta. O jej vnútornom tajomstve, o jej eucharistickom živote, svet nič nevedel. A zdalo sa, že Štefanov slobodný smer celkom vymrel. Jeho duchovným dedičom bol Pavol.

V materskej cirkvi sa teda utvorila vôkol Jakuba ako stredisko (Gal 2, 12) konzervatívna strana, odhodlaná na najkrajnejšie. Zneužijúc Jakubovo meno vyslala do Antiochie niekoľko svojich najextrémnejších zástupcov, keď došla do Jeruzalema zvesť, že Pavol a Barnabáš sa vrátili, že založili veľkú cirkev z pohanokresťanov a že ich myšlienky prerazily aj v Antiochii. Predstavení úctivo prijali vyslancov. Lebo za nimi sa rysovala postava veľkého muža. Cítili sa však ako zmrazení, keď príšelci po každom náhodnom dotyku s niektorým pohanokresťanom si umývali ruky a neprijali pozvania do niektorého kresťanského domu. Veď s neobrezaným sa nesmelo sedieť pri jednom stole, tobôž nie jesť s ním z jednej misy, ako sa to vtedy robievalo na Východe. Títo ľudia nezacítili ani závanu z burácania Ducha na turíčne sviatky, všade vetrili nebezpečenstvo. Ale keď sa odosobili aj pri hode lásky v sabbatový večer, keď jedli pri osobitnom stole a vo verejnom shromaždení doprosta vyhlásili Antiochijčanom: „Ak sa nedáte obrezať, nemôžete byť spasení", tu vypukla búrka. Muselo ísť veľmi zostra, lebo Lukáš hovorí na tomto mieste priamo o „vzbure" (Skt 15, 2). Pavol a Barnabáš vždy oslovovali pohanokresťanov „svätými, vyvolenými a dietkami Božími", „občanmi a spolubývajúcimi". Títo nábožní z Jeruzalema však zaobchádzali s nimi ako s „nečistými", „hriešnikmi", „cudzincami a prisediacimi", a neuznávali ich za kresťanov. Pavol a Barnabáš márne upozorňovali, že takýmto tyranizovaním celej životosprávy až po najmenšie podrobnosti jedálneho lístku, ba až do najdôvernejšieho rodinného života nikdy sa nepodarí získať slobodný grécky svet, že obriezkou, ktorú pohani pokladali za urážlivú a z ktorej sa vysmievali, sa odženie práve mužský svet. Ako že by mohol potom obstáť nejaký spoločenský život? Obriezka značila pre dospelých ope-

ráciu nie celkom bez nebezpečenstva. Okrem toho znemožňovala návštevu verejných kúpeľov, takže, ako vravel Pavol (1 Kor 7, 18), nejeden žid až chirurgickým zákrokom sa usiloval zakryť znak svojho pôvodu. Mojžišov zákon pokladal miešané manželstvá za nemravnosť a zločin. Keď teda nejaký žid, obrátivši sa k Ježišovi, sa chcel oženiť so súverkyňou gréckeho pôvodu, s ktorou bol spojený v láske Kristovej, alebo už bol s takou ženatý, musel čuť, ako urážali toto v jeho očiach manželské spojenie ako nemravnosť.[78] A predpisy o jedlách prinášaly tiež celú hŕbu otázok svedomia. Pre „košer" živobytie boly potrebné osobitné jatky a pri každom nákupe, pri pozvaní bolo sa treba pýtať, odkiaľ je mäso (1 Kor 8, 4; 10, 25).[80] Slovom: to všetko by značilo odlúčiť sa od ostatného sveta spoločenskou stenou. Kresťanstvo bolo by drobnou sektou, nie však svetovým náboženstvom. Najhoršie však bolo, že títo ľudia otvárali nielen spoločenskú, ale i dogmatickú priepasť. Lebo veď napokon šlo o otázku, či človek môže byť spasený zákonom alebo milosťou Kristovou. Všetko však bolo márne. Zdalo sa nemožným premôcť prekážku židovských predsudkov a židovskej výchovy.

Ale Duch Svätý zavial a prekážka padla. Boh dal apoštolom múdrosti a pevnosti a z jeho milosti sa stal Pavol vyvolenou zbraňou, aby zakončil dielo, ktoré bolo potrebné, aby sa utvorila skutočne katolícka, t. j. všeobecná Cirkev. Bolo však treba, aby najvyššia autorita v Jeruzaleme chytro a zásadne rozhodla. Pavla len osobné zjavenie pohlo, aby sa zúčastnil na tejto ceste (Gal 2, 1). Jemu šlo pri tejto napochytre dohodnutej ceste o dve veci: o víťazstvo kresťanskej slobody a o uznanie vlastnej apoštolskej hodnosti so strany materskej cirkvi. A dosiahol obidvoje.

19. APOŠTOLSKÝ KONCIL

Skt 15, 1—34. — Por. Gal 2, 1—10.

V Pavlovom sprievode vidíme istého dosiaľ neznámeho mladého muža. Je to Antiochijčan, menom Titus, ktorého získal Pavol kresťanstvu v ostatnom čase. Pavol veľa očakával od tohto mladíka. V ňom rastie mu jeden z najvernejších žiakov a najpríčinlivejších spolupracovníkov, ktorého neskoršie upotrebí v obťažných poslaniach (2 Kor 7, 15). Raz ho menuje svojím „opravdivým synom v spoločnej viere" (Tit 1, 4). Pavol vzal so sebou tohto nádherného mladíka takmer ako víťaznú trofej, ako „živý dôkaz šľachetných plodov, ktoré urástly už na strome cirkvi z pohanov".[50] Myslel, že pôvabu tohto mladého pohanokresťana sotva odolajú v Jeruzaleme. Mal sa však sklamať.

Cesta do Jeruzalema (asi v jeseni 48) sa stala ozajstnou triumfálnou cestou. Vo Fenícii prešli na suchú zem, navštívili tamojšie obce v Sidone a Tyre, Ptolemais a Cezarei, potom šli smerom do vnútrozemia cez Samariu a Judeu. Veriaci všade s oduševnením načúvali ich rozprávaniu, ako vstúpil Kristus medzi pohanov. Takto konečne po týždňoch prišiel Pavol so svojím sprievodom do Jeruzalema. Keby sme chceli príchod tejto delegácie porovnať s príchodom účastníkov koncilu v Konstanci, nuž vypadlo by to pre ňu istotne veľmi žalostne. A jednako ani jeden z neskorších koncilov nemal rozhodnúť o veci ďalekosiahlejšej nosnosti ako koncil apoštolský. V istom smysle bol vzorom všetkých ostatných koncilov a bez neho ani jeden by nebol býval možný.

Cirkev v Jeruzaleme sa skladala z troch skupín: z apoštolov, z rady starších a z bratov. Zpomedzi apoštolov vyčnievali traja ako „stĺpy": Peter, Jakub ml. a Ján. V ovzduší visela búrka. Smelo môžeme pripustiť, že pred rokovaniami bola posvätná slávnosť s hodom lásky a eucharistiou. Shromaždená obec bez dychu načúvala zprávy misionárov. Keď skončili, zaburácal shromaždením súhlas. Veď obrátenie pohanov sa uznávalo za najistejší znak mesiášskeho kráľovstva. Ale vplyvná strana ži-

dovčiacich a farizejov len nerada sa zapojila do všeobecného jasotu. Len čo zapela obec ako z jedných úst na chválu Božiu a pomodlila sa ďakovnú modlitbu, už nadhodili spornú otázku — a tu sa zjavil odpor v celej svojej nesmieriteľnej hĺbke. Tvrdohlavcov nepresvedčila ani skutočnosť, že sám Duch Svätý už rozhodol v prospech pohanov. Odpovedali len svojím: „Treba ich obrezať a prinútiť, aby zachovávali celý Mojžišov zákon." Už to pokladali za vyzývavosť, že Pavol sa opovážil priviesť do shromaždenia svätých i tohto Tita, a žiadali, aby bol na ňom prevedený krvavý obrad obriezky. Titus sa tým dostal do krajne trápneho položenia. Bolo zrejmé, že treba ešte veľa modlitby a spokojného uvažovania, kým dozrie rozhodnutie. Shromaždenie, ktoré sa tak posvätne začalo, zvrhlo sa na búrlivý výstup. I rozišli sa bez rozhodnutia. Riešenie muselo padnúť v užšom kruhu.

V liste Galaťanom (2, 5) píše Pavol trošku vykrútenou a gramaticky nesprávnou vetou, že ani na okamih nesúhlasil s požiadavkou dať Tita obrezať. I z tejto násilnej vetnej stavby cítime, že ešte po rokoch sa chvela v Apoštolovej duši bolesť a vzrušenosť. Ini myslia, že pri písaní tohto miesta ho premohol cit podľahnutia, takže pozabúdal i na gramatiku. Lukáš zodpovedne smierlivému rázu svojej knihy mlčky prechádza ponad príhodu s Titom. Možno robí to i z ohľadu na svojho príbuzného. Pavol tak hľadel na veci: Zásadnú otázku, či je obriezka k spáse potrebná, či jeho misijná metóda je správna, treba riešiť dogmaticky. Táto otázka bola však len výsledkom z inej, oveľa väčšej: či spása prichádza len z milosti Kristovej. Keď sa táto otázka rozhodne, potom v jednotlivom výnimočnom prípade, keď to bude žiadať vyššie hľadisko, napr. udržanie pokoja, bude môcť spokojne pripustiť obriezku bez obavy, že sa stavia proti sebe samému alebo proti evanjeliu. Tak postupoval neskoršie v prípade Timotejovom. Patrí to medzi najtemnejšie záhady Božieho vedenia Cirkvi, že ľudskej slobode a obmedzenosti necháva toľké pole pôsobnosti. Ale či nám dejiny nepredkladajú množstvo takýchto záhad? Tu nemôžeme spraviť nič lepšieho, než urobil božský Majster, jasne predvídajúc veci budúce, keď sa modlil: „Otec, daj, aby boli zajedno!" Ak to však nie je tvoja vôľa, nuž neuveď nás do pokušenia, aby sme nestratili dôveru k tvojmu božskému vedeniu, ktoré všetko zas privedie k dobrému, hoci nám „spôsob" aj ostane tajomstvom.

Pavol využil nasledujúci čas na súkromné rokovania s troma hlavnými apoštolmi. V liste Galaťanom tri razy ich

nazýva „smerodajnými"; nie že by tým chcel znižovať ostatných praapoštolov, ako by sa to mohlo zdať z nepodareného prekladu Vulgáty, ale s ľahkým prízvukom irónie proti tým, čo pochybovali o jeho apoštolskej hodnosti. Praapoštoli sa mali sami presvedčiť, že stojí celkom tak ako oni na pôde evanjelia. Nemohli ničoho odňať a ničoho pridať. A teraz bol Pavlovi aj oficiálne uznaný titul apoštola pohanov, na ktorý mal nárok. Tým priznali jeho videniu pred Damaskom, ktorým bol obrátený a povolaný, tú istú hodnotu ako povolaniu praapoštolov a ostatným zjaveniam Zmŕtvychvstalého. Za týchto rozhovorov sa asi stalo, že získanú dohodu o rozhraničení misijných území medzi sebou a Petrom vyjadril Pavol touto klasickou formulou: „Tebe evanjelium medzi židmi, mne evanjelium medzi pohanmi!" Dokonale sa shodovali v presvedčení, že vykúpenie pochádza jedine z milosti Kristovej. Tohto dňa podaly Pavlovi „stĺpy Cirkvi" ruku na znak sväzku a spečatily rozdelenie misijných území, prirodzene nie vo výlučnom smysle. Veď každý dostal od Pána univerzálny apoštolát. Keby sa títo traja mužovia neboli dorozumeli s Pavlom, bolo by to malo pre kresťanstvo nedohľadné následky. Ale láska k Ježišovi, ktorú všetci rovnako vrúcne nosili v srdciach, bola silnejšia ako všetky roztržky.

Konečne nadišiel deň rozhodnutia. Keď sa strany už vyhovorily, vstal Peter. Jeho reč je majstrovské dielo. Odvoláva sa nie vari na Pavla, ale na svoju vlastnú skúsenosť a vlastné chápanie plánu Božieho. V troch bodoch jasne a zreteľne predložil problém: 1. Boh sám sa už chopil v tejto veci iniciatívy, keď mi dal príkaz pokrstiť pohana Kornelia. 2. Hľadiac na mravnú slabosť človeka je starý zákon v svojej celosti nesplniteľný. 3. Spása je jedine vecou slobodne účinkujúcej milosti. Táto múdra reč urovnala Pavlovi a Barnabášovi cestu a priaznivo naladila srdcia na prijatie ich stanoviska. Pavol múdrou opatrnosťou dal prednosť Barnabášovi, lebo tento bol dôvernikom cirkvi v Jeruzaleme. Dosť im bolo dať prehovoriť skutočnostiam: že Duch Svätý nerobil rozdielu pri rozdeľovaní svojich darov milostí, proroctva a divotvorenia. Dvere, ktoré sám Boh otvoril, človek nesmie prirazíť.

Petrova reč bola síce ťažkým úderom pre židovčiacu stranu, ale oni jednaho ešte mali v rukách ostatný tromf, na ktorý kládli všetku svoju dôveru, svojho „tajného cisára": Jakuba. Sám Pavol len krátko a prechodne sa mohol s ním stretnúť a shovárať, nevnikol celkom do tajomstva tohto muža. Bez slova,

ani len hnutím neprezradiac svoje vnútorné myšlienky, sedel tu Jakub celý čas v svojej slávnostnej a jednako tak jemnej vážnosti. Čosi úctu vzbudzujúceho žiarilo z tejto bledej asketickej postavy. Obidve stránky so zatajeným dychom čakaly na jeho hlas. A on skromne a jednoducho sa pripojil k Petrovmu náhľadu, že Boží plán spásy platí bezpodmienečne pre všetkých ľudí. Ale rozdielne od Petra sa odvoláva — ako pravý potomok Dávidov — na Starý zákon, na svedectvo prorokov, najmä na Amosa, ktorý predpovedal mesiášske kráľovstvo dávidovského pokolenia pre všetky národy. Právoplatnosť obrátenia pohanov je Božia vôľa. Mojžišovský zákon, ktorého jadrom bola obriezka, stratil tým záväznosť a právo. Židovčiacim však dal Jakub uspokojujúcu pilulku poznámkou, že zákon nie je ohrozený. Lebo vždy, vraj, ostane svätý kmeň ľudí, ktorí čítajú v synagoge Mojžišov zákon a uskutočňujú jeho ideál. Chcejúc umožniť bratský pomer medzi obidvoma stránkami, odporúčal sprostredkujúci návrh, ktorý mohli prijať i Antiochijčania. Navrhoval, aby pohanokresťania v záujme urýchlenia srastenia oboch strán mali láskavý ohľad na city židokresťanov, a to najmä v troch bodoch, ktoré boly pre židov zvlášť háklivé: 1. Nezúčastňovať sa na pohanských obetných hodoch, k čomu tak ľahko mohol zvádzať spoločenský styk s pohanskými príbuznými a priateľmi. 2. Stránit sa pohlavnej nemravnosti, ktorá bola u pohanov zvyčajná, ba chrámovou prostitúciou priamo až náboženský sankcionovaná. Tým sa myslelo nielen uzavieranie manželstva v zakázaných príbuzenských stupňoch, ale predovšetkým styk s predajnými ženami, ktorý sa u pohanov vôbec nezazlieval, a grécka národná neresť milkovania sa s chlapci. 3. Zachovávať určitý zákon o jedlách, totižto „výlučné upotrebovanie košerného mäsa pri (spoločných) hostinách" (Lietzmann), teda zdržiavanie sa od požívania zaduseného, t. j. mäsa zvierat nezabitých presne podľa predpisov, a od požívania krvi, t. j. nevykrvácaného mäsa.[D 9] Odpor proti požívaniu krvi bol od tisícročí rasovou svojskosťou semitov, ktorá vyplývala z náhľadu, že v krvi prebýva akási tajnostná sila, sama duša. Mnohí pripisovali démonom obzvláštnu chtivosť po krvi a obávali sa, že by prehltli i démona, keby jedli nevykrvácané mäso (Origenes, Contra Celsum 8, 30).[78] U mnohých národov bol rozšírený aj odpor proti mäsu istých zvierat. Zaujímavé je, že aj taký muž činu ako sv. Bonifác nevedel prejsť ponad také citové zaostalosti a predsudky zo židokresťanských čias. Hoci i sám Germán, jednako mal ťažké pochybnosti proti nepredpojatému

zvyku svojich veriacich v terajšom Nemecku, či slobodno jesť mäso z koní, vrán a bocianov alebo slaninu, a obracal sa v tejto veci s dotazmi až do Ríma.

Tento zákaz jedál nebola ľahká vec. Bolo ním vylúčené „všetko trhové mäso, takže mäsom sa mohli zaopatriť len u židovského mäsiara, alebo ak im ten nechcel predať, u vlastného mäsiara".[30] Veď na trhu (macellum) nebolo možno rozoznať mäso z obetných zvierat od iného mäsa. Zákaz sám v sebe bol neškodný a preto ho bolo možno pripustiť z láskyplného ohľadu na „slabých vo viere", ako vraví Pavol (Rim 14, 3). Pavol, ktorému všetky vonkajšie formy a všetko, čo nepatrilo do oblasti duše a svedomia, bolo ničotné, pre svoju osobu bol ochotný žiť aj vegetariánsky, keby tým mohol získať nejakú dušu alebo zachrániť ju od pohoršenia. Tento sprostredkovací návrh bol konečne po dlhom rokovaní prijatý. Či aj Pavol dal formálne svoj súhlas, to nevysvitá jasne z opisu. Zvláštne je, že nikdy nespomína v svojich listoch apoštolský dekrét, ani v svojej náuke o obetnom mäse (1 Kor 8).

Apoštolom sa podarilo vyzdvihnúť diskusiu z plytkosti ľudskej úzkoprsosti na vyššiu úroveň, kde môže pôsobiť Duch Svätý. Vedomie tohto vyššieho vedenia bolo veľmi silné a vyjadrili ho aj v liste obci v Antiochii: „Zaľúbilo sa Duchu Svätému a nám." Nádherným spôsobom sa prejavily štyri staré znaky Cirkvi: bezpodmienečným prijatím pohanov pod vplyvom autority apoštolov si uvedomila Cirkev, že je katolícka a apoštolská; vyhýbanie sa modlárstvu a zauzdenie pohlavného života stred rozkladajúcej sa a nahnitej kultúry zapálilo vôkol jej čela žiarivý veniec svätosti. Sväzok jednoty a lásky sa mal prejaviť tým, že zámožní bratia v nových obciach mali dávať zchudobnelej materskej obci v Jeruzaleme tribút milodarov. Pavol, ktorý svojím bývalým prenasledovaním tiež prispel k finančnej skaze materskej obce, bol vnútorne šťastný, že takýmto spôsobom aspoň niečo môže napraviť. Preto má sbierka pre Jeruzalem takú veľkú úlohu v jeho listoch. Celý priebeh synody bol priamo školským príkladom vzájomného prenikania sa prvku božského a ľudského. Ľudská dynamika aj v Cirkvi musí neustále viesť vývoj vpred, božská statika má jej zachovať organickú jednotu a kontinuitu s božským pôvodom.

Rozhodnutie synody zaniesli do Antiochie v apoštolskom okružnom liste podľa orientálneho zvyku s väčším sprievodom dvaja delegáti, ktorých doprevádzal Pavol, Barnabáš a Titus. Nanovo upevnená jednota bola zvýraznená i vo voľbe týchto

dvoch delegátov. Boli to Judas Barsabas z Jeruzalema, kresťan od prvej chvíle, pravdepodobne brat apoštola Mateja, teda člen rodiny, ktorá sa poznala ešte so samým Ježišom, a Silas alebo Silvanus, helenista podobne ako Pavol, pochádzajúci z diaspory, s latinským menom a rímskym občianskym právom. Obidvaja mali dar proroctva. Ako nestranní zástupcovia cirkvi v Jeruzaleme mali ústne vysvetliť dosah dekrétu. V shromaždení v Antiochii, v ktorom odovzdali, prečítali a vysvetlili list, zavládol neopísateľný jasot. Judas a Silas sa nevedeli v rozmanitých shromaždeniach dosť navyrozprávať o dojme, aký spravili Pavol a Barnabáš na praapoštolov svojimi misijnými výkonmi, a o víťazstve, ktoré vydobyli. Judas sa potom vrátil do Jeruzalema a Silas pochodil podobne ako kedysi Barnabáš: podľahol kúzlu tohto slobodného, nádherného misijného mesta s jeho silným vzduchom a širým rozletom.

20. OSUDNÝ DEŇ V ANTIOCHII

Gal 2, 11—21; Skt 15, 35.

Isté populárne dejepisectvo, ktoré vie hľadieť na minulosť len v akomsi oslávenom svetle, obyčajne predstavuje Petra a Pavla v srdečnom, nikdy nezkalenom priateľstve. Žiaľ, musíme povedať, že nebolo to vždy tak, že nastal deň, ktorý postavil ich priateľstvo pred ťažkú skúšku. Stalo sa to takto:

Jeruzalemský apoštolský dekrét svojím kompromisom na smierenie obidvoch smerov nepriniesol konečného vyjasnenia. Ukázalo sa, že bolo to len dočasné riešenie. Pre starostlivosť o praktické sjednotenie nebolo dosť ostro zdôraznené teologické a náboženské hľadisko, že za vykúpenie vďačíme výlučne milosti bez skutkov podľa zákona. A nebola celkom riešená ani spoločenská otázka spolustolovania a životosprávy. Nebola zodpovedaná otázka, či kresťanská sloboda od rituálneho zákona sa vzťahuje len na pohanokresťanov a či židokresťania i napotom sú nútení znášať celú ťarchu zákona. Ak áno, už zasa sú dve triedy kresťanov, zákonu verná trieda čistých a dokonalých a od zákona oslobodená trieda nečistých a nedokonalých. Ak pohanokresťania aj zachovávali apoštolským koncilom určený zákon o jedle, židokresťania najprísnejšej observancie vnútorne ešte vôbec sa necítili oprávnenými, s nimi sa slobodne stýkať a pokladať ich za rovnocenných [35a] Podľa ich chápania i naďalej ostávala priepasť medzi nečistým výhonkom daktorého pohanského národa a opravdivým synom Abrahámovým. Bolo čosi nádherného v tejto rasovej hrdosti, ale svetovú Cirkev nebolo možno na ňu budovať. Všetky tieto praktické otázky v Jeruzaleme sa neriešily pre ťažkú búrlivú náladu, ktorá tam vládla.

Pred istým časom prišiel Peter na vizitačnej ceste aj do Antiochie a priviedol so sebou svojho miláčka, mladého Jána Marka. Bol nadšený prítulnosťou tunajších pohanokresťanov, rezkým vzletom a ich kresťanským duchom vospolnosti. Bez rozmýšľania sa pripojil k miestnym zvykom. Antiochijčania boli hrdí, že majú medzi sebou všeobecne uctievanú hlavu Cirkvi.

Peter celkom bezstarostne navštevoval rodiny, účastnil sa v sobotňajšie večery na hodoch lásky, ktoré svojím bratským duchom boly najlepšou prípravou na eucharistický hod Pánov. Nepýtal sa, či sú jedlá podľa židovského zákona čisté alebo nečisté a neodmietol „zajačiu pečienku, bravčovinu alebo úhora z Orontu".[56] Mesto Antiochia potom nikdy už nevidelo v svojich múroch pospolu taký zástup apoštolských mužov. Židovčiaci v Jeruzaleme sa však báli o Petra. Netrvalo dlho a „ľudia z okruhu Jakubovho" poslali za ním svojich špehúnov. Títo sa sice neopovážili útočiť na jeruzalemské rozhodnutia, ale svojím pyšným odstupom od pohanokresťanov spravili situáciu veľmi nepríjemnou. Boli rozhodnutí hnať veci až na ostrie noža. Pavol s bolesťou pozoroval, ako neistým sa stával Peter pre príklad týchto prenábožných, ako podliehal zastrašovaniu, ako sa čoraz väčšmi odťahoval od spoločenského styku, od každého spolustolovania a ako sa ešte aj pri hode lásky oddelil k osobitnému stolu s príšelcami a židokresťanmi. A ešte viac bolelo Pavla, že aj Barnabáš napodobňoval dvojakú hru Petrovu ako jediné východisko za daných okolností. Ostatných členov obce toto čudné správanie sa Petra urážalo v ich kresťanskom cítení, pokladali to za zatláčanie do pozadia, za snižovanie na kresťanov druhej triedy. Najhlbšie však rozrušovalo Pavla toto: Keďže cirkevná disciplína musí vyrastať z vnútorného presvedčenia, toto pretvarovanie sa značilo aj zatemňovanie viery v najpodstatnejšom bode a ohrožovalo víťazstvo dobyté v Jeruzaleme. Preňho nejestvovalo tu nijaké východisko z núdze. Vieru nemožno oddeliť od životosprávy. Tu šlo o vieru a tým o celé vykupiteľské dielo.[35a] Pavol a Peter boli vlastne rovnakého presvedčenia, obidvoch viedol ten istý úmysel: predísť rozpadnutie sa obce. Ale Pavol bol lepší znalec ľudí. Pridobre poznal svojich bývalých druhov farizejského smýšľania a vedel, že oni v Jeruzaleme vlastne vnútorne nesúhlasili, že ich nároky sú nenásytné a že vlastne len okľukami zrušiť chcú jeruzalemské rozhodnutia.

Staré strašidlo teda znovu sa zjavilo pred ním a hrozilo záhubou celému jeho dielu. Čo robiť? Zastrašeného Petra nebolo možno pohnúť, aby sa vrátil k bývalému spôsobu života. Rozpačitým úsmevom odmietal každé pozvanie. Pavol dlho sa asi boril sám so sebou v modlitbách, kým sa odhodlal na najkrajnejšie, i keď videl nebezpečenstvo, že tým urazí svojich dvoch najlepších priateľov. Veď vždy dokazoval, že preňho nejestvujú nijaké ohľady na telo a krv, keď šlo o Krista. Na to sa mohol, pravda, odvážiť len taký Pavol a spravil to istotne len na popud

vnútorného božského hlasu. Vedel, že vykonáva rozkaz svojho nebeského Krista, ktorý za svojho tuzemského života neraz musel podoprieť kolísavého Petra. Protivníci už mysleli, že vyhrali. Spor spontánne vypukol na istom verejnom shromaždení. Uvážiac vášnivý charakter Východniarov vieme si predstaviť, že sa strhly prudké scény. Peter sa usiloval ospravedlniť svoj postoj. Teraz nastala Pavlova hodina. Dôstojným spôsobom vykonal svoje vyššie poslanie. Slová: „Postavil som sa mu do tváre" v gréčtine nemajú nepriateľský alebo urážlivý význam, ako by to vari vysvitalo z prekladu Vulgáty, ale značia len: otvorene, z očí do očí, nie poza chrbát! Vážnosť a jasnosť jeho dôvodenia aj tento raz zvíťazily.

Dvaja najváženejší apoštoli proti sebe: skutočne otriasajúci pohľad. Túto scénu nesmieme zbagatelizovať na ľahký rozdiel mienok alebo len na výbuch temperamentu. Pavol namietol Petrovi, že sa pretvára, že neide rovnou cestou podľa pravdy evanjelia, že medzi jeho najvnútornejším smýšľaním a vonkajším spravovaním je protiklad, že zdaním ústupčivosti porušuje práva jednej časti Cirkvi a ohrozuje vieru. Peter a Barnabáš sa nemýlili vo viere, ale ich kolísavosť mohla podporiť základný omyl vo viere u iných, ktorý by bol zasiahol kresťanstvo v jeho podstate.

V liste Galaťanom načrtol nám Pavol obsah reči, ktorú vtedy pripravil a povedal na adresu židovčiacich. Ešte aj v tom skrátenom podaní, v nesprávnej vetnej stavbe, vo vetách viac vybuchujúcich ako povedaných, ktoré len ťažko vieme porozumieť a preložiť, cítime horúci dych svätej vášne a vnútornej dojatosti (por. analýzu u Prata[16]).

1. My všetci, vraví, ty i ja i Barnabáš a všetci ostatní, čo sme boli zvyknuti pokladať pohanov za hriešnych od prírody, my všetci sme podľa pôvodu Židia. Vieme však vo svojom najvnútornejšom vedomí viery, že človek nemôže obstáť pred Bohom, nemôže získať jeho blahovôľu ani vlastným mravným splnením prirodzeného zákona, ani zákonnými skutkami (obetami, predpismi o očisťovaní, obriezkou) a vôbec nijakým ľudským výkonom. V tomto presvedčení sme uverili v Krista a zriekli sme sa zachovávania zákona. Teraz však obrátiť sa a strhnúť so sebou aj iných — to je predsa protirečenie.

2. Práve v dôvere v prehojnú vykupiteľskú milosť Kristovu sme sa oslobodili od zákona a dosiaľ sme sa držali toho. Ak by to mal byť hriech, vtedy by padol hriech na Krista, pôvodcu našej viery. Keby sme sa boli stali zrieknutím sa zákona hrieš-

nikmi, vtedy oprávnená by bola vaša námietka proti mne, že robím Krista pomocníkom hriechu. Ale vec je práve naopak: Vy robíte Krista služobníkom hriechu, keď znovuuvedením zákona vyhlasujete jeho prekročenie za hriech. Tu platí zásada: Keď zas budujem niečo, čo som predtým zrúcal, dokazujem skutkom, že som spáchal chybu. Ak som prijatím evanjelia uznal nedostatočnosť zákona a zrúcal ho ako zpráchnivelú budovu a keď teraz znovu staviam túto spráchnivelú budovu, nuž dokazujem, že predtým som postupoval nepremyslene a hriešne a týmto súčasne vravím: sama milosť Kristova nestačí!

3. Zákon je mŕtvy, odbavený, zbavený práva, Kristovou smrťou obratý o záväznú silu. Kristus bol odsúdený na smrť krížom na základe mojžišovského zákona. Týmto sa však zákon sám zrušil, priviedol ad absurdum, dokázal, že nemá smyslu a účinnosti, sám sa premohol. A keďže kresťan stojí s Kristom vo vospolnosti života a smrti, aj on odumrel zákonu a zákon je preňho odbavený. Z umretia s Kristom povstal nový život. Kristus je náš nový život. Toto zdôvodňovanie Apoštolovo je mystické! Táto pavlovská mystika však istotne nebola poslucháčom cudzia, nebola cudzia ani jeho Galaťanom, ale chápali ju ako správnu. Už nie zákon a jeho plnenie je formujúcim princípom kresťanskej osobnosti, osobného kresťanského života, ale sám Kristus, t. j. tajnostné mystické prebývanie Krista v nás skrze sväté Pneuma, skrze van Ducha turíčneho sviatku.

Boly to pádne argumenty. Najpádnejším bol však sám Pavol, v celej svojej bytosti zachytený Kristom, keď zjavil svoje najvnútornejšie duševné tajomstvo: „S Kristom som ukrižovaný. Žijem, či skôr som žitý, ktosi iný žije vo mne, je mojím životným podkladom: Kristus! A môj život mi je hoden žitia len vo viere v Krista, ktorý ma miloval a obetoval sa za mňa." Tu sa zasa prebára z jeho vnútra jeho mystická láska k Ježišovi, skrývaná páľa jeho zážitku zpred Damasku. Zjavuje sa jeho najvnútornejšie vnútro. A teraz vieme aj to, prečo tak hlboko prežíval Pavol protiklad zákona a milosti, hlbšie ako ktorýkoľvek iný z apoštolov. Dôvodom toho je, že ani jeden z nich neprešiel takýmto dejom obrátenia.

Pavlova je nesmrteľná zásluha, že predvídal túto otázku v jej najhlbších dôvodoch a dôsledkoch. Je to ďalšia etapa jeho svetodejinného boja proti židovskému zbožneniu vlastnej rasy, ako by bola nevyhnutným nositeľom spásy. Čiže ostro videl všetko tento brat Pavol! Peter a Barnabáš boli dostatočne veľkí a ponížení, aby uznali svoju chybu a situácia

bola zachránená. Pravda, na chvíľu asi ostala istá rozladenosť, istá trpká príchuť. Lebo ani svätí ľudia nevedia len tak ľahko prebolieť verejné pokarhanie. Neskoršie však všetka rozladenosť zmizla, spoločná mučenícka smrť odstránila všetok mútny pozemský zvyšok, dejiny rozložily ponad to svoj zjasňujúci lesk a právom predstavovaly oboch apoštolov ako bratov tak v živote ako i v smrti.

Scénu v Antiochii mnohí chápali ako trápny prípad, ako by tým bola bývala ohrozená autorita svätého Petra. Tento pocit spočíva na nedostatočnom pochope o autorite, ktorý sa však nezakladá na evanjeliu. Neskoršie časy sa staly citlivejšími a nedotklivejšími v otázke autority. Ale na začiatku to nebolo tak. Či nepovedal sám božský Majster: „Kto z vás je najväčší, nech sa stane služobníkom všetkých... Nedávajte sa volať učiteľmi a majstrami: Jeden je váš Majster, Kristus!" Akože to teda bolo vtedy? Dvaja láskyhodní, otvorení, zaslúžení, Krista milujúci mužovia si vyporiadali pred tvárou celej cirkvi ťažký rozpor mienok. Bol by dal Boh, žeby nikdy nebolo bývalo v Cirkvi väčšieho pohoršenia![32] Nesmieme prenášať náš dnešný spôsob myslenia na vtedajšie časy, ako to nesmieme robiť ani vzhľadom na známe prípady a scény zo stredoveku. Boly by to anachronizmy citu a úsudku. V Antiochii to nik nepokladal za nedôstojné uponíženie Petra. Ľudia smýšľali vtedy ešte oveľa detinskejšie a prirodzenejšie, cítili sa medzi sebou ako v rodine. Svätý Pneuma, špirituálna výška mladej Cirkvi pomáhala prejsť ponad všetky nerovnosti. Petrova pokora, dojímavý spôsob, ako vari zvlaženým okom podal ruku svojmu bratovi Pavlovi, odzbrojila všetkých, ktorí sa tvrdo boli vyjadrovali o jeho spravovaní. Peter cítil, že ústami Pavlovými prehovoril sám Ježiš a jeho oko prikrášlila slza ako vtedy v onú veľkopiatočnú noc.

Podobné scény mały sa aj napotom opakovať v cirkevných dejinách. Prozreteľnosť pripustila hneď na začiatku cirkevných dejín tento prípad ako na poučenie a potechu všetkým nasledujúcim pokoleniam. Istý duchovný človek povedal raz: Najužitočnejšou knihou v hagiografii by bola nie kniha o čnostiach, ale o chybách svätých! Pre dosť dlhý časový úsek už máme takúto knihu: Písmo sväté. Neúprosnou úprimnosťou opisuje nám vedľa veľkosti aj slabosti svojich ľudských hrdinov. Je to pre nás potešujúce vedomie, že nebeská milosť mala obťažnú prácu i s veľkými v kráľovstve Božom. Ale v jednej veci boli všetci títo svätí zajedno: v svojej bezhraničnej láske a oddanosti k Ježišovi. Keď šlo do tuha, vedel byť Peter práve taký roz-

hodný ako Pavol alebo obidvaja „synovia hromu": keď išlo o smrť za Krista. Vidíme, ako v Kristovej charakterovej škole ostáva veľké pole pôsobnosti pre rozvoj osobnej svojskosti. Keby bol niekto ten deň blahoželal Pavlovi k jeho víťazstvu, isto by bol odpovedal: V Kristovi nieto ani víťazov ani premožených!

Touto epizódou mizne Peter zo životopisných správ Nového zákona. Toto je ostatný rys jeho života, ktorý spomínajú o ňom svätí dejiny. Okrem toho nachádzame už len dva listy, ktoré nosia jeho meno a ktoré prezrádzajú silné opieranie sa o Pavlovo učenie. Je to vari neslávne zmiznutie s javiska? Isteže nie. Práve to je jeden z jeho najkrajších rysov: pokorne, úprimne, bez zadných myšlienok prijať pravdu od spolubrata — z čistej lásky k Ježišovi.

Sú v cirkevných dejinách dni, na ktorých priamo hmatateľne badáme nadprirodzené vedenie. Mladé kresťanstvo skrývalo v sebe veľké protivy. Bez svätého Pneuma by tieto protivy boly rozbily mladý organizmus. Keby sme chceli vec predstaviť trošku zahrotene, mohli by sme povedať: Peter-Jakub značia zákon, Pavol kresťanskú slobodu, ktorá je však najvyššou zodpovednosťou pred Bohom. Cirkev je zbudovaná na zákone tradície viery ako na skale. Ale: „Nevyhášajte Pneuma!" volá Pavol (1 Sol 5, 20). Peter a Pavol sú nie protivy, ale bratia! Zákon ľahko upadne do meravosti, ak nie je kyprený pavlovským Duchom. Môžu nastať časy, keď je ohrozená pavlovská sloboda, keď pokušiteľ pristúpi k Petrovi. Vtedy musí povstať Pavol. Ale boly i časy, keď bola ohrozená petrovská tradícia. Vtedy zasiahnuť musí Peter. Nieto petrovskej alebo pavlovskej Cirkvi vo výlučnom smysle a niet ani premoženia oboch nejakou jánovskou Cirkvou budúcnosti. Lebo Peter, Pavol a Ján sú rovnorodí učeníci Pánovi a Duch Krista udržuje všetko.

A napokon ešte jedna otázka. Ako vysvetliť mlčanie Skutkov apoštolských o tomto dni v Antiochii? Nemožno povedať, že Lukáš by nebol vedel o ňom, tobôž že i sám bol Antiochijčan. Tu vskutku stojíme pred problémom. Ale Písmo sväté nás často stavia pred záhady. Nie je potrebné k spáse, aby sme všetko vedeli riešiť. Vždy musíme mať pred očami, že Lukáš nie je len dejepiscom, ale i mužom Cirkvi, vedomým svojej zodpovednosti. Vie podobne ako Tacitus niekoľkými slovami charakterizovať osoby a okolnosti, vie upotrebiť správne svetlá a prízvuky. Ak niečo nevraví, tak to tiež má význam. Ako svätý spisovateľ píše predovšetkým pre svoj čas, nie pre senzáciu budúcich storočí. Kde to žiada nejaký účel, určitý

záujem Cirkvi, ktorý my neskorší už nepoznáme, tam spokojne obetuje — nie dejinnú pravdu, Bože chráň! — ale uspokojenie našej zvedavosti. Jeho kniha bola uverejnená hodne neskoršie, vari 15 rokov po tejto prihode. Medzitým však sa situácia už bola zmenila, smierenie obidvoch strán pekne postupovalo. Staré protivy sa pominuly, nebolo treba teda rozodierať staré rany. Takto sa asi stalo, že Lukáš svojou zvyčajnou ušľachtilosťou a jemnocitom zodpovedného muža mlčky prešiel ponad túto udalosť.

21. ROZPADNUTIE JEDNÉHO PRIATEĽSTVA

Skt 15, 35--39.

Keď sa v antiochijskej cirkvi trošku utišil jasot nad uznaním tak ťažko vydobytej slobody, vraví sa v Skutkoch apoštolských veľmi významne: „Pavol a Barnabáš však ostali v Antiochii a spolu s mnohými inými ohlášali slovo Pánovo." Zdalo sa, že slnko nikdy nezapadne nad neskalenou harmóniou týchto dvoch mužov, ktorí roky bok po boku bojovali a trpeli za Krista. Netušili, že prv než sa skončí rok, nastane trhlina v ich priateľstve, že sa rozídu a nikdy viac nespoja svoju misijnú prácu. Služba evanjeliu žiada veľa obetí srdca. A neraz je pri tom aj kúsoček osobnej viny.

Prešiel istý čas od veľkého dňa v Antiochii. Pavla zas vábil do diaľav jeho misionársky putovný pud, aby zabezpečil výdobytky prvej cesty a získal širší okruh. Nemrzel sa na svojho priateľa Barnabáša pre jeho postoj v otázke zákona — rýchle vedel zabudnúť nemilé veci! —, čo vidíme aj z pozvania, aby šiel s ním a obnovil spoločne zažité dušpastierske radosti a starosti návštevou u obrátených bratov. Veď čože spája ľudí pevnejšie ako spoločná práca za Krista? Barnabáš s radosťou bol hotový ísť. Mal však jedno želanie, aby smel vziať aj svojho bratanca Marka. „Tento už dávno oľutoval svoje zbehnutie v Perge a strýko mu chcel dať príležitosť, aby vybrúsil štrbinu."[50] Lenže Pavol ako zodpovedný vodca misie sa domnieval, že musí zamietnuť túto žiadosť. Toto odmietnutie nebolo osobne zahrotené. Ale mal neobyčajne vysokú mienku o zodpovednosti apoštola a na seba samého kládol tie najvyššie požiadavky úplne venovať sa dielu. Nepokladal Marka za dosť vyzretého pre ťažký úrad misionársky. Nepokladal ho ešte za schopného na vyššie zriekanie sa. Možno sa aj obával, že Marek má priveľký vplyv na Barnabáša a že by mohol rušiť jeho plány, keby dvaja stáli proti jednému. Misijný život je príliš vážna vec, než by smela byť ohrozená príbuzenskými ohľadmi. Pavol bol v tomto bode neústupný. Mal pravdu? Neposudzoval Marka

pritvrdo? Barnabáš smýšľal v tejto otázke miernejšie, a jednako obidvaja boli rovnako múdri a svätí mužovia s dobrým úsudkom a veľkými skúsenosťami. Sú isté veci v posudzovaní charakteru, o ktorých môže mať neomylný úsudok len Vševediaci a ktoré my ľudia môžeme vidieť vždy len cez prizmu nášho omylu schopného rozumu a sympatie. Barnabáš nástojil na svojom želaní a spor oboch apoštolov sa tak priostril — Skutky apoštolské upotrebujú tu výraz „paroxyzmus", t. j. roztrpčenosť —, že sa rozišli, rozdelili si misijné územia a napotom šli rôznymi cestami. Barnabáš si vybral za misie svoj domovský ostrov Cyprus a odplával ta s Markom. Takto sa rozpadlo staré misijné priateľstvo na úskalí osobnej otázky. Týmto rozchodom oboch apoštolov strácame s očú Barnabášovu stopu. Zas sa vracia zo svetelného okruhu svojho veľkého priateľa do šera legendy.

Keď hľadíme na prípad čisto ľudsky, Barnabášov postoj by sa nám mohol zdať sympatickejším. Pavol jednako asi pritvrdo posudzoval mladého Marka, ktorý aj jemu samému bol neskoršie veľmi nápomocný a ktorému sa vďačíme za druhé evanjelium. A zdá sa nám, že aj proti Barnabášovi bol tvrdý, takmer nespravodlivý. Veď za veľa sa vďačil Barnabášovi, ktorý opätovne požehnane zasiahol do jeho života a vytiahol ho z temnoty. Ale ako jeho duch postupoval od poznania k poznaniu, podobne dialo sa aj jeho úplné vrastenie do Krista postupne. „Nepodarilo sa mu vždy zvládnuť búrlivý tep svojho srdca... Bez každého pozemského prášku šiel touto zemou len Jeden, ktorý nebol v nijakej prírodnej spojitosti s Adamom."[35a] Je to vždy bolestné, keď staré posvätené priateľstvo, hoci i len na čas, sa rozpadne, keď priatelia sa rozídu a nevedia sa nájsť. A práve pre vzájomnú náklonnosť bol ich rozchod tým ťažší.

Písmo sväté je zázračne úprimné ohľadom chýb svojich hrdinov, a preto je nám aj dané ako kniha na poučenie, polepšenie a výchovu (2 Tim 3, 16) a na potechu (Rim 15, 4), že Boh aj naše chyby môže obrátiť na požehnanie pre kráľovstvo Božie. Hoci sa nám v tomto prípade Barnabáš vidí ľudskejším a láskyhodnejším, ani Pavlov postoj nie je bez veľkosti. Celkom sa venoval svojmu veľkému dielu. Bol mužom činu a účastný bol sudby tých mužov činu, ktorí neraz musia pokračovať proti vlastnému srdcu, napohľad bez srdca. Teda nesmýšľajme malicherne! Bolo by šťastie, keby i naše rozpory mali takú šľachetnú príčinu![51] A nemyslime, že Pavol bol bezcitný a tvrdý ako diamant! Ako často sa asi rozpamätúval na deň, keď Barnabáš bol

jediný, čo veril v neho, hoci všetci mu nedôverovali, a najmä na nezabudnuteľný deň, keď Barnabáš prišiel po neho do Tarzu a konečne na deň v Lystre, keď Barnabáš s plačom a zármutkom sa sklonil v noci nad svojho priateľa, ktorého mal za mŕtveho! Takéto pásky srdc nemožno pretrhnúť, aby srdce nekrvácalo pritom.

Roky však zas všetko usporiadaly. „Neskoršie zas nadviazali styk a rozprávali si vzájomne o svojich misijných prácach."[78] To vysvitá z 1 Kor 9, 6. Pavol tu pochvalne spomína svojho priateľa, že podobne ako on nevzal si na putovania družku ciest a vždy žil zo svojej práce, neprijímajúc podporu od obcí. A čo sa týka posudzovania Marka, skutočnosti neskoršie daly za pravdu Barnabášovi. Marek sa stal odvážnym, nezištným a veľkorysým mužom, ktorý preukázal cenné služby tak Petrovi ako aj Pavlovi a ktorého meno ako pôvodcu druhého evanjelia oslavuje celé kresťanstvo. Aj svätec a génius sa môže mýliť. Pavol neváhal napraviť krivdu. Neskoršie píše zo svojho väzenia v Ríme Kolosanom: „Pozdravuje vás Marek, Barnabášov bratanec; o ňom ste už dostali pokyny. Ak príde k vám, prijmiteže ho priateľsky!" (Kol 4, 10.) Za ostatného väznenia zasa má pred sebou Markov obraz a píše Timotejovi: „Priveď mi Marka! Je veľmi užitočný pre moju službu" (2 Tim 4, 11). To dokazuje, že zmizla zpomedzi nich každá chmárka. Zasa sa stretli vo vzájomnom porozumení a, čo je ešte viac — vo väzení! (Flm 24.)

Ak hľadíme na veci s vyššieho stanoviska, musíme povedať, že aj tu sa zamiešala vyššia moc. Pre Barnabáša bolo by bývalo natrvalo nemožné pracovať celý život po boku Pavlovom v úlohe podriadeného, vždy stáť v tôni väčšieho na druhom mieste.[32] Na to bol priliš významný. Keby nebola nastala roztržka, asi nikdy by sa neboli rozišli a jeho vodcovské vlastnosti neboly by našly dostatočné pole pôsobnosti. A veru zasluhoval si samostatné pracovné pole. Sotva bolo kedy šľachetnejšieho, vernejšieho, bezzištnejšieho priateľa ako Barnabáš. Nebol búrlivák a útočník, nevytvoril ako Pavol originálne myšlienky, ale jeho mierna vážnosť, jeho milé oko, jeho teplý pohľad, jeho otcovský tón, jeho nezvyčajný dar prorockého napomínania, ktorý je naznačený aj jeho menom, to všetko pôsobilo akosi okúzľujúco, zachytávalo a potešovalo a rýchle mu získavalo srdcia. Bol prítulná povaha, ostal verný svojej vlasti a tam chcel byť aj pochovaný. Jeho hrob ukazujú na dve hodiny cesty severne od Famagusty. V svojich myšlienkach a v spôsobe ohlášania navždy ostal učeníkom a poddaným svojho priateľa Pavla.

pôvodcu listu Židom, v ktorom je toľko pavlovského myšlien kového pokladu, je asi len predpoklad. Aj Origenes obdivuje na tomto kánonickom, ale anonymnom liste elegantnú formu, od lišnú od ostatných listov Pavlových, dobrú gréčtinu, harmo nickú, vyrovnanú vetnú stavbu bez nesrovnalostí a búrlivých nepravidelností, ktorá by vskutku mohla odzrkadľovať krásnu spokojnú dušu Barnabášovu. Ako rodák z Cypru bol oboznámený aj s alexandrijskou duchovosťou, ktorá sa kde-tu ozýva v liste Židom. Rozhodne však tento list by lepšie odzrkadľoval ducha tohto šľachetného muža ako tzv. Barnabášov list, ktorý nejaký priemerný, neznámy spisovateľ prikrášlil menom apoštolovým, hoci aj istá milá forma by mohla budiť zdanie, ako by bol od samého Barnabáša.[20] List Židom, hoci písaný neznámou rukou, Cirkev jednako právom prevzala do svojho kánonu lebo je stvárnený duchom sv. Pavla a krásne odzrkadľuje duchovnú príbuznosť učiteľa a priateľa, nech ním bol ktokoľvek

V. DRUHÁ MISIJNÁ CESTA

22. »Ó TIMOTEJ!« (1 Tim 6, 20)

Skt 15, 39—16, 5.

Sme asi v marci roku 49. Zase nadišiel čas, keď králi sa vyberali do vojen, kupci a misionári do cudziny. Pavol cítil neskrotnú túžbu, ktorá ho viedla čoraz ďalej: smerom na západ, vždy na západ! Efez — Korint — Rím — Španielsko! Rím bol tajným, nevysloveným cieľom jeho túžob. Tento kráľovský orol sa mohol rozkolotať len v rímskom svetovom priestore. Barnabáš a Marek už odplávali na Cyprus. A teraz odbila i Pavlova hodina.

Pavol nerád cestoval sám, už i pre záchvaty malárie, ale i zodpovedne Pánovmu príkazu, ktorý po dvoch vyslal svojich učeníkov. S i l a s bol pre neho súcim druhom: bol verný, šľachetného smýšľania, hotový na každú obeť, bez židovskej úzkoprsosti. Pre Pavla bolo veľmi príjemné, že mohol mať pri sebe člena jeruzalemskej cirkvi, ba čo viac člena, ktorý stál veľmi blízko k Petrovi (1 Pt 5, 12). Z toho vidíme aj to, že neshoda s Petrom nezanechala nijaký osobný pocit podráždenosti. Silas ako spojka s Jeruzalemom bol pre Pavla cenným potvrdením, že materská cirkev ho uznala. A čo bolo zvlášť cenné vzhľadom na štátne úrady: Silas bol tiež rímskym občanom. Silasa zrejme získal Pavlov smelý podnikavý duch, ponavštevovať kultúrne strediská v Iónii a pri Egejskom mori. Aj j e m u sa stal Pavol osudom. Kto sa len priblížil k silopoľu tohto muža, bol ním strhnutý, nevedel sa viac odputnať od neho. Pavol rád upotreboval pre Silasa zvučné meno Silvanus, lebo v ňom väčšmi znela šírka rímskeho životného priestoru. (D 10)

Tento raz sa rozhodol Pavol pre c e s t u p o s u c h e j z e m i, chcejúc súčasne navštíviť a posilniť aj nové obce v severnej Sýrii a v Cilicii. Vybrali sa smerom na sever popri antiochijskom stave. Potom sa začal výstup na pohorie Amanus znamenitou rímskou cestou, najprv pomedzi vavrínové a myrtové

kry, vyššie cez bukové a piniové lesy. Romanticky rozložený rímsky kastel Pagre, ktorého zrúcaniny ešte dnes stoja, chránil prístup k priesmyku cez Amanus, ležiacemu vo výške 900 metrov. Naši priatelia vydychujúc ešte raz sa odtiaľ obzreli na milú antiochijskú rovinu. O hodinu sa ponorili do priesmyku (dnes priesmyk Beilan), ktorý starí volali „Sýrskou bránou".

Starou rímskou cestou, ktorej čierne bazaltove dláždenie ešte dnes vidno, šli Pavol a Silas v hukote pramenistých riav dolu k zálivu Alexandrettskému (dnes Iskenderun). Toto prístavné mesto, krásne ležiace vo venci hôr, založil Alexander ako východisko veľkých karavanárskych ciest do Mezopotámie. Tu vstúpili na rovinu a svetodejinné bojište pri Isse, kde víťazstvom Macedonca nad Dariom (roku 333 pr. Kr.) sa rozhodol osud Ázie a Európy. Táto Alexandrova bitka vždy zamestnávala fantáziu potomstva. Bola rodnou chvíľou helenizmu, orientálneho svetového Gréctva a prelomom v hati, cez ktorý slialy sa kultúrne prúdy Východu a Západu. Takto sa stal veľký „oráč" nevedomky pripravovateľom evanjelia. Lebo „bez svetovej vlády gréckej reči a kultúry, ktorá založená bola touto bitkou, a bez rímskej vlády nad Orientom, ktorú pripravila, Pavlov veľký pochod svetom rímskeho impéria by bol vonkoncom nemysliteľný".[50]

Za krásnou krivkou nádherného zálivu dotkli sa misionári na svojom putovaní Mopsuestie (dnes Missis), mesta dobre známeho z neskorších cirkevných dejín, o ktorého bývalom význame dnes svedčí už len Akropola so zrúcaninami hradu, a cez Adanu došli do Tarzu, vlasti Pavlovej mladosti.[50] Pavol poznal všetky tieto mestá už zo skoršej cesty týmto územím (Gal 1, 21). Misionári všade pobudli u bratov niekoľko dní a oznámili im jeruzalemské rozhodnutia, ktoré dovoľovaly pohanokresťanom i židokresťanom v Kristovej láske jesť z toho istého chleba a piť z toho istého kalicha.

Pavol a Silas si zaobstarali stan a zásoby, ktoré pozostávaly asi z tvrdých suchárov, olív a sušeného ovocia, a rozlúčili sa. Tarzus bol východiskom veľkej karavanárskej cesty cez Taurus do Lykaonie a Kapadocie. Cicero píše v svojom liste Attikovi (5, 21): „Cez Taurus pre sneh nemožno prejsť pred začiatkom júna". Apoštolov odchod nemôžeme preto určiť na skorší čas ako pred koncom mája. Prvý deň viedol popri letných sídlach bohatých cilických občanov a rozprestrel pred nimi všetku nádheru vysokohorskej doliny. Druhý deň sa začala najťažšia časť cesty. Taurus v Pamfýlii, ktorým prešiel Pavol pred rokmi, ne-

možno ani porovnať s divokosťou cilického Tauru, ktorý fantasticky rozodiera obzor, a „Cilickej brány", ktorú volali aj Čertovou úžľabinou a ktorá bola taká úzka, že za vojenných čias ju bolo možno zatarasiť. Dnes 70 tunelmi sa vinie Bagdadská železnica, vybudovaná nemeckým inžinierskym umením, cez horskú reťaz, ktorú prebija Tarzus-Ca mnohými vodopádmi. „Moderný cestovateľ s úžasom hľadí dnes s pohodlného vozňa anatolskej železnice, ktorej trať vybudovalo inžinierske umenie, alebo s autocesty na zvyšky antickej cesty, ktorú vylámali do skaly Asýrčania, Peržania a rímski inžinieri."[9] Stará vojenská cesta, ktorou stúpali Pavol a Silas, viedla ďalej západne od čakytskej úžľabiny divým priesmykom. Steny tejto vápencovej úžiny sa týčia do výšky niekoľko sto metrov, na niektorých miestach sa približujú až na dvanásť krokov a vysoko nad nimi vrúbia hrebeň osamelé svrčiny a zahaľujú úžinu do šera. Úžľabinou hučí ricka a necháva medzi skalou a brehom chodník len na niekoľko málo stôp.[56] Cez vodu vedú neraz len prehodené trámy. Na najužšom mieste ešte dnes vidno úlomky skalného oltára a dve votívne tabule, ktorých nadpis však zničil čas. „Touto bránou šly mečové čepele z Damasku a balzam z Jericha; touto bránou putovalo Slovo, ktoré telom sa stalo v Galilei a potom duchom pre celý svet."[9] Jeho prvými poslami boli títo dvaja osamelí pútnici, ktorí stúpali v podkasaných sukniciach, so svinutým plášťom a s ľahkou batožinou chudoby, vystrojení však zbraňou Ducha. Tušili vari, že ukazovali cestu tým kresťanským potomkom, ktorí sa vyberú oslobodiť kolísku i hrob Pánov, a ktorí v úžase nad divokosťou tejto úžľabiny nazvú ju „Judášovou bránou"? Tušili, že ich sejba raz zase bude zničená náboženským a nacionálnym fanatizmom naštvaných mohamedánskych vrahov, ktorých zúreniu padlo za obeť tisíce arménskych kresťanov, pričom telá povražděných odnášaly k moru strhujúce vlny zjari rozvodnených tokov Kydna a Saru, a že cilická zem každodenne poznovu sa bude napájať krvou kresťanských mučenikov?[9] Aj sám Pavol by bol musel ustrnúť od hrôzy nad tragédiou ľudských dejín. Boh však milostivo zahalil pohľad človeka obmedzenosťou vedomia a závojom budúcnosti. Len jeden mohol víťazne znieść a premôcť pohľad na gorgonskú tvár hriechu a démonov, ten Jediný, ktorý prešiel utrpením Getsemani a Golgoty, a čoskoro i Jemu vyhnala táto vízia budúcnosti krvavý pot z pórov!

Antická cesta, miestami podkopaná alebo brvnami rozšírená, viedla pozdĺž východnej skalnej steny. Nad stenou týčia sa na strmej výšine zrúcaniny starej arabskej pevnosti. A teraz

stáli Pavol a Silas pred chýrnou Cilickou bránou, skalným priesmykom „niekoľko sto metrov vysokým, sotva 20 metrov širokým, ktorým sa rútila rieka, nechávajúca na cestu len 4½ metra."[69] Niekoľko do skaly vykresaných, zvetralých nápisov je dokumentárnym dôkazom, že tade šli kedysi veľkí výbojcovia svetových dejín: faraóni, Asýrčania, perzskí veľkráli Xerxes a Darius, Alexander, Harun al Rašid a Gottfried z Bouillonu. Po prekonaní najvyššej reťaze Tauru sa rozširuje úžľabina v nádhernú dolinu, ktorá na druhej strane zas vystupuje k priesmyku Bulgar-Dagu (3560 m), mohutného to vápencového masívu. Štyri dni potrebuje jazdec na zdolanie tejto 120 km dlhej horskej cesty. „Keďže mosty, ak kde vôbec boly, podobne ako i dnes boly v životunebezpečnom stave, museli naši pútnici neraz, ako za Barbarosových čias, na koni alebo bez neho preplávať cez vody."[50] Len zriedka sa im dostalo v rímskom vojenskom strážnom domku ochrany proti lúpežníkom a na noc. Na takéto nebezpečenstvá myslel Pavol, keď neskoršie písal: „Veľa som cestoval. Bol som v nebezpečenstve na riekach, medzi lúpežníkmi, v nebezpečenstve na púšti, o hlade a smäde" (2 Kor 11, 26). Nikde nemáme ani náznaku, že by bol Pavol použil dobrodenie jazdného zvieraťa. Ale aj tak by nebol býval kratochvíľou sostup do nedohľadnej, holej, vyhasnutými kráterми venčenej roviny južnej Kapadocie. Keď sa spustia dažde, celý kraj sa premení na jediný močiar. Bez vodcu oboznámeného s miestnymi pomermi ľahko môže tu jazdec i zviera biedne utonúť v bahne. Bola to prastará hetitská zem. Kde-tu vykresaná bola do skaly hrubá postava s hroznom a klasom. Bol to starý hetitský boh Sandan. Pavol ho už poznal z Tarzu.

Po sedemdňovom pochode konečne došli dvaja pútnici cez Kybistru a Herakleu, kde možno už našli kresťanskú obec, do príveteivej D e r b e. Ľudia s jasotom sa shrkli vôkol misionárov. Kde je Barnabáš? — bola ich prvá otázka. Gajus a presbyteri prišli podvečer so všakovými ťažkosťami a otázkami. Nie sú ešte dosť vyučení a vtedy ešte nebolo písaného evanjelia. V L y s t r e čakala istá verná rodina na svojho duchovného otca. Timotej dorástol na nádherne sa rozvíjajúceho, krásneho muža. Jeho neznesvätená mladosť, jeho nábožnosť a múdrosť zapáčily sa Apoštolovi. Uskutočnil jeho najkrajšie nádeje. Bol rovnako milý od prírody ako i z milosti. Sú ľudia, ktorým z očú žiari synovstvo Božie. Taký bol Timotej. Po prvý raz zacítil Pavol radosť tej ideálne-ľudskej lásky, ktorá — posvätená Synom Božím — neustále vykvitá v Cirkvi zo spoločného priateľstva

s Kristom. Cítil aj to, že podobne, ako robil Majster, aj on si musí vychovať školu učeníkov, ktorí budú pokračovať v jeho diele, keď jemu raz vypadne z rúk. Pavol sa zdôveril s plánom svojho srdca Timotejovi a predniesol jeho matke Eunike a starej matke Lois želanie, aby venovali svojho syna Pánovi. To isté bolo asi aj tajnou túžbou samej rodiny, a takto sa stretly obidve stránky v tom istom želaní. Sväté písmo vedel Timotej takmer nazpamäť. Matka a stará matka už od decka navádzaly chlapca, aby ho čítal. Krásny príklad, že kňazské povolania nepovstávajú umele, ale prirodzene vyrastajú z lona kresťanskej rodiny. Bolo to aj svedectvom, že rodina mala spoločensky vyššie postavenie. Timotej hovoril a písal po grécky ako rodený Grék. Ako tajomník mohol teda vykonávať Apoštolovi najcennejšie služby. Pavol pripravil ho na kňazskú posviacku a vyžiadal si úsudok predstavených z Lystry a Ikonia. Títo sa nevedeli dosť prenachváliť šľachetné spravovanie mladého muža, ktorý vari už aj bol užitočný ako predčitateľ pri bohoslužbách a pri iných cirkevných službách. Shromaždenie starších spolu s Pavlom položilo ruky na hlavu mladíkovu. Ak sa poukazy v Apoštolových listoch Timotejovi vzťahujú na túto slávnosť a nie na neskoršiu biskupskú posviacku, tak predniesli pritom Pavol i starší rozmanité preslovy („proroctvá") a sám Timotej „složil dobré vyznanie viery pred mnohými svedkami" (1 Tim 1, 18; 6, 12; 2 Tim 2, 2). Najdojatejšími účastníkmi tejto prvej misijnej kňazskej posviacky, o ktorej máme zprávu, boly zaiste Eunike a Lois. Obeta týchto dvoch osamelých žien istotne patrí k najväčším a najkrajším obetám, aké kedy prinesené boly v kráľovstve Božom.[32]

Timotejov otec očividne už dávno bol mŕtvy. Jemu kvôli sa zriekla matka obrezania chlapca. To bola istá ťažkosť, keď uvážime predsudky mnohých židov a židokresťanov. Podľa zákona chlapec mal byť matkinho náboženstva. To mohlo pritiahnuť na misijné dielo ostrú kritiku, prenasledovanie, zazlievanie. Pavol „nikdy by nebol smel vziať Timotea do synagogy, lebo už tým prvým krokom by bol na smrť urazil bratov, ktorých chcel získať."[50] Celé množstvo úzkostlivých ľudí by bolo malo pochybnosti. Pavol sa rýchle rozhodol predísť všetkým pochybnostiam. U Tita odoprel obriezku, lebo tento bol pohanského pôvodu a obriezku žiadali zásadne. Tento prípad bol iný. Tu je ceremónia čisto vecou oportunity, a z druhoradých otázok Pavol nikdy nerobil vec meravých zásad. Pred očami má neustále len veľký cieľ a prostriedky sa neustále menia. Proti-

nici však nevedeli a nechceli porozumieť tento vyšší smysel Apoštolov. Neskoršie mu vyhadzovali na oči nedôslednosť: nemá, vraj, zásad, chce sa, vraj, len páčiť ľuďom (Gal 1, 10).

Šťastie mladého novokňaza čoskoro sa zmenilo na bolesť rozlúčky. Mal ísť s Pavlom a možno nikdy viac neuzrieť svoju vlasť. Mužná duša Apoštolova vzbudila v mladíkovi silu a vysoký vzlet svojich myšlienok a prebudila v ňom schopnosť venovať sa nadprirodzeným cieľom. A Pavol tiež bol šťastný pre jeho nežnú náklonnosť a povďačnú prítulnosť, ktorú potrebujú aj vážni duchovia, ak sa nemajú stratiť v osamelých výškach. Timotej vždy bol pri Pavlovi so svojím nežným spolucítením za častých návalov nemoci, za utrápených nocí, za „starostí o všetky cirkvc", keď sa cítil na konci svojich síl. Šiel s ním do Korintu, do Efezu, do Jeruzalema a do Ríma. Bol mu neúnavným tajomníkom, dôkladne oboznámeným s duchom a rečou majstrovou, kým takzv. pastorálne listy, na ktorých nemal účasti, prezrádzajú celkom inú ruku. Vďačnou rozpomienkou na tieto nedoceniteľné služby píše Pavol dojate zo svojho prvého rímskeho zajatia: „Nemám nikoho iného, kto by so mnou tak rovnako cítil a smýšľal... Obstál: ako syn otcovi, tak mi pomáhal v službe evanjeliu" (Flp 2, 20, 22). Otcovskou hrdosťou ho volám svojím „pravým synom vo viere" (1 Tim 1, 2). Vždy mu je milým synom: veď v otcových očiach syn vždy je mladý. Zaujímavé je pozorovať generačný problém v cirkevných dejinách: ako za pôvodnou, samostatnou, tvorivou generáciou s nezlomnou vôľou a výraznou osobnosťou nasleduje druhá, ktorá nemá týchto vlastností generácie prvej, ktorá však prijaté dojmy a náuky podáva ďalej učenlivým duchom a veľkou vernosťou: „Quod didicerunt, docuerunt: quod acceperunt, tradiderunt". Táto stará veta výstižne označuje druhú generáciu apoštolských Otcov. Nesmieme zazlievať týmto mužom 2. storočia, že nemali originality, že neboli tvoriví. Podľa plánu Prozreteľnosti ani nesmeli byť takí.[32]

23. »LUKÁŠ, MILOVANÝ LEKÁR« (Kol 4, 14)

Skt 16, 5—10.

Juhogalatské cirkvi zas boly posilnené a upevnené. Kam teraz? Pavol chcel orať pôdu dosiaľ neobrábanú. Na západ, vždy len na západ ho hnalo. Zas sa mu objavil v duchu starý plán, ktorý mu pravdepodobne už za prvej cesty prekrižila len nemoc. Isť údolím Lykosu a Meandra k iónskemu pobrežiu? Cez Apameu viedla rímska cesta priamo z Metropolis do Efezu. Ale „Duch Boží stál proti nim". Orientálec sa dával pri dôležitých rozhodnutiach viesť oveľa viac tušeniami, náznakmi, vyššími vnuknutiami, božskými vplyvmi, vnútornými hlasmi, než my to dnes chápeme. Žil viac v sfére nadzemskej, cítil sa v rukách vyšších mocností, ktorých vôľu chcel zvedieť skúmaním hviezd a snov. Tento orientálny duchovný postoj viedol v pohanstve, ako to vieme z Homéra a veštiarstva, k nejednej povere. Ale s druhej strany spočíva aj na prastarom hlbokom poznatku podvedomých dejov. A na tento pravý duševný podklad môže nadviazať i božské vedenie. Pavol a jeho sprievodcovia radili sa s Bohom o svojich misijných plánoch. Jedna z najnápadnejších skutočností Skutkov apoštolských je, ako sa Pavol so svojimi misijnými cestami celkom odovzdáva božskému vedeniu, ktoré sa aj tu prejavilo istými znakmi, zprávami, ťažkosťami cesty, možno aj zemetrasením, prorockými hlasmi pri bohoslužbách alebo snami.[35a] V Apamei sa rozchádzaly cesty a tu odznelo prvé veto „Ducha". Čudná vec! Veď z Efezu by bolo malo evanjelium neohraničenú možnosť vyžarovania! Pavol však nepremýšľal, on je vždy mužom rýchleho rozhodnutia. Ak Duch Boží zatvára jednu cestu, necháva mnohé iné otvorené. Z maloázijských provincií bolo teraz možno myslieť na Myziu, Bitýniu a Severnú Galáciu. Teda na sever! Takto prišli pravdepodobne cez Akmoniu, alebo Synnadu, Akroenos, Kotyeum do D o r y l e a (Eskišer), najdôležitejšieho cestného, dnes železničného uzla v severnej Frýgii a súčasne západnej hranice vlastného územia Galácie. Pavla však vábilo nie vnútrozemie ale more. Preto sa rozho-

dol za Bitýniu s jej bohatými obchodnými centrami a pobrežnými mestami: Prusa, Nicea, Nikomedia, Chalcedon. Tu ležal pred nimi mohutný horský masív Olympu ako brániaca natiahnutá ruka. A zase prišlo z neba veto, nie však pozitívny pokyn. Nenašli prechodu.

Bolo to asi zjari roku 49, keď bezradne stáli na rozhraní štyroch zemí: Frýgie, Myzie, Bitýnie a Galácie. Tu im ľahko mohla napadnúť myšlienka, odbočiť severne do Severnej Galácie, do Pessina a Ancyry, do kraja Tektosagov, Tolistobogiov a Trokmerov. Výbežky a roztrúsené zvyšky týchto kočovanie milujúcich kmeňov poznal Pavol už v Južnej Galácii a obľúbil si ich. Veľa vysvetľovateľov pripúšťa, že Pavol sa skutočne aj vydal touto cestou a tu bol zdržaný onemocnením (Gal 4, 13). Ale Lukáš ani slova nepíše o takomto významnom založení severogalatskej cirkvi, hoci píše vlastne len misijné dejiny.[D11] Okrem toho museli by sme pridať aspoň rok. Ale nevedno, odkiaľ vziať ten čas, lebo v marci 51 je Pavol už isto v Aténach. No, nechceme rozbíjať obľúbené mienky. Ak Pavol skutočne zabočil na sever, poznal tu veľmi zaujímavý národík.

Tento národík už aj preto nás má zaujímať, lebo kvapka jeho krvi koluje ešte v nemeckých žilách. Galaťania je totižto grécke meno pre Galov alebo Keltov, ktorí sídlili kedysi v Nemecku. Okolo roku 280 pr. Kr. vyrazilo niekoľko týchto kmeňov s kraja okolo Toulouse do dunajských zemí a cez Balkán a Grécko (Delfy boly v najväčšom nebezpečenstve!) vpadlo do Malej Ázie. Nalúpežničili sa do chuti a konečne sa osadili na obidvoch brehoch Halysu, kde založili mestá Pessinus, Ancyra (dnešná Ankara) a Tavium. Ich kráľ Amyntas v službách Rimanov rozšíril svoju vládu na Malú Arméniu, Pizidiu, Lykaoniu a Izauriu. Tieto barbarské kmene už veľmi včas vzbudily u Grékov strach a hrôzu, ale i záujem, ktorý m. i. prejavuje sa aj v umení. Atalovi I. z Pergamu podarilo sa skvelým víťazstvom r. 240 vyhnať Galaťanov zo svojho kráľovstva. Na pamiatku tohto víťazstva venoval votívny dar s mnohými postavami na Akropolu v Aténach. Ešte dnes zachovávajú v Ríme dve najväčšie diela pergamského umenia rozpomienku na tento vpád Keltov: takzv. „umierajúci Gal" a „skupina Galov" (Pausanias X, 19).

Títo drsní, ale v podstate dobrosrdeční ľudia okrem gréčtiny hovorili podľa Jeronýma (Ep. ad Gal., Predslov) aj keltským nárečím svojej bývalej galskej vlasti. Takí boli, ako ich opisoval už Cézar: vedychtiví, zvedaví, živého ducha, ale i chvastúnski,

ľahko vznetliví, bežiaci za čudami, nadúvajúci sa, v citoch trošku prepjatí a milí. Ako bojovníci boli v prvom nápore nepremožiteľní, ale nemali vytrvanlivosti. Podobné charakterové vlastnosti badáme ešte dnes na írskom národe. Nuž nie div, že tento vysoko nadaný kmeň, ktorého záľubou vo vandrovaní roztrúsené zvyšky poznali sme už v Južnej Galácii, svojou obzvláštnou ľahkosťou a premenlivosťou prijal nové náboženstvo, ale čoskoro zasa sa dal zviesť. V kraji boli i židovskí obchodníci, čo dosvedčuje istý nápis v Augustovom chráme v Ancyre, takzv. „Augustov závet". Severní Galatania pridržiavali sa ešte svojho starého rozdelenia na kmene a čeľade, ale svojmu starému druidskému kultu sa zpreneverili. Raz tancujú a spievajú v chráme Kybely, raz počúvajú staré bájky o bohoch a spevy svojich bardov, raz zvedavo načúvajú židov v synagogách.[56]

Matka bohov Kybele mala v Pessine hlavný chrám. Jej kňazstvo bolo prevzaté čiastočne od Frýgičanov, čiastočne od Galatanov. Za svojich orgiastických kultových slávností prechádzali po posvätných tancoch priamo do krvavého opojenia a mrzačili sa v zúrivosti fanatizmu. Nie div, že práve tu povstaly rojčivé sekty montanistov a zavíjajúcich dervišov. Zaiste je to sarkastický poukaz na spôsob Kybeliných kňazov, keď Pavol v liste Galatanom (5, 12) privoláva židovčiacim apoštolom obriezky: „Najlepšie bude, keď odrazu celkom sa dajú odrezať!" Pri skalných stenách, v dolinách a hájoch všade stály oltáre a chrámy frýgickej matky bohov. Celé hordy žobravých kňazov vláčily po kraji zahalený obraz bohyne v sprievode vyhrávania na cymbaloch a flautách, za hučania tympanov a bubnov. V týchto kultoch materského božstva a jej milenca alebo syna alebo muža, umierajúceho a povstávajúceho vegetačného boha, či sa volali Kybele—Atis alebo Ištar—Tamuz alebo Astarte—Adonis alebo akokoľvek ináč, prejavoval sa istý náboženský prapud ľudskej duše v primitívnej, často démonicky zpotvorenej podobe. Stretávame sa s nimi všade tam, kde ľudstvo sa povznieslo na vyšší kultúrny stupeň od najsurovších foriem čarodejníctva plodnosti. Pre človeka, ktorý začal pluhom krušiť zem a krotiť a pestovať sväté zvieratá, ako býka alebo kravu, to nebola len hospodárska činnosť, ale kňazská služba vo veľkom kozmickom mystériu plodnosti a vzrastu prírody. Mystická dráma materskej bohyne, umierajúceho a povstávajúceho boha vzrastu, bola náboženským symbolom hospodárskeho kolobehu oranía, sejby a žatvy. Kto si uvedomí tento náboženský prazáklad všetkého ľudského kultúrneho vzostupu, od obrábania pôdy až k vynájdeniu

písma, ba až k vytvoreniu štátu a zakladaniu kolónií u Grékov, objaví v tomto genuinnom, vonkoncom náboženskom pohanstve s apoštolom pohanov pod démonickým nánosom okolo náboženského jadra nie len prekážku, ale aj istú prípravu, akési „praeparatio evangelii" zmŕtvychvstalého Syna Božieho, ktorý sám sa pomenoval umierajúcim zrnkom. Len tak si môžeme utvoriť správny obraz o nesmiernej práci, spojenej s privedením týchto „žobráckych prvkov" k plnej pravde, ktorú vykonal Apoštol v týchto maloázijských obciach,[37] keď poznáme toto náboženské pozadie.

Ale ako sme povedali, celá tá severogalatská odbočka je veľmi problematická a je na nej čosi hmlistého. Pripájame sa preto k mienke lepšie podloženej: Pavol sa obracia z Dorylea na západ. Ženie ho k moru! Cesta viedla cez Aezani, ktorého veľkolepé zrúcaniny, Zeov chrám a jaskynná svätyňa Kybely, ešte dnes prekvapujú, cez rímsky most ponad Rhyndakus pozdĺž južnej hranice Myzie do Tyatiry, domoviny Lýdie, obchodníčky s purpurom. V Pergame stál asi Pavol, podobne ako neskoršie Ján, s odporom pred mohutnou terasovitou stavbou Zeovho oltára, „satanovho trónu" (Zjav 2, 13). Na mohutnom spodobnení bitky bohov na svahu pod holým nebom videl svojich milých Galaťanov predstavených ako barbarov, nad ktorými zvíťazila grécka kultúra. O koľko krajšie bolo víťazstvo Apoštolovo, než víťazstvo pergamských kráľov nad Galaťanmi! Z Adramytia šli cez riedko obývanú Myziu, popri južnom svahu vrchu bohov Idy, s ktorej končiara podľa Homéra prizerali sa bohovia bojom o Tróju, a napokon s ostatnej vyvýšeniny rozprestrela sa pred oči Pavla a jeho sprievodcov pamätná rovina trójska, zvlažovaná Skamandrom a Simoeisom.

Takto prešiel Pavol zdanlivo bezplánovite celú Malú Áziu od juhovýchodu po severozápad. Až tu sa mal dozvedieť, čo zamýšľal „Duch" svojím dvojnásobným vetom: na E u r o p u mal zaútočiť. A pripravený bol už i Homér tejto novej Odysey, jeho životopisec: L u k á š. Tu uzrel Pavol po prvý raz v svojom živote vynárať sa v hmlistej diaľke európsku pevninu a prvý európsky ostrov, Samotrake. Na sever ležalo pri jeho nohách zrúcanisko starého mesta Priamovho. Odtiaľ sa vybral nábožný Eneás, nesúc na chrbte šedivého otca, aby po dlhej bludnej plavbe zakotvil na brehoch Itálie. Rímsky dvorný básnik Vergilius spravil ho praotcom augustovského cisárskeho domu, chcejúc ho tak obklopiť nimbom ctihodných podaní. Preto boly tieto ruiny v očiach Rimanov sväté a vyzdobili ich rímskymi

chrámami. Na druhej strane vyčnievala Patroklova mohyla. Tam vyskočil kedysi Alexander Veľký, naplnený úctou k svojmu hrdinovi Achilovi, v plnej zbrani z lodi na zem a obetoval trójskym hrdinom. Jeho vojvodcovia vybudovali neskoršie na tomto mieste, oproti ostrovu Tenedos, krásne prístavné mesto Alexandria Troas. Cézar sa, vraj, zapodieval istý čas s romantickým snom sem do sídla posvätných spomienok svojho domu preniesť sídlo vlády. Augustus povýšil mesto na italskú kolóniu veteránov. Takto teda podaly si tu ruky Grécko a Rím. Ešte dnes svedčia mohutné zvyšky vodovodov, bránových oblúkov, architrávov, žulových stĺpov, kvádrov zo stadia a divadla o rímskej svetovej moci.

Hoci by Pavol v tarzskej škole ani nebol čítal gréckych básnikov, ktorých jednako príležitostne cituje, predsa musel poznať Homérove spevy, ktoré patrily k všeobecnému školskému vzdelaniu a ktoré vyspevovali všetci pouliční speváci. Aj on mal smysel pre ľudskú veľkosť a nemohol hľadieť na tieto nivy tu bez účasti. Avšak povesti o Grékoch, ktorí pre krásnu ženu podstúpili tu za desať rokov nevypovedateľné veci, nevedely vzbudiť obdiv u tohto Východniara, ktorý prinášal nie povesti, ale skutočnosť a sväté posolstvo. Pavol bol „mužom jedinej myšlienky": získať svet Kristovi. Maratónsky bežec, ktorý mal priniesť do Atén zprávu o víťazstve gréckej floty, ničím sa nedal zdržať v svojom behu, kým úplne vyčerpaný nevykríkol pri cieli víťaznú zvesť a nepadol mŕtvy na zem. Pavol sa cítil rýchlobežcom Božím, ktorý nesie vzrušujúcu víťaznú zvesť: že prišiel Syn Boži, premohol olympských bohov a že ľudstvu sa otvára nová, nádherná budúcnosť. Čo bola proti tomu Trója, čo Ilion?

Pavol bol nadšený, že tu zase uzrel svoje milované more. Svetové more a svetová Cirkev — to bolo spojené v jeho duchu v jednej predstave. Zasa sa vynorila pred Pavlom veľká vízia rímskej svetovej moci. „Obdivoval jej smelého génia, jej lásku k slobode, jej smysel pre poriadok, jej zákonodarný talent, jej vpred sa rútiaci rozmach a jej vyčkávajúcu trpezlivosť". Cítil sa spríbuzneným s týmto rímskym duchom. A jeho tajnou ctižiadosťou bolo: priniesť evanjelium do Ríma. Táto túžba tu asi dostala hmatateľnú podobu. Veď neskoršie napísal Rimanom: „Veľa rokov už túžim prísť k vám" (15, 23). Ale Ježišov Duch neustále zauzďoval toto želanie. „Rím sa mal stať Petrovou doménou".[20]

Po krátkom oddychu sostúpili traja pútnici do Troas. Zdá

sa, že tu nebolo väčšej židovskej skupiny a synagogy. Pavol zaiste nadviazal tu a tam náboženské rozhovory, pripravujúc pôdu pre misie. S ľuďmi, Grékmi a Macedóncami, najľahšie sa bolo možno stretnúť v prístave. Denne prichádzaly sem lode z Európy a odchádzaly do Európy. Pavol sa nevedel rozhodnúť, čo robiť. Toľko lodí tu kotvilo: ktorú si vybrať? A tu zas zasiahol sám Pán a priviedol mu do cesty antiochijského lekára Lukáša, ktorého Pavol poznal už z Antiochie a možno ho aj pokrstil. Na toto stretnutie usudzujeme veľkou pravdepodobnosťou z toho, že pisateľ Skutkov apoštolských sa odteraz slovkom „my" priratúva k cestovnej spoločnosti Apoštolovej. Toto stretnutie dalo cestovným plánom Apoštolovým rozhodný obrat. Lukáš bol prv prozelytom. Aj Euzebius tvrdí, že pochádzal z Antiochie. Jeho neobyčajné znalosti o moreplaveckom umení vedú nás k úsudku, že sa narodil v prístavnom meste alebo veľa cestoval. Veď grécki lekári cestovali vtedy po celom svete. A takto môžeme pripustiť, že Lukáš prevádzal vtedy v Troas prax a ošetroval možno i Pavla, ktorý sa ešte nebol zotavil zo svojej nemoci. Toto Bohom požehnané stretnutie sa vyvinulo v jedno z najúčinnejších priateľstiev v dejinách kresťanstva. Okrem času medzi prvým a druhým pobudnutím Pavlovým vo Filipi vždy nachádzame Lukáša v Apoštolovom sprievode. Bol účastný aj jeho prvého a druhého zajatia v Ríme. Pavol ho tri razy spomína v svojich listoch zo zajatia. Prvý raz v liste Kolosanom (4, 14): „Pozdravuje vás Lukáš, milovaný lekár". Tieto slová znejú ako hlboká povďačnosť trpiaceho Pavla za vernú lekársku starostlivosť o neho. Posiela jeho pozdrav Kolosanom. Teda aj tam musel byť dobre známy. V liste Filemonovi menuje ho Pavol medzi svojimi spolupracovníkmi. Z druhého zajatia v Ríme píše Pavol trošku smutne Timotejovi: „Len sám Lukáš je pri mne" (2 Tim 4, 11). Podľa istého starého prologu k Lukášovmu evanjeliu, pochádzajúceho zaiste z 2. storočia, účinkoval Lukáš, ktorý ostal slobodný, po Pavlovej smrti v Achaji, zomrel 84 ročný v Beocii a pochovali ho v Tébach. Istý odborník preskúmal Lukášovo evanjelium a Skutky apoštolské s hľadiska medicínskych výrazov, ktoré sa v nich nachádzajú, a zistil, že Lukáš musel poznať grécke diela o zdravovede. „Štúdium medicíny bolo na gréckych vysokých školách rovné štúdiu filozofickému. Preto mal Lukáš vo vtedajšom spoločenskom svete postavenie asi ako lekár za našich čias".[39]

V jeho charakterovom obraze napadajú nám tri znaky, ktoré sú čisto grécke. Predovšetkým jeho záľuba v puto-

vaní, najmä jeho láska k moru, pre ktorú bol Pavlovi veľmi sympatický. Jeho presné údaje o plavbách a lodných linkách ukazujú, že svoje umenie prevádzal najmä v prímorských mestách, možno aj ako lodný lekár. V staroveku nik necestoval po mori pre zábavu, ale len za povolaním. Iste poznal niektoré z tých „itinerárií" alebo cestovných máp, ktoré praktickí Rimania zhotovovali pre potrebu cestujúcich a ktoré si dobre môžeme predstaviť na základe takzv. „Peutingerovej tabule".[D 12] Druhý znak je jeho spisovateľská schopnosť. Mal znamenité grécke vzdelanie a vyjadroval sa ľahko a elegantne. Bol ostrý pozorovateľ a svedomitý kronikár. O Ježišovom živote od narodenia až po nanebevstúpenie posbieral od očných a ušných svedkov presné zprávy, starostlivo si ich pozapisoval na papyrusové lístky a neskoršie spracoval z nich knihu. Písal čistejšou gréčtinou ako ostatní novozákonní spisovatelia. Z troch gréckych vysokých škôl v Aténach, Alexandrii a Tarze prichádza asi len tretia do úvahy ako miesto, kde získal svoje vzdelanie. A takto je možné, že jeho známosť s Pavlom pochádza už z tých čias. Ako antický spisovateľ nikdy nehovorí (okrem Lk 1, 3) o sebe v prvej osobe; vždy sa skromne drží v úzadí. Tretím znakom jeho charakteru je jeho mierny, smierlivý duch, jeho šľachetná, nežne cítiaca duša, jeho verná prítulnosť až do smrti. Obdivuje síce veľkého Apoštola, ale jednako vždy ostáva samostatným, umiernenným v slove i myšlienke. „V jeho vecných zprávach je opísaný celý Orient so svojimi meniacimi sa vášňami, so svojimi náhlymi výbuchmi." Je maliar slova, nie farby. Tento spokojný, vyrovnaný muž musel „sa stať životopiscom jedného z najvášnivejších ľudí a najohnivejšieho z Ježišových učeníkov".[20] Aké cenné sú také osobné priateľské svätky tak pre ľudí samých ako aj pre kráľovstvo Božie! Pomocou jasného svetla, ktoré žiari z Pavla, dosiahol aj Lukáš svetový chýr a jeho dielo sa stalo významným pre beh svetových dejín. Takto nám darovala Prozreteľnosť dva životné obrazy rodiacej sa Cirkvi: jeden z ruky Pavla v jeho listoch, rozochvetých bojovnou horlivosťou, druhý zo spokojnej a istej ruky chirurga, ktorý rovnako isto ovládal nôž i písacie rydlo. Orient a Helada spojily svoje najkrajšie dary: hĺbku a žiar prorockej vízie Pavlovej a jasnú krásu myšlienky u Lukáša.

Nemožno pochybovať, že Lukáš, ktorý mal k Macedónii úzke vzťahy, bol prvý, čo obrátil tým smerom Apoštolove myšlienky. Raz večer zasa stál Pavol so svojimi priateľmi na pobreží, kde Európa a Ázia si takrečeno podávajú ruky, shováral sa s mace-

dónskymi námorníkmi a hľadel hen k vrchom Samotrake, miznúcim v zlate západu. Vlny túžby naplnily jeho apoštolskú dušu ako kedysi dušu Gregora Veľkého, keď videl v Ríme mladých britských otrokov. A obrazy z dňa napĺňaly aj jeho nočné vízie. V nočnom snovom videní sa mu objasnil smysel jeho túžby. Videl, ako zpoza mora vznáša sa k nemu ponad vrchy Samotrake postava Macedónca, ktorá prosebne vystierala oproti nemu ruky a vravela: „Prejdi do Macedónie a pomôž nám!" To Európa volala za kresťanstvom. Kedysi vyšiel z Macedónie mladistvý dvaadvadsaťročný hrdina a priniesol dary Západu, grécku reč a filozofiu, na Východ; včuľ Západ duchovne dogazdoval a prosil si najkrajší dar Východu. Dnes vieme, že v snovom živote sa často symbolicky odzrkadľujú najhlbšie túžby človeka. Preto nám aj tento sen umožňuje nazrieť do Pavlovej duše, ktorá poznala len jednu veľkú životnú myšlienku: zaniesť Krista a jeho posolstvo až na koniec zeme.[30]

Od stretnutia s Lukášom a od tohto snového videnia dostala celá západná kultúra nový smer. Nasledujúci deň oznámil Pavol spoločníkom svoj sen. Všetci mali dojem: To je od Pána! Lukáš ako vzdelaný Grék poznal chýrny snový obraz Agamemnonov v podobe Nestorovej, ktorý soslal Zeus, chcejúc oklamať kráľa (Ilias 2, 1—75); ale ako kresťan vedel, že Boh nesosiela klamné obrazy. „Po tomto videní usilovali sme sa čoskoro odcestovať do Macedónie. Usudzovali sme z neho, že Boh nás poslal tam ohlášať evanjelium."

Prejdi k nám! — Cesta nebola ďaleká, sotva dvojdňová plavba! Avšak slová nebolo treba rozumieť len priestorovo, ale duchovne a kultúrne. A v tomto smysle to bola ďaleká cesta. Sýrsko-frýgicko-východniarske smýšľanie bolo Židovi pomerne dosť blízke, ale grécko-macedónska a rímska kultúra bola Apoštolovi ešte ďaleká. Pavol sa musel duchovne prispôsobiť, aby aj pre Grékov sa stal Grékom a pre Rimanov Rimanom. Prejdi! Toto volanie neustále znie aj v ústrety Cirkvi. Musí sa vžiť do myšlienkového, životného a citového spôsobu cudzích národov a rás, nesmie potlačiť Bohom danú, hodnotnú a zdravú prirodu. To by nebolo „prejdenie". Cirkev musí k národom, ktoré chce obrátiť, hovoriť ich rečou. To bol aj nedostatok nemeckých kňazov, ktorí žijúc svojím spôsobom nepoznali reč a citový svet našich predkov, kým neprišli Cyril a Metod, ktorí hovorili a cítili ako oni.[1]

[1] Poslednú vetu upravil prekladateľ.

24. LÝDIA, OBCHODNÍČKA PURPUROM Z FILIPI

Skt 16, 11—15.

Bol to veľký deň v dejinách ľudstva, keď Pavol a jeho traja sprievodcovia po prvý raz vkročili v Macedónii na európsku pôdu. Kedysi býval tu udatný, zdravý a šľachetný národ, ktorý smelým podnikom svojho mladého kráľa sa stal nielen svetoznámym, ale podľa plánu Prozreteľnosti už pred storočiami musel pripravovať evanjeliu cestu po svete. Zázračne jednoducho a vznešene hovorí Písmo sväté v úvode prvej knihy Makabejcov: „A stalo sa, keď Alexander z Macedónie premohol Daria, kráľa Peržanov a Médov, premohol všetky pevnosti, zvládol všetkých kráľov zeme a prenikol až na kraj sveta, tu zamĺkol svet pred jeho tvárou . . . Potom padol na svoje lôžko a poznal, že musí umrieť". Aj najväčší mužovia ľudstva, či sa volajú Alexander alebo Cézar, sú len pripravovateľmi cesty a oráčmi božského Rozsievača a „služobníkmi Božími". Zpomedzi všetkých národov staroveku Macedónci najväčšmi sa ponášali na Rimanov. Od r. 167 pr. Kr. boli Rimani pánmi ich krajiny a rozdelili ju na štyri vládne okresy, z ktorých najvýznamnejšie boly Solúň a Filipi.

Už zďaleka ich vítal Dianin chrám v prístavnom mestečku Neapolis (dnes Kavalla), ktoré teatrálne ležalo na skalnom výbežku pri mori. Kruh na podlahe Mikulášskeho kostola označuje dnes miesto, kde Pavol pristál. Za mestom vystupovali naši pútnici raz po chýrnej rímskej ceste Via Egnatia, raz po chodníku vytesanom do skaly cez pobrežné pohorie Pangeus až do výšky priesmyku, kde sa otvoril pred ich očami nádherný výhľad na sever. Hľadeli nadol do vodnatej údolnej roviny, v ktorej naproti na ostatnom výbežku pohoria sa dvíhalo Filipi s hradným vrchom, Akropolou. Bol to bukolický kraj plný starej pastierskej poézie. S týchto kvetnatých lúčin Asfodela bola kedysi podľa povesti unesená do podsvetia Persefone, aby tam vládla ako kráľovná nad tôňami mŕtvych. Takto vial teda závan nevykúpeného smútku a žalosti nad nivami a srdciami Helady,

kým neprišlo evanjelium o nesmrteľnosti a vzkriesení, ktorého prví poslovia dnes šli týmto krajom. Hen dolu pri riečke Gangas padli Brutus a Kasius v boji o slobodu Ríma proti Markovi Antoniovi a Oktaviánovi (r. 42 pr. Kr.). A včuľ sa zjavujú poslovia novej slobody, heroldi nového dobývateľa sveta, ktorý bez meča viac vykonal za slobodu sveta ako všetci bojovníci za slobodu spolu.[51] Na tomto bojisku ukutá bola cisárska koruna augustovského domu. Preto povýšil Augustus Filipi na rímsku vojenskú kolóniu s italským mestským právom a oslobodil ho od daní. Veteráni sa pokladali za pravých Rimanov a so svojimi rímskymi božstvami, Minervou, Dianou, Merkurom a Herkulom, priniesli aj rímsku statočnosť a životosprávu. Cítili, že rímskou vojenskou cestou, ktorá pretínala celú Macedóniu od východu na západ a na druhej strane Adrie cez Brundisium viedla do Ríma, sú spojení s hlavným mestom sveta a Jupiterom Kapitolským. Takto sa stalo Filipi typickým rímskym provinčným mestom. Rímom v malom vydaní s fórom, divadlom, hradným vrchom a pevnostnými múrmi. Obyvatelia boli hrdí na svoju slobodnú ústavu a každý rok si volili podľa vzoru rímskych konzulov dvoch mešťanostov alebo „archontov", ľudove aj „stratégmi" menovaných. Keď sa títo uberali súdiť na fórum, kráčali pred nimi dvaja liktori so sväzkom prútov a sudcovskou sekerou.

Medzi týmito Rimanmi však žili ešte potomci praobyvateľov Macedónie a Trácie, ktorých tu kedysi osadil kráľ Filip, aby kutali zlato v žilách Pangea. S týmito ešte vždy ťažko bolo zaobchodiť. Mužovia boli surovi, pyšní a tvrdohlaví, ženy voľné a neodvislé, nahlas hovorily o politike a zúčastňovaly sa na politických voľbách a nepokojoch.[56] Ak by sa tu staly ženy kresťankami, mohly by mať veľký vplyv. Zo susednej Trácie prenikly sem aj myšlienky a zvyky orfických tajných náuk s hymnami, v ktorých sa povznášala duša vysokým vzletom k idei nesmrteľnosti. Tento náboženský vzlet ovplyvňoval predovšetkým ženské duše, tak prístupné pre nebeské veci.[20] Pavol tu vskutku aj získal predovšetkým medzi ženami oduševnených privržencov. Filipi sa sľubovalo stať vďačným misijným poľom.

Nasledujúce dni skúmali výhľady a možnosti pre ohlášanie evanjelia. Takto nadišiel sabbat. Žilo tu len málo Židov. Nebolo synagogy, lebo nebolo podľa rabínskych zákonov dosť učiteľov zákona, ktorí by boli mohli utvoriť súdny dvor. Ale ak nezmohli sa na synagogu, museli mať aspoň uzavretý, omurovaný alebo chránený priestor, miesto na modlitbu, takzv. „proseuché".[D 15] Rabíni vedeli, že bez verejného vykonávania náboženstva ľud

čoskoro by musel upadnúť do lahostajnosti alebo ateizmu. Lukáš sa tu vyznal a viedol svojich druhov cez mestskú bránu pozdĺž toku Gangasa. Tam čoskoro uzreli nízkym plotom ohradený priestor. Boli však prekvapeni, keď v ohrade našli len niekoľko žien, zčasti Židoviek, zčasti bohabojných pohaniek, ktoré odbavovaly raňajšiu pobožnosť. V pozadí majestátne týčil do výšav Pangeus svoje zasnežené končiare a poblízku šumel potok svojou melódiou. Tie ženy zaiste nevedely veľa, ale maly živý náboženský záujem; a kto má to, toho Boh vedie i ďalej. Tu pred týmito ženami mohol sa rozhovoriť Pavol tak zo srdca. Istotne zriedka kedy mal povďačnejšie publikum. V tejto skupine žien napadá jedna nábožensky zvlášť vnímavá, dobre oblečená postava, ktorá nebola z Filipi, ale pohanka, privandrovavšia z Tyatiry v Lýdii. Preto ju aj menovali L ý d i o u. Bola to bohatá obchodníčka, ktorá zaiste i po smrti svojho muža, o ktorom sa ničoho nedozvedáme, ďalej viedla v meste obchod purpurovými látkami. Jej vlasť Tyatira bola známa už od Homérových čias (Ilias 4, 141) obchodom purpurom. Purpur bola drahocenná látka a obchodovanie ním vyžadovalo značný prevodzovací kapitál. Lýdia bola z tých od prírody kresťanských duší, ktoré, len čo počujú o Ježišovi, ihneď poznávajú ho ako cestu, pravdu a život. Nevieme takmer odolať krásnej predstave, že pri tejto náboženskej raňajšej slávnosti boly okrem Lýdie aj Evodia a Syntyche, ktoré neskoršie závodily navzájom a ktoré Pavol v liste Filipanom (4, 2) tak srdečne napomína k pokoju. Takto teda máme už niekoľko známych v tomto cudzom meste.

Musíme byť Lukášovi povďační za krásne slová, ktorými uvádza Lýdiino obrátenie a ktoré prezrádza jeho porozumenie pre ženské srdce a účinkovanie milosti. „Pán otvoril jej srdce, že pozorne načúvala slová Pavlove". Bola to múdra, rozvážna žena. Veď poriadna obchodníčka vždy všetko dôkladne uváži. Ale tu nerozvažovala. Neobyčajne rýchle sa rozhodla, že sa dá pokrstiť. Možno ešte toho istého dňa, v noci zo soboty na nedeľu, sišli Pavol a jeho sprievodcovia s novoobrátenými ženami k šumiacemu Gangasu, kde vykonali krstné obrady. Rezolútna obchodníčka Lýdia svojím jadrným spôsobom a „rezkým hlasom domácej panej"[17] čoskoro priviedla ku krstu i všetku svoju čeľaď. Ba uvážiac jej činorodosť, môžeme predpokladať, že nielen vo Filipi, ale aj v svojom domovskom meste Tyatire sa stala apoštolkou Kristovou a mala účasť na chvále, ktorú napísal na rozkaz Ježišov Ján v Zjavení anjelovi obce v Tyatire: „Poznám tvoju trpezlivosť" (2, 19).

Jej druhým činom ako kresťanky bolo, že vyzvala misionárov, aby opustili svoje doterajšie bývanie a usalašili sa v jej priestrannom obchodnom dome. „Ak dôverujete mojej vernosti", povedala. To bola múdra reč. Lýdia vskutku mala aj dobré dôvody na to: jej dom bol jedine súcim miestom na bohoslužobné shromaždenia budúcej obce. A kto by jej zazlieval, že aj jej kresťanská hrdosť, materský sklon a ženská ctižiadosť nachádzaly isté uspokojenie v tom, že dá prístrešie prvému kresťanskému kostolu a opatrovať bude misionárov? „A takto nás prinútila", dodáva s úsmevom Lukáš. Pre Lýdiu to bolo vyznačením, že Pavol prijal pozvanie. Táto žena mala v jeho živote asi podobnú úlohu, ako dobrá Jakoba, rímska priateľka svätého Františka z Assisi. Stala sa pilierom apoštolskej Cirkvi, materskou priateľkou Apoštola, všetkých ohlášateľov viery a mladej obce. Ak Pavol neskoršie píše: „Viete, moji Filipania: keď som začal ohlášať evanjelium medzi vami a potom som opustil Macedóniu, ani jedna iná obec nevstúpila so mnou do vzájomného vzťahu dávania a prijímania okrem vás... Aj do Solúňa ste mi viac ako raz poslali niečo pre moju potrebu" (4. 16), nuž bezpochybne veľa z týchto darov lásky prešlo rukami Lýdie.

Kto by bol myslel, že evanjelium tak ticho a domácky vtiahne do Európy? Nie slávnostne ako na Areopagu pred filozofmi, nie dramaticky ako na Cypre pred štátnikom, ale idylicky, ako prichádza svieža rosa letného rána alebo nežná ranná zora na Východe. Tieto jemné a predsa silné citové tóny vniesla do evanjelia žena. Už za Ježišových čias. A vo Filipi znejú ďalej. Keď evanjelium prišlo do Európy, došlo najsamprv k ženám, lebo mužovia neboli na mieste, ako aj u Samaritánov žena to bola, ktorú Ježiš zasvätil do tajomstva kráľovstva Božieho. Ženy boly ostatné pod krížom a pri pochovávaní a prvé pri prázdnom hrobe. V trápnych prípadoch pretvárky, nenávisti, prenasledovania, vysmievania, odpadnutia a zbabelého úteku nenachádzame v evanjeliu ani jednu ženu. Mužovia ako ohlášatelia viery a misionári a zástupcovia náboženského záujmu stoja síce väčšmi v popredí; ale kde by bola kresťanská Európa bez kresťanskej ženy v dome ako matky, manželky, sestry, ako panensko-materskej pomocnice miliónorakej biedy? Pavol mal hlboké porozumenie pre túto stránku ženstva a prvý aktívne upotrebil ženu v misiách. Vážil si duchovne nadanú ženu, ako bola Priscila, ktorá poučuje učeného Apolosa. Všade v svojich listoch má pozdrav a uznanie pre ženy. Uznáva služby

Chloe v Korinte, Föbe v Kenchrei, ktorej sveruje svoj list Rimanom, a ženský pôvab Rufovej matky, ktorá aj jemu bola ako matka. Píšúc bohatému obchodníkovi Filemonovi nezabúda pozdraviť aj jeho manželku Afiu. Oceňuje najmä domáce práce ženy a výchovu dietok, čím si žena získava nebo; ceni si prorocky nadané panenské dcéry Filipove v Cezarei, stará sa i o statočné vdovy, ktoré účinkujú na karitatívnom poli a sú zato vydržiavané obcami (1 Tim 5, 3—16). Ako dobrý znalec ľudí má smysel pre všetky dobré stránky ženského charakteru. „Šľachetné ženy z Filipi: sťa svätė postavy stoja pri bránach Europy, ako by chcely všetky svoje sestry v tomto diele sveta upozorniť, že ženy Europy majú svätė poslanie v kresťanskej cirkvi, že majú byť kňažkami, že im sverený bol posvätný oheň, ktorý náš diel sveta spravil šťastným a veľkým".[50]

Ale nesmieme zabudnúť ani na tých šľachetných mužov, ako E p a f r o d i t a, ktorého Pavol menuje svojím „druhom v zbrani, spolubojovníkom a spolupracovníkom", ktorý navštevuje zajatého Apoštola v Ríme a prináša mu dary. Aj K l e m e n t a S y z y g u s (ak je to skutočne vlastné meno) a ešte mnohí iní sa družia k ženám, a to tak vytrvanlivo, že Pavol „vie, že ich mená zapísané sú v knihe života" (Flp 4, 3). Ani jednu obec si Pavol tak neobľúbil ako Filipi. Ona bola na europskej pôde jeho prvou láskou, jeho „radosťou a jeho korunou" (4, 1). „Boh mi je svedkom, ako túžim z hlbín srdca za vami všetkými" (1, 9).

25. VEŠTICA

Skt 16, 16—23. — Por. 1 Sol 2, 2.

Založenie cirkvi vo Filipi patrí medzi najzaujímavejšie a najpoučnejšie epizódy v živote Pracirkvi. Môžeme tu pozorovať vznik obce prevážne pohanokresťanskej v rímskom prostredí a hlboko nazrieť do duchovného založenia a bezmocnosti tohto pohanstva. Pavol a Silas získali už v meste veľký zástup výborných kresťanov a srdečných priateľov, ktorí sa shromažďovali raz na voľnom priestranstve pod platánmi pri brehu Gangasa, raz v dome Lýdie. Statočné ženy vykonávaly výbornú propagačnú prácu. Po útrapách dňa dobre sa oddychovalo v tomto priateľskom kruhu. Ale zvláštna vec: o týchto jasných, krásnych stránkach apoštolskej činnosti, o ľudsky dôvernom styku hovoria Skutky apoštolské veľmi málo.[17] Všetko to s námahou musíme vyčítať zpomedzi riadkov listu Filipanom. Tieto ľudské ťahy sú ako milé bočné dolinky, spočívajúce medzi drsnými reťazami hôr. A dejepisec apoštolských misií sa zaujíma len o tieto ostatné. Skutky apoštolské sú hrdinská kniha, hrdinský epos. S obľubou opisujú veľké bojovné dni a idyly ležiace medzi nimi len krátko naznačujú. Chcú ukázať, ako prvé apoštolské úspechy všade vyrastaly z utrpenia, ako nová pôda neustále musí byť kropená apoštolským potom a krvou. Aj vtedy bolo to tak ako dnes v „Predmestí Paríža", kde miesto privitania čakajú kamene a drevené baráky miesto pekných, útulných fár.

A zas žena to bola, čo dala nový zvrat dejinám evanjelia vo Filipi. Teraz to nebola múdra, rozumná Lýdia, ale istá silne hysterické dievča, špiritistické médium. Pri ceste k židovskej ohradenej modlitebni, kam misionári často chodievali poučovať novoobrátených alebo získávať nových prozelytov, bývala istá mladá otrokyňa, ktorá bola v spojení so svetom duchov. Mala, ako sa vravievalo, „pytona" alebo prorockého ducha, bola teda „Pytiou" alebo veštícou pod ochranou Apolóna, boha proroctiev. V transových stavoch hovorievala aj z brucha a vedela napodobniť v najrozmanitejších rečiach najrozmanitejšie hlasy duchov

z podsvetia. Ako čitateľka myšlienok a jasnovidka vedela ľuďom odhaliť ich najtajnejšie myšlienky a predpovedať budúce osudy. Také prorokyne už aj vtedy boly veľmi vyhľadávané. Keďže patrila do otrockého stavu, bola pre svojich pánov znamenitým prameňom dôchodku. Za takúto otrokyňu platievaly sa vysoké sumy. V našom prípade bola otrokyňa, ako sa zdá, v službách pohanských kňazov, ktorí vykorisťovali toto úbohe duševne choré dievča. Keď Pavol šiel pred domom, v ktorom bývala, jeho mohutné duchovné sily ako sa zdá mimoriadne silne rozrušovaly túto úbohú bytosť. Neustále behala za ohlášateľmi viery a kričala: „Títo ľudia sú služobníci Boha, najvyššieho, oni vám ohlášajú cestu spásy!" Tieto slová, pravda, neznačia, že by dievča bolo malo jasne vedomé tušenie o kresťanskej pravde. Ako démonicky posadnutá bola pod duchovným nátlakom a musela i proti svojej vôli svedčiť o vyššej moci, ktorú cítila v Pavlovi a Silasovi. Pôvodné židovské meno božie Hypsistos (Najvyšší = Jahve) prenášali vtedy v pohanských kultoch maloázijských, najmä v Ponte, na Zea, Atisa a Sabazia (= Pán Sabaot) a bolo veľmi bežné.[D 21] Z toho môžeme usudzovať na pôvod náboženstva dievčaťa. V orfických a dionýzovských mystériach, ktoré oddávna maly v Macedónii veľký vplyv, žila myšlienka, že istí ľudia patria istému božstvu, stoja pod jeho ochranou a sú jeho poslami, ako aj túžba nadviazať magický, vykupiteľský styk s týmito božstvami. Ale zjavené náboženstvo kresťanstva, ktoré svojou nadrozumovou jasnosťou je v najostrejšej protive so svetom démonov a temnou ríšou iracionalizmu, nepotrebuje reklámy z podsvetia a z ríše podvedomia. Ani Ježiš neprijal svedectva démonov, ktorí všade kričali z tiel a duší posadnutých, kdekoľvek sa zjavil. Pavol okamžite zbadal Bohu nepriateľský pôvod tohto svedectva a nesmel dovoliť, aby zkompromitovalo evanjelium. Musel odraziť každé podozrenie, ako by Ježišovo náboženstvo malo niečo spoločného s mágiou. Apoštol vedel, že musí uplatniť prevahu kresťanstva nad ríšou démonov, i keby hrozilo nebezpečenstvo, že celý Acheron a celé podsvetie sa vzbúri proti jeho kázni. Ale samo dievča isteže bolo hodné spolucitenia a ohľadu. Veď nebojovalo proti pravde ako zaslepený elymas na Cypre. Pavol teda rozkázal duchu, aby v Ježišovom mene vyšiel z dievčaťa. Meravý výraz jej tváre, krč, ktorý svieral jej dušu, sa uvoľnil. Dievča cítilo, ako sa mu ako by zďaleka vracia sila rozumu a slobodnej vôle. Sladká moc Kristova vstúpila do jej ducha, svätá sila Ducha naplnila jej oči slzami povďačnosti voči záchran-

com. Cítila, že je vyrvatá z pazúrov príšernej moci a vrátená sebe samej. Môžeme predpokladať, že napotom sa venovala službe Ježišovej, ako onen posadnutý z evanjelia, ktorý po vyhnaní diabla rozumne a spokojne sedel pri nohách božského Majstra, alebo ako ona Mária z Magdaly, z ktorej vyhnal Ježiš sedem démonov a ktorá sa stala prvou posolkyňou zmŕtvychvstania (Mk 16, 9—10).

Pavol sa tu teda zas stretol, ako už dávnejšie na Cypre a v Lystre, s tou príšernou mocou, ktorá tyranizovala antický svet, nevykúpené ľudstvo a bola signatúrou pohanstva. Bol to v p á d d é m o n i c k ý c h s í l do ľudskej sféry. — Ak otrokyňa bola v službách pohanského, peňazichtivého kňazstva, vari z Apolónovho chrámu, nuž ľahko porozumieme, že jej páni mohli zmobilizovať proti obom apoštolom celé pohanské obyvateľstvo a mestské úrady. Doteraz boli jeho nepriateľmi poväčšine židia. Títo útočili naňho len vtedy, ak sa dotkol ich náboženstva. Pohani však útočili, ak šlo o peniaze. Tak to bolo aj neskoršie v Efeze. — Veštenie nebolo zákonom chránené. Teda žaloba na odškodné by bola mala slabé výhľady na úspech. Preto museli protivníci preniesť obžalobu na politické a nacionálne pole: „Títo ľudia tu búria naše mesto. Sú to Židia a ohlášajú taký spôsob života, ktorý my ako Rimani nemôžeme prijať a nesmieme zachovávať." Bolo v tom čosi pravdy. Pavol a Silas vskutku ohlášali náboženstvo, ktoré hlboko zasahovalo do mravov a zvykov rímskej kolónie. Opravdivé kresťanstvo vyrušuje ľudí z bezmyšlienkovitého pokoja a života. Kresťanstvo je nielen myšlienková forma, ktorá na nič nezaväzuje, ale spôsob života. A dozaista vyvolalo už aj vo Filipi nejednu rozopru medzi mužom a ženou, rodičmi a synmi i dcérami.

V nastavšej haravare mestským sudcom (prétorom) nebolo ľahké zachovať si jasnú hlavu. A ešte ťažšie bolo obžalovaným prísť k slovu a prehovoriť. Keďže však išlo len o niekoľko privandrovaných židov, mestskí sudcovia sa nevypytovali dlho na ich osobný stav a sumárne ich odsúdili na bitie prútmi. Ostro znel sieňou prenikavý rimanský povel: „Lictor — expedi virgas! — ad verbera! — Liktori, rozviažte prúty! — bite!" Vidíme, že v provinčných mestách často všakovak to bolo s tou vychýrenou rímskou justíciou. Nenadarmo tak vášnivo obviňoval Cicero miestodržiteľa Vera (In Verrem 2, 1, 9).

Tu sa nám však vtiera istá otázka. Nikde nečítame, že Pavol a Silas by boli ako rímski občania protestovali proti prevedeniu trestu. Vieme, že nižší úradníci rímskych miest, ktorí mali

liktorov, neraz nedbali o rímske občianske právo. Ale pokúsiť sa predsa len mali! — Nie je ľahké dať uspokojujúcu odpoveď na túto otázku. Dalo by sa povedať, že v tej haravare by to bolo bývalo márne. Zo Skutkov apoštolských (16, 37) ako sa zdá, vysvitá, že nemali možnosť obhajovať sa. Či azda Pavol a Silas nemali smyslu pre úctu a pohanu, nemali porozumenia pre „aristokratické" pocity ľudskej dôstojnosti? Ale kto by sa opovážil tvrdiť niečo takého o mužovi, ktorý z vedomia cti a hrdosti ani len almužnu nechcel prijať? Tu, tak sa zdá, zlyhávajú naše miery, ak sa nepostavíme na nadprirodzenú postať. Pavol sa odvolával na svoje občianske právo iba vtedy, keď myslel, že to poslúži veci evanjelia. Z tohto hľadiska mohlo byť výhodnejšie, keď ohlášatelia viery priniesli včuľ túto krvavú obeť. Lebo týmto nezákonitým postupom bez vyšetrovania úrady sa ťažko previnily proti Lex Valeria. Pavol tým dostal do ruky úrady, takže musely mať ohľad na jeho prívržencov. To vysvetľuje aj úzkostlivý strach úradov nasledujúceho dňa.

Ukrutne tvrdý to bol svet, v ktorom prežíval Apoštol svoj vonkajší život, ako aj neskoršie v liste Rimanom zdôrazňuje nemilosrdnosť a tvrdosť srdca ako znaky pohanstva. Starý svet vskutku zahynul pre nedostatok lásky. Tento svet bolo možno premôcť len najvyššou láskou v martýriu. Pavol nebol mužom, ktorý len v myšlienkach by sa ihral s martýriom, ako to robieva priemerný človek, ktorý — keď ide do ostra — priahа šesť párov volov, aby iným smerom obrátil voz svojho osudu alebo vôľu Božiu. Aj v tomto ohľade bol Pavol veľký realista. A pripravil sa na to svojimi mimoriadnymi telesnými výkonmi: „Zniesol som premnoho ťažkostí, prehojne väznení, zlého zaobchádzania bez miery, veľmi často bol som v nebezpečenstve smrti, tri razy bol som bitý prútmi" (2 Kor 11, 23). Pokladal svoj život za bojovnú hru na olympiáde, v stadiu, a nevyhýbal sa nijakej námahe trénovania vôle, len aby získal veniec: „Čo záleží na tom, ak aj vonkajší človek je potláčaný, ale vnútorný je čo deň nový!" (2 Kor 4, 16). Muža, ktorý stojí na takom stanovisku, nezmôže ani celý svet.

26. V ŽALÁRI VO FILIPI

Skt 16, 23—40.

Na Agore dolnej mestskej časti Filipi ešte dnes vidno štyri povaľujúce sa úlomky stĺpov, ktoré boly kedysi nemými svedkami Apoštolovho martýria. Timotejovi a Lukášovi, ktorí ako misijní pomocníci nemali zodpovednosti, sa nič nestalo; možno ani neboli vo Filipi a len neskoršie sa dozvedeli o celej veci. — Ale utrpenie nebolo ešte skončené. Pavla a Silasa hodili do tmavej, zapáchajúcej cely väzenia, ktoré ležalo v hornom meste na hradnom vrchu a ktorého cely boly čiastočne vykopané do vrchu a zvonku uzavreté drevenými dvermi s drevenými závorami. Nohy im tuho sovreli do drevených klád, zápästia a krk trčaly v železných obručiach, ktoré boly reťazou spojené s hákom v stene. Museli teda sedieť so vzpriameným vrchným telom. Chrbát bolel, otvorené rany a jazvy horely a pichaly ako žeravé ihly.[56] Zo susedných ciel sa ozývalo preklínanie, výkriky, vzdychanie a stonanie. Ale čo to? Keď za zvolania hesla menil sa dozorca o tretej nočnej stráži, zaznelo odrazu vyspevovanie a jasanie, aké ešte nikdy nepočuly väzenské múry vo Filipi: najprv ticho a bolestne, potom jasne a radostne, takže až múry sa triasly. Preklínajúci druhovia v utrpení jeden za druhým umlkajú. Mlčky a udivene načúvajú:

„Keď skončil Pán naše zajatie,
boli sme ako snívajúci.
Pohani však zvolali:
Veľké veci urobil pre nich Pán!“ (Ž 125.)

Kritika zapochybovala o tejto scéne, lebo je, vraj, nepravdepodobná. Ale polnočný spev apoštolov uzrieme v jeho celom a krásnom význame, keď ho postavíme do svetla prakresťanskej liturgie. Podľa všeobecného cirkevného poriadku z 2. storočia, ktorý podľa mienky znalcov siaha až do apoštolských čias, taký bol kresťanský zvyk, že veriaci o polnoci vstávali modliť sa.

„O polnoci vstaň, umy si ruky a modli sa! Ak máš ženu pohanku, prejdi do inej izby a modli sa!" A odôvodnenie je mimoriadne hlboké: „Lebo takto nám to podali naši predkovia, pretože v tejto hodine celé stvorenstvo sa na chvíľku zastaví, aby chválilo Pána: hviezdy i stromy i rieky i anjeli i duše spravodlivých".[21] Pohnútkou tohto krásneho vysvetlenia boly zaiste slová z „Múdrosti Šalamúnovej" (18, 14): „Kým vesmír bol ponorený do polnočného mlčania a noc zastavila sa v svojom behu, sostúpilo Tvoje všemohúce Slovo s kráľovského trónu!" Aj druhý príchod Kristov očakávali na polnoc. Našim väzňom bola bližšia asi táto druhá myšlienka. Takto vytvorilo kresťanstvo nový náboženský postoj k svetu a zduchovnilo pochop času, eonu, ktorý starí znázorňovali ako hadmi ovinuté osudové božstvo z levovou hlavou.[22] (D 23)

Bolo to čosi celkom nového, nepochopiteľného — miesto nariekania a preklínania čuť zajatcov spievať nábožné piesne. Čo je to za boh, ktorý im dáva takúto silu? Zaiste sú služobníkmi a poslami nejakého nového boha. Bola to nová melódia, akej ešte svet nepočul. A túto melódiu priniesla na svet kresťanstvo. Je to pieseň svätého Františka z Assisi „O opravdivej radosti". Je to jeho Spev o slnku: „Pochválený buď, Pán môj, za našu sestru smrť!" Pavol a Silas sú istí svojej veci. Pán, ktorý vyslobodil Petra z väzenia, ani na nich nezabudne. A ako onej noci združení boli veriaci v modlitbe v dome Márie, Markovej matky, tak boli i teraz shromaždení v modlitbe statoční kresťania z Filipi v Lýdiinom dome vôkol Timoteja a Lukáša. A Boh, ktorému anjeli, búrka a oheň slúžia za poslov, vybral si zemetrasenie za vykonávateľa svojej vôle. Kritika sa zháčila aj pred týmto „zázrakom": doteraz taká jasná zpráva očitého svedka odrazu sa, vraj, stáva mútnou pre jeho snahu, všade vidieť zázraky a prekvapujúce účinky milosti.[23] Ale v stredomorskej oblasti, na Egejských ostrovoch a v Macedónii zemetrasenia nie sú ani také zriedkavé. Podivuhodnú shodu zemetrasenia s modlitbou apoštolov môžeme pokladať za vyslyšanie modlitby, za dielo Prozreteľnosti. Ostatok sa potom odohral veľmi prirodzene. Istý znalec tureckých žalárov píše: „Kto videl turecké väzenie, toho neprekvapí, že dvere sa otvorily. Jednotlivé dvere pozatvárané boly len závorami, a ako sa zemetrasenie širilo po podlahe, poroztrhávalo dvercje, takže závory vypadly zo zámok a dvere sa rozleteły. Reťaze a klady sa odtrhly od múra, ktorý sa tak zachvel, že medzi kameňmi nastaly diery".[38] Na Balkáne sa tieto veci za dvetisíc rokov nie veľmi zmenily.

Známy je duševný účinok silného zemetrasenia. Človek je zprvoti ako ochromený a čaká nové hnutie zeme. Pavol a Silas, ktorí v zemetrasení celkom prirodzene videli Pánovu odpoveď, vstali, vyšli z úzadia cely, v ktorej ležali, do veľkého predného priestoru väzenia, kde spoluzajatci sa už boli čiastočne oslobodili a čiastočne ešte pomáhali iným vymotať sa z reťazí a klád. Uspokojili zajatcov a prekazili im pokus o útek. Medzitým pribehol zo svojho domu aj žalárnik. V slabom svite hviezd vidí čierne diery tam, kde boly dvere, a myslí, že zajatci sa vylámali. Ako pravý Riman dáva prednosť samovražde pred popravou, ktorou trestali nedostatočné strážcnie politických zločincov. Tu ozval sa z temnoty mocný, jasný hlas: „Neubližuj si! Všetci sme ešte tu!"

Musíme sa vžiť do d u š e v n é h o r o z p o l o ž e n i a dobromyseľného a poverčivého žalárnika. V akomsi zrútení nervov upadá z jednej krajnosti do druhej: zo zúfalstva nad svojím nešťastím do prekypujúcej radosti a povďačnosti voči mužom, ktorí mu zachránili život. Podľa Bezovho rukopisu strážnici zavreli do ciel ostatných zajatcov, len Pavla a Silasa vypustili na dvor. Žalárnik videl v nich zrejme poslov božstva, ako to veštica už týždne rozhlasovala po meste. Videl ich včera, ako bez jediného stonu smelosťou bez páru zniesli krvavé vykonanie trestu, počul ich, ako spievali piesne svojmu Bohu a včul im tento Boh skutočne pomohol. I stojí v úžase pred vyššou mocou, pred „tremendum" božstva, ktorého služobníkov dal do okov. Tu prejavuje sa celá bezradnosť pohanstva, bezcennosť a nezaistenosť pohanského života: nikde nijakých pevných zásad a poznatkov, všetko len cit, nálada, úzkosť a nádej, medzi ktorými sa človek tacká. Nikde pevného podkladu, do ktorého by duša mohla hodiť kotvu. Človek odhadzuje život ako bezcenný, len čo stratí hlavu. Vnútorného vzťahu k svojim bohom títo ľudia nemajú. Ich bohovia mali oči a uši, ale nič nevideli a nepočuli a nestarali sa o duševné potreby ľudí. — Boh týchto mužov je však celkom iný: dáva svojim slobodu a radosť, šťastie a silu. Ach, keby aj ja som mohol stáť pod ochranou takéhoto boha! Asi také myšlienky krúžily nevedome v hlave tohto pohana. A z hĺbok pohanskej duše sa prebára výkrik: „Páni, čo mám robiť, aby som bol zachránený?" Je nejaká cesta, čo mám robiť, aby som si naklonil tohto boha? Takto rozmýšľa pohanstvo.[D1]

A potom sa odohráva jedna z najpodivuhodnejších s c é n o b r á t e n i a a p o k r s t e n i a. Pavla a Silasa pokladajú za vyššie bytosti. Oni privolali zemetrasenie. Celá žalárnikova če-

ľad sa soskupuje nesmelo a úctivo vôkol nich v noci na dvore pri studni a za svitu hviezd. Bola to najzvláštnejšia hodina náboženstva na väzenskom dvore vo Filipi, najzhustenejšia predkrstná katechéza opísaná v Skutkoch apoštolských, priamo nabitých zvláštnosťami. Pomyslime len na stav oboch apoštolov: na hrôzy včerajšieho dňa, na rozčúlenosť tejto noci, na šaty posliepané krvou, na pichľavú bolesť v sluchoch, na pocit hladu v žalúdku. Ale oni s radosťou a ihneď sa chápu svojej povinnosti. Súcit s týmito nevedomými ľuďmi nepripúšťa ani pomyslenie na vlastnú pohodlnosť. Nesmieme si myslieť, že títo nevedomí pohani v okamihu sa stali veriacimi kresťanmi. Pavol a Silas neboli mužovia, ktorí krstili celkom nepripravených ľudí len preto, aby boli pokrstení. Ale s druhej strany nepridržiavali sa ani meravej schémy. Ak čas súril, nepúšťali sa do dlhého dogmatického poučovania. To bolo možno i neskoršie doplniť. Hlavné bolo pohnutie srdca, ochota prijať milosť, teda „fides implicita" duše od prírody kresťanskej. A pre túto prípravu vykonaly udalosti noci viac ako dlhý predkrstný katechumenát. — Pohanom v náboženstve hlavné bolo vonkajší čin, zvyky a obrady. Keď teda Pavol hovoril o krste, žalárnik zaiste sa netrpezlivo pýtal ako kedysi komorník z Etiopie: „Pane, čo prekáža, aby si nás hneď pokrstil?" Keď Apoštol videl v týchto dietkach prírody túto — i keď ešte nevyjasnenú — túžbu po spáse, zakončil poučenie slovami: „Ver v Pána Ježiša Krista, takto budeš spasený ty i tvoj dom!" A takto bez ďalšieho mohla byť za východu slnka pokrstená pri studni na dvore väznice celá rodina.

Žalárnikovej žene po krste prvej napadlo, že obaja zajatci od včerajška nič nejedli. I zaviedli ich do domu a pripravili im lôžko. Domáci pán sám s úctou a nežnosťou im poumýval rany. A nebolo možno ináč, museli zasadnúť k radostnej hostine, k hodu lásky, k eucharistickému hodu. Je to prvý známy krstný hod na europskej pôde. Táto nezabudnuteľná hodina nad ránom isteže splietla neroztrhnuteľnú pásku vrúcnej lásky a vernosti medzi Apoštolom a novoobrátenými. Kedykoľvek prišiel Pavol potom do Filipi, istotne navštívil svojho milého žalárnika. A keď napísal do Filipi list, alebo keď tam čítali nejaký jeho iný list, s akými asi pocitmi načúvala táto rodina pri bohoslužbách slová svojho drahého Apoštola! Pri rozpomienke na takéto úspechy a apoštolské radosti cítil Pavol potechu: Áno, hodno bolo vytrpieť niečo za evanjelium!

Táto na udalosti bohatá noc neprešla bez stopy ani ponad predstavených mesta. Zemetrasenie splnilo svoje poslanie (pod-

ľa Bezovho textu). Prebudilo sa zlé svedomie pre včerajší postup, protiviaci sa rímskemu zákonu. Už včas ráno odkazujú žalárnikovi: „Prepusť týchto ľudí!" Teraz prišla Pavlova chvíľa. Včuľ mal vrchnosť v rukách. A dáva jej to veľmi zreteľne cítiť. Lukáš priamo s viditeľným uspokojením opisuje šachový ťah svojho majstra, ako odrazu hádže svoje občianske právo ťa bombu pred mocipánom a dáva urazeného: Nesúhlasí s ich prosbou, aby len tak potichučky zmizol z mesta, ale žiada, aby páni otcovia mesta s úctou ho vyprevadili. Ako učeník Ukrižovaného dokázal, že vie vziať na seba potupu pre Krista, ako múdry a čestný muž dokazuje, že pre evanjelium nedá zaobchodiť so sebou ako s tulákom. A takto teda prichádzajú sami vysokí páni, s celou mestskou radou a svojimi priateľmi (podľa Bezovho textu), koktajú čosi na ospravedlnenie, prosia apoštolov, aby sa v záujme pokoja vyhýbali načas mestu, aby nepovstala väčšia vzbura, a slávnostne ich vyprevádzajú. Sám Pavol len s námahou zachováva vážnosť. Včuľ on je pánom situácie. Splnením želania mohol si ich zaviazať k trvalej vďake. Veď potrebovali jeho mlčanie. Z Lukášovho obšírneho opisovania badáme, že ako pravý Grék mal jemný smysel pre situačnú komiku. Ale Pavol a Silas včuľ vonkoncom sa nenáhlia s odchodom z mesta. Dávajú sa dôstojne a slávnostne odprevadiť k domu Lýdie, kde boli bratia sídení, Pavol svätí presbyterov a predstavených a dáva im potrebné pokyny pre vedenie obce. Lukáš, ktorý nebol zapletený do tejto veci, ostáva vo Filipi, aby dozeral na ďalšiu výstavbu obce. Vidíme to z toho, že odteraz až po 20. hlavu „my" svojho denníka zamieňa slovkom „oni" (16, 40). Ba môžeme vari aj na to usudzovať, že Filipi bolo jeho druhou domovinou, kde tiež vykonával svoje lekárske povolanie. Prostredníctvom Lukášovým bol Pavol v neustálom styku s bratmi vo Filipi. Bola to jediná obec, ktorú nikdy nemusel karhať, a ktorej výnimočne dovolil, aby ho v jeho chudobe aj peňažne podporila.

Kedykoľvek myslí Pavol neskoršie na svoje pobudnutie vo Filipi, zjavuje sa mu pred očami tu vytrpená potupa: „Hoci, ako viete, predtým museli sme zniesť vo Filipi utrpenie a zlé zaobchádzanie", píše susedným Solúňčanom (1 Sol 2, 2). To bola prvá vďaka Európy Apoštolovi za evanjelium! Ale nijaká trpkosť, nijaký resentiment nevedel ovládnuť túto veľkú dušu. Práve opačne: dieťa, za ktoré matka najviac vytrpela, je jej najmilšie. Pavol mal v srdci priamo materskú nežnosť k svojej obci. Utrpenie mu bolo najdôležitejším prostriedkom dušpastierstva. Ako každá ustanovizeň, aj Cirkev Kristova sa môže udržať len

mystiky utrpenia „strasti mesiánskeho času prichádzajú na rozmanité osoby a skupiny: Kristus chce mať spoločníkov v utrpení".[65] Každému pravému členovi mystického tela Kristovho vydelená je istá časť tohto utrpenia, väčšia alebo menšia podľa stupňa blízkosti, v akej stojí ku Kristovi, teda apoštolom a zakladateľom obcí najväčšia. Oni sú smrti zasvätení gladiátori, paladini Krista, „divadlo pre svet, pre anjelov a ľudí, obetné baránky sveta, vyvrheli u všetkých až podnes" (1 Kor 4, 9 nasl.). Pavol musí trpieť, „lebo je ešte veľa nevytrpeného utrpenia a pretože Boh určil, aby zniesol svoju časť z toho zvyšku, ktorý Kristus ešte nechal". Apoštolské utrpenie má význam aj pre koniec časov: „Paruzia alebo druhý príchod Krista môže nastať až vtedy, keď utrpenie Kristovo bude splnené po ostatný zvyšok". Ako jeho život je životom Krista, tak sú aj jeho utrpenia Kristovými utrpeniami (Kol 1, 24) a preto píše svojim Filipanom: „Takto chápem svoje kresťanstvo: ako účasť na jeho utrpení a ako podobnosť smrti s ním" (3, 11).

Teda svätý Pavol ničoho nevie o príjemnom farárovaní s fajočkou a preferansíkom. To nejestvuje v prvej generácii. Neskoršie to všetko bude, keď kresťanstvo sa stane vládnucou životnou formou, keď vznikne kresťanská klima, keď celý kraj ponorený bude do teplého katolíckeho ovzdušia. Beda však, keď vtedy zaspí bedlivá starostlivosť, keď hrdinstvo vymizne z kresťanstva! Vtedy odrazu príde poryv vetra a rozmetie milú farskú idylu. Niekedy dopúšťa Boh na celé svetové diely aj zemetrasenie, aby sme vyšli z našich zákopov a úkrytov.

27. V SOLÚNI

Skt 17, 1—4. — Por. 1 Sol 2, 1—12; Flp 4, 16.

Filipi bolo jediné mesto, ktoré Pavol zanechal v pokoji s miestnymi úradmi, ba za ich čestného sprievodu. Jeho apoštolský pútnický život dostáva čoraz viac ráz nepokoja, nestálosti. Nikde sa nezohreje, ihneď sa musí brať ďalej. Ustavične len prichádza a odchádza, ba vyhadzujú, vyháňajú ho. A jednako všetka tá jeho pohyblivosť, „jeho neustále nový rozlet k vždy novým úlohám", je na míle ďaleko od vonkajšej príčinlivosti, od nespokojného rútenia sa do práce, od nervóznej, nepeknej účinlivosti, ktorá sa nikdy nevie zahĺbiť do seba, ktorá sa vždy chytá čohosi nového a nič neskončí. Čo ho tak prehánalo, to boly vždy „vonkajšie nevyhnutnosti, protivné osudy a prenasledovania".[17] Pritom však on sám bol najkoncentrovanejší človek, aký kedy žil. Je takmer nepochopiteľné, ako mohol Pavol pri tomto vonkajšom životnom nepokoji sústrediť svojho ducha na taký mohutný uzavretý myšlienkový systém, aký zanechal v svojich veľkých listoch. Aj v tom je zpomedzi všetkých učenikov najpodobnejší Kristovi, je najdokonalejšou paralelou Ježišovho jasného pokoja pri všetkom nepokoji.

Bolo to asi z jari roku 50, keď Pavol, Silas a Timotej putovali po Via Egnatia, žulou vykladanej vojenskej ceste, dvojdňovým pochodom po piatich hodinách za deň k západu do Amfipolis. Predo dňom svíjal sa od bolesti ich chrbát pod hviždiacimi údermi liktorov. Rany, obviazané Lýdiinou láskavou rukou, ešte pálily; nohy boly ešte boľavé od tvrdej klady, do ktorej boly sovreté. Myšlienka na to musí v nás vzbudiť úctu pred týmto pochodovým výkonom. Bola to prekrásna cesta milou dolinou pomedzi šíre rovné polia a potom v občerstvujúcej tôni platánových alejí. Od snehových končiarov Pangea povieval príjemne chladný vzduch. Ako kryštál čisté potoky rútily sa svahmi vrchov a ponáhľaly sa k strymonskej morskej zátoke. Pri nejed-

nom prameni si asi ľahli naši pútnici na krátky odpočinok. Podvečer vyšli z hôr do širokého údolia mohutného Strymonu, ktorý preteká veľkým jazerom Tachino. Tu sa vinie rieka mohutnou zákľukou vôkol polostrova, na ktorom pri juhovýchodnom brehu jazera ležalo mesto Amfipolis, vzdialené na hodinku od mora vo vnútrozemí, venčené vysokými vrchami, s nádherným výhľadom na Egejské more. Tu sa usalašili na noc. Prechádzka mestom za rána ich presvedčila, že mestečko bolo príliš bezvýznamné, aby sa mohlo stať strediskom väčšieho misijného okresu. Cieľom ich cesty bol Solúň. Pavol vždy dával prednosť veľkým metropolám. Z týchto ľahko bolo možné rozšíriť misie do okolných malých miest.

Preto pochodovali i tretí a štvrtý deň zas asi desať hodín medzi modrým strymonským zálivom a pobrežným horstvom, raz hustým krovím, raz voľnými lúčinami, vždy s okúzľujúcim pohľadom na more, popri dvoch osamelých horských jazierkach, cez celú šírku polostrova Chalkidike. Kde tu sa zjavilo v diaľke osamelé horské jazero. Cestou núkaly sa nádherné miesta na odpočinok. Najkrajšie bolo asi úzka dolina pri Aretusa, ktorá slúžila za stav vôd vnútrozemských jazier, odtekajúcich k moru. Tam ležal v háji dubov, platánov, borovíc a jedlí tlkotajúcimi slávikmi ospevovaný hrob gréckeho tragika Euripida, Ibsena antiky. Tu našlo pokoj jeho búrlivé, pochybnosťami trhané srdce. Svätá tíš vládla tu v ríše veľkého mŕtveho. Zdalo sa, ako by bol umrel i sám veľký Pan, by potom odrazu sa prebudil pod poryvom vetra a rozohnal panickým strachom pastierov i stáda. V tôni bujných gaštanových lesov prišli pútnici podvečer štvrtého dňa do Apolónie, ktorá sa malebne rozprestierala na výšku pri južnom brehu istého väčšieho horského jazera, oddelená vysokým horským hrebeňom od Atosu, ktorý neskoršie sa stal takým slávnym svojou mníšskou republikou. Teraz bol pred nimi už len ostatný kus cesty: dvanásťhodinový pochod.

Po krásnom ale unavujúcom putovaní jazernatým územím Mygdonie dosiahli konečne, asi neskoro popoludní šiesteho dňa cesty, ostatnú reťaz výškov na východnom okraji Solúňského zálivu. Dolu pod nimi ležala večne pohyblivá modrá plocha mora a hen v hmlistej diaľke lúčami zapadajúceho slnka purpurovo zafarbený snehom pokrytý vrchol rozruvaného tesalského Olympu (2985 m), svätého vrchu bohov. Tam trónil chmáry srážajúci Zeus v svojom „kovovom paláci" (Ilias 1, 426). Takou istou svätou bázňou, akou myslel nábožný Izraelita na Sinai, hľadel nábožný Grék na tento vrch bohov:

„A Kronión, temné svoje riasy sklopiac kývol,
a kučery sväté splynuly dolu s nesmrteľnej
hlavy vládcu, i zachvely sa Olympu výšavy veľké."
(Iliada 1, 528—530.)

Ešte dnes s rozkošou cítime silu týchto veršov slepého pevca, ktorý často tak hlboko tušil podstatu božstva, a dojatí stojíme aj pred napodobneninami olympského Zea, ktorého podľa týchto veršov vytvoril Fidias. Bola to iskra toho „Logos spermatikos", toho večného tvorivého Slova, ktoré je vyslovené nad celým vesmírom a ktorého zjavenie sa v tele prichádzali ohlášať heroldi Kristovi. Vskutku sťa príbytok bohov plával Olymp v étere svetového priestoru.[78] „Teda tam hľadá grécky národ svojich bohov", povedal Pavol svojim sprievodcom. „Poďme, ohlášajme im Otca v nebi a povedzme im, že tieto vrchy sú len podnožou jeho nôh". Človek z ľudu hľadieval sice ešte s úctou na vrch bohov, ale vzdelanci už dávno vedeli, že nieto na ňom nijakých bohov.

Dolu pri nohách pútnikov ležal mramorom sa blyštiaci Solúň ako žiarivý perlový šperk na vlniacich sa ňadrách bohyne mora. Stará Terme, premenovaná na Tessaloniké podľa sestry Alexandra Veľkého, bola vtedy všeobecne uznávaným hlavným mestom Macedónie, mala najistejší a najväčší obchodný prístav na Egejskom mori a bola spojená s Rímom i Áziou rímskou cestou Via Egnatia, pokračovaním to cesty Via Appia z Dyrrhachia do Byzancie. Dvanásť stôp pod dnešnou hlavnou cestou sú miestami odkryté čiastky rímskej cesty. Tu vkročili naši pútnici do prvého európskeho veľkomesta, ktoré ešte dnes zásobuje svojím obchodom väčšiu časť Balkánu. Ako rady sedadiel v polokruhu gréckeho divadla vystupujú terasy mesta, od mora popretínané sú množstvom ulíc a ciest, zelenými záhradami a tmavými cyprusmi. O veku mesta a o jeho bohatých dejinách ešte dnes svedčia zvyšky starých cyklopských múrov, rímskych chrámov a triumfálnych brán. Jeho horúce pramene, divadlá, športové ihriská, lodné linky vábily mnoho kupcov, cestujúcich, legionárov a úradníkov. Lode najrozmanitejšieho pôvodu, cestujúci so zprávami zo všetkých zemí prichádzali sem denne a odchádzali do šíreho sveta. Keď sa tu evanjelium zachytí, uvažoval Pavol, hľadiac zamyslene na mesto, rýchle sa rozšíri po celom Stredomorí. A tak sa aj stalo. Sotva prešiel rok, už písal z Korintu do Solúňa: „Od vás sa rozšírilo slovo Pánovo, a nielen v Macedónii a Achaji, ale všade a po všetkých miestach sa rozniesla vaša viera v Boha" (1 Sol 1, 8).

Politicky bol Solúň slobodné obchodné mesto s vlastnou samosprávou. Ak Filipi ako veteránske mesto malo rímsky ráz, tomuto mestu dával pečať veselý g r é c k y obchodnícky národ. Solúň smýšľal ako všetky grécke mestá demokraticky a každý rok volil radu šiestich „politarchov", ktorých úradný titul dosvedčuje istý nápis teraz v Britskom múzeu. Na čiastočné zaúzdenie lásky k slobode rezidoval tu rímsky miestodržiteľ s liktormi. Morálka občanov nemala práve najlepší chýr. Boli nepoctiví v obchodovaní, vždy hotoví oklamať iných, zvedavo a záhaľčivo sa potuľovali po uliciach, v stĺporadiach a v hipodrome, radšej sa starali o veci iných ako o svoje, radšej žili z cudzej podpory ako z vlastnej práce, v manželstve boli nespoľahliví, presiaknutí smyselnou vášňou, po nociach vláčili sa do vykričaných domov: takýto všeobecný dojem mal cudzinec o tomto meste námorníkov. Pavol už v prvom liste musel varovať svojich novoobrátencov pred týmito nebezpečenstvami (1 Sol 4, 1—12).

Ináč predstavoval Solúň obraz rušného remeselníckeho mesta. Prekvitalo tu tkanie kobercov a stanov, v bazároch ponúkali na predaj najkrajšie orientálne tkaniny s najpestrejšími vzorkami a najjemnejšie kožené výrobky. Obyvateľstvo bolo miešanina z najrozmanitejších národov: Macedóncanov, Grékov, Maloázijcov, Sýrčanov, Egypťanov, Židov, rímskych úradníkov a legionárov. Naši pútnici dopýtali sa až do židovskej štvrti. Z Filipi odporúčali Pavla istému dobre smýšľajúcemu súkmeňovcovi, ktorý sa po grécky volal J a s o n. Tento mal, ako sa zdá, malú textilnú továreň s veľkými obchodnými miestnosťami. Tu našiel Pavol a jeho dvaja spoločníci priateľské prijatie, prístrešie, chlieb a prácu. Pavol už nasledujúceho dňa stál v kožennej zástere pri krosnách. Aj jeho dvaja spoločníci pomáhali. Nechceli všetci traja padnúť na ťarchu hostiteľovi, preložte rátali s dlhším pobudnutím. „Veď sa ešte pamätáte, bratia moji", píše Pavol, „na naše námahy a útrapy. Deň a noc sme pracovali, aby sme nikomu z vás neboli na ťarchu" (1 Sol 2, 9). To je zas ozajstný Pavol. Kto z nás by to dokázal, po niekoľkodennom pochode, s chrbtom plným jaziev, okrem dušpastierskej práce ešte celé hodiny spracovávať drsnú stanovinu, aby si zaslúžil obed, a okrem toho sa ešte raz do roka dať bičovať alebo kameňovať?

Keby dnes prišiel Pavol do Solúňa, nedivil by sa, že všade ponúkajú hebrejské noviny. Už za jeho čias bolo tu hodne Židov a veľká synagoga, náboženské stredisko všetkých Židov v celej

Macedónii, skvele vystrojená bohatými židovskými obchodníkmi a bankármi.[50] V prvé tri sabbaty šiel Pavol do synagogy. Našiel tu veľmi miešané, ale nábožensky veľmi prístupné publikum: okrem diasporálnych Židov bolo tu hodne prozelytov a bohabojných, najmä zo ženského sveta. Ako obyčajne, predstavení úctivo privítali Pavla i Silasa ako znalcov zákona z Jeruzalema a požiadali ich, aby predniesli niekoľko náboženských slov. Z krátkeho náznaku Skutkov apoštolských môžeme súdiť, že Pavol si vybral za text z Písma a tému kázne chýrnu 53. hlavu proroka Izaiáša o trpiacom Mesiášovi. Je to jedno z najnádhernejších a najdôležitejších miest Starého zákona: proroctvo o zastupiteľskom utrpení Mesiáša, znášanom pre dobro hriešneho ľudstva:

„Muž bolestí a oboznámený s nemocou,
Taký bol ako človek, pred ktorým zakrývame tvár...
Prebodnutý bol pre naše zločiny,
Polámaný pre naše viny,
Zbitý bol pre náš pokoj,
A jeho jazvami sme boli uzdravení...
Zle zaobchodili s ním a on sa dobrovoľne sklonil
A neotvoril svojich úst,
Ako baránok, vedený na jatku,
A ťa ovca, ktorá zamlkne pred strihačom".

Toto sú slová, ktoré kedysi tak hlboko zapôsobily na etiopského prozelytu, pokladníka kráľovnej Kandake, a ktorých smysel, splnený v Ježišovom smierčom utrpení, mu vysvetlil diakon Filip. Toto sú tie rozhodujúce mesiánske slová, ktoré podľa ohlásania Pracirkvi celkom sa splnily v Kristovi. A teraz sa musel Pavol dotknúť najzraniteľnejšieho miesta svojich židovských poslucháčov, musel im strhnúť pásku s očú, že každý nerv sa zachvel bolesťou pri pohľade na plnú pravdu: Váš víťazstvom korunovaný Mesiáš-Kráľ je len horúčkový sen! Opravdivý Mesiáš nosí tŕňovú korunu! To bolo sklamanie, veľké pohoršenie, kameň úrazu, na ktorom sa rozbil tento národ. Už Pilát dal nevedome výraz tomuto veľkému sklamaniu svojím „Ecce homo!" A potom za tri sabbaty kreslil Pavol mohutnými ťahmi pred oči svojich bez dychu načúvajúcich poslucháčov kríž Kristov ako veľkú svätú „nevyhnutnosť" (Skt 17, 3), nie v smysle antickо-pohanskej všemohúcnosti osudu, ktorej ani sami bohovia nemôžu ujsť, ale „nevyhnutnosť" v svetle večného plánu lásky

Božej, ktorý bol skrytý predošlým pokoleniam a zjavil sa v Kristovi. predstavil im kríž ako priesečník všetkých protív, ako smierenie všetkých rozporov, ako riešenie všetkých ťažkostí: Ježiš visí na kríži trpiac ako hlava celého ľudstva, aby smieril prastarú vinu.

Takto hodil kríž z Golgoty po prvý raz svoju obrovskú tôňu na Solúň. Tri kázne Apoštolove boly ako zahrmenia, ktoré rozrušily všetky srdcia a staly sa po celom meste všeobecným predmetom rozhovoru. Našťastie žilo ešte niekoľko Natanaelovských duší i medzi vtedajším židovstvom. „Niektorí z nich uverili". Ale poväčšine sa musel Pavol držať nábožensky pristupných pohanov. Medzi týmito našiel najotvorenejšie srdcia.

„Kresťanstvo vždy žiada isté predbežné dejiny srdca a ducha".[17] Z nacionálne obmedzeného židovstva a z panteistického pohanstva bez obzvláštneho divu milosti nebolo priameho prístupu k Ježišovi. Za prvú prípravu srdca pokladal Pavol zahĺbenie sa do Písma svätého. Preto navádzal svojich poslucháčov k prehĺbenému štúdiu Písma. Úprimné skúmanie Písma svätého, predovšetkým slov prorokov, bola najjednoduchšia a najistejšia cesta. Preto vychádzal z Písma svätého: „Toto im otváral". Ale človek musí mať k Písmu i kľúč. A týmto kľúčom je veľká centrálna myšlienka smiercej smrti Ježišovej. — Prehĺbené štúdium Písma vždy bolo omladzujúcou studnicou kresťanstva, keď bolo v nebezpečenstve, že zpovrchnie v účinlivosti, že upadne do skostnatelosti zákonov, do zmaterializovania prihojne vyhúknutých zvykov alebo do zpolitizovania. — Ako druhý duševný postoj žiadal Pavol úprimnú túžbu po pravde. V Solúni našiel ľudí, ktorí slovo Božie „prijali so všetkou žiadostivosťou, nie ako ľudské slovo" (1 Sol 1, 6; 2, 13). Tretí predpoklad bola istá nábožná bázeň pred božským, smysel pre „Numinosum", istá bázeň Božia, hoci zo začiatku i hodne primitívna a pomiešaná poverou, ako napr. u žalárnika vo Filipi. Kde boly tieto tri predpoklady, tam sa Pavlovi bez ťažkostí podarilo rozbiť falošné pohanské a židovské predstavy a oslobodiť srdcia pre ukrižovaného Vykupiteľa.[17]

28. ZO SOLÚŇA DO BEREY

Skt 17, 5—15. — Por. 1 Sol 2, 1—12; Flp 4, 16.

Pavol bol nielen misionárom, výbojcom, ale i p a s t i e r o m d u š í. To, čo vydobil Pánovi, vie aj upevniť a zachovať. Nebeží za oslepujúcimi rýchlymi úspechmi. Ako misionár prirovnáva sa „obozretnému staviteľovi" (1 Kor 3, 10), ako pastier duší „otcovi", ktorý láskou a prísnosťou pridržiava svoje dietky k dobrému, „matke", ktorej najdrahšie sú dietky bolesti, „dojke", ktorá pestuje svojho sverenca (1 Sol 2, 8—12).

Podľa prvého listu Solúňčanom kázne v synagoge boly len predohrou a prípravou intenzívnej nastávajúcej a dlhší čas trvajúcej dušpastierskej činnosti. O tejto však Lukáš mlčí, lebo zodpovedne svojmu spisovateľskému hlavnému cieľu chce opisovať skôr expanzívnu silu evanjelia a preto neustále sa ponáhľa k novým misijným miestam. Keď Pavol získal najlepšie a najšľachetnejšie živly synagogy, nevyhnutne nastalo odlúčenie od nej, ako doteraz všade. A potom sa započala prehlbujúca práca v Jasonovom dome, v dielňach, v súkromných domoch, otrockých izbičkách pánskych domov, vo vznešených príbytkoch a zaiste aj v prijímacích sieňach vážených žien (Skt 17, 4). Bolo to vyslovene osobné duchovné pastierstvo z očí do očí, od človeka k človekovi, od domu k domu. Vidíme Pavla a Silasa, ako chodia hore dolu po schodištiach s poznámkovým lístkom a s adresami svojich chránencov v najrozmanitejších štvrtiach a predmestiach. Pavol sa boril o každého osobne, počúval pochybnosti, ťažkosti, starosti, vžíval sa svojou zázračnou schopnosťou vcítenia do srdca každého jedného, vynakladal celú svoju strhujúcu výrečnosť, svoju okúzľujúcu láskavosť, svoju nezištnú oddanosť. Všetci boli blízki jeho srdcu a jeho pamäti: pochybujúci, rozvažujúci, obťažní, búrliví, úzkostliví a prekypujúci, kritickí i kolísajúci a váhajúci.[50] Nikoho nestrácal s očú. Mladý Timotej mal tu zázračnú školu, aby sa vžil do ducha a metódy svojho veľkého majstra. V prvom liste Solúňčanom Pavol sám opisuje svoju m e t ó d u: ako sedí v kruhu učeníkov a novoobrátených a ako

otec svoje dietky každého osobitne napomína, povzbudzuje a zaprisahá, aby žil Boha hodne. Tento zázračný človek mal naporúdzi tie najnežnejšie srdečné tóny, širokú stupnicu citov. To uplietlo pásku vrúcneho priateľstva medzi nim a novoobrátenými. Toto úzke osobné priateľstvo je celkom svojským znakom jeho misijnej metódy. Osobná srdečná spojenosť však nebola mu samoúčelom alebo sebeckým uspokojením túžby po priateľstve, ale prostriedkom priviesť veriacich do najužšieho priateľstva s Kristom, priviesť ako družba nevestu nebeskému Ženíchovi. Kresťanstvo nebolo Pavlovi len abstraktná náuka, len myšlienkový vzťah k Bohu, ale bolo mu predovšetkým nežným, vrúcnym vzťahom k Pánovi, celkom živá reálna vec, za ktorú môže byť človek hotový trpieť i umrieť. „To všetko robím pre evanjelium", napísal (1 Kor 9, 23).

Hľadiac na jeho výraznú svojráznosť musíme povedať, že zaiste neraz ťažko mu bolo prebiť sa až k podstatnému jadru osobnosti cez všetky tie obaly, ktoré kladú vôkol človeka výchova, temperament, dedičné vlohy a nacionálny svojráz. Ale Pavol všade vyhľadal to skutočne ľudské v človekovi a spravil si ho spojencom. „Pre židov som sa stal židom, aby som získal židov; pre nábožných podľa zákona nábožným podľa zákona — hoci nestojím pod zákonom — aby som získal nábožných podľa zákona; pre ľudí bez zákona ako človek bez zákona, aby som získal ľudí bez zákona; pre slabých (t. j. úzkostlivo dbajúcich o židovské predpisy o jedlách) slabým, aby som získal slabých: pre všetkých som sa stal všetko, aby som všade zachránil niekoľkých" (1 Kor 9, 20). Avšak táto a s k é z a l á s k a v o s t i nebola u neho chladným vyratúvaním, pri ktorom srdce nemá účasti: „Hoci by sme boli mohli ako poslovia Kristovi hodiť na vážky svoju vážnosť, jednako vystúpili sme medzi vami tak jemne ako matka, ktorá opatruje svoje dietky. Túžili sme po vás a radi by sme vám boli priniesli nielen evanjelium Božie, ale zasvätili vám i všetku svoju životnú silu; takými milými ste sa nám stali" (1 Sol 2, 8). Takto nepíše chladný vyratúvač. Svet ešte nikdy nezažil takého márnotratného sebažertvovania, takej vášnivej borby od duše k duši ako vtedy, keď Syn človeka šiel svetom v podobe Dobrého Pastiera a keď Dobrý Pastier šiel svetom v osobe najväčšieho učeníka Kristovho.

Mladé kresťanstvo v Solúni malo silne c h a r i z m a t i c k ý r á z. Duch Svätý hojne sostúpil na novoobrátených a viedol ich do mystického vytrženia. V Pavlovom živote boly časy, keď jeho charizmatická vloha obzvlášte mohutne sa prejavovala.

Keď o niekoľko mesiacov písal do Solúňa: „Naša blahozvesť prišla k vám nielen v slovách, ale v sile a v Duchu Svätom v bohatej hojnosti", istotne sa rozpamätali na tie nezabudnuteľné hodiny svätého nadšenia, keď Pavol ich strhoval v shromaždení svojou blčiacou prorockou rečou, takže raz nahlas plakali v svätej bolesti nad svojím doterajším životom alebo v súcite s Ukrižovaným, raz jasali od radosti a potechy, keď odrazu vyskočil nejaký od narodenia chromý alebo keď nejaký posadnutý po ostatnom divom záchvate odchádzal uzdravený. A keď potom Pavol svojou žnalosťou srdc zasvietil do priepastí a skrytých hlbočín ich duše, keď rozviazal hrozný uzol ich navzájom si protirečiacich myšlienok a pocitov a odkrýval tkanivo viny a osudu, ducha a tela a dvojitého zákona: nuž boly to sladkobôľne zážitky. Ale poslucháči cítili pod obratnou rukou veľkého lekára, ktorý odstraňoval všetko choré a zpotvorené, že „slovo Božie je živé a účinné a ostrejšie než každý dvojsečný meč, že preniká až k rozdeleniu duše a ducha, kĺbov a špiku a je sudcom nad myšlienkami a smýšľaním srdca" (Žid 4, 12). Avšak tieto hodiny entuziastickej dojatosti boly len úvodom, započatím dlhého deja uzdravenia a premeny. Keď prešla veľká chvíľa krstu, keď sa zavrely nad nimi vody rieky ako nebeské rúcho, keď prešly prvé dni obrátenia, — až potom sa začala pre Apoštola jemná a drobná práca všedného dňa. Bolo ich treba pomaly odúčať od materinského mlieka a privykať na pevnú potravu. Apoštolovi ani na um neprišlo pokladať za nesmyselné rojčenie prvé prekypujúce city svojich konvertitov; veď aj sám ich veľmi dobre poznal. Ale musel im povedať: Nie opojnosť prebudenia, ale „toto je vôľa Božia: vaše posvätenie"! (1 Sol 4, 3.)

Cirkev v Solúni čoskoro závodila v živom a účinnom duchu viery a obetavej láske s cirkvou vo Filipi. Ale každá z pavlovských obcí mala svoju vlastnú tvár. Cirkev v Solúni mala obzvlášte silný eschatologický ráz. Na priľahko vzrušiteľných Solúňčanov jedno veľmi zaúčinkovalo: tajomstvo blížiaceho sa konca sveta. Celá ríša bola vtedy zachvátená náladou konca sveta. Zdá sa, že i sám Pavol podliehal citove takýmto duševným náladám a nádejam na paruziu (na blízky druhý prichod Krista), hoci pravda neudával nijaké určité časové termíny svetovej katastrofy. Pod dojmom jeho prorockých rečí o konci sveta, o poslednom súde a o predchádzajúcich znakoch dobrí Solúňčania už takrečeno videli, ako rudne večerná obloha a že katastrofa je bezprostredne blízko. Kaligula svojím cézarským šialenstvom zničil lesk Augustovej a Tiberiovej ríše, za Klaudia

viedly svoju zločinnú hru nesvedomité ženy na cisárskom tróne, ako Mesalina a Agripina a ich palatínske kruhy, a opájaly sa čašou ošiaľu moci a krvi. Kométy, krvavé dažde, nestvory, pliagy, záplavy, bleskom zdrúzgané sochy a chrámy cisárov neveštily nič dobrého. A k tomu všetkému sa natískala otázka: Komu vlastne patrí ríša? Kto bude cisárom? Britanikus, syn Mesaliny, či Agripinin syn Nero? Možné je, že niektorí kresťania zle porozumeli a rozprávali iným Apoštolove slová: „Nestrajte sa o takéto veci! Aj my kresťania máme štátny útvar, ktorý je v nebi. Synovia sveta nech si len volajú cisára svojím kyriosom a bohom, my máme vyššieho Kyriosa a Kráľa, ktorému sám Otec dal ríšu, Ježiša, nášho Kráľa a Pána". To bola nebezpečná zbraň v rukách Židov a títo ju vedeli upotrebiť. Lebo vtedy visel nad nimi viac ako jeden Damokleov meč. Klaudius práve bol vypovedal Židov z Ríma. Dekrét vypovedania mohol byť každú chvíľu rozšírený aj na provincie. Teda bolo treba hrať úlohu cisárovi verných poddaných a nenávisť obrátiť na Pavla a kresťanov. Židovskými peniazmi dala sa kúpiť „sberba a pouličná čvarga", ako Lukáš vyslovne vraví, ktorá sa vláčila po uliciach s výkrikom: „Pavol! Sprisahanie! Velezrada!" Dostala posilnenie z bazárov a vinární a zaútočila na Jasonov dom. Keď však u Jasonov zazreli blížiace sa nebezpečenstvo, chytro schovali kamsi Pavla a jeho dvoch druhov. Sklamaní útočníci odvlekli Jasona a niekoľkých bratov ako rukojemníkov pred mestské úrady na Agoru a obvinili ich z velezrady: „Títo ľudia pobúrujú celý svet. Teraz prišli aj sem a Jason ich prijal. Sú to samí vzbúrenci proti cisárovým rozkazom a tvrdia, že iný je kráľom, totižto Ježiš". Ale otcovia mesta tu pod očami miestodržiteľa boli obozretnejší ako vo Filipi. Zaiste vedeli, čo si majú myslieť o vlastenectve tejto sberby a jej chlebodarcov. Jasona poznali ako spokojného a úctyhodného občana, preto mu dali zložiť istú sumu peňazí, že čo najskôr a nenápadne prepustí cudzincov.

Ešte tej istej noci svolal Pavol predstavených cirkvi („bratov") do Jasonovho domu a dal im pokyny. Rozlúčil sa s nimi a poďakoval sa šľachetnému Jasonovi za všetku lásku a vernosť. Bola to pre Pavla ťažká obeť, opustiť nádherne sa rozvíjajúcu obec. A tušenia, že pre novoobrátených a najmä pre Jasona nastanú ťažké dni, ho neklamaly. Kedykoľvek počujeme neskoršie o cirkvi v Solúni, počujeme aj o prenasledovaniach a útrapách (1 Sol 2, 14; 2 Sol 1, 4). — Pavol myslel vtedy, že odchádza len na krátko. Ale stalo sa ináč. Celých osem rokov neuzrel svojich priateľov v Solúni. A keď sa potom vrátil, zas

nemal pokoja a musel utekať z domu do domu: „Boje zvonku, vo vnútri neustály strach", takto píše neskoršie (2 Kor 7, 5). Avšak tieto ustavičné prenasledovania vnútorne skúli obec a udržaly bdelú jej horlivosť. Ani jednu inú obec nechválil tak Apoštol pre trpezlivosť a vernosť vo viere a pre nesmiernu bratskú lásku (2 Sol 1, 4). A ona mu darovala i dvoch verných spolupracovníkov: Sekunda, spoločníka jeho ostatnej cesty, a Aristarcha, ktorý bol s ním vo väzení v Ríme (Skt 20, 4; 27, 2; Kol 4, 10; Flm 24).

Bolo to asi začiatkom roku 51. Pod ochranou noci opustil Pavol so svojimi dvoma sprievodcami mesto. Putovali zprvoti pozdĺž zálivu, kde im ožiarovaly cestu ohne s lodných stožiarov a s bezpočetných rybárskych bárk. Potom odbočili od vojenskej cesty Via Egnatia a po dvanásťhodinovom pochode poľnou cestičkou prišli nasledujúceho dňa do spokojne rozloženej Berey (dnes Verria) v treťom macedónskom vládnom okrese. V tomto zapadnutom horskom mestečku, malebne rozloženom na úpätí Olympu a naplnenom šumotom žriedel, vládol spokojný život. V rozjímavom tichu viníc a olivových hájov nestaral sa tunajší jednoduchý ľud remeselníkov, sedliakov a kamenárov, ktorí pracovali v mramorových lomoch Olympu, ani najmenej o veľké deje vo svete a o klebety hen vo veľkom prístavnom meste. Pavol chcel tu vlastne len vyčkať, kým sa utiši búrka v Solúni. Dva razy sa pokúsil vrátiť, ale nebolo to možné pre satanské machle tamojších Židov (1 Sol 2, 18). Nuž využil čas na založenie novej obce. Ešte aj v Berei bola malá kolónia a synagoga Židov. Títo však „šľachetnejšie smýšľali ako Židia v Solúni a ochotne prijali slovo". Vzniklo hotové biblické hnutie. Židia a prozelyti horlivo študovali svoje grécke biblie a čítali si miesta, ktoré Pavol citoval na dôkaz nepolitického charakteru Mesiáša. Tu sa pripojily ku kresťanstvu práve vznešenejšie kruhy: dôkaz, že neslobodno zovšeobecňovať vetu, ako by mladé kresťanstvo sa bolo sbieralo len z proletárov. Veľký počet žien a ich činorodý záujem o misijné dielo dokazuje, že sme na europskej pôde. Aj Berea darovala Apoštolovi cenného spolupracovníka: Sopatra, Pyrhovho syna (Skt 20, 4), ktorý je neskoršie medzi jeho spolucestujúcimi.

Ale radosť netrvala dlho. Ako psie štekanie sprevádza nočného pútnika dedinou, budí všetkých psov po okolných dedinách a prenasleduje pútnika, tak to bolo aj tu. Sám Pavol porovnáva raz svojich macedónskych protivníkov so psami (Flp 3, 2). Lenže podrývači a štváči, ktorých vyslali za ním do Berey,

nenašli ohlasu. No jednako priniesli istý nepokoj. A keďže všade je predajná a senzáciechtivá sberba, bratia predišli vypuknutiu väčších nepokojov. Pokladali za radné odviesť Pavla do bezpečia. Veď len na neho striehli. — Teda zasa útekom sa skončilo Apoštolovo účinkovanie. Pavol sa teraz rozhodol, že celkom opustí Macedóniu a vyberie sa do kraja, kde ho nebude môcť tak ľahko nájsť nenávisť protivníkov. Vyvolil si cestu po mori. Bezov text vraví: „Pavol sa vyhol Tesálii; lebo mu bolo prekazené tam kázať". Podľa istej tradície, ktorá dodnes žije vo Verrii, odišiel Pavol cez Aiginion k prístavnému mestu Metoni (vtedy Eleuterochori).[74] Niektorí vysvetlovatelia predpokladajú, že v Berei alebo na 50 km dlhom pochode stihol Pavla jeden zo záchvatov nemoci alebo nervové zrútenie. Pri tomto vzrušujúcom pútnickom živote nemožné by to skutočne nebolo. Ináč ťažko by sme si vedeli vysvetliť aj to, že sprievodcovia, ktorí ho mali odprevadiť len k moru, sa nevrátili, ale ostali s ním a „priviedli ho až do Atén". Pavol nechal v Berei kus svojho srdca: Silasa a Timoteja. Rád priniesol túto obeť, lebo mladá cirkev ich tak nevyhnutne potrebovala. Ale keď sa v Aténach lúčil s bratmi z Berey, prosil ich nástojčivo: „Povedzte Silasovi a Timotejovi, aby čo najskôr prišli za mnou!" Teda istotne cítil, že je chorľavý a potrebuje pomoc.

29. „SAM V ATÉNACH" (1 Sol 3, 2)

Skt 17, 16. — Por. 1 Sol 3, 1.

Človeka podlomeného duchovnou prepracovanosťou, útrapami a starosťami nič tak neosvieži a nevyrovná ako cesta po mori. Aj Pavol to zaiste zažil, keď za tri až štyri spokojné dni plával tmavomodrým Egejským morom pozdĺž tesálskeho pobrežia, majúc pred očami mohutný horský masív Olympu, Osy a Pelionu, potom cez morskú úžinu Euripu s dvojitým vlnobitím, majúc v dohľade maratónsku rovinu, a potom vôkol predhoria Sunion k hlavnému mestu Grécka. Čiže to boly za „ambrózijské noci" pre jeho zmučené srdce! A aké prebudenie, keď:

„Vozvýš ku Olympu bohyňa sa zdvihla rúžastého rána,
by Zeovi a bohom nesmrteľným svetlo zvestovala."
(Iliada 2, 48.)

Aké zázračné a sväté je také tiché, čiré, čisté ráno na mori! Sväté svitanie! Ako to cítil už Homér! Ranný svit mu prichodil takým čistým, že bohyňa ho musela ohlášať vznešeným Olympanom! Radostným vzrušením znie aj zo srdca Izraelovho pevca: „K tebe sa prebúdzam pri včasnom rannom úsvite!" Sväté Písmo a liturgia sú preplnené týmto kúzlom posvätného svitania. — Každého, kto cestuje gréckym ostrovným svetom, sa dotkne, či chce či nechce, duch jeho veľkého básnika. A Pavol z Tarzu, „muž tisícerých duší", ako ho tiež možno nazvať, prijal predsa do seba s gréckou rečou i grécku dušu. Ráno štvrtého dňa oboplávali mys Sunion (teraz mys Kolonés), najkrásnejší výbežok atickej pevniny. Námorníci sa veru museli vypnúť v boji proti zmenenému morskému prúdeniu. Tu vítal cudzinca s výšky chrám boha mora Poseidona a bohyne kraja Atény. Ligotavá biela farba mramoru dodnes vzdoruje zvetraniu. Helada po prvý raz zdravila Pavla. Odtiaľ hnal vietor loď so vzdutými plachtami do saronského zálivu, popri svetoznámej Egine a Salamis do prístavu Pireus, preplneného sťažňami.

A teraz teda ležalo pred jeho očami mesto Tézea a Palas Atény, bohyne múdrosti, ktorá stojac v jagavej zbroji, oslepujúcej prilbe a so zlatou kopijou ako by mu vravela, že sila a krása, pozemské ideály ľudského srdca, sú nedeliteľný dar boží, a že podelené a od Boha oddelené vedú národ k záhube. Keď Eschylus bojoval v oslobodzovacej vojne proti Peržanom pri Salamis a Sofokles spieval a tancoval pri oslave víťazstva, narodil sa, vraj, Euripides. V tomto podaní sa symbolicky odzrkadľuje pravda, že smelé vynaloženie života v službách vlasti a domácich bohov bolo pre grécke umenie najvyšším popudom, a že trojspolok nábožnstva, sily a krásy položil základy slávy Grécka. V celých dejinách ľudstva len raz sa stal ten nepochopiteľný div, že nepatrný národ v krátkom rozsahu sotva jedného storočia vystúpil na všetky končiare ľudského ducha vo vede, umení, filozofii, politike a zošľachťujúcej telesnej kultúre, a tento div sa volá A t é n y! Ešte dnes obdivujeme v zachovaných zrúcaninách výkvet večnej mladosti. „Hoci telo sa rozpadlo na prach, veľké meno jednako žije". A žije nielen meno, ale aj idea a zákon ušľachtilej miery a krásy.

Či ozaj nezabúšilo Apoštolovo srdce, keď zďaleka zazrel zaligotať sa zlatú kópiu Palas Atény? Keď shora so stožiarneho koša vykríkol plavčík: „Athenai!" Ešte i dnes, takmer po dvoch tisíc rokoch pochodí každý tak, ako som ja pochodil: Všetko, čo desaťročia výchovy a klasického vzdelania nashromaždily v duši, povesti a dejiny, láska k starovekú a jeho umeniu, obdiv ľudskej veľkosti a tragiky, to všetko sa odrazu prebudí, vystupuje ako zo skrytých komôr a letí ako pieseň túžby v ústrety nesmrteľným Aténam a ich najvyššiemu znaku, Akropoli. A Pavol z Tarzu predsa nebol barbar! Nie, iste nebol. Muž, ktorý napísal Filipanom do rodovej knihy: „Konečne, milí bratia: všetko, čo len je pravdivé, čo lásky hodné, čo chvály hodné, čo šľachetné alebo vôbec pochvalné, to majte na mysli!" (Flp 4, 8), tento muž vedel oceniť všetko šľachetné a krásne ľudské, slušný a jemný mrav, všetko, čo sa volá ľudskou dôstojnosťou, nakoľko má hodnotu pre kráľovstvo Božie.

Pravda, Grécko, do ktorého Pavol teraz vstúpil, nebola už tá hrdá, slobodu milujúca Helada perzských vojen, nie Helada Periklova, ani nie Helada pod macedónskou vládou, ktorú predsa len ešte ožiaroval veľký Alexander. Od pádu Korinta (146 po Kr.) klesla na rímsku provinciu „Achaia", bola vyľudnená, chamtivými rímskymi zemskými správcami vydrancovaná a olúpená o svoje pramene príjmov. A jednako práve na gréckej

zemi, na bojištiach pri Filipi a Akcium, bola ukutá z tvrdého kovu rímskeho charakteru a z perál gréckeho umenia rímska cisárska koruna. Grécko bolo odvtedy len tôňou seba samého. Kraje a mestá zpustly, na tržištiach menších miest pásly sa čriedy hovädzieho dobytka a oviec. Na Peloponéze aký taký význam maly už len Sparta a Argos. Olympia sa zrútila s bývalej výšky. V Tébach, meste Pindarovom, obývaný bol už len hrad. Celá Boccia bola zpustnutá. Staré šľachtické rodiny vymrely. Ich synovia v republikánskej horlivosti sa sbehli na Brutovo volanie a pri Filipi vykrvácali. Len Atény a Korint prežily zrútenie. Atény sa vďačily za záchranu sláve svojich predkov, Korint povstal z prachu svojich zrúcanín z milosti Ríma. Grécko bolo už len veľkým umeleckým múzeom vtedajších svetobežníkov a Gréci sami boli v ňom dozorcami a sprievodcami cudzincov. Tisíce Grékov žilo bez vlasti v západných provinciách. Celý svet sa stal ich vlasťou. Aká to paralela s osudom Židov! S takej výšky do takej priepasti klesla táto zem! Helada však nemala proroka ako Izrael, ktorý by bol nesmrteľnými žalospevmi ospieval jej nešťastie (por. Pausanias 1. kniha).

A jednako! Atény i v svojom úpadku pôsobily takým mohutným kúzlom, že Riman sa nepokladal za vzdelaného, ak tu neštudoval, a patrilo k dobrému tónu medzi rímskou šľachtou ducha a meča, prežiť istý čas v Aténach. Mužovia ako Cicero, Ovidius, Horácius, Vergilius tam dostali svoje najhlbšie dojmy a inšpirácie. Štátnici a politici ako Cézar, Antonius, Pompejus a Augustus sa korili krásc Atén. Ako dnes každý kresťanský národ má v Jeruzaleme alebo v Ríme svoju národnú svätyňu, tak pokladal si aj vtedy každý národ za česť, ak smel venovať do Atén nejaký votivny dar, či sochu alebo chrám či stĺporadie alebo portál.

Pavol kráčal z Pirea popri slávnych hroboch a zvyškoch múrov cez most ponad Kefisos, majúc div Akropoly pred očami, a cez dvojbránu, Dipylon, vkročil do Tézeovho mesta. Odtiaľ po Dromos, veľkej stĺpovej ceste, putoval ku Kerameikosu, tržisku, a našiel prístrešie u súkmeňovca v istom predmestí obývanom Židmi. Videl už veľa pekných miest, ale prekypujúce bohatstvo a lesk tohto mesta iste ho trošku zmiatly. Obstál asi podobne ako jednoduchý Peter, keď uzrel Rím cézarov. Cítil sa osamelý a opustený v tomto bezduchom množstve studeného mramoru, stred tohto výkladu pohanstva, spadnuvšieho so svojej výšky. Cítil sa tak osamelý, ako by sme sa cítili my, keby sme sa odrazu našli v Mekke alebo Benaresc a boli tam opu-

stení. Nemal nikoho, s kým by sa bol mohol poshovárať o tom, čo naplňovalo jeho najvnútornejšie srdce. V duchu vždy ešte bol pri svojich Solúňčanoch a preto napísal: „Bol som sám v Aténach!" Sám ako prst! Preto prosil svojich sprievodcov pri rozlúčke tak nástojčivo: „Povedzte Silasovi a Timotejovi, aby čo najskôr prišli za mnou!" (Skt 17, 15.)

Celé dni putoval Pavol po meste, chcejúc sa orientovať o duchu týchto tunajších zvláštnych ľudí (Skt 17, 23). Doteraz ešte nevidel čisto gréckeho mesta. — Nebol to práve najvhodnejší okamih v dejinách Atén. Neboly už mestom Periklovým a Platónovým a ešte nie mestom Hadriánovým. V tomto čase nemaly Atény okrem Plutarchovho učiteľa, Amonia z Alexandrie, ani jednej vynikajúcej osobnosti. Bola to chvíľa zastávky. Pozdávalo sa, že mesto zadržalo dych, aby vypočulo, čo má povedať tento nový „herold cudzích bohov".

Pavol hneď v prvé dni vystúpil na strmý hradný kopec, ktorý bol kedysi sídlom kráľov a potom ostal bohom. Bol ešte vždy „najdokonalejším obrazom toho vrcholu klasického umenia, ktorého lúče nám ešte dnes svietia a nás ohrievajú".[30] Ešte sa vypínala nad mestom ako kráľovský diadém nádherná Akropola, a v tejto čelenke jagal sa ako najkrajší skvost Partenon, chrám Palas Atény so slonovinovo-zlatou sochou panenskej bohyne z majstrovskej ruky Fidiasovej. V idei tejto bohyne, dcéry otca bohov, ktorá vraj v plnej zbrani vyskočila z hlavy najvyššieho boha, videli Gréci zjavenie, v jej obraze najvyššie stelesnenie božskej múdrosti, vznášajúcej sa v ligotavej čistote nad priepasťami smyselného kultu Afrodity Pandemoskej a Dionýza. Možno, postál Pavol aj pred inou známou Aténou, ktorá stojí ako zahrúžená do hlbokých myšlienok nad osudom Grécka. Bolo by to vskutku symbolické stretnutie! Umelec v tejto soche stvárnil, čo v bohyni Aténe už pred storočiami videl iónsky génius Homérov: zosobnenie božského vedenia, ktoré opatruje mladého Telemacha, udržiava Odysea v najťažších nebezpečenstvách pri láske k vlasti, žene a dieťaťu, tíši prchkosť Achilovu, ktorý už tasil meč, chcejúc prebodnúť Agamemnona. „Anima naturaliter christiana" to bola, čo takto prehovorila na vrchole gréckeho života. Cítil Pavol tento príbuzný tón? Jeho reč na Areopágu dokazuje, že cítil.

Palas Aténa bola dôstojnou náprotivou iného majstrovského diela toho istého umelca, chýrneho Zea z Olympie. Pri pohľade naň zachvel sa každý divák a rímsky vojvodca Emilius Paulus pred ním „zastal ako ohromený a sotva sa opovážil dý-

chať".[50] Taký výraz múdrosti a sily, jemnej láskavosti a majestátu spočíval na týchto rysoch, kým zo spokojného pohľadu bolo možno tušiť nevyspytateľno. Prozreteľnosť udelila vysoko nadanému národu Grékov, aby vytušil božské v podobe krásna. Jemnocitnými rukami svojich umelcov ohmatával hladkosť mramoru, či by sa nedohmatal prakrásy Božej, ktorú ospieval Platón. Ako vysoko stojí myšlienka Boha u toho národa nad myšlienkou Egypťanov a iných národov, ktoré videly svojich bohov v posvätných býkoch, krahulcoch a v postavách polozvierat a poloľudí! Grékom bol človek v svojej harmonickej postave najvyšším zjavením Božím: nejasné tušenie tajomstva Vtelenia. Na toto dojímavé hľadanie Boha vo formách umenia a na najhlbší zážitok Boha u gréckych básnikov Pavol šťastlivo nadviazal v svojej reči a prejavil tým zázračné porozumenie gréckeho ducha.

Na svojom putovaní prišiel Pavol po niekoľkých krokoch do E r e c h t e i o n u. Tam sa ešte zelenala svätá oliva, ktorá vypučala zo zeme na slovo bohyne a premenila holé skaly Grécka na kvitnúce sady. Lampka, naplnená najčistejším olivovým olejom, horela deň i noc pred sochou darkyne — hlboká myšlienka, ktorá svojimi koreňami siaha až do hĺbin všeobecne ľudských a ktorú kresťanstvo mohlo bez ďalšieho prevziať. Istotne sympaticky sa dotklo Pavla, ak zbadal, že Aténčania postavili oltár aj „Sústrasti". Nebolo to ako výkrik túžby z neskazeného ešte pohanstva po vtelenom „Bohu milosrdenstva"? Aj delfský boh bol raz vyhlásil:

„Mužovi čin svedčí; no zaváži málo pred zľutovaním veľkým."

Táto socha Sústrasti pochádzala z čias, keď Gréci boli ešte národom slobodných mužov. Teraz však otrocký duch národa zahrnoval svojich rímskych vladárov nehanebnými úctami. Len niekoľko krokov musel spraviť Pavol, a stál pred chrámom génia R o m y a A u g u s t a. Zbožnenie imperátorov stalo sa v Grécku od Cézarových a Antoniových čias krajinským kultom. Ako kedysi postavili oltár sústrasti, tak by ho boli mohli včuľ postaviť podlízavosti a otrockému duchu. Prešlo sotva osemdesiat rokov a už oslavovali cisára Hadriána, keď bol v Aténach na posvätení chrámu, ktorý dal vybudovať olympskému Zeovi, titulom Zeus Olympios, Panhellenios a Soter (vykupiteľ), ba priamo ako boha. Venovali mu pocty olympského boha, ako jeho manželke pocty Demetry; jeho obľúbenec Antinous — temný bod v jeho živote — dostal po smrti oltáre. Zbož-

nenie bolo jediný spôsob uznania, ktoré mohol dať vladárovi zotročený národ (Gregorovius). Klasický to príklad skúsenosti, že otrocký duch a kult ľudí idú ruka v ruke, že úcta vzdávaná Bohu človeka oslobodzuje, zbožňovanie ľudí však zotročuje. Za Pavlových čias Atény predsa ešte neklesly tak hlboko ako Korint a iné mestá, ktoré ako rímske kolónie zaviedly krvavé gladiátorské hry. Keď v 2. storočí Atény chceli nasledovať príklad Korintu, povstal filozof Demonax a volal: „Ale najprv zborte oltár Sústrasti!" (Lukian.)

Pavol, naplnený hlbokými myšlienkami, opustil Akropolu cez P r o p y l e y, „ligotavú čelenku strmej skalnej koruny na aténskom hrade bohov".[70] Všetka krása a nádhera, ktorú videl, slúžila vlasteneckej myšlienke. Každý štvrtý rok vydržiavali tu na pamiatku založenia Tézeovho mesta veľké národné slávnosti Panaténei s hudobnými, deklamačnými, dramatickými a športovými predstaveniami. Najvyššiu posvätnosť dosiahla slávnosť, keď všetok ľud vystupoval k svätyni bohyne krajiny, keď svätili pannami utkaný bohatý šafránový šat bohyne a víťazi takrečeno z jej ruky prijímali vavrín. Šesť storočí vydržiavali túto slávnosť; tak dlho bol zasvätený Partenon panenskej bohyni. Potom však vstúpil do služieb panenskej matky bohov. Človek by musel byť vonkoncom barbarom, keby v najvnútornejšom vnútri nebol dojatý pohľadom na Akropolu, na miesto takýchto všeľudských rozpomienok. A celkom nás opanúva mohutná rozpomienka na časy, keď zlaté brány sa otvárały pred prichádzajúcim slávnostným sprievodom a básnik Aristofanes volal:

„Ó fialkami ovenčené, ty žiarne, závideniahodné mesto:
Vy, Atény naše!"

Zadumane zastal Apoštol odchádzajúc z Akropoly pri c h r á m e N i k e. Odtiaľ mal pred sebou ako na dlani celý atický kraj v malebnom striedaní suchej zeme a mora. Je to pohľad, ktorý ešte dnes vie strhnúť dušu. Z diaľky ponad saronský záliv zdravila v modrom opare kupolovitá výšina Akrokorintu. Pri jeho úpätí ležalo mesto, ktoré malo spôsobiť Apoštolovi najkrajšie radosti a najviac bôľov.

Sostupujúc šiel Pavol popri S o k r a t o v o m väzení, kde medzi najšľachetnejším zpomedzi všetkých Grékov a jeho žiakmi sa odohraly tie chýrne rozhovory o nesmrteľnosti, prv než sa vrátila z Delf posvätná loď, lebo pred jej príchodom nebolo slobodno vykonať nijaký rozsudok smrti. Kedysi ho delfský boh chválil ako najmúdrejšieho zpomedzi všetkých ľudí, lebo poznal

hranice svojej vedomosti, lebo vedel, že nič nevie, lebo mal tú „docta ignorantia" Mikuláša z Kues, ktorá je tiež istým spôsobom pokory a ktorá vie, že človek je len málo alebo nič hoden, ak sa hľadí na jeho vedomosť. Za sedemdesiat rokov svojho života čoraz väčšmi obracal ducha k onej bytosti, ktorá je vonkoncom duch, moc a dobrota a už predom sa mlčky pripojil k „neviditeľnej Cirkvi" všetkých Boha milujúcich hľadačov pravdy všetkých čias. Lebo podľa všeobecného Božieho plánu spásy táto „neviditeľná Cirkev" shromažďuje všetkých ľudí, čo neobsiahli šťastie prináležať k viditeľnej Cirkvi Kristovej, ktorú budovať prišiel včuľ Pavol. V svojej vernosti k tej dokonalej, neviditeľnej bytosti, za ktorej otroka sa hrdo hlásil, našiel Sokrates odvahu pre tú trpkú hodinku, keď sila jedu pomaly vystupovala k stredu jeho srdca. Tento postoj Sokratov, ktorý v cele pre zasvätených smrti podstúpil smrť za svoje presvedčenie, bolo čosi celkom nového, v Grécku predtým nevídaného (W. Pater, Plato). Bolo to ako preludium kresťanstva. Nevieme, pravda, či si to Pavol nejak uvedomil, keď šiel popri Sokratovom väzení. Ale objektívne duchovné súvislosti jednako jestvujú a podľa básnikových slov odjakživa „spájaly vysokých duchov". Lebo od Pytagora vedie veľká duchovná línia cez Sokrata, Platóna, Aristotela a Kleanta k Pavlovi. Všetci hľadali, ako sa bol raz vyjadril Platón, to zaistené poznanie, ktorého vlastnosti sú: „jedného a toho istého druhu všade, úplné a celé, jednotné vzhľadom na všetky, skrze všetky a nad všetky vlastnosti — katolícke (kat' hólon)". Takto utvoril prvý Platón a po ňom Aristoteles (Eth. Nic. 2, 7) slovo „katolícky". Zdá sa nám, ako by sme čítali predtušenú slávnu definíciu sv. Vincenta z Lerina: „Quod semper, quod ubique, quod ab omnibus . . ."

Ale okrem takýchto povznášajúcich dojmov, ktoré sa vzťahovaly na veľkú veriacu minulosť, sa núkaly aj iné dojmy, napohľad odporujúce prvším. Celé Atény boly takrečeno božským lesom chrámov, oltárov, sôch, herm, stĺporadí a obrazov jednoduchých i pestrých, z dreva, bronzu, mramoru, zlata, striebra a slonovej kosti. Vyjsť z domu — to značilo dostať sa nie jednoducho na ulicu, ale vkročiť do niektorého chrámového obvodu. Podľa Petroniových slov v Aténach ľahšie bolo stretnúť boha ako človeka. My sme privyknutí na myšlienku, že pred Kristovým príchodom náboženským hlavným mestom sveta bol Jeruzalem. To je však len natoľko správne, nakoľko pojem Jeruzalema zahrnoval tú časť náboženských myšlienok, ktoré mały tvoriť semä náboženstva budúcnosti. Ale v očiach vtedajšieho

sveta mal Jeruzalem asi len taký význam, aký má dnes napríklad Mekka. Za náboženské hlavné mesto pokladali Atény, podobne ako aj za duchovné a umelecké stredisko. Pohľad na nespočetné množstvo oltárov a svätýň spôsoboval neznesiteľnú duševnú trýzeň mužovi tak vonkoncom monoteisticky a biblicky vychovanému ako Pavol. Skutky apoštolské označujú na tomto mieste jeho duševné rozrušenie silným slovom: „rozzúril sa". Jeho prorocká duša, horliaca za Boha, od základu bola otrasená celkovým dojmom: že tu „najsvätejšie potreby ľudského srdca sploštené boly len na estetický pôžitok. Ľutoval tento národ. Mnohí možno nepochopia Apoštolov hnev. Ale títo ešte neskúsili, že jestvuje na tomto svete taká bieda, ktorú nemôže smieriť nijaké umenie".[50]

Renan[78] obviňuje Pavla, že bol opantaný obrazoboreckými ideami židovstva, ktorého predsudky ho oslepily: „Chvejte sa", volá svojím francúzskym pátosom, „traste sa, vy pekné, čisté obrazy pravých bohov a bohýň! Lebo tu stojí muž, ktorý kladivom bude máchať proti vám. Padlo osudné slovo, že ste modly, idoly. Omyl tohto malého, hnusného Žida je vašim smrteľným rozsudkom". Pravda, Pavla by sme si nemohli predstaviť ako s cicerónom alebo bedekerom v ruke sa ponáhľa od jedného majstrovského diela k druhému, alebo ako stojí pohrúžený do estetického pôžitku. Sú časy, keď treba opustiť umenie pre umenie a krásu pre krásu. Taká bola tá chvíľa, keď Ježiš hľadiac na nádheru jeruzalemského chrámu nemal preň obdivu, len tvrdé slovo: „Z toho všetkého neostane kameň na kameni". Taká bola aj chvíľa, keď Pavol videl blýskavicu hnevu Božieho nad antikou. Takáto jednostrannosť je časom potrebná, ak dobro sa nemá stratiť v krásnu. Nie „pre obohatenie jedného", ako vraví Schiller, ale pre vyššiu pravdu a pre vyzdvihnutie človeka na vyšší stupeň ľudskosti muscl zaniknúť tento svet bohov. Grék bol človekom zraku. Čomu sa klaňal, to bola vlastne krásna línia ľudskej formy. Pavol však hľadal d u š u: a duše v tom nebolo! Ak dnes navštívime nejaké múzeum, v ktorom je vystavené popri sebe antické a kresťanské umenie, zarazíme sa pri srovnaní nad bezduchosťou antického umenia a duševnou hlbkou umenia kresťanského. V primitívnom umení katakomb po prvý raz otvára oči duša milujúca Boha, ktorá vie o blaženom tajomstve. Preto je toto umenie nie rozklad, ale nový počiatok. Keby pohanské umenie nebolo zaniklo, isteže nikdy by nebolo mohlo vzniknúť kresťanské umenie, totižto umenie: dať prehovoriť duši. Nikdy by nebol jestvoval taký Giotto a Fra Angelico.

Helada bola kedysi na najlepšej ceste, potom však stratila svoju dušu, minula najvyšší cieľ. Preto jej už nepomáhalo ani umenie. A umenie samo takto tiež prišlo o svoju silu a krásu.

Včuľ rozumieme, prečo sa cítil Pavol v tomto meste bez duše tak osamelý, tak nesmierne osamelý! Unavený a vyčerpaný farchou rozchádzajúcich sa dojmov prvého dňa usínal Pavol v svojom chudobnom príbytku, shovárajúc sa v modlitbe so svojím Kristom.

30. NEZNÁMY BOH

Skt 17, 16—21.

Pavol bol už dlhší čas v meste. Podľa svojej obyčaje najsamprv sa obrátil k svojim početným súkmeňovcom, ktorí sú aj písomne dosvedčení vo vtedajších Aténach. V prvé sabbaty šiel do synagogy a kázal Židom a bohabojným. Ale úspech bol, tak sa zdá, len nepatrný, možno i preto, že tamojšie židovstvo pod vplyvom vysokostojacej pohanskej kultúry sa posvetárčilo a slabo navštevovalo synagogu. Musel sa preto pokúsiť s pohanmi, s filozofmi a poznať ich náboženské náhľady. Chodil teda deň za dňom krížom-krážom po meste, hľadajúc vhodné styčné body pre to, čo mu blčalo v duši.

Čím viac sa však obzeral, tým väčšmi mizol prvý dojem, ktorý si získal na Akropoli, a tým väčšmi mu vystupoval pred oči hlboký náboženský rozklad prítomnosti. Na jednom z takýchto putovaní zažil hlboké citové vzrušenie. Nohy sa mu odrazu zarazily. Na rohu istej ulice stál kostolík s oltárom alebo votívnym kameňom s nápisom: „N e z n á m e m u b o h u -- A g n o s t o T h e o". Dnes vieme z rozmanitých prameňov, že v Aténach, ale aj inde, napr. v Pergame, boly vtedy oltáre s neurčitými votívnymi nápismi neznámym bohom (Agnostois Theois). [D 14] Stály aj v okolí Atén, na ceste k prístavu Faleron. Podľa Hieronyma (In Tit. 1, 12) jeden takýto nápis znel: „Diis Asiae et Europae et Africae, diis ignotis et peregrinis", t. j. „bohom Ázie, Európy a Afriky, neznámym a cudzím bohom". Tým chceli vyjadriť, že okrem domácich bohov sú možno aj iné, cudzozemské alebo nezbadané božstvá, ktorých nemilé zásahy sa usilovali predísť. Každé božstvo, každého démona bolo treba zaklínať vlastným menom; ak meno bolo neznáme, bolo ich treba aspoň nemenovane uctievať a smierovať. Pavol sa veľmi zadivil nad týmto nápisom, rozumel ho však ináč, ako bol myslený. Videl v ňom akýsi agnosticizmus, asi tak v Goetheho smysle: „Kto ho smie pomenovať? A kto vyznávať?" A objektívne vskutku mal pravdu. Od čias Sokrata a orfikov čoraz väčšmi sa

ozrejmovalo náboženskému vedomiu Grékov, najmä stoikov, že známi ľudoví bohovia sú len rôzne znázornenia jedného Veľkého, Neznámeho, Bezmenného. Jestvovanie tohto Veľkého, Neznámeho dokázal Platón z vnútorného sveta nášho ducha, Aristoteles zo sveta vonkajšieho. Ale potom prišla Akadémia so svojou pochybovačnosťou, a Neznámy sa zas utiahol do mračien. Keďže aj Boh starozákonného zjavenia bol pohanom bezmenný a židom bolo jeho meno nevysloviteľné, čítal Apoštol v tomto venovacom nápise temnú túžbu po čomsi vyššom a lepšom, než čo poznali Aténčania, akési neisté tápanie za jedným opravdivým Bohom, „či by ho predsa len nemohli nájsť". Tento pohľad hlboko zapôsobil na Pavla a zdvojnásobil jeho sústrasť s týmito úbohými ľuďmi, ktorí nevedeli, ako utíšiť v svojom Panteóne smäd po božskom, ktorí vzývali bezmenných bohov a takto nevedome sa klaňali nadzemskému tajomstvu. Takéto výbuchy náboženskej túžby po vysloboditeľovi z nešťastia, vojny, biedy, zriedkavejšie z hriechu a viny, nachádzame aj v najstarších podaniach ľudského pokolenia, u všetkých národov, aj v apokalyptických spisoch neskorého židovstva. Z Mohamedových čias sa nám zachovala modlitba istého Araba: „Bože, keby som vedel, ako ti treba slúžiť, rád by som ti slúžil. Ale žiaľ, neviem to".[51] Pavol nebol porovnávateľ náboženstiev a ničoho nevedel o zástupe neznámych božstiev. Počul len výkrik hrdého Gréctva po „Deus absconditus", po skrytom Bohu, ako bol v Troas počul volanie Macedónca. A to mu bolo novou pohnútkou, aby nestratil nádej.

Atény boly aj strediskom gréckej mytologie, vymyslenej toľkou duchaplnosťou a fantáziou, že celý kultúrny svet si tvoril podľa nej predstavy o bohoch. Mytologia bola klasická náuka o dejinách bohov. A čo bol jej skrytý smysel? To, že celý svet tvorí veľkú jednotu, duchovné univerzum s odstupňovanou hierarchiou osobných božských síl, ktoré pochádzajú z hlavy jedného najvyššieho boha, otca všetkých ľudí, a ktoré sú Zeovi synovia a dcéry. Aj človek je vytvorený akosi zo semena bohov, je božského pôvodu. Veľkí ľudia minulosti, veľkí dobrodincovia ľudstva, tak predovšetkým Herakles, po smrti sa dostali do radu bohov ako poučenie a príklad pre žijúcich. Jednoduchý ľud chápal množstvo bohov doslovne, filozofi však videli v nich len básnické znázornenia, symboly, rozmanité hľadiská a prívlastky jediného božstva. Teda Gréci stáli oveľa bližšie pri kresťanskej pravde ako tie tisíce ľudí, ktorí myslia, že len v temnom hučaní krvi počujú hlas boží. V svojom heroickom

období verili Gréci v nadprirodzené účinkovanie božstva, a silou tejto viery vykonali činy, ktoré svet nezabudne tak ľahko. (D 15)

Ale za Pavlových čias Aténčania už boli stratili vieru svojho bývalého mužného obdobia. Aristotelovi, najvyššiemu končiaru gréckeho ducha, nebolo dané nájsť rovnorodého žiaka, akým sa stal neskoršie Tomáš z Aquina. Preto sa jeho duchovné dedičstvo rozpadlo v rukách priemerných duchov. Miesto náboženstva nastúpili sofisti a božský prazáklad všetkých vecí zmenili na prelietavú, premenlivú hru atomov alebo na neúprosné osudové účinkovanie prírodných zákonov. Staré symboly sa takto staly prázdnymi idolmi, abstraktnými pojmami čnosti alebo nehanebnými brutalitami neresti. Grécky génius složil krídla a nebol schopný na nový vzlet. Mladé kresťanstvo bezstarostne mohlo prekročiť ponad túto plytkosť myslenia. Pavol nestretol už Platóna ani Aristotela, len ich formuly, ktoré však neuspokojovaly ducha. Okrem niekoľkých výnimiek žil už len „filozofický proletariát na žobráckej palici" (Gregorovius), aký nám vo veľkom množstve predvádza Lukian. S t o i c i a e p i k u r e j c i, ktorých nám predstavujú Skutky apoštolské, sami boli to, čím posmešne nazvali Apoštola: „zrnozobovia" alebo „poľné vrany" (spermologos), veď v svojej myšlienkovej chudobe sháňali paberky po všetkých poliach cudzích vedomostí. Zahadzovali síce ešte umeleckým zriasnením filozofický plášť okolo svojich pliec, ale proroka v ňom už nebolo. Pyšne ukazovali ešte cudzincom Platónovu Akadémiu, platány v údolí Ilyssu, pod ktorými líhaval Sokrates so svojimi žiakmi, Aristotelovo Lyceum, stĺporadie (Stoa) Zenovo, Epikurovu záhradu; ale najradšej sa prechádzali po A g o r e, tržisku, venčenom stĺporadiami, chrámami, bazármi, vládnymi budovami. Nosili parádnu paličku, ruky a vlasy kúpali vo voňavej vodičke, pre každú dennú hodinu mali príhodnú výpoveď a pozdrav, boli poverčivejší ako staré baby, počúvali chvíľku novoprišlých filozofov, ktorí predkladali svoje najnovšie múdrosti, a z každého cudzinca vyťahovali politické novinky alebo náboženské náhľady. „Lebo dávno pred kresťanskými kazateľmi, ktorí roznášali po svete nové posolstvo, putovali tými istými cestami pohanskí kazatelia v drsnom tribone, vystrojení palicou a batohom, boso a bez prostriedkov, prinášajúc ľudstvu svoje nové posolstvá" (Wendland[82]).

Ako sa Pavlovi zhnusilo v úpadkovom gréckom umení zhmotnenie a zosmyselnenie božského, čo naznačil v svojej reči na Areopágu, tak isto pochodil aj s filozofiou a kultúrou Até-

čanov: bolo to vlastne postupné posvetárčenie náboženstva. Náboženstvo slúžilo už len na oslávenie tuzemského života, na zbožnenie vlastenectva. Aténčania ešte i pôžitkárovi vedeli spraviť náboženstvo stráviteľným. Takého muža však, ako bol Pavol, ktorý zažil zrútenie sa všetkých svojich predošlých ideálov, ktorému sám Kristus otvoril oči pre všetky pozadia a priepasti života, a ktorý vonkoncom bol usmernený na podstatné, takého muža viac zaujímal spotený prístavný robotník, ktorého mohol získať Kristovi, ako Zeus z Olympie. Bohoslužobné shromaždenie drobných remeselníkov, námorníkov a otrokov bolo mu dôležitejšie ako celá univerzita profesorov. Niekto to vari nazve fanatizmom. Ale potom aj Ježiš bol fanatikom. Jestvoval však kedy nejaký veľký muž, nejaký revolucionár myšlienky alebo činu, ktorý by nebol všetko, celý tisícoraký život, videl pod jedinným výlučným zorným uhlom, v svetle jedinej hlavnej idey a nebol by s toho jediného archimédskeho bodu vyzdvihol celý svet zo závesov? Tak mal Ježiš jedinú myšlienku, na ktorú všetko vzťahoval: „jedno potrebné", kráľovstvo Božie, tak František z Assisi nasledovanie Krista v chudobe a pokore, tak Ignác z Loyoly vernosť k Ježišovi, kráľovskému vojvodcovi. Podobne bol aj Pavol mužom jedinej myšlienky: nový človek, nový život v Kristu. Nuž nie div, že sa tak cudzo cítil v tomto vonkoncom pohanskom prostredí.

Už dlhší čas žil tu Pavol v tejto duševnej osamelosti. Konečne Silas a Timotej došli z Berey a rozprávali Pavlovi potešujúce veci o tamojšej obci. Nato sa znovu vzchopil, usilovne navštevoval Agoru a nadväzoval náboženské rozhovory. [35a] Agora bola Aténam spoločenským a vedeckým strediskom mesta. Vonkajší zjav Apoštolov, ktorý v obnosenom plášti sa ponášal vari na nejakého cynického putovného kazateľa, jeho cudzí tarzský prízvuk, trošku spevavé vyslovovanie, pre ktoré často naberali ľudí z Tarzu, vábily k nemu zvedavé posluchárstvo. Žiaci filozofov rozprávali svojim učiteľom o čudnom príšelcovi a jeho pomotanej filozofii, ktorú nebolo možno zaradiť do nijakej školy. Jeho reč im prichodila ako miešanina orientálnych nesmyslov. Atický vtip ihneď vynašiel pre Pavla prezývku: „poľná vrana" alebo „zrnozob". Tým rozumeli človeka, ktorý predkladá bez výberu poprečitúvané veci. My by sme to mohli preložiť asi slovami: „Čo chce tento táračˇ?" Ale bolo to jednako zaujímavé. Zbadali, ako sa im zdalo, že je „heroldom cudzích bohov". Aby sme porozumeli tento výraz na jeho kultúrno-dejinnom pozadí, musíme vedieť, že v staroveku jestvovala náuka a tradícia o

„Theios"-och.[65] Podľa učenia Platóna, Stoy, cynikov, Seneku a Epikteta jestvuje istý najvyšší ľudský typ: „božský človek" (theios anér), ktorý má posvätnú, hlbšiu vedomosť o božstve, akýsi Zeov anjel alebo posol, ktorý má poslanie k ľuďom. Podľa tejto náuky sa verilo v Theiosovské postavy ako: Pytagoras, Empedokles, Sokrates, Chrysipos. Okrem týchto pravých „Theioi" boli však aj nepraví, podvodnícki šarlatáni a mágovia, za ktorými bežal nevzdelaný ľud. S takýmto sa stretol Pavol na dvore miestodržiteľa Sergia; Peter sa sišiel so Šimonom Mágom. Samého Pavla spolu s Barnabášom pokladali v Lystre za Herma a Zea; aj vo Filipi vykrikovala o ňom a Silasovi veštica, že sú „služobníkmi najvyššieho boha" a žalárnik vetril v ňom čosi božského. Celý starovek, Orient a Grécko, bol veľmi hlboko presiaknutý myšlienkou bohočlovečenstva v tom smysle, že v niektorých ľuďoch je čosi božského. Ako realisticky si predstavovali Gréci túto ideu o božských alebo bohom príbuzných heroldoch, dokazuje príbeh Menedema, ktorý vystúpil v nápadných šatoch, v kňazskej suknici, v purpurovom opasku, s arkádskym klobúkom, v tragických sandáloch, s mohutnou bradou, palicou z jaseňa, s obrazom dvanástich symbolov zvieratníka a vyhlasoval, že prichádza z Hádu a je poverený ako „episkopos" ponavštevovať ľudí a dať bohom správu o ich hriechoch. Takíto „božskí mužovia" vystupovali teda časom v Grécku a Malej Ázii. V dobrovoľnej chudobe a uskromnenosti, v neodvislosti a slobode oproti veciam a ľuďom, ktorá sa neraz zvrhla na surovosť, videli stoici a cynici obzvláštny znak spríbuznenosti s bohom, čosi ozaj kňazského.[83]

Pavol musel byť teda pre Aténčanov celkom mimoriadnym zjavom, keď ho pokladali za božského človeka, za herolda cudzích bohov. Sám istotne ani vôbec sa netajil, že vskutku prišiel ohlášať nové náboženstvo. Z jeho kázní si vylovili len niekoľko hesiel: Ježiš a Anastasis (zmŕtvychvstanie), ale v svojich plytkých hlavách hneď mali hotové nové náboženstvo: Pavol káže novú dvojicu bohov, mužské a ženské božstvo; boh sa volá Ježiš a bohyňa Anastasis (Ján Zlatoústy, In Acta Ap. hom. 38, 18). Netušili, že kázeň tohto „tárača" raz zatlačí ich filozofiu a prevráti ich katedry. Trvalo pravda ešte štyri a pol storočia, kým cisár Justinián I. roku 529 jediným ťahom pera zavrel filozofickú školu v Aténach. Tak tuho sa tam držalo pohanstvo. — Ich zvláštne nedorozumenie bolo asi pohnútkou, že trošku rukolapne vyzvali Pavla, aby sa zjavil pred A r e o p á g o m, najvyšším a najdôstojnejším senátom Atén. Areopág bolo konzerva-

tívne šľachtické združenie, klasický súdny dvor nad všetkými otázkami náboženstva a morálky, kultu a vyučovania, ktorého autoritu uznával celý svet. Prastaré povesti ovievaly tento súdny dvor, zložený zo samých starých mužov. Kedysi bol akousi posvätnou porotou, ktorá súdila o každom krvnom zločine a v noci zasedala na Aresovom vŕšku, spojenom s Akropolou úzkym sedlom. Kto čo len raz videl Aresovu skalu, ťažko si vie predstaviť, ako by tu bolo bývalo možné vydržiavať väčšie shromaždenie. Je to vari predsa len trošku pridramatická predstava, že Pavol s tohto vŕšku pod voľným nebom ako s vyvýšeného rečníšťa nad svetelnou nádherou stĺporadí povedal svoju chýrnu reč. Oveľa prijateľnejší je náhľad, že Areopág sa vtedy schádzal v „kráľovskom stĺporadí" (Stoa) na Agore, kde kedysi rečnieval Demostenes. Tu teda predniesol Pavol pred sbehnutým poslucháčstvom, pred duchovným výkvetom Grécka, pred profesormi a študentmi svoju „nástupnú prednášku". Nesmieme myslieť v tomto súvise na nejaké súdne pokračovanie. Apoštol stál nie ako obžalovaný, ale ako slobodný muž pred najvyšším úradom, ktorý rozhodoval o udelení oprávnenia učiť, aby podal vysvetlenie svojej náuky. Skutočnosť, že Cicero požiadal Areopág, aby pozval filozofa Kratipa, dokazuje, že sa praktizoval štátny dozor.

Pavol nebol nevzdelaný barbar ani obrazoborec. Ale mal vyšší ideál krásy: krásu duše. Zo živých ľudí stvárniť kresťanov, z chladných egoistov vytvoriť teplo cítiacich ľudí, stvárniť v ich duši Krista, miesto pekného mýtu Palas Atény, ktorá vraj vyskočila zo Zeovej hlavy, postaviť skutočnosť večného Slova, vtelenej Múdrosti Božej: toto on pokladal za umenie oveľa vyššie, ako z mŕtveho kameňa urobiť neživé sochy bohov. Posvätným erbovým zvieraťom Palas Atény bola sova, nočný vták, ktorého oči neznesú denné svetlo. Aj vtedajšia múdrosť Grécka bola len krpatým nočným náhľadom na život. Poznať však Boha ako svetlo, lásku a život — to bol denný náhľad na život, ktorý zastupoval Pavol.

31. NA AREOPÁGU

Skt 17, 22—34.

Večné hviezdy Helady sa trblietaly ako vtedy pred štyristo rokmi, keď pred tým istým súdnym dvorom stál najmúdrejší zpomedzi všetkých Grékov. Sokrates, najnáboženskejší mysliteľ Grécka, sa mal obraňovať proti obžalobe bezbožnosti a zavádzania nových božstiev, pretože nasledoval hlas Boží v svojom vnútri a v tom smysle poučoval i svojich žiakov. Čo aký nespravodlivý bol rozsudok nad Sokratom, jednako musíme ctiť neúprosnú vážnosť, ktorou vtedajší sudcovia strážili podania minulosti. Pavol však stál pred slabošskými potomkami veľkej generácie mysliteľov, pred frivolným pokolením, ktoré náboženstvo nebralo už tak vážne, pre ktoré náboženské veci boly len zaujímavou témou na rozhovory.

Dosiaľ stál Pavol v svojej misijnej činnosti takmer vždy na pôde akosi pripravenej židovstvom alebo prozelytmi. V Aténach sa javištný obraz celkom mení. Na Areopágu stojí Pavol na pohanskej pôde vonkoncom ešte nedotknutej. Preto tu aj mení svoju zvyčajnú taktiku. Jeho reč nás vedie do prostredia čiro pohanského. Musel hľadať iný odrazový bod, s ktorého by bol možný prístup ku Kristovi. U Židov sa odvolával na slovo Božie, u pohanov na dielo Božie v prírode; u židov na zjavenie v dejinách spásy, u pohanov na vlastné svedectvo Božie, ozývajúce sa v svedomí a v najvnútornejšej skúsenosti srdca, v potrebe Boha a v náboženskej túžbe nadviazať styk s božstvom, čo bolo v Oriente a v mystériách veľmi rozšírené. Styčný bod, ktorý našiel Pavol u filozofov, vonkoncom nebola nejaká vnútorná ideová príbuznosť alebo rovnaká náboženská výška a duševná nálada, ale len ďaleká podobnosť výrazových foriem a predstáv ako i všeobecne-ľudský základ duše, ktorá už od prírody je naklonená ku kresťanskej pravde, a istá túžba po vykúpení, v ktorej sa splietaly tuzemské i náboženské pohnútky.

Platón a Aristoteles za Pavlových čias už nemali v Aténach významnejšej školy, hoci ich myšlienky sa ešte udržiavaly v i-

ných školách.[36] Poslucháči na Areopágu poväčšine patrili k dvom filozofickým smerom: k škole stoikov a epikurejcov. Vplyv Stoy v týchto časoch na celý svet ani nemožno dosť vysoko odhadnúť. Stoa nebol jednotný pojem: rozlišovali staršiu, strednú a mladšiu, grécku a rímsku Stou. Stoi sa vyčíta panteizmus a bezútešná viera v osud. No jednako nesmieme byť nespravodliví. Aspoň jej etika stála rozhodne vyššie ako jej filozofia a cirkevní Otcovia našli v nej nejeden názvuk kresťanstva (Hieronym, In Is. c. 11). Mnohé veci, ktoré neskoršie sa pokladaly za platónske dedičstvo, boly prevzaté od stoikov a prešly potom do novoplatónizmu. Výšku náboženského vzletu, na ktorú sa vedela vyšvihnúť Stoa, vidíme v chýrnej Kleantovej hymne na Zea. Kleantes, najsamprv slávny zápasník, potom predavač melónov, konečne kňaz istej stoickej sekty, povedal v svojej hymne okolo r. 300 pr. Kr. slová, ktoré môžeme takmer pokladať za grécku ozvenu veriacej odpovede Izraela na zjavenie Božie na Sinai: „Počuj, Izrael, Pán, tvoj Boh, je jediný Boh!"

„Teba, ó, Zeus, bohovia chvália všetci.
Mien mnoho máš, a moc všetka v rukách ti je večne.
Z teba svet sa počal, zákonom presným
nad okrskom zeme vládneš.
Pozdravený buď. Stvorenie všetko hlas svoj
k tebe popozdvihnúť môže: bo z tvojho sme pokolenia.
Preto tebe chválospev môj zaplesať chce, naveky
chcem ospevovať všemohúcnosť tvoju.
Nebesá všetky, čo nad zemou sa klenbia, všetky
hviezdy veľké a tiež malé, počúvajú tvoje slovo:
jak mocný si ty, večný boh!
Nič na zemi, nič na nebi, nič na moriach
sa nedeje bez teba.
Len hriešnici čo vystrájajú, čo hlúposť vlastnú poslúchajú.
Ty však i nerovné srovnáš, ty ohyzdnosť skrášliš
a cudzota je dôverná pred tebou.
Tak si spojil všetko, požehnanie postavil si ku zlu,
by vo všetkom jedno bolo tvoje slovo a naveky by sotrvalo.
Vzdiaľ hlúposť od sŕdc našich, by česť
cťou my splácali ti,
by dielo tvoje slávili sme večne, jak patrí sa
na synov ľudských." (D 15) (W. Pater, Plato.)

Vidíme, že prirodzené zjavenie Božie v duchu gréckeho myslitela len málo zaostáva krásou a hĺbkou, vrúcnosťou citov a vznešenosťou reči za zjavením žalmov a prorokov. Tento stoický mudrc je veľmi ďaleko od studenej múdrosti Spinozovej, podľa ktorej človek, ktorý ozaj miluje Boha, nesmie očakávať, aby ho i Boh miloval. Keby sa bol mohol Pavol shovárať s mužmi ako Platón a Kleantes, istože rýchle by sa boli porozumeli. Helada myšlienkou Boha v svojich najjasnejších chvíľach takmer dosiahla výšku Izraela, v jednom ho však predbehla: myšlienku Boha vedela aj umelecky stvárniť, kým Izrael v tomto bode ostal barbarom a podľa úmyslov Prozreteľnosti aj musel ním ostať! Syntézu idey Boha a umenia bez ohrozenia idey Boha mohlo uskutočniť až kresťanstvo. V inom ohľade však Izrael vysoko prevyšuje Heladu: v zákonodarcovi na Sinai pojal Boha ako Boha svätosti. V obidvoch národoch žilo silné vedomie poslania, že majú čo povedať svetu. Helada už povedala svoje ostatné slovo: poznala spríbuznenosť ľudského ducha s Bohom. Izrael okrem slova o zákone na Sinai mal práve povedať čste jedno nové, ostatné slovo: slovo o vtelenom Synovi Božom. Ale toho, ktorý ho smel povedať, Pavla, práve bol vylúčil zo svojho stredu.

Bežné myslenie neskorej Stoy Pavlových čias môžeme (s Pratom[36]) asi takto shrnúť: Stoik hovorí o Bohu, ale myslí tým len svetový um, ktorý všetko vedie, svetový zákon alebo akúsi tajomnú skrytú silu, ktorá každej bytosti dáva podobu, jednotu a účinnú silu. Stoik hovorí o duši, ale myslí tým len akési neosobné, duchovné fluidum, ktoré zaniká s telom a stráca sa vo vesmíre, ktorého je čiastkou. Pripisovali jej dlhší alebo kratší posmrtný život, nie však nesmrteľnosť. Stoik hovorí o prozreteľnosti a myslí tým osud, neúprosný svetový zákon (heimarmene). Stoik hovorí o modlitbe. Ale čo prosí ňou od bohov? Zásah do zákonov sveta? Ale to je podľa Stoy nemožné, bezbožné. Čnosť alebo duševné šťastie? Ale to závisí od človeka samého. „Počúvaj hlas svedomia!" vraveli. „Možno je za ním nejaká veľká bytosť. Nik to nevie". Stoik to bol, čo prvý zaviedol do etiky pojem svedomia: Menander, ktorého chýrna zásada znie: „Každému smrteľnikovi je vlastné svedomie bohom". Typickou stoickou modlitbou bola Epiktetova formula:

„Nuž, veď ma, ó Zeus, a ty, ó múdry osud,
ta, kde stáť mám podľa vôle vašej.
Nechcem sa zdráhať. Sledovať keby som nechcel,

bol by som ver' ruhačom a predsa by som musel!
Oddať sa diamantovému do rúk osudu:
len to značí múdrym byť a boha poznať". (D 23)
(R. Mücke, Epiktet, Heidelberg 1924.)

Aký svet leží medzi touto stoickou modlitbou a modlitbou kardinála Newmana, ktorá sa začina: „Lead, kindly light, lead on! — Veď ma, vľúdne svetlo, veď ma výš!" Je to svet jemne vedúcej milosti: „Nik nepríde ku mne, ak ho netiahne Otec" (Jn 6, 44). Proti utrpeniam života mal stoik ako protijed len pýchu; proti rezignácii voči osudu záchranný prostriedok videl v samovražde. Nie žeby v smutnej rezignácii voči osudu nespočívalo čosi dojímavého; že by v ich snahe zachrániť ľudskú dôstojnosť nebolo nič obdivuhodného; nie, že by nebolo možno objaviť istý šľachetný rys v ich láske k ľuďom, ktorá spočívala len na rozumových úvahách a nemala nič spoločného s kresťanskou útrpnosťou, ktorú pokladali za slabosť, ale z toho všetkého hľadí na človeka len studené, nepohyblivé, kryštalové oko kozmického svetového rozumu. Pravda, krivdí sa Stoi, najmä mladšej, keď sa jej jednoducho vyčíta panteizmus Lebo veje v nej silný monoteistický van. „Poznanie Boha" bolo jej obľúbeným slovom a hlavným záujmom.[75] Ale jej poznaniu Boha chybovala teplota a mystická páľa, ktorá plynie zo srdca Kristovho. Tu sa vypomstilo stoické opovrhovanie citov. A preto Stoa ani nemohla zachrániť svet, ktorý len láska môže vykúpiť. Preto nemali ani takí mužovia ako Epiktet a Markus Aurélius porozumenia pre kresťanské martýrium. Najlepšie, čo bolo v Stoi, sa vlialo do kresťanstva a to nebol nedôstojný zánik. Najdôležitejšie, čo má Pavol spoločné so stoickou etikou, je úcta pred osobným svedomím ako vnútorným zákonodarcom, vodcom a sudcom. Dokázala sa síce istá podobnosť pavlovského spôsobu kázania s populárnymi stoickými poučnými spismi (Diatribami), ale tieto pochádzaly viac od cynikov, stratených to detí Stoy.[35] Preto sa Pavol v svojej reči neobracia k ozajstným odborným filozofom, ale ponad ich hlavy k vlniacemu sa zástupu vzdelaného poslucháčstva.

Druhú skupinu poslucháčov tvorili žiaci Epikura, ktorého meno neskoršie časy zneužívaly za symbol všetkého mrzkého pôžitkárstva. Epikurejci bojovali síce proti ľudovým bohom Grékov, nepopierali však, že jestvujú skutoční bohovia. Ale je vraj viac ako otázne, či nám môžu alebo chcú pomôcť, či sa o nás vôbec starajú. To by ich, vraj, vyrušovalo z ich olympského

pokoja. Svet bol podľa epikurejcov dielom náhody; šťastie a umiernené pohodlie životným cieľom človeka. Ich teória síce znela: „Hľadaj aj šťastie svojich bližných", ale v praktickom živote držali sa zásady: „Hľadaj len vlastné šťastie. Žiješ len krátko a dlho si mŕtvy". Tieto srdcia boly celkom uzavreté nadprirodzenému svetu. (D 24)

Postoj a pohľad týchto ľudí, ktorí odpoly posmešne a skepticky, odpoly zvedavo a poverčivo si obzerali cudzieho rečníka, nebol pre Pavla veľmi povzbudzujúci. Aténčania mali vrodenú záľubu v kritizovaní a irónii, ktorá sa všade prebíjala zpod vonkajšieho náteru zdvorilosti. Predseda atickou eleganciou odovzdal Apoštolovi slovo: „Smeli by sme sa dozvedieť, akú to náuku ohlášaš?" Pokúsme sa opísať náčrt kázne, ktorú nám zachoval Lukáš, primerane nášmu dnešnému mysleniu. Pavlova reč je svojím spôsobom vynikajúce dielo antického rečníckeho umenia. Prispôsobená je času a miestu, vynačuje sa lokálnou farbou a atickou jemnosťou. (V ďalšom nasledujeme jemnú a hlbokú analýzu Pratovu.[36])

Pavol začína slovnou hračkou. Slovo „deisidaimonesteros" značí pôvodne (u Xenofónta a Aristotela) toľko ako „veľmi bohabojný", ale za Pavlových čias malo i vedľajší smysel „poverčivý" a „démonov sa bojaci". Lásku Grékov k zázračným veciam, ich vášnivý záujem o božské, označil teda Pavol slovom, ktoré súčasne môže značiť nábožnosť i poverčivosť, podľa toho, či sa chápe ako výraz normálneho alebo zblúdivšieho náboženského citu. Poslucháči mohli slovo pokladať za pochvalu a istotne ho tak aj chápali. „Aténčania! Vidím, že ste veľmi bohabojný, úcte svojich bohov oddaný národ." Tým už má Pavol poslucháčov na svojej strane. Ešte väčšmi získáva ich pozornosť ohlásením, že im prináša riešenie záhady „neznámeho Boha": Obviňujete ma, že som heroldom cudzích bohov a že chcem k vám voviesť cudzích bohov. Práve naopak! Putujúc po meste pozoroval som vaše svätyne a našiel som oltár s venovaním: Neznámemu bohu. (D 16) Teda zdá sa, že uctievate niečo, čo nepoznáte. V istom smysle máte pravdu. Lebo tento neznámy boh a pravý skrytý Boh, ktorého vám ohlášam, majú to spoločné, že ich obklopuje tajomstvo. Vlastne tento tajnostný Boh by vám nemal byť celkom neznámy! Veď sa zjavil v svojom stvorení, v prírode, na nebi a zemi, ktoré sú dielo jeho rúk. Vám, občanom mesta, ktoré zrodilo takého Platóna, nemusím dokazovať jestvovanie tohto jedného najvyššieho Boha, ktorý nekonečne prevyšuje úbohých bohov Olympu. Vy zavierate svojich bohov do úz-

kej cely chrámov. Ale pravý Boh je pánom celej zeme, on napĺňuje celý okruh zemský a nemožno ho uzavrieť do chrámov, ktoré postavily ľudské ruky. A o ňom, Nekonečnom, nemáme ani obrazu: bez obrazu ho treba uctievať. Vy obklopujete svojich bohov zástupmi chrámových služobníkov a služobníc, predkladáte im jedlá, pozývate ich na obetné hostiny, dávate im usrkovať vôňu svojich jedál, potešujete ich vzácnym vínom, ako by potrebovali vašich služieb a vašich darov. Ale Boh nepotrebuje týchto vecí: my potrebujeme jeho dar. On nám všetkým dáva jedlo i nápoj i dušu i dych i život. Vy vravíte, že bohovia bývajú tam hore v blaženom pokoji a nestarajú sa o veci ľudí, ktorí sú zmietaní náhodou ako atomy vesmíra. Nie! Boh sa teší z diela svojich rúk a nič neopovrhuje z toho, čo stvoril. On má istý plán s ľudským pokolením. Z jedného človeka vyviedol celé ľudské pokolenie a rozdelil ho po tvári celej zeme. On nie je Bohom len niektorého národa ako váš olympský Zeus a vaša Pallas Aténe, ktorí milujú len Grékov a inými národmi opovrhujú ako barbarmi. Všetky národy pochádzajú z jednej krvi a všetky spolu tvoria jednu rodinu národov. Boh určil hranice ich zemí a trvanie ich národného života. A hoci podnebie, reč a kraj ich aj delia, jednako všetky majú spoločný vyšší cieľ, ktorý ich spája v najhlbšej hĺbke. Boh totižto vložil do ľudí svetelnú iskierku svojho ducha a dal im za povinnosť, aby ho hľadali, či by ho predsa len nevycítili a nevytušili. Všetci ľudia od prírody sú hľadačmi Boha, ale vy Gréci ste nimi obzvláštnou mierou. Vaši nábožní veštcovia, ako Homér, Pytagoras, Pindar, hľadali ho v tajnostných mýtoch, vaši umelci vo večnom zákone krásy; vaši filozofi ho hľadali cestou ľudského myslenia, ako Aristoteles, alebo tušiacej túžby, nebeského erosa, ako váš božský Platón. Vaši mystagogovia ho hľadajú v magických zbožňujúcich mystériach tajných kultov, vaši úradníci v géniovi cisára a božskej Romy. Cieľ vašej túžby, totižto spojiť sa s Bohom, je dobrý, ale hľadáte príliš veľkými okľukami a po bludných cestách. A Boha jednako možno ľahko nájsť. Vráťte sa k sebe samým! Boh je v nás a my sme v ňom. Takto to ohlášal už jeden z vašich básnikov, Epimenides: „V ňom žijeme a hýbeme sa a sme." A to je aj dôvod, prečo je tak blízky nášmu srdcu a duchu: božský základ bytia je aj základom nášho poznania. Ním je nám daný smysel, aby sme ho mohli ľahko vyhľadať a vycítiť (po grécky pselaphéseian). — Tu položil Pavol prst na ranu. „Blízko je a ťažko uchopiteľný Boh." Tieto Hölderlinove slová veľmi výstižne

označujú grécky duševný postoj. Veď to bolo práve najboľavejšie miesto pohanstva: klaňali sa len obrazom mysle, predstavám fantázie, zhusteným na abstraktné pojmy alebo v bohov, a nie živému Bohu, „pôvodcovi života", ktorý sa zjavil prejavom svojej sily v Ježišovi a na Ježišovi a ktorého Pavol tak otriasajúco zažil.

A včuľ im odhaľuje najhlbší smysel ich túžby po Bohu. Zas upotrebuje hlboké, temné básnické slovo pevca hymny Zeovi: „Lebo sme jeho rodu!" [D15] Boh je viac ako len naša výkonná príčina: sme stvorení podľa praobrazov jeho ducha. Umelec nemôže byť menej, ako je jeho dielo. Ak teda už my sme svetelnými iskrami jeho ducha, vtedy Boh je najčistejší duch, nasledovne sme schopní účasti na božskom živote, ba — ak Boh to chce — povolaní naň. Ešte nepadlo meno Toho, v ktorom má nastať táto zúčastnenosť, toto zdvihnutie bytia, ale už horí Apoštolovi na perách.

„Kým Pavol ostal na filozofickom poli, shromaždenie ho ticho a pozorne počúvalo. Pripomínali si, že podobné veci už čítali u svojho božského Platóna. Pavlove myšlienky sa pozdávaly najmä stoikom, hoci radi sa strácali v panteistických sneniach."[36] A platónizmus vtedy bol zapôsobil aj na mnohých epikurejcov. Ale v Pavlových očiach to všetko bolo len náznakom, úvodom a krokom k vlastnej téme. Tu sa však kúzlo rozpadlo! Pavol mohol povedať už len sopár viet. Predsa však vložil do nich celú kvintesenciu svojho ohlášania pred pohanmi. Boly to štyri myšlienky, ktoré musely veľmi znechutiť jeho duchovne pyšných poslucháčov.[17]

Vyčíta im náboženskú zaostalosť, ba nevedomosť: drobné myšlienky, bežné predstavy o bohoch patria vraj do detského obdobia sveta. Ale z toho sme už vyrástli. Boh mal ohľad na detské blabotanie. Ale čas tápania a blúdenia, neistoty a nevedomosti sa minul. — Nie je to neslýchané? Akýsi barbar sa opovažuje najvzdelanejšiemu národu zeme vyhadzovať na oči nevedomosť! — Ale Pavol spokojne pokračuje: „Boh vykročil zo svojej skrytosti a postavil svet pred rozhodnutie: či i naďalej chce ostať len pri svojom hľadaní, tápaní, tušení, pri svojej nejasnej túžbe po vykúpení, alebo či sa chce preučiť, zmeniť myšlienky a smýšľanie a uznať vykúpenie v Bohočlovekovi!" — Očisťovanie, zošľachťovanie, zbožnenie prostredníctvom zaujímavých, nervy štekliacich ceremónií — to hej, to poznali a obľúbili si v svojich mystériách. Ale zmena smýšľania alebo ľútosť: čo to má byť? Daj mi šťastie, modlí sa Horác, o vyrovnanosť

sa už sám postarám. — Pavol pozoruje vzrastajúci nepokoj, ale sa ovláda a pokračuje: „Boh mohutnými činmi zasiahol do ľudských osudov skrze muža, ktorého určil za sudcu sveta." Sudca sveta, súd sveta! To je už priveľa! Dosť! — Ale Pavol ako by to nepočul a prichádza do ohňa: „Áno, Aténčania, čo vám tu vravím, je čira pravda. Ja, čo tu stojím pred vami, sám som videl tohto Bohom určeného muža. Jeho národ ho prenasledoval a odsúdil na bolestnú smrť, ako vaši predkovia šľachetného Sokrata, ako to opisoval váš Platón o údele svojho ideálneho spravodlivého. Ale Boh potvrdil Jeho i jeho poslanie zmŕtvychvstaním."

To je zas Pavol „s istou tvrdou veľkoleposťou".[17] Včuľ teda padlo osudné slovo: smrť na kríži a zmŕtvychvstanie! A tu vybuchol smiech: „Čo to za nesmysel!" Pavol nemôže pokračovať v reči, keď poslucháči sa smejú. Musí prestať prv, ako by bol vyslovil meno „Ježiš". Nesmie ho vystaviť na posmech takýmto bláznom. Predsedajúcemu a filozofom je celá vec veľmi trápna. Skrývajú sklamanie v zdvorilej fráze, ktorá nie je celkom bez irónie, zakľučujú shromaždenie a pozývajú Pavla, aby inokedy zas prehovoril o týchto veciach: „Bolo to vskutku veľmi zaujímavé. Inokedy radi počujeme o tom i viac!" — Pavol cítil, že je to neúspech. „Odišiel zpomedzi nich", smutne a sklamane. A povedal, viacej sebe ako Timotejovi: „Nepodarilo sa to. Lepšie by bolo bývalo, keby som bol zamlčal slovo o zmŕtvychvstaní a rozprával najsamprv o Ježišovom živote. Skončil som s týmito namyslenými učencami. Lepšie bude, keď sa zas vrátim k jednoduchému robotnému ľudu. Vedomosť sama osebe sa nadúva. V budúcnosti už nebudem hovorievať o gréckej múdrosti ale len o samom Kristovi a o bláznovstve kríža. Timotej, toto sú ľudia, o ktorých vraví Písmo: „Prežívajú svoj život ako pletku."

Keď sa Pavol vracal do svojho bývania, zbadal, že v pätách mu ide niekoľko postáv. Obrátil sa a vážny, dôstojný, priateľsky hľadiaci muž sa mu predstavil ako D i o n ý z, člen Areopágu. Podobne urobila aj istá žena, zahalená čiernym závojom, zpod ktorého vyzeralo dvoje hlbokých, rozmýšľajúcich očí: D a m a r i s. A ešte niekoľko iných. Takto sa tu utvorila nie početná, ale tým vyberanejšia obec. „Areopagita" bol titul hľadaný a uctievaný na celom svete. — Vôkol Dionýza sa utvorila celá legenda a najväčší teolog 6. storočia skryl sa za jeho meno — znak, že bol dušou aténskej obce a možno i jej prvým biskupom. A kým sofisti, vysmievajúc sa zo Žida z Tarzu, sostupovali

schodišťom Areopágu, „sedel Pavol toho večera ešte dlho stred novozískaných bratov" a rozprával im o Ježišovi.[50]

Toto čisto helénske mesto, ktoré v svojom apolónskom pude po kráse lživo zmenilo celú hroznú vážnosť života na krásne zdanie, ktoré pod kryštalovou priesvitnosťou svojej oblohy a svojho racionálneho myslenia milovalo všetko ostro ohraničené a nemalo vonkoncom porozumenia pre myšlienku smrti, pre nekonečnú váhu večnosti, pre nadprirodzené určenie života, toto mesto nepokladal Pavol za vhodnú pôdu pre evanjelium. Krásny Narcisus, ktorý sa obdivuje a odzrkadľuje v jasnom prameni a zaľubuje sa do vlastnej tváre — to je génius Grécka. Tomuto národu nešlo tak o pravdu ako skôr o pôžitok myslenia. Myslenie pre myslenie bolo im pochúťkou a so slasťou sa strácali v labyrinte myslenia. Mali na to v svojej reči najvybrúsenejší nástroj, aký bol kedy daný nejakému národu. Márnotratne vypestovali všetky dary ducha, — ale na úkor srdca. Chybovala im sila lásky a oddanosti v básnikovom smysle:

„V čistote srdca túžbu počuť hlodať,
vyššiemu, čistému a neznámemu
z vďačnosti sa dobrovoľne oddať."
(Goethe.)

Ale Pavlovi neposkytoval styčný bod ani druhý, iracionálny náprotivný pól gréckej duše, ktorý od Nietzscheho čias nazývame dionýzovským, totižto bachantská opojenosť v kulte Dionýza, a vášnivá snaha po sebazbožnení a zrušení hraníc medzi ľudským a božským, ktorá sa objavuje v eleuzinských mystériach. Umieranie a zmŕtvychvstávanie bohov Aténčania poznali a oslavovali v malé a veľké dionýzovské sviatky, cez eleuzinský slávnostný týždeň v čase okolo našich veľkonočných sviatkov, v kulte Atisa a Adonisa. Apoštol asi tiež zažil takéto sprievody v Aténach. Všetko to už pravda poznal z kultu Dionýza-Sabazia v svojej tarzskej domovine. Mystovia šepkali si navzájom v súvise so zmŕtvychvstaním svojho hrdinu slová: „Dôverujte, mystovia, váš boh je živý; a vy dostanete pomoc v útrapách!" Táto výzva však nemala nič spoločného s pavlovským posolstvom: „Kristus vstal z mŕtvych!" Divé výbuchy bolesti, ktorými oplakávali smrť boha a odnášali jeho obraz k moru, ťažké smyselné ovzdušie, odporná hra so symbolmi pohlavia, ktoré nosili v eleuzinskej skrini, nočná orgiastická slávnosť, pri ktorej sa mohol vybúriť i ženský živel, obyčajne uzavretý v do-

moch — to všetko poukazuje na prastarý prírodný mýtus, ktorý zobrazoval len odumieranie a návrat vegetácie a ktorý mal osláviť zvieraciu časť v človekovi, pohlavný pud. Ako ďaleko je to všetko od božieho dejinného činu spásy, uskutočneného v smierčej obetnej smrti Syna Božieho a od mravnej výšky kresťanskej veľkonočnej myšlienky![37] [D17] Teda, ako vidíme, nesmierny val duševných prekážok stál tu proti ohlášaniu evanjelia. Bez divu milosti nebolo možno preklenúť tieto protivy. Pavol „vyzval aténske hradisko bohov, aby sa vzdalo Kristovi, ale zbadal, že ho ešte nemožno zaujať" (Gregorovius). Zase bol o jednu skúsenosť bohatší. Onedlho ju shrnul v druhom liste Solúnčanom (3, 2) do výstižných slov: „Viera nie je vecou každého." Viera predpokladá istú duševnú dispozíciu, istú úprimnosť, často aj isté duševné otrasenie. Toto mesto však bolo skeptické, povrchné, zamilované do seba. Odniesol si z neho hlboké pohŕdanie múdrosťou tohto sveta a rozhodnutie, že odteraz tým intenzívnejšie postaví proti nej zvesť kríža.

Niektorí kritici pochybovali o pravosti Pavlovej reči na Areopágu, lebo antický dejepisec vraj vcítením sa do situácie obyčajne sám vynachodí reči svojho hrdinu.[D16] Ale v tomto prípade už i neúspech dokazuje opak. Keby reč bola vymyslená, nuž Lukáš bol by ju vymyslel ako dôvod úspechu! Ernst Curtius, jeden z najväčších znalcov staroveku, vraví, že kto popiera dejinnú hodnotu zprávy o Pavlovi, vytrhuje z knihy dejín ľudstva jednu z najdôležitejších strán. A Gregorovius súdi: „Ani jedného smrteľníka, v ktorom bola stelesnená nejaká svetom hýbajúca idea, zjavenie sa v Aténach nie je podivuhodnejšie ako vystúpenie apoštola Pavla. V análoch kresťanských misií niet smelšieho činu ako bola Pavlova kázeň v Aténach, akropoli to pohanstva, ktorá vtedy ešte obklopená bola oslepujúcim jasom umení a literatúry... Zo skromnej zprávy Skutkov apoštolských len tušiť môžeme, čo povedal oduševnený rečník aténskym filozofom: že tento krásny svet Helénov sa stal nezachrániteľne korisťou smrti, lebo je príliš obmedzený a bez lásky, lebo spočíva na privilégiu len jediného kmeňa ľudí, na otroctve a pyšnom opovrhovaní barbarmi. . Kto by bol mohol vtedy tušiť, že práve to nové náboženstvo, ktoré ohlášal Pavol Aténčanom, po mnohých storočiach bude jediným paládiom, ktorému sa Héléni vďačia za trvanie svojho národa, svojej literatúry a reči?" (Athen und Athenais, str. 19.)

Aké asi obrazy naplňovaly Pavlovu noc, keď si ten večer ľahol v svojom chudobnom prístreší v Hrnčiarskej ulici! Zaiste

bol v podobnej nálade ako kedysi Eliáš pod kručinkovým krom: „Pane, vezmi môj život!" Vynorila sa vari za saronským zálivom ponad Akrokorint, ktorý videl z Akropoly, Tvár hovoriaca: „Pavol, máš pred sebou ešte dlhú, dlhú cestu?" — V Aténach sa mu nepodarilo založiť väčšiu obec. V svojich listoch nehovorí o aténskej cirkvi, nenapísal „listu Aténčanom" a na svojej tretej ceste nevkročil do ich mesta. Ešte v 2. storočí stojí cirkev v Aténach na slabých nohách. Atény boly jedno z ostatných miest, ktoré sa obrátily, ostatnou hradbou pohanskej filozofie proti kresťanstvu (Renan).[78] — V tom istom roku 529, keď sv. Benedikt premenil zrúcaniny ostatného Apolónovho chrámu na Monte Cassino na kláštor, sťahovali sa do Perzie poslední siedmi aténski filozofi, vypovedaní Justiniánovým ediktom, hľadajúc útočište u kráľa Chosroa. Takto hľa môže zmiznúť sláva celého jedného sveta.

32. ZALOŽENIE CIRKVI V KORINTE

Skt 18, 1—17.

Pavol sa nevedel zohriať v Aténach. Na to bol príliš Ázijcom. Cítil, že toto čisto helénske mesto, pyšné na vzdelanosť a rasu, sa nemôže stať oporným bodom univerzálneho ducha kresťanstva. V myšlienkach sa často vracal k svojim milovaným obciam v Macedónsku. Viac ráz sa chystal, že sa ta vráti. Ostatná spomienka, ktorú si odniesol zo Solúňa, bol obraz židmi naštvanej sberby. Odvtedy došly k nemu len nejasné chýry o súženiach tamojších obcí. Veľmi bola potrebná povzbudzujúca zpráva a osobný styk s tamojšími obcami. Radšej sa zriekol potechy priateľstva, nechcel však i naďalej ostať v neistote o svojich milovaných dietkach. Preto ešte pred odchodom z Atén poslal ta s prvou lodnou príležitosťou Timoteja a sám sa vybral do Korintu. — Pavol úmyselne vyhľadával veľmestá. Vedel, že tu sa vybojúvajú bitky ducha. „Kto mal Korint, mal Grécko. Keď sa raz v korintskom prístave rozšíri zvesť o Ježišovi, bude už len otázkou času, kedy sa dozvedia o ňom aj susedné ostrovy. Korint bol hoden Apoštolovej duše" (Neumann). Korint mal, ako Pavol dobre vedel, vonkoncom kozmopolitné obyvateľstvo bez úzkoprsej nacionálnej pýchy podobne ako Antiochia. Všetky možné náhľady maly tu občianske právo. V takejto pôde mohlo semienko evanjelia najľahšie zapustiť korene.

Nemôžeme už zistiť, či si Pavol vybral pozemnú cestu po 65 km dlhej hradskej cez Eleusis a Megaru, alebo kratšiu loďou do prístavu Kenchrea v saronskom morskom zálive. V tomto druhom pravdepodobnejšom prípade plavil sa z Pirea medzi Salamínou a ostrovom Egina priamo k Istmu. More tu vyzerá ako horské jazero s množstvom malých ostrovov, venčené strmými skalnými stenami: naľavo hory Eginy s vyčnievajúcou svätyňou Afaiy, ktorá časom závodila o velebnosť s Akropolou a odkiaľ za jasných dní súčasne bolo vidno Akropolu i Akrokorint; vpravo výšiny Salamíny, za nimi strmé skalné steny Megary a priamo vpredu svrčinami porastené hory Argolské. Za pre-

plavby mal Pavol kedy usporiadať svoje dojmy. Nikdy tak hlboko necítil ako teraz, aké prekážky stavia obnoveniu človeka falošná múdrosť. Augustín to neskoršie tiež skúsil. V liste Rimanom, ktorý Pavol napísal niekoľko rokov neskoršie, vystríha pred tým duchovným postojom gréckej filozofie, ktorá človeka priamo odcudzuje pravde. „V svojich myšlienkach upadli do ničôt a v svojej nerozumnosti do zatemnenia srdca. Pyšne sa pokladali za múdrych a stali sa bláznami" (Rim 1, 21).

Akropola čoraz väčšmi sa strácala z jeho dohľadu a do zorného poľa posúval sa nový obraz. Zprvoti v hmlisto-modrej diaľke, potom čoraz jasnejšie sa rysoval pred jeho zrakom vysoký horský chrbát, na ktorého úpätí ležal Korint (Por. Pausanias, 2. kniha, Korinthiaka). Dnešný cestujúci, keď sa plaví do Nového Korintu parníkom cez istmický kanál ako v hlbokej štôlni s takmer kolmými stenami, ponad ktorý vo výške 47 metrov hrmí vlak, už nezažíva radosť, akú cítil Pavol, keď sa pomaly blížil k znaku Korinta:

Kýva z vysokého horstva mraku
A k r o k o r i n t pútnikovmu zraku.

Z Kenchrey, východného prístavu Korinta, uberal sa Pavol svahovitými lúčinami a svrčinovými hájmi Poseidona, vládcu obidvoch morí, trojhodinovým pochodom cez milú dolinu Hexamilia s miernym stúpaním ku Korintu. Odtiaľ sa tiahnu po celom pobreží Peloponézu až k Patrasu a Olympii dnes ako i vtedy nedohľadné vinice s nizko rastúcimi malými, sladkými korintkami. Na výške úžiny Pavol zastal na krátky odpočinok. Aký to pohľad! Zdola pozdravovaly ho dve moria s purpurovými vodami. Veď Korint sa vďačí za slávu a príťažlivosť svojej jedinečnej polohe medzi dvoma zálivmi, istmickým a korintským, v obrovskej okrúhlej aréne hôr, ktoré sú zbudované v jasných poschodiach, členené prirodzenou architektúrou a ožiarené snehom. Od juhu hľadelo kyklenské horstvo na bujné svetové mesto, od severu žiarily vzdialené hrebene Helikonu a Parnasu. Osamelé a oddelené od mohutného horského pozadia vyčnieva vpredu uťatý kužeľ, mohutnejší ako hradný vrch v Aténach, ktorý dnes miesto bývalého chrámu Afrodity nesie múry byzantsko-tureckého hradu. Odtiaľ sa spúšťaly dva pevnostné múry rovnobežne s prístavom Lecheon, kým chýrny istmický múr krížom pretínal úžinu, takže posádka štyristo mužov celý Peloponéz mohla obrániť proti každému náporu od severu. Pavol prešiel most ponad

rieku Leuka a cez záhrady, južne popri veľkom amfiteátri, došiel do predmestia Krancion. Tu vypínal sa náhrobok Diogena, ktorý vidiac Pavla istotne by vyhasil svoj lampáš od radosti, že konečne stretol človeka, pred ktorým by bolo muselo zamlknúť jeho ohlášanie chudoby.

Ťažko si možno predstaviť väčšiu protivu ako Atény a Korint za Pavlových čias. Atény by bolo možno prirovnať k stredovekému univerzitnému mestu, ozývajúcemu sa hukom a spevom potulných školárov; Korint bol ako rozhemžené, rušné mravenisko, hučiaci úľ s pestrým obchodníckym ľudom zo všetkých končín sveta. Jeho politická nadvláda nad Gréckom, ktorú mal kedysi ako hlava achajského spolku, sa už dávno pominula. Rímsky vojvodca Mumius premenil Korint r. 146 pr. Kr. na hŕbu zrúcanín. Ale jeho polohu medzi dvoma moriami ako mosta medzi Východom a Západom a ako kľúčového postavenia pre Peloponéz nebolo možno nevyužiť. Cézar pred sto rokmi osadil na zrúcaninách starého mesta italskú kolóniu prepustencov a veteránov. Takto povstalo pod ochranou rímskeho orla antické Port Said, vojenské stanovište i prechodný prístav, ktorý usporil namáhavú a búrlivú plavbu okolo Peloponézu. Totižto medzi obidvoma prístavmi vybudovali vlečnú cestu, aby menšie lode i s nákladom mohli pretiahnuť na podvaloch cez suchú zem. Nerónov plán a pokus Herodesa Atika, prekopať Istmus, sa uskutočnil až v 19. storočí (1881—93).

Rímski kolonisti však predstavovali už len mizivú časť v záplave miešaného obyvateľstva Grékov, Afričanov, Sýrčanov a Židov. Myslenie a kultúra už neboly starého Grécka, ale nového národa dobrodruhov, ktorý Korinťania pokladali za votrelca. Sýrska Levanta s kultom Astarty a Melkarta priniesla sem všetky svoje hnusné vášne a neresti, Rím svoju brutalitu a krvavé bojovné hry, Frýgičania uctievanie Atisa a Kybely, Egypťania zvláštny kult Izidy a Serapisa, Trácia svoje dionýzovské mystéria. Kedysi bol Korint mestom Poseidona s delfínom a trojzubom. Teraz bol zasvätený Afrodite Pandemos, ľudovej Venus vulgivaga, odrode to fénickej Astarty. Na Akrokorinte stál jej chrám a vôkol neho na tisíc služobníc rozkoše (hieroduly) sa venovalo v pekných domcoch za ružovými záhradkami službe bohyne, oberalo bohatých cudzincov, cestujúcich pre zábavu, vojakov, námorníkov, obchodníkov a kapitánov o peniaze a zdravie a šírilo korintskú nemoc do všetkých čiastok ríše.[56] Ich symbolom bola socha Lais, najchýrnejšej hieroduly, v korintskom meste mŕtvych. Mala podobu levice, ktorá drží svoju obeť

v drápoch a žerie ju.[20] Podobne ako vestálky v Ríme maly vo veľkom divadle osobitné miesta, ako to naznačuje istý nápis. Celým vtedajším svetom šlo okrídlené slovo: „Nie je pre každého, cestovať do Korinta". „Korintské dievča" a predajné dievča bolo jedno a to isté. Korintský pijan a pôžitkár bol stálou komickou figúrou vtedajšieho divadla. A dolu v obidvoch prístavoch sa hmýrila v námorníckych krčmách a putikách námornícka spodina celého sveta. Keď Pavol písal z Korinta list Rimanom a kreslil pochmúrny obraz pohanstva, mal pred očami toto mesto.[20] A jednako väčšmi ho miloval ako Atény. Lebo najväčšou prekážkou evanjelia nie je slabosť hriešneho tela, ale pýcha ducha. „Práve kde prevládol hriech, je milosť tým hojnejšia" (Rim 5, 21).

Ak možno s tak dobrými znalcami staroveku ako E. Rhode a Nietzsche označiť apolónsky pud po kráse a dionýzovsko-ekstatickú opojenosť ako dva póly, medzi ktorými sa vlnil grécky život, tak v Korinte magnetka sa rozhodne vyšinovala k dionýzovskému pólu. Ťažisko dionýzovského kultu spočívalo v celkovej pohlavnej bezúzdnosti, ktorej vlny sa prevalily ponad všetko rodinné a ponad všetky jeho etihodné ustanovizne. „Práve najdivšie beštie prírody boly tu rozputnané až k tej hnusnej miešanine slasti a ukrutnosti, ktorá mi vždy prichodila ako ozajstný čarodejný nápoj" (Nietzsche I. 55). Prvý list Korinťanom nám umožňuje nazrieť do najhlbšej priepasti vtedajšieho pohanstva. V kultoch Východu, ktoré boly pôvodne zbožňovaním vzrastu a plodnosti, badáme prelom démonických, životu nepriateľských síl, ktoré svojou bachantskou opojnosťou ohrožovaly ľudskú spoločnosť v samom koreni. Démon smyselnosti viedol vo fénickej úcte Molocha k zabíjaniu a obetovaniu detí, v úcte Afrodity a Dionýza k nenávisti oproti manželstvu a plodeniu. Nestalo sa asi náhodou, že práve z Malej Ázie, odkiaľ pochádzajú tieto kulty, sa objavily neskoršie manichejské a montanistické hnutia so svojou životu nepriateľskou askézou. V celom svojom misionárskom živote nikde nemusel Pavol tak bojovať proti týmto nebezpečným tendenciám ako v Korinte.

Ako vysvitá z prvého listu Korinťanom (2, 3), bol Pavol hodne zronený a malomyseľný, keď došiel do Korintu. Neúspech v Aténach pálil ho ešte ako tŕň v tele. Všetci sme tvory z mäsa a krvi, závislí od temperamentu a nálady. Prečo by nesmel byť ním i Pavol? Veď i sám Syn Boží podliehal v svojej ľudskej prirodzenosti takýmto náladám zronenosti a povznesenosti. Pavol bol, odkedy žil v Kristu, najšťastnejším človekom,

aký kedy jestvoval. Ešte i v žalári vedel spievať žalmy a hymny.[51] Ale medzitým mal, ako mali i všetci svätí, periódy najhlbšej zronenosti. — Nik z ľudí, čo videli kráčať tohto cudzinca židovskou štvrťou, nemohol tušiť, že v budúcich časoch dejinný význam mesta bude závisieť od skutočnosti, že tento chudobný, byt hľadajúci stanár prišiel dnes do Korintu. Ani Aquila a Priscila, stanárski manželia v kobercovom bazári korintskom, s ktorými sa Pavol náhodou dostal do reči, alebo na ktorých dvere, hľadajúc prácu, nazdarboh zaklopal, ani oni netušili, že v tomto okamihu boly zapísané ich mená do análov cirkevných dejín, ba do kníh Života. Purpurový priemysel, tkanie kobercov a stanov prešlo z Východu aj do Korintu. Aquila orientálnou pohostinnosťou otvoril dvere cudzincovi, keď uzrel pred sebou súkmeňovca bez prístrešia, a predstavil ho svojej manželke Priske. Pokladali si za česť, smieť prijať učiteľa zákona za pomocníka v práci a ubytovať ho. Tým sa začalo jedno z najkrajších a najplodnejších priateľstiev v živote Pavla a mladej Cirkvi. Pavla najväčšmi prekvapil objav, že Aquila a Priscila už boli kresťania. To vysvitá z toho, že Pavol ich nespomína medzi veriacimi, ktorých pokrstil v Korinte (1 Kor 1, 14). Kresťanská rodina v Korinte! Kedykoľvek ju Pavol spomína v svojich listoch, vždy znie z jeho slov povďačná radosť nad týmto stretnutím. Nie div, že títo vari jediní kresťania v meste sa čo najužšie somkli a podelili sa o bývanie, prácu a živobytie!

Nové priateľstvo bolo pre Pavla v nejednom ohľade požehnané. Obrátilo mu pohľad na západ a ešte väčšmi posunulo Rím do jeho zorného poľa. Šíry horizont, ktorý mu otvorilo toto stretnutie a toto svetové mesto, bol ako stvorený pre jeho ducha, dychtiaceho po nekonečnu. Životná cesta nových hostiteľov Apoštolových bola veľmi rušná a dobrodružná. Aquila, rodák z Pontu pri Čiernom mori, sa bol osadil v Ríme a venoval sa stanárskej práci, ktorá v staroveku, keď každý cestujúci potreboval stan, často sa pestovala továrnicky. Pravdepodobne v Ríme poznal svoju manželku. Pavol ju rád volá Priska, Lukáš však Priscila. Jej meno stretávame v hrobke Gens Acilia v Priscilinych katakombách a naznačuje asi, že bola prepustenkou tohto vznešeného rodu. Ramsay sa domnieva, že Priska stála spoločensky vyššie ako jej manžel. Bola vraj vážená Rimanka a predtým prozelytka, ktorá sa vydala za zámožného židovského obchodníka. Zdá sa, že obidvaja mali nevšednú výšku vzdelania, čo vysvitá z ich dôverného styku s Pavlom a vysokoučeným

Apolosom. Vedúce slovo v dome mala, tak sa zdá, Priska. V štyroch prípadoch zo šiestich sa jej meno spomína na prvom mieste. Stala sa jednou z vedúcich ženských postáv kresťanstva. Ani jedna zo žien, ktoré podporovaly Pavla v práci, nedostala podobnú pochvalu ako ona. (Rim 16, 3.) — Večer po práci pri krosnách museli rozprávať Apoštolovi o Ríme, cieli jeho túžob. Rozprávali mu, ako nedávno museli opustiť Rím v dôsledku dekrétu cisára Klaudia (49 po Kr.), ostatne čoskoro odvolaného. Dekrét bol vydaný pre židovské výtržnosti, ktoré — podľa Suetona (Claudius 25) „na popud istého Chresta" (= Kristus?) — sa strhly v rímskom gete. Životná cesta týchto manželov je veľmi príznačná pre nespokojný putovný život diasporových Židov v rímskej ríši. Neskoršie ich stretávame v Efeze, potom zas v Ríme a napokon ešte raz v Efeze. Pri takomto neustálenom živote pravda nemohli sa dopracovať blahobytu. Až v Ríme im zas svitly, ako sa zdá, lepšie časy. Vidíme to z toho, že mohli prepustiť bratom na bohoslužobné ciele svoj dom na Aventíne. (Rim 16, 3—5.)

Okrem potechy kresťanského priateľstva spájala Pavla s Aquilom spoločná p r á c a za krosnami a na kráľovstve Božom. Aquilova dielňa bola miestnosť v kobercovom bazári, otvorená do ulice.[50] Tu sedával Pavol cez deň so svojím hostiteľom a vtkával „božské myšlienky do činovate svojich krosien" (Gerok). Držiac na kolenách stanovinu, rozprával ostatným tovarišom a zvedavým návštevníkom, ktorí zastávali pri otvorených dverách, o všetkých tých vznešených veciach, ktoré mu blčaly v duši. Keby Cicero bol býval svedkom takýchto posvätných hodín, istotne by bol zmenil svoju mienku, že v remeselníckej izbe nemožno byť poriadnym človekom. Podľa nášho dnešného kresťanského chápania remeselníckej práce by sme boli náklonní myslieť, že tento nezištný spôsob Apoštolovho života pomáhal čoraz lepšie otvoriť evanjeliu cestu. Ale zabúdame pritom na postoj antického človeka. V Grécku ešte vždy pôsobil aristokratický náhľad klasických čias, ktorý odopieral občianske pocty všetkým remeselníkom, ba i sochárom a umelcom, lebo vraj remeselnícke zamestnanie svojou nízkou prácou stláča aj psychu a nedovoľuje rozvinúť sa smyslu pre ideálne veci. Ešte i Plutarch hovorí s neprílišnou úctou o umelcoch ako Fidias a Archilochos (Pericles 2).[54] V časoch, keď práca niesla pečať hanby a sociálnej menejcennosti, bol Apoštolov príklad čosi celkom nového. A prešlo dosť času, kým sa uplatnil tento kresťanský náhľad. Ostatne tieto Apoštolove idey súvisely s jeho židovskou minu-

losťou. Ako židovstvo poznalo otroctvo len v krajne zmiernenej forme, tak vytvoril Starý zákon vôkol židovského robotníka atmosféru sociálnej úcty. U Pavla mala táto sociálna úcta ešte hlbšie náboženské pozadie, totižto náhľad, že človek je chrám Ducha Svätého a že všetci ľudia sú v Kristovi duchovne, nadprirodzene spríbuznení a bratia. „Kto pohŕda bratom, pohŕda nie človekom ale Bohom."

V Korinte žila i bohatá židovská kolónia, ktorá ešte vzrástla nedávnym prílevom z Ríma. Pri vykopávkach v Korinte našli do mramoru vytesaný nápis, ktorý bol kedysi umiestený nad vchodom istej synagogy, možno nástupkyne tej, v ktorej sa Pavol každý sabbat hlásil k slovu. Stretával tu nielen pravoverných židov, ale i niekoľkých židokresťanov, ktorí boli vypovedaní z Ríma, a pohanských Grékov, „ktorí utekali z nerestného života mesta do náručia svätého náboženstva Izraelovho."[30] Pavol, neúspechom v Aténach trošku zronený, bol zprvoti v tomto novom prostredí dosť zdržanlivý. Svojimi prednáškami chcel predovšetkým pripraviť pôdu. Preto spracovával z prorokov najmä myšlienku trpiaceho Vykupiteľa a len príležitostne „vplietal" Ježišovo meno. Teda obozretne kládol základy ako staviteľ, ktorý najsamprv skúma nosnosť pôdy a potom kladie fundament (1 Kor 3, 10). Okrem toho aj telesná práca nemálo hatila jeho misionársku činnosť.

Ale istého dňa krosná zastaly. Silas a Timotej prišli z Macedónska. Priniesli peňažné prostriedky a dobré zprávy zo Solúňa. Môžeme si myslieť, kto mal na nich hlavný podiel: Jason zo Solúňa a Lýdia z Filipi. Pavol bol citový človek. Vedel sa celou dušou zúčastniť na osudoch svojich obcí, ustavične žil a trpel s nimi, bol s nimi mysticky spojený. Preto včuľ celkom ožil, keď odpadla s neho starosť a neistota. Jeho úprimnosť, činorodosť a oduševnenie nemaly hraníc. Ukázalo sa to hneď i pri najbližšej kázni v synagoge. Po prípravných kázňach prešiel včuľ naplno k útoku, k otvorenému evanjeliu o ukrižovanom a zmŕtvychvstalom Ježišovi a Mesiášovi, ktorý príde súdiť svet. Vážení židia a prozelyti dlho sa shovárali s ním po bohoslužbách a aj doma sa dávali poučovať. Stefanas, bohatý prozelyta, a celá jeho rodina boli prvým veľkým úspechom. Pavol rád menúval Stefanasa „prvotinou Achaje" (1 Kor 16, 15). Tým bolo vyjadrené aj to, že obec hlavného mesta mala za úlohu: „zastupovať posolstvo o Ježišovi v celom achajskom kraji. Pavol vidí, ako dozrieva pre Krista v celej provincii veľká žatva".[42] Stefanasov príklad nasledujú iní dvaja vážení mužovia,

Fortunatus a Achaikus. Pavol sa preto odchýlil od svojej doterajšej praxe a sám ich pokrstil. Čiže bola to dojímavá slávnosť, keď Pavol, Silas, Timotej a manželia Aquila i Priscila sa uberali s kresťancami k potoku Leuka (= Biely potok) a tam v tôni pínií, v sprievode preslovov, vierovyznania, sľubu vernosti a spevu žalmov vykonali svätý obrad. Nasledujúci bol Ticius Justus, ktorému patril veľký dom pri synagoge, člen rímskej kolónie (colonus). Prostredníctvom jeho sa dostal Pavol do styku so vzdelanými rímskymi kruhmi. Možno patril k známej hrnčiarskej rodine Ticiov, ktorých keramické práce šly do celého sveta (Strabo).[74]

Ale prebudilo sa i podozrenie synagogy. Bohatí židovskí veľkoobchodníci a finančníci z národnej hrdosti nemohli znieść, aby tento cudzinec rušil ich pokoj a znižoval ich vážnosť svojou kompromitujúcou náukou, že všetky hrdé nádeje ich národa a tisícročné privilégia sa skončily s akýmsi Mesiášom, ktorý umrel otrockou smrťou na kríži potupy. Nasledujúci sabbat vypukla búrka. Bola to podobná scéna ako kedysi v pizídskej Antiochii a v Solúni. I tu tak isto vyznačil Pavol rozhraničujúcu linaj. Strmo stál na estráde. Keď sa protivníci ukričali do únavy, spravil nádherné symbolické gesto, ktoré neostalo bez účinku na ducha Orientálcov a ktoré sa v Oriente ešte dnes užíva. Vytriasol proti nim prach svojich šiat, ako by striasal so seba všetku zodpovednosť,[50] a zvolal do zástupu: „Vaša krv nech padne na vaše hlavy! Ja som bez viny. Odteraz pôjdem k pohanom." Bola to akási exkomunikácia, prvá, ktorú Pavol vyslovil a ktorou predišiel kliatbu synagogy.

Spokojne ako kedysi jeho Majster kráča Pavol, obkolesený svojimi priateľmi, cez zúriaci a päste zatínajúci zástup. Vonku predstupuje pred neho Ticius Justus a ponúka mu svoj dom na shromaždenia obce. Pavol s radosťou prijíma. Nasleduje rozčesnutie duchov: židovská obec sa rozštiepuje. Časť sa vracia do synagogy, časť ide za Pavlom do Ticiovho domu, kde Apoštol pokračuje v činnosti. Nejeden ešte váha a neskoršie vkĺzne za nimi. Rozdelenie je zavŕšené, prvá pohanokresťanská obec v Korinte založená.

33. MARANATA!

Na prácu najbohatšie a najpovznášajúcejšie Pavlove dni boly nedele v Korinte. Tu stretávame po prvý raz v Novom zákone prvé stopy kresťanskej nedele. (1 Kor 16, 2.) Začiatky prvokresťanských bohoslužieb sú zahalené temnotou. Ale Apoštolove vývody o charizmatickom ráze života v Korinte, jeho úprimnosť, ktorou karhá nastavšie neporiadky, umožňujú nám odchýliť trošku závoj, spočívajúci na tomto najnežnejšom tajomstve Pracirkvi. A keď ešte priberieme zprávu o nedeľnajších bohoslužbách v Troas, údaje Didachy, ktorá bola sostavená v prvom pokolení po Pavlovi, a Pliniov list z Bitýnie cisárovi Trajanovi z počiatku 2. storočia, obraz sa zaokrúhli. Vývoj sa dial vtedy pomaly, a preto môžeme mnohé údaje z neskorších čias preniesť do apoštolského obdobia. Podľa Pliniovej zprávy o výsluchu dvoch kresťanských slúžok treba rozoznávať dve rozmanité bohoslužby „stato die", v ustálený deň, t. j. v nedeľu. Jedny odbavovali „ante lucem", pred úsvitom, druhé neskôr, možno večer toho istého dňa. Pri prvých spievali „secum invicem", t. j. striedavo v sboroch, „carmen Christo quasi deo", teda kultovú pieseň Kristovmu božstvu. Pri druhých prijímali kresťania „cibum promiscuum tamen et innoxium". Tento dvojitý výraz naznačuje asi dvojaký hod: kresťanskú agapu a eucharistický obetný hod. Okrem toho máme u Plinia ešte jeden údaj: Pri raňajších bohoslužbách sa zaväzovali kresťania „sacramento" na prísne zachovávanie kresťanskej morálky. Nie je isté, či je tu reč o krstnom sľube. Mohlo by sa tým myslieť aj akési verejné vyznanie hriechov, aké Didacha výslovne spomína v 14. hlave: „V deň Pánov sa shromaždite, lámte chlieb a ďakujte, vyznavší vopred svoje priestupky!" Nie je isté, či smieme už za Pavla i v Korinte hovoriť o dvoch bohoslužobných časoch.

Hľadajúc vzor kresťanských bohoslužieb slova, nemusíme sa obracať k pohanským bohoslužbám slova s preslovmi a litániami, ktoré zistilo bádanie v kulte Izidy, Atisa, Kybely, Mitru a pytagorejských siekt. Úplne stačí vzor synagogálnych bohoslužieb, ktoré maly presne určený poriadok modlitieb,

spevov, čítaní a preslovov. Apoštol zaiste obmedzil čítania na mesiášske texty prorokov. Čoraz väčšmi dostávajú sa do popredia udalosti z Ježišovho života a zapísané reči a výpovede Pánove, ktoré postupne prijímajú ustálenú podobu. Podľa príkladu synedria v Jeruzaleme, ktoré malo osobitných kuriérov a pravidelný listový styk so všetkými synagogami sveta, začal aj Pavol v tom istom čase, o ktorom hovoríme, listovým stykom čoraz pevnejšie somkýnať svoje obce vôkol seba a spájať ich navzájom. Tieto listy putovaly z obce do obce, veriaci si ich odpisovali, čítali pri bohoslužbách a odkladali do archívov. Takto sa pomaly dostávaly na stupeň svätých spisov.

Po čítaní hovoril Pavol. Z hĺbok svojho kresťanského poznania vynášal raz ten, raz onen bod. Zprvoti sa obmedzil na najzákladnejšie otázky kresťanského života (1 Kor 3, 2), zriekal sa všetkej rečníckej nádhery a výzdoby a dával len veci samej pôsobiť v celej jej veľkosti. Presvedčil sa, že tomuto filozofickým krásorečnením presýtenému národu treba predstaviť pred oči celú hroznú realitu kríža (1 Kor 2, 2) a jednoduchú vážnosť kresťanského života. V Apoštolových očiach s m r ť K r i s t o v a bola nerozlučiteľne spojená s jeho zmŕtvychvstaním, bez ktorého by bola nedokončeným dielom. Pavol predstavoval z mŕ t v y c h v s t a n i e predovšetkým ako vykupiteľský čin, ako korunovanie vykupiteľskej smrti. Cirkev bola Pavlovi nie len vari strážkyňou istej dejinnej pravdy; v tom prípade by bolo kresťanstvo vlastne len vyučovaním dejín. Dejinná ústredná pravda v y k u p i t e ľ s k ý c h s k u t o č n o s t i mu je skôr ohnivou bránou, cez ktorú vchádzame spolu s Kristom do slávy. Jeho jednoduchá reč vplyvom osobnosti, ktorá stála za ňou, pôsobila strhujúcou, presvedčavou silou. Ale keď ho unášal vzlet oduševnenia za Krista, vtedy vedel rozozvučať aj tie najvznešenejšie tóny, aké kedy zaznely v ľudskej reči. Pomyslime len na veľpieseň lásky v 13. hlave prvého listu Korinťanom. Značí také zošľachtenie a oslávenie citov ľudského srdca, o akom nieto vôbec ani znaku v celej antickej literatúre. V tejto skutočnosti spočíva v rade nie ostatnom jedinečná veľkosť Apoštolova a život obnovujúca kultúrna sila kresťanstva.

Takéto pavlovské bohoslužby muselo predstavovať v Korinte veľmi pohnutý obraz. Lebo sa tu zjavovala predovšetkým citeľná prítomnosť Ducha Svätého, „prejav Ducha a sily". To im dávalo strhujúcu silu. Čo dnes len zriedka a ojedinele nachádzame v živote svätých, to bolo vtedy na dennom poriadku: náhle osvietenia, inšpirácie, vytrženia, dar prorokovania, pozna-

nia sŕdc, rozoznávania duchov, dar rečí a uzdravovania chorých. Marek zakončil svoje evanjelium poukazom, že Ježiš prisľúbil svojim mimoriadne znaky a zázraky. Tieto dary, ktoré prirodzenú vlohu zvyšovaly, zdokonaľovaly a stavaly do služieb Cirkvi alebo prelamovaly zvyčajný beh prírody, vzťahovaly sa na tri rozmanité duševné oblasti: na poznávaciu schopnosť (prorokovanie, reč múdrosti, rozoznávanie duchov, poznanie srdca), na vôľu (zázraky, uzdravovanie nemocných, heroická sila viery) a na rečovú výrazovú schopnosť (dar rečí, učenia, skladania žalmov a hymien). Predstavovaly duchovné bohatstvo, v ktorom spočívala sila, potecha pavlovských obcí a ich príťažlivosť na mimostojacich. Pavol výslovne pripomínal svojim Korinťanom rozdiel medzi ich „predošlým nemým pohanstvom, ktorého bohovia boli mlčiace idoly a chrámy miestnosti bez zvuku (1 Kor 12, 2) a prekypujúcou plnosťou prejavov, ktoré včuľ počúvali v svojich shromaždeniach".[16]

Teda korintské bohoslužby neboly meravé shromaždenia bez vzletu a vnútornej zúčastnenosti jednotlivca. Gréci boli veľmi hudobný národ a mali jemný cit pre rytmus. Pre apoštolský čas, ktorý tak rád spieval, už Pavol dal krátky program: „Prespevujte spolu žalmy, chválospevy a duchovné piesne. Spievajte a hrajte Pánovi — ale dodáva ako výstrahu pred čisto estetickým pôžitkom — v srdci!" (Ef 5, 19; 1 Kor 14, 26.) Pavol spomína aj osobitný dar spievania žalmov (1 Kor 14, 26) a inokedy okrem toho dar hymien a ód (Ef 5, 19). Myslí tu zaiste na novosložené, zo slávnostnej nábožnej nálady vyplývajúce piesne, podobné starozákonným Kantikám, ktoré povstávaly z danej situácie a z duševného rozpoloženia biblickej osoby. Okrem chválospevov preblahoslavenej Panny, Zachariáša, Simeona a chválospevu jeruzalemskej obce za Petrovho väznenia, ktoré sú zapísané v evanjeliach, zachovaly sa nám z ostatných len niektoré zlomky v pavlovských listoch (Ef 5, 14; 1 Tim 3, 16; 2 Tim 2, 11).

Takéto piesne, zprvoti možno složené a spievané v rodinnom kruhu, vnikly potom aj do liturgických shromaždení. Keď v listoch i v evanjeliach stretávame niekedy lyrické a hymnické partie, musíme uvážiť, že antický rečník a básnik bol súčasne i skladateľom svojich slov. Text bol složený v hudobných rytmoch a prednášali ho recitatívne za sprievodu hry na flaute, citare, lýre, harfe a iných strunových nástrojoch. „Antická hudba vonkoncom slúžila slovu. Ešte i slávnostnú prózu prednášali spevavo, asi ako gregoriánske spevy".[54] My chladní Seve-

ania si ani predstaviť nevieme rytmický cit Grékov, ktorý neskoršie vnikol i do rímskej retoriky. Vieme, že Grachus sa dával pri svojich politických rečiach sprevádzať hráčom na flautu, ktorý mu v príhodnej chvíli udával potrebnú výšku tónu alebo sprevádzal isté patetické miesta (G. Pietzsch). Antickí spisovatelia, obrazy na vázach a reliefy nám názorne ukazujú, akú dôležitú úlohu mala hudba a spev v antickom kulte bohov. Cieľom hudby bolo, aby magicky privábila božstvo alebo zahnala zlých démonov. V kresťanstve naproti tomu slúžila vzbudeniu a prehĺbeniu náboženských citov. To dosvedčuje časté zobrazenie Krista ako Orfea v umení katakomb (Dr. K. Quasten, Klerusblatt 6. 7. 1938). Preto odôvodnene môžeme pripustiť, že lyrické miesta v Pavlových listoch a v evanjeliách, ako napr. jasavý spev Pánov: „Otče, oslavujem ťa!", vtedy nečitali mŕtvo, ako sa to robí u nás, ale prednášali ich asi ako gregoriánske melódie. Keď Augustín rozpráva, že sborový spev obce v Miláne ho celkom strhol a dojal až k slzám, nuž istotne to nebol nudný spev bez nálady. „Sbor značil v antickej dráme ideálny hlas čistej prírody, odputnanej od zmätkov nízkych vášní. Bol ako by reflexiou, vznášajúcou sa nad dejom".[54] Podobne bol aj v prvokresťanských bohoslužbách sbor nie vari náhodným množstvom spevákov, ako to býva na našich kostolných chóroch, ale usporiadanou celkovou osobnosťou, zastupujúcou raz hlas kresťanskej, Boha milujúcej duše, raz celú Ecclesiu, nevestu Kristovu, raz hlas Kristov, ktorý sa vznášal ponad všetky ostatné. Mužovia a ženy, presbyteri a ľud odpovedali si ako v gréckom chóre, ale akým novým prízvukom, akým pravým prekypovaním srdca! Mystický tón tejto modlitby a tohto spevu vonkoncom súhlasil s výrazom oslobodenia a povďačnej dôvery na tvárach shromaždených.

Aj čítanie z Písma pri bohoslužbách si musíme ináč predstaviť ako dnes. Antický človek, vraví raz Nietzsche, nikdy nečítal len očami ticho pre seba, ale nahlas si predčítaval, to značí: čítal so všetkými zosilneniami, obratmi, zmenami tónu a tempa, ktoré tak ľúbil antický verejný svet. Povedané slovo bolo u Grékov neslýchanou mocou, o ktorej si my nevieme vôbec spraviť predstavu. „Na dobré predčitávanie určené boly i ceny".[54] Aj Cirkev vytvorila medzi svojimi úradmi osobitný lektorát, úrad predčitateľa.

Nápadnou vlastnosťou bohoslužobného života v Korinte bolo silné vystúpenie ženy do popredia. U židov bola žena pri bohoslužbách zatlačená do pozadia, sedela na empore

alebo v bočných miestnostiach. Dievčatá nevyučovali zákonu. Nuž chápeme povďačný hold, ktorý viedol ženy k Ježišovi. Aj ony videly v ňom Vykupiteľa, lebo staral sa aj o ich duše. Mária pri Ježišových nohách v Betánii, Ježišove nohy mažúca hriešnica, žena pri Jakubovej studni: tieto obrazy charakterizujú nové postavenie ženy v kresťanstve, zvestujú ženskému svetu novú duševnú jar. Vlastnej ženskej otázky však v Oriente nebolo; žena bola spokojná so svojím skromným údelom. Celkom ináč bolo v slobodomilovnom Grécku. Tu žena čoraz ťažšie znášala svoje háremové živorenie. U Goetheho vraví Ifigenia: „Nešomrem proti bohom, ale postavenie ženy je predsa žalostné". Keď sa Grécko stalo rímskou provinciou, slobodné postavenie rímskej ženy ovplyvnilo aj postoj gréckych žien.[54] Cudzie náboženstvá vychádzaly v ústrety tomuto prebudivšiemu sa snaženiu gréckej ženy po slobode. Istý starý Izidský text, ktorý bol zaiste upotrebovaný v Izidiných bohoslužbách, takto oslovuje bohyňu: „Ty si dala ženám tú istú moc ako mužom".[29] Takto sa stala Izis, priamo rojčivo uctievaná ako „všebohyňa", ochránkyňou ženského hnutia. Duch času bol vtedy obzvláštne priaznivý ženskému vplyvu. V Ríme dosiahla emancipácia žien vrchol za cisárskej doby. Vplyv ženy bolo veľmi silne badať aj v náboženstve. Jej náboženské nápady sa stávajú módou. Rozšírenie orientálnych tajných kultov s ich sentimentálnym citovým prifarbením bolo by nepochopiteľné bez vzrastajúceho feminizovania života. Istá túžba po láske, istý mystický rojčivý sklon, prastaré materinské inštinkty, ktoré nijako nevedely uspokojiť protimanželské a protidetské tendencie skazeného obdobia, to všetko vytvorilo atmosféru, v ktorej bujne prekvitaly orientálne kulty. V ich tajných slávnostiach mały ženy dôležité zástoje. Pavol to vedel a usiloval sa vyhovieť týmto prúdom. (D 17)

Takto vidíme od jeho druhej misijnej cesty, keď vkročil na grécku pôdu, že čoraz väčšmi vystupuje do popredia žena. Už vo Filipi nám to napadlo. Aj v Solúni boly vážené patricijské ženy cennou oporou cirkvi. A v Aténach popri Areopagitovi účinkovala Damaris. Obzvláštne aktívne boly ženy v Korinte. Najvýraznejším rysom korintských žien bola ich oddanosť a smelosť, akou si prisvojovaly pri bohoslužbách dôležité funkcie. Keďže niektoré z nich mały dar proroctva, Pavol im nezavrel ústa, zachovávajúc svoje slová: „Nevyhášajte Ducha! Neopovrhujte proroctvom!" Až keď poniektoré z nich začaly pri bohoslužbách skladať zvyčajný závoj s hlavy, znak ich ženskej podradenosti, povedal Pavol silné: „Nie".[29]

Po bohoslužbách slova si zasadlo shromaždenie k spoločnej večeri. Volali to A g a p a alebo hod lásky. Tieto agapy boly najdojímavejším vynálezom prvokresťanského ducha vospolnosti. Ťažko rozhodnúť, v čom mały vzor: či v židovskom sabbatovom hode, ktorý poznáme z evanjelia, alebo v gréckych priateľských svätzoch (Eranos, Thiasos), ktoré svojimi spoločnými hostinami (sympozia, syssicia) najmä pre vydedencov šťastia predstavovaly akúsi náhradu za spoločenský život vyšších tried. Medzi účastníkmi kresťanských agáp boli možno mnohí, čo predtým boli členmi takýchto pohanských kultických združení (collegia). Tu sa ponúkala kresťanom výborná príležitosť, formou zákonne bezzávadnou spoločensky sa somknúť. Ale čo spravilo kresťanstvo z tohto zvyku! Bola to navonok zviditeľnená organizácia Cirkvi v malých bunkách a miestnych skupinách, predchodkyňa našich farností. Nesmieme sa diviť, keď tento geniálny vynález lásky sa tak často zjavuje na obrazoch v katakombách, raz v spojení s eucharistickým hodom, raz ako symbol nebeskej hostiny blahoslavených. Neraz preplietajú sa v nich ešte pohanské a kresťanské motívy. Skúmatelia katakomb De Rossi a Wilpert uverejnili také prvokresťanské obrazy stolujúcich spoločností. Päť až šesť osôb, niekedy s deťmi, sa soskupuje vôkol stola, kresťanské ženy a dievčatá obsluhujú. „Agape, namiešaj nám vína", volá jeden; „Irena, podaj horúcu vodu!" vraví druhý. Takto to bolo aj v Korinte. V okamihu posnášali malé stoly a rozostavili ich v polokruhu alebo v podobe podkovy. Tu sedel úbohý otrok, otrokyňa, ktorých doma často hrešili a bili, v bratskej vzájomnosti pri mestskom dôchodkovom správcovi Erastovi, pri bývalom predstavenom synagogy Krispovi, pri bohatom Ticiovi Justovi, a všetkých obsluhovaly veselé, milé ženy, ktoré ako stelesnenia „Agape" a „Irene" (pokoj) sa pohybovaly pomedzi stoly. Jeden zo starších sedel vždy v strede stola, ako to ešte vidíme na obrazoch v katakombách. Drobnejšie prídavky, ako studenú a teplú vodu, olivy, sardinky, hrnčeky a šálky, dával domáci pán. Otec alebo diakon alebo presbyter pomodlil sa nad jedlami stolovú modlitbu, ktorá sa nám zachovala z apoštolských čias: „Velebíme ťa, Pane, Bože náš, Kráľ sveta, ktorý dávaš vzísť chlebu zo zeme... ktorý tvoríš plod pôdy a viniča!" Dnes už nevieme, aký liturgicko-náboženský rám mały tieto agapy v kultickej slávnosti, ale nejakú kultickú posvätnosť isto mały.[63] Zdá sa, že potom čoskoro ustúpily nočným svetelným bohoslužbám „Eucharistia lucernaris".

Po hode lásky nepokrstení sa vzdialili, ostatní vyšli na

eucharistický obetný hod do hornej siene, ktorá tvorila v orientálnych domoch jedno z vyšších poschodí a ktorú upotrebovali na slávnostné príležitosti. Bola budovaná vysoko a vzdušne a mala obloky. Zapálili mnoho svetiel (Skt 20, 8). Mužovia a ženy zložili do rúk Apoštolových verejné vyznanie hriechov, potom v dokonalom poriadku pristupovali k obetnému stolu a kládli naň košíčky s pšeničnou múkou, hrozná, kadidlo a olej do posvätných lámp, čistý pšeničný chlieb a víno zo záhrad Istmu a z Argosu. Zatiaľ znelo v striedavých soboroch Kyrie eleison. Pavol vzal do rúk čiastky prineseného chleba a vína, požehnal dary, ktoré odjakživa tvorily najjednoduchší, najvznešenejší, najčistejší hod ľudstva a ktoré spočívaly aj v rukách Kristových. V tóne inšpirovaného vzývania rozvíjal sa striedavý spev v akýsi slávnostný dialog medzi Pavlom a prítomnými: „Zdvihnite srdcia!" — „Zdvihli sme ich k Pánovi!" — „Chváľme Pána, nášho Boha!" — „Tak je to hodné a správne". Potom predniesol Pavol slávnostným tónom zprávu o Ostatnej večeri, ako ju sám prijal od Pána prostredníctvom materskej obce v Jeruzaleme: „Tej noci, keď Pán Ježiš bol zradený..." (1 Kor 11, 24). Obec odpovedala: „Ďakujeme ti, Otec náš, za svätý vinič Dávida (— krv Kristova; je trošku temné miesto v Didache), služobníka tvojho, ktorý si nám zjavil skrze Ježiša, služobníka svojho. Česť nech ti je naveky! Ako chlieb tento roztrúsený bol po vŕškoch a posnášaný stal sa jedno, tak daj, aby aj Cirkev tvoja so všetkých končín zeme posnášaná bola do tvojho kráľovstva. Lebo tvoja je sláva a sila skrze Ježiša Krista naveky" (Didacha, hlava 9).

Potom jeden za druhým sa blížili veriaci, aby z rúk svojho Apoštola prijali kúsky konzekrovaného pšeničného chleba a napili sa z podávaného kalicha, a po ľahkom objatí s bozkom pokoja odstupovali. Mužovia sa bozkali medzi sebou, ženy tiež medzi sebou. Kým zvyšky svätého hodu odnášali chorým, ak boli nejakí, radosť dosiahla vrchol v speve ďakovnej hymny, podľa ktorej celá slávnosť dostala svoje meno (eucharistia) a ktorá sa podľa Didachy končila túžobným zvolaním po znovuprícho de Pánovom: „Rozpamätaj sa, ó Pane, na svoju Cirkev, a ochráň ju pred všetkým zlom a upevni ju v svojej láske. Priveď ju, posvätenú, so všetkých štyroch vetrov do svojho kráľovstva, ktoré si jej pripravil. Lebo tvoja je moc a sláva naveky. Nech príde milosť a pominie sa svet! Hosanna Bohu Dávidovmu! Kto je svätý, nech pristúpi, kto nie je, nech sa kaja. Maranata! Amen!" (Didacha hlava 10.) „Maranata" malo dva

Apokalypsa: „Pane, príď!"

Takto sa shromažďovala obec ako jedno „telo" vôkol „Pána" ako svojej hlavy. Takto bohoslužobne sídenú vidí obec Apoštol svojím duchovným pohľadom, keď sa modlí za ňu, keď jej píše, keď hovorí o budovaní Domu Božieho. „Zo spoločnej bohoslužby vyrastalo veriacim vedomie jednoty a jedinečnej somknutosti. Cez deň roztrúsení v povolaniach každodenného života, v izbičkách pre otrokov, pri koryte, v bazári, v osamelosti, stred cudzieho sveta, neraz vystavení výsmechu, shromažďujú sa večierkom na spoločný posvätný hod. Tu prežívali zázrak vospolnosti, žeravé oduševnenie spoločnej viery, spoločnej nádeje, tu vzbĺkal Duch a obklopoval ich svetom divov. A nad celým vlnením oduševnenia tróni Pán Ježiš ako hlava svojej obce so všetkou svojou silou, v blízkosti, ktorá až dych zaráža, v istote a bezprostrednej prítomnosti. Ježiš je hostiteľom, vôkol ktorého sa shromažďuje obec".[5] Tento hod somkýna obec navzájom a s Ježišom oveľa vrúcnejšie než hod prívržencov egyptského Serapida, ktorí pristupujú k „stolu Serapidovmu", ako sa vraví v istých listoch z tých čias.

34. INCIPIT NOVUM TESTAMENTUM!

(1. list Solúnčanom.)

Deň, keď Silas a Timotej prišli do Korintu, bol radostným dňom Apoštolovho života. Pavol nerád bol sám v misijnej práci. Nebol zoschnutý askéta, ale plnokrvný človek a potreboval spolucítenie, účasť a ľudskú potechu. Keď sa zjavily tône dvoch prichádzajúcich priateľov v dverách dielne, zažiaril lúč radosti na jeho tvári. Nasledovalo búrlivé objatie. Tkáčsky člnok celý deň visel na retiazke a rozprávaniu nebolo konca kraja. Večer pri sliepňavom svetle olejovej lampky sedel Pavol hlboko do noci so svojimi dvoma priateľmi. „Nuž, Timotej", začal, „ako stoja veci v Solúni?" Timotej mohol vydať Solúnčanom to najlepšie vysvedčenie. „Ich vernosť vo viere je neochvejná. Všetko sa stalo presne tak, ako si predpovedal. Ale oni nádherne zniesli všetky prenasledovania. Ich súdržnosť, ich bratská láska hlboko zapôsobila na pohanov v celej Macedónii. Majú ťa ešte vždy v najlepšej pamäti, sú ti celkom oddaní a túžia ťa zas uvidieť (1, 8; 3, 4. 6). Neverja osočovaniam, ktoré sa proti tebe roztrúsily, že si klamár, ctižiadostivý podlizač, preplnený lakomstvom a túžbou po peniazoch. Tvoj tamojší tvrdý pracovný život rozbil všetky tie ničomné lži" (2, 3—10). Pavol bol nadmieru šťastný. „Pravda, na obraze sú aj isté tône... A žiaľ, aj smrť kosila v našej obci. Niekoľko statočných rybárov sa utopilo za ostatnej búrky. Táto smrť hlboko zapôsobila. Rodiny sú bezradné a neustále sa pýtajú: „Čo bude teraz s našimi mŕtvymi? Veď dúfali, že sa ešte dožijú ‚Veľkého dňa' znovuprichodu Pána a jeho triumfu nad mocnosťami Bohu nepriateľskými". Najviac starostí robí ľuďom deň paruzie. Mnohí sa usilujú vyrátať si vopred deň a hodinu, hľadajú predzvesti, behajú z domu do domu a vravia, že pozemský život nemá už nijakej ceny, že nehodno viac pracovať alebo začať nový obchod alebo opraviť dom. Pritom pravda chudobnejú a sú ostatným na tarchu. Celkom falošne rozumeli tvoju kázeň o ostatných veciach."

Otázka Solúňčanov nesmieme asi chápať v tom smysle, ako by boli pochybovali o zmŕtvychvstaní vôbec. Vtedy by bol Pavol „spustil celkom inakšiu reč", ako to učí 1 Kor 15.[61] Mýlili sa nie o samej skutočnosti, ale o chvíli vzkriesenia tých, čo „usnuli v Kristovi" (1 Kor 6, 2 a 15, 24; por. str. —).

Pavol sa zamyslel. „Timotej, keby som hneď zajtra mohol odcestovať do Solúňa! Ale to nemožno. Nemôžem nechať týchto ľudí tu. Kúp zajtra ráno v najbližšom obchode na rohu všetko, čo treba na písanie. Napíšeme im list."

Požehnaná nech je hodina, keď sa Pavol takto rozhodol! Bolo to šťastie pre celý svet! Tým sa začal jeden z najvýznamnejších odsekov jeho životného diela, ba dejín kresťanstva vôbec. Netušil, že ešte po tisícročiach milióny ľudí budú požehnávať drobnú remeselnícku izbičku, v ktorej boly napísané jeho prvé listy. Takto sa započal Nový zákon a jeho prvou stránkou bol list, zrodený z potrieb chvíle. Bolo to asi roku 51, dobrých dvadsať rokov po zmŕtvychvstaní Pánovom.

Písmo sväté nás tu zas stavia pred záhadu. My ľudia by sme boli všeličo inakšie spravili. My by sme boli napr. Nový zákon začali slávnostným hlaholom zvonov: „Na počiatku bolo Slovo!" Ale Boh robí obyčajne opak toho, čo si my myslíme. Je totiž „celkom iný". Niekedy ohláša svoje diela veľkolepe a slávnostne, tak keď vraví: „Stvorme človeka!", alebo keď oslovuje okruh zemský: „Počuj, ó nebo, a načúvaj, ó zem! Lebo Jahve hovorí." (Iz 1, 1.) Alebo posiela archanjela, aby zvestoval vtelenie svojho Syna. Inokedy však jeho diela vznikajú a rastú ako odhodené pšeničné zrnko na okraji oráčiny. Nik ho nebadá. Ale zrazu je tu. Takto sa započal aj Nový zákon v úbohej remeselníckej izbici Aquilovej. Zas sa tu prejavuje ten istý Boh vtelenia, ktorý chcel, aby jeho večný Syn v biednej izbičke v Nazarete prijal ľudské telo a v betlehemskej maštali podobu služobníka.

Hlboko do noci sa radil Pavol so svojimi priateľmi o ťažkostiach Solúnčanov a najdôležitejšie body si poznačil na voskovej tabuľke. Rozjímajúc a modliac sa strávil celú noc. Veď aj badať na liste, že je premodlený a prerozjímaný. Všetky jeho listy sú vlastne modlitby, napísané pred tvárou Božou. A jeho myslenie bolo nazvané „modliacou sa meditáciou".[49]

Nasledujúce ráno šiel Timotej nakúpiť materiál na písanie: (D 18) niekoľko papyrusových listov, tintu, písaciu trstinu, pemzu na hladenie drsných miest a ostrenie písadla, špongiu na vymazávanie chýb, lepidlo na slepovanie listov, pe-

čať a šnôrky na pečatenie. Z Plinia poznáme deväť druhov vtedajšieho papiera. Ak stačily peniaze, kúpil Timotej zaiste druh a formát „Hieratika", široký 13 palcov (24 cm). Papier, ktorý dodával Egypt, bol vtedy drahý, a keď práve vystala dopravná loď, úradne racionovali zásoby papiera. Nie je pravdepodobné, že by bol Pavol upotrebil pergamen, ktorý upotrebovali hlavne na súkromné ciele a u židov pre „svätè Písma". Neskoršie v chudobe svojho druhého väzenia v Ríme prosil Timoteja, aby mu priniesol jeho knihy a „blany", t. j. bibliu.

A takto čoskoro vidíme všetkých troch v práci. Fyzický výkon písania bol v staroveku neslučiteľný s myšlienkovou prácou. Okrem toho Pavlove prsty od dlhej ručnej práce boly neohybné. Preto d i k t o v a l podľa spôsobu starých. Môžme pripustiť, že Silas a Timotej striedavo písali. Silas aj neskoršie slúžil Petrovi za písára. (1 Pt 5. 12.) Tým sa vysvetlí asi aj obsiahle pavlovské myšlienkové bohatstvo v oboch Petrových listoch. Písára musíme si predstaviť tak, že sedí na zemi s nohami skríženými pod sebou, asi ako to vidíme na známom egyptskom „dedinskom písárovi". Orientálci písali — nám sa to zdá dnes nepochopiteľným — nie na pevnej podložke, ale na dlani. I keď bol písár obratný, vyše dvoch hodín sotva stačil písať bez prerušenia. Preto bolo treba veľa prestávok v d i k t o v a n í. Tieto prestávky sa skrývajú obyčajne za prechodmi medzi rozmanitými bodmi témy. Pretože Pavlove listy neboly napísané odrazu, ale trvalo to i niekoľko dní, vieme si vysvetliť aj častú zmenu nálady v jednom a tom istom liste.

Timotej pristruhuje a ostrí penicilom a pemzou brko. Pavel sa opiera o krosná, hlavu má zamyslene sklonenú do rúk alebo zadumane sa prechádza. A včuľ začína: (D 18)

„Pavol, Silvanus a Timotej obci v Solúni, v Bohu Otcovi a Pánu Ježišu Kristovi. Milosť vám a pokoj!

„Ale Pavol", prerušuje Silas, „veď je to predsa t v o j list! Nuž čo tam hľadajú n a š e mená?" — „Nie, Silvanus, je to n á š list. Veď všetci cítime to isté voči našim priateľom v Solúni." To je zas celý Pavol! Svedčí o skromnosti a šľachetnosti tohto muža, že sa spája so svojimi mladšími spolupracovníkmi ako rovnoprávnymi. Päťašesťdesiat ráz upotrebuje slovko „my", zahrňujúc v ňom svojich priateľov ako spoluzakladateľov obce.[49] (D 25)

Po prvý raz v Novom zákone zaznieva tu kresťanský trojzvuk: „V i e r a, l á s k a, n á d e j." Týmto nádherným trojzvukom sa začína Nový zákon. Aj to je príznačné pre pretavujúcu

prácu, ktorú vykonáva Pavol na kultúrnom obsahu antiky. Platónsky „eros" (láska), bolestná neukojená túžba duše po nevídanej večnej kráse, a gnostický „eros", zanorený v smyslovej vášnivosti, dostáva sa z nesvätej atmosféry do kresťanskej „agapy", ktorá vyplýva z lásky Božej a už vyliata je ako blažené imanie v našich srdciach. Celý tón listu je posvätný, nežný, vnútorne pohnutý, plný oddanosti, vyplývajúcej z toho daru vcítenia sa, ktorý sa vie vžiť do ducha iných, ktorý sa vie zúčastniť na ich radostiach a bolestiach. Tento list nie je bojovný spis, ako veľké listy tretej misijnej cesty, ani nie logické rozvinutie myšlienok, ale odzrkadľuje skôr citové stavy a duševné rozpoloženia ľudí, na ktorých tak mohutne zapôsobila kázeň o ostatných veciach (eschatologia). Preto aj stoja prvé dva listy takmer výlučne v eschatologickom osvetlení. Bolo by teda nesprávne myslieť, ako to robia niektorí kritici, že náuka o ostatných veciach bola ústredným bodom kresťanského učenia, alebo že kresťanská dogma sa vyvinula z idey ostatného súdu.

Pavol vie o večnom pláne Božom, ktorým Boh od večnosti myslel na svojich Solúňčanov a vyvolil ich, aby patrili k obci Kristovej.[49] Cirkev má teda svoje korene vo večnosti, v naddejinnom čine Božom, ktorý Pavol volá „vyvolením". Evanjelium značí radikálny prelom vyššieho sveta do občianskej životnej oblasti, nový svet stred starého, pominuteľného sveta. Každého, kto sa otvorene priznával ku Kristovi, pokladali vtedy za „rušiteľa pokoja", za politicky nespoľahlivého. Pavol to už skúsil vo Filipi. Avšak utrpenie patrí podľa Pavla k vospolnosti s Kristom. Takto sa stáva utrpenie utrpením Kristovým. Ohlášanie evanjelia je svätá vec. „Na túto úlohu sa slobodno podujať len s čistým srdcom a čistými rukami".[49] Pavol preto nechce, aby ho stotožňovali s antickými náboženskými potulnými rečníkmi, ktorí zo ziskuchtivosti pestrými zástupmi chodia krajinou. Preto sa podujal okrem misijnej práce aj na unavujúcu ručnú prácu. Najväčšie utrpenie prichádza na novoobrátených podľa jeho skúsenosti so strany jeho vlastného národa. Preto ho obzvláštne zamestnáva židovský problém. Nedá mu vnútorne pokoja. Cez celý svoj život sa borí o svoj národ, „vidí strašnou jasnosťou otriasajúcu vinu Izraela a jednako nemôže uveriť, že by mal byť celkom zavrhnutý a nemal mať už žiadneho významu v spasiteľskom pláne Božom".

Pavol sa vhovoril do hlbokého, vášnivého vzrušenia. Potrebuje chvíľku na oddych. A potrebuje ju aj Silas, ktorý sa teraz

možno strieda s Timotejom. Táto prestávka v diktovaní je naznačená, ako sa zdá, novým oslovením: „Bratia moji!", a zmenou nálady, ktorá včuľ nastáva. Teraz totiž vylieva Pavol pred Solúňčanmi svoje ľudsky cítiace srdce. Ale všetky jeho ľudské vzťahy sú uložené v jeho vzťahu k Bohu. Vie, ako sú spojené srdcia vo vospolnosti s Kristom. Cirkev je nielen vospolnosť viery, vospolnosť kultu, ale je i vospolnosť lásky, je svätý sväzok bratov, udržovaný pospolu láskou Kristovou a vyzdvihnutý do nej. Koľko ráz chcel Pavol navštíviť svojich Solúňčanov! „Ale satan nám to prekazil." My by sme možno povedali bezfarebne: nepriaznivé okolnosti, politické pomery. Ale pre Pavla nejestvuje náhoda, nejestvujú nepriaznivé okolnosti politického či klimatického či zdravotného rázu; preň nejestvuje nič neosobného a neutrálneho. On celé svetové dianie vidí nesené osobnými silami, ktoré pracujú za Boha alebo proti nemu. Boh alebo satan! Iná protiva pre Pavla v podstate nejestvuje. Je to nádherne jednoduchý svetový náhľad. Je to rozhodnosť veľkých duší, akú vidíme u takého Ignáca z Loyoly v základnom rozjímaní o dvoch zástavách: Tu Jeruzalem, tam Babylon! Podľa Pavla nie neosobné sily hviezd, nie nervy, nie dedičnosť, všeobecne nie pozemské sily, ale osobné, nadzemské mohutnosti sú to, čo usmerňujú osudy človeka.[40] Tí, čo skutočne pofahujú drôtiky, stoja za svetovým javiskom. A napokon slávnostnou modlitbou doznieva Pavlova myšlienka v poukaze na druhý príchod Kristov. V rozmanitých rukopisoch stojí na tomto mieste „Amen": znak, že Pavol zas skončil jeden myšlienkový rad a vsúva novú prestávku v diktovaní.

V druhej čiastke listu prichádza Pavol konečne k hlavnej téme o druhom príchode Kristovom, ktorá už dosiaľ zaznievala na konci každého odseku. Celým prakresťanstvom idú dva mohutné myšlienkové a citové prúdy, ktoré sa striedavo boria o nadvládu: žeravé očakávanie budúceho konečného zriadenia kráľovstva Božieho a plnenie prítomných úloh pomocou spasiteľných síl, ktoré udelil Kristus v Duchu Svätom. Prvý je starozákonne-prorocký, druhý špecificky kresťanský. Obidva prúdy však vychádzajú od Ježiša, ktorý nosil v sebe dvojité vedomie: že je darcom kráľovstva Božieho v prítomnosti a završiteľom kráľovstva Božieho svojím druhým príchodom, keď ako mesiášsky kráľ zasadne na ostatný súd a pominuteľnosť tohto sveta pohltená bude vznešenosťou sveta budúceho. Prijatie Ducha (Pneuma) v krste značí, že človek je vystrojený spasiteľnými silami pre prítomnosť a súčasne má i „zá-

lohu" a zpečatenie vzkriesenia a oslávenia pri druhom príchode Kristovom. Tieto dva prúdy sa vtedy ešte nerozhodne borily navzájom. Oči veriacich v Solúni boly uprené príliš jednostranne na budúcnosť, na blízky príchod Ostatného dňa. Už takrečeno vidia, ako sa zapaľuje večerné nebo. Toto žeravé očakávanie však hrozí takmer úplným znehodnotením pozemského života, občianskeho povolania. To bolo veľké nebezpečenstvo.

Eschatologické miesta obidvoch listov Solúňčanom neporozumieme, ak nepripustíme, že Pavol má pred očami K r i s t o v e p r o r o c t v á o svojom druhom príchode, ktoré chce bližšie objasniť. Okrem toho musíme vychádzať z predpokladu, že každé veľké proroctvo, najmä proroctvo o ostatných veciach, pripúšťa dvojaký smysel a dvojaké vysvetlenie, ba ho žiada: b l í z k e a v z d i a l e n é, p r e d b e ž n é a k o n e č n é, č a s o v o d e j i n n é v udalostiach najbližších čias a k o n e č n o d e j i n n é na konci trvania sveta.[13] Apoštol si vôbec nemusel uvedomiť tento dosah svojich slov, siahajúci za bezprostredne blízke splnenie. A nerozhoduje ani to, aké predstavy si sám tvoril o blízkosti alebo vzdialenosti ostatných vecí. Dosť bolo, ak si bol vedomý, že čas konečnej katastrofy má byť skrytý apoštolom práve tak, ako každému veriacemu, teda že nik nemôže vedieť, či koniec nastane zajtra alebo až po tisícročiach. Zo všetkého, tak sa zdá, vysvitá, že Pavol mal pred očami zprvoti prvé a bezprostredné splnenie Kristovho proroctva, lebo niektoré z jeho údajov sa môžu vzťahovať len na celkom blízku udalosť. Takmer všetky apoštolské spisy rátajú s istou blízkou udalosťou. Či však konečná katastrofa nasledovať bude hneď po prvej, alebo či leží medzi nimi interimistikum tisícročí (2 Pt 3, 8), to bolo tajomstvo, o ktorom bolo možno mať len dohady, nádeje alebo obavy.

V Apoštolovom čase prezrádzajú židovské spisy (4. kniha Ezdrášova 5, 1, podobne i diela Jozefa Flavia) silné vzrušenie následkom v š e o b e c n e j v i e r y v b l i z k y k o n i e c. Podľa židovského chápania vlastne každá generácia žila v konečnom čase bezprostredne pred ostatným zavŕšením.[33] Apoštoli a učeníci by ani neboli ľuďmi, keby sa boli mohli citove vymknúť zpod vplyvu tejto nálady vyčkávania konca sveta. Inšpirácia a Pánove slová o neistote dňa súdu ich síce zdržiavaly, aby neučili niečo istého, autoritatívneho o druhom príchode Kristovom. Naproti tomu však mohli celkom spokojne pripustiť možnosť, ba na isté predznaky sa opierajúcu pravdepodobnosť blízkeho druhého príchodu Krista. Zprvoti aj sám Pavol sa prikla-

ňal k náhľadu, že väčšina veriacich i on sám budú ešte žiť, keď nastane paruzia (1 Sol 4, 17; 1 Kor 15, 52). Len neskoršie rátal už s dlhšou medzidobou a so svojím martýriom (2 Kor a Flp). Prítomnosť aj v jeho očiach nosí na sebe všetky znaky sveta, ktorý sa blíži k zániku. On však vidí i nebezpečenstvá tohto jednostranného upretia pohľadu do budúcnosti. A ako energiou priamo nabitý človek prítomnosti so smyslom pre skutočnosť vie ho i zaraziť.

Podľa Pavla i prítomnému životu práve to dáva zvýšenú hodnotu, že je životom „v Kristu", že je už naplnený a preniknutý silami nebeského sveta. Jeho zážitok Krista dával mu pocit kráľovskej slobody, istoty a prevahy nad svetom. — Táto myšlienka stála pravda už pred Pavlom v pozadí kresťanskej viery. Už Ježiš ohlášal: „Pracujte, kým je deň!" Ale Pavol bol muž, ktorý ako nik iný vedel využiť to, čo nevyslovene spočívalo za slovami Ježišovými. „Byť v Kristu" — to značí, že kresťan už tu na zemi požíva blaženosť zachránenosti. Týmto preniesol Pavol zorný bod do prítomnosti, pozbavil konečnočasové očakávania nebezpečnej výlučnosti a spravil z kresťanstva náboženstvo súce pre prítomnosť, blízke životu a radujúce sa zo skutočnosti. Je znakom dokonalého neporozumenia, keď niektorí, ako napr. B. Wilamowitz, hovoria, že Pavlova etika čerpá svoju silu z bludnej viery v blízky zánik sveta. Pravda je, že očakávanie blízkeho druhého príchodu Pánovho mohutne hnalo vpred jeho misionárske účinkovanie. Pri svojom obmedzenom antickom obraze sveta rátal s možnosťou, že sa mu ešte za života podarí rozniesť evanjelium po celom okruhu zemskom. Chcel sviezť úrodu prv než nastane „veľký deň". Ba chcel ho nakoľko možno i urýchliť, rozpomínajúc sa možno na nejasné slová Pánove: „Kráľovstvo Božie trpí násilie a útočníci ho strhujú." (Mt 11, 12.) Ale eschatologická myšlienka nie je rozhodujúcim bodom jeho učenia. Kresťanská kázeň len málo stratila zo svojej účinnosti, keď veľké napätie sa uvoľnilo a príchod Kristov sa čoraz väčšmi oddaľoval. Očakávanie paruzie ostalo, každé obdobie musí s ňou rátať a modliť sa: „Odtiaľ príde súdiť živých i mŕtvych." Podvečerná obloha žeravého očakávania (Mesiáš mal podľa vtedajšieho náhľadu prísť v noci!) sa zmenila na oblohu úsvitu: Nastáva nový deň, ovládaný slnkom Kristovým.

Preto pred rokovaním o druhom príchode Kristovom stavia Pavol najsamprv mravný životný ideál. Tento ideál je posvätenie vnútorného človeka skrze „bytie v Kristovi" a tým

i posvätenie celej jeho pozemskej existencie, najmä jej dvoch hlavných oblastí: života pohlavného a obchodného. Kresťan je vyňatý z hriešneho „sveta", zo starého eonu, je už začlenený do budúceho eonu, a takto niet pre neho takého pozemského účinkovania, ktoré by mohol vyňať zpod nároku Kristovho. Novú pavlovskú etiku možno shrnúť do slov: „Staň sa tým, kým si!" Kresťan má sa stať tým, čím so strany Boha „v Kristovi" už je skrze imanie Ducha. Má svoju bytostnú „svätosť", svoje bytie v Kristu, zvýrazniť v svätosti mravnej, v účinkovaní pod vplyvom Ducha. Apoštolove slová (4, 4) môžeme rozumieť tak o manželskom ako i o pohlavnom živote vôbec. Lebo „nádoba" značí po grécky tak „manželku" ako i vlastné „telo". Tu teda zažiaruje nová kresťanská pohlavná morálka. Ale i nová kresťanská obchodná morálka proti pohanským obchodníckym praktikám námorného a obchodného mesta, ako bol Solún, kde človek dva razy musel obrátiť každú drachmu, aby ho neoklamali falošnými peniazmi. Iná hlavná chyba Grékov bola, že záhalčivo postávali na tržišti a v kúpeľoch a politizovali na plné ústa. „Miesto vzrušenej, nič nerobiacej, mnohostrannej zaujatosti, má nastúpiť spokojný, cieľavedomý výkon, zahrňujúci celý život, a spokojný občiansky poriadok súkromného života".[49] Teda Pavol neurčuje nové ciele — cieľom vždy ostáva budúci život —, ale premiesťuje ťažisko, presunuje prízvuk.

Ale i po tomto presunutí ťažiska je ešte rovnako potrebné vysvetlenie o osude tých, čo zomreli pred paruziou. Starí kresťania miesto „druhý príchod Kristov" vraveli: príchod alebo paruzia. Za čias rímskeho cisárstva rozumeli „paruziou" slávnostnú návštevu cisára v nejakom meste. Heroldi ju ohlášali, občania strojili slávnosti, usporiadali hry a prinášali obety. Sochami, darmi, pamätnými mincami, počiatkom nového kalendárneho rátania ovplyvňovali fantáziu ľudu a zvečňovali túto udalosť v dejinách mesta. Nijaký iný výraz nebol vhodnejší na vyjadrenie triumfálneho druhého príchodu Kristovho. — Mnohí Solúnčania, ovplyvnení pohanskými a židovskými náhľadmi, mohli prísť aj na myšlienku, že stav po smrti je vyhasnutie sveđomia, akýsi duševný spánok, z ktorého nieto viac prebudenia, akési tôniste, bezútešné hasnutie v podsvetí; teda že ich mŕtvi sú oklamaní o svoju najkrajšiu nádej, že zažijú triumfálne zjavenie sa Krista. Veď znakom pohanstva bola práve beznádejnosť a neistota o osude mŕtvych. Spánok bol u židov i pohanov známym obrazom smrti. Podľa Pavla smrť je spánok v beztelesnom stave, ale len pri pohľade zvonku. So strany Boha však

je to reálnejšie žitie ako život pozemský, totižto „bytie pri Kristovi". To vyjadrujú i nápisy v katakombách: „Vivas in Deo, in pace, in aeternum". Stav po smrti je Pavlovi nielen odrazom života, ale jeho vystupňovaním v svetelnej velebe Kristovej. Stav medzi smrťou a paruziou už vopred uskutočňuje blaženosť, ktorú dúfame po paruzii: človek je „pri Pánovi" (2 Kor 5, 9). „Smrť nemôže rozbiť vospolnosť s Kristom".[49] Smrť nemá už moci nad zmŕtvychvstalým Kristom a nad jeho vernými. Čo Kristus raz vykúpil na kríži, to už viac nevydá. „Línia smrti" neprebieha medzi pozemským životom a stavom po ňom. Mŕtvy je len ten, kto je mimo vospolnosti s Kristom alebo kto ju roztrhol. A ešte jednu vec zabudli Solúňčania: Ti, čo zosnuli v Kristovi a v imaní Ducha, tak sa zúčastnia na paruzii, že budú súčasne vzkriesení a priodiati nebeským telom oslávenia. „Nuž potešte sa navzájom týmito slovami!" Číta sa to takmer ako úmyselná náprotiva antickej vzorky sústrastného listu Egypťanky Ireny: „Proti takejto veci nemožno nič spraviť. Nuž potešte sa navzájom!" (D 29)

Obrazy a farby, ktorými Pavol opisuje paruziu, pochádzajú čiastočne z evanjelia, čiastočne z prorokov, čiastočne zo súčasnej židovskej apokalyptiky: „zvuk trúby" ako sprievodný znak zjavenia sa Boha, „chmára" ako triumfálny voz, rozkaz a zvolanie archanjela (Michala), oslávená postava, v ktorej vystupuje Kristus zo skrytosti, pripravené telo oslávenia pre vzkriesených a ešte žijúcich, ktoré „oblečené bude na nich", povznesenie od zeme, oblasť medzi nebom a zemou, v ktorej sa stretnú s Kristom. Vo výraze „my ešte žijúci" shrňuje Pavol seba i Solúňčanov ako údy všetky časy obopínajúcej vospolnosti viery do identickej jednoty so všetkými budúcimi, ešte nenarodenými pokoleniami. Shrňuje bez ohľadu na to, či sám sa ešte dožije paruzie, ako zprvoti dúfa, alebo nie, ako sa obáva v druhom liste Korinťanom.

Na konci kreslí Pavol najhlbšiu t u z e m s k ú b i e d u nechránenosti nášho života, „nezaistenosť ľudskej existencie", „nemožnosť uniknúť osudu, ktorý Boh určil", a rozmanitý postoj veriacich a neveriacich k týmto skutočnostiam. Jedni, s y n o v i a n o c i, sa skrývajú za heslo „Pokoj a istota", opájajú sa narkotickými omamnými prostriedkami svojej doby, svojej kultúry, kým Boh raz nezasiahne a neroztrhá celú pavučinu ľudského zaisťovania sa, takže človek sa odrazu zjaví v celej nahote svojej nezaistenej existencie. Zdalo sa, že „Pax Romana", t. j. všetkým národom nanútený poriadok, garantuje všetkým národom

určitú istotu života. S y n o v i a d ň a však sú bedliví a striezliví, stoja ustavične pripravení a spojení s Kristom. Tento kresťanský postoj zvýšenej poplachovej pohotovosti znázorňuje Pavol obrazom rímskeho vojaka na stráži v pancieri a prilbe. — My dnešní ľudia tiež prežívame apokalyptické časy a čujeme z Apoštolových slov mohutný tón pre prítomnosť. I pri všetkej rafinovanosti techniky cítime väčšmi ako ktorékoľvek iné pokolenie nezaistenosť všetkej ľudskej existencie. „Moderný" človek neverí v Boží zásah do dejín. Toto smýšľanie niekedy zachvacuje aj veriacich. Necítime sa už dosť isti v ruke Božej a najradšej by sme vbudovali do svojho života stopercentné zaistenia a poistenia mechanického, technického a organizačného rázu, silá a stodoly budúcnosti, ako bohatý sedliak v evanjeliu.

List sa končí trojzvukom r a d o s t i, m o d l i t b y a ď a k o v a n i a. Tu sa začína pieseň o kresťanskej radosti, ktorá sprevádza Apoštola až do jeho rímskeho väzenia. A z radosti prúdi vďaka. Celé prakresťanstvo bolo jediným radostným ďakovaním. — „Všetko skúšajte, a čo je dobre, to podržte!" Toto upozornenie veľmi dobre porozumeli obchodne zbehlí Solúňčania, ktorí pri vtedajšom falšovaní peňazí museli každú mincu niekoľko ráz obrátiť. „Staňte sa statočnými peňazomencami!" — tak znie isté nenapísané slovo Pánovo. — Bozk alebo objatie bolo vtedy (zaiste pod vplyvom gréckych životných foriem) u židov i kresťanov, aj v styku s Ježišom (Lk 7, 45; Mk 14, 45), formou priateľského pozdravu a Pavol ho voviedol aj do bohoslužieb. Preto Apoštol rád zakončoval svoje listy formulou: „Pozdravte sa navzájom svätým bozkom!" (por. 1 Kor 16, 20; 2 Kor 13, 12.) Pri najbližšom bohoslužobnom shromaždení prečítajú list a „svätým bratským bozkom" podajú ďalej jeho pozdrav.

Silas ešte raz číta list. Niet čo opravovať. Potom posliepajú jednotlivé listy, takže utvoria svitok. Silas sa už priberá svinúť ho. „Počkaj, Silas!" vraví Pavol, „dodaj ešte: Zaprisahám vás na Pána, dajte tento list prečítať všetkým bratom." Totižto je možné, že pri prvom čítaní nebudú pospolu všetci členovia obce. Prikazuje preto, aby list viac ráz prečítali a dali ho susedným obciam. Bol to prvý list, napísaný Pavlom istej obci. Nuž iste namieste bol tento pokyn. Konečne berie pero z rúk písárových a pridáva svojím energickým spôsobom veľkými literami vlastnoručne slová: „Milosť Pána nášho Ježiša Krista nech je s vami! Amen."

Svitok vkladajú do pergamenového obalu (penula), píšu naň

adresu, sväzujú ho a zapečatia voskom. Ale kto ho odovzdá? Vieme, že ríšska pošta v staroveku nedoručovala súkromné listy. Odosielatelia sami sa museli postarať, aby listy došly k cieľu.[40] Vznešení ľudia mali na to osobitných otrokov alebo prepustencov. Kresťanské obce už veľmi včas si zariadily, podobne ako to malo synedrium v Jeruzaleme, vlastnú kuriérsku službu. Inakšie by sme si nevedeli vysvetliť, že Pavol bol tak presne oboznámený so všetkými dôležitými udalosťami aj vo vzdialených obciach. Ale keď písal listy Solúňčanom, bola táto vec ešte len v začiatkoch. S najbližšou lodnou príležitosťou odcestovali Silas a Timotej do Macedónie, alebo niektorí bratia zo Solúňa, ktorí za obchodom prišli do Korintu, vzali list z Kenchrey do svojej vlasti.

Prvým listom Solúňčanom dostal sa do Písma svätého nový literárny druh: list, najbezprostrednejšia a najživšia zpomedzi všetkých foriem ľudského styku. A príznačné je, že práve Pavol ho zaviedol. Pavol nebol spisovateľ, na to nemal potrebného pokoja. Forma listu s neumelkovaným spôsobom vyjadrovania bola pre jeho impulzívny charakter, pre jeho rýchle sa meniace nálady, pre jeho horúčkovitý spôsob práce, pre jeho dušu, naplnenú najsilnejšími kontrastmi, najvhodnejšia na vyjadrenie myšlienok, ktoré vajatały v ňom. Neobyčajne vysoko si cenil pisárske umenie. Veď podľa rabínov písacie brko patrilo k veciam, ktoré Boh stvoril ešte podvečer ostatného dňa stvorenia (Nestle).

Tertulián spomína Solúň medzi mestami, v ktorých ešte z pôvodných exemplárov čítali listy, ktoré im Apoštol písal (Praescr. 36). Bratom sa zdalo, že „poznávajú v nich jeho hlas a výraz jeho tváre". Prozreteľnosť nechcela, aby čo i len kúsok z jeho ruky sa nám zachoval, hoci zachovaly sa stá ľahostajných papyrusov. Aj tu platia slová: „Litera zabíja, ale duch oživuje."

35. ANTIKRIST

(2. list Solúnčanom.)

Sotva prešly tri mesiace od prvého listu Solúňčanom — v Solúni zas sa zjavily nové znepokojenia a nedorozumenia. Našeptávači a lenosi, ktorým bolo milšie nábožné žobranie ako poctivé zarábanie chleba a plnenie každodenných úloh, pobehávali s vážnymi eschatologickými tvárami, pretriasali všakové predzvesti, ktoré, vraj, videli, a vraveli: „Deň Pánov je predo dvermi". Slovom, správali sa ako ľudia, ktorých dni sú spočítané. Odvolávali sa na údajné zjavenie istého proroka pri bohoslužbách, na slová, ktoré pripisovali Pavlovi, alebo na jeho (falšovaný) list. Možno že aj prakresťanské zvolanie túžby „Maranata" (= ‚Pane náš, príď!' alebo ‚Pán prichádza') chápali nie ako želanie, ale ako zvestovanie. — Niekoľkí bratia priniesli túto zvesť do Korintu. Bol teda potrebný druhý list.

Ak chceme porozumieť odpoveď a mienku Apoštola ako apokalyptika, musíme ju vidieť v jej náboženskodejinnej súvislosti. Každé obdobie má podľa svojej duchovnej výšky vlastný obraz o svete. Tento o b r a z s v e t a predstavuje priestorovočasový rám, do ktorého my ľudia pre našu duchovno-smyslovú prirodzenosť musíme zapnúť aj náš náboženský svetonáhľad. Tento obraz sveta sa môže meniť bez toho, že by utrpela podstata viery. Veď je len pominuteľným odevom pre zahalenú ideu, ako napr. rám šiestich dní v Mojžišovej zpráve o stvorení pre ideu stvorenia, alebo ako starý ptolomejský svetový obraz pre postavenie človeka a zeme v Božom pláne spásy. Pravda, otrasenie zvyklého obrazu sveta spôsobuje niekedy ťažké znepokojenia. Tak to bolo, keď sa vynoril kopernikovský svetový systém za čias Galileiho, alebo keď sa začaly šíriť prírodovedecké vývojové myšlienky v 19. storočí. Aj v eschatologii prakresťanstva načim rozlišovať dve veci: vieru v budúci druhý príchod Krista, v zavŕšenie kráľovstva Božieho, a tradovaný apokalyptický rám, do ktorého zapnuté boly tieto očakávania budúcnosti.

Nakoľko bolo kresťanstvo prvých čias usmernené do budúcna, to vidno už aj z toho, že Nový zákon sa začína apokalypsou Pavlovou a končí sa veľkou apokalypsou Jánovou. Medzi nimi spočíta takzv. malá apokalypsa evanjelií (Mt 24; Mk 13; Lk 21). Predkrstné vyučovanie vždy zahrňovalo aj poučenie o ostatných veciach. Pavlove skromné náznaky v obidvoch listoch Solúňčanom preto tak ťažko rozumieme, lebo všade predpokladajú ústnu kázeň. Pavol ustavične pripomína hlavné myšlienky svojho ústneho poučovania: „Veď viete" — „Ste svedkami" — „Nepotrebujete listovnej zprávy" — „Pamätáte sa, že som vám povedal, keď som bol ešte u vás".

Očakávania budúcnosti naväzovaly na staré proroctvá, ktoré sa pohybovaly okolo dvoch predstáv: očakávania kráľovstva Božieho (malkut Jahve) a Prinášateľa spásy, a predstavy o dvoch striedajúcich sa svetových vekoch alebo eonoch, prítomného a budúceho, medzi ktorými stojí Prinášateľ spásy. Len v židovstve žila predstava, že dva svetové behy vonkoncom rozmanitého rázu nasledujú jeden za druhým a že deň, ktorý ich rozdeľuje, je najdôležitejší deň svetových dejín, „deň Pánov". Z Izaiáša a Dániela prešla táto predstava o eonoch do všetkých židovských apokalýps, medzi ktorými veľkú vážnosť mala 4. kniha Ezdrášova. Aj Pavol prevzal tento dualizmus prítomného zlého sveta, za ktorého vládcu pokladali satana s jeho anjelskými mocnosťami, a budúcich šťastlivých dní konca. Lenže podľa neho nový eon sa už začal a udelením Ducha veriacich už ovládol, hoci starý ešte trvá. Teda obidve obdobia zasahujú do seba. Toto pretínanie sa oboch eonov tvorí prechodný čas neznámeho trvania. Úloha apoštolského ohlášania je, tento „svet" čoraz väčšmi preniknúť obnovením ducha, zmenou podobnou kvasu, ktorá značí ustavičný boj medzi svetlom a temnotou. Takto povstáva akési interregnum, medzivláda; charakter jej dejinných období je závislý od ich pokresťančenia. Napokon budú zakončené konečnou katastrofou, ktorá sa započne druhým príchodom Kristovým a keď Kristus prevezme moc.

Pavol chce v tomto liste čeliť bludu, že koniec všetkých vecí sa už priblížil. To nemôže byť pravda, lebo ešte nenastaly tri udalosti: veľké odpadnutie veriacich, vystúpenie „Človeka bezzákonitosti" a jeho útok na chrám v Jeruzaleme.[16] Pavol pravda očakával tieto tri udalosti, lebo poznal „prekážku" alebo prekážajúcu osobnosť, „prekážateľa", ktorého jestvovanie ešte stálo v ceste vystúpeniu „Človeka

hriechu". Vedel aj to, že „tajomstvo zla" už začalo pôsobiť. Teda účinkujú a boria sa navzájom dve veľké tajomstvá: „tajomstvo Kristovo", o ktorom bude Pavol hovoriť neskoršie (Ef 3, 4), a „tajomstvo bezbožnosti", Antikrista. Vyvíjajú sa súčasne a vo vzájomnom boji, len s tým rozdielom, že Kristus sa zjavil už na začiatku svojho mystéria, kým Antikrist sa zjaví až na konci svojho tajomstva. Dielo Kristovo sa šíri medzi národami, všetci počujú o ňom, ale začala sa už aj náprotivná činnosť Antikristova.

Meno „A n t i k r i s t" u Pavla ešte nenachádzame; objavuje sa až v Jánových listoch (1 Jn 2, 18, 22; 4, 3; 2 Jn 7). Idea Antikrista je prastará a zo starozákonného a neskorožidovského podania prešla do kresťanskej tradície. Podľa Izaiáša Dávidov syn zničí „Bezbožníka" (Iz 11, 4). Niektoré ťahy Antikrista sú prevzaté z opisovania Antiocha Epifana v knihe Dánielovej (11, 36), iné pripomínajú postavy ako Bilcam, Nebukadnezar, Gog a Magog (národy Severu u Ezechiela). Ježiš síce nemenoval výslovne Antikrista, ale z jeho poukazu na vystúpenie falošných Kristov, satanských protivníkov Mesiášových, čerpalo staré podanie novú silu. Pavol pozná isté „tajné podanie" (mystérium, 2, 7)[88] a stojí ako živý svedok tohto myšlienkového okruhu stred prúdu kresťanského podania. Hovorí o tom ako o veci, ktorú netreba bližšie vysvetľovať. Vraviac: „Tajomstvo zla už pôsobí", zaiste myslí na postupujúci nábožensko-mravný rozklad u všetkých národov a vo všetkých spoločenských triedach, na uvoľnenie všetkých sväzkov poriadku. Z tohto chaosu povstane Človek bezzákonnosti, protivník Kristov, „prečudesný syn chaosu" ako „reprezentant všetkého diabolstva", v ktorom sa shrnú všetky Bohu nepriateľské tendencie; vykoná činy, hraničiace so zázrakmi, a nárokovať si bude božskú poctu. Týmto sa začne konečný boj, svet vstúpi do svojho ostatného štádia. Pád Antikrista bude signálom druhého príchodu Kristovho. Ale prv ešte musí nastať veľké „odpadnutie". Národy čoraz väčšmi sa oddialia od kresťanských zásad. Až potom sa zjaví Antikrist, ktorý dovtedy mal len predchodcov, v svojej pravej prirodzenosti. „Bezbožníka" však treba asi rozlišovať od samého satana, ktorého je nástrojom a takrečeno vtelením. Pavol hovorí na tomto z najtemnejších miest svojich listov o istom činiteľovi, ktorý ešte zdržiava vystúpenie Antikrista. Táto prekážajúca moc už účinkuje a je známa od jeho odchodu zo Solúňa.

Toto je myšlienková perspektíva Apoštolova. V tomto náhľade na dejiny sa javí mohutná prevaha kresťanskej idey Boha

oproti pohanstvu: Boh je dejiny ovládajúca moc, od počiatku do konca účinne zasahujúca do svetových dejín, kým v Stoi a u Epikura bohovia sa bez účasti prizerajú hemženiu ľudí a zamestnávajú sa len vlastnou blaženosťou. Boh v Ježišovej osobe zasiahol do svetového behu, poslal ho ako Prinášateľa spásy a Kráľa kráľovstva Božieho. — Keď zahrnieme sem už vopred Apoštolove vývody z prvého listu Korinťanom, môžeme povedať, že prakresťanská eschatologia obsahuje tri veci: 1. Kristus zas príde v sláve a ako sudca po hroznej konečnej katastrofe; 2. vzkriesením mŕtvych nastane nová, oslávená telesnosť; 3. celý svet prírody a ľudí bude premenený na novú podobu.

Apoštolove slová o Antikristovi sú krajne obozretné a zahalené. Solúňčania vedeli, čo myslí, my však sme odkázaní len na dohady. Niektorí vysvetľovatelia pripúšťali, že je tu reč o tajomstve s politickým pozadím, ktoré nebolo možno bez nebezpečenstva spomenúť v liste. Veď jediný zachytený list by bol rozputnal hrozné prenasledovanie. Podobnú obozretnosť badáme aj v Zjavení sv. Jána. Podľa tohto vysvetľovania mali by sme tu teda začiatok akejsi arkánnej disciplíny. Sotva je v biblii miesto, pri ktorom by boli vysvetľovatelia, počnúc od najstarších cirkevných Otcov, takí nejednotní ako tu. Sú tri možnosti vysvetľovania: vysvetlenie d o b o v o d e j i n n é, k o n e č n o d e j i n n é a k o m b i n á c i a o b o c h zodpovedne dvojitému rázu, dvojitému smyslu a dvojitému splneniu proroctva. Apoštolove slová majú ráz proroctva len natoľko, nakoľko sa vzťahujú na konečný čas. Nakoľko sa však vzťahujú na blízku nastávajúcu udalosť, nie sú proroctvom, ale vysvetľovaním dobových pomerov v svetle Kristovho proroctva.

Kresťanské storočia hojne upotrebovaly d o b o v o d e j i n n é vysvetľovanie listu. Každé obdobie si myslelo, že smie vysvetľovať znaky svojho času v svetle pavlovskej eschatologie, vzťahujúc jeho slová raz na určitú dejinnú osobnosť, raz na nejakú organizáciu alebo duchovné hnutie. Vieme, ako sa sklzly také pokusy až k absurdnostiam stredovekých katarov a valdencov a reformátorov, ktorí v Antikristovi videli pápeža, v prekážajúcej moci Svätú Rímsku ríšu, a v tajomstve zla rehoľu jezuitov.[36] Naproti tomu musíme uvážiť, že Pavol hovorí o blízkej udalosti. Chce vysvetliť svojim Solúňčanom znepokojujúce znaky času, chce im pripomenúť, že prvým splnením proroctva Kristovho nastanú pre nich veľké útrapy, kým konečné splnenie je celkom zahalené temnotou. Opisujúc Človeka bezzákonitosti rozpamätúva sa zrejme na udalosť, ktorú pred štrnástimi rokmi

i sám zažil: na Kaligulov rozkaz, aby v jeruzalemskom chráme postavená bola jeho kolosálna socha a chrám aby napotom nosil meno Gaja, nového Jupitera, — rozkaz vydaný z pomsty za to, že židia boli jediní, čo ho neuznali za boha. Pavol vedel, že „kult cisára ako boha sa ustavične šíril a stupňoval. Celé mešťanstvá ázijských a gréckych miest rátaly si za česť, keď sa smely menovať „Neokormi" (chrámovými strážcami) cisára-boha. ‚Zabi ma, alebo ja zabijem teba!' volal Kaligula homérskymi slovami Zeovi".[16] To bola pravdaže bezzákonnosť v najvyššom smysle. Pavol zrejme myslí na takého pohanského monarchu Kaligulovho druhu. Ako Kaligula, aj on bude mať v rukách všetku moc štátu a všetko si podrobí. „Ale nepamätáte sa", prerušuje sa Pavol, „že som vám to všetko povedal, keď som bol ešte medzi vami? Aj to som vám povedal, čo pôsobí ešte proti jeho vystúpeniu."

Keď Pavol písal tieto slová, na tróne sedel Klaudius. Jeho pastorok Nero bol už proklamovaný za nástupcu trónu („mladšie knieža"). Seneka práve bol privolaný späť z vyhnanstva na Sardinii a Agripina ho určila za Nerónovho vychovávateľa. Mal ho učiť len rečnícke umenie. Vieme však, že takíto učitelia retoriky mali vo vznešených domoch za prvú úlohu starať sa o mravný postoj svojho chovanca. Takýmto spôsobom sa stal Seneka poradcom Dvora. V Korinte a Solúni o týchto veciach pravda vedeli. Prekážajúca moc (doslovne „majiteľ moci") teda nemôže byť iné ako zákonný poriadok rímskej štátnosti, ktorá bola ešte stelesnená v Klaudiovi. V prvých piatich rokoch nerónskej vlády Seneka zdržoval svojou múdrou správou štátu a svojím vplyvom na Neróna výbuch tohto vášnivého temperamentu. Ale keď Seneku a jeho priateľa Bura stihol tragický osud, zúrenie cisára, ovládaného Tigelinom, nepoznalo viac hraníc. Nero poveril Vespaziána vedením vojny a tak spôsobil znesvätenie chrámu v Jeruzaleme.[16] Zjavenie sa pohanských vojsk na priestranstvách chrámu, vztýčenie rímskeho orla s obrazmi cézarov na svätom mieste a zavedenie kultu cisára na mieste starého chrámu hlásal Kristus a po ňom Pavol ako splnenie Dánielovho proroctva (Mt 24, 15). Pavol predvída, že Protivník sa zjaví s vynaložením satanskej účinnosti a s leskom lživých zázračných činov. V tomto súvise treba si len pripomnúť, že podľa Pliniovej správy nik nebol horlivejšie oddaný magickým umeniam ako Nero, ktorý pomocou čiernej mágie chcel rozkazovať i bohom. Dojem nerónskej násilnej vlády bol na súčasníkov taký silný, že ľudí ešte dlho znepokojovala povesť o druhom príchode Nerónovom a o je-

ho vystúpení z podsvetia. Istý anglický učenec napísal: „Keby bol Pavol dlhšie žil a čítal Jánovu apokalypsu, isto by mu bolo srdce puklo".[39] To je zaznávanie prorockého charakteru Apoštolovho. Pavol a Ján boli v podstate zajedno. Rozmanitá je len ich postať: Pavol písal s tej, Ján s onej strany veľkého prelomu, keď za Domiciána konečnou platnosťou padly kocky proti kresťanstvu. Aj Pavol pokladal uctievanie cisárskeho falošného boha za intronizovanú lož a už vtedy tušil v rímskej štátnej idei s jej náboženským totalitným nárokom hlavného nepriateľa prvokresťanstva. Ale rímska justícia bola ešte veľkým „prekážateľom", Cirkev žila ešte v tôni synagogy a Rimani ju pokladali za židovskú sektu. A kresťanská organizácia tiež ešte nebola natoľko rozvinutá, žeby ju oko rímskeho zákonodarcu bolo mohlo poznať ako samostatný útvar. Ešte sa len vyvíjala, obrovskými krokmi sa ponáhľala v ústrety tomu stavu organizácie, keď sra-zenie bude nevyhnuteľné. Pavol už vtedy mal z Filipi a Solúňa v rukách dôkazy, že židia neustanú, kým neotvoria oči rímskemu štátu, že kresťanov neslobodno zamieňať s nimi, že kresťania sú to, čo vraj podkopávajú rímsku štátnu moc odmietajúc štátne náboženstvo. Roku 64. sa židom za Neróna vskutku podarilo obrátiť pozornosť rímskej štátnej moci na kresťanov pomocou Popey, cisárovej manželky, ktorá bola prozelytka. Teda všetko podstatné sa splnilo v pavlovskom vysvetľovaní vtedajších dejín.

Každá doba má prirodzene právo chápať a upotrebiť Apoštolove slová aj v ich v ý z n a m e p r e p r í t o m n o s ť. Tak videli mnohí neskoršie práve v životnom ustrojení rímskeho štátneho poriadku tú spoločenskú silu, ktorá sa vzoprela proti anarchii a hatila moc zla. Táto spoločenská energia bola daná s „Pax Romana". Prví kresťania v spokojných časoch to aj cítili a preto ako vraví Tertulián, modlili sa za trvanie rímskej ríše (Apol 39). Rímska ríša sa zrútila pod náporom severských národov. Na tomto vekovom prelome sa vynorila Augustínovmu duchu idea „Štátu Božieho", dávajúc inú tvárnosť pavlovskej myšlienke o „tajnostnom tele Kristovom": „Dvojaká láska vybudovala dvojaké mesto: až k sebapohŕdanie idúca láska Božia: Jeruzalem, až k pohŕdaniu Boha idúca sebaláska: Babylon". Cirkev, dedička antiky, ktorá pojala do seba zákonodarnú a sociálnu silu Ríma a filozofiu Grécka, zachránila myšlienku Civitas Dei, ideu Ríše a jej spoločenský poriadok novým nacionálnym útvarom a vzala do rúk ich výchovu. Takto vytvorila Cirkev vo svä-zku s Germánmi európskú vzdelanosť, kresťanský štátny a spoločenský poriadok obnovením rímskej ríše. Augustom založená

„Pax Romana" stala sa „Pax Christi in regno Christi". Kam však poženú pomery, ak otrasená bude výchovná sila náboženstva a náboženský základ štátu, o tom už ľudstvo dostalo v rozmanitých častiach sveta predchuť. Kresťanstvo ako moc poriadku, pokoja a harmónie má za úlohu nielen to, aby zabezpečilo svojim príslušníkom večnú spásu, ale je i hlavným podkladom štátneho a spoločenského poriadku. Ak sa podkope táto autorita, nik viac nebude môcť udržať v šachu moc zla. Potom nevyhnutne nastane vláda rozputnanej bezbožnosti, barbarstva vyzbrojeného všetkými prostriedkami vedy a techniky a vystupujúceho „silou satanovou". A irónia skutočnosti bude, že človek, ktorý neverí v pravdu Božiu, „veriť bude moci zvádzania a lži", ako hovorí Pavol (2 Sol 2, 11). Vtedy odbije hodina vystúpenia Antikrista, ktorého vláda však trvať bude len krátko: „Pán zničí ho dychom svojich úst" (Iz 11, 4).

Musíme si však uvedomiť, že každé dobovodejinné vysvetľovanie a každé dejinné vykladanie tohto listu má veľké ťažkosti, a že musíme povedať s Augustínom (De civ. Dei 20, 19): „Priznávam sa, že vskutku neviem, čo chcel povedať". Vždy musíme mať pred očami, že Pavol hovorí ako prorok a — podobne ako Ján — hľadí na budúci celkový vývoj, na konečné, úplné splnenie na konci čias. Dnešní vysvetľovatelia, chcejúc sa vyhnúť všetkým ťažkostiam, dávajú prednosť vysvetľovaniu k o n e č n o d e j i n n é m u, ktoré prekladá udalosti na vyššiu, naddejinnú rovinu. Podľa toho chápania Pavol sa pohybuje na rovine starozákonnej a kresťanskej eschatologie, opisuje podobne ako Dániel a Ján tajnostný večný, nadkozmický boj zla s dobrom, ktorý v rozmanitých časoch má rozmanitú podobu, ktorý na zemi má ozvenu v borbe medzi vierou a neverou, ktorého opravdivé javisko však je inde. Tento boj vedie satan, upotrebujúc na zemi služby raz toho, raz onoho človeka. Teda aj jeho protivník, „prekážateľ", musí patriť do oblasti duchov. Podľa Dániela a Jána je to sám archanjel Michal, ktorý bude stáť po boku Cirkvi za čias veľkých útrap a na konci čias.[36] Podľa tohto vysvetľovania teda mienil by Pavol „prekážajúcou mocou" nejakú duchovnú, nadzemskú moc vari v osobe archanjela Michala, ktorý podľa prakresťanskej viery dá znak na vzkriesenie a súd sveta a ktorý vedie boj proti satanovi cez všetky storočia počnúc od apoštolských čias.

Vidíme teda, že i pri prevzatom židovskom r á m e duch u Ježiša i Pavla je vonkoncom nežidovský. Niet u nich myšlienky o židovskej svetovej moci, ktorá hrá takú významnú úlohu

v apokryfných „Žalmoch Šalamúnových", v „Nanebevstúpení Mojžišovom", v Henochovej apokalypse a v 4. knihe Ezdrášovej.[33] Mesiáš nie je opisovaný ako štátnik a vojvodca, ako ho kreslí židovská eschatologia. Nieto ani predstavy o politickej medzivláde, t. j. o Mesiášovej vláde na zemi medzi terajším a budúcim priebehom sveta (4 Ezdr. 7, 26). Ježiš i Pavol hľadia len na duchovné dobrá, a tieto sú čiastočne už teraz v imaní veriacich. Ježišove slová nechávajú miesto na dlhý vývoj, na misie medzi pohanmi („časy pohanov"), ba práve za svojich ostatných dní tu na zemi dáva apoštolom príkaz a vystrojenie na tú prácu. I Pavol, čím dlhšie žije, ráta čoraz väčšmi s dlhou medzidobou pre kresťanské misie. Cirkev sa zariaďuje vo svete a snaží sa pretvoriť svet. Zo židovstva prevzatý rám so svojou bohatou obraznou rečou stáva sa pomaly priúzkym, bolo ho treba rozšíriť, a to tak, že nachádza si v ňom miesto a zachováva samostatnú hodnotu prechodný čas storočí a tisícročí, v ktorom žije kresťanstvo až do druhého príchodu Kristovho. Začať túto duchovnú prestavbu — to bola veľká úloha Pavlova. Bola to vskutku ťažká úloha a nemálo práce dala i jemu samému. Pomyslenie, že sám sa už nedožije paruzie, že nebude môcť obliecť nebeské telo oslávenia na pozemské telo, vyrvalo mu z duše ston (2 Kor 5, 1). Ale uspokojuje sa tým v poteche, že už v tomto živote máme „zálohu" Ducha a po smrti budeme „pri Pánovi". Pavol „ako žid vyrástol v sionistickom myšlienkovom okruhu: Keď nadíde deň a trúba zaznie, shromaždia sa po svete roztrúsené dietky jeho národa so všetkých štyroch vetrov a nastúpia svoje dedičstvo. Táto myšlienka zakotvená bola ako posvätný testament v srdciach všetkých vedúcich duchov".[5] Ale čiže vedel Pavol ako kresťan, ako eschatologický mystik transponovať túto myšlienku, túto nádej do vyššej kresťanskej toniny! A koľkú mravnú životnú silu pre prítomnosť čerpá z toho! Nikde ani stopy po kvietizme, rezignovanom pokoji alebo chiliastickom blúznení (o tisícročnej medzivláde). Bojuje proti obidvom týmto postojom. Stáva sa prameňom prýštiacej sviežosti radostného kresťanstva činu. „Uvoľnenie mravných síl k práci na starnúcom svete"[9] — to je plod jeho túžby po konci. Nádej v paruziu, výkrik túžby „Maranata", mení sa mu z veličiny budúcej na imanentnú silu prítomnosti. „Smelým hmatom vyrval Pavol rímskym cisárom a iným bohom božský vladársky titul Kyrios".[9] „Hoci je aj veľa pánov, my máme len jedného Pána, Ježiša Krista" (1 Kor 8, 5 n.).

Takto bojuje Pavol proti znehodnoteniu pozemského

života bláznivcami v Solúni. Celý tuzemský život kresťana je podľa Pavla dvojitý život: občiansky život povolania, ktorý má kresťan spoločný s inými, a vlastný, pravý, skrytý, mystický život v Kristovi, ktorý možno rozumieť len so stanoviska druhého, nebeského eonu a ktorý tajnostným spôsobom už teraz účinkuje v nás. „Náš život je skrytý v Kristovi". Občiansky život nie je znehodnotený na zdanlivý život, ale je bojište a miesto, na ktorom máme obstáť. Kresťan sa musí zúčastniť na všetkých úlohách občianskeho života, musí spolupracovať na pretvorení a kresťanskom stvárňovaní tohto sveta. Pavol vraví síce: „Naše štátne zriadenie je v nebi" (Flp 3, 20) — ale chcel tým vari odmietnuť účasť kresťanov na politickom živote a nechať politiku pohanom? Táto otázka vôbec nevstúpila do zorného poľa Apoštolovho. Otázka o kresťanskej štátnej idei a tobôž otázka o aktívnej, vedúcej kresťanskej politike vtedy ešte nebola v zornom poli a v dosahu mladej Cirkvi. Ale nebola by ani proti jej základným myšlienkam. Lebo hoci kresťan aj žije v dvoch eonoch, hoci aj patrí do dvoch životných oblastí, jednako musí, ak má v tomto eone isté postavenie, plnou lojalitou venovať svoje služby tomuto štátnemu zriadeniu. Aj štát je, ako zdôrazňuje Pavol v liste Rimanom (13, 1), „Bohom chcené ľudské zriadenie".[35b] Preto ani Ježiš nežiadal, keď sa sišiel v Kafarnaume s predstaviteľom rímskej vojenskej moci, aby prv než sa stane veriacim kresťanom, složil svoj úrad. Tak isto postupoval aj Peter s rímskym dôstojníkom Korneliom. Ani Pavol neradil prokonzulovi Sergiovi Paulovi, aby žiadal prepustenie zo služby. Pravda je, že konzul T. Flavius Klemens, manžel Domitily, odmietol všetku aktívnu účasť v štátnej službe a bol preto popravený svojím príbuzným, cisárom Domiciánom. Jeho odstup bol síce pre obzvláštne dobové okolnosti a nebezpečenstvá, ktorým bol vtedy vystavený kresťanský úradník, zrozumiteľný, vonkoncom však nie príkladný pre všetky časy. Problém kresťanského štátnika a kresťanskej politiky sa vynoril až po Konštantínovi. Súhrnne teda môžeme povedať: Celý svetový náhľad Pavlov je — podobne ako náhľad Ježišov — vonkoncom náboženský. Svet a všetko, čo je na ňom, teda i tuzemský štátny poriadok, patrí Bohu. Skutočná životná úloha kresťanova je: dať Bohu, čo je Božie, hľadať kráľovstvo Božie, ale plniť svoje povinnosti aj voči tuzemským zriadeniam. Keďže však démonským vpádom, ktorý nastal hriechom, sa stal svet aj ruvaniskom démonov, stojí kresťan v istom napätí medzi obidvoma eonmi; medzi starým eonom, s jeho prastarou démoniou

zbožňovania rímskeho štátneho rezonu, ktorý sa pokladal za najvyššiu normu účinkovania a práva, a novým cenom kráľovstva Božieho s nárokom autonomného svedomia. Kristus vykúpil len jednotlivých ľudí, nie však národ alebo štát ako také. Ľudské útvary a zriadenia, štátne a sociálne poriadky majú sami ľudia naplniť kresťanskými silami spásy. Týmto je otázka o kresťanskej politike v podstate zodpovedná kladne ako možná. Avšak jej uskutočnenie závisí od toho, nakoľko sú ľudské zriadenia pokresťančené. Raz sa už zdalo, že tento sen ľudstva o úplnom preniknutí a pokresťančení štátnych foriem, o jednote náboženstva a politiky, je blízko pred uskutočnením. Bolo to v istých krátkych, najlepších obdobiach stredoveku. Odvtedy žil tento ideál politiky kráľovstva Božieho len v Dantcho kvitnúcom túžobnom sne a žije i naďalej v srdciach najlepších ako spásodejinný problém, predstupujúci vždy znovu pred každé obdobie ako úloha, ktorú treba riešiť.

36. PAVOL A GALIO

Skt 18, 12—17.

Roztržka so synagogou vzbudila pozornosť. Antisemitizmus bol práve v Korinte veľmi silný. Teda toto úplné rozdelenie mohlo kresťanom len osožiť. Prítok z pohanského obyvateľstva bol so dňa na deň väčší. Ale aj synagoga sa začala čoraz viac drobiť. Netrvalo dlho a predstavený synagogy Krispus sa hlásil na krst. Pavol na tej istej úrovni ako Stefanasa pripomína aj istého Gaja, svojho hostiteľa za druhého pobudnutia v Korinte (Rim 16, 23). Pri týchto dvoch sa Pavol zas odchýlil od svojho zvyku, že krstenie nechával svojim spolupracovníkom (1 Kor 1, 14—16). Istého dňa sa hlásila na krst významná osobnosť, Erastus, mestský komorník z Korintu (Rim 16, 23). Nie je isté, či sa naň vzťahuje meno na istom nápise, nájdenom neďaleko divadla.[59] Zloženie obce bolo čoraz miešanejšie. Podľa prvého listu Korinťanom môžeme v nej rozlišovať tri sociálne vrstvy: vyšší stav z kruhov majetných a správnych úradníkov, ktorých domy boly dosť priestranné, aby mohly dať priestrešie obci, a ktorí boli aj dosť zámožní, aby pripravili spoločný hod lásky. K tomuto kruhu patria doteraz menované osobnosti a neskoršie ešte Sostenes a istý Zenas, židovský právnik, ktorý sa spomína spolu s Apolosom (Tit 3, 13). Aj vdovu Chloe s jej služobníctvom môžeme sem prirátať. K strednému stavu, hlavne latinskému, patril aj Tercius, neskorší Pavlov tajomník, ktorému diktoval list Rimanom a Kvartus. Ale väčšina novoobrátených jednako patrila k nižším vrstvám, k chudobnejším prepustencom, remeselníkom a otrokom. Otrokov bolo v Korinte veľmi veľa, i keď Athenaiom zapísaný počet 460.000 je azda zveličený. „Pozrite len na svoje povolanie, bratia moji! Nieto tu veľa múdrych podľa pochopu sveta, nie veľa mocných, nie veľa vznešených . . .; nie, čo svet pokladá za nízke a hodné opovrhnutia, ba čo pokladá za nič, to Boh vyvolil, aby zničil to, čo niečo platí" (1 Kor 1, 26). Dosiaľ Pavol ešte nikdy nesostúpil tak hlboko do najnižších a najza-

vrhnutejších ľudových tried ako tu v Korinte. A keď neskoršie pripomína trošku nadúvajúcim sa Korinťanom, chcejúc ich uskromniť, čo bola väčšina z nich pred obrátením, predstavuje ich v svetle nie práve lichotivom: „Nemravníci, modlári, cudzoložníci, chlipníci, zneucťovatelia chlapcov, zlodeji, lakomci, pijani, ruhači, lúpežníci... to ste niektorí boli!" (1 Kor 6, 10.) Ako musel zvládnuť svoj vrodený odpor ten kedysi tak pyšný, sebavedomý farizej, ktorý prv by sa bol chránil i dotyku s touto sberbou kričiac: „Nečistý! Preč odo mňa!" Dnes sa vyčíta Pavlovi, že shromaždil vôkol seba micšaninu rôznych rás, všetku sberbu Stredomoria. Ale ak svet potreboval vôbec Spasiteľa, nuž istotne nie pre spravodlivých, ale pre hriešnikov! A keď sa kresťanstvu podarilo zachrániť týchto vyvrheľov Stredomoria, nuž nebolo vôbec nikoho, na kom by sa nebola mohla vyskúšať sila evanjelia. Bolo to majstrovské dielo Apoštolovo, že preklenul tieto sociálne, národné a mravné protivy, že spojil slobodných i otrokov pri jednom stole, že dal srásť v jednu obec Židom i Grékom, Rimanom i Ázijcom. Boly pravda i ťažkosti. Vieme o nich. „Pohŕdanie tým, čo nič nemá" (1 Kor 11, 22) sa pokladalo za hriech. Neskoršie, po Apoštolovom odchode, bolo to pravda ináč.

Korinťania si čoraz väčšmi uvedomovali, že nie sú osamelá samosvoja obec, ale že stoja vo veľkom, svet obopínajúcom sväze kresťanských obcí. Dva razy prišli k Pavlovi vyslanci zo Solúňa. Rozhovor s Macedóncami sa odohral pred širším kruhom bratov.[42] Pri takýchto príležitostiach badali Korinťania, že ich Apoštol je svetoznáma osobnosť. Do jeho rúk sa sbiehaly všetky nitky, na ňom spočívala zodpovednosť za všetky cirkvi. S údivom pozorovali, aké nerozlučiteľné je mu jeho spojenie so životom celej Cirkvi, ako by bolo jeho srdce veľkým stavom, do ktorého sa slievaly všetky starosti a potreby celej Cirkvi, a súčasne motorom, ktorý všetko udržiaval v pohybe. Ján Zlatoústy shrnul to do slov: Cor Pauli, cor mundi! Po prvý raz zažiarila tu veľká myšlienka katolíckej jednoty: Čo sa týkalo jednej obce, to zachvievalo i druhou. Ale ešte čosi iného si Korinťania uvedomili! Kým ich v meste nik neobťažoval, ba boli blahovoľne trpení, „zprávy zo Solúňa ukazovaly čosi celkom iného: že pripojenie sa k Ježišovi povoláva na boj, ktorý musí premôcť najtuhší odpor židovstva a v dôsledku toho i tlak štátnej moci".[43] Aj Korinťania mali čoskoro dostať z toho na skúšku.

Apoštolov úspech nedal spať hlavám Izraela. Pavol badal, že sa nad ním sbiera búrka. Vtedy napísal Solúňčanom: „Mili

bratia, modlite sa za nás, aby slovo Pánovo letelo a slávené bolo ako i u vás, a aby sme boli oslobodení od nerozumných a zlých ľudí" (2 Sol 3, 1). Neraz veru takmer ochabla jeho duša, keď videl, s akým krehkým ľudským materiálom mu prichodí budovať cirkev a ako ustavične sa opakovaly upadnutia do starých pohanských nerestí. Jeho ducha znepokojoval aj nával starostí o ostatné cirkvi a vnukal mu pokušiteľskú myšlienku opustiť Korint. Aj v spánku a sne ho prenasledovaly tieto myšlienky. V istej takejto nočnej chvíli, po horúcej borbe v modlitbe, sa mu zjavil Pán v snovom videní a potešil ho: „Neboj sa! Hovor len ďalej a nemlč! Ja som s tebou, a nik sa ťa nedotkne, nik ti neublíži. Lebo mám čste veľký národ v tomto meste." Toto videnie nanovo ho povzbudilo k vytrvaniu na ťažkej postati. „Keď Boh je za nás, kto proti nám?" (Rim 8, 31.) Mohol teda spokojne hľadieť v ústrety blížiacej sa udalosti.

Na jar roku 52 sa uprázdnilo miestodržiteľstvo Achaje. Také dôležité miesta obsadzúval Rím veľmi konciliantnými a múdrymi osobnosťami, ako napr. Anglicko najvyššie vládne miesta v Indii. Preto sveril senát úrad prokonzula Achaje jednému z najláskavejších a najvzdelanejších mužov svojho času, Markovi Anneovi Novatovi, ktorý sa volal podľa svojho adoptívneho otca aj Junius Galio. Jeho meno a úradovanie sú vonkoncom bezpečne dosvedčené v liste cisára Klaudia mestu Delfy, napísanom medzi aprílom a augustom roku 52, ktorý bol najdený v porušenom stave na istom kamennom nápise v Delfy. Tento nápis patrí medzi najdôležitejšie dáta novozákonných dejín.[9] „Galio, môj priateľ a miestodržiteľ v Achaji" — tak ho volá Klaudius. Teda keď Galio bol podľa toho prokonzulom roku 52/53, tak poldruharočné pobudnutie Apoštolovo v Korinte treba datovať od jari 51 do jeseni 52. Galiovo vymenovanie bolo v celom Grécku prijaté s oduševnením. Pochádzal z rodu preslávenčho vzdelanosťou, bol obľúbeným bratom filozofa Seneku, učiteľa cisárskeho princa Neróna a strýkom rímskeho spisovateľa Lukana. Bol bohatého ducha a šľachetného charakteru a opisujú ho ako jednu z najfascinujúcejších osobností staroveku. Seneka a celý literárny svet priamo rojčivo ctili tohto muža. Stacius ho volá „sladkým Galiom". Pokladali ho za najjemnejší výkvet antického človečenstva, aký Stoa priniesla, za ideál rímskeho gentlemana. Seneka natoľko rojčil o svojom bratovi, že napísal: „Ani jeden smrteľník nemôže byť tak dobrotivý k svojmu priateľovi, ako dobrotivý je Galio voči každému. Môjho brata Galia nemožno ani dosť milovať."

Židia v Korinte počuli o láskavosti nového prokonzula i zaumienili si, že využijú jeho dobrotu na svoje pomstivé plány. Nevedeli však, že odpor proti židom bol dedičstvom v Senekovej rodine, a že ich fanatizmus nebude mať veľa šťastia u muža tak bezvášnivého. Istého dňa dali napadnúť Pavla v dielni a za kriku podplatenej sberby vliekli ho na Agoru pred miestodržiteľov tribunál (bema). Ich obvinenie proti Apoštolovi znelo: „Tento človek tu zvádza ľudí k protizákonnému náboženstvu (religio illicita)!" Ale prerátali sa. Pavlov pokoj a dôstojnosť zrejme zaimponovaly Rimanovi. Okamžite poznal úskočnosť židov a odmietol žalobu ešte prv, než mohol Pavol prehovoriť. Svojou chladnou rozvážnosťou našiel i príhodné slová: „Židia, keby šlo o nejaké bezprávie alebo zločin, prijal by som vašu žalobu. Ale do vašich náboženských škriepok sa nemiešam. Nemám chuti byť sudcom nad nimi." Ako túžobne vyčkával Pavol príležitosť smieť prehovoriť pred miestodržiteľom, ako vážne hľadel do očú tohto nádherného muža, ktorého aj Ježiš by si bol musel obľúbiť ako kedysi bohatého mladíka. Chvíľa milosti, ktorá ľahkými peruťami sa dotkla duše stoikovej! Ale Galio, Riman, takmer si ani nevšimol Žida. Jemným úsmevom, ale rozhodným pokynom naznačil žalobcom, aby opustili Stou, a liktorom, aby vyprázdnili súdnu sieň. Scéna sa zvrhla na frašku. Sostenésa, nového predstaveného synagogy, ktorý v svojom širokom plášti nemohol dosť rýchle sísť dolu schodiskom, pribehnuvší Gréci, ktorí si radi schládzali odvahu na židoch, poriadne ubili. Je to jedna z mála komických situácií, ktoré Lukáš jemným gréckym humorom vplieta do svojho dejepisného diela. Ale práve toto príučné bolo Sostenesovi na osoh. Viedlo ho k premýšľaniu a stalo sa asi východiskom jeho obrátenia. Milosť môže upotrebiť aj takéto malichernosti a ľudské smiešnosti.

Javisko bolo teda očistené od židov. Pavol a Galio, hrdý Riman a drobný Žid, stáli na chvíľu proti sebe. Stoa a kresťanstvo si stály zoči-voči. Zacítila vari stoikova duša van milosti? Bola to druhá a posledná jeho príležitosť počuť o Ježišovi. Nevrátila sa viac. Seneka, ktorý ctil v svojom bratovi ideál vskutku múdreho, dobrého a svätého človeka, venoval mu svoj spis „O blaženom živote" (De vita beata), v ktorom vraví, že čnostných mužov načim uctievať ako „Antistites", t. j. božsky poverených ľudí, nie tak, ako to robí hlúpy ľud, ktorý toho obdivuje ako „divinus"-a, čo sa váľa na kolenách a zavíja, čo so sviecou v rukách vzýva niektorého boha, zráňa si ramená a plecia a trasie hrkálkou (sistrum). Pred Galiom stál včuľ taký

„Divinus", taký „Theios", Bohom omilostený človek, a on ho nepoznal. Skutky apoštolské jemným psychologickým umením opisujú veľa takýchto scén, keď milosť sa dotýka ľudí, ktorí však slepo idú popri nej. Taká je milosť! U jedného prichádza vo víchre, u iného nežne ako dych v šelestе zefyru, u tretieho s výprask0m. Smutné je pomyslieť, že tento nádherný Galio pre svoj stoický duchovný postoj zameškal jedinú príležitosť svojej spásy. A v osude tohto jemného muža sveta je aj hlboká tragika. Zomrel podobne ako i jeho brat smrťou stoika, zomrel na Nerónov rozkaz smrťou z vlastnej ruky. To bol koniec múdrosti pred priveľkým utrpením v stoickej náuke, ktorú Seneka v istom chýrnom liste (Ep. 70, ad Lucilium) takto opisuje: „Večný zákon nič nezariadil múdrejšie ako to, že nám dal len jeden vchod do života, východov však veľa. Mal by som čakať na nejakú hroznú nemoc alebo na nejakého hrozného človeka, hoci mám možnosť vyhnúť sa všetkým protivenstvám? Toto je jediný bod, prečo sa nemôžeme ponosovať na život: Nikoho nedrží. Toto je znamenité zariadené v živote. Nik nemusí byť nešťastlivý, iba ak z vlastnej viny. Ak si spokojný, ži si! Ak si nespokojný, môžeš sa vrátiť ta, odkiaľ si prišiel". (D 19)

Cirkev v Korinte mala včuľ pokoj. Obecné úrady často spôsobily Pavlovi dosť nepríjemnosti, naproti tomu však s rímskymi štátnymi úradmi mal dobré skúsenosti. To len zvyšovalo jeho sympatiu k rímskej štátnej moci, ale i vážnosť mladej Cirkvi medzi pohanmi.

Pavlova činnosť sa čoraz väčšmi rozširovala. Pre mesto Korint nezabudol na vidiek Achaje, ktorej obce pozdravuje v druhom liste Korinťanom (1, 1). Okrem Silasa a Timoteja mal vôkol seba väčší počet misijných pomocníkov, ktorých mohol rozosielať do ďalekých území polostrova: do Sikyonu, Argosu, možno i do Olympie a Sparty. Podľa mena poznáme len Kenchreu, kde verná diakonisa Féba pôsobila v námornícke štvrti ako „anjel lásky". Vcelku bol Korint, mesto gréckej pevniny s najväčším obvodom (21 km obvod hradieb, 600 ha rozlohy), mesto s 23 chrámami, piatimi veľkými stĺporadiami s luxusnými obchodmi každého druhu, s piatimi tržišťami, piatimi kúpališťami, dvoma bazilikami, viacerými divadlami a amfiteátrami, z ktorých jeden mal 22.000 sedadiel, mesto s obyvateľstvom prilievajúcim a odlievajúcim sa v dvoch prístavoch priamo stvoreným pracovným poľom pre dobrodružný podnik takého Pavla. A neukrátil svojich Korinťanov ani v prejavoch sily svojho charizmatického nadania. I keby sám to nebol povedal, bolo

by to zrejmé v meste s takou chýrnou Asklepiovou svätyňou, v ktorej sieňach na ležanie sa oddávali nemocní chrámovému spánku a vyspávali si zdravie. Korintské múzeum ešte dnes uschováva votívne dary uzdravených. Ako ďaleko však boli od Apoštolovho ducha tí kresťania 4. storočia, ktorí vtedy, keď už nebolo nebezpečné byť kresťanom, obrátili svoju neosvietenú horlivosť proti tomuto pohanskému Soterovi („spasiteľovi") a zrúcaním pohanských chrámov chceli sláviť lacný triumf nad pohanstvom! Toto ich Apoštol neučil.

VI. TRETIA MISIJNÁ CESTA

37. CESTA DO EFEZU

Skt 18, 18—23; 19, 1.

Ani v jednom meste sa Pavol dosiaľ tak dlho nezdržal ako v Korinte: 18 mesiacov do výsluchu pred Galiom, a potom ešte niekoľko týždňov. Bola to oduševňujúca myšlienka, dať zažiariť moci milosti Kristovej medzi tým opovrhovaným obyvateľstvom. S druhej strany však takéto sociálne rozvrstvenie je veľké nebezpečenstvo pre trvanie cirkvi, ak zakladateľ nemôže ostať dostatočne dlho. Podľa nášho chápania bol by sa mal Pavol dlhšie zdržať na jednom mieste.[17] Ale on sa pokladal za veľkého rozsievača Božieho, ktorý sa síce postará o sejbu, žatvu však prenechá iným, ako to robil aj jeho božský Majster. Keď cirkev v Korinte už ako tak stála na vlastných nohách, nevábilo ho viac vyľudnené Grécko, ktoré okrem Atén a Korintu nemalo významnejšieho veľmesta. Hnal ho akýsi tušeniami preplnený nepokoj, aby zas ponavštevoval svoje bývalé pracovné polia a vyhľadal nové. „Duch Boží" dva razy ho odvrátil od Efezu. Urobí to aj po tretí raz? Okrem toho jeho srdce bolo preplnené citom vďačnosti za zachránenie z rúk nepriateľov a za slobodu Cirkvi vďaka šľachetnej znášanlivosti prokonzula Galia. Preto spravil sľub (nie je isté, či to bol takzv. nazirejský sľub), ktorý ho zaväzoval ísť do jeruzalemského chrámu. Tu vidíme, koľko pások ešte spája citove Pavla so starými náboženskými zvyklosťami jeho otcov. Ale nevysloveným cieľom jeho cesty bola zvolená vlasť Antiochia v Sýrii. Odtiaľ sa chcel vybrať na nové pracovné pole.

Pavlovi zaiste ťažko padlo rozlúčiť sa. Aby sa ľahšie mohol odtrhnúť od Korinťanov, musel im svojim sľubom „dokázať neodvolateľnosť svojho rozhodnutia".[12] Aquila a Priscila sa rozhodli, že odprevadia Apoštola do Efezu a pripravia mu tam prístrešie pre neskoršie pobudnutie. Zdá sa, že ich obchod v Ko-

rinte nijako zvláštne neprekvital, lebo Pavol žil u nich vždy vo veľkej chudobe. Naproti tomu Efez bol chýrny svojím stanárskym priemyslom. Aj Silas a Timotej boli v Apoštolovom sprievode.

Kto cestoval niekedy zjari alebo podjeseň cez Egeis, vie, aké čarovné obrazy sa predstavovaly očiam našich cestujúcich v oblasti dvesto ostrovov a ostrôvkov Kyklád, ktoré sa rojily vôkol Delosu, podľa povesti rodiska Apolónovho. Plavba trvala asi desať dní, keďže starí v noci necestúvali. Bolo to asi istého krásneho dňa koncom leta roku 52, keď Pavol uzrel, ako za ostrovom Samos sa vynárajú v modrej diaľke vrchy Iónie, predovšetkým vysoký Tmolus.

I ó n i a ! Aký zvuk sa chveje ešte dnes v tomto slove! Počujeme znieť z neho harfu Homérovu, lýru Sapfinu a spevy Anakreonove.[50] Stará Helada videla tu ešte raz svoju duchovnú tvár takrečeno v zrkadle, ako v Južnej Itálii a na Sicílii (Veľké Grécko) videla svoj západný obraz. Tu bola domovina iónskeho stĺpu a iónskeho staviteľského slohu. Po uliciach Efezu sa prechádzal kedysi slepý pevec Homér, tu rozmýšľal „temný" Heraklit o počiatkoch všetkého bytia, o večnom svetovom ume, tu zaznelo prvý raz meno L o g o s. Tu založil Pytagoras svoju asketickú školu svetskej múdrosti, tu položil Herodot základy dejepisectva. Tu vyhlásil Tales z Miletu, „otec západnej filozofie", vodu za prazáklad všetkého bytia. V tomto centre svetového styku spočívaly počiatky gréckeho predsokratovského myslenia. Tu po prvý raz premohol grécky um chaotické bláznenia orfikov a ich kozmogonií (náuk o vzniku sveta). Pavol nepohŕdal rozumom, gréckym „nous" (um), nebol nepriateľom ducha, ale len jeho zvrhnutia sa v márnu hru intelektu. Čo však on prinášal, bolo viac: sväté Pneuma, van Ducha, ktorý nie z človeka, ale na človeka prichádza a zmáha ho! „Pneuma! Pneuma! Čo by bol Nous bez teba!" zvolal raz tušením naplnený mladý Goethe. Stá lodí pristávalo denne zo všetkých čiastok sveta v Efeze, ale ani jedna nikdy neviezla vzácnejší náklad! (D 20)

V prístave Panormus, ktorý bol vlastne len lagunovitým ústím Kaystra, opustili naši cestujúci loď a vstúpili na loďku, ktorou sa previezli cez dva kilometre dlhý kanál do menšieho vnútorného prístavu.[50] Tu vystúpili na zem bezprostredne pred najhrdšími budovami E f e z u, pred Agorou a mohutným, ako otvorená čaša ležiacim polkruhom gréckeho divadla. Celý Efez sa podobal, ako napr. Palermo, akejsi „Conca d'oro", zlatej škru-

pine v širom polkruhu svojich vrchov, strmého Koresa (Bülbül-Dag) z juhu, Pionu (Panajir-Dag) na východe a Galesia na severe. Všetky svahy boly ako v Antiochii posiate vilami bohačov. Po hrebeni vrchov bežaly smelým oblúkom ešte dnes poznateľné mestské hradby Lysimachove.

V Efeze bola aj prekvitajúca židovská kolónia s vlastnou samosprávou a slobodným pestovaním náboženstva. Všetky peňažné dary ázijských židov pre chrám v Jeruzaleme šly cez židovskú banku v Efeze. Cicero viedol roku 61. pr. Kr. ako obhajca chýrny proces pre Flaka, miestodržiteľa provincie Ázia, ktorý zakázal vyvážať „aurum Judaicum", židovské peniaze na chrám.[33] Tu teda našli naši cestujúci u svojich zámožných krajanov ľahko prístrešie. Tamojší Židia sa boli doteraz len celkom povrchne oboznámili s kresťanstvom a boli už zvedaví, čo bližšieho počujú o ňom od Pavla. Keďže loď, ktorou pricestoval, začiatkom nasledujúceho týždňa plávala ďalej, mohol Apoštol stráviť v Efeze len jeden sabbat. Jeho mesiášska kázeň vzbudila priaznivý ohlas a musel sľúbiť, že čoskoro sa vráti.

Prijatie v Jeruzaleme, ako sa zdá, trošku ho sklamalo a nebolo asi veľmi srdečné. Lukáš pri tejto príležitosti ani len nespomína meno svätého mesta a vraví veľmi lakonicky: „Šiel hore a pozdravil obec". Postavenie materskej obce nebolo veľmi potešujúce. Čoraz väčšmi sa uzavierala. Je vskutku smutné, že Ježišovo náboženstvo nemohlo sa poriadne zachytiť práve v jeho palestínskej vlasti. „Predsa len muselo byť čosi v tomto náboženstve, čo bolo príbuzné slobodnejšiemu gréckemu duchu... Čo to bola za zaťažujúca skúška, ktorú prežilo toto náboženstvo v najútlejšom detskom veku! Vyjdi zo svojej vlasti a zo svojho príbuzenstva do zeme, ktorú ti ukážem, a spravím ťa veľkým národom. Izlam povstal v Arábii a všade ostal arabským náboženstvom... Kresťanské náboženstvo bolo takmer bezprostredne po svojom zjavení sa vyhnaté z národa, ktorému patrilo. Preto už hneď zpočiatku sa muselo naučiť rozlišovať, čo je jadro a čo škrupina".[20]

Včuľ sa blížime v Apoštolovom živote k jeho vonkajšiemu vrcholu, k veľkej katastrofe, k divej opozícii proti nemu a proti jeho životnému dielu v Cirkvi. Všetko veľké v Cirkvi sa musí zrodiť z veľkých bolestí. To platí i o úplnom oslobodení od židovského obalu. Odo dňa v Antiochii, ktorý extrémni židokresťania nevedeli zabudnúť a Pavlovi odpustiť, vzrástol tento smer v mohutné hnutie s obrovským propagandistickým duchom.

A včuľ započal systematické ťaženie, protimisie proti Pavlovi a usiloval sa v cirkvách, ktoré založil, postaviť proticirkev. Až Apoštolova smrť a zborenie Jeruzalema umlčalo toto nepriateľstvo. Odvtedy stávali sa židokresťania čoraz viac sektármi. Ich nenávisť sa chveje ešte po viac ako sto rokoch vo falšovaných pseudo-klementínskych spisoch.

Aké srdečné bolo naproti tomu prijatie v Antiochii v ulici Singon! Veď prišiel ich Apoštol, ich milovaný vodca a hrdina! Oni ho vyslali, a on ich stvárnil a spravil ich prednou baštou celej Cirkvi. Pavol stretol tu pravdepodobne aj Petra, Jána a Marka, možno i Barnabáša. Veď starocirkevné podanie vie o „Cathedra Petri" v Antiochii. Nadišla jeseň. Zima bola predo dvermi. Výraz: „zdržal sa istý čas" asi značí, že prezimoval v Antiochii. Týmto výrazom i sám Pavol rozumie v 1 Kor 16, 7 pobudnutie cez celú zimu. Pavol rád začínal svoje cesty zjari.[38] I rozlúčil sa s priateľmi, ktorých nemal viac vidieť. Krátal včuľ do najväčšieho a najplodnejšieho úseku svojho života, ktorý sa mal skončiť až pri katovskom kláte v Ríme. Ako sa zdá, tu sa pripojil k nemu ešte jeden jeho mladý priateľ, Titus (2 Kor 8, 23), ktorý zvláštnym spôsobom nikdy sa nespomína v Skutkoch apoštolských a jednako odteraz bude mať vynikajúci zástoj v Pavlovom živote. Silasa už nevidíme pri ňom; Pavol ho asi prepustil na žiadosť Petrovi, ktorému sa stal dôverníkom a tajomníkom (1 Pt 5, 12). Pred odchodom dostal ešte Pavol, ako sa zdá, správu o pláne protivníkov, že chcú rozvinúť v Malej Ázii protimisie. To bolo asi dôvodom, že necestoval do Efezu najkratšou cestou, ale nehľadiac na ťažkosti i po druhý raz sa ponáhľal cez Taurus a cilickú úžinu do Galácie, aby podľa možnosti predišiel útok svojich protivníkov a „radom posilnil" svoje obce. Keďže Lukáš nič nevie o založení celého radu severogalatských cirkví, nuž týmto „radom" mohol rozumieť zaiste len nám už známy rad juhogalatských cirkví, Derbe, Lystru, Ikonium, Antiochiu a ich dcérocirkvi. Cieľom tohto druhého pochodu Malou Áziou bolo zas nie zakladanie nových obcí — taký široko rozvetvený systém cirkví nemožno len tak napochytre založiť pri precestovaní —, ale posilnenie už jestvujúcich najkratšou cestou k iónskemu pobrežiu. Okrem toho je nemysliteľné, že Pavol by nebol navštívil svoje tak ohrožené a obľúbené juhogalatské cirkvi. Do Derbe nemohol dôjsť pred polovicou júna 53. Tu sa pripojil k nemu nový učeník Gajus z Derbe. Kým bol Pavol v Galácii, protivníci zamĺkli a striehli, kedy odíde, aby potom zas pokračovali v svojej rozkladnej práci. Jeho

prítomnosť srazila všetkých. Aj tí, čo sa už kolisali, tvárili sa mu do očú pekne (Gal 4, 18). On sám sa neskoršie obával, že Galaťanom by sa mohla jeho energická reč zdať tvrdou a že nevyčítajú z nej nekonečnú lásku, ktorou ich miloval. Aj započatie sbierky pre chudobných bratov v Jeruzaleme vyžiadalo si tu veľa času (1 Kor 16, 1). Nemysliteľné je však, že by bol Pavol veľkú cirkevnú sbierku nariadil len v nikdy nespomenutých, úplne v temnote spočívajúcich obciach severnej Galácie (Ankyra, Pesinus), a ušetril ju známym nám juhogalatským obciam. Z toho je teda jasné, že Pavol a Lukáš výraz „Galácia", „galatský kraj", rozumeli v smysle rímskeho označenia provincie o južnej Galácii. A keď prirátame k tejto inšpekčnej ceste aj potrebné chvíle oddychu, môžeme povedať, že ďalšiu cestu Pavol nastúpil asi nasledujúcej jari cez Apameu po náhornej planine frýgickej a údolím Meandra, a po 530 km pochode prišiel v apríli 54 do Efezu. Rátajúc z Tarzu, bol to celkový výkon asi 1150 kilometrov.

Kto zastáva mienku o severogalatskej ceste Apoštolovej, musí pripustiť, že Pavol nechal naľavo svoje tak ohrožené juhogalatské obce a veľkými pochodmi cez Kybistru (Eregli) alebo Tyanu, Cezareu, Ankyru, Pesinus, Doryleum, po takzv. „Spálenej Frýgii", pokrytej lávou, prišiel po perzskej kráľovskej ceste do Efezu. Spojenie z Eregli do Ankyry bolo a ešte dnes je mimoriadne zlé (Chrys. Bauer, Im christlichen Orient, str. 127). Rozhodne bolo by to bývalo strašné, životu nebezpečné cestovanie po hrbolatých horských chodníkoch, cez skalné úžľabiny, riavy, močariská a soľné stepy. Bola to cesta, ktorú o 350 rokov neskoršie musel prekonať do vyhnanstva Ján Zlatoústy, ohnivý ctiteľ Apoštola, a o ktorej napísal po prvej zime v Kukuze: „Vraciam sa vskutku zpred brán pekla". Bola by to bývala zachádzka 600 km a z Tarzu do Efezu celkový výkon rovných 1700 kilometrov, t. j. 68 cestovných dní, keďže v staroveku pre zlé cesty rátali pre pešiaka denný pochod 25 kilometrov a pre cisársku poštu 37 kilometrov. Načo však to všetko, keď i tak nedošlo k založeniu cirkví? Každý ľudský výkon má svoje hranice. Pochodové výkony Apoštolove nemusíme stupňovať k neuveriteľnosti, veď aj tak sú dosť veľké. Keď pomocou znamenite spracovaného sväzku Bedekra (Konstantinopol a Malá Ázia, 1914) srátame rovný počet kilometrov len jeho troch ciest po Malej Ázii, dostaneme tento výsledok: Prvá cesta, z Adalie do Derbe a nazad 1000 kilometrov; druhá cesta, z Tarzu do Troas, 1400 kilometrov (pri odbočke do Ankyry ešte o 526 km

viac, rátajúc len železničnú trať); tretia cesta, z Tarzu do Efezu, 1150 kilometrov (pri zachádzke cez Ankyru až 1700 kilometrov). Ak prirátame ešte mnohé zachádzky, rozdiely výšky a plus ciest nad železničnú trať, dôjdeme k pochodovému výkonu, o ktorom Deissmann, mysliac na svoje cestovné zážitky v Malej Ázii, vyznáva: „Medzi najtrvácnejšie dojmy mojich ciest, vykonaných poväčšine modernými dopravnými prostriedkami, patrí nevysloviteľný obdiv čisto fyzického výkonu pútnika Pavla, ktorý vskutku nie bez dôvodu povedal, že päsťami bil svoje telo a nakladal s ním ako s otrokom",[9] t. j. že ho trénoval ako pästiar a ovládal ho.

Pavol stál v srdci provincie Ázia. Podľa „ázijských nív" pri Kaystre, známych z Homéra, dostal neskoršie meno celý svetadiel. A Efez sa smel volať prvou metropolou Ázie. Iné mestá so závisťou hľadely na svojho šťastnejšieho súpera. Efez, do ktorého vkročil Pavol, bol znovu vybudovaný geniálnym vojvodcom a nástupcom Alexandrovým, diadošským kráľom Lysimachom, a žil duchom neskorogréckeho internacionalizmu. Keď sv. Ján v Zjavení opisoval nashromaždené bohatstvo a luxus ríše Rimanov, iste mal pred očami bohaté skladištia a svetový obchod Efezu, takže istým právom by sa mohlo povedať, že Efez je Babylon Apokalypsy; nie mesto Rím, ale bohyňa Roma, ktorá vládla v Efeze. Apoštolove slová vskutku možno rozumieť len o bohatom prímorskom meste: „Všetci kormidelníci, pobrežní plavci a lodiari, všetci, čo pracujú na mori, zastávajú v diaľke a volajú, vidiac dym jeho požiaru: Kde bolo iné mesto také veľké ako toto? Sypú prach na svoju hlavu a plačúc a bedákajúc volajú: „Beda, beda, ty veľké mesto! Jeho pomocou stali sa bohatými všetci, čo majú lode na mori! Tvoji obchodníci boli veľkáši zeme a tvoje kúzla zviedly všetky národy" (Zjav 18, 17—24).

Ale bol aj iný Efez. Spolu s Aténami a Jeruzalemom bol jedným z troch najsvätejších miest staroveku. Svojím Artemiziom alebo Dianinou svätyňou bol Efez strediskom ázijského kúzelníctva, rajom rozkoší, nerestí a mystérií Orientu. V Pavlovi sa prebudily tie isté city, ktoré prežíval kedysi hľadiac na obrazy bohov v Aténach, keď Magnézijskou bránou vstúpil do mesta, prešiel ulicou náhrobkov a pozdvihol oči k obrovskej vyvýšenine, na ktorej stála chýrna svätyňa bohyne Artemis, jeden zo siedmych svetových divov staroveku. Táto Artemis však nebola božská panna a poľovníčka Grékov, ale odroda fenickej Astarty. Jej očernetá socha, vyrezaná z viniča,

podľa povesti spadla s neba podobne ako čierny kameň matky bohov v Pesine alebo ako Kaaba v Mekke. Vyzerala ako prastaré prírodné božstvo, stelesnenie plodivého pudu, veď mala mohutné spodné telo, pokryté kúzelnými výpoveďami, množstvo prsníkov, na hlave korunu hradobného múra, ramenami sa opierala o kôl a celá bola ovešaná votívnymi darmi. Jej chrám bol súčasne veľkým bankovým domom: tak slepo dôverovali ľudia bohyni. Za jej sochou a pod jej ochranou stála pokladnica provincie Ázie. Tu opatrovali kňazi, podobne ako v jeruzalemskom chráme, uložené úspory a sirotské peniaze. Chrám, ktorý vyhorel v noci, keď sa narodil Alexander Veľký a neskoršie znovu bol vybudovaný, bol poldruha ráz väčší ako dóm v Kolíne. Poval podopieralo 127 iónskych stĺpov, ktoré spočívaly na umelecky vypracovaných postavách. Jediný takýto stĺp vidno ešte dnes v British Museum. Svätyňa bola vyzdobená majstrovskými dielami Fidia a Polykleta, Skopasa a Praxitela. Lysipus postavil v nej sochu Alexandrovu, veľkí maliari Parhasius, Zeuxis a Apeles vytvorili maľby. Pestré procesie pútnikov z celého sveta uberaly sa za spevu a tanca z mesta k chrámu po polhodiny dlhej Ceste sprievodov.[36] Staré mesto bolo vonkoncom kňazským mestom. Celá armáda kňažiek, ktoré pôvodne mały chrániť ako bojovné amazonky bohynin obraz, a kňazov, ktorí všetci boli eunuchovia, stála pod hlavným vedením veľkňaza alebo megabyza. Vôkol nich sa soskupoval nesmierny štáb chrámových strážcov, spevákov, hudobníkov, nosičov, kúzelníkov a fakírov. Ako dnešní tancujúci derviši vedeli aj oni udržiavať za bachantských sprievodov náboženskú oduševnenosť vynaložením všetkej sily svojich pľúc, cymbalmi a dychovými nástrojmi. Koľko ráz asi vyrušili Pavla z prednášok pomimo idúci zavýjajúci kňazi! Chrám mal aj právo azylu pre všetkých zločincov a priťahoval do svojho okruhu všetky pochybné živly, ktoré sa usilovaly ujsť spravodlivosti.

Ale pri všetkom tom hroznom orgiastickom zpotvorení spočívalo v ázijských materských náboženstvách na samom spodku isté prirodzené jadro, istý náboženský inštinkt, bez ktorého by tieto kulty boly nepochopiteľné. Toto jadro je neutíšiteľná potreba duše po náboženskom oslávení m a t e r s t v a. Je to cítené volanie ľudstva po matke. Či nemožno povedať, že v mýte božskej matky Artemis alebo Kybely, ktorá smúti za svojím milovaným Atisom, spočíva isté ďaleké tušenie tej Magna Mater kresťanstva, ktorá pri úpätí kríža oplakáva svojho Syna? Nie je to Eva, hriešnica, ktorá — upadnuvšia pod

vplyvom plodnostného kúzla hada — nariekajúc ide v ľudstve a hľadá Vykupiteľa a svoju náprotivu v Márii? Zas vidíme tu dôkaz všeobsiahleho charakteru kresťanstva, ktoré nezavrhuje nič opravdivého a prirodzeného, čo Stvoriteľ vložil do sŕdc ľudských, ale vbudúva to do vyššieho, nadprirodzeného organizmu. Kresťanstvo porozumelo aj túto najľudskejšiu zo všetkých túžob a zachránilo ju pred znetvorením a znesvätením dogmou o božskom materstve Márie, ktorá po prvý raz bola vyhlásená práve tu v Efeze (r. 431 po Kr.). Nechápali by sme celú hĺbku mariánskeho kultu, keby sme videli v ňom len náboženské ovrúbenie sentimentálnej potreby po „kráľovnej mája". Ide tu skôr o veľké tajomstvo matky, ktoré patrí celému ľudstvu, ktoré už Platón tušil v svojich temných slovách o „dojke" a „živiteľke", ktoré však dosiahlo netušenú hĺbku a dôstojnosť v kresťanskej dogme o Vtelení.

„Nik ešte netušil, že ten nepatrný muž, ktorý dnes vkročil do Efezu, bol pripravený sosadiť Dianu po viac ako tisícročnej vláde s trónu a rozžiariť nový deň, pred ktorého jasom sa musí rozpŕchnuť všetka maškaráda a kňazská šiaľba eunuchov ako hmla pred slnkom".[50] A jednako už o krátky čas sa táto pohanská nádhera tak dôkladne prepadla, že istý anglický archeolog musel upotrebiť parné pumpy, keď zpod spodných vôd chcel vyniesť na svetlo tých niekoľko úlomkov, ktoré poznáme. Len jeden jediný kameň chrámu ostal na svojom mieste. Len niekoľko zlomených stĺpov nesie ešte votívny nápis Krézov. K istému starému epigramu, ktorý oslavoval chrám ako najnádhernejší div sveta, dodal nejaký stredoveký vysvetľovateľ: „Včuľ však je najzpustnutejším a najbiednejším vďaka milosti Kristovej a Jánovi Teologovi".Tento dobráčisko, žiaľ, zabudol na toho, ktorý predovšetkým spôsobil zánik pohanského kultu a ktorý dnes vstúpil do mesta so svojimi priateľmi, nikým nespozorovaný, vyzbrojený nepremožiteľnou vierou v silu večného Syna Božieho. V istom nápise z 5. storočia, nájdenom juhovýchodne v Celsovej knižnici v Efeze, zachovalo sa nám mimoriadne živé svedectvo z čias duchovného boja dvoch svetonáhľadov, ktorý inauguroval Pavol. Opisuje konečné víťazstvo kresťanstva nad bohyňou Artemis: „Klamný obraz démona (!) Artemis sňal Demeas a na jeho miesto položil tento modly zaháňajúci znak (kríž), na slávu Boha a kríža, víťazného, nepominuteľného symbolu Kristovho" (J. Keil, Führer durch Ephesus).

Na týchto iónskych pobrežiach povymýšľali kedysi grécki prírodní filozofi rozmanité prazáklady sveta. Na počiatku bola

voda, volal Tales; na počiatku bol oheň, volal Heraklit; na počiatku bolo bezhranično, beztvárno, volal Anaximander; na počiatku bol spor, otec všetkých vecí, volal štvrtý. A keď filozofický duch Iónie vyhasol, prišiel konečne ktosi veľký a napísal pramohutnými slovami: „Na počiatku bol Logos".

Toto — bol — Efez!

38. APOLOS

Skt 18, 24—28; 19, 2—7.

Kult bohyne Artemis nebol jediným ázijským prvkom, čo dával Efezu náboženský ráz. Popri ňom prekvital v tomto meste a v tejto provincii kult cisára ako nikde inde. Predná Ázia bola kolískou náboženstva despotie, ľudstvo tak zneucťujúceho (Gregorovius). Pred desaťročiami objavili a uverejnili nemeckí učenci istý starý, podivný nápis. Sú to zlomky dekrétu sväzu ázijských gréckych miest z čias Augustových. Roku 9. pr. Kr. hovorí snem provincie Ázie, ktorej metropolou bol Efez, o narodeninách cisárových slovami, ktoré každému čitateľovi pripomínajú náš cirkevný sviatok narodenia Pánovho.[19] Tento dekrét prekladá začiatok roka na 23. september, deň cisárových narodenín, a uvádza juliánsky kalendár. Ale spôsob, akým to robí, ukazuje, že Augustovo narodenie pokladali za počiatok nového svetového veku. Dekrét klasickou formou shrňuje obsah rímskeho kultu cisára, ktorému budovali v Malej Ázii chrámy a zriaďovali kňazstvá a bohaté dary. Podávame jeho hlavný obsah podľa Harnackovho prekladu: „Tento deň dal celému svetu nový vzhľad. Svet by sa bol stal korisťou záhuby, keby v tom, čo sa dnes narodil, nebolo všetkým ľuďom zažiarilo spoločné šťastie. Správne súdi ten, kto v týchto narodeninách vidí pre seba počiatok života a všetkých životných síl. Včuľ konečne sa pominul čas, keď človek musel ľutovať, že sa narodil. Ani jeden iný deň nedáva jednotlivcovi i celku toľko dobra ako dávajú tieto pre všetkých rovnako šťastné narodeniny. Ani nemožno zodpovedným spôsobom poďakovať sa za veľké dobrodenia, ktoré tento deň priniesol. Prozreteľnosť, ktorá všetko usmerňuje v živote, naplnila tohto muža na blaho ľudí takými darmi, že poslala ho nám i budúcim pokoleniam ako spasiteľa. On zakončí všetky rozbroje a všetko nádherne usporiada. V jeho príchode sa splnily nádeje predkov. On nielen prevýšil všetkých predošlých dobrodincov ľudstva, ale je i nemožné, aby kedy prišiel ešte ktosi väčší. Narodeniny boha splnily svetu všetky

blahozvesti (doslovne: evanjeliá!), ktoré sa viažu k nemu. Jeho narodením sa musí začať nový letopočet". Podobné myšlienky vyslovuje aj známy nápis z Halikarnasu. (Wendland[42] str. 410).

Keď chceme zhodnotiť smelé podujatie Apoštolovo, ustavične musíme mať pred očami toto dvojité pozadie kultu bohyne Artemis a cisára. Odvážiť sa vkročiť do tohto hlavného hradu ázijského čierneho umenia — na to vskutku bola potrebná neskrotná odvaha, víťazná viera v moc Kristovu. Veď proti úcte rímskej štátnej všemohúcnosti nemohol Pavol postaviť iné ako nepatrnú, úbohú udalosť o akomsi ukrižovanom tesárovom synovi z Nazaretu, a proti opojnému smyslovému závratu kultu bohyne Artemis, proti efezskej kúzelníckej literatúre a ľúbostnej novelistike nič iného ako čisté mystérium malého kúska chleba, nad ktorým vyslovoval tajnostné slová. Tento muž veruže musel v sebe samom prežiť Krista ako celkom reálnu, nepremožiteľnú moc a prítomnú silu, že sa vrútil do takého dobrodružstva. V čom je jeho tajomstvo? Z tohto Efezu napísal Korinťanom: „Verím, preto hovorím". V tom spočívalo tajomstvo! Áno, uveril a preto hovoril. Jeho oko „videlo nielen hnusnosť a strašnosť úcty Diany, nielen bláznivosť tejto povery, ovládajúcej celý svet. On videl hlbšie. Národ, ktorý neúnavne prinášal obete svojim bohom, ktorý túžobne striehol za každým aj len údajným spojením s neviditeľnými mocnosťami, tento národ ho dojímal. Jemným uchom vybadal z toho všetkého túžobný výkrik úbohej ľudskej duše po Bohu, i keď ho hľadala cestami vonkoncom pomýlenými. Pavol veril v ľudstvo, lebo veril v Ježiša, ktorý toto ľudstvo pokladal za dosť dobré, aby obetoval zaň svoj život".[50]

Takto sa uberal Pavol so svojimi spoločníkmi asi v apríli roku 54 starou okružnou ulicou Efezu cez úžľabinu domov medzi Pionom a Koresom popri veľkom gymnáziu, mestskej telocvični, popri Odeone, popri Agore vrúbenej stĺpmi s obchodmi a krámami. Pri Stadione, zápasišti vytesanom zo skaly, ešte dnes vidno obrovské dlaždice ulice, ktorou kráčal Pavol popod zachovaný ešte rímsky oblúk. Bolo veľmi príjemné, že v Aquilovom dome našiel pripravený príbytok.

Nemnohí kresťania, ktorí vtedy žili v Efeze, boli ozaj zvláštny národík a mali hodne nedokonalé, nehotové, ak tak smieme povedať: bezcirkevné, predkatolícke polokresťanstvo bez súvislosti s Cirkvou apoštolov: kresťanstvo bez darov Ducha Svätého a bez sviatostí. Musíme si pripomenúť, že v prvých rokoch

kresťanstva krstiteľské hnutie Jánovo pri Jordáne zachytilo celý rad ľudí, židov z diaspory i prozelytov, ktorí sa mu dali pokrstiť a čoskoro potom sa rozpŕchli po celom svete a na vlastnú päsť misionárčili. Nebolo to prvotné kresťanstvo v svojej pravej prapodobe, ako sa niektorí mylne domnievajú, ale akési primitívne laické kresťanstvo, uviaznuvšie v krstiteľskom hnutí pri Jordáne, ktoré sa neskoršie zvrhlo v nenávisť proti Ježišovi. (Prvé jeho počiatky sa už možno spomínajú u Marka 9, 38—40; Lk 9, 49.) Títo takzvaní kresťania v Efeze boli kresťanmi viac podľa srdca a želania ako podľa viery a vedomosti.

Pavol počul tu po prvý raz o istom veľmi zaujímavom, ale slobodnejšom zástupcovi tohto jánovského predkresťanstva, ktorý účinkoval v Efeze pred jeho príchodom a potom odišiel do Korintu. Bol to Žid z Alexandrie, významný znalec Písma, ohnivý rečník a veľmi príťažlivý charakter. Volal sa Apolonios, skrátene Apolos. I jeho bolo zachytilo krstiteľské hnutie, ktoré preniklo až do Egypta, a včuľ sám sa stal predchodcom a pripravovateľom ciest pre plné evanjelium. Tento Apolos vstupuje odteraz prechodne ako nový zjav do svetelného okruhu Apoštolovho a hrá v jeho misijnej oblasti významný zástoj. S ním prichádza do Pracirkvi nový vzdelanostný prvok, totižto alexandrijský, ktorý neskoršie ako „alexandrijská škola" svojím filozofickým vzletom a svojím duchaplným alegorickým vysvetľovaním Písma mohutne prispel k obrane kresťanskej pravdy. Alexandria bola vtedy strediskom tej hlbokomyseľnej; svetovej židovskej teologie, ktorá usilovala sa s osvieteným mozaizmom spojiť múdrosť všetkých národov, grécku náuku o Logu, o božských zárodkových silách, o tvorivom svetovom ume a etiku Stoy. Jej všeobecne uznávanou školskou hlavou bol chýrny Filon, ktorý chcel smieriť „presvätého Platóna" so starozákonnou múdrosťou Písma, takže sa vravievalo o ňom: „Alebo platonizuje Filon, alebo filonizuje Platón". Snaha týchto židovsko-alexandrijských teologov smerovala k tomu, aby z gréckej reči a filozofie urobili vhodný podvozok židovských ideí. A práve tým pracovali v smysle Prozreteľnosti. Lebo pomáhali stvárniť gréčtinu na klasickú výrazovú formu kresťanskej dogmy. Chceli spraviť mozaizmus prijateľným pre pohanský svet a došli na najväčší úžas svojich bratov v Palestíne k voľnejšiemu spôsobu myslenia. Ba vybudovali si v Leontopolis pri Alexandrii židovský chrám, helenistickú náprotivu chrámu v Jeruzaleme.[32] Apolos bol asi žiakom tohto šľachetného Filona a tým je už jednoznačne opísané i jeho postavenie

ako kresťana. Jeho náboženstvo bolo akési kresťanstvo s platónskym vzletom, chybovala mu však mystická hĺbka. Bol oduševneným prívržencom Ježišovej mravouky, jeho nového chápania náboženstva ako uctievania Boha v „duchu a pravde" a „veľmi dôkladne" ho rozoberal; nemal však ani poňatia o podstatnom jadre kresťanstva, o zmŕtvychvstaní Pánovom a o soslaní Ducha. Čo sa mu však nedostávalo v plnom poznaní Ježiša, to nahrádzal žeravou láskou k Pánovi. Lukáš ho volá „ohnivou dušou". Keď vraví: „Apolos bol poučený (katechumenos) o Ježišovej náuke a presne učil udalosti o Ježišovi, poznal však len Jánov krst", nuž z toho vysvitá, že vedel o niektorých podstatných bodoch kresťanstva, o jeho dejinnej stránke, o mesiášstve a božskej prirodzenosti Ježišovej. Takto sa stal duchovným vodcom istej skupiny alexandrijských kresťanov, ktorí usilovne skúmali bibliu, ale neboli ešte spojení s Cirkvou. Jeho prívrženci tvorili so židovskou synagogou spolu jedinú, nerozlišnú obec. Bol veľkou senzáciou Efezu. Istého dňa šli do synagogy aj Aquila a Priscila, lebo ho chceli počuť. Bola to strhujúca mesiášska kázeň, ale chyboval im v nej plný zvuk, dobre známy srdečný tón Pavlov. Zvon síce znel, ale mal iný tón. Znel o Logu, ale chybovalo sväté Pneuma, ktoré dávalo kázniam Pavlovým taký zázračný tón. Po bohoslužbách sa oboznámili s ním, pozvali ho k sebe a odhalili mu nový život Ducha v Cirkvi, ako to vedeli od Pavla. Učený muž sa stal ich domácim priateľom a krstným žiakom. Nie je to nádherná scéna: jednoduchí kresťanskí manželia v obyčajnej remeselníckej izbe a učený Alexandrijčan pri ich nohách? Nie darmo bol Lukáš nazvaný maliarom medzi evanjelistami! Rozprávali Apolosovi o cirkvi v Korinte, ktorú zariadil Pavol, a o jej bohatom charizmatickom živote. Apolos sa rozhodol ísť do Achaje, chcejúc konečne pri samom prameni vlastnými očami poznať plný cirkevný život a vzal so sebou odporúčajúci list tamojším cirkevným predstaveným. Zdá sa, že až v Korinte ho prijal do Cirkvi niektorý z Pavlových žiakov krstom a birmovaním. Aj tam sa stal čoskoro predmetom rozhovorov a vyšvihol sa za vedúcu osobnosť. Jeho vystúpenie bolo čosi nového pre senzáciechtivých Korinťanov! Jeho jemná atická výslovnosť, jeho platónsky duchovný vzlet, ktorý viac smeroval k „poznaniu" (gnosis) ako k jednoduchej viere (pistis), lichotil sebavedomiu Korinťanov. „To je pravý muž pre Korint!" vraveli jeho priatelia. Hoci sám to nechcel bez toho, že by bol mohol tomu zabrániť, vytvorila sa v Korinte istá apolosovská strana, ktorá bola veľmi

hrdá na jeho rečnícku prevahu nad Pavlom. Keď sa však privrženci stali príliš hlasnými, Apolos opustil Korint a vrátil sa do Efezu, aby neohrozil jednotu cirkvi: veľmi pekné svedectvo jeho nezištného charakteru.

V Efeze bol okrem toho ešte iný kruh J á n o v ý c h u č e n í k o v. Prvou úlohou Pavlovou bolo včuľ priviesť tento malý kruh polokresťanov a divných svätých na plnú výšku kresťanskej viery a života. Pri tejto práci mal zaujímavý zážitok. Narazil na istú skupinu asi dvanástich mužov, ktorí vzbudili jeho pozornosť svojím prísnym a utiahnutým životom. Pobadal na nich, že ich kresťanstvu čosi chybuje, že ich ťahy neožiaruje ani jediný lúč u vtedajších kresťanov zvyčajnej radosti a charizmatického nadania, i opýtal sa ich hneď: „Nuž či ste neprijali Ducha Svätého, keď ste uverili?" Istotne zatvárili sa veľmi zarazene. Nerozumeli, čo mieni. Že by Duch Svätý už bol prišiel (totižto na Turíce), o tom nikdy nič nepočuli. „Nuž akýže krst ste prijali?" Tu sa ukázalo, že tvorili malé bratstvo, ktoré nábožne sa modlievalo a postievalo v smysle Jána Krstiteľa. Pavol im objasnil, že Jánov krst ako výraz viery v budúceho Krista je už dávno prekonaný. Prosili plné poučenie a prijatie do Cirkvi krstom a vložením rúk (birmovaním). A včuľ sa cítili, ako by boli z tmavej predsiene, z pochmúrnej pivnice prešli do privetivého, jasne osvetleného kostola. Ich ducha zalialo svetlo nového poznania, zachytilo dojatie srdca a naplnila oduševnená dôvera viery, takže strhnutí boli do stavu akejsi exstatickej povznesenosti a museli dať výraz svojmu novému zážitku proroctvami a hovorením rečami.

Pavlova otázka: „Neprijali ste Ducha Svätého?" bola v prakresťanstve rozhodujúca. Nie krst bol pečaťou a preukazom kresťana, ale i m a n i e D u c h a. Krst je len začiatok skutočnosti „stať sa kresťanom". Završuje sa až prijatím Ducha Svätého v birmovaní. Preto je b i r m o v a n i e korunovaním a završením krstu, takrečeno plným krstom, ako aj Turíce sú završením Veľkej noci a dávnejšie aj boly nazývané „plnou Veľkou nocou". Obidve tieto sviatosti spolu tvoria zasväcujúci obrad kresťana a preto ich možno len raz prijať. „Stať sa kresťanom" pravdaže má potom prejsť a dozrieť v skutočnosť „byť kresťanom". Toto mystické vtiahnutie človeka do vospolnosti smrti a zmŕtvychvstania s Kristom skrze krst a birmovanie musí sa ustavične obnovovať a zdokonaľovať mystickou vospolnosťou žitia, obetovania a stolovania v eucharistii. Až vtedy je uzavretý mystický kolobeh vykúpenia. Tieto tri sviatosti volajú sa

sviatosťami vykúpenia. Ešte dnes ich vyratúvajú naše katechizmy v prakresťanskom poradí.

Ostatne Efez nebol jediná židovská obec v diaspore, kde sa našli Jánovi učeníci. Časť svojich učeníkov Krstiteľ ešte sám priviedol k Ježišovi. Ale už za jeho života vyvinulo sa isté napätie a žiarlivosť medzi jeho a Ježišovými učeníkmi (Jn 3, 26). Tobôž po jeho smrti sa somkli jeho učeníci vôkol jeho zidealizovanej osoby a tvorili vlastné, samostatné obce; krstiteľské hnutie vysielalo svoje vlny i poza Jordán až ďaleko do Ázie a Egypta. Aj evanjelista Ján naráža na toto krstiteľské hnutie v svojom Prologu: „On nebol svetlom; mal len vydať svedectvo Svetlu". Tieto slová by nemaly smyslu, keby ešte i vtedy neboli jestvovali Krstiteľovi prívrženci, ktorí v ňom videli pravé svetlo. V 2. storočí pomaly miznú.

Apoštolov zážitok s dvanástimi učeníkmi Jánovými ukazuje, aký podstatný je pre kresťanstvo organický súvis s apoštolskou Cirkvou, a že bezcirkevné, na seba postavené, len osobné alebo biblické kresťanstvo nevyhnutne vedie k neplodnej oddelenosti, k bezradostnej askéze a k sektárstvu, k zakrpatenému obrazu Krista. Kresťanstvo, ktoré Pavol už našiel v Efeze, bolo len predsieňou, a preto právom nazývame Pavla ozajstným zakladateľom cirkvi v Efeze. Ani tu nebudoval na cudzej postati.

39. „STAROSŤ O VŠETKY CIRKVI" (2 Kor 11, 28)

Skt 19, 8—10; 20, 19—21; 1 Kor 16, 19.

Pavol ostal predbežne i v Efeze verný svojej starej metóde. Od samého prvého dňa žil z práce svojich rúk a od včas rána asi do poludnia sedel v dielni. Šlo mu o to, aby v takomto obchodnom meste ako Efez ukázal, že kresťanstvo a hospodársky život sa nevylučujú, že Ježišovo náboženstvo nie je náboženstvom tichých snilkov.

Ale ani jeho hostiteľom v Efeze nemôžeme odoprieť uznanie. Predstavme si len ten nespokojný život v ich dome! O usporiadanom vedení domácnosti nemohlo byť už ani reči: celučký deň až hlboko do noci ustavične cudzí ľudia a návštevníci, ktorí sa chceli niečo opýtať, ktorí prosili radu v otázkach svedomia, ktorí sa hlásili na krstnú náuku, ktorí prinášali pozdravy a zprávy z rozmanitých cirkví Frýgie, Galácie, Macedónie a Grécka a preberali pokyny. Veruže, kto sa raz dostal do krážov tohto muža, strhnutý bol aj do víru jeho nespokojnej, nesmierne energickej životosprávy. Vôkol Pavla nikdy nebolo nudno! Večer katechumenská náuka pre začiatočníkov a pokročilých, bohoslužby slova a tak často ako len možno, aspoň v nedeľu, eucharistická slávnosť. V rozmanitých súkromných domoch bolo treba zriaďovať čoraz viac katechumenských tried, ktoré Pavol sveril svojim spoločníkom. Sebe podržal asi len hlavné vedenie celého vyučovania, sviatosti vkladania rúk (birmovanie a kňazskú posviacku) a veľké verejné prednášky. Podľa náboženského cítenia židov prvotiny ako zasvätenie Pánovi boly obzvláštne cenné. Takto dáva aj Pavol v liste Rimanom (16, 5) hrdosťou otca na svojho prvorodeného osobitne pozdravovať svojho prvého neofyta (krstenca) v Efeze: „Pozdravteže mi môjho milovaného E p e n e t a ; je prvotinou Ázie (provincie Ázie) pre Krista".

Aj v Efeze sa stala synagoga so svojou vznešenou náukou o Bohu a svojím mravným zákonom nevedomky predsieňou a priekopníčkou evanjelia. Ale tamojší kresťania len s Pavlovou

pomocou si uvedomili svoj od židovstva podstatne rozlišný kresťanský charakter. Prednáškami v synagogách dostal sa Pavol do styku s najrozmanitejšími kruhmi obyvateľstva, s najlepšími a najvážnejšími, s prozelytmi. Títo tvorili jadro novej cirkvi v Efeze. Prvé tri mesiace boly mimoriadne cenné. Netrvalo však dlho a židia zbadali, že plné katolícke kresťanstvo značí koniec ich nacionálne obmedzeného náboženstva. Pavlovi neťažil sa nijaký náboženský rozhovor, ak bol vedený s poctivým úmyslom. Ale v synagogách každý rozhovor sa zvrhol na sprosté nadávky. To viedlo k roztržke. Pavol odteraz nevkročil viac do synagogy.[56] Záujem o nové náboženstvo medzitým natoľko vzrástol, že Pavol po prvý raz sa pokúsil o celkom novú misijnú metódu. Súkromné domy boly príliš malé a nie každému prístupné. Zaviedol teda podľa vzoru pohanských rétorov verejné prednášky, ktoré boly prístupné každému a na rozdiel od pohanských prednášok boly bezplatné.

Zima bola predo dvermi. Pavol už nemohol ako dosiaľ pokračovať v činnosti pod holým nebom. Hľadal súcu miestnosť. Istý gramatik Tyranus, pravdepodobne novoobrátenec, bol ochotný prenajať mu svoju priestrannú poslucháreň. Táto sála bola možno v jednom z piatich gymnázií, ktoré maly okrem ihrísk, športových miestností a kúpalíšť aj posluchárne na prednášky profesorov, rétorov a básnikov. V blízkosti Celzovej knižnice vykopala rakúska Archeologická spoločnosť základy budovy, ktorá je na istom nápise označená ako „auditorium" a do ktorej môžeme, ak chceme, umiestiť prvú teologickú ľudovú vysokú školu Pavlovu. Gymnáziá vtedy už ani zďaleka neboly, ako vraví ich meno, športovými miestami pre atletické cvičenia, ale okrem telesných cvičení, zahrňovaly aj duchovné vzdelávania a zábavu. Prednášky básnikov a filozofov tvorily významnú časť gymnázií. Tieto posluchárne boly polokruhovité apsidy alebo vôkol vnútorného stĺpového dvora soskupené okružné chodby a volaly sa „scholé" (t. j. prázdny čas, voľná chvíľa, zábava). Takto dostalo grécke slovo „scholé" pomaly svoj kultúrnodejinný význam vážnej, systematickej duchovnej práce. Dnes na slove „škola" už vôbec nebadáme jeho pôvodný význam.[32] Z Bezovho textu poznáme i presný rozvrh Apoštolov, nie však, žiaľ, jeho „soznam prednášok". O jedenástej predpoludním Tyranus skončil svoje prednášky. Potom nasledovala polhodinová prestávka. Od poldvanástej do polpiatej mohol Pavol použiť sieň. To bol voľný čas pre ľubovoľné zamestnanie. Ale Pavol nepozná voľného času. Celé predpoludnie stál zamyslene pri

krosnách, zarábal si na stravu a bytné. Potom si umýva tvár a ruky a ponáhľa sa do posluchárne, kde ho čaká veľmi miešané publikum: „Študenti, majitelia krámov a obchodov, zamestnanci z kancelárií, remeselníci, úradníci, filozofi, mužovia a ženy z lepších vrstiev, otroci a prepustenci. Celé dva roky vykonával Pavol túto namáhavú prácu. Veľké slávnosti na počesť bohyne Artemis, najmä v mesiaci máji, ktoré so všetkých končín sveta privábily návštevníkov, priviedly aj Pavlovi veľa zvedavcov z celej provincie Ázie: Frýgijčanov z údolia Meandra a Lykosa, Lýdijcov, ľudí z Miletu, Smyrny, Priene, Halikarnasu, z povestného Pergama, z Troas a so všetkých ostrovov Egejského mora. Tu a tam dvíha niektorý ruku, dáva námietky, prosí dôkladnejšie vysvetlenie.[58] Gréci sú dôvtipné, filozofické hlavy. Nie darmo tu stála kolíska západnej filozofie. Pavol sa nezľakol ani príležitostného útoku na kult bohyne Artemis, čo vysvitá z reči zlatníka Demetria a z listu Efezanom: „Nežite už tak ako títo pohani! Veď vidíte, aké prázdne je ich náboženstvo, aké zatemnené ich myslenie, aký Bohu odcudzený je ich život, akí sú slepí a nevedomí. Nemajúc vyšších citov, oddávajúc sa výstupkom, nenásytne otročia všetkým nečistým nerestiam" (Ef 4, 17—19).

Rovnobežne s touto verejnou prednáškovou činnosťou pokračovala intenzívna d r o b n á a j e m n á p r á c a domácich návštev a individuálnej pastorácie, o ktorej nám kreslí dojímavý obraz sám Pavol v svojej rozlúčkovej reči v Milete. To neboly pietistické kávové a čajové krúžky, ale vážna borba o duše novoobrátených, slabých, kolísavých, pochybujúcich a malomyseľných. Koľko ráz putoval Pavol Agorou, prístavnou štvrťou, obchodnými ulicami, štvrťami chudoby, až hore k výšinám Pionu a Koresa![59] Koľko večerov presedel spolu s novoobrátenými a usiloval sa svojimi rečami pri stole, ktoré boly podľa orientálneho zvyku veľmi obľúbené, priviesť ich k hlbšiemu chápaniu Krista a rozprával im o svojich misijných cestách a o pokrokoch viery v iných zemiach. List Efezanom nám možno, podáva nákres toho, čo Pavol vtedy učil. Cirkev medzičasom tak zmohutnela, že Pavol musel pomýšľať na pevnú organizáciu. I ustanovil domorodú spoločnosť P r e s b y t e r o v, ktorým dal titul „Episkopoi" (dozorci) (Skt 20, 28), dokázateľný vo vtedajšom čase ako označenie komunálnych úradníkov a spolkových funkcionárov. Oni mali byť po jeho odchode zodpovednými pastiermi a duchovnými správcami miestnych cirkví, kým hlavné vedenie všetkých cirkví si sám podržal v rukách.

Nikde za svojej doterajšej činnosti nenašiel Pavol pre svoju expanzívnu silu také bohaté pracovné pole a výdatné zázemie ako v provincii Ázii, bohatej na mestá. Veď Efez bol hlavným mestom najľudnatejšej provincie s asi päťsto mestami a dedinami. Tu „široko sa mu otvorily dvere" do pohanského sveta (1 Kor 16, 9.) On sám ostal v Efeze, podržal si v ruke všetky nitky svojho široko rozvetveného misijného diela a prijímal takmer zo všetkých obcí vyslancov, ktorí ostávali pri ňom dlhšie alebo kratšie; tak dvoch Macedóncov Gaja a Aristarcha, Sekunda zo Solúňa, Sopatra z Berey. „Z Frýgie a Pizidie, z Antiochie a Ikonia prichádzali na koňoch vrtkí Galaťania alebo privážali na vozoch so záprahom divých oslov surové a spracované kože a koziu srsť a naširoko rozprávali, ako sa tam vodí jeho dietkam. Z Filipi posielal Lukáš malé papyrusové lístky, na ktorých zaznačil dôkladnosťou lekára zprávy o vzraste a pokrokoch obcí".[30] Z Korintu prichádzali obchodníci, námorníci a vážení mužovia, ako Apolos, Erastus, mestský správca rent, a Sostenes, bývalý predstavený synagogy. Keď priberieme ešte jeho starších priateľov, vidíme, že Pavol je obklopený vynikajúcim štábom spolupracovníkov, požehnaným kruhom mužov, s ktorými sa shováral o slastiach i strastiach všetkých obcí a ktorých vysielal do susedných miest zakladať nové obce. „Posielajú vám svoje pozdravy obce v Ázii", píše do Korintu (1 Kor 16, 19). Ustavične prichádzali a odchádzali poslovia a zástupcovia nových misijných oblastí v prímorských krajoch južne a severne od Efezu a vo východnom zázemí, oblasti siedmych obcí Apokalypsy.[30] Efez bol kľúčový bod k štyrom údoliam, ktoré tvorí Kaystros, Meander, Hermus a Kaikos, a miest pozdĺž ich toku a pri ich ústí. Žiaľ, aj vzhľadom na túto ďaleko siahajúcu činnosť misijných pomocníkov svätého Pavla musíme „neúplnosť Skutkov apoštolských" doplňovať, ako aj v iných vzťahoch, náznakmi v Pavlových listoch. Pavol ľutoval, že Lukáš tu nemohol čerpať z vlastných zážitkov. Avšak v Skutkoch apoštolských a v Zjavení neustále sa vynárajú nové obce, ktorých založenie musí siahať v podstate do týchto čias. Šli teda Apoštolovi spoločníci do Miletu, Benátok staroveku, ktorý snímal ešte o svojich veľkých duchovných dejinách za Talesa, Anaximandra a Anaximena a včuľ sa vďačil za svoju slávu veštiarni Apolóna z Didyma a za svoje bohatstvo tkaniu vlny. Šli do Smyrny, kráľovnej mora, rozloženej pri úpätí pochmúrneho Sipyla, podľa báje prasídla Tantalovcov, so skalným obrazom smútiacej Nioby. Putovali do remeselníckej

Magnézie, kde už zďaleka hučaly kováčske kladivá, do Tralesk obchodníkom s hrozienkami a pestovateľom fíg, ktorým údajne aj diakon Filip bol kázal evanjelium. Iní šli hore Kaystrom do Filadelfie alebo prechádzali priesmykom cez Tmolos do Sardes, smelo rozloženého, od starodávna presláveného rezidenčného mesta Kréza s Kybeliným chrámom a s hrobmi lýdskych kráľov, do Tyatiry, domoviny obchodníčky purpurom Lýdie, potom hore do Pergama, kde podľa Zjavenia stál „satanov trón", obrovský Zeov chrám a oltár, ktorého pozostatky v berlínskom pergamskom múzeu ešte dnes hovoria takou mohutnou rečou. Či došli i do Troas a Asu, alebo či tam kázal Lukáš, nevieme. Čoskoro potom však Pavol za svojej cesty do Korintu už našiel v Troas kresťanskú obec. Tak sa vyvíjalo sedem cirkví v Ázii. Vo všetkých týchto mestách kvitly židovské kolónie, mohutné cechy remeselníkov, podobné cechom našich stredovekých miest. Dlhotrvajúcim pokojom po nešťastí občianskych vojen stały sa srdcia prístupnejšími pre šťastie spokojného života v Bohu. Ako veniec siedmych hviezd obklopovaly tieto dcérocirkvi materskú obec v Efeze. Pavol plný radosti im mohol písať z Ríma: „Kedysi ste boli temnotou, teraz ste však svetlom v Pánovi" (Ef 5, 8). Musí nás prekvapiť, že dosť bol taký krátky čas na rozšírenie evanjelia v celej provincii. Ale zo Skutkov apoštolských bez všetkej pochyby vysvitá, že „všetci obyvatelia Ázie, židia i pohani, počuli slovo Pánovo", a Demetrius mohol naštvať ľud poukazom na to, že „tento Pavol svojou náukou prehovoril a odvrátil veľa národa nielen v Efeze ale v celej Ázii".

Najbujnejšie zakvitla kresťanská viera v istom bohatom okrese juhozápadnej Frýgie: v údolí Lykosa, prítoku Meandra. Tam ležaly vedľa seba tri usilovným životom naplnené mestá: Kolosy, Laodicea a Hierapolis. Kolosy (dnes Chonas) boly malé, staromódne, zámožné provinčné mesto pri úpätí vrchu Kadmus, ktorý svojím mohutným, zasneženým masívom tvorí vážne pozadie a svojimi početnými horskými riavami napája Lykos a Meander. Apoštolom tohto územia bol Epafras, vznešený Grék z Kolos, ktorého Pavol získal viere a ktorý mu ako priateľ a spolupracovník osobitne prirástol k srdcu. Pavol mu dáva krásne vysvedčenie: „Poučil vás Epafras, náš milý spolusluha, ktorý je pre vás verným služobníkom Kristovým" (Kol 1, 7). Epafras bol neskoršie účastníkom Pavlovho zajatia v Ríme. On oboznámil Pavla možno aj s Filemonom, bohatým mešťanom z Kolos, ktorý so svojou man-

želkou Afiou vďačil sa mu za najväčšie šťastie svojho života a zato ponúkol svoj dom na bohoslužobné shromaždenia. Jeho otrok Onezim zaiste nejeden lístok doniesol Pavlovi. Filemon vzal istého dňa k Pavlovi aj svojho priateľa alebo príbuzného Archipa. Pavol tak si obľúbil tohto mladého muža, že neskoršie mu odovzdal kňazský úrad v Kolosách a menoval ho svojím „spolubojovníkom" (Kol 4, 17; Flm 2; 2 Tim 2, 3).

Z Kolos zašiel Epafras do susednej Laodicey (Eski Hissar), ktorá vyrábala najkrajší purpur a bola preslávená školou očných lekárov. Zaiste na to naráža Ján, napomínajúc túto obec slovami: „Pomasť svoje oči očnou masťou, aby si prezrel" (Zjav 3, 18). Epafras aj tu založil obec, ktorá sa schádzala v Lymfasovom (= Lymfodoros) dome (Kol 4, 15). Táto obec už o pätnásť rokov dostala od Jána najvážnejšiu výčitku zpomedzi všetkých siedmych obcí: „Ach, keby si bol studený alebo teplý! Keďže však si vlažný a nie studený ani teplý, vypľujem ťa zo svojich úst". Dnešné zrúcaniny tohto mesta svojou hroznou smotanosťou sú „ako otriasajúce splnenie tohto hrozného pohrozenia".[50]

Na druhej strane, kde sa Lykos spája s Meandrom a dolina je široká na dve hodiny, leží na vyvýšenom skalnom stupni Hierapolis, staré sväté mesto Frýgijčanov, preslávené jedným z najzvláštnejších prírodných divov. Vápenistá voda ricky a početné horúce pramene, ktoré tu vyvierajú, rútia sa v šantovných vodopádikoch z útesu na útes, tvoria nádherné kaskády, meravejú ako pod čarovným slovom v bizarných kvapľových útvaroch na široký, skamenelý vodopád[50] alebo tvoria podzemnú ríšu malých jaskýň a kúzelných palácov so stalaktitovou povalou. Epafras aj tu pôsobil ako posol viery. Pavlove slová: „Zavše bojí sa v modlitbách za vás... Môžem mu dosvedčiť, že sa veľmi namáha o vás a o bratov v Laodicei a Hierapolis" (Kol 4, 12), zaiste naznačujú, že mal nad týmito obcami akúsi biskupskú moc. Tu účinkoval o tridsať rokov neskoršie dobrý, trošku mnohovravný starý Papias, ktorý tak verne posbieral z úst Apoštolových učeníkov „Výpovede Pánove" a poznal ešte evanjelistu Jána. Hierapolis bolo mesto s významnou duchovnou vzdelanosťou. Tu rástol v týchto časoch otrok Epiktet, ktorý podobne ako Seneka dal pohanskému svetu v svojej stoickej etike niekoľko najšľachetnejších myšlienok, ktoré by ctily aj kresťanského filozofa.

Frýgický ľud mal náklonnosť k mystike a sneniu a pod dvojitým vplyvom parsizmu (perzsko-iránskeho náboženstva Zo-

roastra) a neskorého židovstva pestoval pôverčivý kult anjelov a démonov, ktorý prekvital ešte v 4. storočí, ako to dokazujú nápisy a akty laodicejského koncilu. Ako by sopečná pôda vždy nanovo otriasala i ducha jej obyvateľov. Človek je totižto aj v svojej duchovnej časti do istej miery dieťaťom svojho kraja a nosí jeho farby na odeve svojich myšlienok. Odtiaľ vyšiel bývalý kňaz Kybely, zakladateľ montanistickej sekty bláznivcov. Tu povstaly najbizarnejšie formy aziatského gnosticizmu až k šialeným bludným ideám ofitov, ktorí uctievali božstvo Kristovo v podobe hada. Frýgia sa stala vďaka prípravnej práci Pavlových učeníkov aj veľmi včas veľhradom kresťanstva. Na frýgických pomníkoch nachádzame najčastejšie kresťanské mená z apoštolských čias, ako Trofimus, Tychikus, Telesforus.[78] Včasnokresťanský ráz Frýgie dokazuje množstvo náhrobníkov a nápisov, za ktoré sa vďačíme skúmateľovi Pavla Ramsay-ovi. Najzaujímavejším príkladom toho, aká živá bola úcta apoštola Pavla vo Frýgii, je chýrny nápis frýgického biskupa A b e r k i o s a z Hierapolis, v ktorom takou starožitnou a skrytou podobou (arkánna disciplína) zvýraznil svoju vieru v rímsku cirkev a v eucharistiu. Starostlivosť o jednotu a čistotu viery viedla ho na popud božského Pastiera do Ríma za cisára Marka Aurélia:

„A videl som tam národ s jagavou pečaťou (krst).
A všade získal som si rovnako smýšľajúcich (proti montanizmu),
veď som mal P a v l a za spolucestujúceho (jeho listy).
Viera mi bola vodcom;
ona dávala mi všade za pokrm rybu z prameňa, (ichtys-Kristus)
veľkú veľmi a čistú, ktorú chytila svätá Panna . . .
Ona podávala ho za pokrm priateľom všade,
Čisté víno, smiešané s vodou, a spolu chlieb".

Ako sa len mohlo zakoreniť pod týmto homérskym slnkom, v tejto zmäkčenej Iónii evanjelium, ktoré — povstavšie v lone chudoby — predsa najlepšie sa drží v klíme chudoby? Odpoveď aj tu dáva obraz sociálneho rozvrstvenia Cirkvi, ktoré nám črtá Pavol v liste Korinťanom. Ako v Korinte, tak aj v Efeze prijaly evanjelium žiadostivo predovšetkým nižšie vrstvy, ktorým sa javilo vo vtedajšej hroznej sociálnej nespravodlivosti ako vykúpenie a neočakávaná potecha.

Ale osud kresťanských miest Malej Ázie je aj vážnou výstrahou! Kresťanstvo nevedelo sa dlho udržať na výške zakladateľských čias, čoskoro upadlo do vlažnosti a svetáctva. Snehovo žiariaci rubáš, ktorým zastrely usadeniny horúcich prameňov staré mesto Hierapolis,[50] tento symbol duchovnej smrti, roztiahol sa čoskoro po celej Malej Ázii, takže Polmesiacu nebolo ťažko prejsť ponad toto kresťanstvo zmeravené na formulky — a dnes žije tam sotva poltucta kresťanov. Spomienka na „Bohom naplneného" Pavla, ako ho tam prázdnymi slovami oslovovali, čoraz väčšmi bola zatláčaná do pozadia, čoskoro sa zabudlo na zakladateľa, a splnila sa hrozba Vidcova: „Odtisnem svieceň s jeho miesta" (Zjav 2, 5).

40. „VÝŠKY BOŽIE" A „PRIEPASTI SATANOVE"

Skt 19, 11—22.

Pavol stál na zenite svojho účinkovania. Verejná prednášková činnosť v Tyranovej posluchárni, jeho široko siahajúci vplyv po celej provincii, čistota jeho charakteru musely hlboko zapôsobiť aj na mužov politického života. Lebo sa dozvedáme, že sa spriatelil s niekoľkými „Aziarchmi", t. j. členmi provinčného snemu a riaditeľmi slávnostných hier. Zdá sa, že aj kancelár mesta mu bol naklonený. Tento priateľský styk Apoštolov s vedúcimi mužmi a duchovne vysoko stojacimi pohanmi je veľmi poučný. Kresťanstvo podľa príkladu Pánovho nikdy nepohŕdlo možnosťou získať vplyv aj na tieto kruhy, ako nám to ukázal Pavol už v Aténach. Veď nie je len náboženstvom pre sedliakov, ale rovnomerne sa obracia k všetkým stavom a vzdelanostným vrstvám. Pravdaže láska a dôvera jednoduchého neskazeného ľudu vždy bude najúnosnejším fundamentom pravej ľudovej Cirkvi. Priveľké priateľstvo s boháčmi a mocnármi tohto sveta môže i v Cirkvi samej akousi indukciou vzbudiť istý duchovný postoj, ktorý by jej musel odcudziť srdce ľudu. Ľud je mimoriadne vnímavý pre pravý hlas Dobrého Pastiera, má však aj jemný sluch pre všetky spodné tóny. Pavol úzkostlivo dbal, aby nevzbudil také zdanie.

Za vtedajších čias potulovalo sa dosť podvodníkov, židovských i pohanských zvodcov ľudu, ktorí využívali na svoje sebecké ciele naivnú ľudovú vieru v zázraky. Možno práve vtedy sa zdržoval v Efeze divotvorca Apolonius z Tyany (Philostratus, Apoll. z T. 3), o ktorom sa veľa hovorilo, ktorého sme stretli už v Aténach, akási „miešanina entuziastu a podvodníka".[33] Povestný astrolog Balbilus, ktorý mal taký neblahý vplyv na Neróna, bol rodák z Efezu.[50] Zázračné kúry boha liečiteľa (soter) Asklepia, čarovné nápoje a čarovné ochranné prostriedky, čítanie v hviezdach a veštenie — to všetko výnosne zamestnávalo celý roj kňazov, kaukliarov a mágov. Efez bol mesto, v ktorom teozofia, okultizmus a čierne umenie maly veľa

prívržencov a kde špiritisti uvádzali do „priepasti satanových" (Zjav 2, 24). Prekvitalo tu osobitné odvetvie tajných vied, kúzelných papyrusov a podobného literárneho braku, preslávеného po celom svete pod menom „Ephesia grammata". V tomto svete, ktorý natoľko bol oddaný magizmu a démonizmu, Pavol musel dať zažiariť svojej silnej charizmatickej vlohe. Stav vecí sám od seba vyvolával na bojište tie najhlbšie charizmatické obranné sily v Apoštolovej duši. Dôkazom toho sú jeho zázračné činy v Efeze, o ktorých píše Lukáš. Majstri čierneho umenia boli zarazení nad psychickou silou, ktorá prúdila z Pavla. Čo nespôsobily kázne, to dokázaly „prejavy Ducha a sily", uzdravenia chorých a oslobodenia posadnutých. Chori boli v pohanskom staroveku, ako ešte dnes v pohanských misijných zemiach, najúbohejší z úbohých. Asklepiove svätyne vždy boly obliehané všemožnou ľudskou biedou. Isté nervózne stavy, kŕče a ochrnutia zmizly možno i následkom všeobecnej duševnej vzrušenosti, na čo poukazujú asi mnohé objavené votívne dary, aké sú posbierané napr. v starokorintskom múzeu. Ale až kresťanstvo zasiahlo koreň zla tým, že silou milosti Vykupiteľovej odstránilo najhlbšiu príčinu, duševne-mravnú poruchu, mravný rozklad osobnosti a uvoľnilo meravý kŕč duše. Keď išiel Pavol ulicami, ležali všade popri domoch nemocní, ochrnutí, prašinou vyžratí s rozjatrenými ranami a úpenlive vysticrali oproti nemu ruky alebo kýpte ramien, ako to ešte dnes vidno v Oriente. A Pavol vzývajúc meno Ježiš ich uzdravoval, nežiadajúc inej odplaty ako to, že odteraz budú velebiť meno Ježišovo. „Zadarmo ste to dostali, dávajte to aj zadarmo!" Jeho chýr ako divotvorcu tak vzrástol, že ľudia prichádzali k Priscile a prosili si jeho bielizeň a čiastky odevu, šatočky na pot a pracovné zástery, prirodzene bez jeho vedomia. Kde-tu sa zaiste stalo, že za prednášky mu niektorá poslucháčka v nábožnej viere potajomky pochytila šatočku na pot, aby ju doma položila na chorého.[56]

Sila jeho vplyvu bola toľká, že sa nejednému podarilo odvolávaním sa na Pavla zahnať démonov. U židov sa pestovalo vyháňanie démonov od prastarých čias. Židovskí zaklínači diabla chodili vtedy po všetkých zemiach. Už Ježiš hovorí o nich (Mt 122, 27 a Lk 11, 19). Aj evanjelisti poznajú takých ľudí, možno Jánových učeníkov, ktorí „v Ježišovom mene" vyháňali diablov (Mk 9, 38 a Lk 9, 49). Ešte v 2. storočí vláčili sa po krajoch židovskí exorcisti (Justinus, Dialog 85).[63] Záľuba Efezanov v takýchto hrôzostrašných divadlách a ich šteklivom kúzle spôsobila istú veľmi trápnu príhodu, ktorú Lukáš opisuje s istým

nádychom humoru. Siedmi synovia istého židovského veľkňaza menom Skevas, potulná skupina zaklínačov diabla, raz verejne prevádzali zaklinanie. Ale posadnutý sa len vysmieval zo všetkej ich námahy. Sklamaný zástup, ako to býva, postavil sa proti fušerom; celý ich chýr bol ohrozený. Pokúsili sa v zúfalstve s tým istým „čarovným prostriedkom", ktorý podľa ich mienky upotreboval Pavol, s „menom Ježiš, ktorého ohláša Pavol". Ale meno Ježiš nemožno upotrebiť ako kúzelný prostriedok. Dostali výsmešnú odpoveď: „Ježiša síce poznám, i Pavla; ale kto ste vy?" A potom sa posadnutý zúrivo vrhol na nich, dvoch z nich zbil namodro, postrhoval im šaty s tela a ostatní s hanbou a posmechom sa museli stratiť. Podobnú scénu dosvedčuje aj Jozef Flavius o istom Eleazarovi, ktorý v prítomnosti Vespaziánovej nejakému posadnutému vytiahol diabla z nosa pomocou istého korienka, skrytého v prsteni, a v sprievode šalamúnskych zaklínaní (Žid. starožit. 8, 2, 5). Ich náboženská neúprimnosť sa trpko pomstila. Pre Pavla bol to veľký triumf. Meno Ježiš išlo z úst do úst a s úctou ho vyslovovali. Včuľ sa jasne ukázalo, že Pavol robil svoje divy nie pomocou čarovného prostriedku, ale silou nebeského Krista. Toto bol boj, o ktorom Pavol píše: „Náš boj nie je proti telu a krvi, ale proti mocnostiam, proti silám, proti vládcom tohto temného eona, proti zlým duchom pod nebom" (Ef 6, 12).

Meno Ježišovo triumfovalo vo všetkých uliciach. Ani sto kázní Apoštolových by nebolo malo taký účinok ako tento skutkový dôkaz. To je sila skutočnosti! Pavol to čoskoro zistil na počte svojich poslucháčov. Veľký divotvorca zdal sa im ako by ovievaný akousi vyššou silou, ako jeden z tých božských ľudí, ktorí podľa viery starých časom prichádzali s neba s božskými silami a úkolmi. A keď vyslovil meno Ježiš, ako to znelo celkom ináč, ako z úst oných nepochodivších zaklínačov diabla, s akou tisíchlasnou plnosťou! A keď potom vnútorne dojatý zvolal: „V mene Ježišovom sa skloniť musia všetky kolená, na nebi i na zemi i u démonov podsvetia, a všetci musia vyznať na slávu Boha Otca: Kristus Ježiš je Pán!" (Flp 2, 10), tu prebehlo zachvenie všetkými prítomnými. Mnohí uverili a jeden za druhým volali v úzkostiach: „Pavol, vzývaj svojho Ježiša aj nado mnou a pomôž mi!" Duševný otras, akýsi zážitok prebudenia, vyvolal všeobecné verejné vyznanie hriechov, aké sa nám uzavretým Severanom zdá nepochopiteľným, ktoré však obyvateľom Juhu vôbec nepadne ťažko. Pavol, veľký znalec a ovládateľ duší, sa v tom vyznal. Stálo ho veľa námahy, kým uspokojil týchto ľudí

a nevyjasnený ešte otras usmernil na správnu cestu. O prednáške dnes už nemohlo byť ani reči. Napoly niesli, napoly tisli Pavla von na Agoru. So všetkých strán snášali svoje tajné spisy a kúzelné papyrusy, snáre a Ephesia grammata. Čoskoro zblčal praštiaci oheň, v ktorom syčiac sa pálily pergameny a amulety. Náhoda nám zachránila niekoľko tajných papyrusov s kúzelnými výpoveďami, na ktorých stojí bezsmyselná miešanina nesrozumiteľných slov: „Aski — Ktaski — Aiks — Tetraks".[D 21] Spadly vraj, ako naše takzv. „reťazové listy", kdesi s neba, ich účinok bol istý a vyskúšaný, účinkovaly proti suchému lámaniu a úsadu, chránily pred bosorkami a zlým pohľadom. Iní prinášali kúzelné knihy od Noema a Šalamúna a hádzali ich do plameňov. Len potom sa uspokojili a uverili, že im bola odpustená vina. Muselo to byť mohutné autodafé, keď Lukáš oceňuje hodnotu spálených kníh na 50.000 strieborných drachiem (asi 400.000 korún). Bolo to veľké svedectvo pred celým Efezom, že sila starého pohanstva musí ustúpiť pred svetlom evanjelia. Takáto scéna s vatrou len raz sa zopakovala v dejinách. Bolo to 1400 rokov neskoršie na tržišti vo Florencii pod strhujúcim účinkom kajúcnych kázní Savonarolových.

Tu zasa si uvedomujeme základný rozdiel medzi náboženstvom zjaveným a náboženstvom prírodným. Všeobecným znakom každého prírodného náboženstva, ktoré pramení z iracionálnych hlbok ľudskej duše, z prírodných pudov krvi, je sklon k povere a mágii. Tento sklon maly v krvi všetky antické národy, najmä Semiti a Feničania. Za čias klasického humanizmu v 18. storočí vysnili si ľudia velebný idcálny obraz gréckeho náboženstva, ktorý má najčistejší výraz v Schillerovej básni „Bohovia Grécka". Dnes vieme, že grécka duša okrem jasného prvku apolónskeho mala i temný, iracionálny, dionýzovský prvok, teda spájala v sebe nesmierne protivy. Okrem bohov výšin poznali a uctievali Gréci aj „bohov hlbín", popri dobrotivých, vážnych mocnostiach aj mocnosti strašné, zemské a podsvetské mocnosti plodenia, krvi, smrti a osudu, božské potencie raz velebne nebeského, raz temne démonického rázu. Pôvodne vznešené monoteistické náboženstvo Zea len ťažko sa vedelo brániť proti prenikaniu aziatských a fenických vplyvov kultu Astarty. Artemis v Efeze bola dôkazom, že známe grécke božstvá dostaly celkom negrécke orientálne rysy. „Dionýzos nám odhaľuje temné, chaotické možnosti gréckeho ducha a vyháňa pudy, úzkostlivo strežené v skrytých tajných kútoch ľudského srdca, do strašnej jasnosti, súčasne nádhernej, okúzľu-

júcej i úžasnej" (Thasillo v. Scheffer, Die Kultur der Griechen).

Odkiaľ má Pavol svoj obrovský vplyv na ľudí? To bolo, ako u všetkých veľkých mužov a svätých, jeho osobné tajomstvo. Bola to sila jeho nepodlomenej osobnosti, jeho odosobneného žitia z jednotného božského stredu, z Krista. To je tajomstvo opravdivého, pravého a dobročinného vplyvu, ktorý prichádza zo svetla Božieho a vedie k svetlu. Jestvuje pravda aj iné tajomstvo vplyvu, ovládania ľudí: tajomstvo démonického vplyvu, ktorý pramení z hĺbky, z démonie satanovej a vedie do „hlbín satanových". Taký vplyv majú čudesní synovia chaosu. Takíto ľudia a falošní proroci bývajú veľmi cenení v chaotických časoch a strhujú pod svoj vplyv, ako vtedy Apolonius z Tyany, všetky slabé a samostatné povahy, ďalej všetky povahy, ktoré sa rozišly so sebou a s Bohom, ktoré si namýšľajú, že sú autonomné. Náboženské dejiny dávnejších čias dávajú nám o tom smutné príklady.

Pavol bol príliš dobrý znalec duší, aby nevedel, že taká povznesená nálada, aká vtedy vládla, nemôže sa na trvalo udržať. Za Hosanna vždy nasledovalo Crucifige. Za krátky čas bol Pavol strediskom rojčivého uctievania. Bol však príliš múdry, aby požíval tieto úspechy a rozkošne vdychoval túto tymiánovú vôňu. Vedel, že včuľ sa zmobilizovala proti nemu moc podsvetia. Jemu bol diabol nie danteovskou fantáziou, ale tvrdou skutočnosťou. Prvý list Korinťanom, ktorý bol napísaný v týchto časoch v Efeze, a druhý, napísaný po zbĺknutí ľudovej náruživosti, ukazujú nám druhú stranu obrazu. Čoskoro nastal čas „veľkého uponíženia, sĺz a skúšok" (Skt 20, 19). Rúti sa naňho taký príval utrpenia a žalosti, že už pokladá svoj život za stratený a žitie sa mu hnusí. Tak Skutky apoštolské ako i list Efezanom nám umožňujú porozumieť toto utrpenie. Vedel, že za javiskom stojí proti nemu pekelná moc. Rozmanité stupne zlých duchov spojily sa na koncentrický útok proti nemu. Sú to známe zjavy v živote svätých. Niet takmer svätca alebo mystika, v ktorého živote by diabol nehral úlohu. A nemá vážnej miery v osobného Boha, nemá viery zo skúsenosti, kto nevie o jestvovaní protivníka Božieho.

Výška Pavlovho života v Kristu bola i výškou jeho utrpenia v Kristu. Musel to byť vskutku život v najväčšom nedostatku, keď Pavol mohol vtedy napísať do Korintu: „Až do tejto chvíle znášame hlad a smäd a nemáme si takmer čo obliecť" (1 Kor 4, 11). Táto chudoba vyplýva z duševnej veľkosti, ktorá bola čosi neslýchaného u jeho peňazichtivých krajanov. Pavol

mohol len najmenšiu časť svojho času venovať práci, ktorú často na celé dni musel prerušiť. Pastoračná práca, dopisovanie s vonkajšími obcami boly prvšie.

Ale ešte pyšnejší ako na chudobu bol na to, že stál v službách ukrižovaného Ježiša.[56] Práve vtedy napísal svojim Galaťanom: „Nech je ďaleko odo mňa, aby som sa chválil, iba ak v kríži Pána nášho Ježiša Krista" (Gal 6, 14). V svojich dvoch listoch Korinťanom zanechal nám nemenej ako štyri katalogy utrpení: „Nám apoštolom určil Boh najbiednejší údel, ako by sme už boli odsúdení na smrť. Ľudia i anjeli hľadia na naše zvláštne postavenie. Musíme sa dať biť. Sme bez domova. Ako nádenníci musíme pracovať svojimi rukami. Nie je to tak, ako by sme boli vyvrheľmi celého sveta? Preklínajú nás, a my žehnáme. Prenasledujú nás, a my to znášame. Rúhajú sa nám, a my vzývame. Ba zaobchodia s nami ako so smetím, ktoré sa zahadzuje čo najďalej; takto ženú nás z mesta do mesta" (1 Kor 4, 9—13). V utrpení splniť tuzemskú úlohu svojho povolania — to sa naučil Pavol z tuzemského života svojho Majstra. Keď hovoril v svojich verejných prednáškach o utrpení Kristovom, o jeho krvavom bičovaní, mohlo sa stať, „že odrazu uvoľnil svoje šaty na hrdle a šiji, takže zjavily sa červenkasté pruhy, pochádzajúce z bičovania. Potom spokojne ich nazval »jazvami Ukrižovaného«, ktoré nosí na svojom tele (Gal 6, 17; 2 Kor 4, 10). Ako otroci často nosili na krku meno svojho pána a legionári mali na ramene a prsiach vypálený znak svojej légie, tak nosil i Pavol hrdo ako otrok Kristov jazvy svojho nebeského Pána".[56] (D 27).

Ako najhroznejší zážitok svojho efezského času spomína Pavol, že „bojoval v Efeze s divými zvermi" (1 Kor 15, 32). Mnohí vysvetľovatelia chápu tento výraz obrazne, iní doslovne ako skutočný zážitok, o ktorom sa nám zachoval v „Pavlových Aktoch" taký zaujímavý, románovo prikrášlený opis.[D 8] Weizsäcker (Das apostolische Zeitlater) píše: „To nie je obraz, to je skutočnosť. Veď čo by to značilo, porovnávať svojich nepriateľov s divými zvermi, ak by sme tým nemali rozumieť aspoň boj fyzickými silami, s útokom na život a smrť?" Stadión, určený na preteky, štvanice a gladiátorské hry, práve vtedy dokončili. Ešte dnes vidno na kvádroch dva nápisy so zasvätením hľadiska bohyni Artemis a cisárovi Nerónovi. Zachovaly sa ešte ohrady pre „líbyjské zvery" spomínané v nápise, na ktoré asi naráža Pavol, porovnávajúc, ako myslia novší vysvetľovatelia, svoj duchovný boj v Efeze obrazne so štvanicou,

lebo ako rímsky občan nemohol byť bez straty občianstva odsúdený na zápas so zvermi.[50] Nech je však tak či onak, tento výraz rozhodne veľmi silne pripomína isté miesto v listoch biskupa-mučeníka Ignáca z Antiochie, ktorý ako vedomý nasledovník života svojho uctievaného majstra Pavla takto opisuje svoje utrpenia, keď bol zajatcom na lodi, a svoje skúsenosti so strážiacimi vojakmi: „Od Sýrie do Ríma bojujem so zvermi, pripútaný som k desiatim leopardom". Povedané je to obrazne a jednako bol to veľmi skutočný zážitok. Preto, ak „nechceme obviniť Apoštola priamo z chvastavosti", musíme aj u neho pripustiť nejaký veľmi reálny zážitok, akúsi katastrofu, ktorá len že ho nezničila. Každý zmierňujúci pokus sa rozbíja na veľmi reálnej reči Apoštolovej: „Ako sa mi zdá, Boh určil nám apoštolom ostatné miesto ako zločincom, ktorí sú odsúdení na smrť. Stali sme sa divadlom pre svet, pre ľudí i anjelov" (1 Kor 4, 9). A čoskoro po katastrofe píše: „Nechceli by sme, bratia moji, aby ste nevedeli o súžení, ktoré sme museli vytrpieť v Ázii. Nadmieru ťažko nás stihlo a prevyšovalo takmer naše sily, takže pokladali sme už svoj život za stratený. Už sme nosili so sebou rozsudok smrti" (2 Kor 1, 8).

Niektorí novší vysvetľovatelia nie bez dôvodu pripúšťajú (odvolávajúc sa na 2 Kor 6, 5 a 11, 23), že Apoštol bol v Efeze v zajatí.[74] Keď v liste Rimanom (16, 4) Pavol čoskoro potom naplnený hlbokou vďačnosťou vyhlasuje, že Aquilovi a Priscile sa vďačí za život („Oni nastavili hrdlo za môj život") a v tom istom liste volá Andronika a Juniasa svojimi „rodákmi a spoluväzňami", nuž ťažko je hovoriť len o obraznom spôsobe vyjadrovania. Jestvuje aj istá neskoršia tradícia, ktorá vie o „väzení svätého Pavla" na Korese (teraz Bülbül-Dag, t. j. Slávičí vrch), i keď o umiestňovaní tohto väzenia vysvitlo, že je to zámena s istou rímskou strážnou vežou (W. Michaelis, Die Gefangenschaft des Paulus in Ephesus, Gütersloh 1925).

Ako strašne musel trpieť Pavol, keď jemu, radostne pracujúcemu a v utrpeniach vyskúšanému človekovi, smrť sa zdala vítaným útočiskom z omrzelosti života! A keď sebeckým, rozbrojčivým Korinťanom nemenej ako štyri razy opisuje nadmieru svojho utrpenia a chváli sa týmto utrpením, nuž človek by musel byť viac ako nedoslýchavý, aby nepočul z toho „chválenia" sokratovskú iróniu, jeho grécke dedičstvo.

K týmto vonkajším utrpeniam sa pridružily ešte utrpenia duševné, ktoré mu pripravily jeho milované dietky,

Korinťania a Galaťania. Zármutok naplňoval mu srdce i myseľ, keď pomyslel, že jeho životné dielo, ktoré budoval ako „obozretný staviteľ" Boží, následkom podkopnej práce jeho židovských protivníkov hrozilo zrútením. A pocit osamelosti a opustenosti len vzbudzoval utrpenie citového človeka Pavla. Práve v tom čase bol takmer sám, bez svojich najužších spolupracovníkov. Timotej, Erastus a Titus odišli do Macedónie a Grécka. Nie div, že prežíval chvíle ťažkej zronenosti. Videli sme to na ňom už v Korinte, keď nemohol spávať a v jeho duši bolo tak mútne a temné. Ale vtedy ho zas schytila veľká sila a počul hlas svojho Pána: „Neboj sa! Mám v tomto meste veľký národ!" Takto vždy veril v moc Božiu, ktorá i zo smrti môže vzbudiť život. Nezúfal nad Korintom, nezúfal ani nad Efezom. Jeho vnútorný človek aj tu v Efeze vyšiel zo všetkého utrpenia len posilnený. „Verím, preto hovorím ... Preto netratíme dôveru; a hoci by náš vonkajší človek aj zahynul, vnútorný jednako sa denne obnovuje" (2 Kor 4, 13—16). Len kto tak verí ako Pavol, môže takto hovoriť o svojom živote a má právo takto hovoriť. Aj v Efeze ho udržovaly len nebeské hlasy, ktoré ho vyzývaly na novú prácu (Skt 19, 21). Cesta, ktorú mu vyznačovaly, bola: Macedónia, Achaja, Jeruzalem a konečne za Orientom tajná túžba Apoštolova: Rím! „Pobudnuvší tam, musím vidieť Rím". Duch práve vtedy mu ukázal hlavné mesto sveta ako ohnisko, z ktorého navždy má žiariť svetlo Kristovo! To bola veľká vízia, ktorá ho udržovala v týchto strastiplných dňoch: Prope Romam semper!

41. „K SLOBODE STE POVOLANÍ"

(List Galaťanom.)

Čo Pavol úzkostlivou starosťou už dávno predvídal, to aj nastalo. Do krásnej harmónie, do ideálneho pomeru dôvery medzi ním a jeho milovanými Galaťanmi židokresťanskí protivníci už dávnejšie vniesli prvý zlozvuk. Ale teraz čoraz hustejšie prichodily zprávy, že celkom vpadli do jeho prvých milovaných obcí na sever od Tauru a viedli v nich horlivé protimisie.

Pavol rád vysielal svojich žiakov na rozsiahle výskumné cesty. Vari Timotej priniesol tieto zprávy zo svojej vlasti? Či azda prišli galatskí osadníci k Pavlovi do Aquilovej dielne a so živými gestami rozprávali o ostatných udalostiach? Ako, vraj, prišli cudzí, vznešení kazatelia z Jeruzalema s odporúčajúcimi listmi z Jakubovho kruhu a vedú veľké slovo v domoch najváženejších bratov a pri bohoslužbách. Vravia, že Pavol ohlášal neúplné evanjelium,[66] že nie je opravdivý apoštol ako apoštoli v Jeruzaleme, že nikdy nevidel Ježiša. Vraj i on sám sa musel učiť evanjelium od praapoštolov a jedine títo sú, vraj, „smerodajní". V Jeruzaleme celkom zle pochodil. A spreneveril hlavnú vec, totižto že aj pohanokresťania musia prijať Mojžišov zákon. Zamlčal to, vraj, preto, lebo chcel pretvoriť evanjelium podľa chuti pohanov, aby tak získal čím viac prívržencov. Robí, vraj, raz tak, raz onak. V Lystre dal obrezať Timotea, aby sa zališkal židom; pred pohanmi však nič nevraví o obriezke, lebo aj im sa chce páčiť. Ich, vraj, vyslali z Jeruzalema, aby miesto neúplného evanjelia hlásali pravé evanjelium.

Pavla sa to ťažko dotklo. Zdalo sa, že prvotiny jeho cirkví, ktoré zrodil v bolestiach, sú stratené. Najradšej by sa bol hneď vybral s galatskými poslami k svojim milým Galaťanom, týmto veľkým deťom s vernými očami a kolísavými srdciami. Ale každodenný nával práce, starosť o všetky cirkvi mu to prekazily.

Kto boli tí štváči? Boli to zrejme vyslanci tých „vkĺznuvších sa falošných bratov" a horlivcov, ktorí od nezdareného úto-

ku Kaligulovho proti Jehovovi a jeho chrámu (Joz. Flav. Starožit. 18, 8) dali signál k tejto ostatnej reakcii zákona, ktorí fanaticky zamietali všetko nežidovské a ktorí sa vkradli aj do mladej Cirkvi, aby ju využili ako prípraž pre svoje nacionálne ciele, a ktorí sa pokúsili istým spôsobom tyranizovať aj samých apoštolov. Oni vniesli „huk agitácie za zákon" do Pavlových spokojných obcí, do domov a rodín, takže „škriepka a hryzoba" (Gal 5, 15) sa staly každodenným chlebom tam, kde prv sa pestovaly diela Ducha. Útok na seba by bol Pavol ešte zniesol. Ale že nič netušiace deti prírody za jeho chrbtom okrádali o ich najkrajšie imanie, o ich slobodu v Kristovi, to mu trhalo srdce. Keď Pavol pozrel späť na to, čo priniesol svojim obciam, videl za sebou „ohnivú stopu Ducha", videl žiariť charizmy za charizmami, zázraky za zázrakmi. Jeho novoobrátení sa modlili, spievali, jasali svojmu Kristovi eucharistické ďakovné modlitby, hovorili rečami, uzdravovali a robili zázraky. A včuľ mal ustúpiť tento vznešený vzlet nového života striezlivému, ľadovému plneniu zákona? Keď nechceme urobiť z Pavla chvastúňa, nemôžeme si situáciu ani predstaviť dosť vážnou. Ohrozená bola podstata, budúcnosť kresťanstva.[35] Jazýček na váhach sa chvel. O čo šlo? O nič menšieho, ako či kresťanstvo má sa stať formalistickým, rituálnym náboženstvom, náboženstvom vonkajších úkonov, aké boly pohanské náboženstvá mystérií, aké bolo od ducha prorokov odpadnuvšie náboženstvo neskorého židovstva a neskoršie izlam, či to, čo sa začalo ako krásna vesna v Galilei, má žiť istý čas v dejinách ako nejaká ebionitská sekta so zakrpatným, žobráckym Kristom a potom spolu so židovskou teokraciou zaniknúť. Alebo či dedičstvo Ježišovo, nesené perutami Ducha, má pokračovať v svojom smelom orlom lete ponad svet, t. j. o jeho nesmrteľný výdobytok, že Bohu sa treba klaňať v duchu a pravde, že Boh od človeka nežiada nič iného ako srdce a vieru, že kráľovstvo Božie nespočíva v otázke o správnom jedení a pití, ale v radosti Ducha Svätého, v svätom rozpoložení srdca, v ktorom vravíme: „Abba, Otec!" Za to bojoval kedysi Pavol s odvahou leva v Jeruzaleme a Antiochii, za to putoval svojimi osamelými cestami, za to prinášal obety krvi a srdca ako nik iný. Ani jeden človek po Ježišovi nevybojoval mohutnejší oslobodzovací proces ako Pavol, ktorý — hoci sám vychovaný v najprísnejšej službe zákona — kládol židovský ceremoniálny zákon s hľadiska spásy na ten istý stupeň ako pohanské uctievanie prírody, „žobráckych prvkov tohto kozmu", ako službu boha mesiaca Lunusa a bohyne zeme Kybely. „Tu

na frygickej pôde sa viedol veľký boj, ktorý mal byť rozhodujúci. Čo prišlo potom, v Korinte a Ríme, bolo len dohrou".[5] (D9)

Ako vojvodca, ktorý pred rozhodujúcim bojovým výkonom shromaždí vôkol seba svoj generálny štáb, povoláva Pavol na spoločnú poradu všetkých svojich v Efeze prítomných spolupracovníkov a spolubojovníkov: Timoteja a Tita, Tichyka a Trofima z Efezu, Gaja a Aristarcha z Macedónie, Sostena a Erasta z Korintu, Gaja z Derbe a Epafrasa z Kolos. Bol to skvelý generálny štáb šľachetných bojovníkov. Je príznačné pre Pavla ako veľkého vodcu ľudí, že svojim priateľom dáva účasť na svojich rozhodnutiach, ako by od nich pochádzaly.

List bol napísaný asi na prelome roku 54—55. Máme preto i vonkajší podklad. Pavol hreší Galaťanov, že si dali nahovoriť židovský sviatkový kalendár so sabbatovým rokom. Vieme však z Jozefa Flavia (Starožit. 15, 1, 2), že rok 54 bol sabbatový rok. Pavol písal teda pravdepodobne v tomto sabbatovom roku, ktorý zvedení Galaťania slávili podľa židovského spôsobu.

List potvrdzuje náš dojem o v á š n i v e j o s o b n o s t i Apoštolovej. Napísaný je takrečeno na jeden dúšok a ohnivými literami. V základnej myšlienke, v biblickom odôvodňovaní a vyjadrovaní, je takrečeno náčrtom budúceho listu Rimanom, v temperamente a vášnivej pohnutosti predchodcom druhého listu Korinťanom. Mnohé slová možno vysvetliť len zo svätej vášne chvíle, tak napr. výrazy bezhraničného prekvapenia a zarazenia, dvojnásobnú kliatbu na ohlášateľov iného evanjelia, nedokončené vety, ktoré svedčia o mohutnom citovom vzrušení. Dve veľké v e d ú c e m y š l i e n k y, ktoré sa navzájom podmieňujú a križujú, určujú obsah a myšlienkový postup: 1. o s o b n ý vedúci motív pôvodnosti a pravosti jeho apoštolského úradu; 2. v e c n ý vedúci motív jeho evanjelia o ospravedlnení z viery.

Prvá časť je mohutná „Apologia pro vita sua", obrana vlastného apoštolského úradu. „Pavol rukami i nohami sa bráni (ako i v druhom liste Korinťanom) proti zaradeniu do druhej generácie, proti tomu, aby ho pokladali za učeníka apoštolov, za apoštola druhého radu. Osobná známosť s Ježišom nie je rozhodujúca. Rozhodujúce je len jedno: apoštolát i vystrojenie k nemu dostali aj ostatní apoštolovia len skrze zjavenie a poverenie nebeského Krista, Zmŕtvychvstalého, v sile Ducha Svätého v turíčny sviatok. Preto si ani nebol po apoštolskú autoritu v Jeruzaleme, lebo sa chcel vyhnúť i zdaniu, že svoj úrad a svoje nadprirodzené chápanie Krista a spásy prijal prostredníctvom

praapoštolov".[19] Vie, že skrze Ducha Svätého je vonkoncom rovnoprávny s Dvanástimi. Takto teda prinútilo Pavla popieranie jeho apoštolského úradu sostúpiť do hlbín vedomia svojho povolania a odtiaľ vyniesť teologické odôvodnenie svojho autonomného postavenia. Takto sa stalo, že nás obdaril svojím hlbokým pohľadom do tajomstva Kristovho. Vskutku grandiózna je táto istota jeho povolanostného vedomia. Stojíme tu pred tajomstvom, ktoré nemôže vyskúmať nijaká psychologia. — V nasledujúcich riadkoch podávame v prepise hlavné miesta listu.[67] Niektoré z nich závodia svojím strhujúcim vzletom s rečou Marka Antonia proti Brutovi.

„Pavol, apoštol nie z ľudskej milosti, ani nie silou vlastného osobovania, ale len a jedine silou poverenia Ježiša Krista zmŕtvychvstalého. Všetci bratia, ktorí verne stoja pri mne, pripájajú sa k tomuto okružnému listu galatským kolóniam. Poďme bez okolkov hneď k veci! Žasnem nad vaším tak náhlym odpadnutím k celkom inému evanjeliu, ktoré je práve opačné ako moje evanjelium. Veď ja prvý a jediný som vás privicdol ku Kristovi. A teraz ste sa dali naštvať, ako by jestvovalo nejaké iné, jemnejšie evanjelium, ktoré som ja, vraj, pokazil. Ale takého evanjelia niet! Sú však ľudia, ktorí vás mätú a falšujú evanjelium. Ale súd Boží nech stihne každého, kto by vám ohlášal iné evanjelium ako to, čo som vám zvestoval, i keby som to bol ja sám, Pavol, alebo niektorý z mojich priateľov alebo priamo anjel z neba! Nič neodvolávam, ešte raz opakujem, čo som už povedal, keď som bol ostatný raz u vás: Ak niekto káže iné evanjelium, ktoré sa protiví tomu, čo ste odo mňa prijali, toho nech stihne súd Boží! Osočovali ma, že sa podlizujem, že strichnem na popularitu, že dbám o ľudskú lásku, že mi nejde o Boha! Vraj, len z prefíkanosti som súhlasil s vaším odporom proti obriezke a tak sprenevcril vám to najlepšie. Myslite ozaj, že mi ide o ľudskú lásku? O, keby mi šlo o to, už dávno by som sa bol zriekol svojej služby Kristovi. Veď toto dvoje nemožno spojiť. Nie; som otrokom Kristovým, lipnem k nemu z náruživosti a lásky k nemu.

Bratia moji! Ešte raz vám objasním povahu a pôvod môjho evanjelia: Nie je to vymyslené ľudské dielo. Ja som nechodil do školy k nijakému človekovi, nie som učeníkom apoštolov, ale prijal som ho bezprostredným zjavením. Vyčítajú mi môj predošlý život. Čudujú sa, že Kristus sa mi zjavil pri Damasku a povolal ma za apoštola pohanov. Trúsia všakové dohady o nápadnej zmene môjho smýšľania. Ale kto sa opováži

opravovať plány Božie? Teraz dodatočne poznávam, že Boh večnou voľbou milosti svojej bez ohľadu na moje chcenie alebo nechcenie už od materinského lona ma ráčil vyvoliť, aby vo mne zjavil svojho Syna. A v tej chvíli som sa rozhodol. Neradil som sa nijakého človeka. Kde hovorí Boh, tam telo a krv nemajú slova. Ba nesiloval som sa ani dostať do styku so slávnymi apoštolmi v Jeruzaleme."

Ďalej rozpráva Pavol krajne živým spôsobom zážitky, ktoré už poznáme: samotu v Arábii, prvé svoje vystúpenie v Antiochii a Jeruzaleme, cestu do vlasti, rokovania na apoštolskom koncile o obriezke, Titov prípad, uznanie jeho evanjelia so strany praapoštolov, rozdelenie misijných oblastí dohodou a podaním ruky. To je predsa dostatočný dôkaz, že jeho náuka a povolanie sú rovnako hodnotné ako slávnych praapoštolov! Ako ďalší pádny dôkaz samostatnosti svojho chápania spásy pripomína známy spor s Petrom v Antiochii (viď str. —). Celá táto zpráva vrcholí v dôkaze: Keď človek ako človek môže dosiahnuť správny postoj milosti k Bohu zachovávaním istých náboženských predpisov, pomocou ceremoniálneho zákona, vtedy Kristova smrť by bola zbytočná. Boh nadarmo by bol obetoval svojho Syna a tým by sa bol dopustil chyby!

A včuľ prichádza Pavol k v e c n e j časti: k rokovaniu o veľkej téme ospravedlnenia z viery. Aby sme už predom vylúčili svetodejinné n e d o r o z u m e n i e, ktoré spôsobila r e f o r m á c i a, pripomíname, že Pavol tu nehovorí o mravných výkonoch človeka po ospravedlnení, o živote v stave milosti. Skutočnosť ľudského prínosu k skutku a záslužnosť ľudského mravného postoja, vyrastajúceho zo základu u ž j e s t v u j ú c e h o stavu milosti, vyplýva z celej jeho etiky a z jej základných predpokladov.[36] Pavol nikde neučí pasívny kvietizmus. V polemike s protivníkmi ide mu o p r v o t n é ospravedlnenie, o znovuzrodenie človeka, o získanie spásy a uskutočnenie vykúpenia v jednotlivej duši, o prechod zo stavu hriechu do stavu milosti. T o t o je výlučne dielom Božím na základe zadosťčiniacej smrti Kristovej. Toto sa deje bez každého samostatného ľudského prínosu, bez každého samostatného mravného výkonu, ktorý by bol príčinou alebo podmienkou spásy. Žiada sa pravda láskou presiaknutý skrúšený skutok viery, ale tento tiež je spôsobený Duchom, takže živý popud vždy vychádza z Boha.

Dvoma mohutnými d ô v o d m i podvracia Pavol stanovisko svojich protivníkov. Jeden je myslený pre pohanokresťanov, druhý pre židokresťanov, ktorí sa dobre vyznajú v biblii.

Novoobráteným pohanom pripomína ich najvnútornejšiu skúsenosť, ich zážitok obrátenia:

„Keď ste sa stali veriacimi a (v krste a birmovaní) prijali ste Ducha Svätého, ktorý sa vylial na vás takou bohatou plnosťou citeľných prejavov a účinkov, prorockou rečou, uzdravovaním chorých a divmi, znalosťou srdc a otrasením citov, či ste vedeli vtedy niečo o mojžišovskom zákone? Vyplývalo vtedy vaše oduševnenia za Krista z vlastného mravného výkonu, a či z nejakých vonkajších cvičení a predpisov o jedlách a nie jednoducho z úprimného prijatia môjho ohlášania viery? Nevymaľoval som Ježišovu podobu tak živo pred vaše oči, že ste v duchu takrečeno spolupreživali jeho ukrižovanie? Len jedno by som chcel vedieť: Kto vás tak omámil a očaril? Majú ľudia hovoriť o vašej hlúposti, že v svätom oduševnení ste začali svoj Kristov beh a napokon zas končíte v židovstve a biednych vonkajších predpisoch? Už ste predsa navštevovali vysokú školu poznania Boha a Krista, poznali ste Boha, a Boh poznal vás, a teraz zasa sa chcete vrátiť k „prvopočiatkom" a ako malé deti prehŕňať sa v šlabikári? Chcete byť podobní svojim horským riavam, ktoré tak nádherne a kryštalovo čisto hučia dolu Sultan-Dagom a potom odrazu sa strácajú v horúčkovitých bažinách a neplodne a biedne hynú? Kam sa len stratil ten nádherný, blažený čas vašej prvej lásky ku Kristovi, čas dôvery medzi nim a vami? Keď vypukly proti vám prvé búrky prenasledovania a vy ste boli hrdí na svoje utrpenie za Krista: kto vám dal vtedy silu? Malo by to všetko byť nadarmo? Nie, nie! Kto zažil čosi takého ako vy, pre toho niet „nadarmo". Nie, milí Galaťania, také veci vie vykonať len hory prenášajúca viera, ktorú ja som zapálil vo vás".

Druhý dôkaz berie z biblie, z typicko-alegorizujúceho vysvetľovania veľkej veriacej postavy Starého zákona, obľúbenej postavy židovského národa. Abrahám bol typom, duchovným predkom všetkých opravdivých veriacich. Prisľúbenia, ktoré mu boly dané, nie sú späté s telesným pôvodom, dedičstvom a krvnou spojenosťou. Abrahámovi prisľúbená spása nie je výhradné právo jednej rasy, ale všeobecné imanie celého ľudstva, také univerzálne ako sama Cirkev. V Abrahámovi je zobrazená pre všetky časy cesta spásy: viera. Mojžiš so svojimi knihami zákonov prišiel až o 430 rokov neskoršie. Mal pred sebou národ, ktorý dlhým prebývaním medzi pohanmi celkom zdivel a vzhľadom na Boha otupel. Tento národ potreboval stáročnú výchovu v prísnej disciplíne zákona. Teda v Božom pláne

spásy mal zákon od prvopočiatku ráz ustanovizne prechodnej, tranzitornej, mal len pedagogickú hodnotu pre roky duchovnej nedospelosti. Teraz však prišla plnosť času. Ľudstvo je prepustené z elementárnej školy a prijaté do vysokej školy Kristovej, v ktorej už nieto rozdielu medzi židom a pohanom, Grékom a Negrékom, pánom a sluhom, mužom a ženou.

Zlomivši svojich protivníkov najostrejšou zbraňou svojho dôvodenia, stáva sa Pavol odrazu zas celkom mäkkým ako matka a neskrýva viac svoje city. „Najradšej by som ešte raz zniesol za vás porodné bolesti ako matka za svoje dietky a premenil svoj hlas, ako keď matka hovorí so svojím dieťaťom!" Vskutku podivuhodné je, aké napätie spája v sebe tento muž: ako oceľ tvrdú logiku, železnú silu vôle a citovú nežnosť matky! V tom je podobný svojmu božskému Majstrovi. Kristus upotrebil obraz o kvočke. Tento kristovský cit istotne dojímavo zapôsobil na Apoštolových priateľov. Pavol preruší na čas diktovanie a potom prechádza k poslednému útoku.

„Myslíte vari, že sa nevyznám v Mojžišovom zákone? Nuž vypočujte príhodu, ktorú vám vysvetlím podľa všetkých pravidiel židovského vysvetľovacieho umenia. Viete, že Abrahám mal dvoch synov. Hagarin syn, Izmael, bol synom slúžky, dieťaťom pohlavného pudu; Sarin syn, Izák, bol synom panej, plodom božského prisľúbenia. To je obraz pre obidve smluvy Božie: pre starú na hore Sinai, ktorá prináša na svet otrocké deti, a pre novú na hore Sion, ktorá tvorí Božie dietky! Veď Hagar v ústach arabského ľudu značí toľko ako „vrch" (hahar) a označuje Sinai, zodpovedá teda terajšiemu Jeruzalemu, ktorý útlakom svedomia je otrockou matkou a nič nechce vedieť o slobode. Naproti tomu slobodná Sara je typom nového Jeruzalema, ktorý je voľný od nátlaku zákona a je našou duchovnou matkou. Vaši zvodcovia sú Hagarini synovia, synovia otrokyne, my však sme synovia slobody a prisľúbenia. A dnes sa opakuje to, čo bolo kedysi: Syn slobodnej, pravé evanjelium, je prenasledovaný ako vtedy tak i dnes synom otrokyne, náboženstvom zákona. Povedzte to len rovno svojim zvodcom, že oni sú synovia otroctva a my slobodní. Túto slobodu získal nám Kristus! Či môže byť ešte krajšie evanjelium? Táto sloboda však neznačí bezúzdnosť, ako nám namietajú protivníci! Kristovou slobodou sme vyňatí zpod služby živlov, démonov a síl osudu, ľudských nariadení, ale zato vstúpili sme do služby Kristovej. Tu však vládne láska. Ale vaši zvodcovia najhnusnejšie prestupujú práve tento príkaz lásky. Odkedy sú medzi vami, jestvujú len škriep-

ky a rozbroje! U iných je tisíc predpisov, náš kresťanský zákon však znie: Žite v Duchu! Hľaďte na Ježiša, vtedy vôbec nevypuknú vo vás skutky tela, náruživosti, vtedy zakvitnú na strome vášho života plody Ducha. Kto seje na poli tela, žne skazu. Kto seje na poli Ducha, žne plody Ducha. Na tomto poli dozrieva úroda blaženosti.

Obriezka alebo neobriezka — všetko to je vedľajšie! N o v ý ž i v o t, n o v ý t v o r v K r i s t o v i — to je všetko! Kto sa drží toho pravidla, na toho nech sostúpi pokoj a zľutovanie! Muža však, ktorý pre Krista bol kameňovaný a ktorý ešte nosí na tele jazvy po tom, mali by konečne nechať na pokoji!"

Nakoniec spieva Pavol veľpieseň k r í ž a, ktorá odvtedy nikdy nezamlkla v Cirkvi: O crux, ave, spes unica! Kríž je to veľké tajomstvo, v ktorom Pavol shrňuje všetko, čo je náprotivou sveta.

Rany, ktoré dostal v službe Kristovej v Lystre, sú listom a pečaťou jeho apoštolátu. Aké vyblednuté a neskutočné by boly tieto nádherné záverečné slová, keby sme museli myslieť, že sú určené akýmsi neznámym obciam v severnej Galácii! Ako životne však pôsobia, ak čitatelia listu sú Juhogalaťania, ktorí vedia, odkiaľ pochádzajú tieto stigmy. „Tak teda stojí Pavol na konci pred nami ako starý vojvodca, ktorý odhaľuje prsia pred vzbúrenými légiami a ukazuje im jazvy svojich rán, ktoré najlepšie dokazujú, že sa nemusia hanbiť za takého vodcu; veď sa musia rozpamätať na ten hrozný deň, keď ich dostal. Za nich prelial svoju krv".[27] Ako podľa Herodota nebolo slobodno dotknúť sa otroka, ktorý utiekol do Heraklovho chrámu a poznačil sa svätými jazvami boha, tak cítil aj Pavol, že „jazvami Kristovými" zaistený a chránený je proti všetkým útokom.

Týmto učiteľským listom Pavol poznovu v bolestiach zrodil svojich milých Galaťanov Kristovi (4, 19). Tento list bol jeho hrdou rečou „O venci". A ako dojatí Aténčania kedysi nahlas plakali pri reči svojho Demostena „O venci", tak si môžeme predstaviť aj dojímavé scény, ktoré sa zaiste odohrali v galatských obciach, keď čítali tento list a hľadeli na „veľké litery" (6, 11) napísané Pavlovou chvejúcou sa rukou. Napotom už nič nečujeme o nejakých výčinoch v tejto časti pavlovských misií. Protivníci, zdá sa, ušli a hodili sa ako chmára kobyliek na iné obce. Čoskoro ich uvidíme vynoriť sa v Korinte.

Galatskí sedliaci, ktorí priniesli list svojho milovaného Apoštola cez údolie Meandra do Antiochie, metropole frygickej Galácie, ani netušili, aký vzácny poklad niesli so sebou: s v e-

to dejinného dosahu dokument slobody! Vo Frýgii zaznelo po prvý raz slovo o kresťanskej slobode.

V Hierapoli vo Frýgii sa narodil v tých časoch istej otrokyni syn menom Epiktet. Tento telesne slabý, od narodenia chromý prepustenec mal veľkú dušu s nesputnanou láskou k slobode. Keď za Domiciána boli filozofi vyhnaní z Ríma, shromaždil vôkol svojho učiteľského stolca v Nikopolis, kde Pavol strávil minulú zimu, výkvet rímskej mládeže a učil ju, ako si môže zachrániť svoju ľudskú dôstojnosť a vnútornú slobodu v cisárovej aule, v konfliktoch úradníckeho života. Len v porovnaní s Epiktetovou stoickou kázňou o slobode možno zmerať prevahu pavlovskej náuky o slobode. V nasledujúcich riadkoch nasledujeme vývody istého nemeckého učenca.[43] Epiktetova myšlienka slobody je „oslavná pieseň sebestačnosti človeka", ktorý uteká do vnútornej subjektívnej ríše zdanlivej slobody, ostrou dialektikou oddišputúva všetky obmedzenia a viazanosti a osudové sily, pričom však jednako sa nemôže vymotať z rozorvanosti a dvojitosti svojho myslenia a chcenia a ostáva zajatcom svojho „ja". Naproti tomu Apoštolova kázeň o slobode je „oslavná pieseň veľkosti Boha", ktorý v Kristovi nám stvoril objektívnu, nepominuteľnú oblasť slobody. Vospolnosťou s Kristom je Pavol účastný na vyššom svete, ktorý mu dovoľuje bezo zvyšku uznať tlak vonkajších vzťahov odvislosti a jednako i získať nad nimi úplnú prevahu. Kresťanská sloboda, ktorú Pavol ohláša, núti človeka na neslýchanú aktivitu, stavia ho do zdravého napätia medzi osudové sily tohto eonu a sily budúceho sveta; Epiktetova kázeň slobody však ústi do unavenej rezignácie človeka, ktorý je odkázaný na seba a sputnaný vlastným „ja". Najhlbší rozdiel je v tom: U Pavla nastáva oslobodenie tým, že človek veriaco zachytáva slobodu, ktorú Kristus už vydobil; u Epikteta je to trápne sebaoslobodzovanie pomocou vedomosti, pomocou korektúry falošných náhľadov, pomocou umelého zatvárania očí pred brutálnou skutočnosťou. Kresťanská sloboda je sloboda od „ja" a viazanosť k Bohu (religio); autonómna sloboda Stoy a moderného človeka je viazanosť na vlastné a zbožnené a jednako také biedne, ľubovoľné a omylom podliehajúce „ja". Goethe hlboko tušil podstatu kresťanskej slobody a vylovil ju ústami svojej Ifigénie (V. 3): „A v poslušnosti som vždy cítila, aká krásne slobodná je moja duša". Rozorvanosť stoického myslenia najdôraznejšie sa prejavuje u Epikteta v jeho postoji k sile smrti, keď sa usiluje uniknúť jej zásahu — samovraždou.

Musíme však uznať, že je čosi sympatického, ba dojíma-

vého v tejto Epiktetovej borbe o mravnú slobodu, ktorá sa stáva príťažlivejšou práve tým, že ju vidíme u bývalého otroka, žijúceho v chudobe a vyhnanstve. A znie nám to ako ďaleká ozvena jeho náuky o slobode, keď počujeme verše, ktoré istý povďačný žiak a druh mudrcovho osudu dal sto rokov po napísaní listu Galaťanom vyryť na skalnú stenu pri Anabuze neďaleko galatskej Antiochie:

Čítaj, ó, pútnik, na cestu si príslovie užitočné vezmi!
Vedz, že ozaj len ten slobodným býva, kto skrze čnosti slobodný je.
Slobodu človeka podľa toho meraj, aký postoj zaujíma k Physis*,
či slobodný je aj v svojom smýšľaní, či v svojej hrudi
priame má srdce; bo ozaj len toto človeka slobodným robí.
Tak slobodu posudzovať musíš a vtedy sa nepomýliš . . .
Otrokom je ale najotrockejším — neváham ti to povedať —
každý, kto vznešenými sa chváli predky a nízke má srdce.
Počuj, ó, cudzinec, otrokyňu Epiktet mal matku,
on, ktorý sťa múdrosti orol sa nad človekom vznáša!
Kiežby tak aj medzi nami — ó, šťastie, ako by sme ťa zniesli! —
muž takýto povstal, muž z otrokyne zrodený nízkej!"

(Podľa prekladu E. Krebsa, Freiburg.)

Muž, ktorého pôvodca tu prosí, ako o najväčší dar ľudstvu, sa už dávno narodil, šiel už týmto galatským krajom a popri tejto skalnej stene a napísal bol Galaťanom: „Bratia moji, Kristus nás priviedol k slobode, k slobode ste povolaní". Kedy žil na svete človek, ktorý by bol vedel spojiť takú odovzdanosť k bratom s takou duchovnou slobodou, ktorý všetkým sa stal všetko a jednako nikdy nebol sluhom ľudí? Lebo ten je najslobodnejší zpomedzi všetkých slobodných, kto je oslobodený od svojho „ja" a povedať môže s Pavlom: „Ja už nežijem vlastný život; Kristus žije vo mne".

Každá iná sloboda, či je to sloboda Epiktetova, či sloboda nemeckého idealizmu u Kanta a Fichteho, je konečne predsa len útekom pred skutočnosťou, útekom do zdanlivej ríše fa-

* Slovom „physis" rozumeli stoici so Zeom identický božský svetový a prirodzený poriadok, natura naturans, večne plodiacu prírodu spojenú s natura naturata, prírodou večne povstávajúcou. Pojmy: boh, príroda, osud (ánanke), prozreteľnosť Stoa nerozlišovala jasne.

lošného zvnútornenia. Epiktet sám cítil neistotu svojej kázne o slobode a preto zapel napokon oslavnú pieseň Kleantovu na Zca a osud, ktorým sa chce dať viesť životom. Ale tento Zeus bol nemý, a z chmár neobjavila sa nijaká ruka a nijaký delfský boh nemohol povedať: „Len vtedy ste skutočne slobodní, ak Syn vás oslobodí". (Jn 8, 36.) [D 23]

42. MÚDROSŤ SVETA A BLÁZNOVSTVO KRÍŽA.

(1. list Korinťanom, hlava 1—4.)

K o r i n t! Vieme, z akých rôznorodých živlov sa utvorila presne sto rokov po zborení mesta táto rímska kolónia, toto európske obchodné tržište, toto mesto obchodníkov a námorníkov. Korint! Videli sme, z akých vrstiev obyvateľstva bez aristokracie a tradície vznikla tu kresťanská obec, za akých ťažkostí srástla v jednotu. Korint! Toto mesto vyvoláva v nás predstavu pestrého sveta, naplneného protivami a protirečeniami, naplneného gréckou opojnosťou slobody a židovskou úzkosťou geta, naplneného úprimným oduševnením za Krista a detinským stranníctvom, naplneného charizmatickými darmi a dionýzovskou mystériovou opojnosťou, naplneného túžbou po poznaní a obetavosťou. A stred toho kysnúceho, šumiaceho, prekypujúceho varu, z ktorého sa chce zrodiť nový svet, stojí v osamelej veľkosti P a v o l: jeho duch stojí nesmierne vysoko a jednako nehľadí dolu ako antický filozof s pohrdaním na vášnivé hemženie. V svojej láske ku Kristovi podľa príkladu Syna Božieho má spolucit a účasť s týmito ľudmi naplnenými protikladmi, skláňa sa k nim žeravým srdcom misionára, pracujúceho vo veľkomestských štvrtiach chudoby.

V Korinte nebolo usadlého roľníckeho obyvateľstva ako v Galácii, ani počestného meštianstva ako v Filipi. Bolo tu len pestro na vlniace množstvo s ustavičným prílivom a odlivom veriacich z iných krajín. Nevial tu ostrý, čistý vzduch Sinai, ale dusné ovzdušie Afrodity na Akrokorinte. Obraz, ktorý nám o Korinte kreslí Pavol v svojich dvoch listoch Korinťanom, nie je veľmi potešujúci. Povrchná a nechápavá kritika vyčítala kresťanstvu, že skutočnosť hneď od prvopočiatku podvrátila reči o kresťanstve ako evanjeliu pokoja. Ale to je len vonkajšia strana, prejav prekypujúcej sily v období, keď ešte nebolo kresťanskej tradície. Ostatne bolo i veľa verných, vzorných rodín: tak dom Chloy, Stefanasov, Gajov atď. Zdivené pomery v Korinte však vonkoncom nemožno porozumieť, ak nemáme usta-

večne pred očami vtedajšie pochmúrne kultúrnodejinné dobové pozadie, krehký duševný podklad, ktorý bol mimoriadne prístupný všetkým možným výstupkom, exaltovanosti a extázam. Už v Efeze sme to videli. „Gréctvo — čo je to? Rozum a miera", povedal Schiller. Dnes vieme, že tieto slová sú pravdivé len o klasickom období, ba aj tu len napoly. Čím väčšmi sa rozpadaly klasické formy, tým väčšmi sa rozvíjal chorobný sklon k istému druhu „mystiky", ktorá uvoľňuje zviera v človekovi. Dvojitý prvok gréckej duchovosti sa jasne odzrkadľuje v gréckom mýte o pôvode ľudí z popola diabolských T i t a n o v, synov Gaie (Zeme), ktorí zožrali božské dieťa Dionýza-Zagrea, takže teraz koluje v jeho žilách krv Titanov i bohov.

Kým bol Pavol osobne v Korinte, vedel mohutnou silou svojho ducha udržať obec na mravnej výške a vynútiť poriadok. Odvtedy prešly štyri roky. Obraz obce sa zmenil. Grécka ľ a h k o m y s e ľ n o s ť a zvonku z Orientu vnesená v o ľ n o m y s e ľ n o s ť vyvolaly pomery, ktoré dovtedy boly v Cirkvi neznáme. Nebolo gréckeho mesta bez strán a skupín. Odkedy sa tu stali ľudia politicky bezmocnými a odkedy už nad ničím nemohli rozhodovať, začali sa deliť pre najmalichernejšie veci, pre spevákov, tanečníkov a zápasníkov v cirku na stránočky, ako to bolo neskoršie v zotročenej Byzancii. Osobné otázky sa staly hlavnou vecou, falošné omámenie slobody v mravnej oblasti malo nahradiť politickú slobodu. Pavol vyslovil zásadu kresťanskej slobody od židovského útlaku zákona. To bolo vtedy veľmi smelé podujatie! O slobode svedomia celý starovek nič nevedel, nevedeli o nej ani židia ani pohani. Pavol geniálne zachytil jednu zo základných myšlienok Ježišových („Pravda vás oslobodí") a uplatnil ju v kresťanskom ohlášaní. Tým pripravil tvárnosť ducha kresťanského Západu a stal sa prvým veľkým vychovávateľom kresťanskej Európy.

Ale čo to bol za obrovský boj, zaistiť túto slobodu proti všetkým nedorozumeniam! Proti dvom protivníkom musel Pavol obraňovať novozískanú slobodu: v Galácii proti úzkoprsím židovčiarom, v Korinte proti divým apoštolom slobody, ktorí prichádzali čiastočne zo židovskej voľnomyseľnosti, čiastočne z dionýzského kultúrneho okruhu. K tejto opojenosti slobodou sa družil ešte iný prvok, ktorý podporoval stranníctvo: grécky i n t e l e k t u a l i z m u s, ktorý sa javí v celom gréckom duchovnom vývoji. Už Sokrates budoval mravné konanie na poznaní. V Korinte zastávali vtedy mienku, že „podstatné v kresťanstve je poznanie; kresťanské poznanie (gnosis) určuje stupeň

kresťanskej dokonalosti a oprávňuje na autonomné stvárňovanie života".[42] Následok bol falošné zvnútornenie. Lebo ak účastenstvo človeka na Bohu spočíva nie vo viere, ale v jeho vyššom poznaní, vtedy pohľad musí sa obracať do vnútra, vtedy vonkajší svet a účinkovanie v ňom strácajú hodnotu, vtedy človek hľadá zjavenie Boha v sebe samom. Takýto filozoficky nábožný človek stráca záujem na živote obce a odosobuje sa; dejinné skutočnosti sa mu stávajú alegoriami; spojenie s Bohom usiluje sa vymôcť myslením, filozofickou mystikou. To bolo veľké pokušenie gréckeho ducha a grécka cirkev, ktorá sa oddelila od životného súvisu so Západom, neskoršie tomuto pokušeniu aj podľahla. — V gréckom duchovnom živote sa zjavuje aj i n d i v i d u a l i s t i c k ý základný rys. Gréci nevedeli porozumieť, prečo Pavol tak ohnivo vystupoval za cirkevnú vospolnosť a jednotu. V gréckom duchu bolo však ešte jedno pokušenie: Grécka etika bola normovaná nielen poznaním, ale ovládala ju t ú ž b a p o š ť a s t í. Tento eudemonizmus mal málo porozumenia pre Apoštolovo ohlášanie kríža. Ako mohol takýto Grék „postáť pred krížom Kristovým a poznať v ňom nádheru milosti Božej, a čo ho mohlo pohnúť, aby počúval takého posla Božieho, ktorého údelom bolo ustavičné prenasledovanie? Ako Gréci museli si želať, aby ich Apoštol sa nevrhal z jedného nebezpečenstva smrti do druhého a aby sa zriekol telesnej práce"[42] (D 1).

Apolos sa vrátil z Korintu a upozornil Apoštola na hroziace nebezpečenstvá. Prišly i novšie zprávy. Mravné škandály medzi novoobrátenými sa množily. Dnes sa zúčastňovali na eucharistickom hode, zajtra ich bolo vidno v chráme Afrodity, alebo jedli v Serapidovom chráme. Pavol teda musel zakročiť. Poslal obci prvý list, aby sa nestýkali so smilníkmi, podvodníkmi, rúhačmi a pijanmi (5, 9). Naše dva listy Korinťanom sú len časť väčšej k o r e š p o n d e n c i e s obcou. Zvláštne je, že tento prvý list Apoštolov sa stratil. Či ho azda naschvál zničili? V staroveku mali ľudia čudné predstavy o literárnom vlastníctve. To platí najmä o Grékoch. V Solúni pred nedávnom zfalšovali Apoštolov list, tu sa iný bez stopy stratil. Aj židia postovali vtedy vo veľkej miere literárne falšovanie. Nebolo takmer klasika, pod ktorého menom by neboli dali do obehu nejaký falzifikát, aby dokázali Grékom, že už Orfeus, Homér, Heraklit, Platón, Fokylides a Sibyly čerpali zo židovského podania. V staroveku nik nebol pánom svojho duchovného imania. Každý ho mohol falšovať, prisvojiť si, dať svoje meno pod cudzie, a cudzie meno

pod svoje vlastné duchovné výtvory.[51] Nuž bol by div, keby aj kresťania boli nakazení týmto nemravom? Apokryfná literatúra veľmi jasne hovorí o tom. Pre Cirkev bolo veľmi ťažkou, ale vďačnou úlohou, v tejto motanici rozlíšiť pravé od nepravého. Toto triedenie kánonických spisov trvalo až do polovice druhého storočia.

Okrem Apoštolových listov vieme aj o osobných posolstvách. Tak pred odoslaním nášho prvého listu Korinťanom poslal Pavol mladého Galaťana Timoteja ako spoluzakladateľa obce do Korintu, aby pripamätal Korinťanom základné náuky viery a mravov, jeho „cesty v Pánovi", že ich rovnako prednášal vo všetkých cirkvách v súhlase s ostatnými apoštolmi (4, 17). Timotej mal možno uskutočniť aj sbierku pre Jeruzalem. Zaiste preto mu Pavol pridelil za spoločníkov mestského komorníka Erasta ako finančníka a ešte niekoľkých bratov. Timotej mal cestovať do Korintu cez Troas a Macedóniu možno preto, lebo aj odtiaľ prišly zarmucujúce zvesti. Rozhodne však už bol preč, keď Pavol písal náš list. Čoskoro potom poslala istá vznešená kresťanská dáma, Chloa z Korintu, prostredníctvom svojich služobníkov Pavlovi zprávu o roztržkách v obci a o rozšírení nemravnosti. Keďže mnohí v tak veľkej miere stratili osobnú svätosť a mravnú prísnosť, musel Pavol čeliť nebezpečenstvu požehnaným vplyvom cirkevnej vospolnosti. Keby sa i táto rozpadla, vtedy by už vonkoncom nebolo nádeje. Preto rozumieme, že Pavol tak vášnivo bojuje za cirkevnú jednotu a vospolnosť.

Vedľa starého verného jadra, ktoré sa pridržiavalo Pavla, utvorily sa v Korinte tri stránky. Tvorenie skupin vyplývalo z gréckeho preceňovania osobných daností a možno i z pohanského náhľadu, že novoprijatý dostáva sa do zvláštne úzkeho mystického spojenia s misionárom, ktorý mu udelil svätosť krstu.[30] Prvá skupina stavala proti Pavlovi ako vodcu Apolosa. Obidvaja títo mužovia boli rovnako ohnivo oduševnení za Krista, ale ich spôsoby boly rozmanité. Apolos bol špekulatívna povaha, jeho prednášky sa blýskaly platónskym vzletom myšlienok, klasickou výslovnosťou a rečníckou eleganciou. Naproti tomu Pavol bol realista, muž ťažkých zážitkov, ktorý strhoval silou skutočnosti a páľou svojej vášne. Ak Apolosovo alegorické vysvetľovanie biblie, ktoré veľa nedopovedalo a nevynucovalo konečných rozhodnutí, sa podobalo ľahodnému žčereniu vĺn nad priepasťou hlbokých vôd, tak Pavlova reč prichádzala na krídlach búrky, ako nám to ukazujú list Galaťa-

nom a listy Korinťanom, otriasala poslucháčov a nútila ich na najťažšie rozhodnutia, vyrušovala ich zo samoľúbej spokojnosti. Po Apolosovej prednáške oči Korinťanov žiarily a oni si vraveli: „Aké krásne, aké nádherné!" Po Pavlovej prednáške šli domov vážne a mlčky. Obidva tieto spôsoby ohlášania sú v Cirkvi oprávnené: tak elegantný spôsob takého Bossueta ako i myšlienkami obťažený spôsob takého Bourdaloua, milý spôsob takého Františka Salézskeho, ako i krvavá vážnosť takého Segneriho. Ale pre povrchných Pologrékov, ktorí mali radi myšlienkové pletivá teňučké ako dych, bol Pavlov spôsob priťažký. Apolosovi prívrženci, noví učitelia múdrosti, spravili si z mena svojho obľúbeného kazateľa bojovný výkrik: „J a s o m z a A p o l o s a!" Takto sa stali v hlavách mnohých Korinťanov títo dvaja mužovia nepriateľskými predákmi, hoci v skutočnosti obidve tieto dve veľké duše sa vo vnútri rozumely a vážily.[78]

K tomu všetkému ešte aj židovská časť obce dostala posilu z Východu, z Palestíny a Jeruzalema. V prístave Kenchrea pristáli vznešene sa tváriaci ž i d o k r e s ť a n i a, ktorí predložili odporúčajúce listy od praapoštolov, boli pokrstení možno samým Petrom, chválili sa osobnou známosťou s ním a Pavla vyhlasovali za nepravého, druhoradého apoštola, lebo vôbec sa nestýkal s Ježišom. Je, vraj, „najmenší zpomedzi apoštolov" a nie je, vraj, ani istý, či vôbec videl nebeského Krista. „Ustavičné nebezpečenstvo smrti a prenasledovanie zbavuje ho, vraj, všetkej apoštolskej veľkosti".[42] Je oveľa nižšie ako Mojžiš a jednako chce odstrániť Mojžiša. Či žiarila niekedy jeho tvár tak ako Mojžišova? Už aj to, že nevyužíva zvyčajné apoštolské právo, že neprijíma od obcí potrebnosti na živobytie, ukazuje, vraj, že nie si je istý svojej veci. — Vieme, že apel na sprostosť v človekovi nikdy nie je bezúspešný. Židokresťania s bojovým výkrikom: „J a s o m z a K e f a s a (P e t r a)" čoskoro si shromaždili pozoruhodnú skupinu. Pavol ani na okamih nepochybuje, že Peter vôbec nevie o tomto zneužívaní svojho mena a len s úctou hovorí o ňom. Nestavia sa proti snahe, ktorá chce shrnúť roztrúsené obce v pevne somknutú jednotu, podriadenú Petrovi. Ale to, že vážnú hlavu apoštolov zneužívajú proti jeho apoštolátu, prijatému od Krista, to chápal Pavol ako úder proti samému Kristovi, ktorému obidvaja chceli byť vernými správcami.

A na zavŕšenie hlúposti jestvovala napokon tretia skupina veľmi osvietených kazateľov slobody a „nadapoštolov", ktorým

sa málilo menovať sa podľa nejakého človeka. No nárokovali si samého Krista a stavali Pána proti jeho služobníkom s heslom: „J a s o m z a K r i s t a!" To bol vrchol nevkusnosti. Ich vodcovia boli možno privandrovaní židokresťania, ktorí si namýšľali, že majú osobitný vzťah ku Kristovi, lebo poznali Pána ešte v tele. To boli najnebezpečnejší protivníci. Neuznávajú Pavlovi, že Kristus hovorí jeho ústami, že má „ducha Pánovho" (7, 40). To je už čosi viac ako detinskosť. Kto stavia Majstra proti učeníkom, búri sa proti celému cirkevnému poriadku. Tieto rojčivé kristovské krúžky to boly asi, čo si namýšľaly, že svojou vyššou askézou stoja nad všetkými mravnými záväzkami, odmietaly manželstvo, a v akomsi prepiatom spiritualizme popieraly telesné zmŕtvychvstanie; „pestovaly len vlastný zážitok" a kríž, trvalú to formu kresťanského života, vyhlasovaly za „bláznovstvo". Cieľom Cirkvi je, vraj, akési „oslávenie pozemských pomerov, prispôsobenie sa daným okolnostiam".[12] Preto, vraj, slobodno aj usilovať sa dosiahnuť zaistené postavenie vo svete, zúčastniť sa na modlárskych obetiach, uznať pohanské súdy za príslušné v rozporoch kresťanov, slovom: človek vraj, musí byť moderný a rátať so životom.

Takto teda stály veci v Korinte. Potrebný bol rýchly zákrok. Ešte pred Timotejovým príchodom do Korintu bolo treba povedať obci apoštolské slovo, aby mal tam obľahčenú úlohu. Ale keď Pavol raz zachytí nejakú vec, vždy ju náležite osvetlí. Vie aj úbohosť malých duchov povzniesť na výšku veľkej idey. Za prostredníka medzi sebou a Korintom si volí S o s t e n a, bývalého predstaveného synagogálnej rady, ktorého Apolos získal Kristovi a ktorý prišiel s ním do Efezu. On má spolu s Pavlom zastupovať a podpísať list. To dokazuje, že Pavol a Apolos žili v plnej shode! Ale aj Korinťania to majú vedieť! Ba Pavol samého Apolosa chcel poslať do Korintu ako prostredníka. Ale Apolos v daných okolnostiach sa na to nechcel podujať. Pavol celú noc sa borí v modlitbe a slzách za duše svojich dietok. Veď či nie je on ich otcom? „Či nezačal Kristus skrze neho účinkovať medzi nimi?" (4, 15.)

Aquilova dielňa zasa sa stáva posvätným miestom, kde Duch Boží tichým závanom krídel sa dotýka Pavlovho ducha. Pavol diktuje a Sostenes píše.

V prvých štyroch hlavách hovorí o roztržkách v obci a o ich hlbšom podklade: o preceňovaní danosti čisto ľudských a osobných, o nedostatku nadprirodzeného posudzovania, o duchovnej pýche, o snahe za prázdnou slovnou múdrosťou. „Apolonis-

tom", ktorí svojmu krstu prijatého od Apolosa pripisovali vyššiu hodnotu, musí predložiť elementárnu kresťanskú pravdu, že jestvuje len j e d e n kresťanský krst, ktorý má svoju hodnotu výlučne z Kristovej smrti na kríži. Teší sa, že obyčajne neudeľoval krst vlastnoručne. Ako živo pôsobí tento odsek! Ostatne je to i klasický príklad, ako ľudský pôvodca i sám seba opravuje pod vplyvom nevedomej inšpirácie. „Ďakujem Bohu, že nikoho z vás som nepokrstil okrem Krispa a Gaja. Takto sa nik nemôže chváliť: Mňa pokrstil Pavol!" „Počkaj, Pavol, napomína inšpirujúci Duch, to celkom nesúhlasí. Pavol rozmýšľa: „Ba predsa, pokrstil som i Stefanasov dom". Takto je biblické spisovateľstvo pod stálou korektúrou Ducha Svätého. — „Vari Pavol bol za vás ukrižovaný? Ste pokrstení na Pavlovo meno?" pýta sa. Alebo môže vás spasiť grécka filozofia, grécke rečnícke umenie? Nebola by vtedy Kristova smrť zbytočný čin? A vtedy by bol Kristus predovšetkým povolal filozofov a vznešených ľudí tohto sveta. Nazrite však len do svojich obcí! Neskladajú sa väčšinou z malých ľudí bez filozofického vzdelania, ba z otrockého stavu? A čože je tá grécka múdrosť iné ako dôvtipkárenie, ktoré vonkoncom nevedie k praktickému stvárňovaniu života? Nuž podľa tejto falošnej miery chcete merať ohlášateľov kresťanskej viery? Pavol tu naráža na svoj zážitok s filozofmi v Aténach. Nevidíte, že ich múdrosť sa ubežala na smrť, nevie sa vymotať, že svet prišiel k bodu, kde platí: „Boh múdrosť tohto sveta vyhlásil za bláznovstvo, a Boh vyvolil to, čo svet pokladá za hlúpe, aby zahanbil múdrych". Nemyslite si, že kresťanstvo nemá svojej samostatnej múdrosti, že by si muselo vypožičiavať múdrosť od Grékov! Nie, my ohlášame tajuplnú, skrytú múdrosť Božiu, ktorá je hlbšia ako grécka, ktorú nepoznal ani jeden z gréckych kniežat ducha, ktorá je taká nevystihnuteľná, že len sám Duch Boží ju môže vyskúmať. Pavol preberá nadrozumový pojem múdrosti zo Starého zákona (Sirach, Príslovia) a stavia ho proti gréckej „múdrosti", ktorej záleží len na „autonomnom poznaní myslenia bez všetkých predpokladov".[33] Nemenej ako šestnásť ráz hovorí Pavol rozličnými zvratmi o nedostatočnosti svetskej múdrosti na podloženie a vyskúmanie nadprirodzenej viery, stavia ideál kresťanskej múdrosti, ktorá v podstate spočíva na poznaní tajomstva vykúpenia, začlenenia celého ľudstva do jednoty mystického tela Kristovho. Kto to porozumel, je v kresťanskom smysle múdry, je „duchovný človek". Ale do týchto vyšších myšlienkových pochodov som predsa nemohol zasvätiť vás nováčkov a začiatoč-

níkov vo viere. Najsamprv sa musíte naučiť základy. A zo svojej detinskej žiarlivosti a rozporov vidíte, že ani tie ste si ešte neosvojili. (D 15)

Nemáte preto práva robiť hodnostné rozdiely medzi kazateľmi evanjelia. Také porovnávania vonkoncom nemajú ceny. Všetci apoštolovia majú rovnaký úrad, stoja v službách toho istého Pána, i keď každý má svoje osobitné nadanie. Výstižným obrazom znázorňuje Pavol úlohu robotníkov evanjelia na budove kresťanskej náuky cez storočia. Ako vedúci, „obozretný architekt", ako šéfinžinier nakreslil Pavol pôdorys a položil základy. Ten základ je spasiteľný význam vykupiteľského diela, ktorý on obzvlášť hlboko pochopil, skryté tajomstvo, evanjelium o mystickom tele Kristovom. Pavol je hrdý na tento svoj objav, za ktorý sa vďačí zjaveniu pri Damasku a ktorého ohlášanie tvorí jeho životnú úlohu. Na tomto základe musia budovať všetci kresťanskí teologovia. Stavba však musí byť harmonická a jednotná. Pavol rozoznáva dvojakých teologických budovateľov: súcich staviteľov, ktorí jednotne pokračujú v budovaní na danom základe a s najlepším materiálom dvíhajú stavbu dôstojnú Boha, a fušerov, ktorí na samorastlej skale alebo na mramore pokračujú v budovaní hlinou a slamou a ľahkým drevom a túto fušerskú prácu zakrývajú klamlivou fasádou. „Deň Pánov", požiar sveta a súd sveta, veľká katastrofa to však všetko odhalí. Dielo obozretného staviteľa obstojí v ohni, ako antické mramorové chrámy v Korinte vzdorovaly zničeniu za Mumia. Ale dielo fušerov sa zrúti a fušer môže byť rád, ak predsa „vyviazne s popáleninami". Pavol prevzal tento obraz z teofanií Starého zákona, v ktorých oheň obklopuje voz Pánov, keď prichádza na súd. Je to oheň Boží, ktorý skúma a odhaľuje myšlienky a smýšľanie ľudí. Cirkev videla v tomto klasickom mieste (3, 15) poukaz na svoju náuku o očistcovom ohni.

Posudok nadutých Korinťanov nad Pavlovou prácou je vonkoncom nesmyselný. V tejto veci nemôže súdiť nijaký človek, ale len Boh. Aké smiešne sú tieto skupinkárenia vôkol chýrneho mena, keď ani veľký Pavol si nedovoľuje súdiť seba samého! „To nech si zapamätajú najmä tí zpomedzi vás, ktorým ešte ani biblia nie je dosť hlboká, ktorí chcú byť biblickejší ako biblia, ktorí vravia: Vyššie, nad Písmo!" (4, 6.) Aká márna je táto malicherná škriepka, tento kult osôb, keď človek má pred očami veľké súvislosti! Pavol vidí pred sebou celý vesmír: všetko mu vrcholí v strmú pyramídu a na jej končiari stojí Boh: „Pavol, Apolos a Kefas, svet, život a smrť, prítomnosť i budúcnosť: vše-

tko je vaše, vy však ste Kristovi a Kristus je Boží" (3, 23). Jednotlivec je nič, celý vesmír je nič, ak nie je začlenený v Kristovi; ba i sám Kristus by bol nič, keby nevrcholil v Bohu, ktorý je všetko vo všetkom.

Ale Pavol má ešte ostrejšiu zbraň! Bojuje proti Grékom ich vlastnou zbraňou, sokratovskou iróniou, v ktorej je majstrom, a ukazuje tým, že aj v gréckom smysle je „mudrcom". Múdra nevedomosť Sokratova sa zjavila tu v kresťanskom rúchu: „Kto si namýšľa, že je múdry, nech sa vopred stane hlúpym, aby bol múdry". Nádherným humorom odbavuje istých novopečených konvertitov, ktorí ešte nosia na sebe vaječné škrupiny helenistickej gnózy a v svojom duchovnom opojení s pohŕdaním hľadia na prostú vieru jednoduchých ľudí, ba myslia, že ako tajní pretendenti koruny už vládnu popri Kristovi. Pavol zaobchodí s nimi ako otec so svojím chlapčekom, ktorý sedí na hojdacom koníku, mácha drevenou šabľou a pokladá sa za kráľa: „Sotva ste po krste, a už ste sýti a napchatí múdrosťou a mesiánskou milosťou a cítite sa kráľmi, účastnými s vysokého koňa na kráľovskej vláde Kristovej, hoci my sme vás neposadili na koňa. O, bár by som už i ja bol tak ďaleko, aby som sa mohol s vami trošku poihrať na kráľa! Ale my apoštolovia sme ako odsúdení zločinci v cirku sveta, a vy hľadíte na nás z cisárskej lóže![D 28] My apoštolovia sme predsa len hlupáci, „blázni v Kristovi", vy však ste „múdri v Kristovi". My sme slabí, vy ste siláci. Nás opovrhujú, vy však ste vo veľkej úcte!" Ale irónia odrazu prechádza do hlbokej vážnosti a ako výkrik stiesneného, preplneného srdca sa prebára z jeho hrudi veľký opis životného utrpenia: „Až do tejto chvíle znášame hlad a smäd a nedostatok odevu, spotupujú nás a prehánajú bez domova . . . Sme ako smetie sveta, ako vyvrheli všetkých až do tejto chvíle". A potom znovu preráža jeho dobrotivé srdce. Obáva sa, že ich vari urazil svojou dobromyseľnou iróniou: „Nepíšem to preto, aby som vás zahanbil. Veď všetci ste mojimi milovanými dietkami, ktorým chcem len dobro". Z hĺbky svojho otcovského srdca im pripomína čas, keď ako malé deti sedeli vôkol neho, svojho duchovného otca, z očí do očí a takrečeno pili každé slovo z jeho úst: „Keby ste aj mali veľa tisíc učiteľov v Kristovi, otcov jednako nemáte mnohých: lebo v Kristu Ježišovi ja som sa stal skrze evanjelium vaším otcom".

V Apoštolových slovách o „múdrosti tohto sveta" a „bláznovstve kríža" nesmieme vidieť ostatný, konečný výraz kresťanského duchovného postoja. Pavol mal rád, ako i stoici, para-

doxné vyjadrovanie. Gréci to rozumeli. A Pavol sa nestaval ani proti pravej gréckej filozofii, proti genuinnému duchovnému dedičstvu veľkých mysliteľov Helady, proti tej „recta ratio", o ktorej vraví Vatikanum s kniežaťom scholastikov, že podáva rozumové základy viery („fundamenta fidei demonstrat"). Brojil proti hlásateľom tej populárnej filozofie, ktorá ho vysmiala na Areopágu. To je zas jeden dobove podmienený rys u Pavla, ktorý nás však nesmie zvádzať, aby sme videli v ňom pohŕdača ducha. Pavol istotne by nebol odporoval Goetheho slovám: „Nebolo by hodno dožiť sa osemdesiatich rokov, ak všetka múdrosť ľudí je len bláznovstvom pred Bohom", veď v liste Filipanom (4, 8) tak naširoko rozopäl ideál kresťanskej životnej múdrosti: „Napokon, bratia moji, premýšľajte o tom, čo je pravdivé, čo hodné, čo správne, sväté, láskyhodné, úctyhodné, čnostné alebo vôbec chvályhodné!" Pavol nezamietal Apolosov spôsob, ktorý pravdu evanjelia podkladal filozofickými dôvodmi, hoci, pravda, sám tomu nemohol prísť na chuť. Posúdenie toho necháva Bohu. On sám kládol kvádry kresťanského poznania viery na jediný základ, na Krista. Odtiaľ ten zvláštny tón istoty, ktorý nestretávame takto v dedukciách filozofov ba ani v prejavoch mystickej nábožnosti, tá istota, ktorá vyplýva na jednej strane z objektívnej danosti kresťanskej spasiteľnej skutočnosti, z historického pohľadu na Ukrižovaného, a na druhej strane z mystickej životnej vospolnosti s Kristom, z pneumatického sjednotenia s Ukrižovaným. To je objektívno-subjektívny skutkový stav, ktorý ustavične sa odzrkadľuje v náprotivnom napätí, v dialektike jeho myšlienkových pochodov: múdrosť — bláznovstvo, slabé — silné, duch — telo, pozemský Ježiš — nebeský Kristus.[11] Čo akým školeným mysliteľom bol Pavol, jednako vedel z najvlastnejšej skúsenosti, že práve to najcennejšie leží nad a za dosahom rozumu, že oproti božskému svetu, ktorý sa nám zjavil v Kristovi, potrebný je celkom inakší duchovný postoj ako všetky doterajšie postoje. Je to ten postoj, ktorý Augustín poznal ako podstatný postoj kresťana v slovách proroka Izaiáša: „Nisi credideritis, non intelligetis. — Ak neuveríte, nepochopíte" (D 25).

43. „VEĽA DAROV, ALE JEDEN DUCH"

(1. list Korinťanom, pokrač.)

Posiaľ došiel Pavol v liste, keď sa ozvalo prudké zaklopanie na Aquilove dvere. Pred domom stáli traja mužovia z Korintu: Stefanas, Fortunatus a Achaikus. Priniesli list korintskej obce. Keďže vyslanci patrili k najstaršej časti obce, poslali list očividne predstavení v mene skupiny, ktorá ostala verná Pavlovi. Pavol radostne vydýchol. Teda Korint, ako sa zdá, predsa sa chce napraviť. „Brat Stefanas, prečítajže nám list!" Ale Apoštolova tvár sa začala chmúriť. Zvesti neboly radostné. Jeho prvý (stratený) list, tak sa zdá, trošku podráždil Korinťanov. Kazatelia novej slobody mu umele pripisovali dosah, ktorý vonkoncom nemal. List je, vraj, nepreveditelný: veď v Korinte, kde „po korintsky žiť" značilo toľko, ako mať neviestku, nemožno predsa žiť po pustovnícky. — Pavol videl, že v Korinte ešte vždy bol sklon všetky jeho nariadenia ohundrať a zle vysvetľovať. V tomto liste prosili si Korinťania od Apoštola rozhodnutie o hlavných otázkach, ktoré hýbaly nimi a ktoré ich rozdeľovaly. Falošní kazatelia slobody — nevedno, odkiaľ prišli: či to boli privandrovaní voľnomyšlienkari zo židovstvo, alebo „erotickí divosi" Z Korintu[42] — ohlášali voľnosť pohlavného styku a odôvodňovali to novou kresťanskou slobodou, ktorá, vraj, neznesie nijakého obmedzovania: „Všetko je dovolené, všetko je v mojej moci (exusia)". Vyhlasovali, že pohlavný styk je mravne indiferentné ukojenie prirodzenej potreby ako napr. jedenie a pitie. Istý významný člen obce žil v krvismilnom spojení so svojou nevlastnou matkou. Takéto spojenie zakazoval však i rímsky zákon. Ale niektorí ľahko obchádzali zákaz manželstva s pokrvnými, lebo, vraj, aj tak niet pravého manželského sväzku. Erotický opar viedol v pohanstve čoraz viac k podceňovaniu manželstva. A s pohŕdaním manželstva šlo ruka v ruke neviestkárčenie u nižších vrstiev, hetérčenie u vzdelaných. Už za Perikla prišly zo zmäkčenej Iónie do Grécka jemne vzdelané hetéry, ako Aspazia, a maly veľký vplyv na

mužov verejného života, na umelcov a básnikov. Voľná láska (podobná ustanovizni gejš v Japonsku) za čias Pavlových zasiahla i Rím a bola zákonom chránená. Mravne vysoko stojaci cisári mali okrem manželky i hetéru. Augustín pred svojím obrátením celé roky žil v takomto kamarátskom manželstve pod strechou svojej matky. Ale tu v Korinte ohlášali toto životu nebezpečné uvoľnenie manželstva pod heslom kresťanstva. Iní zasa zamietali každý pohlavný styk, i manželský, ako čosi menejcenného a znečisťujúceho. Tento náhľad vyrastal z dualistického svetonáhľadu o nepriateľstve medzi telom a duchom, ktorý bol veľmi rozšírený v helenizme, a zo židovského sektárstva. Preto sa Korinťania pýtali: či je zakázaný každý pohlavný styk; či je lepšie uzavierať manželstvo alebo nie, keďže čoskoro má nastať druhý príchod Kristov; ako je to s manželskou rozlukou; či sa slobodno súdiť pred pohanskými súdmi; či slobodno jesť pohanské obetné mäso a prijať pozvanie na obetné hostiny. Mali dosť pochybností aj o bohoslužbách. Korintské ženy žiadaly rovnoprávnosť s mužmi pri bohoslužbách, hovorievaly v shromaždeniach a vystupovaly bez závoja. Hody lásky sa zvrhaly na hodovania, pri ktorých nemilo vystupovaly rozdiely medzi bohatými a chudobnými. Pýtali sa, čo je lepšie: hovoriť jazykmi alebo prorokovať. Nejaký hovoriaci jazykmi, vraj, zvolal: „Nech je prekliaty Ježiš!" Aj vzkriesenie mŕtvych robilo Grékom nemalé myšlienkové ťažkosti.

List naozaj nebol Pavlovi príjemným čítaním. Ale pre nás je šťastím. Lebo priviedol ho k tomu, aby zaujal ku všetkým týmto otázkam stanovisko a nám otvára pohľad do života Pracirkvi, ktorého by sme ináč nemali. Takto sa stal prvý list Korinťanom najobsiahlejším a najzaujímavejším zpomedzi všetkých listov Apoštolových. V Apoštolovom stanovisku k jednotlivým otázkam sa ukazuje veľmi výrazne obzvláštna d v o j i t á e x i s t e n c i a k r e s ť a n a, ktorý podľa Pavla žije v dvoch eonoch. Pavol nie je tej mienky, že kresťan je skutočne oslobodený od každého hriechu. Kresťan ustavične stojí vo veľkom mravnom napätí, v dvojitej forme bytia: podľa svojho tuzemského žitia patrí ešte do starého, hriešneho eonu, podľa ducha však do nového, pneumatického, Duchom spôsobeného spôsobu bytia. Žije „v Kristovi", ale i v tomto svete. Je v podstate „pútnikom medzi dvoma svetmi". Pavol opisuje stav kresťana, ktorý v smrti Kristovej bol spoluponorený a pochovaný a v zmŕtvychvstaní Kristovom spolu s Kristom sa vynoril k novému životu a „oblickol Krista". Odumrel hriechu, hriech nemá už

na neho práva. Ale i pri tomto mysticko-pneumatickom postoji Pavol nikde nezaviera oči pred tvrdou skutočnosťou. Neľaká sa skutočnosti, že hriech ešte vždy jestvuje. „Nikde nevraví, že hriech umrel; jestvuje ešte a striehne len na príležitosť, aby zas si vydobil stratené územie".[30] Takto žije kresťan v mohutnom napätí polarity, ktoré v tomto živote nemožno odstrániť. To zas dokazuje, že Pavlova „mystika" je rovnako ďaleko tak od základnej myšlienky „iránskej mystiky vykúpenia" (Reitzenstein), ktorá chápe dušu ako božskú bytosť, vyhnatú zo sveta svetla a zas späť povolanú, ako i od helenistickej mystiky sjednotenia s božstvom.

Tento náhľad o jednote kresťanského života v napätí pôsobí v Apoštolovej odpovedi rozmanitými smermi: 1. v pohlavnej sfére, v postoji kresťana k pohlavnému životu, k manželstvu a bezženstvu; tu kladie Pavol základy kresťanskej pohlavnej a manželskej morálky; 2. v otázke súkromného práva pri právnych sporoch o majetok a imanie; 3. v sociálnej otázke, ktorá bola v staroveku predovšetkým ženskou a otrockou otázkou; 4. v otázke spoločenského vzťahu k pohanom, ktorá sa týkala predovšetkým účasti na obetiach a obetných hodoch a na uctievaní cisára. Všetkými týmito smermi položil Pavol základy kresťanského spoločenského poriadku. Ba zjavujú sa i prvé stopy budúceho cirkevného práva.

Trpením zrejmého krvismilníka sa aj predstavení obce stali jeho spoluvinníkmi. Apoštolovo rozhorčenie tu vyvrcholilo.[36] Jeho stálym zvykom bolo, že na všetkých verejných pohoršovateľov uvaľoval akúsi cirkevnú kliatbu, ktorá značila vylúčenie z účasti na vospolnosti milosti Cirkvi a prerušenie všetkých občianskych stykov. Tak pohrozil svojho času povaľačom a našepkávačom v Solúni vyobcovaním. Neskoršie prikázal Titovi, aby sa vyhýbal každému styku s tvrdošijnými heretikmi a pôvodcami roztržiek. Predstavení svojou slabošskou zhovievavosťou zlyhali. Preto ide presný rozkaz: „Odstráňte zločinca zpomedzi seba!" Pavol pozná i prísnejší trest ako vyobcovanie: totižto vydanie satanovi. Obec sa má shromaždiť, on v duchu bude s nimi, a hriešnik má byť akýmsi spôsobom na istý čas vydaný pomste večného nepriateľa. Satan ho postihne, ako kedysi Jóba, nemocou alebo ho možno i zabije, ako Ananiáša a Safiru. Ale jeho duch má byť tým privedený k pokániu a zachránený. Trestné právo Cirkvi vždy musí mať za cieľ polepšenie a duševné dobro vinníka. Pavol aspoň raz za

svojho života upotrebil túto hroznú moc: proti dvom rúhačom Hymeneovi a Alexandrovi. — Hlboký odpor Pavlov proti nemravnosti bol pochopiteľnou reakciou proti rozvráteniu pohlavnej morálky v antike, bol dedičstvom jeho výchovy. Ale odôvodnenie je u Pavla hlboko náboženské: Kresťanovo telo nie je už jeho voľným vlastníctvom, ale údom na tele Kristovom a nesmie byť znesvätené stykom s nevestkou.

Apoštola zamestnávala aj otázka súkromného p r á v a. Pavol nebol usrozumený s tým, aby v občianskych sporoch o imanie a česť sa šlo k pohanským úradom. Už i židia v diaspore mali štátom trpené vlastné súdnictvo. Pavol svoj zákaz odôvodňuje nielen občianskou vážnosťou Cirkvi navonok, ale vyššou sudcovskou dôstojnosťou kresťana[30] voči neveriacim ba i voči (odpadnutým) anjelom (2, 15), ktorá vyplýva z mystickej vospolnosti s Kristom. Na základe tejto vospolnosti bude mať kresťan účasť tak na kňazskom ako i na sudcovskom úrade Kristovom pri paruzii. Pavlova zásada vnútorného cirkevného súdnictva aj v súkromných sporoch sa čoskoro všeobecne uplatnila. Zriedka sa stávalo, že by kresťania sa boli žalovali pred pohanskými sudcami. Až po Konštantínovi, keď sa štát stal kresťanským, sa veci zmenily.

M a n ž e l s k ý p r o b l é m rieši Pavol nielen z prirodzeno-etického, ale zo svojho m y s t i c k o - p n e u m a t i c k é h o s t a n o v i s k a. Všetky veci posudzuje podľa ich vzťahu k tajnostnému telu Kristovmu a k náboženskému vospolnému životu. Manželstvo a panenstvo v jeho očiach nie sú protivy. Úcta voči obidvom plynie z toho istého prameňa: z tajomstva Kristovho. Manželstvo nie je v poradí hodnôt pod bezženstvom ako takým, ale len pod panenstvom. Panenstvo však je uskutočnené len tam, kde sa rozumie a zachováva ako obeta lásky pre najvyššie dobro, ako heroický čin náboženskej odovzdanosti z najvyššej čistoty vôle. Večný cieľ osobnosti je ten istý tak v panenskom ako manželskom stave. Manželstvo len vtedy sa dostáva na druhé miesto, ak je prevýšené vyššou hodnotou, a tou je nerozdelená odovzdanosť Bohu, „vacare Deo". Boh má na človeka vyšší nárok ako ktorákoľvek pozemská spoločnosť. Toto je Bohom darovaná, Boha milujúca a od pradávnych čias ako nádherný výkon vôle chválená čistota. Môže byť ako výnimka len prednosťou niekoľkých omilostených, ktorí majú obzvláštne povinnosti. V tom teda nieto podceňovania manželstva. Pavol nevraví, že človek bez manželstva stojí vyššie ako človek v manželstve. Môže sa stať, že v určitých prípadoch s hľadiska

obety a prínosu pre vospolný život človek žijúci v manželstve stojí mravne vyššie. Z povedaného vyplýva aj to, že dobré je aj občasné zrieknutie sa manželského styku, aby sa človek lepšie mohol venovať styku s Bohom. Pavol upotrebuje tu grécke slovo, že je to „mravne jemné" (kalós).[36] Zvláštne je, že tento muž i pri svojej mystickej výške je súčasne aj najväčším realistom: neľaká sa, nezatvára oči pred tvrdými skutočnosťami, vždy menuje dieťa pravým menom. Vidiac nezdravý, manželstvu nepriateľský asketizmus gréckych mystérií, pytagorejcov, orfikov, gnostikov, mladšej Stoy a židovských siekt (terapeutov a essenov), jednako neupadá do druhej krajnosti: že bezženstvo je od diabla, že len manželstvo je dobré. V liste Efezanom oslavuje manželstvo ako tajomstvo Kristovo, vyzdvihuje ho do pneumatickej oblasti; to je viac ako pokus stoikov, zduchovniť manželstvo. V podstate je predsa idea zásnub to najvyššie: ona dáva panenstvu ako duchovnému manželstvu s Kristom najhlbšie odôvodnenie. Augustín vraví: „Aj panenstvo má svoje svadobné radosti". I Kristus má nevestu, Cirkev, a jeho druhý príchod je slávnosť večnej svadby. Teda z tohto hľadiska Kristus musel ostať neženatý za svojho pozemského života. „Ako Ježiš, podobne ani Pavol nemôže mať ženy; miesto manželky vypĺňuje obec Kristova. Všetko nádherné a svätí, čo darúva manželstvo, sa mu otvára v apoštolskom povolaní vo vzťahu ku Kristovi a Cirkvi; žiarlivo a s láskou uchádza sa o svoju obec, opatruje a pestuje ju, bojuje za ňu a za Krista".[66] Museli by sme však násilne prekrúcať text, keby sme chceli popierať, že Apoštolove vývody nečerpajú obzvláštnu hybnú silu z myšlienky blížiacej sa premeny všetkých vecí. „Čas je skrátený. Tvárnosť sveta sa pomíňa". Tu ani reči nemôže byť o nepriateľstve proti manželstvu, keď uvážime, že ten istý muž napísal aj Ef 5, 28 (por. str. 428.) [(D 29)]. Teda Pavlovo oceňovanie panenstva nevyrastá z nejakých úžitkových úvah alebo z nejakej citovej chladnosti. Ako si vedel ceniť a ako vedel byť vďačný tento muž za hodnotu pravej ženskej lásky, za služby vrele cítiacej ženskej ruky! (Rim 16, 13.) Jeho pravým motívom je vyšší stupeň slobody srdca a ducha. Všetko tu spočíva na mystickom základe. Ako hlboko ovládala pohanská, protimanželská démonia celý pohlavný život antiky, ukazuje sa čoskoro po Pavlovi práve u jedného z jeho najvášnivejších žiakov v 2. storočí, u Marciona.[25] Marcion slepo nenávidel starozákonného „Boha stvoriteľa" a staval ho do nesmrteľnej protivy s „novým Bohom", s novozákonným Bohom vykupiteľom. Vravel, že „Boh

stvoriteľ" musí byť vyhladovaný zdržiavaním sa od manželstva, štrajkom rodenia. „Fabricator mundi est in diminutione — Staviteľ sveta vymiera", tak jasal. Keby bola zvíťazila ním založená proticirkev, ktorá istý čas vážne konkurovala katolíckej Cirkvi, bolo by to malo nedohľadné následky.

Povolanie ku kresťanstvu podľa Pavla nič nemení na sociálnom životnom stave kresťana. Kresťan je vnútorne slobodný voči týmto vonkajším veciam. Kresťanstvo chce zmeniť nie osobný stav, ale len smýšľanie. Zmena spoločenských pomerov potom nastane sama od seba. Túto zásadu uplatňuje Apoštol na najrozmanitejšie životné okolnosti. Si otrokom? Nuž krst nech ti nie je zámienkou, aby si sa oslobodil, ale aby si tým svedomitejšie plnil svoje povinnosti, vždy, pravda, s predpokladom, že nie je ohrozené tvoje kresťanstvo. Tento postoj je tým prekvapujúcejší, keďže práve vtedy zastávali rabíni náhľad, že Izraelita je hodný opovrhnutia, ak neupotrebí príležitosť, aby sa striasol otrockého stavu. (D 30) Si Židom? Nuž nesnaž sa sotrieť stopy svojho obrezania, čo sa dosť často stávalo, keď chceli navštevovať verejné kúpele a vyhnúť sa posmechu. Si neobrezaný? Nuž nedávaj sa obrezať! Vonkajšie okolnosti nemajú „v Kristovi" nijakého významu; nový človek — len na tom záleží. Žiješ v manželstve nábožensky miešanom so stránkou, ktorá ostala pohanskou? V tomto prípade manželský svä-zok nemá byť rozviazaný, „rozhodne nie z popudu kresťanskej stránky",[30] iba ak vtedy, keď je ohrozené jej kresťanstvo. Pavol sa tu odvoláva nie na apoštolské podanie, ale na vlastný vhľad do veci na základe ducha Kristovho: Tým, pravda, neláme zákon Kristov; lebo o takomto prípade sa v evanjeliu nehovorí. V budúcnosti bude nejeden takýto prípad. Duchom Božím vedená Cirkev musí mať možnosť, aj nové prípady riešiť v smysle Kristovho ducha. V takomto prípade nejde o sviatostné manželstvo, upevnené tajomstvom mystického spojenia s Kristom. V takomto prípade kresťan nemá mať menej voľnosti ako pohan. Apoštol ho vyhlasuje za voľného na základe svojej inšpirácie. Toto je to chýrne „Pavlovské privilégium", ktoré v misijných zemiach ešte dnes má význam.

Iná háklivá otázka, ktorú predložili Pavlovi, bola otázka obetného mäsa. Jeho jasné, premyslené stanovisko k tejto otázke je zas veľmi príznačné. Ide o vec, ktorá zasahuje do každodenného života, do spoločenského styku takmer každej rodiny. „Takmer všetko verejne na predaj ponúkané mäso bolo obetným mäsom".[39] Lebo i pohani zabíjali rituálne. Celé po-

hanské náboženstvo sa vyčerpávalo v náboženských zvykoch a vonkajších úkonoch. Každá možná rodinná príležitosť alebo štátna udalosť bola dôvodom na obety a obetnú hostinu. Mäso, ktoré sa nespotrebovalo pri obeti, zúžitkovala rodina alebo za lacný peniaz ho predali mäsiarom.* Za verejných slávností bývaly aj ľudové pohostenia. Keďže kresťania patrili poväčšine k chudobnejším ľudovým triedam, bolo by bývalo kruté zakázať im účasť na tom. „Kleistenes obetoval pri zasnúbení svojej dcéry 100 volov. Na oltároch Syrakúz obetovali za jeden sviatočný deň 450 volov. Livius spomína smierčie obety 300 býkov, 50 kôz a 40 väčších zvierat. Pri Kaligulovom nastúpení vlády obetovali za všeobecnej radosti v Ríme za sotva tri mesiace 160.000 zvierat".[54] To bol teda ustavičný prameň pochybností a obáv pre úzkostlivé svedomia. Mali vypovedať svojim odberateľom? Mali odmietnuť pozvania príbuzných a priateľov? Smeli sa z úradu alebo zo zdvorilosti zúčastniť na náboženskej obetnej hostine? Pavol ukazuje cestu z tohto ťažkého postavenia. Podľa neho jestvuje oblasť mravnej indiferencie, nakoľko ide o samé veci, ako napr. jedenie a pitie. V tom je kresťan celkom slobodný. Môže všetko jesť, čo sa predáva v jatke, bez obavy môže prijať pozvanie svojho pohanského priateľa na rodinnú hostinu. Lebo bohovia, ktorým bolo mäso obetované, nie sú bohovia, ale márne predstavy (modly). Ale keď sa tieto veci dotknú oblasti svedomia, vlastného alebo cudzieho, dostávajú mravný ráz. Keď verím v tieto márne predstavy, alebo keď niekto iný sa pohoršuje pre jedenie, vtedy jedenie nie je už dovolené, lebo to by porušovalo vernosť oproti vlastnému svedomiu alebo nežný ohľad na svedomie spolubrata. Ináč je to pravda s účasťou na obetných hodoch v kultiovej forme a v chrámoch. To nikdy nemôže byť neutrálnym úkonom, ale bolo by výrazom spoločenstva s démonmi, ktoré Pavol vidí pôsobiť za pohanským modloslužobníctvom. „Kto sedí pri obetnej hostine za ich stolom, vstupuje do ich kúzelných krážov",[30] stáva sa ich spolustolujúcim. To však nesmie urobiť ani jeden kresťan, do ktorého prichádza Kristus pri svätej večeri. Sbierka egyptských papyrusov z Oxyrynku má celý rad takýchto pozvánok, ktoré dobre osvetľujú vec[36] (D31):

*Na modernú náprotivu toho upozornil ma univ. prof. Dr. E. Krebs (Freiburg): Práve v najlepších jedálňach Japonska, ktoré sú v nádvoriach pohanských chrámov, podáva sa hosťom obetné mäso. Ani jeden kresťan sa nad tým nepozastavuje.

Pozvánka na obetnú hostinu (2. stor. po Kr.):

„Chairemon ťa pozýva k stolu na slávnostný hod pána Sarapida v Sarapidovej svätyni, zajtra 15. okolo 9. hodiny".

Pozvánka na svadbu (2. stor. po Kr.):

„Herias pozýva ťa na svadobnú hostinu svojich detí do svojho domu, zajtra 5. okolo 9. hodiny". (Ide tu o manželstvo medzi súrodencami, ktoré bolo v Egypte časté.)

Druhé pozvanie, na rodinnú hostinu, pri ktorej podávali aj obetné mäso, kresťan smel prijať, nie však pozvanie prvé. Tu zasa sa prejavuje duchovná sloboda bývalého farizeja v celej svojej ozajstnej veľkosti. Kým praapoštoli v Jeruzaleme sa ešte vždy úzkostlivo pridržiavali starých predpisov o jedlách, Pavol okrem antiochejského kruhu vôbec nedbal na ne, čo aj plne súhlasilo s duchom Ježišovým (Mt 15, 11; Mk 7, 15). „Viem a presvedčený som v Pánu Ježišovi, že nič nie je samo v sebe nečisté" (Rim 14, 14).

V 9. kapitole listu Pavol odrazu pretrhuje myšlienkový postup, neskoršie však zas nadväzuje na pretrhnutú nitku. Niektorí by mu chceli poprieť apoštolský úrad s tým odôvodnením, že nie je učeníkom od prvej chvíle, že nevidel Pána a že preto sa neopovažuje prijať nejakú vynáhradu od obcí. Toto pokladá Pavol za útok na najcitlivejšie miesto svojej cti. Nuž Damask nie je nič? Či dobrovoľné zrieknutie sa a ručná práca mu odoberajú apoštolskú dôstojnosť? Práve naopak, od Damasku má jedinečné služobné postavenie ako vyslanec Kristov. Apoštolom byť, to pre Pavla neznačí: dať sa od obcí obsluhovať a oslavovať, ešte menej sedieť na pokladoch Kristových, strieť svoj objav a potajomky tešiť sa zo svojho vykúpenia, ale ohlášať a neustále ohlášať bohatstvo, prekypujúce poznanie Krista, viesť jeho prúdiaci život všetkými orgánmi tela Kristovho, v ktorom každý je žilôčkou, ktorá len natoľko žije, nakoľko vyživuje iné. Toto apoštolské povolanie dostal bez vlastného pričinenia, ba proti vôli, keď ho Kristus „zachytil" v Damasku. Zložila sa naňho Ruka, a beda mu, keby sa jej chcel vymknúť ako kedysi Jonáš! Amos cítil túto nutnosť (3, 8): „Ak zareve lev, kto sa nezľakne? Ak prehovorí Jahve, kto sa nestane jeho prorokom?" Jeremiáš (20, 7) tiež opisuje tento zásah Boží a premoženie povolaného človeka: „Jahve, ty si ma zvábil, musel som ťa nasledovať. Schytil si ma a prevládol. Ak vravím: Nechcem viac myslieť naň, nechcem viac hovoriť v jeho mene: tu cítim v hrudi ako blčiaci plameň, nemôžem to vydržať, neznesiem to viac". Aj Pavol cítil túto „ťarchu Božiu", tento útok, tento hmat Ježišov po svo-

jom srdci: „Nutnosť spočíva na mne: Beda mi, keby som neohlášal evanjelium!" Ale je to i nevýslovne sladké nútenie, ktoré i pri všetkom utrpení zalieva ho pocitom šťastia. Z toho vyplýva jeho neslýchané apoštolské sebavedomie a cit pre česť. Kto sa ho tu dotkne, dotýka sa jeho zorničky. „Radšej by som zomrel, ako by mi mal niekto urvať túto moju slávu!" A z toho vyplýva jeho nový kresťanský pojem slobody: „Kde je Duch Pánov, tam je sloboda" (2 Kor 3, 17). V Pavlovi niet ani stopy po panovačnosti, ani stopy po „veľkostrážcovi pečate": „Nie ako by sme chceli ovládať vašu vieru, len spolupracujeme na vašej radosti" (2 Kor 1, 23). Evanjelium nie je svieracia kazajka. Každý sa má podľa svojho spôsobu vyvíjať pod miernym zákonom milosti. Tento zákon nepredstupuje pred človeka ako zákon mojžišovský zvonku a požadovačne (heteronomia), nepôsobí ani v imanentistickom smysle ako zákon vlastnej podstaty (Stoa), ani v smysle studeného pojmu povinnosti (Kantova autonomia). Nie je zrodený, ale pri novom zrodení vrodený. Pramení nie zo Sinai, ale zo Sionu a z Golgoty. Opravdivý kresťan ako úd tajnostného tela Kristovho stojí pod vedením Ducha Kristovho, svätého Pneuma; nepotrebuje vyčítať jeho vôľu z nejakého zákonníka, ale sám v sebe nosí zákon Kristov, je „ennomos Christu". (1 Kor 9, 21.)

Poriadok nebol najsilnejšou stránkou Korinťanov. To vidno z toho, že ich Apoštol karhá pre búrlivý ráz ich bohoslužobných shromaždení. Musely sa diať istotne až čudesné veci, keď i ženy zanedbávaly antickú úctu poradia pohlaví, odkladaly ohľad na vonkajšiu slušnosť, ktorého výrazom bol závoj a ujímaly sa slova, a keď nejaký charizmatik mohol zvolať: „Anathema Iesus!" Žena bez závoja zapierala svoje pohlavie, svoje sociálne postavenie, prejavovala neúctivosť oproti svätým anjelom, ktorí sú ochráncami a strážcami dobrých mravov, Bohom určeného poriadku pohlaví a úloh, ktoré sú vymeraně pohlaviam fyzickými a duševnými vlohami. Sú možné, pravda, i výnimky! To ukazuje Starý zákon v svojich veľkých ženských postavách, to ukazujú prorocky nadané dcéry „evanjelistu" Filipa, to ukazuje cirkevnodejinné poslanie takej svätej Kataríny zo Sieny. Cirkev, keď vylúčila ženy z úradného kňazstva a z hierarchie, bola si vedomá, že postupuje v duchu Kristovom. Avšak v osobných najvyšších záujmoch duše nieto pred Bohom rozdielu muža a ženy". (D 32)

Pracirkev najkrajší výraz svojej bratskej lásky našla v hode lásky. Ale tento hod lásky v Korinte už veľmi včas klesol

na výraz nesociálneho smýšľania. Tým došiel Pavol k srdcu prakresťanstva, k prameňu jeho sociálnej jednoty a sily, k žriedlu, z ktorého sa Cirkev ustavične obnovovala a z ktorého do všetkých údov tajnostného tela prúdil apoštolský duch. Eucharistia dávala veriacim záruku, že nebeský Pán býva prítomne medzi nimi ako ich neviditeľný vládca. Eucharistia bola i prameňom ich čistoty. Keď miestodržiteľ Plinius o jeden ľudský vek po Pavlovi chcel podľa svedeckých výpovedí krátko charakterizovať kresťanstvo, čo zdôraznil? Spoločnú účasť na „nevinnom hode" (cibus innocuus)! Naozaj, lepšie by ani nebol mohol označiť Ježišovo náboženstvo. A to spravil pohan! Časy, keď eucharistické srdce Cirkvi živo tlkotalo, boly časmi náboženskej výšky, povznášajúce a slávne časy, ako to 13. storočie, keď Tomáš vytvoril svoje hymny o prevelebnej Sviatosti. Boly to časy viery, veriacej vedy, prekvitajúcich reholí. Naproti tomu časy, keď tento pulz bol slabší a slabší, boly časy duchovného ochabnutia, vlažnosti, jansenistickej citovej studenosti, liberálnej duchovnej suchoty, osvietenského pochybovania, upadajúcej misionárskej horlivosti. Časy, keď veriaci len so strachom a zďaleka hľadeli na bohostánok, ako židia na ohnivý Sinai v púšti, boly časy duchovnej smrti: „Preto odumierajú toľkí medzi vami" (1 Kor 11, 30). Apoštolská duša je podľa slov Pia XI. „eucharisticky nábožná duša".

Vieme, ako si cenil a pestoval Pavol charizmy, ktoré vtedy pod tlakom žeravého očakávania druhého príchodu Kristovho rozpaľovaly srdcia v pohanstve zatvrdnuté a v židovstve vyschnuté. Ako „prejav Ducha a sily" boly veľmi nápomocné pri rozšírení kresťanstva. V svojich listoch vyratúva asi sedemadvadsať takýchto chariziem.[36] On sám ich mal všetky v hojnej miere. „V čom ste ukrátení oproti iným obciam?" pýta sa Korinťanov. „Neprejavily sa medzi vami dôkazy apoštolstva znameniami, zázrakmi a prejavmi sily?" Mnohí Korinťania sa takrečeno opájali svojim náboženským vzletom, cítili sa náboženskými nadľuďmi, v prepiatostiach hovorenia jazykmi hľadali vrchol dokonalosti. Pavol zreteľne rozlišuje pravú charizmu „daru reči", prejavivšiu sa po prvý raz v Turíčny sviatok ako výraz nesmiernej náboženskej zachytenosti Duchom Svätým, ktorý takrečeno plamennými potokmi sa vlieval až do emocionálnych hĺbok duše, od nepravého druhu „hovorenia jazykmi", vyrastajúceho z temnej oblasti podvedomia a iracionálna, ktorému ľahko podľahnú slabšie povahy. Tak to bolo asi aj v Korinte. Obracia sa proti preceňovaniu vecí čisto citových, kto-

rých pôvod ťažko kontrolovať, ktoré prichádzaly z hlbín podvedomia a ľahko mohly viesť k chorobným zjavom. Ukázal im preto „znamenitejšiu" cestu ako je cesta viery, nádeje a poznania. V svojom vznešenom hymne na lásku Božiu, ktorý je zaiste ozvenou toho, čo za bohoslužobných shromaždení v chvíľach najvyššej uchvátenosti prúdilo mu zo srdca, dáva nám klasický príklad prorockej reči. Tento hymnus je najvyšší vrchol novozákonných spisov, ktorý jediný dosahuje až výšku Ježišových slov; a k jeho výške sa neskoršie priblížil len jeden svätý: František z Assisi v svojom Speve o slnku. V Pavlovi blčal oheň, ktorý nebol z tohto sveta, ktorý sám Syn Boží zapálil z plamenného mora trinitárneho života (Lk 12, 49). Najvyššia vášeň, ktorá naplňovala celé jeho bytie, bola: oboznámiť všetkých ľudí so všeobecnou vykupiteľskou láskou Kristovou a zapáliť svet láskou Kristovou. Za mladších rokov možno túžil byť raz človekom i pre seba samého, mať súkromné ciele, záujmy a radosti. Ale takéto ľudské hnutia už dávno zhorely na popol v ohni pred Damaskom. Podľa tejto obetavej lásky meria každý iný výkon a pokladá ho za malicherný, za smetisko sebeckých záujmov. Keby hovoril jazykmi ľudí i anjelov, nemal by však lásky, ponášal by sa len na kňaza Kybely, ktorý zvoní hrkálkou, bije po tympane a mácha cymbalom. A keby mal zázračnú vieru, ktorá hory prenáša, aby mohol naložiť Pelion na Osa, a keby porozdával všetkých svojich sedem slivák, svoj drobný majetok, svoje pergameny a svätě Písmo, ktoré mu boly zo všetkého najmilšie, ba keby sa dal v Nerónovom cirku spáliť ako živá fakľa alebo dobrovoľne ako cynik Peregrinus Proteus na hŕbe dreva, — ale všetko len zo sebeckej horlivosti, tak by to nebolo nič. Pozná len jednu vec, ktorá je hodna života, vynaloženia celého sveta: zodrať sa a stráviť v službe najvyššej lásky, ktorej symbolom je kríž a prebodnuté srdce Syna Božieho. Takáto láska nehľadá seba, je nesmierne odlišná od každej lásky, ktorá v milovaní sama sa chce požívať. Táto láska má rozmanité podoby. Vie každú individualitu vsať do seba, pretvoriť, preniknúť ju. Ale nechce všetko hodiť do jedinej taviacej nádoby. Pavol nebol učeník lásky, ktorý spočíval na prsiach pozemského Ježiša. Jeho povaha nebola prítulná ako Jánova. Jeho láska bola služba idei, ktorá stravuje človeka až do ostatnej kvapky krvi. Ale v najhlbšej podstate je to jedno, či Pavol vraví: „Ukrižovaný som s Kristom, ktorý ma miloval a obetoval sa za mňa", alebo či Ján vraví: „Milujme Boha, lebo on nás prv miloval". (D 25)

Nik, ani najväčší básnik by nebol mohol nakresliť tento obraz lásky, keby nebol mal pred očami živý praobraz: láskyplnú postavu Ježišovu![19] Teda veľpieseň lásky je zas dôkazom, ako dôverne bol Pavol oboznámený tak s vonkajším zjavom ako i duchovným rázom Pánovým. A na základe svojho chápania povolania, ktoré odpozoroval od svojho Majstra, bol aj oprávnený opakovať za ním príkaz lásky. „Spievajte Pánovi novú pieseň!" Pavol ju zaspieval a tým vštepil do kresťanskej etiky príkaz lásky ako uživujúci princíp. Kresťanský život je odvtedy podstatne „imitatio Christi — nasledovanie Krista", nie v smysle otrockého napodobňovania, ale v smysle ustavičného hľadenia na postavu Ježišovu a účinkovania podľa jeho smýšľania, v láske až k tomu najvernejšiemu nasledovaniu, aké vidíme v živote sv. Františka z Assisi. Tým dalo kresťanstvo ľudstvu novú dušu. A táto duša po prvý raz otvára svoje čisté oko v naivnom umení katakomb. O osemsto rokov — podivuhodný dozvuk a víťazstvo kresťanstva v islame! — zas mal zaznieť tento spev v srdci islamskej ženy, Rabie al Adaviya, svätice, ktorá orientálnou názornosťou predstupovala pred ľud s vrcom na vodu a fakľou v ruke, naznačujúc, že fakľou chce zapáliť nebo a vodou vyhasiť peklo, „aby ľudia milovali Boha len pre Boha samého".

Teda eucharistický myšlienkový prúd Apoštolov krúži vôkol dvoch pólov: večere Pánovej a nadprirodzenej lásky k Bohu, ktorá sa živí z toho prameňa. Všetko ostatné sa predstavuje len ako predohra a dohra. Preto by sme mohli prvý list Korinťanom nazvať aj eucharistickým dokumentom apoštolského obdobia. Ale to nie je ešte ostatné a najhlbšie v kresťanskom živote. Keď muž ako Pavol hovorí, či o veciach najkaždodennejších alebo najvzdialenejších, vždy hovorí o svojom najtajnejšom tajomstve, o svätom P n e u m a, ako ten indický boží muž, ktorý po hodinovom rozhovore na otázku, prečo už nehovorí o Bohu, odpovedal: „Nuž či nepočujete? Veď celý čas o ňom hovorím!" Keď Pavol hovorí o eucharistii, o charizmách, o láske, všetko sa ligoce v svetle tohto „Ducha" a všetko sa stáva jeho odzrkadľovaním a vyžiarovaním ako žiarenie kvapky rosy v kališku kvetu. „Veľpieseň lásky je súčasne i najúchvatnejšie, čo povedal Pavol o Duchu Svätom ako základnej sile náboženskomravného života, ako o Božej moci, ktorá prevláda svet".[19] „Pán je Duch", vraví Pavol, — „Boh je láska", vraví Ján; a obidvaja povedali vlastne to isté. Nie extáza, nie vytrženia, ba ani nie Duchom vnuknutá prorocká reč je primárne v kresťanstve, ale

imanie Ducha Svätého. Duch Svätý spôsobuje vieru: „Nik nemôže povedať: Ježiš je Pán, iba ak v Duchu Svätom". On je usporiadajúci princíp v mnohočlennom organizme Cirkvi, páska jednoty v rozmanitosti jej úkonov. A Pavol dáva i zreteľný rozoznávajúci znak na rozlíšenie tohto Ducha od duchov hlbín: Duch Svätý je Ježišov Duch, je neodlučiteľný od Ježiša, nikdy mu nemôže protirečiť. Na rozlišovanie duchov dáva Pavol pravidlo: Všetko, čo súhlasí s Ježišom, čo podporuje poznanie Ježiša a lásku k Ježišovi, je od Ducha Svätého; čo však odvádza od Ježiša, čo sa mu rúha alebo ho popiera, nie je od neho. Keďže však Kristus a Cirkev sú nerozlučiteľná jednota, platí aj toto: Všetko, čo podporuje dobro obce, ducha vospolnosti, je účinok Ducha Svätého; čo však vyvoláva rozčesnutie, škriepky, žiarlivosť a kult osôb, vôbec čo má negatívne účinky, je účinok zlého ducha (por. Prat[30] a [D 20]).

Najťažšia časť kresťanskej náuky pre Grékov bolo v z k r i e s e n i e mŕ t v y c h. Pavol to už skúsil v Aténach, keď poslucháči pri tomto slove sa rozosmiali. Neskoršie ešte raz to mal skúsiť pred prokurátorom Festom. Preto napokon rozvíja svoju veľkú teologiu o zmŕtvychvstaní. Vôkol troch dejov sa pohybuje posolstvo spásy, vôkol troch čepov sa krútia podľa Pavla svetové dejiny, a to sú: smrť, zmŕtvychvstanie a druhý príchod Kristov. Pavol ešte raz opakuje hlavné dôkazy, ktoré Korinťania už poznajú z jeho ústnej kázne. Aj praapoštoli postavili kríž a zmŕtvychvstanie do stredu svojho ohlášania a poznali súvis medzi zmŕtvychvstaním Kristovým a našim vzkriesením. Pavol však premyslel tieto skutočnosti spásy v celej hĺbke a zdôvodnil ich význam pre našu spásu. „Ak mŕtvi nevstanú, vtedy ani Kristus nevstal zmŕtvych". Kde je tu logický spoj? Kristus čokoľvek urobil, urobil pre našu spásu. Jeho zmŕtvychvstanie je završením a korunovaním jeho spasiteľnej smrti, ktorú podstúpil za nás. Bez toho zmŕtvychvstania Ježišov kríž a obetná smrť by boly neúčinné a nedokončené. Tento čin Otcovej sily, ktorú preukázal na Synovi, je v Pavlových očiach nepodvrátiteľným dôkazom, že Ježiš je prinášateľom a kráľom kráľovstva Božieho, že sila nového eonu sa už započala a účinkuje. Odôvodnenie, ktoré dá neskoršie v liste Rimanom (hlava 6 a 8) je zas vonkoncom mysticko-pavlovské. Sväté Pneuma je princíp, ktorý spôsobuje život. Imanim Ducha majú všetci kresťania účasť na smrti, zmŕtvychvstaní a budúcej sláve Kristovej. Začlenenie do mystického tela Kristovho každému kresťanovi zaisťuje budúce zmŕtvychvstanie. Zmŕtvychvstanie Kristovo je počiatok

nového eonu, druhý príchod Kristov jeho zavŕšenie. Kristova smrť a jeho zmŕtvychvstanie sú nielen skutočnosti spásy, ktoré veríme, ale i spasiteľné sily, ktoré zasahujú do života každého, kto verí v Krista. Každý kresťan je naddejinným spôsobom vtiahnutý do smrti Kristovej a do jeho zmŕtvychvstania. — Napokon prekladá Pavol osvieteným a jednako tak poverčivým Korinťanom hodne drastický dôkaz ad hominem. V Korinte sa stávalo, že niektorí sa dávali ešte raz pokrstiť ako by zastupiteľsky za svojich príbuzných, ktorí zomreli v pohanstve. Popierať zmŕtvychvstanie a jednako zasväcovať telo krstom pre nesmrteľnosť — ako to možno spojiť? Kto teda popiera zmŕtvychvstanie, nepozná silu svätého Pneuma a dosah krstu, pozbavuje kresťanskú vieru celého jej obsahu, vyhlasuje kresťanskú nádej za klamnú a predstavuje apoštolov ako falošných svedkov Božích. Ak je kresťanská viera len myšlienková pavučina bláznov, vtedy márne a daromné je i každé sebapremáhanie, každý šľachetný rozlet srdca; život apoštolov, ktorý je každodenným umieraním, bol by nesmysel, a pravdu by malo okrídlené slovo: „Jedzme a pime, lebo zajtra pomrieme". Teda zmŕtvychvstanie môže popierať len ten, kto „vonkoncom nepozná Boha". (D 34)

Poslednú pochybnosť Korinťanov, totiž nepredstaviteľnosť zmŕtvychvstania, podvracia Pavol úvahou, že naše pozemské telo prejde hlbokosiahajúcou zmenou, ako životné semeno, ktorého skrytý život vyrazí z vonkajšieho obalu len vtedy, keď smrť a zhnitie roztrhnú šupinku. Nadprirodzený životný zárodok, ktorý je vložený do nás krstom, podľa individuality každého pokrsteného sa rozvinie v rozmanité stupne spodobnenia s osláveným telom Kristovým. V troch listoch (1 Sol, 1 Kor, Rim) odhaľuje Pavol závoj s tohto tajomstva rozmanitými argumentmi, ale vždy rovnakou triumfujúcou istotou.[36]

Zmŕtvychvstanie sa podľa toho odohrá asi v dvoch fázach: prvá je zmŕtvychvstanie tých, „čo usnuli v Kristovi", ktorí súc v imaní svätého Pneuma majú prvé právo („zálohu") na oslávenie, a druhá je zmŕtvychvstanie ostatného ľudstva, keď Kristus kráľ premôže všetky Bohu nepriateľské sily a konečne i „ostatného nepriateľa", smrť.[61] To je zavŕšenie nového eonu, ktorý v zárodku sa už započal zmŕtvychvstaním Kristovým. S tohto najvzdialenejšieho horizontu vývoja sveta vidí Pavol žiariť tajnostné slovo na bránach, ktoré vedú do hlbín večnosti: „Aby Boh bol všetko vo všetkom!" (Por. Ef 1, 23; Kol 1, 16—20.)

Mohutnou víťaznou fanfárou zaklučuje myšlienkový po-

chod: „Smrť je pohltnutá vo víťazstve! Smrť, kde je tvoje víťazstvo? Smrť, kde je tvoj osteň?" Odkedy Kristus vstal z mŕtvych a vlial na nás Ducha Svätého, je smrť ako včela, ktorá stráca svoje žihadlo, keď ho použije.

Timotej medzitým asi došiel do Korintu. Pavol sa obáva, že pre svoju mladosť a ako jeho vyslanec v háklivej veci mohol by byť vystavený urážkam. Preto prosí, aby ho milo prijali a dali mu bezpečný sprievod. On sám mieni do Turíc ostať ešte v Efeze a dovtedy ho tam čaká. Na májové slávnosti k pocte bohyne Artemis pripravoval širokú kresťanskú protipropagandu: „Otvorily sa mi veľké dvere, ale veľa je protivníkov".

Mohutný list je hotový. Pavol si ho ešte raz dáva prečítať. Potom berie pero z rúk Sostenových: „Tento pozdrav píšem vlastnoručne, ja, Pavol. Ak niekto nemiluje Pána Ježiša, nech je Anatema (vydaný súdu Božiemu). Marana ta" Takto zvolá i obec, keď po svätom bratskom bozku prečítajú list.

Keď si ešte raz sprítomníme myšlienkové bohatstvo prvého listu Korinťanom, musíme chváliť Boha, ktorý i zlo vie obrátiť na dobro! Či sa nevyplatila prehojne mrzutosť a zlosť, ktorú mal Pavol s Korinťanmi? Bol by vôbec napísal tieto nádherné, pre teologiu všetkých storočí základné kapitoly, bol by zapel svoju veľpieseň na lásku bez omylov a zmätkov v Korinte? Pavol stojí pred nami v tomto liste v celej svojej veľkosti: ako vrúcny mystik Krista a súčasne i človek skutočnosti. Ako taký veľmi jasne mohol vidieť mravné nedostatky svojich obcí. Ako mystik však nikdy sa nestráca v abstraktných diaľavách. Za hlavnú povinnosť vždy pokladá mravnú životosprávu svojich duchovných dietok. Kto sa však pohoršuje nad skutočnosťou prakresťanského obecného života v Korinte a na pohoršeniach, ktoré časom zachvejú Cirkvou Božou, nech pozná najsamprv zradcu v svojom vlastnom srdci, nech si dá vysvetliť od Pavla dvojaký zákon našej prirodzenosti, dvojitú životnú formu nášho života, a nech sa rozpamätá na to, na čo už Wernle právom upozornil: „Pavol pracuje tu na výchove más, ktoré musí najsamprv vyzdvihnúť z biedy a špiny na výšku evanjelia. Veľká časť jeho práce sa vyčerpávala v tom, aby priviedol svojich ľudí ta, kde Ježiš už našiel svojich učeníkov".

44. „VEĽKÁ JE EFEZSKÁ DIANA"

Skt 19, 23—40.

Tragiku si nemožno odmyslieť zo života svätých. Tragika musí „napĺňovať každý život, ktorý chce byť veľkým a významným". Nuž môže nás to zadiviť, že život veľkého Apoštola je priamo preplnený tragikou? K tragike v živote svätých patrí, že spoluúčinkujú v ňom prvky božské a ľudské, osudové a osobné. Ale koľko popudov a zápletiek vyšlo aj zo samého Pavla, z jeho charakteru a temperamentu! Vieme, že žila v ňom akási vrodená nespokojnosť. Nevedel sa dlhšie zdržať na jednom mieste. Snaha, dokonale vyplniť svoj život, hnala ho ustavične ďalej. Nesmierne si rozšíril svoju úlohu. To je znak jeho veľkého srdca. Ale i najsvätejší a najlepší siahnu niekedy pomimo vo voľbe prostriedkov alebo nezbadajú hneď, kde je ich ozajstná výhoda. Okrem tejto tragiky veľkých duší jestvuje aj „tragika viny a slabosti. Pavol vedel, že toto dvoje mu nehrozí".[17]

Sme v máji roku 57. Pavol sa práve vrátil z krátkej cesty do Korintu, ako to niektorí pripúšťajú. Jeho návrat padol, tak sa zdá, do doby veľkých májových slávností efezských, ktoré každé štyri roky menily mesto na obrovský jarmok a bachanál bez páru, odohrávajúci sa vôkol prekrásneho chrámu bohyne Artemis. Jej bol zasvätený mesiac máj. Celý kraj a záhrady predmestí až hore k výšinám Piona a Koresa ovplývaly najbujnejším kvetenstvom. Zo všetkých pobrežných miest, ostrovov a z maloázijského zázemia sa sišiel svet uctiť veľkú bohyňu a poriadne sa vybúriť. Byty už mesiace vopred mali prenajaté hostia a cudzinci. Za dňa obety, maskové sprievody, preteky a procesie, v noci za svitu hviezd tance a serenády. Hlavné vedenie mal výbor desiatich občanov, ktorý znášal aj výlohy. Prekvapuje nás, že každé štyri roky sa našlo desať takýchto milionárov. Ale efezskí obchodníci boli nesmierne bohatí, a vyznačenie, byť medzi „áziarchmi", ako ich volali, bolo dostatočným lákadlom a odmenou. Efez hrdo sa nazýval Neoko-

rom (strážca kultu) bohyne Artemis. O týchto slávnostiach máme aj písomný dokument. V zrúcaninách Efezu sa našiel na bielej mramorovej tabuli dekrét tohto obsahu: „Keďže, ako známo, nielen u Efezanov, ale v celom Grécku sú zasvätené bohyni Artemis chrámy a miesta, obrazy a oltáre... a keďže okrem toho na dôkaz úcty pomenovaný bol podľa nej mesiac, ktorý u nás voláme Artemizion..., uvážiac ďalej, že sa sluší, aby celý mesiac, ktorý nosí to božské meno, zachovávaný bol ako svätý a bohyni zasvätený, rozhodol sa efezský ľud, že týmto dekrétom usporiada jej kult. Celý mesiac Artemizion má byť po všetky dni svätý. Cez celý mesiac treba vydržiavať slávnosti, panegyriky, sväté podniky. Naše mesto získa tým nový lesk a nový rozkvet na všetky časy" (Corp. Inscript. Graec. II 2954). Tieto hry sa volaly Ephesia, Artemisia, Oecumenica.

Pavol vedel zo skúsenosti, že masový prítok na májové slávnosti podporí aj rozšírenie jeho ideí a chcel to využiť pre kresťanskú propagandu. V svojom idealizme, ktorý ho zvádzal niekedy k tomu, že primálo hľadel na skutočnú situáciu, na obchodné záujmy ľudí, aké v skutočnosti sú, nezbadal, že jeho hlavnými protivníkmi sú vlastne nie opovrhované zamestnanectvo v chráme bohyne Artemis, spustlé kňazstvo a celá tá sberba eunuchov a chrámových nevestok, mágovia, komedianti, flautisti, veštci a astrologovia, ale občiansky obchodný svet, kupci, predovšetkým cech umeleckých remeselníkov a zlatníkov, drobní obchodníci a kupci s devocionáliami, ktorým šlo len o vlastný mešec a ktorí ináč vôbec sa nestarali o bohyňu. Búrka prišla so strany, s ktorej ju Pavol netušil.

Autodafé, ktoré Pavol vyvolal alebo aspoň podporil nedávno na spálenie kúzelníckych kníh, nebolo bez následkov na predaj efezského literárneho braku. A keď uvážime, že neúnavnou činnosťou Apoštola a jeho spolupracovníkov povstaly vo všetkých susedných mestách Malej Ázie a po ostrovoch významné kresťanské obce, ktoré včuľ už neprídu na slávnosť, ba možno aj iných odvedú od nej, nuž pochopíme, že slávnosť tento rok vykazovala badateľný úbytok návštevníkov a veľmi slabé obchody. Najväčšmi to pocítilo remeslo zlatníkov. Cestujúci, ktorí sa vracali z Efezu domov, obyčajne brávali sebe a svojim nejakú pamiatku, pozlátenú alebo postriebrenú Artemis, obraz jej chrámu, ktorý bolo možno nosiť ako amulet proti každému zlu. Takto dávala bohyňa domorodému umeleckému remeslu chlieb a prácu. Súvis medzi zlými obchodmi a Pavlovou kázňou ľahko si sostavili. D e m e t r i u s, ktorý možno i sám zamestnával v svo-

jich dielňach veľa kresličov a cizelérov, ktorí robili z hliny, olova, striebra a zlata sošky, kostolíky a výklenočky s obrazom bohyne, ktorý, vraj, spadol s neba, stal sa rečníkom svojich cechových druhov a robotníkov. Musíme si uvedomiť, že Efez bol vtedy obcou, do ktorej už dávno prenikly isté socialistické myšlienky. Podnikatelia museli pri zlých obchodoch prepustiť veľa robotníctva alebo znížiť mzdy. Demetrius vyzýva ako moderný odborový tajomník robotníkov k štrajku, vie však veľmi obratne obrátiť hnev robotníctva proti Pavlovi a proti mladému kresťanstvu.

Tisíce postávajúcich robotníkov a desaťtisíce zvedavých a na škandály strichnucích cudzincov boly vhodným predmetom štvavej činnosti obratného Demetria. Náboženské staré mesto vôkol Artemizia s nespočetnými jarmočnými búdami čoskoro sa zmenilo na rozrušené mravenisko. Demetrius vystúpil na veľkú terasu pred chrámom, s ktorej príšerne žiarila schránka s obrovskou modlou, a prehovoril k zástupu: „Mužovia, viete, že celý náš blahobyt plynie z remesla. Teraz však vidíte a čujete, ako tento Pavol, ktorý káže, že nieto rukami spravených bohov, prehovoril a odvrátil veľa národa nielen v Efeze, ale v celej provincii Ázii". Celá reč bola obratným pospletaním ziskuchtivosti a náboženských pudov, lokálneho patriotizmu a povery: „Ale nielen nášmu zamestnaniu hrozí poškodenie; aj svätyňa veľkej bohyne Artemis bude opovrhovaná, ba zanikne i ona sama a jej velebnosť, ktorú predsa uctieva a ktorej sa klania celá Ázia a celý okruh zemský".

Vravieva sa, že chlebové otázky zbystrujú oči. Tuná aspoň to naozaj bolo tak. Prvé robotnícke shromaždenie, o ktorom hovorí biblia, už videlo hroziacu budúcnosť. Bola síce ešte hodne ďaleko, ale skutočne tak sa stalo, ako povedal Demetrius. Obavy zlatníkov neboly bez dôvodu. Len ich bojovné metódy neboly správne. Čo to malo za smysel, že ako blázni búchali nohami, búrili sa a celé hodiny pokrikovali: „Veľká je efezská Artemis!" Napokon odznelo heslo: „Do divadla! Do divadla! Pavla pred ľudový súd! Pavla pred levov!" Ako na daný znak sa valil divý zástup z chrámovej oblasti cez židovskú štvrť, kde bývali Aquila a Priscila, k divadlu vo vnútornom meste. Polokruhové hľadisko divadla, ktorého sedadlá vystupovaly po svahoch Pionu a maly výhľad na otvorené more, mohlo pojať asi 25.000 osôb. Nezúčastnení chodci, slávnostní pútnici, ktorí nevedeli, o čo ide, personál obchodov, hostincov a bánk na Agore — to všetko sa rútilo s davom. Vážni mužovia vychádzali z Celzo-

vej bibliotéky, mladí ľudia zo stadia, z gymnázií, kúpeľov a ihrísk; všetkých strhla záplava a odrazu sa našli vo veľkom kamennom polkruhu pred mohutnou javiskovou stenou. Oslepujúco biele sochy bohov a bohýň, hérosov a cisárov nemo hľadely na hučiaci zástup. Hore na javisku stáli ako obžalovaní zločinci, bledí a chvejúc sa, krvácajúc z otvorených rán, Gajus a Aristarch, dvaja macedónski priatelia a spolupracovníci Pavlovi, ktorých sberba cestou poznala a privliekla so sebou. Možné je aj to, že zaútočili i na dom Aquilu a Priscily, zbili týchto dvoch poriadnych ľudkov a priviedli ich so sebou. Pravdepodobnejšie je, že títo sa dobrovoľne obetovali a šli, aby utíšili zúrivosť ľudu. Pavol povďačne im vystavuje vysvedčenie: „Pozdravte mi Aquilu a Priscilu, mojich pomocníkov v Kristu Ježišovi, ktorí vlastný krk nastavili za môj život".

Pavol zaiste preto ušiel smrti, že ako účinkom vyššieho vedenia nebol doma. Zaiste bol v Tyranovej posluchárni a nič netušiac prednášal.[56] Hučanie zástupu preniklo až k nemu do vnútorného dvora gymnázia. Zaiste na chvíľu zastal a započúval sa. A tu už aj prinášali niekoľkí učeníci zvesť, že zástup žiada proti nemu ľudový súd, že Gajus a Aristach sú v nebezpečenstve života. Pavol, ako rímsky občan, chce ísť do divadla, chce sa sám vydať a oslobodiť svojich priateľov. Vie síce, že občianske právo ho neochráni proti zúrivosti rozbesneného davu. V tejto chvíli však neradí sa svojej hlavy, ale len svojho srdca, a toto srdce túži po martýriu. Učeníci ho zadržali, zatarasili mu východ. Tu prišla nová zpráva. Niekoľkí známi Aziarchovia mu odkázali, aby radšej nechodil (verš 31), lebo to by veci len skomplikovalo. Títo Aziarchovia, ktorí boli súčasne hlavnými dozorcami provincie pre kult cisára a slávnostné hry, mali i kľúče ku klietkam divých zvierat. Sberbe vlastne nešlo o iné, ako vidieť krvavé divadlá, boje, gladiátorov a numidských levov v aréne.[50]

V divadle medzitým nastala trma-vrma. Demetrius už neovládal situáciu. Sberba privliekla zo židovskej štvrti aj množstvo nenávidených židov. Predstavení židov sa obávali, že budú zapletení do vzbury proti kresťanom, a preto tiež prišli do divadla. Do popredia potisli jedného zo svojich, istého A l e x a n d r a, zúrivého nepriateľa Pavlovho. Tento mal vysvetliť shromaždeniu, že Pavol nie je z nich, že je odpadlík a vyvrženec. Keďže ešte váha, vyťahujú ho na javisko. Včuľ musí hovoriť. Kýva rukou. Tu ktosi kričí zo zástupu: „Žid! Žid!" Celé divadlo kričí to za ním a zas hrmí ako morský príboj frenetický rev más proti mramorovému zábradliu proscénia: „Veľká je efezská

Artemis!" Lukáš jemnou iróniou pripomína tu charakteristický rys davovej duše: „Väčšina národa vôbec nevedela, načo sa vlastne sišli". Ľudia z Efezu podľahli masovej sugescii,[17] ktorá je taká častá v dejinách ľudstva. Pavol to skúsil viac ako raz a ešte to bude musieť skúsiť v Jeruzaleme.

Mestský kancelár, prvý úradník mesta, ktorého úradné označenie sa nám zachovalo v dekrétoch, nápisoch a minciach, je dobrý psychológ a znalec ľudí. Na šťastie nie je demagog, ale svojej zodpovednosti vedomý úradník. Vie zo zápasov zvierat, že keď je zver do únavy uštvaná, vtedy jej možno dať konečný úder. Preto nechal ľud, aby sa za celé dve hodiny ukričal do únavy. Len čo sila hlasu čoraz väčšmi upadá, vystupuje dvermi v proscéniu a spokojne a pevne pozerá na tíchnuce more ako skúsený riaditeľ shromaždení. Jeho pokoj imponuje. Vedomie ľudskej dôstojnosti sa pomaly vracia. Nasledujú minúty mlčania, ktoré pôsobia ako prestávka spamätania sa. Vášnivosť zástupu sa konečne rozbija na skalopevnej striezlivosti mestského kancelára: „Nejde tu o náboženstvo. Vážnosť bohyne je nedotknutá. Nestala sa svätokrádež alebo rúhanie. Ide teda len o hospodársku otázku, o civilnú žalobu pre poškodenie obchodu. Efez je a ostane Neokorom bohyne Artemis. Ak Demetrius a jeho cechoví druhovia môžu odôvodniť svoju žalobu, nuž nech sa obrátia na súdy. Ak máte nejakú inú verejnú žalobu, tak je tu na to zákonité ľudové shromaždenie. Ale takými udalosťami, aké sme tu dnes zažili, je ohrozená česť, vážnosť a právo nášho mesta". To bola múdra reč. Ľud sa prebral z opojenia a hanbil sa sám seba. Stačil kancelárov pokyn a bolo po shromaždení. Ľudia zmúdreli. Vzbura sa vybúrila. Ostaly však dve heslá: „Veľká je Artemis!" — „Veľký je Ježiš Kristus!" O týchto heslách rozhodne budúcnosť.

Čiže bol tento Pavol útočník a prevratník! Najprv zaútočil na mojžišovský zákon a obral jeruzalemský chrám o jeho konečnú platnosť. A teraz prikladá sekeru na svätyňu bohyne Artemis a tým vonkoncom na koreň pohanstva. Zlatník z Efezu správne tušil. Kde je dnes Artemis? Kde je jej chrám? Jej veleba zašla a s ňou celý jeden spoločenský poriadok a prežitá kultúra. Ježiš zvíťazil nad bohyňou Artemis i kultom cisárov a všetkou pohanskou obchodnou nábožnosťou. A Efez vymenil slávu bohyne Artemis za vyššiu, dvojitú slávu: za slávu svojej kresťanskej obce, že založená bola najväčším učeníkom Ježišovým, a za druhú slávu, že má hrob iného nemenej chýrneho apoštola. V Efeze napísal neskoršie Ján v malej uličke kres-

ťanskej štvrti svoje evanjelium a svoje listy: „Toto je víťazstvo, ktoré premáha svet, naša viera!" Kamenná platňa stred zrúcanín Jánovej baziliky, ktorú vybudoval cisár Justinián, ešte dnes označuje miesto apoštolovho hrobu s Konfesiou a dierou, z ktorej, vraj, (podľa Simeona Metafrasta) každoročne v máji vystupoval zázračný uzdravujúci prach, akási manna. Legenda rozpráva, že apoštola pochovali s jeho evanjeliom na prsiach. Nábožným pútnikom sa zdalo, že cez kameň počujú biť srdce veľkého učeníka lásky. -- Od spomienky na Pavla a Jána nemožno oddeliť spomienku na iného ozaj apoštolského muža: na Ignáca z Antiochie, ktorý na svojej ostatnej ceste utrpenia a slávy, oddychujúc v Smyrne, prijal návštevu efezského vyslanectva, ktoré bolo složené z biskupa mesta, Onezima, diakona Bura a veriacich Kroka, Eupla a Frontona. Z jeho ďakovného listu Efezanom znie vznešená chvála ich cirkvi. Ako hlavné miesta rímskej provincie Ázie mal Efez i napotom občianske i duchovné súdnictvo takmer nad všetkými krajmi Malej Ázie, ktoré so svojimi sufragánnymi biskupmi stály pod metropolitom mesta Efez, ktorého svätili za prítomnosti všetkých biskupov Ázie. A nemenej ako deväť cirkevných shromaždení videlo toto mesto v svojich múroch. Ešte raz, r. 431, dosiahol Efez náboženský vrchol: veľkým koncilom, na ktorom konečnou platnosťou zvíťazilo uctievanie Márie ako Matky Božej proti Nestoriovi, na ktorom výraz Dei Genetrix prešiel do kresťanského rečového pokladu a položené boly základy dogmy o spojení dvoch prirodzeností v osobe Kristovej. Tým založené bolo budúce dielo kresťanskej kultúry. Bol to nádherný začiatok. Ale už o 18 rokov (449) sa počína splňovať ľudskou vinou tragický osud tohto mesta. Efez sa smutne preslávil tým, že bol javiskom tzv. „lúpežníckej synody" (ako ju nazval Leo Veľký), na ktorej sa náboženské boje medzi rozvadenými, zfanatizovanými hordami mníchov a heretickými biskupmi zvrhly v surovú bitku. V 6. storočí dostal náboženský ľudový život ostatný popud úctou „Sedmispáčov", mladíkov, ktorí za prenasledovania ušli do podzemných jaskýň Pionu a za cisára Teodozia sa zas zázračne poprebúdzali a ktorých katakomby ešte dnes okúzľujú. V 7. storočí začala nová moc, islam, plniť hroziace upozornenie apoštolovo svojím vpádom do siedmych cirkví Apokalypsy. Staré vážené biskupské stolice upadly do najväčšej biedy. R. 1403 stalo sa slávne mesto obeťou mongolských hord Tamerlanových a dnes pod bezprikladným utlačaním Turkov žije v Malej Ázii len hŕstka kresťanov. Hrozná tragika spočíva v troch

za sebou nasledujúcich heslách: „Veľká je Artemis!" — „Veľký je Ježiš Kristus!" — „Veľký je Alah a jeho prorok!" A dnes? Dnes aj Alah musel vystúpiť, dnes zmizol aj polmesiac.

Ľudské uvažovanie mohlo by postaviť otázku: Prečo stratil Kristus všetko to, čo Pavol a Ján tu vybudovali? Odpoveď je jedna z najotriasajúcejších náuk dejín. Ľudský hovoriac, je to veľká tragika kresťanstva, že jeho najväčší nepriatelia vždy mu vyrastajú z vlastných radov. Tak bol Pavol svojimi židokresťanskými bratmi ako tá zver uštvaný na smrť, tak vláčili jeho ohnivého ctiteľa Jána Zlatoústeho rivalizujúci biskupi a mnísi po soľných stepách Malej Ázie. Viera im už nebola vecou srdca ako u Pavla. Za politizujúcich teologov a teologizujúcich cisárov Východu stala sa vecou ríšskej politiky. Preto stratilo kresťanstvo Východu svoju silu, ktorú predtým prejavovalo takým nádherným spôsobom. Čo pomôžu všetky mŕtve pergameny svätých Písiem, všetky pozostatky svätých mučeníkov, všetky krásne legendy, všetok divotvorný prach, všetky cisárovnou Helenou utkané šaty, keď vymizol duch? Všetky naše vonkajšie zákroky a zvyky, ak sú bez ducha Kristovho, nemajú väčšieho účinku ako výkrik Demetriových zástupov: „Veľká je efezská Artemis!" Z p o v r c h n e l á v i e r a sa zrúti. „Len pravá viera srdca má Pánovo prisľúbenie".[50]

Zamysleného pútnika, ktorý na výške byzantskej citadely zahľadí sa ponad zrúcaniská Efezu, oveje dych dejín, ale aj dych smrti. Všetkých päť vrstiev dejinného Efezu: Krezova včasneantická, Lysimachova helenistická, Hadriánova rímska, byzantská a mohamedánska, všetky ležia v rozvalinách a prachu. Len rímska strážna veža na Bülbül-Dagu, nazvaná „Pavlovo väzenie", a oblúk brány, nazvaný „Brána prenasledovania", zachovávajú na základe nedorozumenia pamiatku na uväznenie a útek Apoštolov. Drobná, špinavá turecká dedinka zvečňuje v svojom mene „Ajašoluk" spomienku na Jána, nazývaného Hagios Theologos, „svätým teologom". Ináč je Efez so svojou zelenou reťazou vŕškov dnes doslovne Asfodelovou nivou, a Homérovým kvetom smrti, ktorý tu bujnie, rozširuje smrteľný dych dejín, ktorý odvieva všetko, čo je len ľudské. Vysoký stonok nartexu však, ktorý tu tiež rastie, v ktorého dutom vnútri, vraj, priniesol podľa hlbokej legendy Prometeus ľuďom nebeský oheň, prichodí na tomto mieste ako krásny symbol toho svätého ohňa, ktorý Pavol zapálil v tomto meste. Pravdu mal Temný Heraklit, ktorý odtiaľto ohlášal veštieckými slovami náuku o „večnom toku všetkých vecí". Len jedno sa nezmenilo: Ako za Homéro-

a bocianov a labutí v bažinách a močiaroch a na vodách Kaystra vlní sa ruža nenufarská.

Jak v nesmiernych rojoch kŕdle opereného vtáctva,
husi a jastraby i labute dlhošijé,
nad ázijskými nivami vôkol prúdov Kaystria,
sem i tam poletujú máchaním radostne iskriacim,
trepocúc k zemi spúšťajú sa, až nivy sa šumom chvejú.
(Iliada 2, 459—463.)

Ako bez stopy sa pominula sláva a krása celého jedného sveta! A jednako, Heraklit nemá pravdu! Večne úctyhodným nám ostane miesto, kde Pavol napísal svoje veľké slová „Pán je Duch" a kde Ján ohlášal vteleného Logos. Toto P n e u m a a tento L o g o s nezanikli ako Heraklitov Logos sťa dych úst, ale odtiaľ nastúpili vládu nad svetom a rozložili svoj príbytok medzi ľuďmi. V čom spočíva tajomstvo tejto skutočnosti? V tom, že Pavol a Ján stvorili nie neskutočný symbol, ale symbol, ktorého osobnú realitu a dejinnú určitosť zaistili dvoma základnými skutočnosťami: smrťou na kríži, v ktorej Pavol zakotvil svoje ohlásenie, a vtelením, v ktorom Ján zakotvil svoje evanjelium. „Slovo stalo sa telom. My sme ho videli, dotýkali sme sa ho vlastnými rukami. A skutočne tiekla krv a voda z jeho boku!" Tieto dve skutočnosti ochránily kresťanstvo pred rozplynutím sa na čiru mystiku. A v týchto dvoch čepoch sa pohybujú napotom dejiny.

45. ÚTEK Z EFEZU. DRUHÝ LIST KORINŤANOM

Skt 20, 1—2.

Nie je ľahko rozmotať udalosti medzi Pavlovým prvým a druhým listom Korinťanom. Z náznakov v druhom liste môžeme tušiť tento priebeh: Medzi Veľkou nocou a Turicami roku 57 sa vrátil Timotej z Korintu, nedoniesol však potešujúcich zpráv o účinkovaní štváčov. Apoštolov veľký list mohutne zapôsobil, ale protivníkov neumlčal. To ho pohlo poslať do Korintu Tita s novými plnými mocami. Nejaký Korinťan alebo cudzí znepokojovateľ spáchal čin, ktorý musel byť potrestaný, ináč by bola otrasená Apoštolova autorita a nebol by sa mohol vrátiť do Korintu (2 Kor 7, 12). Pavol neopisuje bližšie tento zločin, vraví len, „že jeden sa dopustil krivdy a druhý utrpel krivdu". Vari na samom Timotejovi sa dopustil niekto pred shromaždením ťažkej urážky alebo násilia? Na surové násilnosti by mohlo poukazovať toto miesto (11, 20): „Dovoľujete, aby ktosi sa povyšoval a bil vás po tvári". Zdá sa, že zo skupiny, ktorá bola verná Pavlovi, ozývalo sa k nemu nástojčivé volanie: Poď![42] Pavol sa nevedel na to rozhodnúť. Už skoršie bol u nich „v zármutku", keď musel predstaveným najostrejšími hrozbami pripomenúť ich povinnosti. Nechcel to zopakovať. Nechcel vyostrovať situáciu. V tejto ustarostenosti sa obrátil na Tita a požiadal ho, aby na miesto neho vybral sa na cestu do Achaje. Musel zdôrazniť všetky dobré stránky Korinťanov, aby ho prehovoril (7, 13). Len Titova láska k Pavlovi zvládla všetky pochybnosti. Titus sa vybral na cestu s potrebnými písomnými splnomocneniami a s listom obci, v ktorom Pavol veľmi vážne žiadal, aby sa obec obrátila. Preto sa hovorieva o osobitnom „slzavom liste", ktorý sa však zaiste „stratil", keďže týkal sa najvýš osobnej a pre Korinťanov krajne háklivej veci: „Písal som vám s mnohými slzami, z veľkej tiesne a úzkosti srdca" (2, 4).[D 33] Potrestanie zločinca malo sa stať súdnym pokračovaním, pri čom sa zistí aj to, nakoľko boli vinní na celej príhode predstavení.

Titus odcestoval s pokynom, aby sa vrátil cez Macedóniu do Troas, kde sa mal stretnúť s Pavlom. Medzitým nastala katastrofa v Efeze a Pavol bol nútený predčasne odísť. Istého májového rána roku 57 putoval s Timotejom, Gajom, Aristarchom a Sekundom, Tychikom a Trofimom do Troas. Tu bol istý Karpus (2 Tim 4, 13) jeho hostiteľom a hlavou obce. Keď bol tu pred siedmymi rokmi po prvý raz, Duch Svätý mu zabránil kázať; teraz však „otvorily sa mu dvere" (2 Kor 2, 13). Ale jeho srdce bolo ako poviazané, bezútešné a naplnené starosťami. Jeho slová nemaly vzletu, hlas bol bez tónu ako puknutý zvon. Aj svätí mávajú takéto chvíle duchovnej suchoty. Čítajme len spisy mystikov, napr. takého sv. Bernarda, ktorého srdce bolo napohľad nevyčerpateľným prameňom teploty a oduševnenia. V takýchto časoch nervového zrútenia a duševnej rozladenosti nastával u Pavla ten stav štiepajúcich migrénových bolestí, ktorý nazýval „ostňom v tele". Pavol nebol mužom dlhého vyčkávania. Pri najbližšej príležitosti nasadol na loď do Macedónie a cestoval Titovi v ústrety.[56] Najsamprv navštívil Filipi, kde po niekoľkoročnom rozlúčení stretol svojho priateľa Lukáša. Ostrému pohľadu lekára a milujúcemu oku priateľov neušla jeho rozorvanosť, jeho vonkajší nepokoj a vnútorná sužoba (7, 5). Veľká srdečnosť, ktorou ho obklopili jeho Filipania, mu veľmi dobre padla. Pomaly ožil. Ktorýsi deň čuť klopanie na dverách. Lýdiina slúžka otvára a prináša zvesť: Titus prišiel! Pohľad na priateľa zas rozveseľuje Pavla. Vedel, že jeho priatelia na cestách sú v ustavičnom nebezpečenstve. „Bola to nemalá udalosť, keď niektorý z jeho poslov sa vrátil zdravý a celý".[42] Titus prinášal dobré zprávy. Keďže bol vystrojený celou plnou mocou Apoštolovou, prijali ho v Korinte „so strachom a chvením" pred hroznou mocou, ktorú mu udelil Pavol. List pohnul obec k slzám a spôsobil veľkú vážnosť. Krvismilník bol rozhodnutím väčšiny vyobcovaný, všetci sa mu vyhýbali a on ukrutne trpel pod duševným tlakom. Odstránil pohoršenie a prosil obec za odpustenie. Obec bola mu ochotná odpustiť, vyhradila si však Apoštolov súhlas. Aj zločinec, ktorý „spáchal krivdu", bol ťažko potrestaný. Vyšetrovaním sa zistilo, že obec v tejto veci vôbec nebola vinná. Roztržky zmizly. Ale privandrovaní štváči ešte vždy boli v obci. Roznášali reči, že Apoštol je nedôsledný a nestály, lebo ustavične mení svoje cestovné plány a nasleduje len pud svojho prudkého rozmachu. Iní vraveli, že sa neopováži prísť osobne do Korintu, iba v listoch je, vraj, mohutný a smelý, pravda, len z diaľky. Prevážna väčšina však stála verne za ním a

túžila po jeho skorej návšteve; čakali od neho potešenie a odpustenie (7, 7—12). Taká bola Titova zpráva.

Pavla to potešilo. Vstal, rozopäl ramená a ďakoval vrúcnou modlitbou: „Boh, ktorý potešuje ubitých, potešil nás príchodom Titovým". Už dávno nebol Apoštol taký veselý. Jeho oči zas zažiarily starým ohňom, jeho hlas sa ozval plným tónom. „Vidíš, brat Titus, všetko sa tak stalo, ako som ti povedal: Moji Korinťania ma nesklamali; moja chvála bola oprávnená (7, 15). Do Korintu však pôjdem až potom, keď prejdú všetky chmáry, keď nebudem musieť spôsobiť nijaký zármutok. Napred však Korinťanom ešte raz napíšem, a ty, brat Titus, spolu so mnou podpíšeš list a budeš spoluručiť, aby Korinťania videli, že rovnako smýšľame, že ako zakladatelia ich cirkvi máme voči nim rovnaké postavenie, že každá urážka, ktorá teba stihne, dotýka sa aj mňa a moje odpustenie je aj tvojím odpustením".

Človek nikdy nehovorí a nepíše ľahšie a krajšie, ako keď hýbe ním veľká vášeň a keď jeho duša sa šíri od radosti a lásky. Ak prvý list Korinťanom je pre bohatstvo myšlienok najzaujímavejší, tak druhý je citovo najvzrušenejší zpomedzi všetkých Pavlových listov. Niektorí kritici tvrdia, že sa skladá z viacerých listov, ktoré, vraj, len neskoršie boly navonok spojené: z „potešujúceho a smierlivého listu" (hl. 1—7), zo sbierkového listu (hl. 8 a 9) a konečne z tzv. listu štyroch kapitol (hl. 10—13). Pravda je síce, že list sa skladá z rozmanitých čiastok, ale všetky boly, i keď nie „na jedno posedenie", tak aspoň rýchle jedna za druhou napísané v tej istej duševnej temperatúre a poslané ako jednotný list. Rozmanitosť tónu možno vysvetliť asi tým, že list je určený rozmanitým skupinám. V prvej časti hovorí Pavol svojim verným v smierlivom tóne. Ale židovčiaci protivníci ešte vždy boli v obci. Ich útoky na jeho osobu a apoštolát ešte účinkovaly. Osoba a vec však boly tu jedno. Musel preto odbaviť tieto útoky a rozhodne sa porátať so svojimi protivníkmi. Zdôvodnenie vlastnej apoštolskej autority je preto hlavným cieľom tohto listu. Hlavná zbraň, ktorú používali protivníci, boly jeho utrpenia, prenasledovania a strádania. To ho v očiach týchto svetákov celkom pozbavovalo apoštolskej veľkosti.[32] Pavol vykrútil im z rúk túto zbraň a práve zo svojho utrpenia urobil potvrdenie a oslávenie svojho apoštolského diela. Preto hovorí toľko o svojom utrpení. Toto je červená niť, ktorá ide celým listom, dáva mu počať listu utrpenia a činí ho veľkou konfesiou jeho martýria.

Po ďakovnej modlitbe pripomína čitateľom svoje hrozné

zážitky v Efezc. Zprvoti myslel, že miera je preplnená, že je na konci svojich síl; myslel, že je už blízko smrti. Prosí, aby v obciach usporiadali verejné ďakovné bohoslužby za jeho vyslobodenie od smrti (1, 11). Pobúrený je perfídnou fiškálskou logikou, ktorou niektorí vysvetľujú jeho premyslené zmeny cestovných plánov ako bezcharakternosť: raz, vraj, hovorí áno, raz nie. „Rozhodujem sa vari podľa rozmaru, ako by som hovoril hej, hej a, nie, nie?" Pavol tu naráža na Ježišove slová: „Vaša reč nech je jasné Áno alebo Nie!" Ale ako duchaplne vie vysvetliť tieto slová! Aký etos, zapálený na pravdomluvnosti a úprimnosti Syna Božieho, hovorí z jeho uisťovania! „Áno a nie naraz je zlá teologia", takto vyjadruje Shakespeare drasticky Apoštolovu myšlienku. Keby táto výčitka bola správna o ňom, ktorý celkom žije v Kristovi, padala by na samého Krista. „Kristus však nebol Áno a Nie naraz; u neho bolo len Áno, a všetky prisľúbenia našly v ňom svoje Áno". On je veľké Áno a Amen. Pavol odložil síce svoju návštevu, ale to nebolo z rozmaru alebo strachu. Dôvodom bol nežný ohľad na nich samých. „Namietajú mi panovačnosť: chcem, vraj, ovládať vašu vieru, tyranizovať vaše svedomie. O ako zle ma poznáte! Cieľom apoštolského úradu nie je vládnuť, ale slúžiť a pripravovať radosť". Aj tu hovorí Pavol celkom podľa úmyslov Ježišových: „Syn človeka neprišiel vládnuť, ale slúžiť ..., aby vaša radosť bola plná". Cieľom cirkevného trestu nie je zarmútenie, ale spasiteľná ľútosť, ktorá spôsobuje nie smrť, ale život. To je kresťanská etika trestu, ktorú Pavol uskutočňuje na prípade krvismilníka. Prepínanie alebo zneužitie trestnej moci cirkevnej by bolo „satanské prelstenie". A zástupcovia Cirkvi sa vyhnú tomuto pokušeniu iba tak, že sa dajú viesť svätému Pneuma. Pavol vo všetkých svojich listoch predpokladá, že Boh je hotový odpustiť; tak predpokladá aj tu odpustenie Božie, keď ubezpečuje krvismilníka o odpustení a prosí obec, aby mu tiež odpustila. „Odpustenie hriechov" je myšlienka, ktorá od prvých dní sprevádzala Cirkev.[30]

Bývalá víťazná radosť a dôvera teraz zas naplňuje Apoštola, keď sa obzrie na svoje apoštolské dielo. „Vďaka Bohu, ktorý mňa upotrebuje pri svojom triumfálnom pochode svetom a mňa vodí so sebou ako víťaznú trofej!" Toto je smysel Pavlom upotrebených gréckych slov podľa istého miesta u Plutarcha (Anton. 84.), kde sa rozpráva, ako Kleopatra pred svojou smrťou navštevuje Antoniov hrob a prisahá, že radšej dá prednosť smrti pred zajatím.[11] „Nie", vravela, „nechcem sa dať viesť tvojím víťazom v triumfálnom pochode". Za triumfálnym vozom víťaz-

ného vojvodcu idú vojenskí zajatci a premožení králi. Diváci máchali kadidelnicami a zahaľovali víťaza do tymiánových chmár ako nejakého boha. Ale aby ho tymián priveľmi neopojil, musel ho otrok ustavične upozorňovať na jeho smrteľnú prirodzenosť: „Caesar, hominem te esse memento! — Mysli na to, že si len človek!" Pavol sa teší zo svojej skromnej úlohy v triumfálnom pochode Kristovom: že smie slúžiť svojmu Kristovi ako víťazná trofej alebo ako rozháňač kadidlom smie všade rozširovať „vôňu poznania Krista". Ako vôňa kadidla, vystupujúca z oltára, pomaly zaplňa celú svätyňu, ak vidí celý stredomorský priestor vôkol Egejského mora previaty sladkou vôňou evanjelia, ktorá vystupuje z jeho srdca, rozžeraveného Kristom, i keď jeho vlastná životná sila sa spotrebúva ako horiace uhlie. Celý svet vdychuje túto vôňu kadidla: Pre jedných je to vôňa života, pre druhých vôňa smrti!

Toto zvelebovanie apoštolského úradu privádza ho k novým a novým obrazom. On nepotrebuje nijakých papierových odporúčajúcich listov ako jeho protivníci: „Vy Korinťania ste mojím odporúčajúcim listom, listom Kristovým, napísaným žiariacim písmom, takže celý svet ho môže pochopiť a čítať, nie napísaným na kamenných tabuliach, ako Starý zákon, ale na živých tabuliach srdca! Nie železným rydlom hebrejskými literami, ale ohnivým perom Ducha: Litera zabíja, Duch však oživuje". Keby bol Pavol napísal len toto jediné slovo, dosť by bol urobil, aby sa stal nesmrteľným! Protivníci stavajú proti nemu Mojžiša. Kto, vraj, kedy videl, že by jeho tvár bola žiarila? „Vaši zvodcovia sa odvolávajú na Mojžiša. Celkom správne! Ale tým sami seba vysmievajú. Mojžiš si rozostrel závoj na tvár, keď hovoril k nerozumnému ľudu. Ešte dnes zahaľujú Zákon pri čítaní v synagogách do pestro vyšívaného obalu. To je obraz obalu, ktorý nosia vôkol svojho srdca. Preto nevidia, že Starý zákon sa v Kristovi pominul. Kresťanské ohlášanie nepotrebuje takého zahalenia. My nemáme čo skrývať. My nefalšujeme slovo Božie ako krčmár víno. My nekážeme seba, ale jedine Krista, seba samých však len ako vašich služobníkov pre Ježiša". Záverečná veta tohto mohutného odseku vyslovuje najhlbší základ vedomia jeho apoštolského povolania: zažiarenie svetelného jasu Kristovho v jeho srdci pred Damaskom!

„Namietnete si možno: Ale ty nevyzeráš podľa toho!" To dáva Apoštolovi príležitosť v mohutných antitézach poukázať na rozdiel medzi svojím nevzhľadným, nemocou a utrpením skúšaným vonkajškom a vnútrom, ktoré je naplnené Duchom.

A teraz prechádza k veľkej konfesii svojho života. Ako Ježišov život bol ustavičným obetným životom, životom poslušnosti až po smrť na kríži, tak sa zjavuje aj Apoštolova podobnosť s Kristom najmä vo veľkých kresbách jeho biedneho, nebezpečného a sužovaného apoštolovania. Pohotovosť k službe a sebaponíženie boly jeho každodenným martýriom! Prečitajme si len otriasajúce katalogy utrpení v jeho listoch Korinťanom: 1 Kor 4, 9—13; 2 Kor 1, 8—11; 4, 7—12; 6, 4—10, a najotriasajúcejší: 11, 21—33. Utrpenie je Pavlovi takrečeno sviatosťou, ktorou sa uskutočňuje jeho mystické spolužitie, jeho symbióza s Kristom. Všetku svoju silu čerpá zo spojenia s „Christus passus et redivivus". Čím viac utrpenia, tým viac sily a dôstojnosti; čím viac Kristovho utrpenia, tým viac blízkosti Kristovej. Keďže vie, že musí viacej vytrpieť ako všetci ostatní, vie i to, že má osobitnú funkciu v Cirkvi a voči Cirkvi. K prenasledovaniam sa ešte druží jeho chronická nemoc. Trojnásobnému zvolaniu Ježišovmu v Getsemane zodpovedá jeho trojnásobná prosba o oslobodenie od ostňa v tele a od úderov satanovho anjela.[65] S týmto vyrátaním a prehojnosťou svojho „utrpenia Kristovho" predstupuje pred Korinťanov. Ony ho stavajú nesmierne vysoko. Napokon cítiť z nich omilostenie, dôstojnosť „sacerdos alter Christus". Tým sa mu podarilo zahnať svojich najostrejších protivníkov, vytrhnúť im z rúk argument, že je skáraný, nešťastím poznačený, a zmeniť ho na triumf Kristov.

Vospolnosť utrpenia s Kristom je základom aj jeho v o s p o l n o s t i u t r p e n i a s C i r k v o u! To je zastupiteľská sila utrpenia, ktorú naznačuje už v 1. hlave: „Keď trpíme zármutok, tak sa to deje na vašu potechu a spásu . . ., takto je v nás účinná smrť, vo vás život". Keď on vydrží, získajú obce a ich viera mohutnú posilu. „Ako Kristus svojou chudobou urobil nás všetkých bohatými" — táto antitéza sa tiahne celým jeho apoštolským životom! „My umierajúci, vy živí; my chudobní, aby sme mnohých obohatili; my obetné baránky celého sveta, vyvrheli všetkých až podnes". Čoraz silnejšie, s roka na rok grandióznejšie prebára sa tento zastupiteľský motív: Z a v á s. Opisovanie utrpenia v 12. hlave vyznieva v slovách: „Ja však rád prinesiem žertvy za vaše duše, ba i seba samého celkom obetujem!"

Medzi dve hlavné časti listu je vsunutý odsek o s b i e r k e p r e J e r u z a l e m. Toto mohutné dielo lásky bolo Pavlovi naozaj vecou srdca, lebo nechcel dovoliť, aby sa pretrhly nitky s obťažnou materskou obcou a Cirkev sa rozpadla na dve čiastky.

Chcel, aby sa táto sbierka stala slávnostným holdom dcérocirkví pred materskou cirkvou a výnos zo všetkých cirkví chcel v sprievode ich zástupcov osobne odovzdať v Jeruzaleme. Spôsob, akým Pavol uskutočňuje túto sbierku a ju odôvodňuje, svedčí o jeho jemnom takte. On sám sa vonkoncom nehodil za sbierača peňazí. Len s odporom sa zopodieva s peňažnými vecmi. Vedel, akými argusovskými očami striehli protivníci na každý jeho krok a trúsili hnusné reči. Žiadal preto, aby každá obec zapečatila svoje dary a odovzdala ich osobitne vyvolenými vyslancami. Aby na sbierke nebolo nič obchodníckeho, volil pre ňu len náboženské označenia: „dar požehnania", „služba lásky", „podporovanie svätých", „obetná liturgia". Tento sbierkový list je vzor kázne o karite. Koľko je tu jemnej zdržanlivosti, aby sa nezdal dotieravým! Pridobre pozná biedu drobných ľudí. Keby sa bola v priebehu cirkevných dejín vždy prejavila táto jemnosť, toto vedomie zodpovednosti voči ľudu, ktorý sa borí s biedou života, keby sa bolo prejavilo viacej starostlivosti o najchudobnejších z chudobných, o veľkomestské štvrte biedy, miesto profánnych finančných obchodov, nuž zaiste by sa nebola zrútila nejedna stavba dôvery. Keď kňaz neciti už s ubiedeným národom, keď v bývaní a životospráve si stavia vyššie nároky ako priemer jeho obce, keď kapitál dôvery katolíckeho ľudu nespravuje ako sväté dedičstvo, vtedy musí prísť Pán a vyčistiť vejačkou svoje humno. Aj motívy, s ktorými Pavol pracuje, sú nadprirodzené. Podľa neho najkrajším plodom darovania je, že takto rastie v nás smýšľanie dobročinnosti, že priťahujeme na seba požehnanie eucharistického ďakovania a dokazujeme odovzdanosť voči evanjeliu Kristovmu. Takto je účasť na diele lásky istým druhom liturgie, „nevysloviteľným darom". Takto chápaná karita nie je ani ťarchou pre dávajúceho ani zahanbením pre prijímajúceho.

Medzi 9. a 10. hlavou leží, ako sa zdá, istý časový odstup a nejaká väčšia udalosť. Lebo bez zrejmého dôvodu prechádza Pavol od doterajšieho smierlivého tónu odrazu k najsilnejšiemu „appasionato", k ostrej filipike, hoci smierenie s obcou je už predsa dosiahnuté. Pravdepodobne došly medzitým ďalšie správy z Korintu, že štváči zas dostali posilu z Jeruzalema, hoci pravda neboli autorizovaní Jakubom alebo Petrom. Vyhlasovali, že Pavol si priveľa nárokuje, že jeho listy sú bezočivé, že je slávychtivý blázon, celá jeho sbierka je, vraj, len prefikaný podfuk a zavádzanie obce. Pod maskou gréckej irónie hrá včuľ Pavol úlohu slávychtivého, ktorú mu pridelili. Pritom padajú,

pravda, na protivníkov zničujúce údery. Vyčítajú mu slávychtivosť, sebeckosť a panovačnosť a pritom sami sa pýšia svojím priateľstvom s veľkými z Jeruzalema, vystupujú ako páni, behajú z domu do domu a sami sa pozývajú, majú plno rečí a zauškujú tých, čo sa im postavia (11, 20). Pavol je veľmi jemný a preto ani nevolá menami týchto emisárov Východu, ale tituluje ich len ako „istý", „istí ľudia". O ich údajných prikazovateľoch nepadne ani slovo. Múdro a úctivo mlčí o nich, i keď za výčinmi vystupuje „magni nominis umbra", tieň zneužívaných veľkých mien.

Titus a dvaja bratia, asi Lukáš a Aristarch, zaniesli list do Korintu. Tak sa zdá, list spravil rozhodujúci dojem. To bol Apoštolov testament Korinťanom, cirkvi, za ktorú dal krv svojho srdca. Ale Korint už v 2. storočí ako by bol zabudol na Pavlove zásluhy. V jednom bode však nikdy neupadne do zabudnutia jeho veľčin. Kdekoľvek príde na ľudstvo pokušenie, aby prispôsobilo kresťanstvo svetu, kdekoľvek sa vynorí nebezpečenstvo splytčenia, svetáctva a vonkajšej účinlivosti, tam vždy predstupuje Pavol a volá k zvnútorneniu a zduchovneniu. „Nedajte sa oklamať satanovi, buďte dietkami Ducha!"

46. ZIMA V KORINTE. LIST RIMANOM

Skt 20, 3.

Srdečnosť, ktorou prijali Pavla verní Macedónci, zázračne vzpružila jeho životnú silu, takže mohol pomýšľať na nové podujatia. Istá poznámka v liste Rimanom (15, 19) naznačuje, že rozšíril svoje putovanie až do Ilýrie (Dyrrhachium, dnes Durazzo). Ilýria bola vtedy široký pojem a zahrnovala celé pobrežie Adrie od Dalmácie po Epirus. Zdá sa, že založil cirkev aj v Nikopoli v Epire, v ktorej o desať rokov strávil svoju ostatnú zimu. Začiatkom zimy roku 57 zas sa blížil k egejskému pobrežiu, kde čakali naňho vyslanci jednotlivých obcí, ktorí ho mali sprevádzať cez Korint do Jeruzalema: Sopater z Berey, Aristarch a Sekundus zo Solúňa, Tychikus a Trofim z Efezu, Gajus z Derbe, Timotej, Lucius a Jazon. V Korinte čakala ho iná skupina priateľov. Bol to najskvelejší generálny štáb spolubojovníkov, akých kedy mal ktorýkoľvek z apoštolov. Pri pohľade na takýto sprievod si uvedomili Korinťania svetový význam svojho Apoštola.[42] Pavol býval tento raz v priestrannom dome Gaja, svojho a celej obce hostiteľa, ktorého sám bol pokrstil (1 Kor 1, 14; Rim 16, 23).

Bola zima. Väčšie cesty boly nemožné. Pavol mal kedy zaistiť život obce pevne rozčlenenným cirkevným poriadkom proti budúcim možným poruchám. Lukášov spisovateľský temperament je práve tak smierlivý a jemný ako ruka lekára, ktorý nechce rozjatriť staré rany. Preto starostlivo sa vyhýba širšiemu opisovaniu konečného boja, úplného premoženia židovčiacej strany.

Pavol teda zas bol v Korinte a ticho rozjímal v pohostinnom dome svojho priateľa. Pri zpiatočnom pohľade na svoju dvadsaťročnú misijnú činnosť mohol premýšľať o podivuhodných cestách Božích s ľudstvom, o „najintímnejších skúsenostiach svojej duše" a o osude svojho národa. Tu v priesečníku Východu a Západu mimovoľne sa obrátil jeho pohľad k tomu mestu, ktoré od rokov ako ďaleký jasný bod stálo na obzore jeho života

ako cieľ jeho túžob.[27] Nie kúzlo svetového mesta to bolo, ktoré fascinovalo oko každého obyvateľa provincie, ale akási predtucha, že Prozreteľnosť určila Rím za stredisko Cirkvi. Zdalo sa mu, že skončil svoje dielo na Východe. Kresťanstvo sa zachytilo vo všetkých dopravných cestách. Jeho rozšírenie po vnútrozemí bolo už len otázkou času. „Od Jeruzalema až po Ilýriu som zakončil ohlášanie evanjelia ... Teraz už nemám v týchto krajoch pracovného poľa". Ak chceme porozumieť tieto slová, musíme myslieť na ľudoprázdne priestranstvá rímskej ríše, ktorá následkom svojej pochybnej zaľudňovacej politiky pri desaťnásobnom rozsahu nemala ani toľko obyvateľov ako dnešné Nemecko. Pavol sa teda rozhoduje, že preloží ťažisko svojej činnosti na západ. Obraz svetovládneho R í m a vyvoláva v jeho duchu veľkú koncepciu univerzálnej, katolíckej s v e t o v e j C i r k v i. Len jedna myšlienka vzbudzuje v ňom pochybnosti: nechce, verne svojej zásade, budovať na cudzej postati. Vie, že v Ríme je už položený apoštolský základ. To sa môže vzťahovať len na Petra. Keďže Klaudius, ktorý vyhnal židov z Ríma, zomrel roku 54, Peter, sprevádzaný svojou manželkou (nazývanou v reči prakresťanstva „sestrou"; 1 Kor 9, 5) a tlmočníkom Markom, prišiel do Ríma asi v polovici päťdesiatych rokov. Ale rozdelenie misijných oblastí nebolo výlučné. To by bolo bývalo proti všeobecnému poslaniu apoštolov.

Pavol potreboval Rím ako o p o r n ý b o d pre svoju ďalšiu činnosť v Itálii a Španielsku: „Nuž dúfam, že keď pôjdem do Španielska, cestou aj vás uvidím a dostanem od vás sprievod". Vskutku, herkulovská to práca pre starnúceho muža: niesť kresťanský okruh sveta na svojich pleciach! Čakal len na mesiac, keď sa zas začne lodná doprava. Vernej diakonise Fébe, ktorá na jar mala cestovať do Ríma, chcel odovzdať tamojšej obci list, ktorý mal nadviazať duchovné spojenie a priateľský vzťah s touto ústrednou obcou Západu. Ale Pavol mal pred očami ešte väčšiu myšlienku. Úspešnosťou svojej práce sa stal nepopierateľne prvým mužom kresťanstva a cítil sa spoluzodpovedným za k a t o l í c k u j e d n o t u. Na východnom horizonte ležala nedôverčivá obec v Jeruzaleme, soskupená vôkol chrámu, na západnom zas rímska obec so silným židokresťanským, ba až essenským vplyvom abstinentov a vegetariánov. Takéto úzkostlivé dušičky volal Pavol „slabými vo viere" oproti „silným". Preto sa teda rozhodol, že tak svojou opätovnou cestou do Jeruzalema zaistí pokoj s tamojšou obcou, ako aj židokresťanom rímskej obce ponúkne „olivovú ratolesť pokoja" v lis-

te, ktorý im má ukázať, že nie je renegátom svojho národa, že nechce ho pripraviť o jeho prisľúbenie, že oddeliac sa od zákona, nespáchal čin nevery a že deň i noc cíti hlbokú bolesť nad osudom svojich bratov. Okrem toho vplývala ešte tretia myšlienka. Pavol cítil, že sa blíži staroba. Kedy-tedy mával t e m n é p r e d t u c h y, že jeho dary „svätí" v Jeruzaleme neprijmú tak, ako dúfa, ba že takrečeno sa rúti do pažeráka leva (Rim 15, 31). Nuž bol najvyšší čas nechať kresťanstvu v jasnej forme duchovný testament a posvážať myšlienkovú úrodu, ktorá dozrela v jeho búrlivom živote: rozvinúť svoje evanjelium o posplietaných B o ž í c h c e s t á c h s p á s y. Veľká myšlienka, ktorej sa dotkol v liste Galaťanom, ešte vždy sa mrvila v jeho hlave. List Galaťanom bol viac akási expektorácia vášnivo vzrušeného srdca. Teraz pokojne chcel pouvažovať o týchto otázkach a predložiť ich „v premyslenom, hlbokom systéme".[27] Preto je list Rimanom skôr teologický traktát o základnej otázke kresťanstva: o novom p o s t a v e n í ľ u d s t v a k B o h u, ktoré vytvoril Kristus.

Pavol shromaždil vôkol seba kruh svojich dôverných priateľov. Títo teda smeli spolupreživať vznik listu, ako práve vyvieral z jeho duše. Tento raz kresťanský otrok Tercius sa dožil veľkého vyznačenia, že smel poslúžiť Apoštolovi za písára. S uspokojením to poznamenáva na konci listu. Po slávnostnom úvode Pavol obradne ohlasuje t é m u: „Nehanbím sa za evanjelium; veď ono je sila Božia na záchranu každého, kto verí". Ako pri zpiatočnom pohľade vlastný život sa rozpadáva Apoštolovi na dve polovice, na čas bez Krista a na čas v Kristu, tak vidí aj dejiny ľudstva rozvíjať sa v dvoch veľkých periódach, ktoré sa soskupujú vôkol dvoch typických praobrazov a duchovných predkov ľudstva: vidí n e v y k ú p e n é, v A d a m o v i u p a d n u t é ľ u d s t v o pred Kristom a ľ u d s t v o, k t o r é K r i s t u s o b n o v i l. Toto je jednoduchý rám mohutnej pavlovskej koncepcie dejín sveta a spásy.

1. Aká je n á b o ž e n s k á s i t u á c i a ľ u d s t v a v č a s e b e z K r i s t a? Nachádzame tu nejako uskutočnený ideálny vzťah človeka k Bohu (= „spravodlivosť")? Celé predkresťanské ľudstvo stojí podľa Pavla pod „hnevom Božím", tak pohani ako i židia. Ukazuje to najprv na náboženskodejinnom vývoji p o h a n s k é h o s v e t a: jeho vysoká duchovná a umelecká, filozofická a mravná kultúra, jeho politický a sociálny rozkvet nemohol zastaviť mravný rozklad. Pavlova obžalobná reč je taká mohutná a zhustená, že je hodná takého Tacita. Pohani majú

poznanie Boha a prirodzený mravný zákon, ale prekážajú pravde v jej účinkoch, väznia ju v klietke svojich neplodných špekulácií, obstrihávajú hrdému orlovi, Bohom danému umu krídla, takže zneuctene sa musí plaziť po zemi. V rozume a svedomí dostal človek orgán a tykadlo pre Boha. Zo zrkadla stvorenia môže poznať moc Božiu, zo zákona v nás Zákonodarcu nad nami, z mravného ideálu, ktorý vrodený v nás sa vznáša pred nami, svätosť Božiu. Pavol pozná z knihy Múdrosti (13, 5) námahy filozofov o vyskúmanie jestvovania Božieho a vlastnosti jeho všemohúcnosti, večnosti a nadsvetovosti. Ale toto teoretické poznanie zdôvodňuje aj povinnosť. Boh chce, aby sme ho nielen poznali, ale uznali, aby sme nielen vedeli o ňom, ale verili v neho, uctievali ho, klaňali sa mu a milovali ho. Vinovaté poblúdenie pohanského sveta spočívalo v tom, že tvory, ktoré mu mali byť len štebľami k Bohu, prirodzené sily, hviezdy, zvieratá, diela umenia a ducha, štát a jeho stelesnenie v cisárovi, zbožnil a hodil sa na kolená pred nimi. To je dôvod, prečo Boh odňal pohanom svoje milostivé vedenie. Ale človek, postavený na seba samého, nemôže zachovať ani svoju ľudskú dôstojnosť. Človek, ktorý zbožňuje človeka, stráca tým nielen to, čo je v ňom „divinum", ale núca i to, čo je v ňom „humanum". Postavy na rímskom cisárskom tróne dokazovaly to strašnou jasnosťou. Pavlovská obžaloba sa nám zjaví v celej svojej váhe, keď pomyslíme na temné dejinné pozadie: na eleuzinské mystéria s ohavnými sexuálnymi obradmi a nehanebnými sprievodmi, na egyptské chrámy s „psohlavými a krahuľcohlavými nestvorami, na stoprsú maloázijskú bohyňu zeme, na sýrske Bálove stĺpy so symbolmi plodnej sily, na spor o prednosť ibisa pred svätou mačkou alebo krokodíla pred paviánom", na boje medzi ctiteľmi psov a ctiteľmi šťúk, na zbožňovanie a náhrobky Apisových býkov![27] Takto sa zmenila múdrosť sveta na bláznovstvo. Pavol to všetko poznal, každodenne to videl; veď nežil v nejakej „veži zo slonoviny. „Modloslužobníctvo, zrodené z hriechu, aj neustále plodilo hriech, viedlo postupne k zatemneniu ducha a k otupeniu mravného cítenia. To sa prejavovalo v perverzitách pohlavného života, v láske k chlapcom a v lesbickej láske, v korintských mravoch, ktoré stihal zaslúžený trest v zhubných pohlavných nemociach. Pavol vidí na pohanskej tvári nakreslené tri línie smrti: vnútornú nepravdivosť a lož, vnútornú nepevnosť a spoločenský rozklad, nedostatok lásky a nemilosrdenstvo. V dvoch slovách nedostižne shrňuje signatúru pohanstva: „sine affectione, sine misericordia!" Starý svet

zahynul pre nedostatok lásky a pre svoj aziatský despotizmus, pretože menšina násilníkov vládla nad väčšinou otrokov. Na tomto pozadí pravdaže ako neslýchaná novota sa javila Božia ľudomilnosť, ktorá sa zjavila v Synovi Božom (Tit 3, 4).

V Aténach zničil Pavol akademickú pýchu gréckych filozofov. V liste Rimanom volá obidvoch, pohanov i židov, pred súdnu stolicu Božiu.[36] Jeho židokresťanskí čitatelia mohli doteraz potajomky tlieskať. Pavol to cíti a obracia sa včuľ s obžalobou proti ž i d o v s t v u. Židia okrem rozumu a svedomia mali aj iného vodcu k Bohu: zjavenie, zákon, prorokov, sväté knihy, mesiášske prisľúbenia. Ale Pavol musí s najväčším bôľom zistiť, že práve to, čo im bolo dané na spásu, sa im stalo záhubným, lebo namyslene pokladali to za prednostné právo svojej rasy, spojené s telom a krvou. V otázke spásy Pavol nepriznáva židom, hoci mali mesiášske prisľúbenia, nijaké prednostné práva.[D 9] Zákon bol nie prostriedkom spásy, ale prostriedkom výchovy, ktorý sám v sebe nosil svoje zrušenie. Práve to bola tragika židovstva, že nepochopiac smysel zákona, rútilo sa za bludnou predstavou spásy z vlastného výkonu. Pavol nerobí rozdiel medzi mravným a rituálnym zákonom; obidva spolu tvoria j e d e n zákon, a tento je predstihnutý a zbavený práva. Jeho mravnú časť, Desatoro, treba — odkedy prišiel Kristus — v celkom novom smysle chápať, zdôvodňovať, motivovať a plniť silou nového životného princípu, ktorý bol vštepený do nás. Aj žid musí prijať spásu od Krista, nie od Mojžiša. Kto sa nepodrobí Kristovi, ostáva hriešnikom i pri najvyšších mravných výkonoch, pri obetiach a askéze.

Najhlbšia vina pohanstva i židovstva spočíva v tom, že nechcú uznať svoj hriech, že sa necítia a neuznávajú za hriešnikov, alebo ak áno, tak chcú dosiahnuť záchranu a odkajanie vlastnými manipuláciami, sebaočisťovaním, abstinenciou od vína a mäsitého pokrmu (Pytagoras, esseni), kúzelnými formulkami, ako v mystériách, alebo na základe akéhosi právnického zmluvného pomeru s Bohom. Toto je n a j h l b š í z á k l a d h r i e c h u: ľudská pýcha, náboženská a mravná autonomia, v ktorej ešte vždy dvíha hlavu starý had. V pohanskom náboženstve vládne zásada, že „božstvo sa stýka len s čistými". Súveké židovstvo chcelo, ako to vidno zo 4. knihy Ezdrášovej a z Baruchovej Apokalypsy, „byť súdené len podľa vlastnej spravodlivosti".[19]

2. N o v á, K r i s t o m v y t v o r e n á s i t u á c i a. V Kristovi a jeho krvavej smierčej obeti vypovedal Boh rozsudok nad všetkými ľudskými pokusmi samospasenia. Všetko veľké a krás-

ne v prirodzenej oblasti vecí musí byť zaslúžené vlastným výkonom a vždy nanovo získané: vojenská sláva a diela pokoja, veda, umenie, technická kultúra, spoločenský poriadok, moc a svetovláda, každá schopnosť a zbehlosť. Všetko, čím sa človek môže „chváliť". Tu platí básnikovo slovo: „Čo zdedil si od otcov, získaj si, bys' to mal!" Naproti tomu v najvyššom, čo človek môže mať, v ríši nadprírody, nieto autonomného výkonu. Ideálny vzťah k Bohu, synovstvo Božie, možno iba dostať ako milostivý dar. Tu platí iné Goetheho slovo: „Prúd, v ktorom sa kúpem, je tradícia a milosť". To, čo je v kresťanstve „celkom inakšie", spočíva práve v absolútnej nezaslúžiteľnosti a darovanosti vykúpenia a milosti. Kristus sa nestal obeťou nejakého náhodného alebo psychologicky podmieneného alebo nevyhnutného spojenia politických okolností, ale zomrel z lásky k nám. Bezprikladným činom lásky zasiahol večný Boh do dejín ľudstva, aby pozdvihol ľudstvo k svätosti. Láska je dar; ináč by nebola láskou (5, 1—11). Ale keď účinkuje Boh, vtedy je to tvorivé účinkovanie natoľko, že obnovuje veriacu dušu, premieňa ju, pretvára znovuzrodením z Ducha na „nové stvorenie".

Proti tomuto Božiemu usporiadaniu spásy nie je možná kritika, nie odvolávanie sa na pôvod, na smluvný výkon a protivýkon, vonkoncom nie je možný iný duševný postoj ako bezvýhradná viera, ako „Áno" a „Amen" ku Kristovi a jeho spasiteľskému činu, ako povďačnou láskou presiaknuté veriace odovzdanie celej osobnosti do Božej milostivej vôle s ochotou, zachytiť nový život v Kristovi a dať sa ním zachytiť. V Ježišovej osobe je zlomená každá ľudská pýcha. „Každé hľadanie Boha, ktoré ide mimo zjavenia spásy v Kristovi, je hriech".[19] Ospravedlňujúca viera však, z ktorej ako zo svojho koreňa vyrastá nový život, nie je slepé, človeka nedôstojné „sacrificium intellectus" (obetovanie rozumu), ale rozumná „služba Boha", holdovací čin mysliaceho a chcejúceho človeka, opierajúci sa o rozumné pohnútky. A jednako sa tým nik nesmie „chváliť". Lebo viera v svojom podstatnom jadre nie je ľudský výkon, nie výtvor rozumových záverov, ale je Bohom spôsobená, je milostivý dar Ducha Svätého. V svojej najhlbšej podstate je tajomstvom, ktorého kľúč spočíva skrytý v hlbkach vyvolenia a predurčenia pred všetkými časmi.

Túto náuku o ospravedlnení odôvodňuje Pavol židokresťanom z posvätných dejín a z veriacej postavy Abrahámovej, pojmami rabínskej teologie, ktoré mohli porozumieť, pohanokres-

ťanom z mohutnej reči skutkov kríža Kristovho, ktorú nemožno nepočuť, z najvnútornejšej kresťanskej skúsenosti a zo svedectva Ducha Svätého. Keď Boh hovorí, tiež účinkuje. Ak účinkuje, tak účinkuje činmi hodnými Boha; lebo je Bohom činov. Všetky jeho slová sú činy a všetky jeho činy sú slová, ako vraví Augustín: Verba Dei facta sunt. To sa prejavuje v živote Kristovom od jeho vtelenia (Verbum caro factum est) až po „Consummatum est" na kríži. Súhrnná dejinná vina a súročenstvo celého ľudského pokolenia v jeho prirodzenej kmeňovej hlave Adamovi je tajomstvom a smierená mohla byť len iným dejinným činom rázu tajomstva, smierčou smrťou druhého Adama, novej kmeňovej hlavy.

Ospravedlnenie je len začiatok. Život si nik nemôže sám dať, musí ho prijať ako dar. Darovaný život však treba ďalej rozvíjať v súhlase s darovanými silami prírody. Tak je to i v nadprírode. Nový život si nik nemôže zaslúžiť, získať, vybojovať, vybehať (9, 16). Ak je však „nové stvorenie" uskutočnené, vtedy znovuzrodený musí pestovať vospolnosť s Kristom, nesmie sa už dať viesť pudmi tela, ale nasledovať musí vnuknutia Ducha Božieho, musí nový život pomáhajúcou milosťou každodenne nanovo získať, rozšíriť, zaistiť a prehĺbiť. Takto vedie vývoj zoslávnenia znovuzrodeného človeka vždy vyššie zo stupňa na stupeň, kým nevústi do plného večného života Božieho, z ktorého hĺbok tento nový život pochádza. Veď bolo by veľmi čudné, ba bolo by bezhlavé torzo, keby Boh nechal v nás svoje dielo nedokončené, keby po takých mohutných činoch ako smrť a zmŕtvychvstanie Kristovo, soslanie Ducha a posvätenie, dovolil smrti zrúcať v nás svoje dielo, keby vydal svoje osloboditeľské dielo zas tyranii smrti a tým satanovi a hriechu. „Spečatením Ducha" v krste a birmovaní dal nám Boh svojho Ducha ako „záloh", ako záruku, že ostatné slovo ľudských dejín nie je smrť, ale oslávenie. Tento záloh Ducha dokazuje, ako vážne chápe Boh svoje uchádzanie sa o človeka. Boh predsa nedá svoju pečať a podpis, aby duša po smrti sa rozplynula ako chmárka vo vesmíre! (8, 11.)

Ako niet v Božom usporiadaní spásy priestoru pre ľudskú sláchtivosť a autonómiu, tak nie to v ňom ani pre náhodu a medzeru, pravdaže vždy v predpoklade, že ľudská slobodná vôľa sa nevytrhne z poriadku milosti a nepostaví sa znovu pod vládu smrti a satana. Od vyvolenia a predurčenia a povolania pred všetkými časmi vo večných myšlienkach Božích lás-

ky, ktoré obklopujú človeka v jeho ideálnej predexistencii v Bohu, cez včlenenie sa do mystického tela Kristovho až po splnenie v zoslávňujúcom svetle oblažujúceho videnia Boha, všetko sa vyvíja ako v zrnku a organicky podľa určitého plánu spásy. Dejiny spásy jednotlivca i celého ľudstva sú so všetkými svojimi radosťami a utrpeniami, bojmi, neúspechmi a víťazstvami len krátkou epizódou vo veľkej dráme večnosti, v grandióznej „Divina Commedia", a všetka tragika ľudského žitia je len ako krátky povzdych po oslávení, zaznievajúci do večnej harmónie, ktorou celé stvorenstvo, „shrnuté v Kristovi", spieva Bohu oslavnú pieseň vykúpenia. Takto sa uzatvára zlatý kruh, ktorého počiatok i koniec spočívajú v hĺbkach Trojjediného života. Táto pavlovská náuka o predurčení nie je ukrutná ako náuka Kalvinova, ale je potešujúca a povzbudzujúca. Vyznieva z triumfálneho spevu kresťanskej nádeje (8, 31—39), ktorá zapálila nový maják v svete zasvätenom zániku a svojím jemným svetlom prenikla do katakombových hrobov, a z nekropoly, mesta hrobov na okrajoch svetového mesta, z pochmúrnej tieňovej ríše pohanského Hadesa a židovského Šeolu urobila „miesto odpočinutia a pokoja". Toto je smysel dojímavých nápisov v katakombách : Vy tam hore v pohanskom Ríme ste opravdivo mŕtvi, my tu dolu sme opravdivo žijúci!

Pavol rozširuje svoje pozorovanie sveta i do kozmických vzťahov. U p a d n u t i e d o h r i e c h u vidí aj v jeho k o z m i c k ý c h n á s l e d k o c h: Celým vesmírom ide trhlina. Pád v svete duchov súvisí akosi s pádom človeka. V liste Kolosanom (1, 20) naznačuje Pavol záhadným spôsobom, že Kristus uskutočnil dielo smierenia v c e l o m stvorenstve, aj v svete duchov. Je to naozaj „obraz plný zádumčivosti a poézie", keď Pavol počuje, ako sa vznáša zo stvorenstva stenanie pôrodnej hodinky a túžobný vzdych po oslávení. Dejiny sveta a ľudstva sú tajomstvom a nemôžu byť samé zo seba vysvetlené. Nejestvuje nijaký imanentný smysel dejín, ako to učí panteizmus. Dejiny samé v sebe sú ukrutná obluda, sfinga, ktorú lúšti ľudstvo od čias Jóbových. Tento osudový závoj neodňalo ani vykúpenie a zjavenie. Práve naopak, ešte väčšmi nám otvorilo oči, aby sme si uvedomili, popri akých priepastiach ide náš život. Ale dalo nám súčasne aj uistenie Ducha, že všetky tie ostré disonancie čakajú na budúce riešenie. Vergil počul plakať neživé veci („Sunt lacrimae rerum"). Apoštol vidí, ako stvorenie úpenlivo vzpína svoje ruky k Stvoriteľovi, aby vyslobodené bolo zo služby zla, z „otroctva záhuby". Svätí rozumeli tento nemý pohľad

zneužívaného stvorenstva. Tento pohľad tak hlboko sa dotkol ducha sv. Františka z Assisi, že dojatě pojal na srdce všetky stvorenia. — Okrem tejto nemej modlitby neživého stvorenstva jestvuje aj iná modlitba, na ktorú odpovie verný Boh v deň, keď „zjaví sa nádhera dietok Božích". Je to mystická modlitba Ducha Svätého, ktorý „nevysloviteľnými vzdychmi hovorí v našom srdci", ktoré Pavol tak často počul v svojich obciach od vytržených prorokov a hovoriacich jazykmi. A konečne jestvuje aj kolektívna modlitba celého kresťanstva vôkol celej zemegule. Cirkev prijala „prvotiny ducha". Ale „prvý klas ešte nie je žatva, len prísľub budúcej žatvy".[11] My sme ešte v lone Cirkvi ako nenarodené dieťa v lone matky: „Ešte sa nezjavilo, čo budeme". Pohľad nádeje sa upiera na ten vzdialený stav, keď celé „stvorenstvo, ktoré ešte vzdychá a trpí bolesťami pôrodnými, spolu s nami vykúpené bude k nádhernej slobode dietok Božích", ako to takrečeno zo srdca Apoštolovho zaspieval básnik:

„Vospolný vzlykot všade plynie,
kdekoľvek z hviezd sa svetlo rinie,
vo všetkých zeme útrobách.
Oslavu chce a namáha sa
v nádeji, že zachová sa
stvorenie v smrti sužobách". (D 35)

Do tej veľkej rozpravy o zákone a milosti vsunuté je v 7. hlave chýrne „sebavyznanie", o ktorom niektorí fantáziou oplývajúci vysvetľovatelia sa domnievali, že objavili v ňom akúsi tajnú jazvu, akýsi temný zážitok z mladosti, akési „Pavlovo zhrešenie".[9] Nuž isteže nie je to knižná múdrosť, ale najvnútornejšia skúsenosť, čo Pavol tu vraví o dvoch ľuďoch v sebe, o dvojitom zákone svojho srdca, o vnútornej rozčesnutosti a rozpoltenosti nevykúpeného človeka. Pavol o sebe hovorí antickou rečníckou figúrou v prvej osobe ako o type a reprezentantovi svojho národa, ktorý stojí pod zákonom, o čase bez Krista pred svojím obrátením. A možno naozaj aj bola v jeho živote nejaká mravná a náboženská kríza v období vývojového prelomu. Vonkoncom by to nebolo divné u takého vysoko nadaného a vášnivo reagujúceho človeka z veľkomesta, kde protivy medzi rodičovským domom, synagogou a skvelou helenistickou vzdelanosťou tak ostro narážali na seba. Možno prehrmely nad jeho dušou ťažké depresie. No reči o „zhrešení", o akomsi „hlbokom

zblúdení" znejú príliš senzačne a očividne sa opierajú o obraz mladého Luthera, ktorý títo vysvetlovatelia premietajú do Pavlovej duše. Musíme rešpektovať antického človeka, ktorý je veľmi zdržanlivý v odhaľovaní osobného vnútorného života a nechce maľovať duševný obraz pre súčasný i budúci svet, ako to až neskoršie v doznievajúcej antike prvý urobil Augustín. Musíme sa uspokojiť s tým, že neodhalíme závoj, ktorý ani sám Pavol nechcel odhaliť. Ale mravný konflikt, o ktorom sa takmer tými istými slovami ako Pavol vyslovil aj Epiktet: „Hričšnik robí nie to, čo chce, ale robí, čo nechce", taký mravný konflikt dnes hlbšie vieme chápať v svetle modernej psychoterapie s jej náukou o zatlačení neriešených konfliktov do podvedomia. Sokratovský náhľad, že správne mravné konanie vyrastá z plnej vedomosti, z hlbokého vhľadu, bol len polovičným riešením. Pavol nachádza riešenie v svätom Pneuma Kristovom, v objektívnej oblasti kresťanskej slobody. (D 36)

Pavol chce svojím smierčím listom urýchliť srastnutie židokresťanskej a pohanokresťanskej časti obce a bráni sa proti výčitke, ako by chcel svojmu národu kvôli pohanom spreneveriť požehnanie prisľúbení. Už pri holej myšlienke odrodilstva sa čosi trhá v jeho duši, jeho národné povedomie sa vzpína, jeho láska k vlastnému národu sa prebára živelnou silou. Ľutuje takmer svoje prvšie prikre výpovede o zákone. Jeho ducha trápi záhadný osud vlastného národa, ktorý bol tisícročia nositeľom prisľúbení a včuľ stratil svojho Mesiáša. Je to otriasajúce divadlo, ako sa borí o riešenie tohto tajomstva v svetle svojej náuky o predurčení a o preloženie sporu oboch smerov na vyššiu rovinu. Boh nedovolí volať sa na zodpovednosť od svojich tvorov a zneužívať sa na úzke národné ciele. Voľne plynúci láskavý prúd milosti Božej nemožno vnútiť do nacionálneho žľabku. Prisľúbenia neplatia Izraelovi tela, ale „Izraelovi Božiemu". Zlyhanie židovského národa je v istom smysle „felix culpa", poslúži svetu k spáse, pretože Izrael musí nechať prednosť pohanskému svetu ako kedysi Jakub Ezauovi, pričom však vstúpenie pohanov do kráľovstva Božieho má židov povzbudiť k dvojnásobnej horlivosti. Boh upotrebuje neveru jedných, aby zachránil druhých, a potom zachráni aj tých, ktorí na chvíľu neboli na výške svojho povolania. „Tajomstvo" slobodne postupujúcej milosti, ktorá volí napohľad ľubovoľne „proti prírode", znázorniť musí mohutný, paradoxný obraz: Niektoré ratolesti olivovníka sú odrezané a miesto nich boly zaštepené divé olivové konáriky. Boh však má moc zasa ich zaštepiť do vlastného

kmeňa. Takto sa usiluje Pavol posotierať slzy svojho národa a pritlmiť vynášanie sa pohanokresťanskej časti obce.[27] — Jeho rozum je uspokojený, ale jeho srdce ešte trpí. Pavol hľadí do závratnej priepasti večného predurčenia a premožený týmto hlbokým videním s údivom zvoláva: „O hĺbka bohatstva a múdrosti a poznania Boha!" V svojom dlhom živote od chvíle pred Damaskom neodučil sa údivu: znak jeho vždy mladistvého ducha! Tento údiv ducha pred „tremendum" Boha je nepostrádateľný nábožnému človekovi a je pre náboženský život krajne plodný, lebo oslobodzuje ducha a udržuje ho otvoreným pre veľkosť Božiu.

Pavol ako veľký spisovateľ, ktorý má smysel pre slávnostnú kadenciu myšlienky a slova, končí dogmatickú časť svojho veľkého okružného listu liturgickou formulou vyznania: „Z neho a skrze neho a v ňom je všetko". Z tejto hieratickej formuly, ktorá sa častejšie zjavuje u neho (1 Kor 8, 6; Kol 1, 16; Ef 4, 5; Žid 2, 10), počuje školené ucho jedno z tých tajnostných „praslov" z najvzdialenejších dní ľudstva (ktoré od orfikov cez Heraklita prišlo k stoikom), v ktorom šumí čosi ako ďalekú tušenie Boha troj-jediného.[75]

V mravných pokynoch listu ukazuje Pavol, ako konzekventne vyviera u neho mravný postoj z nového ducha viery. Pavol interpretuje slová svojho Majstra o „uctievaní Boha v duchu a pravde" (Jn 4, 23), keď hovorí o „duchovnej obetnej službe" kresťana (12, 2). Zvyčajný preklad „rozumná bohoslužba" nevystihuje význam tohto jedinečného slova, ktoré — pod Pavlovým vplyvom — ešte raz sa zjavuje len v 1 Pt 2, 2. Apoštol v tomto bode je zas zajedno s najšľachetnejším duchovným dedičstvom ľudstva, ktoré pytagorejec Hierokles shrnul do krásnych slov: „Len ten vie ctiť Boha, kto nepoprehadzuje hodnoty, kto predovšetkým seba kladie na oltár a stvárni svoju dušu na obraz Boží a svojho ducha pripraví ako chrám na prijatie božského svetla... Lebo Boh nemá tu na zemi domáckejšieho miesta nad čistú dušu".[75] Mravnosť závisí nie od vecí, ale od svedomia. Všetko záleží na duševnom postoji, na novom smýšľaní lásky. Na základe tohto smýšľania je kresťanská etika nesmierne jednoduchá. Z kresťanského chápania, ktoré v tomto eone popri kráľovstve tohto sveta tvorí samostatné kráľovstvo ducha, nového eonu, vyplýva aj zásadný postoj kresťana k štátu a politike. „Židovská apokalyptika videla v svetskom štáte len diablov štát"[28] a odmietavo sa stavala k nemu. Pavol je prvý, čo v duchu svojho Majstra i pri všetkom svojom špiri-

tuálnom postoji voči veciam tohto sveta pozitívne zhodnotil rímsky štát. Ak v druhom liste Solúňčanom videl v rímskom štátnom poriadku „prekážajúcu moc", ktorá ešte zdržuje príchod Antikrista, v liste Rimanom ide ešte o krok ďalej. Štátna vrchnosť je mu „diakonom Božím", Božím zástupcom a liturgom, ustanoveným na potláčanie zla. Keď Pavol písal tieto štátu priaznivé riadky, stál svet v štvrtom roku Nerónovej vlády. Cisárska moc sa ligotala najplnším leskom. Bolo to chýrne „quinquennium" (prvá päťročnica) mladého vladára, ktorého chorobné duchovné vlohy pod vplyvom dvoch vychovávateľov, dobrotivého Seneku a šľachetného Bura, ešte neprerazily. Pavol hľadel hlboko, predvídal budúce udalosti. Jeho napomínania znely predovšetkým židokresťanom, ktorých krajania v Jeruzaleme vystupňovali až k varu národné vášne, ktoré čoskoro sa mali vybúriť v hrozných povstaniach. Jeho postoj nebol len oportunistická politika, čo pre takého zásadného ducha ako Pavol bolo len zrejmé. Pridržiaval sa svojho štátu verného postoja a náuky aj vtedy, keď zvrátenosť v Nerónovi už dávno sa bolo uvoľnilo a keď rímsky štát zmenil svoj postoj voči Cirkvi. (1 Tim 2, 1; Tit 3, 1.) Ježiš svojím hlbokým slovom: „Dajte cisárovi, čo je cisárovo a Bohu, čo je Božie", a Pavol interpretáciou svojho Majstra otvoril novú éru vzťahov jednotlivca a cirkevnej vospolnosti voči štátu a politike, nakoľko vytvorili „celý nový svet mimo politiky", „Civitas Dei", vnútorné kráľovstvo, ktoré nie je z tohto sveta, v ktorom je Cirkev nezraniteľná a nerozboriteľná.

Pohľad na ostatné dve hlavy listu Rimanom podmienil isté dohady. Obsahuje totižto štyri z á v e r y (15, 33; 16, 20; 16, 24; 16, 27). Slávnostné finále (16, 25—27) stojí v dvoch najlepších rukopisoch na konci 14. hlavy. V dlhom rade pozdravov v 16. hlave vidia niektorí vysvetľovatelia zvyšok Pavlovho listu Efezanom, ktorý sa však stratil. Ako, vraj, mohol Pavol poznať v Ríme toľko tu pozdravovaných osôb? Preto hovoria, že ich treba asi hľadať zaiste v Efeze, tak najmä, vraj, Epeneta, „prvotinu Ázie". Keď Pavol písal neskoršie z Ríma do Efezu, boli Aquila a Priscila ešte alebo už zas v Efeze? (2 Tim 4, 19.) O otázke adresátov tohto „listu" ešte neodznelo ostatné slovo.

Záverom môžeme povedať, že v liste Rimanom je vyslovená takmer celá pavlovská teologia alebo aspoň spoluznie v ňom. Ani jeden z Pavlových listov nemal v dejinách západného ľudstva takú osudnú úlohu ako tento. Bolo to svetodejinné neporozumenie, keď jedna časť listu, náuka o ospravedlňujúcej

viere, vytrhnutá bola zo živého súvisu a učinená za jadro pavlovskej teologie, ba za rozhodujúci stred celého náboženstva. Pre Pavla bola len epizódou z polemického času, pochopiteľná v svojej vyostrenej forme len z jeho bojovného postoja proti judaizmu. V jeho neskorších listoch nemá už takú úlohu. To vysvetlí niektoré príkre formulácie Augustínove a isté preháňania v dejinách náuky o milosti. Mladý Luther bol však príliš ovplyvnený svojimi vlastnými duševnými stavmi, takže nemohol vidieť pravý stav vecí. Objektívna pravda je nič pre vášnivého človeka (Renan). „Viera" v Pavlovom smysle vonkoncom nie je kŕčovité nahováranie sebe samému, že Boh mi je milostivým Otcom. Táto autosugescia zatláča objektivitu milosti. Pavol však celkom stojí v objektívnom poriadku spásy; jeho „viera" je pokorné vradenie sa do tohto poriadku. Luther z priechodného bodu spravil stred kresťanstva a tým porušil správnu perspektívu. Toto egocentrické presunutie, ktoré do stredu náboženstva stavia človeka s jeho podmieneným „ja", s jeho mravnou biedou, ktoré samého človeka robí veľkým záujmom náboženstva, tento „objav" reformácie, vyrastnuvší z času, naplneného mravnými napätiami a z nesmiernej sugestívnej sily jediného velikáša, sa stal osudom Západu. Toto subjektívne hľadenie, toto fixovanie pohľadu na vlastnú duševnú potrebu, na vlastné démonicky divé srdce čoraz väčšmi zatláčalo veľké objektívne línie kresťanskej viery, viedlo k relativizmu všetkých mier a skončilo sa v iracionalizme najnovších čias. Dalo luteranizmu ten vážny, tvrdý, často vysokým etosom nesený, ale v podstate bezradostný rys, posilňovalo a stupňovalo faustovský sklon, osudové dedičstvo germánskej duše, do tragiky. Druhou osudovosťou nemeckého človeka bol obrovský výkon nemeckého panteizmu, ktorý miesto naddejinného kresťanského Boha, slobodným rozhodnutím zasahujúceho do dejín ľudí, postavil „vyvíjajúceho sa boha", vtiahol ho do tragických ľudských dejov a v svetových dejinách videl len periódu nevyhnuteľného vývoja tohto „tragického boha". Ale kozmická túžba po Večnom, Absolútnom, Neznámom a Nepomenovateľnom, po „Deus absconditus", ktorá zachvacuje práve najhlbších duchov stred ich práce, neopustila nikdy nemeckého človeka. Táto túžba často viedla starnúceho Goetheho na celé dni do mlčania, do tichej melanchólie. Bolo to v dňoch, keď svet v svojej celej otáznosti kládol pred neho čoraz väčšie záhady. Ale jeho titanská pýcha mu zatvárala cestu ku Kristovi, ktorý je „solutio omnium difficultatum". (D 37)

Pre Pavla by to bolo bývalo „veľkým zármutkom a ustavičným súžením srdca", keby bol videl, ako jeho slovo o „ospravedlňujúcej viere" po 1500 rokoch toľko rán spôsobilo telu Kristovmu. Ospravedlnenie bolo pre neho len prechod, len etapa v duševných dejoch, za ktorou sa rozprestiera šíra slnečná krajina života „v Kristu", pretekaná eucharistickým prúdom milosti, zúrodnená tvorivými energiami Zmŕtvychvstalého pod miernou klímou Ducha Svätého.

47. POSLEDNÁ CESTA DO JERUZALEMA

Skt 20, 3—21, 16; Rim 15, 25—32.

Zima prešla. Rím 5. marca slávnostne otvoril plavbu náboženskou okázalosťou s „navigium Isidis", egyptskej ochrankyne morí. Pavol sa pripravil na odplávanie do Jeruzalema, odkiaľ chcel preplávať do Ríma. Prišiel k cieľu, ale spôsobom, o akom sa mu ani nesnívalo. Vie, na čo sa podujíma osobným odovzdaním sbierky, uskutočnenej s nevysloviteľnými námahami. Ale veľkú katolícku jednotu stavia nadovšetko. V nej vidí záruku pravdy. Vždy bol bojovníkom za tradíciu, nikdy nestál bokom. Ak chcel v Ríme obstáť vedľa Petra, cesta ta viedla cez Jeruzalem. V záujme tohto oficiálneho zbratania oboch častí mali sa pripojiť k nemu zástupcovia všetkých misijných kruhov.

Už i doterajší pútnický život Apoštolov, preplnený nebezpečenstvami, bol zobrazením pútnického života Ježišovho. Odteraz však zjavujú sa v jeho živote zreteľnejšie rysy podobnosti so životom Majstrovým. Jeho ostatná cesta do Jeruzalema sa ponáša v mnohých bodoch, v predtuchách smrti, v heroizme, ktorým obracia svoju tvár k Jeruzalemu, ktorý vraždí prorokov, v upozorneniach verných priateľov na ostatnú cestu Ježišovu, ktorý s jasným pohľadom šiel v ústrety katastrofe, poslušný vôli Otcovej. (Mk 10, 32.) Je pozoruhodné, ako ustavične priťahovalo Pavla toto mesto. Nadovšetko však spájala Majstra a učeníka tá istá tragédia srdca: z vyššej vernosti voči vlastnému národu vziať na seba výčitku odpadnutého národného nepriateľa.

Ak chceme zhodnotiť Apoštolovu odvahu, musíme sa rozpamätať na divé výčiny strany zelotov. Fanatizmus týchto ľudí očakával mesiášske kráľovstvo ako deň pomsty na pohanov a pomocou zbojníckych bánd zorganizoval svätú vojnu. Pre ich srpovité dýky volali ich „sikarmi" alebo nožikármi. Vyberali výpalné od celých obcí, ktoré sa im nepodriadily, zjavovali sa v Jeruzaleme v každý sviatok, miešali sa — s dýkou pod šatmi

— medzi nábožných v chráme, bleskorychle bodli svoje obete a práve tak rýchlo sa strácali v sviatočnom dave (Joz. Flav. Starožit. 20, 8, 10). Darmo vystrihal Ježiš kňazstvo pred zneužívaním náboženstva, mesiášskych nádejí, na politické ciele. Keď však ľud cíti, že vlastní pastieri zlyhávajú, obracia sa k falošným prorokom. Veľkňazom sa vyšmyklo z rúk tak duchovné ako i politické vedenie národa. Jozef Flavius, ktorý účinkoval v chráme ako kňaz, najpochmúrnejšie opisuje roky za miestodržiteľa Félixa. Rozpráva, ako istý podvodník menom Teudas zviedol nesmierne množstvá a viedol ich proti Jeruzalemu a ako neskoršie nejaký klamár z Egypta tiahol s veľkými zástupmi proti Olivovej hore, chcejúc ukázať, že na jeho slovo sa zrútia múry Jeruzalema. Félix s ozbrojenou mocou vystúpil proti povstalcom. Mnoho sto ich padlo, dvesto bolo zajatých, Egypťan ušiel a darmo sa pátralo po ňom (Starožit. 20, 8, 6).

„Predchuť toho, čo ho čakalo v Jeruzaleme",[50] dostal Pavol hneď v prístave Kenchrea. Okolo Veľkej noci všetky námorné a pozemné cesty boly preplnené jeruzalemskými pútnikmi. Mužovia s pichľavými, fanatickými pohľadmi, ženy učupené na zemi, s deťmi na chrbte a s proviantom na cestu v koši, čakali nenáročnosťou Východniara na odchod. Nepriateľské pohľady, mrmlavé kliatby vítajú „renegáta". Plavba bola aj vtedy často závislá od židovských peňazí. Ľahko bolo získať nesvedomitého kapitána a niekoľko odvážnych námorníkov. Nabitá loď v noci je znamenitým miestom, kde možno vraziť nenávidenému človekovi dýku do chrbta a hodiť ho cez palubu.[51] Ale zpravodajstvo bratov pracovalo dobre. Dozvedeli sa o sprisahaní a rýchle zmenili cestovný plán. Ako možno tušiť z textu niektorých rukopisov, Pavol sa vybral s Lukášom suchozemskou cestou do Macedónie, kým ostatní, aby odviedli nepriateľov od stopy, mali okľukou cez Efez čakať ho v Troas. Pôvodný plán, sláviť Veľkú noc v Jeruzaleme, pravda, nebolo už možno uskutočniť. Preto chcel Pavol osláviť Veľkú noc vo Filipi v dôvernom priateľskom kruhu. Odteraz zas vidíme Lukáša v jeho sprievode. Pre jeho lekárske a moreplavecké znalosti pokladal ho Pavol za veľmi spôsobilého a žiaduceného ako sprievodcu na misiách po Západe. Takto sa stalo, že v nasledujúcich zprávach so slovkom „my" zas sa objavujú v Skutkoch apoštolských itinerárium a klasické zprávy pisateľa denníka, ktoré zaručujú cestopisu mimoriadnu presnosť a dávajú mu neporovnateľné kúzlo.

Roku 58 padla Veľká noc na utorok, 28. marca (F. K. Ginzel, Príručka matematickej a technickej chronologie, Leipzig

1914). V utorok po Veľkej noci, 4. apríla, rozlúčil sa Pavol s Filipi. V prístave Neapolis našli malú nákladnú loďku do Troas. „Odcestovali sme". V tomto „sme" sa skrýva plnosť citu, celé dejiny ľudského srdca! Apoštolov život i pri všetkých jeho utrpeniach si nesmieme predstavovať príliš pochmúrne. Bol majstrom priateľstva. Priateľstvá mu boly pri apoštolskej činnosti priamo potrebou. Cirkev vždy vynikala v pestovaní takýchto svätých priateľstiev. Najkrajšie strany života svätých sú hymnus na priateľstvo. Najmilší zo všetkých, František z Assisi, a najspoločenskejší zo všetkých, František Salezský, boli klasici priateľstva. Pavol nemal ženy a detí a nepoznal ani rodinné sväzky. Ale Boh mu dal priateľov. A akých priateľov! Málo ľudí malo zažratejších nepriateľov, ale málo malo oddanejších priateľov ako on.[51] A to značilo veľké šťastie vo veľkom utrpení.

Do Troas priplávali pre nepriaznivý vietor až v nedeľu, 8. apríla. Ich tunajšie týždňové pobudnutie sa skončilo dramatickou príhodou. I proti opačným mienkam iných vysvetľovateľov srdce najradšej by sa rozhodlo za náhľad, že v scéne o „lámaní chleba" vo vrchnej sieni istého domu chcel nám Lukáš opísať eucharistickú nedeľnú slávnosť. Sabbat sa skončil. Slnko ohnivo zapadlo za homérskym ostrovom Tenedos. Vonkajším schodišťom istého veľkého meštianskeho domu ponáhľali sa mužovia a ženy v závojoch do siene na terase druhého poschodia. Bola teplá jarná noc, obloky boly otvorené v ústrety ochladzujúcemu morskému vzduchu. Lukáš presne pozoruje. Vidíme napnuté načúvajúce shromaždenie, vidíme ako visí množstvo olejových lampočiek s povaly, ako povievajú záclony vo večernom vetre. Je po agape. Pavol hovorí o veľkonočnom tajomstve Premožiteľa smrti: „Ja som vzkriesenie a život". Na obločnom ráme sedel mladý Eutychus a boril sa so spánkom. Tu odrazu ostrý výkrik! S výšky troch poschodí sa zrútil na dvor. Pavol sišiel k nemu, hodil sa, ako kedysi Eliáš a Elizeus (3 Kľ 17, 17; 4 Kľ 4, 18), na bezduchého a privolal ho späť k životu. „Ja som vzkriesenie a život": v akej asi nálade spievala obec tieto slová po takomto názornom poučení! Pavol nenarobil veľa rečí so zázrakom, spokojne hovoril ďalej a lámal chlieb života.

Na spanie sa už nedalo myslieť. Loď, ktorá mala odviesť jeho priateľov do Asos, odchádzala včas ráno. (Bezov text pripomína, že pri rozlúčke bol aj mladý Eutychus, zdravý a rezký.) Pavol cestu 25 kilometrov prešiel pešo; možno chcel cestou navštíviť niektorých kresťanov. Okrem toho potreboval pokoj pre

svoje myšlienky a styk s Bohom. Veď o toľkých veciach mu bolo treba popremýšľať a poshovárať sa s Kristom! Všade predzvesti v srdci, prorocké výstrahy pri bohoslužbách. Bude sa musieť naozaj zrieknuť Španielska? Cíti, že slnečný deň jeho života sa schyľuje ku koncu. Spokojným krokom sa uberá po ceste náhrobníkov, popri troasských tepliciach, potom cez dubové lesy na úpätí vrchu bohov Idy. V žeravom poludňajšom slnku leží pred ním Asos na strmom úskalí. „Iď do Asos, ak máš samovražedné myšlienky!" spieva starý básnik. Pavol sa spustil dolu strmými skaliskami a v prístave sa stretol so svojimi spoločníkmi. Právom môžeme predpokladať, že osobitne si najali malú pobrežnú loďku, aby nestrácali čas pri vykladaní a nakladaní tovaru. Bola to prvá kresťanská pútnická loď do Jeruzalema. V noci vytiahli čln na suchú zem a prenocovali na palube alebo v nejakej rybárskej chatrči. Tak v Mytilene na Lesbe, Sapfinom ostrove, kde rybári nôtili eolské melódie; nasledujúceho dňa na ostrove Chios, zaliatom vôňou kvetov. Na treti deň sa zjavil chrám bohyne Artemis v Efeze. Pavol s hrôzou pomyslel na minuloročný sviatok bohyne. Po zástavke na Samose došli v štvrtok, 20. apríla, do Miletu. Pavol poslal kuriérov, možno Tychika a Trofima, do Efezu, aby zavolali starších obce na ostatné stretnutie s Apoštolom. Rozlúčková scéna v Milete patrí medzi najdojímavejšie obrazy v Lukášovom denníku. V reči na rozlúčku hovorí apoštolská starosť a výmluvnosť srdca. Aké vedomie povolania, aká vernosť k povinnosti znie z každého slova! „Nestiahol som vetrilá, keď šlo o váš prospech". Značne by si bol mohol obľahčiť život, keby v Antiochii, v Korinte a Efeze bol zahladil protivy medzi judaizmom a kresťanstvom, keby z falošných ohľadov a úzkostlivej obavy bol ustúpil. Ale čo by sa bolo vtedy stalo s Cirkvou? Ona potrebuje nielen múdrych, obozretných vedúcich, ale potrebuje i mučeníkov presvedčenia. Nemusí sa, pravda, vždy plávať s vystretými vetrilami, keď nejde o zásadné veci. Vediac dobre, že v Jeruzaleme ho čakajú veci najťažšie, ide Pavol svojou cestou „sviazaný v duchu", t. j. neochvejne majúc pred očami cieľ, a tento cieľ je: Jeruzalem — Rím! „Nezáleží mi na živote!" Pavol má nadprirodzenú stupnicu hodnôt: krv Kristova — Cirkev — duša — povolanie — až potom vlastný život. S krvou, ktorá vytiekla zo srdca Ježišovho, vystúpila z Vykupiteľovho Srdca aj Cirkev — to je jeho základná myšlienka. Pavol, pravda, ešte nevie, že cesta ho povedie cez väzenie a putá, nenávistné pohľady a údery, stroskotania a smrteľnú úzkosť a že na konci

ho čaká katova sekera. Jemu stačí, že Pán to vie. „Dávať je blaženejšie ako prijímať". Zázračne hlboké slová! Ale platia len v ríši lásky. Zachovaním týchto slov Pánových, o ktorých vieme len z podania mimo evanjelia, ukazuje Pavol, nakoľko je zakorenený v Ježišovej tradícii. Podľa neho nesmie jestvovať protiklad dávajúcej a prijímajúcej Cirkvi. Kňaz musí svoje finančné požiadavky voči ľudu obmedziť na mieru nevyhnutnej potreby! Napokon vystrel ruky na rozlúčku. O tie Pavlove ruky! Koľko požehnania vyplynulo z nich; vždy boly ochotné dávať, nikdy brať. Nech sú požehnané tie ruky, ktoré tak často chvejúc sa písaly hranatými ťahmi srdečné pozdravy. Mozole a jazvy na nich boly jeho stigmy. Chápeme, že učenici sa len ťažko vedeli odtrhnúť od neho. Človekovi menej otuženému utrpením bolo by to zlomilo srdce. „Ničoho niet v ňom zo studeného horlivca".[17] Nijaký ľudský cit mu nebol cudzí. Nehľadal lásku, ľudia mu ju sami od seba prinášali.

Bolo 25. apríla, keď ich priaznivý vietor zavial na R o d o s, čarovný „ružový ostrov", ktorý starí vychvaľovali, že nieto na ňom v roku ani jediného dňa bez slnka. V P a t a r e šťastlivo našli loď, ktorá smerovala do Fenície. Preplavba trvala päť dní. Plávali popri brehoch C y p r u, vlasti to Pavlovho starého priateľa Barnabáša. „Ach, Barnabáš, bár by som bol býval v onen deň v Antiochii trpezlivejší voči tebe!" Pavlovi, ktorý v svojom živote toľko sa naplakal za iných (2 Kor 2, 4; Skt 20, 31), zaiste sa zjavil pri tejto rozpomienke v očiach slzavý lesk. V T y r e ostali sedem dní. Táto obec sa vďačila za svoj vznik prenasledovaniu kresťanov, ktoré rozputnal Pavol pred dvadsiatimi rokmi. Ako kročili na palestínsku pôdu, nálada bola čoraz skľúčenejšia, prorocké výstrahy čoraz hustejšie, ovieval ich „dusný vzduch blížiaceho sa povstania".[27] Od Ptolemais (Akkon) pokračovala karavána pešo. Dva týždne pred Turícami došli do C e z a r e y, ktorá bola vzdialená do Jeruzalema len na tri dni cesty (102 kilometrov). Tu chcel Pavol v tichosti a vsobranosti stráviť niekoľko dní v dome svojho priateľa Filipa, muža vonkoncom podľa Pavlovho srdca a s jeho širym zorným poľom. Filip sa skromne nazýval „evanjelistom", t. j. apoštolom druhého radu, nosil však aj vážený titul „jedného zo Siedmych" a vo veľkej miere zdedil ducha Štefanovho. Za prenasledovania kresťanov, ktoré rozputnal Šavol, musel pred vyše dvadsať rokmi utiecť, pochodil ako misionár Samáriu a časť pobrežia vôkol Joppe a napokon sa usadil v Cezarei. Medzitým osvojil si Pavlove šire myšlienky. Čiže to boly nádherné hodiny na terase domu s vý-

hľadom na more! Aké rozpomienky ožívaly v nich! Ako obrátil dobrotivý Pán všetko k dobrému! Na Pavla hlboko zapôsobila kresťanská, takmer kláštorná atmosféra domu. Na Filipove dcéry prešla charizma otcova, dar „povzbudzovania, napomínania a potešovania", ktorý Pavol najviac cenil. Tieto štyri panny, predchodkyne Bohu zasväteného panenského života v Cirkvi, ktorých prorockými nástupkyňami mali byť Hildegarda a Katarína zo Sieny, sedia pri nohách chýrneho učiteľa, ktorému čoskoro potom budú smieť ponúknuť svoju ženskú službu za zajatia v Cezarei. Ale aj tieto krásne dni boly zakalené. Prorok A g a b u s, ktorého Pavol poznal ešte z Antiochie, vedený Duchom prišiel z Jeruzalema, aby zabránil Pavlovi v ďalšej ceste. Za bohoslužieb pristúpil k Pavlovi, vzal jeho opasok, povinzal si ním ruky a nohy a volal: „Toto hovorí Duch Svätý: Muža, ktorému patrí tento opasok, židia v Jeruzaleme takto poviažu a vydajú do moci pohanov". Bol to symbolický spôsob reči starých prorokov, ktorý neostal bez účinku (Iz 20, 3; Jer 13, 19; 27, 2; Ez 4, 1—3; 5, 1—4). To vonkoncom zlomilo zdržanlivú spokojnosť Pavlových priateľov. Zaprisahali ho, aby nešiel ďalej. Ale on bol rozhodnutý. „Prečo plačete a trháte mi srdce? Som hotový za meno Pána Ježiša v Jeruzaleme nielen sa dať poviazať, ale podstúpiť i smrť". V tejto ochote zomrieť nebolo ani stopy fanatizmu. Vyrastala z jasného poznania, že aj jeho osud podobne osudu Pánovmu sa má splniť v Jeruzaleme. Aký veľký je tu Pavol, neochvejné skalisko v mori, vnútri však ohnivá duša.

V stredu pred Turicami nastúpila karaván na jazdných zvieratách posledný kus cesty. Niekoľko učeníkov z Cezarey ich sprevádzalo cez A n t i p a t r i s po bujnej saronskej nížine, kde sedliaci už kosili prvotiny žatvy, potom po kamenistej náhornej plošine judskej do Jeruzalema. Predvečer veľkého sabbatu sa blížili k mestu. Po všetkých cestách tiahly nedohľadné skupiny slávnostných pútnikov vo farbistých oblekoch a pestrých šatkách na hlave, sedliaci s čriedami oviec a mladých bývkov, ktoré niesly vôkol širokých čiel kvety a vence z klasov.[56] Takto tiahol prvý raz pred vyše štyridsiatimi rokmi mladý kupecký syn z Tarzu so svojím otcom spievajúc a jasajúc do Jeruzalema, možno práve vtedy, keď i Božský Mladík z Nazaretu kráčal tou istou kamenistou cestou v svojej chudobnej sukničke. Mesto bolo preplnené slávnostnými hosťami z celého sveta, ktorí poväčšine načúvali von pod stanmi. Pavol našiel príbytok v dome istého starého učeníka Pánovho menom Mnason. Oficiálna cirkev v Jeruzaleme nemala prístrešia pre najväčšieho apoštola.

VII. KRISTOV ZAJATEC

48. OSUDNÁ RADA

Skt 21, 17—26.

Pavol zasa je v Jeruzaleme, po piaty a ostatný raz od svojho obrátenia. Židovskí teroristi ovládali ulice. Najväčšmi nenávideli Pavla, ktorý maril ich nacionálne sny. Ale táto zatrpknutá nálada prešla i na časť jeruzalemských kresťanov. Jakub ostarel a nevládal už takmer ovládať tých, čo prestúpili zo strany farizejov. Klement Rímsky svaľuje vinu za nešťastie apoštola Pavla na „závisť".[38] Nemožno sa teda striasť podozrenia, že Pavol sa stal obeťou spolupráce „neveriacich" a „falošných bratov".

So strešnej terasy mohol pozorovať v uliciach turičný ruch: „Partov, Médov, Elamitov, obyvateľov z Mezopotámie, Pontu a Ázie". Áno, Ázie! Neteší ho, že ich tu vidí, tie fanatické skupiny maloázijských židov z Efezu, ktorých ľahko všade poznať po ich jasnom kroji. Aj najatí vrahovia z Korintu sú už tu a čakajú naňho. Takto rýchlosťou vetra sa rozniesol chýr o príchode nenávideného „renegáta" po všetkých uliciach, bazároch a karavanserajoch. Už takmer nebolo možné vyhnúť sa smrti z rúk zelotov. Pavol nevychádzal sám. Priateľov, ktorých mal v Jeruzaleme, bolo možno porátať na prstoch. „Bratia", o ktorých vraví Lukáš: „s radosťou nás prijali", patrili zaiste k skupine helenistov. Prišli do jeho bytu a pozdravili ho. Menej sa náhlila rada starších. Nasledujúci deň značil pre Pavla akúsi skúšku ohňom, keď sa totižto zjavil pred shromaždenou radou. Obec mohutne vzrástla. Predstavení hovorili o „tisícoch". Ale podľa tohto to aj vyzeralo! Šťastie, že na čele stál taký jemný, vyrovnaný a múdry muž ako Jakub! Hlavy cirkvi boly voči Pavlovi pravdaže korektné, ale ich postup podlamovali horlivci za zákon, ktorí za Apoštolovým chrbtom podrývali jeho cirkev.

Lukáš nám namaľoval pôsobivý obraz tohto zvláštneho shromaždenia. Na predsedníckom stolci sedela bielo oblečená asketická postava J a k u b o v a, vôkol neho kruh jeho presbyterov. Ako sa asi cítili Pavlovi sprievodcovia spolu s konvertitmi z po-

hanstva, keď uzreli muža, o ktorom toľko počuli, ktorý bol pokrvným samého Pána, ktorý za detstva sa hrával s ním na výškoch Galiley! Vyslanci pohanokresťanských obcí rad-radom odovzdali svoje milodary. S úžasom hľadeli na svojho majstra. Bol to vskutku on, ten muž, čo tak vážne, pokorne a dojate hľadel na túto zohnutú stareckú postavu? Pavol a Jakub sa slávnostne bozkali bozkom pokoja. Tak spravili i presbyteri. Pavlovi sprievodcovia stáli v napjatom očakávaní. Potom ich tváre upadly. S nimi si nevymenili prejav bratstva. Mlčky, vznešene, ako vec celkom zrejmú, ba ako povinný tribút prevzali dar. Lukáš mlčí o tom. Ale práve z jeho mlčania môžeme vyčítať isté sklamanie.[32] Obavy v liste Rimanom neboly bez dôvodu. Všetko šlo tak formálne a mravo! Atmosféra sa zmenila až vtedy, keď Pavol podal obsiahlu zprávu o všetkých tých veľkých a zázračných veciach, ktoré vykonal Boh skrze neho v pohanskom svete, a keď rozbolene, bez obviňovania, bez spomínania mien, vylial svoje srdce o všetkom tom utrpení, ktoré musel zniesť od falošných bratov, ako zneužili vážnosť apoštolov, ako podkopávali jeho autoritu, ako kázali nesprávne evanjelium, ako okradli obce a rúhali sa milosti Božej. Ale Boh to všetko zmenil na dobro. Gloria Kristova len tým jasnejšie zažiarila. Ako perlová šnúra nasleduje obec za obcou od Sýrie až do Grécka vôkol celého Egejského mora. Ako to Pavol tak rozprával, srdcia oteplely, ľahostajnosť sa zmenila na záujem, záujem na údiv a oduševnenie, a keď zakončil, Jakub radostne prikývol a z úst všetkých sa vydralo zvolanie: „Nech je zvelebený Boh Abrahámov, Izákov a Jakubov, ktorý také veľké veci urobil pre svojho milovaného Syna!" Nie, nemohli sa zdržať. Triumf bol priveľký, nemohli nevelebiť Boha. Len by sa bolo žiadalo, aby boli venovali uznalivé slovo i Pavlovi a jeho spolupracovníkom.

Nad tým, čo nasledovalo, prejavuje Lukáš sklamanie. V jeho denníku nachádzame na tomto mieste veľavýznamné: „Potom však . . ." Áno, potom však prišla studená sprcha. „Milý brat náš, — musíš predsa uznať, — veď sú aj tisíce židokresťanov! Musíš byť obozretný. Naši ľudia tu — hovoria veľmi múdro v tretej osobe! — sú veľmi ustarostení pre tvoju náuku. Vravia, že zrušuješ rozdiel medzi židmi a pohanmi, ba ideš vraj ešte ďalej, rúcaš vraj Mojžiša a zákon". Tu zasa sa ozýva starší brat z Pánovho podobenstva o márnotratnom synovi, ktorý sa nevedel tešiť z návratu strateného brata a nechcel sa zúčastniť na otcovej radosti, a ktorého otec márne prosil, aby si zasadol za stôl s otrhaným bratom; ba robil otcovi ešte aj výčitky.

Môžeme si predstaviť Pavlovo sklamanie, keď po jeho oduševnenej zprávc prvá odpoveď shromaždenia bola, že leží na ňom ťažké podozrenie, ktorého oprávnenosť posúdiť si ani sami vraj nedovoľujú. Bolo to asi tak, ako keby nejaký slávny misionár, ktorý získal Kristovi polovicu Afriky, po dlhých rokoch nevysloviteľných námah a pokrytý jazvami, podával zprávu pred nejakým cirkevným snemom a dostal by odpoveď: „Chvála Bohu! Ale, milý brat, vraví sa, že hen u tých černochov si nespieval chorál podľa vatikánskeho vydania!" Žiaľbohu, aj takéto veci sa niekoľko ráz zopakovaly v priebehu cirkevných dejín, tak napr. keď dvaja slovanskí apoštolovia Cyril a Metod, veľkí priekopníci evanjelia medzi Slovanmi, sa vrátili do Ríma a podávali pápežovi zprávu, tam však pápežský dvor útočil na nich, pretože vraj priveľa práva dali slovanskej reči na úkor latinského rítu. Na šťastie aj vtedy stál pri kormidle Cirkvi múdry, ďaleko vidiaci pápež. — Lukáš výslovne píše: „o n i mu vravelí". Teda ďaleko hľadiaci Jakub nemal účasti na nedôvere voči Pavlovi.

A včuľ nasledovala osudná rada. „Čo robiť? Prijmi našu radu? Očisť sa od podozrenia! Nepodkopávaj vážnosť náboženstva. Ukáž verejne, že si dobrým židom. Máme tu štyroch mužov, ktorí spravili nazirejský sľub, ale nemôžu kryť výdavky s ním spojené. Zúčastni sa na ich sľube, ktorý sa aj tak už končí; zaplať aj za nich a vezmi ich so sebou za sedem ostatných dní do chrámu. Tak všetci uvidia, že námietky proti tebe sú bezzákladné, ba že i sám kráčaš v zachovávaní zákona." A napokon ešte malé pichnutie. Pripomínajú Apoštolovi štyri klauzuly apoštolského koncilu. Vtedy pred ôsmymi rokmi o n i ustúpili, včuľ teda nech P a v o l urobí koncesiu. Vec bola znamenite premyslená. Radu by bolo možno nazvať múdrou, keby ju boli dali v inom čase ako práve teraz, keď sa triasla v ňom každá žilka. A potom to odôvodnenie! Mal sa rehabilitovať tým, že takrečeno verejne sa prizná k judaizmu!

Veľa žiadali od Pavla, i keď hľadíme len na vonkajší výkon: stráviť sedem dní v nádvoriach chrámu s ľuďmi, ktorí mu boli vonkoncom cudzí, a prevziať nemalé výdavky. Pre piatich nazirejcov bolo treba ako obetu priniesť pätnásť oviec, práve toľko košov chleba, koláčov a olejových osúchov, ďalej práve toľko krčahov vína, okrem toho životné potreby na sedem dní. Za svojej minulej cesty do Jeruzalema Pavol splnil sám za seba takýto sľub, ale to bolo jeho vlastné prisľúbenie, jeho vnútorná vec; tu však to bolo len vonkajšie zdanie, proti ktorému sa

muselo búriť jeho vnútro. Mal sa takrečeno verejne kajať. A keby to bolo židov aj usmierilo, ako zle sa to mohlo vysvetľovať medzi pohanokresťanmi! Nebudú to chápať ako nemé odvolanie toľkých nástojčivo povedaných slov? Neutrpí preto jeho životné dielo?[17] Pavol, čo to robíš? — tak mu asi privolávalo svedomie. Roky si bojoval za slobodu od zákona, označoval si židovské zvyky za „slabé a žobrácke prvky". Hľa, pohybuješ sa na ostrí noža. Samo v sebe je to neutrálna vec; ale či v týchto okolnostiach to nevyzerá ako pretvárka, politika? — Do akých situácií sa môže človek odrazu dostať, a to i pre dobrú vôľu priateľov! Alebo striehnu vari v pozadí rady aj nejaké bočné myšlienky? — Pavol bojuje ťažký duševný boj. Lukáš to ani slovíčkom neprezrádza. On opisuje skutočnosti, nevydáva na pospas duševné tajomstvá svojho hrdinu. Ale kto pozná Pavla, jeho hrdú, vo veciach pravdy takú citlivú dušu, a kto pozná jemného historika Lukáša, ten vie, čo značí medzera medzi 25. a 26. veršom. Pavol musel predsa niečo odpovedať. A u Lukáša zas ani slova o rozhovore, ktorý nasledoval! Celkom vecne pokračuje zpráva: „Nato vzal Pavol tých mužov k sebe". Medzi tým leží istotne celá tragédia. Je to presne ten bod, kde v starej dráme hrdina vlastným rozhodnutím zaviňuje svoj osud, katastrofu. V starej osudovej dráme bývalo to falošné rozhodnutie, ktoré však predsa obsahovalo aj vinu. V kresťanskej dráme je to rozhodnutie, ktoré dopúšťa na človeka vyššie vedenie, preto je zahalené hlbokým tajomstvom a strhuje hrdinu do katastrofy. Pavol sa rozhodol na základe nejakých nám neznámych dôvodov. Naplňovala ho šľachetná vášeň, stať sa všetkým všetko, smieriť materskú obec s pohanokresťanskou cirkvou. „Hoci som slobodný, dávam sa za služobníka všetkých". (1 Kor 9, 19.) Keď sloboda pohanokresťanov od mojžišovského zákona bola ešte raz výslovne potvrdená, Pavol ustúpil a chcejúc sa vyhnúť roztržke, poddal sa ich želaniu, hoci vyrastalo aj z ducha úzkoprsosti. I Renan musí na tomto mieste uznať: „Možno v celom svojom apoštolskom živote nepriniesol svojmu dielu väčšej žertvy. Dokázal tým viac veľkosti ako svojím účinkovaním v Korinte a Solúni, kde celkom slobodne mohol rozvinúť celú silu svojho génia".

Toto sebaponíženie videlo sa niektorým kritikom také neuveriteľné ako „asi bájka, že Luther na hrachu putoval v svojej starobe do Einsiedeln".[27] Ako keby nejestvovaly hlbinné duševné tajomstvá! Sú v živote okamihy, keď človek takrečeno so zaviazanými očami a jednako akosi vedome otvára ventil

zvádnuť studeným sylogizmom (rozumovým záverom). Otvárajú sa dve cesty a nevedno, ktorá vedie do priepasti. „Ľudskými činmi často sa tiahne hlboké tajomstvo. Odrazu sme nesrozumiteľní sebe samým i druhým. Možno pranáhle sa ponorilo niečo v našom podvedomí, možno neočakávane sa vynorilo čosi z neho", vraví istý hlboký znalec duší.[12] Nemožno pripustiť, že by taký zásadný duch ako Pavol bol súhlasil jednoducho nič netušiac, naivne, len z dobromyseľnosti alebo zo strachu pred nastávajúcimi vecami. Keď teda jednako súhlasil, nuž istotne pokračoval na základe vyššieho popudu. — Len omilostený človek sa môže v takýchto chvíľach spustiť na svoju intuíciu, na svoj vyšší inštinkt. Obyčajný smrteľník však nesmie sa rozhodovať podľa svojho nejasného citu len tak zpakruky. Musí, ako to vraví Gregor Veľký, opatrne vyhmatať pôdu, či má únosný základ alebo nie, či je to bludička alebo či „jasne zažiaruje nový Bohom chcený cieľ".

49. „CIVIS ROMANUS SUM"

Skt 21, 26—22, 29.

Veľká noc a Turíce značily pre rímsku posádku v Jeruzaleme tvrdú skúšku nervov. Za Neróna sa vraj sišlo v jednom roku 2,600.000 požívačov veľkonočného baránka.[34] Tento údaj je pravdaže antické zveličovanie. Ale i keď vyškrtneme jedno desatinné miesto, je počet ešte dosť veľký. Za takýchto dní prišly na posilu kohorty z Cezarey. Za miestodržiteľa Kumana zahynulo na Veľkú noc 20.000 (?) ľudí (Joz. Flavius, Starožit. 20, 5, 3). Títo nacionalistickí bojovníci za slobodu boli poväčšine galilejskí búrliváci. S neviňučkými tvárami, na ramenách biele obetné baránky, dýka pod plášťom — tak obklopili oltár zápalných obetí, ale Pilát ich predišiel a dal ich vyťať (Lk 13, 1). Tento stav sa s roka na rok zhoršoval vzrastaním radikálnej strany slobody. Títo bláznivci boli predzvestovateľmi veľkej židovskej revolúcie proti Rímu. Nad mestom a chrámom visela hrozivá chmára.

V turíčnu nedeľu sa vybral Pavol v sprievode prítulného Trofima z Efezu a štyroch nazirejcov k chrámovému vŕšku a vošiel tam do veľkého chrámového nádvoria, do takzvaného nádvoria pohanov. Je to dnešný Haram eš Šerif, uprostred ktorého stojí veľká Omarova mešita, zvaná aj Skalným chrámom, na mieste, kde sa kedysi dvíhal oltár zápalných obetí. Vzpurne hľadelo hradisko Herodesovo v severozápadnom kúte priestranstva so strmej skaly dolu k chrámovému námestiu. Na počesť rímskeho vojvodcu Antonia dal mu Herodes meno „Hrad Antonia". Bola to tvrdza s mohutnými pevnostnými múrmi, dvormi, cvičiskami, kasárňami, sklepeniami a s vnútorným obývacím hradom, ktorý nádherou bol rovný nejakému kráľovskému palácu. Odtiaľ držala mohutná ruka Ríma rebelský národ železnou päsťou za krk. Z Antonie viedla chodba na strechu stĺporadí vôkol chrámového dvora a mohutné voľné schodište dolu k nádvoriu pohanov. Chrámový vrch Moria predstavoval tri mohutné, jednu nad druhou ležiace terasy.

Najspodnejšia bola „nádvorie pohanov". Tu rozprášil Ježiš dva razy s korbáčom v ruke jarmočenie kupcov a peňazomencov. Cez „Krásnu bránu", pri ktorej uzdravil Peter chromého od narodenia, viedlo štrnásť stupňové voľné schodište hore do druhého vnútorného dvora, do „nádvoria židov", ktoré malo osobitné oddelenie pre ženy. Aj tento priestor bol široký, stĺporadím obklopený štvoruhlastý dvor veľkých rozmerov. Tam stála aj obetná skrinka s trinástimi trúbkovitými otvormi, kde bol sedel raz Spasiteľ a videl, ako vkladala do nej chudobná vdova svoj groš.

Pred samým chrámom stál na vyvýšenom mieste oltár zápalných obetí, obklopený kanálmi na odvedenie obetnej krvi. Zôkol-vôkol neho sa tiahly bývania kňazov. Do tohto vnútorného dvora v blízkosti svätyne, tzv. kňazského nádvoria, prichádzaly zástupy ľudu len v čase raňajšej a večerňajšej obety (Lk 1, 10). Prístup z vonkajšieho dvora do vnútorného po voľnom schodišti viedol cez mohutnú oblúkovitú bránu s nádhernými kovovými vrátami, ktoré vedela pohnúť len spojená sila dvadsiatich mužov. V istej vzdialenosti pred nimi bežaly nízke mriežky, v ktorých v určitom odstupe boly postavené stĺpy s výstražnými tabuľkami pre pohanov v latinskej a gréckej reči: „Nijaký cudzinec nech sa neopováži prejst za mreže do posvätnej oblasti. Koho tam prichytia, nech si sám pripíše následok: trest smrti". Rimani, šetriac náboženské city židov, potvrdili tento zákon. Tohto zákona sa pridržiavajú aj dnešní majitelia chrámového námestia, mohamedánski Arabi. „Beda kresťanovi, ktorý by sa opovážil vkročiť v piatok na chrámový priestor! Fanatický dav by ho potrhal".[50]

Keď Pavol vstúpil so svojimi sprievodcami do vonkajšieho nádvoria, vládol tam neopísateľný krik a stisk ľudí, peňazomencov a priekupníkov, pútnikov a zvedavcov zo všetkých krajín zeme; do toho sa miešalo bučanie a mučanie obetných zvierat. V zástupe motaly sa strašidelné postavy so srpovitými dýkami pod plášťom. Niekoľkí židia z Efezu, medzi nimi možno meďotepec Alexander, ihneď poznali Pavla a Trofima a strieľali na nich nenávistnými pohľadmi. Nezabudli na scénu v efezskom divadle. „Čo tu chce tento renegát s neobrezaným? Ešte aj to vykoná, že ho vezme so sebou hore do chrámu!" Pavol, pravda, nevzal Trofima do vnútorného dvora. Tu vládol väčší pokoj. Len chrčanie obetných zvierat prerušovalo ticho. Bielo oblečení kňazi ponáhľali sa sem a tam so šachterskými nožmi a na najväčší údiv ľudu hádzali celé boky teliat neomyl-

ňou istotou na vysoký oltár.[33] Leviti posluhovali aj ako strážcovia brány. Dvor bol naplnený nepríjemným zápachom. Veď z oltára zápalných obetí vznášal sa k nebu už storočia takmer nepretržite dym teplej krvi. Pavol oznámil kňazom záverečný termín sľubného času, dokedy bolo treba predniesť obety. Musel sa denne zúčastniť na ich obetiach a modlitbách a až večer sa vracal do svojho bytu. Takto to trvalo celý týždeň. Medzitým mali maloázijskí židia kedy ukuť sprisahanie. Objednali na siedmy deň svojich ľudí do vnútorného dvora, aby v príhodnej chvíli sa vyrútili, spravili krik a prepadli Pavla.

Z presnej zprávy očitého svedka Lukáša možno tušiť, že priatelia, ktorí sa obávali o Pavlov život, aj dnes ho sprevádzali a takto boli svedkami útoku. Bol práve čas raňajšej obety. Odrazu na daný znak spustili židia z Malej Ázie hrozný vresk: „Mužovia izraelskí, napomoc! Tu je odrodilec, štváč proti národu, zákonu a chrámu! Teraz znesvätil i chrám a voviedol doň pohanov!" Slovami nemožno opísať démonickú zúrivosť fanaticky rozrušeného davu v Oriente. Na všetkých tvárach sa zjavil výraz úžasu nad hrozným zločinom; kňazi sa zarazili; vreštiaci, tisnúci, tlačiaci dav sa shrkol vôkol kľbka ľudí, uprostred ktorých stál Pavol. Silné päste ho schytily, socaly a bily. Leviti zatrúbili, lebo sa obávali poškvrnenia svätyne. Chrámová stráž tlačila vzrušený dav cez bránu dolu schodmi. S treskotom zapadly kovové dvere. Pavol to počul a možno chápal to symbolicky: Vylúčený zo svojho národa! (Ef 2, 14.)

Pavol ležal na zemi. Bolo to práve miesto, kade pred viac ako dvadsiatimi rokmi vliekli mladého Štefana. Pavlom šibla zvláštna radosť: Už len niekoľko chvíľ a bude pri Štefanovi a svojom Majstrovi. Ale jeho hodina ešte neprišla. Dav ešte vždy váhal zabiť ho na nádvorí. Vliekli ho k východu. Toto váhanie vrahov bolo jeho záchranou. Rímske stráže s okruhlého múra zazreli príhodu a upovedomily dozorného dôstojníka. Kohorty stály v poplachovej pohotovosti. Zaznel rohový signál, nato ostrý rímsky povel. Plukovník Lyzias ponáhľal sa s vojakmi dolu voľným schodiskom. Už dávno striehol na egyptského vodcu banditov a myslel, že teraz ho dostane. Dal Pavla spútať a priviesť do hradu. Zúriaci dav sa tisol za ním s výkrikom: „Dolu s ním! Na smrť". Po schodišti museli vojaci pre valiaci sa zástup na pleciach vyniesť svojho zajatca. Za celý ten čas Pavol nestratil jasné vedomie. Jeho šaty sú síce dotrhané, plášť sa mu stratil, jeho oči sú podbehnuté krvou, ale je pánom situácie. Spokojne sa pýta po grécky tribúna: „Smiem prehovoriť

s tebou niekoľko slov?" Lyzias je sklamaný, že nemá pred sebou Egypťana, ale len nejakého vzdelaného Gréka. Pavol s vlasteneckou hrdosťou mu udáva svoje personálie: „Žid z Tarzu, občan mesta nie bezvýznamného. Smiem prehovoriť k ľudu?" Čudná otázka od muža, ktorý — došliapaný ako červík — lenlen že ušiel smrti. Čo aká biedna je postava zajatcova, Lyzias jednako stojí pod vplyvom veľkej osobnosti. Smelý človek hneď pozná smelého. Je zvedavý, aký úspech bude mať reč a dúfa, že takto dostane objasnenie prípadu. „Vrav!" rozkazuje Lyzias. Pavol bez strachu pozrel na vlniaci sa zástup ako na morský príboj. Pod ním stoja členovia Veľkej rady, možno jeho bývalí priatelia zo štúdií, dôstojní rabíni s fažkými strapcami a širokými obrubami na šatách. Na znak rukou sa krik utišuje a keď Pavol ich oslovuje po aramejsky, odrazu nastáva ticho.[56] Čudná je to kazateľnica evanjelia, čudný kazateľ, na ktorého zápästí štrngajú okovy, a čudnejšie ešte posluchárstvo! Pavol vždy sa cítil pánom situácie, keď smel hovoriť. Pokúsil sa dokázať, že nie nepriateľstvo proti ľudu, proti zákonu a chrámu, ale vôľa Božia a mohutný zásah Boží spravili z neho vyznavača Kristovho a apoštola pohanov. Každý Izraelita vedel, že Boh je pánom dejín, každý deň čítal v žalmoch o jeho „magnalia", „mirabilia", „terribilia". Ako by bolo možno bez takého mohutného činu vysvetliť náhly prevrat v jeho živote? A kto sa smie protiviť Jahvovej vôli? Spomenutie zákonu verného Ananiáša mu mohlo len pomôcť, práve tak aj spomienka na Štefanovo ukamenovanie. Ale keď padlo slovo „pohani": „Pošlem ťa ďaleko k pohanom", tu slepá vášeň strhla aj ich rozum. Zeloti a farizeji trhali si šaty a hádzali zdrapy vôkol seba. Rev a zúrivosť davu sa vystupňovala na šialenstvo. Rimani nikdy nevedeli premôcť istý pocit strachu, keď stáli pred touto zúriacou čriedou. Lyzias síce nič nerozumel, ale toľko včuľ už jednako vedel, že ide o nejakú vnútornú židovskú náboženskú spornú otázku.

Chcejúc vášni ľudu predhodiť nejakú drobnú splátku, prišiel na to isté východisko z núdze ako kedysi Pilát. Rozkázal stotníkovi, aby zajatca zbičovali a mučili. Takto sa chcel dozvedieť pravú príčinu sporu. Vojaci previedli Pavla cez vnútorný stĺpový dvor, kde rímska soldateska kedysi bola zahodila na jeho Majstra červený vojvodcovský plášť, vrazila mu do ruky vojvodcovskú palicu a výskajúc a jasajúc vtisla mu na hlavu tŕňovú korunu ako víťazný veniec. Zo správy sa nedozvedáme jasno, či bičovanie mali previesť v mučiarni, kde stála rázso-

nými guľkami (flagellum), nie prút (virga). Lukáš výslovne hovorí o „remencoch". Toto bol bolestnejší spôsob. Pavla obnažili, vytiahli na rázsochu a priviazali remienkami okolo zápästí a členkov. Kati nerozumeli po grécky. Ale keď sa prišiel pozrieť stotník, Pavol sa ho opýtal spokojne a rozvážne, nie bez istého náznaku humoru: „Je to podľa zákona, bičovať rímskeho občana a to ešte bez rozsudku?" Podľa rímskeho zákona nič nebolo pre vykonávanie policajnej moci príznačnejšie ako rešpekt pred mužom, ktorý hrdo si mohol nárokovať: „Civis Romanus sum". Pavlove slová spôsobily zázrak. Centurio vybehol k tribunovi, ktorého úcta voči tajnostnému zajatcovi čoraz väčšmi vzrastala. „Ozaj si rímskym občanom?" — „Pravdaže", odpovedal Pavol. Na lživé prisvojovanie si tohto šľachtického titulu bol trest smrti. Preto nikdy nik ho nezneužíval. Lyzias trošku nedôverčivo pozrel na zajatca: „Mňa stálo občianské právo kopu peňazí". Pavol sa usmial: „A ja som sa narodil ako rímsky občan". Lyzias sa počal všakovak cítiť. Rímske kriminálne právo zakazovalo začínať súdne pokračovanie mučením. Pavla odviazali a na zápästí len voľne pripútali k vojakovi. Čo to bola za noc pre muža, ktorý svojim novoobráteným tak často a tak živo stavial pred oči božského Trpiteľa! Tu, na mieste Ježišovho bičovania,[68] novým, hlbokým spôsobom pochopil smysel svojho mystického slova: „spoluukrižovaný".

50. PRED VEĽKOU RADOU. NOČNÉ VIDENIE

Skt 22, 20—23, 35.

Jestvuje aj psychologia nebezpečenstva a zaujímavé je pozorovať, ako sa stavajú k nemu jednotlivé temperamenty. Romantické povahy nachádzajú v nebezpečenstve isté kúzlo, čosi fascinujúceho. Jasajúc idú do nebezpečenstva, ako šli mladí nemeckí hrdinovia v Langemarck. Sú to väčšinou sangvinici, a majú šťastie, ak sa dostanú z neho von len so sinkami. Iní sa chvejú pred nebezpečenstvom, trasú sa im kolená a ľahko sa stanú komickými postavami ako napr. Don Abbondio. Väčšinou sú to melancholici. Iní zas sú príliš flegmatickí, aby sa báli nebezpečenstva, príliš suchopárni, aby si vedeli vymaľovať tie najhoršie možnosti. Opravdivý hrdina vidí nebezpečenstvo a nevystavuje sa mu šialenou opovážlivosťou. Ale keď ho vidí ako nevyhnuteľný prechod, statočne mu ide v ústrety so spusteným vizírom, t. j. nedovolí svojej fantázii, aby mu maľovala nebezpečenstvo väčším než vskutku je. Ide ako rytier na Dürerovom obraze vzdorne medzi smrťou a diablom. Muž takýto bol Pavol. Keď vnútorný hlas mu ukázal nebezpečenstvo ako nevyhnuteľné, smelo sa pustil doň. Ani na chvíľu nestratil duchaprítomnosť. Ešte i pod šliapajúcimi nohami, ešte i pri stĺpe vypnutý, chladnokrvne uvažoval, akú si má vyvoliť taktiku.[17]

Tú istú rozvahu prejavil Pavol i nasledujúceho dňa, keď veliteľ pevnosti, chcejúc objasniť sporný prípad, dal predviesť svojho zajatca pred Sanhedrin, ktorý sa skladal z veľkňazov a 71 radcov. Klaudius Lyzias sám ho odprevadil s vojenským sprievodom pred ten istý tribunál, ktorý kedysi odsúdil Ježiša. Sanhedrin však nezasedal v radnej sieni „gazit" v nádvorí kňazov, ale v istej sieni vonkajšieho nádvoria, kde bol svojho času vypočúvaný Štefan. Medzi radcami bola nejedna Pavlovi známa tvár, zaiste aj bývalý veľkňaz Kajfáš. Vedomie viny ešte väčšmi zatvrdilo toho starého zlosyna a vyrylo mu do tvári hlboké brázdy. Zdá sa, že Herodesom z Chalkis dosadený úra-

dujúci veľkňaz Ananiáš (47—59) nie sám predsedal.[30] Veľkňazská dôstojnosť ešte nikdy nebola tak hlboko upadla ako vtedy. Ananiáša, z rodiny Anášovej, ktorú aj židovské pramene označujú za „pokolenie vretenic", opisujú súvekovci ako lakomého, pažravého sviniara príslovečnej smyselnosti, ktorému nijaký prostriedok, ani dýka sikarov, nebol dosť nízky, len aby mohol vyhovieť svojim náruživostiam. Pavol, ktorý sa už roky nestýkal s Jeruzalemom, nepoznal osobne veľkňaza. Súčasne sa tu po prvý raz stretol s aristokraciou saducejov.[D 38] Bola to „strana vznešených kňazov" (Schürer), osvietených voľnomyšlienkárov a prefikaných politikov. Ich hlavná snaha bolo potlačiť každé náboženské a nacionálne oduševnenie, aby neohrozilo ich vládu. Lukáš, ktorý nebol očitým svedkom výsluchu, je trošku mlčanlivý o priebehu rokovania. Lyzias zaiste požiadal predsedajúceho, aby precizoval obžalobu proti Pavlovi. Saduceji, zodpovedne svojmu frivolnému postoju, zrejme vyhlasovali Apoštolovu náuku o Mesiášovi, ktorý bol pre vzburu ukrižovaný, za politicky nebezpečnú, jeho náuku o Ježišovom zmŕtvychvstaní a zjavení pred Damaskom za smiešnu. Pri takýchto slovách, ako „zmŕtvychvstanie", „duch", „anjel", vybuchli vždy opovržlivým smiechom, kým farizeji, ktorí v to verili, museli sa tým cítiť urazení v svojich náboženských náhľadoch. Pavol blekorýchle vybadal slabý bod, kde mohol dosiahnuť a rozdeliť svojich protivníkov. Včuľ mal vec už odpoly vyhratú.

Hneď na začiatku jeho obrannej reči strhla sa trápna príhoda. Keď sa Pavol odvolával na právo svojho svedomia, rozkázal Ananiáš, zabúdajúc na dôstojnosť a česť, istému súdnemu sluhovi, aby ho udrel po tvári. Úder po tvári a to ešte vo verejnom shromaždení — to bolo najhlbšie ublíženie v očiach syna Izraelovho. Lebo to značilo toto: Tento muž prestal byť synom Izraelovým. Je pochopiteľné, že Pavol, v ktorého žilách kolovala hrdá stará krv, stratil takmer rozvahu pri tomto znevážení. Vzrušene zavolal Ananiášovi: „Boh ťa skára, ty zabielená stena! Ty chceš byť mojím sudcom a dávaš ma proti zákonu biť?" Tu zasa sa prejavila pokrivenosť mravného cítenia farizejov. Predsedov postup blahovoľne zatutlali, ale Pavlovo upozornenie bolo v ich očiach zločinom. — Apoštolovo ospravedlnenie sa rozmanito vysvetľuje. Pravdepodobne chcel povedať s náznakom istej irónie: „Ani na um mi neprišlo, že by mohol byť veľkňazom, že veľkňaz by sa až tak mohol zabudnúť". Porovnanie s Ježišovým postojom v podobnom prípade ukazuje, že učeník predsa len nedosahuje mravnú výšku božského Maj-

stra.[30] Ostatne ani nemusí úzkostlivo kopírovať svojho Majstra; nie v tom záleží nasledovanie Krista. Výraz „obielená stena" pripamätala farizejom Ježišove slová o „obielených hroboch". Úder zasiahol. Pavlove slová veľmi dobre charakterizujú veľkňaza ako dekadentný zjav, ktorý chce predstierať čnosť, spravodlivosť a silu, hoci vo vnútri všetko je butľavé a zhnité. Apoštolova hrozba sa vskutku aj splnila. Po niekoľkých rokoch bol Ananiáš, keď sa schoval pred dýkami sikarov, zavraždený v úkryte.

Pavol videl, že pri takomto vášnivom duševnom rozpoložení súdu nie je možná fair play, i okamžitou intuíciou využil výhodu situácie a hodil medzi nich ako sporné jablko otázku z mŕ t v y c h s t a n i a.[(D 39)] V podstate vlastne všetko nepriateľstvo židov vskutku aj spočívalo v zmŕtvychvstaní Kristovom, ktoré zrušilo náboženstvo židovské, ich štátne zriadenie a ich politickú vládu. Rýchlo sa rozhodol, shrnul celú situáciu a zvolal do shromaždenia: „Bratia, pre nádej vo vzkriesenie mŕtvych stojím pred súdom". Saduceji vypukli hučným smiechom proti farizejom, ktorí veria v takéto veci, takže nakoniec sa zdalo, že nie Pavol je obžalovaným, ale rokovanie sa zvrhlo v škriepku teologov a stránky sa pobily. Šlo to až tak ďaleko, že niektorí vážení rabíni sa otvorene vyslovili za Pavla a pripúšťali, že sa mu zjavil nejaký duch alebo anjel. Klaudius Lyzias, ktorý z celého sporu nič nerozumel a obával sa o život svojho zajatca, privolal zvonku stráž a dal Pavla odviesť. K tomuto miestu v Bezovom texte v Lyziasovom liste Félixovi stojí: „Sotva som ho mohol násilím vyrvať z ich rúk".

Niektorí kritici myslia, že pri tejto príležitosti neukázal sa Pavol na svojej zvyčajnej výške. Hovoria o „v o j n o v e j l s t i" a vidia v tom protivu k mlčiacej dôstojnosti Ježišovej pred Veľkou radou. Nevidia však vonkoncom rozmanitý ráz utrpenia Ježišovho a utrpenia ktoréhokoľvek iného človeka. Ježišovo utrpenie malo jedinečný, všetky ľudské miery presahujúci ráz a účel. U neho šlo o vykúpenie ľudského pokolenia dobrovoľným smierčim utrpením. Preto sa zriekol svojho práva na protirečenie, na akýkoľvek zákrok neba a zeme. Bol by tiež mohol upotrebiť ten istý umelý hmat ako jeho učeník. Ale on hľadel na nevykúpené ľudstvo a vedel, že je mlčiacim baránkom Božím, o ktorom hovoril prorok. V tejto úplnej poslušnosti lásky, v tomto zázračnom sebaovládaní a nemom poddaní sa Baránka Božieho sa zakladá „pred všetkými duševnými činmi Ježišovými smierčia hodnota jeho smrteľného utrpenia".[34] Pa-

vol naproti tomu trpel a boril sa za seba. Bol hotový umrieť, ale určiť čas a okolnosti smrti je Božia vec. On sám smel a musel upotrebiť všetky dovolené prostriedky, aby ešte ďalej mohol slúžiť evanjeliu. Spomínaná kritika napokon žiada priveľa od čírcho človeka. Aj na najskvelejšej výške života, na akú vyzdvihnúť môže Duch Boží človeka ako Pavla, musí byť človek niekedy upozornený, že je predsa len človekom ako všetci ostatní, že má len ľudskú mieru a že len Jeden prevyšuje všetky ľudské miery.

Navštívme nášho hrdinu v noci vo väzenskej cele v pevnosti Antonia! Udalosti minulých dní veľmi vyčerpaly jeho sily. Vie, že sa bude smieť ešte hlbšie zúčastniť na utrpení svojho Pána. Slovo „spoluukrižovaný", ktoré bol napísal Galaťanom (2, 19) a Rimanom (6, 6), čoraz hlasnejšie mu znelo v ušiach. Za tej druhej noci, sám a opustený v temnom žalári, napohľad strážený len nenávisťou, ktorá sa vzdúvala vôkol jeho cely, podstúpil jeden z tých návalov bezútešnosti a smrteľného zármutku, od ktorých neboli ušetrení ani svätí, ba ani sám Syn Boží. V podobnej situácii v minulosti bdela jeruzalemská cirkev a modlila sa za Petra. (Skt 12, 5.) Je to veru smutná myšlienka, že Lukáš tento raz nemôže dať zprávu o takomto čine lásky so strany jeruzalemskej obce. Veriacim svätého mesta sa zdalo, že vykonali veľa už tým, že ho vonkoncom zniesli a nerozišli sa s ním. Len v jednom dome v svätom Jeruzaleme horelo celú noc svetlo, ktoré zapálila láska za život milovaného. Bol to dom, v ktorom v modlitbe shromaždení boli jeho priatelia Lukáš, Timotej, Titus, Trofim, jeho sestra a jej rodina.

Pavlovo postavenie bolo vskutku vážne. Len silná rimanská ruka ho mohla zachrániť. Pavol došiel k bodu, kde musel dať nový smer svojmu postoju voči svojmu národu. Zaiste tejto noci sa rozhodol. Doteraz sa ešte vždy cítil v právnom sväzku svojho národa, opätovne sa podrobil židovskému súdnictvu. Teraz sa však vonkoncom oddelil aj v politicko-právnom vzťahu od svojho národa a podriaďuje sa rímskej štátnej moci a súdníctvu, o ktorých tak lojálne písal v liste Rimanom. Ale Rimani museli veľmi opatrne zaobchádzať s týmto príliš žiarlivým národom. Pavla čakalo dlhé väznenie. Zaniesť gloriu Kristovu do Ríma a na koniec sveta — to sa zdalo zmarené. Pavol však složil svoju skľúčenosť a všetky starosti svojho srdca na správne miesto, do srdca svojho Majstra, a pohovoril o všetkom „v Kristovi" prv než mu únava zavrela oči. Jeho myšlienky však pracovaly aj v spánku, shováraly sa s Ním. Vraví sa,

že keď morské vlny na hladine sa divo penia, hlbočina je celkom spokojná. Tak to bolo aj u Pavla. Keď jeho vonkajší život sa búril ako divý oceán, vtedy bol jeho vnútorný život „s Kristom ukrytý v Bohu". To bolo jeho tajomstvo. Kto kedy vyskúma, ako sa môže ľudská duša, v spánku uvoľnená od viazanosti dňa, podľa svojej uspôsobnenosti stýkať s démonmi alebo s jasnými duchmi výšin? Ako do krehučkej snoviny, z ktorej je, ako sa zdá, utvorený náš myšlienkový život i naše podvedomie, priodeje sa nejaký anjel Boží a láskavo-potešujúco skloní sa k spiacemu? Aj Pavlovi odrazu sa zjavil v nočnom videní Pán, ako sa mu bol zjavil pred dvadsiatimi rokmi v chráme. „Pane, si to ty?" Pavol, hlboký znalec ľudskej duše a jej omylov, vedel veľmi dobre, že niekedy aj knieža podsvetia sa oblečie do postavy anjela svetla. Ale už zazrel žiariace jazvy ako kedysi pred Damaskom. „Pane, dovoľ prehovoriť svojmu služobníkovi! Dobre som hovoril o tebe pred otcami Izraela? Hovor, Pane, tvoj služobník počúva!" · - „Uspokoj sa, Pavol. Vydal si za mňa svedectvo v Jeruzaleme." — „Pane, dovoľ mi ešte raz prehovoriť, hoci som len prach a popol. Túžim aj v Ríme vydať o tebe svedectvo, ohlášať tvoje evanjelium aj v Ríme". (Rim 1, 15.) — „Pavol smieš vydať o mne svedectvo i v Ríme". — Zjavenie zmizlo. Apoštol sa prebudil. Pominul sa všetok smútok, cítil v sebe novú silu. Keď Pán bol pri ňom, čo na tom, že ľudia ho zavrhnú? Rím! Ako jasná zornička stálo zas toto slovo pred jeho dušou.

51. PAVOL A FÉLIX

Skt 23, 12—24, 7.

Medzitým zmocnili sa vcci sikari, upovedomili Veľkú radu o svojom sprisahaní a žiadali jej spoluprácu. Až tak hlboko kleslo Synedrium.[50] Ale zpravodajská služba bratov aj teraz obstála. Pavol cítil ich starostlivú, milujúcu blízkosť. Jeho sestrencovi sa podarilo vypočuť dôležitú zprávu. Možno sa rodina dozvedela o sprisahaní od otca, ktorý v svojom vyššom postavení mohol mať rozličné styky, a matka poslala syna do hradu. Ráno zaoberal sa ešte Pavol v myšlienkach so svojím nočným zjavením, keď odrazu sa otvorily dvere jeho cely. Sestrenec stál pred ním. „Aké zprávy mi prinášaš, syn môj?" — „Veľmi dôležité, strýko Pavol. Vyslanci Veľkej rady chcú požiadať veliteľa, aby ťa dal ešte raz predviesť, lebo chcú údajne ešte dôkladnejšie preskúmať tvoju vec. Ale to je iba zámienka. Len čo opustíš hrad, si synom smrti. Styridsať mužov strany slobody sa spolčilo strašnou prísahou, že nebudú jesť ani piť, kým ťa nezavraždia. Striehnu so svojimi dýkami na všetkých rohoch a kútoch". Pavol požiadal stotníka, aby hneď zaviedol jeho sestrenca k Lyziasovi. Takto sa plukovník načas dozvedel o vražedelnom pláne, keď práve sa chystal prijať vyslancov Veľkej rady. Zodpovednosť začínala mu prerastať nad hlavu. Teraz mal dôvod presunúť celý proces do rúk miestodržiteľa. Večer o deviatej stoja pripravení v kasárni dvaja stotníci s dvesto pešiakmi, arabskými a sýrskymi lukostrelcami, s dvesto kopijníkmi a sedemdesiatimi jazdcami, ktorí pod ochranou noci mali odviesť Pavla do Cezarey.

Bola to zvláštna jazda za hviezdnatej noci cez mokré temravy úžľabín a úvozov po červenkastej skalnatej púšti judskej, zaliatej svitom mesiaca. Ráno sostúpili s kamenistého kraja do úrodnej saronskej roviny, kde ženci šli na polia a sedliaci na humnách hádzali zbožie proti vetru. Ešte dnes vidno starú rimanskú cestu s mohutnými kvádrami, majstrovské dielo rímskeho staviteľstva ciest, po ktorej došiel Pavol po dvanásťhodi-

novej jazde do Antipatris.[50] Na rovine sa už nemuseli obávať prepadnutia, preto štyristo pešiakov sa vrátilo. Podvečer vchádzal malý oddiel cez kvitnúce predmestské záhrady a vily do pevnosti.

Prístavné mesto Cezarea, rozložené na mieste starej Stratonovej veže, zakladateľom Herodesom Veľkým pomenované na česť cisárovu, bolo pre Rimanov zásobovacou základňou a vojenským kľúčovým postavením v krajine. Malo posádku päť kohort a jednu jazdeckú eskadrónu. Tento vojenský tlak na krajinu museli daňami zaplatiť sami Židia. To vysvetľuje ich nenávisť a otázku, ktorú predložili Spasiteľovi: „Je dovolené platiť cisárovi daň?" Cezarea bola nádherná miestodržiteľská rezidencia v štýle začínajúcej sa úpadkovej periódy, s nábehom do veľkosti a skvelosti. Ako v Jeruzaleme tak aj tu bol Herodesom vybudovaný kráľovský palác, Herodeion, sídlom miestodržiteľa. Lukáš ho menuje „H e r o d e s o v ý m p r é t o r i o m". Vynikajúcich väzňov dávali do prétoria táboru, presnejšie do veliteľskej stráže prétoria.[51] Stotník jazdného oddielu odovzdal miestodržiteľovi Antoniovi Félixovi policajnú správu Lyziasovu a predviedol zajatca. Po prvý raz stáli si zoči-voči títo dvaja mužovia, ktorí stelesňovali dva tak rozlišné svety. Félix zaiste povýšeným pohľadom skúmal biednu postavu zajatca, z ktorého vnútra sálala proti nemu žiara celkom cudzieho duchovného sveta. V jeho prítomnosti nahlas prečítal sprievodný list Lyziasov. Hlavný obsah bol pre zajatca veľmi priaznivý; ide vraj len o akúsi čisto židovskú vec. Lyzias je výrazný typ obozretného rímskeho dôstojníka. Félix sa pýtal na rodnú provinciu zajatcovu. Cilicia bola cisárska, nie senátorska provincia. Teda v Pavlovej veci príslušný bol miestodržiteľov súd. Blahosklonne rozhoduje: „Vypočujem ťa, keď sa dostavia tvoji žalobci". Teda aj toto stretnutie s rímskou štátnou mocou bolo pre Pavla vonkoncom povzbudzujúce.

Takto sa začalo z a j a t i e v C e z a r e i. Značilo dva jednotvárne roky pre muža s takou neslýchanou aktivitou. Svet zajatého človeka nie je veľmi rozmanitý. Preto nám maľuje Lukáš tých niekoľko dramatických udalostí zajatia širokými ťahmi v štyroch veľkých scénach. Chcel odstrániť aj predsudky židokresťanov o svojom hrdinovi tým, že ukázal, ako priaznivo súdili o ňom mimostojaci, nepredpojatí Rimani. Rímski hlavní aktéri tejto truchlohry sa javia v Skutkoch apoštolských v svetle pomerne dosť priaznivom. Lukáš nechce predkladať zaujímavé mravokresby z úpadkovej periódy, ako to robili Tacitus,

Suetonius a Jozef Flavius v súvislosti s tými istými osobami nie „bez hnevu a zaujatosti". Aj tu sa prejavuje jeho vysoký kresťanský etos. Slabosti a súkromný život týchto osobností zakrýva plášťom kresťanskej lásky. Ak chceme zhodnotiť veľkosť tejto zdržanlivosti, musíme sa zo súvekých prameňov oboznámiť s dejinným pozadím.

Félix (52—60 prokurátor Judey) a jeho významný brat Palas boli Gréci, prepustenci Antónie, matky cisára Klaudia. Palas bol všemohúcim obľúbencom a prvým ministrom za Klaudia a niekoľko rokov i za Neróna. Jeho pomocou aj Félix spravil skvelú kariéru. Ale otrocká duša v ňom sa ustavične prebára. Tacitus (Hist. 5, 9) povedal o ňom: bol ukrutný a smyselný a otrockým smyslom vykonával kráľovské právo. Raz potláčal lúpežníčenie sikarov, raz ich využíval ako nástroje svojej sprostej pomsty. Tak padol aj veľkňaz Jonatan, ktorý mu vyčítal utláčanie, pod ich dýkami (Joz. Flav., Starožit. 20, 8 5). Veľká vážnosť jeho brata mu zabezpečovala beztrestnosť. Suetonius ho volá „mužom troch kráľovien" (Claud. 28). V prvom manželstve mal za ženu vnučku Antonia a Kleopatry. Žena, ktorá teraz mala podiel na jeho šťastí, bola Drusila, sedemnásťročná dcéra Herodesa Agripu I. Félix s pomocou židovského mága Šimona z Cypru ju odcudzil jej mužovi, kráľovi Azizovi z Emezy. Toto boli teda „vzorní" manželia, pred ktorými sa musel Pavol zjaviť a s ktorými musel takmer dva roky udržovať nemilé styky. [D5] Drusilin brat, Herodes Agripa II., ktorého uvidíme neskoršie so sestrou Berenikou na návšteve u Festa, bol po hroznej smrti svojho otca vychovaný v Ríme na cisárskom dvore. Keďže vtedy ešte nebol plnoletý, Klaudius mu nedal židovské kráľovstvo jeho otca, ale po smrti jeho strýka, ktorý sa oženil s Berenikou, tohto krajinku Chalkis v Libanone, ktorú čoskoro potom s Nerónovým súhlasom rozšíril o niekoľko kniežatstiev v severnej Palestíne a vo východnom Jordánsku. Berenika po niekoľkých manželských dobrodružstvách žila pri boku svojho brata Agripu. Mala chýr ako neskoršie Lukrecia Borgia: oslavovaná krásavica a chýrna kurtizána, milujúca nádheru a múdra. Po páde Jeruzalema nadviazala pochybné styky s Titom. Keď sa Titus stal cisárom a škandál so židovkou bol predsa len priveľký pre jeho vážnosť, rozišiel sa s ňou. Berenika zapadla do temnoty zabudnutia, kým jej sestra Drusila prišla o život pri výbuchu Vezuvu (Joz. Flav., Starožit. 20, 7, 2; Žid. vojna 2, 13; Sueton, Titus 7; Tacitus, Hist. 2, 2).

Pavol teda sedel v chýrnom Herodesovom paláci. Čiže bola by vedela táto budova rozprávať! V jej sieňach bolo nocami čuť „vzdychy krásnej Mariamne, ktorú Herodes zavraždil. Tyranových synov tiež tu stihol ich osud. Týmito komnatami blúdil za bezsenných nocí starý tyran, volajúc ešte vždy milovanú Mariamne, ktorú zavraždil v šialenej žiarlivosti. Vôkol týchto múrov boli sa rozložili židia, ktorí nárekom a prosbami útočili na miestodržiteľa, keď Kaligula chcel svojou sochou znesvätiť chrám v Jeruzaleme".[27] Teda v týchto sieňach sa odohrala včuľ prvá scéna, ktorú nám Lukáš opisuje; súdny výsluch. Veľkňaz Ananiáš prišiel už o niekoľko dní s niekoľkými staršími a s rímskym advokátom, ktorého predošlý otrocký stav pripomínalo ešte jeho prímeno „Tertulus". Bol to neskúsený začiatočník, jeden z tých, čo začínajúc kariéru podoberali sa v provincii na právne zastupovanie domorodcov. Jeho začiatočníctvo vidno z úvodu reči, ktorú podľa školského receptu začal neobratným a hlúpym lichotením. Veľkňaz istotne si musel zahryznúť do pery, aby sa nerozosmial, keď počul, ako jeho advokát sype nemožné lži: Félix vraj daroval krajine pokoj, jeho dobrotivá starostlivosť veľa vecí priviedla na správne miesto. Zato mu vraj od židov patrí horúca vďaka. To sa ukázalo, keď pred dvoma rokmi ho obžalovali v Ríme pre neporiadky a Nero ho zosadil. V úskočnom a obratnom presunutí sporného prípadu do politickej oblasti cítiť ruku saducejskej strany: 1. Pavol je štátu nebezpečný burič a preto vinný zločinu „seditio"; 2. je vedúcim sekty, ktorá nemá zákonitého oprávnenia a preto vinný priestupku „religio illicita"; 3. je dokázané, že „poškvrnil chrám". Podľa rímskeho práva na každú z týchto vín bol trest smrti (Joz. Flav., Žid. vojna 6, 2, 4).[63]

Félix bol dosť skúsený, aby prevídel cez tohto neskúseného diletanta. Vedel priveľa o týchto ctihodných pánoch tu a o ich ctihodnom veľkňazovi. Chcel vedieť, čo na to Pavol. Tento vstáva, okovy na rukách, a ihneď uputáva pozornosť súdu. Majstrovsky vie zaobchodiť s ľuďmi a prispôsobiť sa miestu a času. Hovorí múdro a stavia celú vec do správneho svetla, prekladajúc ju zas na postať náboženského práva. S dôverou pristupuje, vraví, k svojej obrane, lebo miestodržiteľ je už roky sudcom „tohto národa". Poznáš predsa „svojich vtáčikov" — to chce tým povedať. Podvracia obžalobu bod za bodom, ale hlavný dôraz kladie na dôkaz, že sa nespreneveril opravdivému náboženstvu svojich otcov, ktoré predsa vrcholí vo viere v Mesiáša; práve naopak, jeho náboženský postoj, ktorý je odchýlny od postoja

saducejov, kresťanský spôsob jeho uctievania Boha stojí vonkoncom na postati zákona a prorokov, t. j. na dogmatickom zjavenom obsahu Starého zákona. Starý a Nový zákon sú podľa neho dogmatická jednota. (Gal 3, 7; Lk 16, 16.) So stanoviska rímskeho práva pohybovala sa jeho náuka o zmŕtvychvstaní, ktorá in nuce obsahuje celé kresťanstvo, v hraniciach židovstva, ktoré bolo chránené štátom, a preto nemožno vidieť v nej „religio illicita". O náboženské rozdielnosti náhľadov v hraniciach židovského náboženstva sa rímsky štát nestaral. To bolo už stanovisko prokonzula Galia. — Táto obranná reč je prvá oficiálna apologia kresťanstva pred rímskou štátnou mocou. O toto stanovisko sa opierajú prví kresťania a rímske súdy ich dlho nevyrušovaly, lebo schvaľovaly tento postoj. Vnútorný podstatný rozdiel medzi kresťanstvom a židovstvom nebol vtedy Rimanom „súdne známy" a preto pre nich ani nejestvoval. Len neskoršie, asi v polovici šesťdesiatych rokov, keď sa dozvedeli od židov, že zakladateľ kresťanstva bol ukrižovaný, „pretože sa protivil cézarovi", zaujala rímska justícia za Neróna (možno pod vplyvom jeho židovskej priateľky Popey) stanovisko, že tieto náboženstvá sú podstatne rozlišné. Za Domiciána sa rímske právne stanovisko vonkoncom zmenilo. Takto nastaly prvé prenasledovania kresťanov. Preto nemal ani Ján v svojom evanjeliu (19, 7—16), ktoré bolo napísané po vypuknutí prenasledovania, dôvodu zamlčať, že Ježiš bol údajne ukrižovaný ako cézarov nepriateľ. Veď to značilo kresťanom vo vtedajšom ich postavení veľkú potechu. (Por. k predchádzajúcemu: Pickl[34] str. 102.)

Félix, ktorý po svojej dlhoročnej úradnej činnosti v Judei a prostredníctvom svojho manželstva s veriacou Židovkou lepšie poznal náboženské sporné otázky židov ako priemer rímskych úradníkov, vnútorne musel súhlasiť s Pavlom. Bol by mohol a mal hneď vyniesť rozsudok. Ale neurobil to, čiastočne zo strachu pred židovskou pomstivosťou, pretože aj on bol pilátovská duša, čiastočne z lakomstva, chcejúc si vynútiť peniaze.[17] Podľa rímskeho provinčného práva (Mommsen, Rím. dej. II) záviselo celkom od neho, či je ďalšie väznenie potrebné alebo nie. Rozhodol sa za prvé. Predstierajúc, že ešte dočká niektoré vysvetlenia od Lyziasa, zakľúčil rokovanie technickým výrazom „Amplius" čo značilo: prípad je odročený na ďalšie dokazovanie. Lyzias pravdaže neprišiel a židia uznali za dobré nič ďalej nepodniknúť. Félix nariadil, aby pevnostné väzenie (custodia militaris) Pavlovi čo najväčšmi uľahčili. Odteraz mohol sa bez pút

slobodne pohybovať v kasárni a podľa ľúbosti prijímať návštevy. Ale nespravodlivosť väznenia bez rozsudku ho jednako nemálo tlačila.

Lukáš nám kreslí aj d r u h ú s c é n u z čias v Cezarei. Zdá sa, že vtedajšie kresťanstvo, ktoré malo ešte pôvab neznámej a novej veci, stalo sa už zaujímavým predmetom a témou rozhovorov vyšších tried. Veď často sa stáva, že ľudia takýchto kruhov z nudy alebo senzáciechtivosti sa zaujímajú o nejakú určitú novomódnu filozofiu alebo nejaký náboženský módny zjav, o teozofiu, chcejúc uspokojiť akúsi neurčitú metafyzickú potrebu. Vôkol miestodržiteľov v provinciách vďačne sa soskupoval celý roj krásoduchov, filozofov, literárnych labužníkov, spevákov, hercov, mágov a okultistov — podľa Rimanovho vkusu, ako sme to videli už u Sergia Paula. Zdá sa, že aj Drusila ako duchaplná židovka alebo ospevovaná kráľovná mala takýto pestrý dvor. Sýrske rukopisy naznačujú, že časté rozhovory miestodržiteľa s Pavlom sa dialy na popud jeho manželky (Merk, Nov. Test., grécko-lat. vydanie). Ako židovka pravdaže tiež chcela bližšie poznať svojho chýrneho krajana, o ktorom hovoril celý východný svet. Veď bola dcéra Herodesa Agripu, ktorý chcel zasiahnuť v Petrovi a Jakubovi nové náboženstvo, a vnučka Herodesa Antipu, ktorý dal sťať Jána Krstiteľa. Možno sa vari ani necítila celkom šťastná v svojom skvelom postavení? Možno túžila jej ženská duša po čomsi hlbšom ako po objatí hýrivca? Po tej tajnostnej veci, ktorá tak oblažovala úbohého zajatca Pavla? Ženská duša je často plná tušení. Rozhodla sa vyskúmať toto tajomstvo. Chcela ho čuť hovoriť o „viere v Ježiša". Félix, ktorý sa vrátil so svojou manželkou s úradnej cesty, usporiadal v slávnostnej sieni paláca spoločenský večierok, na ktorom mal Pavol hovoriť o kresťanstve. Zaiste počuli aj o „duchovných silách", ktoré má Pavol, možno aj o príhode na dvore Sergiovom na Cypre. Sľuboval sa „veselý večer"; situácia ako kedysi: Ježiš pred Herodesom!

Pavlovi nebolo asi ľahko zjaviť sa pred touto dekadentnou spoločnosťou ako predmet zvedavého záujmu. Ale on túžil získať ich duše; cítil sa poslancom Kristovým, ktorý miesto Krista má zaprisahať ľudí, aby sa dali smieriť. (2 Kor 5, 20.) Poznal túto pohansko-židovskú spoločenskú triedu už z Grécka, z Efezu a Tarzu, vedel presne, kde ich čo omína. Najprv hovoril o dejinných dôvodoch viery, o zázračnom živote Ježišovom, o zjaveniach Zmŕtvychvstalého a o svojich vlastných prežitkoch. Potom však odrazu zmenil smer svojej reči, obrátiac pozornosť

poslucháčov na praktické dôsledky kresťanstva, na mravnú oblasť: na vnútornú priamosť, na ovládanie pohlavného života, na zodpovednosť pred budúcim súdom. Pohanské zvrátenosti pohlavného pudu vysvetľoval zaiste ako následky zblúdenia náboženského sklonu. V tejto súvislosti vedel byť veľmi jasným, ako to vidíme z listu Rimanom. Potom apokalyptickými farbami vymaľoval príchod Sudcu. Félix sedel ako na uhlí, bol čoraz väčšmi neistý, menil farbu, potajomky mrkal na svoju súložnicu, ktorá očami zvedavého dieťaťa hľadela, ako srší svätý zápal z očú proroka. Nevieme, čo sa dialo v duši mladej ženy. Pavol jej nepovedal nič tvrdého. Veď vedel, že bola zvedená. Pavol je voči ženám vždy uznanlivý; ak obžalúva, nuž obyčajne obžalúva mužov. O Félixovi však vieme, čo cítil: „Triasol sa od úzkosti". A mal sa aj začo triasť. Svedomie ho dusilo. Bola to scéna hodná takého Shakespearea, veľkého znalca duši, podobná scéne, na ktorej Hamlet hrou predvádza zločinnému kráľovi jeho ohavnosti. Zas vynorily sa mu pred očami krvavé tiene jeho minulosti, obete jeho zločinov, jeho chlipnosti, jeho zderstvá, zavraždený veľkňaz, zvedené ženy! Pavol však nevyvolával pohanské Eriney, bohyne pomsty, ktoré len prenasledujú a mučia a nepolepšujú, ale milý hlas Boží, ktorý v svedomí volá k pokániu. Félix sa takmer poddal milosti Božej. No jednako sa to nestalo. Ľútosť a pokánie nie sú akýsi slastný úžas, nie divadelný cit, nie dramatické vzrušenie, ale vážna, drsná skutočnosť. A pre túto ho nebolo možno získať. Pod zámienkou, že sa necíti celkom dobre, alebo únavy a nudy prerušil zasadanie a objednal si Pavla na „iný, príhodnejší čas". Ale ten príhodnejší čas neprišiel. Kedykoľvek sa stretne človek s Kristom a vyšším svetom a čaká na „príhodnejší čas", kým bude v lepšej nálade, je vždy nepravdepodobnejšie, že ten príhodný čas príde. Každé odmietnutie zatvrdzuje srdce. Nijaký ľad nie je taký tvrdý, ako ten, ktorý na povrchu sa trochu roztopí a potom, keď zajde slnko, zase zamrzne — tak hovorí isté anglické porekadlo.[61]

Keď Félix vyšiel po boku svojej mladej ženy zo sály, už ho čakali démoni smyselnosti a lakomstva a vyrútili sa naňho. „Félix", tak mu lichotili, „nože sa viac nevystav takej trápnej situácii". A Félix to vskutku viac nespravil. No jednako nevedel si odoprieť pôžitok častejšie sa súkromne poshovárať so svojím zaujímavým zajatcom. Jeho široká znalosť gréckeho života, svetových miest a ich kultúry, skúsenosti muža, ktorý veľa cestoval, mu imponovaly. Ale hlbšie nešiel. Predsa len bol

príliš bezidcálny a povrchný. Ubohý Félix, tvoja hodina čoskoro odbije: o niekoľko mesiacov budeš sosadený, zmizneš v temnote a hanbe. A tvoja mladá, pekná žena spolu so svojím a tvojím synom, s mladým Agripom, zahynie pod lávou Vezuva. A tento muž tam, Pavlov priateľ, ktorý hen v kúte väzenia sa shovára s tvojím zajatcom, držiac v ruke zápisník, zaznačí tvoje smutné dejiny a ľudia ich budú čítať, kým len svet svetom bude. — Félix niekedy jemne naznačoval Pavlovi očakávané výkupné. Teda i za zdanlivým náboženským záujmom strichla len špecificky pohanské lakomstvo.

Roky v Cezarei však neprešly v nečinnosti. Práve naopak, boly veľmi plodné pre Cirkev. Muž, ako Pavol, ktorý si tak cenil čas (Ef 5, 16), vie z každej situácie niečo spraviť. Priatelia prišli za ním z Jeruzalema a ustavične boli vôkol neho. Nanúteným pokojom sa zlepšilo jeho zdravie. Aj jeho život bol v bezpečí. Okrem toho za dlhého väznenia staly sa aj srdcia mnohých židokresťanov miernejšími voči nemu. V jeho neskorších listoch stretávame už len nepatrné stopy bývalých bojov. Výhodná poloha Cezarey mu umožnila ustavičný styk s jeho obcami v pristavných mestách Stredomoria. Korešpondencia týchto čias neobjavuje sa síce v rade inšpirovaných spisov, ale zato hlavnou žatvou tohto zajatia je asi pripravenie a vznik jednej z najkrajších kníh sveta: Evanjelia podľa Lukáša. Pavol cítil, že jeho ústne hlásanie, ktoré bolo včuľ tak dlho prerušené, treba nahradiť písaným. V svojich kázňach sa síce vždy opieral o veľké skutočnosti Ježišovho života, ale zodpovedne svojmu špirituálnemu sklonu „radšej doloval v hlbokej bani myšlienok Božích, ktoré mu boly zjavené v Kristovi". Bol prorocko-mystická povaha; „naproti tomu Lukáš mal silnú dejepisnú žilu".[30] Takto sa teda najkrajšie dopĺňali títo dvaja mužovia na najväčšie dobro kresťanstva. Matúš už bol spísal svoje evanjelium v aramejskej reči pre židokresťanov. Marek pravdepodobne už tiež mal hotovú svoju zprávu o Ježišovom živote podľa ústnej kázne Petrovej. Takto bol Lukáš v tom výhodnom postavení, že mohol tieto dve ako aj mnohé iné napísané zprávy" vtkať do svojho evanjelia, poprezerať všetky okrem toho jestvujúce dokumenty a zbierky výpovedí a podopytovať sa u mnohých ešte žijúcich „očitých svedkov Ježišovho života a služobníkov Slova". (Lk 1, 1—4.) Tu mohol rozšíriť svoje skúmanie až k „prvým začiatkom", k dejinám detstva Pánovho a prevziať do prvých kapitol svojej knihy najstaršie doklady. Tu asi poznal toho novoobráteného rímskeho dôstojníka alebo úrad-

nika s krstným menom Teofilus, ktorému venoval svoje obidve knihy a ktorý mu mohol poskytnúť prostriedky na rozsiahle cesty, na ktorých — takmer podľa spôsobu moderného historika — chodil za všetkými dosiahnuteľnými prameňmi. Koľko výletov asi podnikol z Cezarey do Svätej zeme: do Jeruzalema k Jakubovi, do Betlehema a Nazaretu k príbuzným a vrstovníkom Ježišovým, predovšetkým však — ak ešte žila — k Márii, matke Ježišovej, ktorá by bola vtedy dosiahla požehnaný vek osemdesiatich rokov. Ktože by mu bol mohol tak vyrozprávať zázračné udalosti vianočné ako verná pamäť milujúcej matky! Vetou: „Mária zachovala si všetky tieto slová a premýšľala o nich v svojom srdci" (2, 19) označil Lukáš Máriu za nositeľku pratradície a za prameň svojho evanjelia o detstve Ježišovom. Slovami: „A tvoju dušu prebodne meč" (2, 35) kreslí nám obraz Mater Dolorosa a v Magnifikat (1, 46) ako i v pokornom slove zvelebujúcej ženy (11, 27) vedie nás k počiatkom mariánskeho kultu.[33]

Na tomto mieste sa vynára pred nami istá neodbytná myšlienka. Prečo nenachádzame u Pavla teplého slova o Márii, matke Pánovej? Lebo krátky dogmatický poukaz v liste Galaťanom (4, 4): „Boh poslal svojho Syna, ktorý sa narodil zo ženy", nemôže uspokojiť náš cit. Kde je most od Pavla k Márii? Tu v Cezarei ho nachádzame. Spojovací most sa volá Lukáš, pavlovský evanjelista a evanjelista detstva Ježišovho. Učiteľ a žiak sa dopĺňajú: Lukáš je historik, Pavol dogmatik. Lebo ešte väčšími ako vplyv bratov z Jeruzalema javí sa v Lukášovom evanjeliu vplyv Apoštola pohanov: tie isté hľadiská, náhľady a často i rečové výrazové prostriedky, predovšetkým zpráva o poslednej večeri, ktorá je „najbližšia Pavlovej zpráve",[30] takže už najprvší cirkevní spisovatelia videli v treťom evanjeliu evanjelium sv. Pavla. Druhý most je V t e l e n i e a jeho reálnym pozadím je zas narodenie z Márie Panny. (D 40)

Okrem toho tomuto väzneniu vďačí za popud a prípravné práce asi aj iné dielo: S k u t k y a p o š t o l s k é. „Evanjelista" Filip, kresťania v Cezarei a Joppe poskytli veľa materiálu o najprvších dejinách mladej Cirkvi. Vypracovanie diela pravdaže vyžiadalo si prácu cšte viacerých rokov. Všeličo, čo sa spisovateľovi zdalo zprvoti dôležité, bolo treba neskoršie za zmenenej situácie vynechať. — Vtedy zdržoval sa v Cezarei aj iný dejepisec týchto čias, Flavius. Jozef, spoločník niekoľkých kňazov, ktorí tu boli zajatí.[27] Jemu sa vďačíme za obšírne zprávy o týchto dňoch. Poznal sa vari Lukáš s Jozefom?

Zajatie v Cezarei trvalo včuľ už druhý rok a v Apoštolovom postavení by sa pravdepodobne ešte dlho nič nebolo zmenilo, keby sa veci neboly dostaly do pohybu následkom istej krvavej príhody. Cezarea bola mesto, v ktorom židia i pohani mali rovnaké občianske práva a kde sa často strhly krvavé stranícke boje. Pri istej veľkej bitke podľahli Gréci. Tu zasiahol Félix a nariadil židom vyprázdniť ulice. Keď sa však títo vzopreli, prešla kohorta do útoku, spôsobila krvavý kúpeľ a vypálila mnoho židovských domov. Pobúrený krik Židov preniknol až do Ríma, kde mali veľký vplyv. Félixovi priaznivci už nežili, jeho brat Palas upadol do nemilosti. Félix bol odvolaný. Jedným z jeho ostatných úradných výkonov bolo, že — chcejúc si smieriť židov — zas dal Pavla do okov a zanechal ho vo väzení svojmu nástupcovi. Rok tejto zmeny v úrade, rok 60, je jedným z najspoľahlivejších dát v Apoštolovom živote.

52. „CAESAREM APPELLO!"

Skt hlava 25 a 26.

Nový miestodržiteľ Porcius Festus, ktorý došiel začiatkom jesene roku 60, pochádzal zo starej senátorskej rodiny z Tuskula pri Ríme. Patril k starorímskej šľachte a bol úradníkom dobrej starej školy. Všeobecne chválili jeho pevnosť, spravodlivosť a vernosť v povinnostiach (Joz. Flav., Starožit. 20, 8, 9). Po trojdennom oddychu šiel hore do Jeruzalema, chcejúc nadviazať styk so židovskými úradmi, zasadnúť na súdnu stolicu a odbaviť zaostalé spory. Tu ihneď sa shrkli vôkol neho predáci kňazstva za vedenia nového veľkňaza Izmaela ben Fabi, ktorého ustanovil Herodes Agripa II. Najvyššia náboženská dôstojnosť krajiny sa stala predajnou a medzi rozmanitými veľkňazskými rodinami sa vyvinulo takrečeno pästné právo. V istom talmudskom podaní stojí: „Beda mi pre dom Izmaela ben Fabi, beda mi pre ich päsť! Sú veľkňazi, ich synovia pokladníci, ich zafovia chrámoví dozorci a ich sluhovia bijú ľud palicami". Dvojročná prestávka neuspala ich nenávisť proti Pavlovi. Mali plno nádeje, lebo nový miestodržiteľ nepoznal židovské sporné otázky. Bol v postavení nového anglického úradníka v Indii, ktorý má rozsúdiť medzi dvoma spornými hinduistickými sektami. Ako nástupný dar žiadali od neho predvedenie Apoštola pred náboženský súd v Jeruzaleme. Plánovali, že cestou dajú Pavla odstrániť fémovou vraždou. Ale Festus nebol taký neskúsený, ako predpokladali. Už bol prezrel Pavlove akty. „Nie", rozhodol, „Pavol ostane, kde je. Rímska justícia nedovoľuje dávať život zajatca darom. Predneste prípad pred môj súd v Cezarei!" Takto musel Apoštol ešte raz podstúpiť celú potupnú, bezvýhľadnú procedúru.

Nové súdne rokovanie po desiatich dňoch je tretia scéna v Lukášovom denníku. Pre Festa bolo toto nové, nezvyčajné, odporné divadlo prvým stretnutím s fanatickým židovstvom, s tým zavýjajúcim zástupom, ktorý so zafatými päsťami obklopil zajatca, najsurovšie ho tupil a žiadal jeho krv. Festus ihneď

jasne videl dve veci: Šlo o židovské náboženstvo, ktoré Riman nemohol rozumieť, o ich chrám a zákon. Festus cítil, že spor patrí predovšetkým pred duchovný súd. Ale nemohol Pavla bez jeho súhlasu vydať zo súdu cisárskeho súdu židovskému. Rímsky občan vždy a všade mohol žiadať, aby nad ním súdil cisársky súd. Navrhol teda Pavlovi zmenu súdu. Týmto neočakávaným návrhom sa Pavol dostal pred ťažkú otázku. Festus mal pravdu: jeho sporná vec bola podstatne náboženského rázu; mala síce i politickú stránku v dôsledku rímskej náboženskej politiky, ktorá pripúšťala len štátom uznané náboženstvá. Bol to teda miešaný prípad. Apoštol vždy stál na stanovisku, že duchovné otázky treba riešiť duchovnými prostriedkami. Nedostane sa do rozporu sám so sebou, keď sa bude vzpierať ísť do Jeruzalema? Či má aj on miešať náboženstvo s politikou? Veruže, nebolo sa ľahko rozhodnúť. Pre muža tak zásadného postoja, ktorý o všetkom rozhodoval podľa najvyšších hľadísk, ktorý v tejto súvislosti aj svoj život pokladal za nič, pre takého muža len čiré úvahy účelnosti neboly smerodajné. Ale s druhej strany Pavol vonkoncom sa odlúčil od židovského súdnictva v náboženských veciach. Nemohol vidieť vo Veľkej rade príslušnú autoritu pre svoj sporný prípad, ktorý bol najvyššia otázka svedomia, práve tak ako ani Ježiš nemohol uznať Synedrium za Bohom určenú inštanciu na rozhodnutie o pravdivosti svojej náuky. Náboženská stránka celej veci patrila podľa Pavla pred vyššiu, božskú autoritu, a pred tou už bola riešená.

Včuľ teda stál Pavol už len pred otázkou, či porušil právo rímskeho štátu. Keby cisársky súd mal byť toho náhľadu, nevzpieral by sa zomrieť; totižto vtedy by zomrel za svoju vieru a nie ako obeť justičnej vraždy. Keďže však miestodržiteľ pokladal náboženskú spornú otázku za neriešenú a sám sa nevedel rozhodnúť na výrok, musel Pavol vylúčiť jeho kompetenciu, čo aj urobil svojimi slávnymi slovami: „Caesarem appello". Dve magické slová! Značily najvyššiu prednosť rímskeho občana, nech bol kdekoľvek: právo byť súdený ríšskym súdom v Ríme. Na tento najvyšší súdny dvor sa hľadelo s najväčšou dôverou. „Keď rímsky občan vyslovil toto čarovné slovo, všetky súdy sveta stratily preňho svoju moc".[30] Rímske právo poznalo od Augusta aj odvolanie sa za trvajúceho vyšetrovania, nielen ako u nás po rozsudku. Toto odvolanie prekazilo nielen odsúdenie, ale i oslobodenie žalovaného. Tým teda vytisol Pavol svojich protivníkov z ich postavenia. Festus uľahčene vydýchol. To bola vskutku cesta z tejto temnej veci. Po krátkej porade so súd-

nym dvorom vyhlásil výsledok tradičnou súdnou formou: „Odvolal si sa k cisárovi, pôjdeš teda k cisárovi". ··· Pavlov prípad sa stal predohrou mnohých podobných procesov. Nijaký sporný prípad nie je tak háklivý, ako keď sa pretínajú dve právne a záujmové oblasti, duchovná a svetská. To vedie k tomu pomiešaniu náboženstva a politiky, s akým sa so zármutkom stretávame v inkvizičnom pokračovaní stredoveku.

Ostáva teda už len previesť Pavla pod vojenským dozorom do Ríma. Ale Festus bol v rozpakoch. Musel dať zajatcovi sprievodný list o právnom náleze. V týchto rozpakoch mu pomohol príchod Herodesa Agripu II., kráľa severnej Palestíny. Tento prišiel o niekoľko dní so svojou sestrou Bereníkou na zdvorilostnú návštevu k novému miestodržiteľovi, ktorý práve prevzal úrad. [D 5] Agripa mal v Ríme veľké slovo a dopomohol Festovi k vyslaniu za miestodržiteľa. Ako nik iný mohol pomôcť Festovi svojou radou v tejto spletenej veci. Veď bol rodom Žid, výchovou a vzdelaním však Riman. Na svojich minciach sa volal „Philocaesar — Philoromaios" (priateľ cisára — priateľ Rimanov). Pre politické ciele študoval i židovské náboženstvo a bol v tomto odbore uznávaný za znalca. Bol zástupcom elegantného, zjemnelého, liberálne kultúrneho židovstva tých čias. Mal aj právo menovať veľkňaza a výnosné hlavné dozorné právo nad chrámovým pokladom. Všade vodil so sebou svoju chýrnu sestru Bereniku, ktorá utiekla od svojho muža, cilického magnáta Polemona. Odvtedy žili súrodenci spolu ako kráľ a kráľovná, takže sa trúsily o nich všelijaké reči. Včuľ boli teda v Cezarei, kde pred niekoľkými mesiacmi bola ešte ich sestra Drusila domácou paňou a kde pred šestnástimi rokmi Bohom strestaný zomrel strašnou smrťou ich otec. Je to jediná dynastia svetových dejín, ktorej všetci nositelia boli osudove čo najužšie spojení s Ježišom: ich prastarý otec, vrah mladiatok v Betleheme; ich prastrýc, vrah Ježišovho predchodcu a spotupovateľ Ježiša; ich otec, vrah Jakuba a prenasledovateľ Petra. Odkedy zakladateľ dynastie začal prenasledovať betlehemské Dieťa, zamotalo sa celé potomstvo do tragickej viny. Uskutočnilo sa na nej Ježišovo slovo: „Každý, kto padne na tento kameň, bude rozdrvený; a na koho padne, toho rozmliaždi". (Lk 20, 18; Mt 21, 44.) Agripa teda vskutku mal dosť dôvodov zapodievať sa trošku so štúdiom náboženstva. Festus rozprával svojim hosťom o chýrnom zajatcovi. Keď Agripa počul mená Ježiš a Pavol, jeho záujem sa ihneď prebudil. „Rád by som sám počul tohto muža", povedal ako kedysi Antipas, ktorý si želal

vidieť Ježiša. Festus bol rád, že môže vyhovieť svojmu hosťovi, ako kedysi Pilát Herodesovi. „Dobre, zajtra ho môžeš počuť". Takto došlo k jednej z najzaujímavejších scén náboženských dejín. To je v Lukášovom denníku štvrtá scéna zo zajatia.

Pavlovi dávajú znať, že zajtra má vystúpiť v tomto shromaždení. Pozná Agripu a celé jeho dejiny a je rozhodnutý využiť príležitosť na víťazstvo evanjelia. Jeho vtedajšia reč je v Skutkoch apoštolských vrcholom jeho obranných rečí. Nie je to súdne rokovanie, ale spoločenská schôdzka na počesť kráľa vo veľkej mramorovej sále, v „basilike" miestodržiteľského paláca. V plnom počte sa sišly špičky vojenských a civilných úradov, tak isto aj právnická rada miestodržiteľa. Festus prichádza v svojej najskvelejšej tóge, mladý kráľ v purpurovom plášti, pretkanom striebrom a zlatom. Berenika žiari medzi dámami celou svojou krásou. Miestodržiteľ zdvorile prepúšťa kráľovi čestné predsedníctvo. Popri bočných stenách sa soskupujú početní hostia a sprievod. Pavla privádzajú do sieně v obnosenom plášti. Je voľne spútaný so sprievodným vojakom. Bledý, chudobne oblečený Apoštol pred touto dvornou spoločnosťou, šuchoriacou hodvábom a jagajúcou sa perlami: dva diametrálne rozmanité svety si stoja zoči-voči! Evanjelium na lavici obžalovaných! Pavol to vie: takto to ostane navždy, kým nepríde nebeský Kyrios a nezničí kráľovstvo kniežaťa tohto sveta. Festus otvára zasadanie úvodnou rečou o cieli schôdzky: „kyriosovi" v Ríme treba podať vecný posudok o tomto prípade. Upotrebuje božské prímeno „kyrios", ktoré Augustus a Tiberius odmietli, ktoré sa však celkom udomácnilo od čias Kaligulu a najmä za Neróna. Agripa blahosklonne obracia sa k Pavlovi: „Môžeš sa slobodne obhajovať".

Zajatec vstal. Tisíc pohľadov si ho prezeralo ako nejakú nevídanú zvláštnosť. Prítomní cítili, že prežívajú veľkú hodinu. Skúsený rečník zaujal antický rečnícky postoj s rečníckym gestom, ktoré poznáme z obrazov: zavinutá tóga, zdvihnuté pravé rameno s troma vystretými prísažnými prstami. Keď Pavol zdvihol ruku, reťaz ostro zarinčala, kým zlaté náramky dám tíško štrngaly. Muž, ktorý bol rečnil na Areopágu a nosil v sebe svätého Pneuma, nepoznal trému. Bezov text vraví: „I začal smelo ako človek, ktorý je posilnený Duchom Svätým". Šľachetnou vážnosťou slobodného muža obrátil sa ku kráľovi ako svojej rovni. Pozná smutné vzťahy tohto domu k svojmu Majstrovi. Ale nepodlieha tomuto citu. Ostáva vecným ako vždy.

Krátky náčrt reči v Skutkoch apoštolských si musíme doplniť podľa ducha rečníkovho. — Pavol opierajúc sa o prorokov, rozvíja pred Agripom duchovné dedičstvo a spoločné imanie národa dvanástich kmeňov, veľký obsah tisícročných, pravých izraelitských nádejí a ukazuje ich splnenie v Kristovi. Keď padlo slovo o zmŕtvychvstaní, kráľ — tak sa zdá — pochybovačne pokýval hlavou. Veď patril k liberálnemu smeru saducejov. Tu zvolal Pavol: „Nakoľko pokladáte za neuveriteľné, že Boh kriesi mŕtvych?" Ježišovo zmŕtvychvstanie pre pravého Izraelitu nie je prekážkou viery, ale jej najhlbším základom a najkrajším triumfom! Ja nie som ľahkoverný rojko. Aj ja som kedysi nenávidel Krista, aj ja som sa zúfalo vzpieral proti Ukrižovanému a Zmŕtvychvstalému. Pavol musí hovoriť o najtrápnejšom čase svojho života. Tajná rana sa zas zjatruje. Jemu osobne je rozhodujúci zážitok pred Damaskom, objektívne a večne však „shoda medzi Starým a Novým zákonom je najhlbším základom jeho viery".[17] Kríž stojí v svete nie bezdejinne, kresťanstvo tvorí so zjavením Starého zákona jednotu. Jeho prestúpenie ku kresťanstvu teda nie je odpadnutím od pravého ducha zákona a prorokov. Oslávený Kristus už v evanjeliu sa zjavuje medzi Mojžišom a Eliášom, ktorí mu vydávajú svedectvo.

Pred znalcom židovstva, ako bol Agripa, mohol Pavol rozvinúť hlbokomyseľný dôkaz z Písma. Festus sedel za týchto vývodov ako skamenelý. Bol mu to celkom cudzí svet. Zdalo sa mu, ako by bol v bláznici. Takto sa javí priemernému človekovi opojenosť Bohom. Táto však strhla Pavla k vášnivému zvolaniu: „Mojím poslaním je pred veľkým i malým, vysokým i nízkym vydávať svedectvo a obrátiť celý svet na vieru v Zmŕtvychvstalého!" Takéto slová boly v antike neslýchané. V pohanskom staroveku nešlo o obsah pravdy v náboženstve — človek súčasne mohol byť príslušníkom viacerých náboženstiev ako často dnes na Ďalekom Východe (India, Čína, Japonsko), — ale len o jeho praktickú užitočnosť pre túžbu jednotlivca po šťastí (mystická slastná triaška, zázemská potecha) alebo pre štát (kult cisára). Kresťanstvo je jediné náboženstvo, ktoré kladie otázku pravdy. Preto sa tak začudovane a nechápavo pýtal Pilát: Čo je pravda? Preto pokladal aj Festus Pavla za fantastického fanatika pravdy. To je pozadie a smysel jeho zvolania: „Pavol, bláznieš! Priveľa štúdia ťa prinieslo o zdravý rozum." Pavol nezazlieva pohanovo zvolanie. Dokonalou zdvorilosťou vraví priateľsky: „Nie, šľachetný Festus, nebláznim. Hovorím pravdu a premyslene. Kráľ pozná skutočnosti. Veď zázračný život Ježišov sa neodohral v ne-

jakom zapadnutom kúte sveta". A včuľ smelou odvahou apostrofuje kráľa a stavia mu otázku svedomia: „Kráľ Agripa, veríš prorokom?" Žid nesmel protirečiť prorokom. Agripa sa boril v sebe o odpoveď, ale Pavol mu ju predom číta z duše: „Viem, veríš im". Kto však verí prorokom, musí veriť i v Krista. Ale ako ťažko padne človekovi stiahnuť aj praktické dôsledky zo svojho intelektuálneho presvedčenia, keď toto žiada obety! Aká ďaleká je tu cesta od hlavy k srdcu! Agripa stráca rovnováhu. Čosi tajnostného je v ňom dotknuté, zaznela struna, ktorú nik ešte nerozochvel, znie zatopený zvon. Cíti sa všelijako, ale ako obratný sveták vie sa vymotať z rozpakov ľahkým bonmotom, žartom, mieneným čiastočne ironicky, čiastočne s istým prízvukom obdivu pre rečníka. Sklon k irónii mali Herodesovci v krvi. „Pavol, myslíš si, že v takom krátkom čase a len tak obratom ruky spravíš zo mňa kresťana?" Zvyčajný preklad: „Takmer by si ma prehovoril, aby som sa stal kresťanom", nevystihuje smysel týchto slov.[51] Situácia ukazuje, že to nie je výkrik duše takmer presvedčenej, ale žart pyšného ducha, ktorý sa usiluje vyhnúť trápnej konzekvencii viery. Shromaždenie sa asi zasmialo nad kráľovým duchovným zablesknutím. Ale Pavol v takejto situácii nepozná žartu. Všetko zas zamĺka, keď zachytáva ľahko hodené slovo a pohotovo ho obracia na dojímavú vážnosť: „Dal by Boh, aby ste sa všetci, nielen ty, kráľu, skôr alebo neskôr stali tým, čo som ja, okrem" — Pavol dvíha spútanú ruku a sieňou sa nesie tiché rinčanie oceľových pút — „okrem týchto reťazí". Bol to dojímavý okamih, ako by anjel Boží sa vznášal priestorom. Rimani sa usmievali nad týmto želaním; veď oni nikdy neskúsili vnútorné šťastie viery, ktoré napĺňovalo Pavla. Dámy sa tíško chichotaly. Kráľ vynúteným úsmevom odmietol dojem a spolu s Berenikou vstal na znak, že schôdzka je skončená.

Reč bola pre Pavla veľkým úspechom a rozhodla jeho budúcnosť. Agripa vyjadril svoju mienku Festovi slovami: „Bolo by ho možno prepustiť na slobodu, keby sa nebol odvolal k cisárovi". Miestodržiteľ vystavil podľa toho dobrozdanie do Ríma, ktoré istotne hodne prispelo k oslobodeniu pred Nerónom.

Lukáš je majstrom v opisovaní duševných situácií pod vplyvom milosti. Medzi riadkami počujeme klopanie milosti, búšenie srdc. Zas nevyužitá prešla veľká chvíľa milosti. Dva svety si stály zoči-voči: svet nadprírody a svet prirodzena, dvaja ľudia, dva zákony, ktoré opisuje Pavol v 7. hlave listu Rimanom. Ako reagujú zástupcovia svetovej moci, ako odpovedajú na Božiu

výzvu? Festov predchodca mal sklon k chorobnej náboženskosti. Náboženstvo mu bolo iba zaujímavým problémom, chcel zažiť len príjemnú triašku. Festus naproti tomu je drsný človek tohto sveta. Jemu je náboženstvo prázdnym preludom. Zázemský svet mu je uzavretý ako slepcovi svet farieb, ako nehudobnému človekovi nejaká Mozartova omša. Čo presahuje hmatateľné, konkrétne, nemá podľa neho „určitosti a jasnosti. Premýšľať o tom je strata času. Múdra politika, narábanie s rímskym právom a s jeho jasnými paragrafmi, to je hodno námahy". Utrpenie a kríž ani nespomínať, to sú veci pre otrokov; vzkriesenie mŕtvych je krajne pochybná vec. Táto „prízemnosť" je jednou z najväčších prekážok dušpastierstva.[17] Takéto srdcia sú ako masívne pokladnice bez kľúča. Len najťažšie udalosti ich vedia rozraziť. Inakší je Agripov postoj. Je typ kultúrneho človeka jemných nervov. „Zapodieva" sa s náboženstvom. Vie sa „vcítiť" do cudzieho náboženského života, hoci sám nie je náboženský, ako napr. taký moderný fenomenolog. Osobne stavia sa voči náboženstvu chladne a skepticky. Náboženský záujem, náboženská reflexia ešte nie je náboženstvo, môže však viesť k náboženstvu. To vnútorné podmanenie novou životnou pravdou, bez ktorého nieto obrátenia, nastane len vtedy, keď celý vnútorný človek sa stane duchovnou rezonančnou pôdou. Lebo kresťanstvo nie je len filozofia, ale nový život, nové zrodenie. K tomu však nieto u Agripu otriasajúcej udalosti. Prostredie slávnostného shromaždenia nie je na to príhodným miestom. Agripa je príliš spokojný so svojím liberálnym, osvieteným postojom, chybuje mu tá nespokojnosť dušė, ktorá sa vie utíšiť len úplnou oddanosťou poznanému cieľu. Takto sa stráca posledný Herodesovec a posledný svojho rodu v temnotách dejín. Pokolenie vrahov prorokov zaniklo hučne síce, ale neslávne spolu so zrútením sa židovskej štátnosti. „Periit memoria eorum cum sonitu". (Ž 9, 7.)

53. STROSKOTANIE

Skt 27—28, 10.

27. hlava Skutkov apoštolských obsahuje ten chýrny odsek Lukášovho denníka, ktorý bol nazvaný „námornickou kapitolou" a ktorý dôkladne preskúmal nemecký odborník z brémskej námornickej školy (Dr. Breusing) v knihe: „Die Nautik der Alten" (Nautika starých). Volá ho „najcennejším nautickým dokumentom, ktorý sa nám zachoval zo staroveku, a ktorý mohol napísať len očitý svedok". Anglický námorný hrdina Nelson čítal ho na svojej vlajkovej lodi za rána bitky pri Trafalgari. Ako syn anglikánskeho duchovného bol od mladosti oboznámený so Svätým písmom a podobne ako iní odvážni hrdinovia, napr. Stanley, nachádzal v ňom potechu a posilu v najťažších dňoch svojho života. Nelson vtedy síce zvíťazil, ale západ slnka už nevidel. Večer ležal s rozstrieľanou chrbtovou kosťou v kabíne lode „Victory", zaistiac zničením spojenej francúzskej a španielskej floty svojej vlasti vládu nad morom.[32] Písmo sväté je všade a na všetko osožné. Je mimoriadne praktická kniha pre všetky situácie života. Je aj hrdinskou knihou, knihou o hrdinoch a pre hrdinov, knihou výchovy k hrdinstvu.

Nastala jeseň roku 60, bolo už po rovnodennosti. S transportom zajatcov do Ríma nebolo možno viac odkladať, aby nebolo treba cestou niekde prezimovať. Rímsky stotník Július z „augustovskej kohorty" (Prima Augusta Italica), t. j. cisárskeho policajného sboru, bol poverený transportom. Cisársky policajný komisariát bol majstrovské dielo rímskeho organizačného umenia. Okrem ochrany cisárskeho domu mal aj iné dôležité úlohy. Bol súčasne tajnou štátnou políciou, cisárskou kuriérskou službou a cisárskym policajným sborom na prevážanie zajatcov. Policajní vojaci sa volali „Frumentarii", a keďže boli medzi nimi mnohí cudzinci, aj „Peregrini". Július si vybral kupeckú loď s kurzom do Adramytia v Myzii v Malej Ázii. Úfal, že tam zastihne nejakú loď do Itálie.

Bolo septembrové ráno, keď sa zjavily v prístavišti v Ce-

zarei helmy a kopije rímskych vojakov, ktorí viedli medzi sebou skupinu zajatcov, čiastočne politických štátnych väzňov, čiastočne zločincov alebo vrahov z Palestíny, určených na boje so zvermi v Circus Maximus. Títo ostatní patria k inej triede ľudí ako zajatec, ktorý ako rímsky občan, ľahko pripútaný k sprievodnému vojakovi, sa môže voľne pohybovať a líši sa od masy ako muž vyššieho postavenia: Pavol! Nad jeho hlavou sa vznáša neviditeľná koruna. Aj on je gladiátor a ženie sa „za víťaznou cenou boja, na ktorú ho Boh povolal". (Flp 3, 14.) Chce dokonať liturgiu svojej „obetnej služby za vieru". Július je láskavý voči Pavlovi, takmer úctivý, keď sa s ním shovára. Je jeden z tých šľachetných rímskych dôstojníkov druhu stotníka z Kafarnaumu a Kornélia v Cezarei. Poznal Pavla vo väzení a pravdepodobne mal službu v garde, keď Apoštol rečnil pred vznešeným shromaždením v kráľovskej sieni. Apoštolovi priatelia a učeníci všetci sa sišli na rozlúčku, ale len traja ho smeli sprevádzať do Ríma: Timotej, Lukáš a Aristarch, na ktorých sa asi vzťahuje slovko „nás" v zpráve Skutkov apoštolských. Bola to pre Pavla veľká úľava, za ktorú sa vďačil stotníkovi. Len zajatci vynikajúceho stavu a významu smeli niekedy mať pri sebe obsluhujúcich otrokov. Dvaja boli najmenej pre človeka, ktorý bol civis Romanus.

Keď loď odrazila od ázijskej pevniny a Pavol zamyslene stál hore na palube a pozoroval, ako v diaľke mizne krajina jeho otcov, zaiste ešte raz prebehly pred jeho očami roky jeho apoštolského putovania od čias, keď začal spolu s Barnabášom svoju kresťanskú Odyseu. Kresťanstvo by bolo istotne aj bez neho prekročilo Stredozemné more; lebo Boh nepotrebuje nijakého určitého človeka. Ale ak použije istého človeka, tak tento vo veľkej miere dá svoju pečať jeho božskému dielu. My si dnes nevieme takmer ani predstaviť, koľko sily, smelosti, jasnosti a vytrvanlivosti bolo treba, aby človek nepodľahol vtedy, keď všetci ostatní začali kolísať a dali sa zastrašiť silami minulosti. Ale táto vytrvanlivá energia bola úplne úspešná, lebo len človek silnej vôle a nekompromisný je spojencom budúcnosti. Keď Pavol včuľ opúšťal svet Východu, so svätou radosťou mohol pozrieť za seba: Všetky krajiny zôkol-vôkol boly posiate navzájom horlivými, trvácim svätkom lásky spojenými kresťanskými obcami. Jeruzalem sa ešte tvrdošijne pridržiaval minulosti, ale tým samým sa uzavrel a stratil všetku účinnú možnosť navonok. Čo značí proti jeho dielu odpor hŕstky židovčiacich?

Pavol dobre vedel, čo ho čaká. Poznal zo skúsenosti útrapy takej dlhej cesty po mori, ktorú mal prekonať tento raz ako zajatec, hoci i zachádzali s ním miernejšie ako s trestancami. Vidieť, ako zaobchádzala s nimi pestro miešaná rímska soldateska, ako zle boli umiestení a opatrovaní, a pritom cítiť, že s ním sa zaobchádza ohľaduplne — to značilo pre takého jemnocitného muža ako bol Pavol ustavičné utrpenie.[17] Najväčšou potechou mu bolo, že mohol týmto najbiednejším z biednych spraviť aj veľa dobrého, hmotne i duchovne, povzbudzovaním a vrúcnou sústrasťou. Koľkí z nich našli tu asi cestu ku Kristovi! To nestojí priamo v Skutkoch apoštolských, no jednako to môže vyčítať zpomedzi riadkov ten, kto pozná srdce Apoštolovo, ako sa prejavuje v jeho listoch. Pre túto svoju lásku sa stal Pavol priamo modlou svojich spoluzajatcov. Kresťanská láska im žiarila ako „svetlo na temnom mieste". Krásny to obraz: Pavol ako lodný duchovný, Lukáš ako lodný lekár! Bolo to vskutku šťastie v nešťastí.

Ach chceme nasledujúce veci lepšie porozumieť, musíme vedieť niečo o námorníctve starých a o vzťahu antického človeka k moru. Znalosť mora bola ešte veľmi nedokonalá, bolo ešte veľmi málo nástrojov. Kompas ešte nebol objavený a preto plavci sa mohli spoľahnúť len na pozorovanie slnka a hviezd. Kapitánov staroveku nesmieme znevažovať ako neakých „sviatočných kapitánov". To by bolo podceňovanie ich odvážnosti. Veľké priečne spojenia boly už síce zastavené, lebo pozorovanie hviezd bolo pre chmáry nemožné. V jeseni býva východné Stredozemné more často bičované prudkými západnými búrkami. Na širokých, ťažkopádnych nákladných lodiach bola vtedy plavba na západ nemožná. Antický človek sa bál mora a nenávidel ho. Bolo mu súhrnom chaosu, z ktorého sa vynoril jasný svet, poriadok a krása suchej zeme. Neptun, boh mora, bol potuteľný a pomstivý boh, ktorého nepochopiteľné nálady bolo treba smierovať ustavičnými obeťami. K tomu pristupovala náboženská predstava, že mŕtvy nemá pokoja, ak neodpočíva v hrobe na „pevne stojacej zemi". Ani jeden národ sa nepridržiaval tak pevne pochopu mora ako chaosu než židia, a to pre zprávu o stvorení. V žalmoch, v knihe Jóbovej, u prorokov sú morské vlny obrazom a súhrnom neporiadku a vzbury. Priechod cez Červené more po suchom dne je obrazom záchrany, a v ideálnom obraze budúcnosti, ktorý maľuje Zjavenie sv. Jána, „nebude ani mora" (21, 2).[32]

Pavol ešte dlho hľadel zamyslene na hory Judey miznúce

v diaľky, za ktorými ležal Jeruzalem, ktorý skrýval preňho celý svet svätých a bolestných spomienok, myslel i na Herodesov palác, ligotajúci sa mramorom, v ktorom prežil toľko dní a nocí v zázračných rozhovoroch so svojimi priateľmi. Cezarea mala sa už čoskoro stať miesto Jeruzalema a židokresťanstva, topiaceho sa v duchovnej úzkosti, metropolou palestínskej cirkvi a sídlom chýrnej kresťanskej teologickej školy, na ktorej pôsobil veľký ctiteľ Pavlov, Origenes, a nástupca prvého písateľa cirkevných dejín Lukáša, biskup Euzebius. Duch oboch týchto mužov sa takto ešte dlho vznášal nad mestom. Dnes z paláca a hradiska križiakov nič neostalo okrem skaliska, na ktorom stálo, niekoľkých zvetralých kúskov múra a žulových blokov v mori, ktoré obletujú racky, obíjajú vlny a vôkol ktorých obchádzajú nočné zavýjajúce šakaly. Pri jeho nohách však kvitne večne mladá a vždy rovná kvetinka Veľpiesne, „saronská ruža", a pripomína to, čo jedine trvá vo večnej premene dejín: „Slovo Božie ostáva naveky".

V ustavičnom boji proti západnému vetru nemohla loď zachovať smer a s pomocou morských prúdov a pobrežných vetrov prebíjala sa popri Cypre k M y r e na juhozápadnom končeku Malej Ázie. Táto cesta trvala dva týždne.[63] Myra bola veľký prístav egyptského obchodu so zbožím. Zbožie dopravujúce lode maly často až dvatisíc ton i vyše. Július uzavrel s istým majiteľom lodi smluvu o prevzatí svojho transportu zajatcov. Ako cisársky policajný stotník dostal tým i velenie nad loďou. Na palube bolo spolu 276 osôb. (Jozef Flavius [Životopis 15] cestoval v tom istom čase na lodi so 600 mužmi, z ktorých pri stroskotaní 520 prišlo o život.) Ťažko naložená loď namáhavo sa borila proti severozápadnému vetru. Tri týždne po vyplávaní z Cezarey došly len na výšku Knidu. Včuľ sa začala najťažšia časť cesty. Chceli obísť búrlivý mys Matapan, južný koniec Peloponézu, a dostať sa do Iónskeho mora. Vietor ich však zahnal a museli byť radi, že dostali smer na západ južne vôkol K r é t y. Tento ostrov vyzerá ako natiahnutý prst, dlhý vyše dvesto kilometrov a tvorí ochranu proti búrkam, prichádzajúcim od Archipelu. Takto došli až k prístavu Kaloi Limenes (= Krásny Prístav) pri Lasei. Bola to široká zátoka s dvoma predsunutými ostrovmi. Na jednom z nich ešte dnes stojí kaplnka sv. Pavla. Rozhodli sa, že tu dočkajú lepšie počasie.

Čas veľkého pôstu, sviatku smierenia (chippur), ktorý tento rok padol na 28. októbra,[63] už prišiel. Július sa radil s majiteľom lodi, s kapitánom a kormidelníkom a k porade pribral

i Pavla. Pavol odrádzal od pokračovania v ceste a radil tu prezimovať; ale narazil na odpor majiteľa lodi, ktorý sa obával, že sa náklad pokazí, keďže tu nebolo stodôl a sýpok. Opačná rada bola pokúsiť sa dôjsť do zimušného prístavu Fenix, ktorý ležal ďalej na západ, a tam prezimovať. Podľa úsudku vynikajúceho nautika (Dr. Breusing) bolo toto rozhodnutie „naozaj skokom do neistoty, opovážlivosťou". Pavla prehlasovali a prístav Fenix (dnes Port Lutro) nikdy nedosiahli. Klamlivý južný vietor vylákal loď zo zátoky. Sotva však zahli vôkol mysu Matala smerom na sever, zbadali na svoj najväčší strach, že posvätná hora bohov Ida nasadila si nebezpečný biely čepiec chmár a ukrutný vírivý vietor, skutočný severovýchodný tajfún sa rútil na loď. „Eurakylon! Eurakylon!" kričali všetci s úžasom. Spustili plachty, stiahli kormidlo. Na nickoľko míľ od brehu ležal malý ostrov Kauda (dnes Gavdos), pod ktorého ochranou mohli vytiahnuť na loď aspoň záchranný čln, ktorý sa vliekol za loďou. Loď stála raz na hore vody, raz sa rútila do bezodnej hĺbky.[56] Keďže na hrebeni vĺn sa opierala o vodu len stredná časť lode, predná a zadná časť však visely vo vzduchu, hrozilo nebezpečenstvo, že sa loď pre svoj ťažký náklad v polovici rozlomí. Preto popod zábradlie paluby a vôkol celej lode priviazali silné lano, aby zabránili rozlomenie lode.[57] Toto sa volalo „opásaním" lode. Takto prešla jedna noc hrôzy.

Včuľ však hrozilo nové nebezpečenstvo. Keďže nebolo možno určiť smer, obávali sa všetci, že naletia na vysoké piesočnaté výsypy severoafrického pobrežia, na takzvanú Veľkú Syrtu Cyreny. Preto spustili všetky štyri ťažké vlečné kotvy, aby spomalili plavbu. Námorníci obetovali časť nákladu a všetko lodné náradie, bez ktorého sa mohli zaobísť, tyče, rahná, laná, kamenné ručné mlynky, len aby obľahčili loď. Ale to najhoršie prišlo ešte len potom: dni temného zúfalstva, keď i skúsení námorníci sa zriekli všetkej nádeje. Tma je najhorší nepriateľ človeka. Celé dni nebolo vidno ani slnka ani hviezd. Orientácia bola celkom nemožná. Lukáš píše do svojho denníka: „Každá nádej na záchranu zmizla". Loď sa mohla každú chvíľu rozbiť na úskalí alebo na výsype. Celá posádka ležala dolu pod palubou, bledá ako smrť. Pre prívaly, ktoré sa prevaľovaly ponad palubu, museli pozatvárať všetky otvory; v podpalubí sa pre ťažký vzduch takmer nedalo dýchať.[58] Ľudia už celé dni nič nejedli. Lukáš, lodný lekár, mal veľa práce. Pavol sa však modlil. Ako kedysi Abrahám boril sa s Bohom o život 276 ľudí. Unavený usnul na niekoľko okamihov. Päť spravodlivých, ba i je-

diný spravodlivý, ako Pavol alebo farár z Arsu — akú moc značia pred Bohom! Keď položenie bolo už celkom zúfalé, pristúpil k nemu Kristus alebo jeho anjel: „Neboj sa, Pavol, máš sa zjaviť pred cézarom. Ostatných na lodi ti darujem". Potom videl v sne vynárať sa z mora nejaký ostrov, ktorý ešte nikdy neuzrel, a na úskalí rozbitú loď. Hlas vravel: „Na tento ostrov budete zahnatí". Obraz zmizol, Pavol sa prebudil. Búrka zúrila ďalej nezmenšenou silou. U iného človeka by sme mohli pokladať takúto víziu za horúčkovú fantáziu hladujúceho a zúfalca. Pavol však bol istý v svojej veci, ustavične videl pred sebou svoju hviezdu: Rím! Zaliala ho nová životná sila. Uprostred šerej biedy ide od jedného k druhému a všetkých povzbudzuje: „Vzmužte sa, chlapi!" A rozpráva im svoje nočné videnie. Či nevolal Cézar v podobnej nebezpečnej situácii svojmu prievozníkovi: „Len smelo proti prívalu vĺn: vezieš Cézara a Cézarovo šťastie" (Plutarch, Cézar 38).[63] Veľkí mužovia všetci sú rovnakí vo veľkých okamihoch. Aj pohani vedeli o božských mužoch, ktorí sa stýkajú so svojím bohom. Ľudia, čo najviac vykonali na záchranu sveta, poznali tajomstvo spojenia sa s Bohom v modlitbe. Nemohli byť bez modlitby. Pavol tiež nemohol byť bez nej, ba ani sám Pán nie: pred každým bojom šiel na svätú horu modlitby.

Už štrnástu noc boli v tej časti mora medzi Gréckom a Sicíliou, ktorú starí volali „Adria". Tu okolo polnoci odrazu zaznel výkrik: „Zem! Zem je nablízku!" Vycvičené ucho ktoréhosi námorníka počulo cez zavýjanie búrky burácanie mohutného príboja. Niektoré rukopisy vravia: „Zadunela akási zem". Hádžu do vody olovnicu a nameriavajú hĺbku 20 siah (= 37 metrov) a čoskoro potom 15 siah (= 27,75 metrov). Chcejúc loď v behu zabrzdiť, aby sa nerozbila na nejakom úskalí, so zadnej časti spustili do vody štyri kotvy. Admirál Nelson rozpráva, že v bitke pri Kopenhagen tiež len shodením kotiev s pozadia mohol udržať svoju loď presne v želanej polohe.[32] — Lukáš nikdy nezabudol na krajné napätie tejto noci. Pod jeho tlakom povolily nervy mužstva. Nesmieme si tu predstavovať nejakú modernú lodnú posádku. Boli to len najatí námorníci, posbieraní zo všetkých končín sveta, ktorým vonkoncom nezáležalo na lodi a jej náklade a živote cestujúcich, často zbehnutí otroci. V temnote noci počuje Pavol podozrivé šepkanie a zvuky. Skupina námorníkov sa namáhala so záchranným člnom. Chceli sa sami zachrániť a cestujúcich nechať ich osudu. Rovnaké nebezpečenstvo rodí hrdinov ale i zbabelcov. Pavol sa ponáhľa k stotníkovi a upozorňuje ho na zradnú prácu mužov: „Ak títo neostanú na lodi, ne-

môžete sa zachrániť!" Július rozkázal vojakom prerať povrazy člnu. Takto bola zaistená potrebná jednota síl, nevyhnutná na záchranu jednotlivcov. Pavol je mužom vospolnosti, nenávidí každý spôsob sebectva a starostlivosti o vlastný osoh. Je to prvá loď, na ktorej kresťanská solidarita priniesla záchranu, obraz a symbol inej Lodi. Pavlovi aj Cirkev bola veľkou vospolnosťou osudu: Nik nesmie opustiť loď. Kto sa vymkne zo spoločnosti, je zradca. To bol tretí záchranný čin Apoštolov.

Mužstvo bolo dlhým bdením a pôstom oslabené. Nastávajúci deň však žiadal spokojné nervy a silných ľudí. Pavol zase sa stal záchrancom z núdze, jediným, ktorý nestratil hlavu. Prešiel pomedzi mužstvo a povedal potešujúcu, povzbudzujúcu reč. Jeho vážnosť mohutne vzrástla od včerajšieho zakročenia. „V zúfalom postavení totižto nerozhoduje postavenie a rod, ale len sám muž, a Pavol bol najväčší muž na palube".[50] Všetkým sľúbil záchranu, ak každý vykoná svoju povinnosť a preto sa má každý posilniť a zajesť si. Pavol vedel, akú moc má príklad. Dal si priniesť chleba, pred očami všetkých sa pomodlil nad ním slávnostnú ďakovnú modlitbu, rozlomil ho a začal jesť. Všetci nasledovali jeho príklad. Po prvý raz zas sa zjavil nádejeplný úsmev na všetkých tvárach. Na úsvite zazreli cez sivý múr dažďa zátoku, uzavretú strmými skaliskami, s piesočnatým brehom (dnešná Zátoka sv. Pavla). Rozhodli sa, že sem vplávajú. Nevedeli, že výbežky severného predhoria zátoky sa pod účinkom príboja oddelily od ostrova a tvorily osobitný ostrovček, a že vlny, stlačené týmto úzkym prielivom, nanosily uprostred zátoky skryté výsypy. Vyhodili do mora aj ostatok zbožia, len aby čo najväčšmi obľahčili loď. Uvoľnili kotvové laná, vytiahli prednú plachtu a smerovali k zátoke. Tu odrazu hrozné trhnutie zatriaslo celé telo lodi, takže ľudia popadali jeden na druhého, a ozvalo sa príšerné škripanie a prašťanie. Loď sa prednou časťou hlboko vryla do piesku. Nárazom a silou vĺn sa prelomila lodná stena zadnej časti. Voda sa začala liať dnu. Loď bola stratená. Cestujúci sa úzkostlivo shŕkli na prednej časti.[50] Nebolo možné ináč, iba plávaním si zachrániť život. A teraz, keď záchrana bola už tak blízko, hrozilo životu Pavlovmu a zajatcov ostatné a najhoršie nebezpečenstvo.

Svedčí o tuhej disciplíne cisárskych vojakov, že ešte aj v tomto nebezpečenstve myslí policajný dôstojník na hroznú povinnosť, nenechať ujsť ani jedného zajatca. Zdraviac predstupuje pred svojho veliteľa a pýta sa, či majú zabiť zajatcov. Boli medzi nimi i mnohí lotri, ktorých by bol centurio bez váhania obe-

toval. Zjavuje sa tu celá tvrdosť rímskeho zákona, ako ju označil Pavol v liste Rimanom: „sine affectione — bez lásky", ale i začínajúci sa vplyv kresťanstva. Vojaci už tasili meče. Stotník zarazene pozrel na Pavla. Krátky boj dvoch povinností! Smelo môžem pripustiť, že Pavol vlastným životom sa zaručil za život svojich spoluzajatcov. Tu zvíťazilo v Júliovi ľudské zľutovanie nad vojenskou povinnosťou. Padol naňho lúč kresťanstva. Dáva uvoľniť putá zajatcov a velí: „Každý nech sa zachráni ako môže!" Fantázia sa vzpiera opisovať scénu, ako 276 hladom, zimou, mokrotou vyčerpaných ľudí, medzi nimi mnohí v plnej výzbroji, pri rozbúrenom mori a búrlivom príboji s vynaložením ostatných síl dosiahlo po hodinovom strašnom boji breh. Jedni plávali, druhí sa držali brvien a dosák, iní na chrbte nápomocných námorníkov, s doráňanými údmi a dotrhanými šatmi. Naša účasť však patrí tomu mužovi a jeho druhom, ktorý — štvaný vlastným národom po všetkých moriach — vzal na seba toľko bolestí, len aby sa nesprenevéril svojmu Majstrovi. Pavol bol včuľ chudobnejší ako kedykoľvek predtým: Zachránil svoje skromné imanie a predovšetkým svoju bibliu, ktorá mu najväčšmi ležala na srdci? Musíme si predstaviť veci celkom konkrétne a vtedy pochopíme celú ich ťarchu.

Na šťastie obyvatelia ostrova, ktorí sa sbehli so všetkých strán, boli neobyčajne vľúdni: priniesli chleba a ovocie a teplý nápoj. Ale nik ani slova nerozumel z ich reči. Len Pavol a niekoľkí fenickí námorníci pobadali niektoré známejšie zvuky v púnskej reči domorodcov. Až teraz sa dozvedeli, že sú na M a l t e. Dnešná Zátoka sv. Pavla presne súhlasí so zprávou Skutkov apoštolských, ktoré hovoria o mieste, „kde sa stretajú dve moria". (27, 41.) Úzky kanál, ktorý oddeľuje malý odtrhnutý ostrov od Malty a vzbudzuje dojem, ako by človek hľadel na druhé more, možno zbadať len so suchej zeme.[50] Lukáš o obyvateľoch hovorí ako o „barbaroch". Tým však, ako grécky spisovateľ, myslí len to, že nehovorili po grécky alebo po latinsky. Zapálili oheň. Celé mužstvo, i Pavol, pomáhalo zbierať raždie. Zo suchého chrastia vyskočila žiarou ohňa vyhnatá vretenica a ovinula sa vôkol Pavlovho ramena. Poverčiví obyvatelia pokladali ho preto za vraha, ktorého prenasleduje Nemesis, bohyňa pomsty, až na suchú zem, keď jej ušiel na mori. Pavol spokojne otriasol vretenicu do ohňa. Čakali, že jeho rameno napuchne a on padne na zem mŕtvy. Ale keď sa nič takého nestalo, nedôvera naivných ostrovanov sa premenila na poverčivú úctu. Teraz ho pokladali za boha. Túto naivnú poveru ľudí upotrebil možno Pavol ako

prirodzený styčný bod, na ktorý mohol nadviazať kázeň, že tí, čo veria v Krista, bez škody budú môcť kročiť na hady. (Mk 16, 18.) Nábožní Malťania ešte dnes veria, že na modlitbu svätého Pavla zmizly jedovaté hady s ich ostrova, podobne ako aj Íri pripisujú podobné dobrodenie sv. Patrikovi. — Malta bola časť provincie Sicílie. Najvyšší rímsky úradník, Publius, bol stroskotancom veľmi nápomocný a tri dni im dal prístrešie na svojom majeri, kým nenašli zodpovedné zimovisko. Medzi ním a Pavlom sa musel vyvinúť istý dôverný vzťah, keď ho zavolal k lôžku svojho chorého otca. V takejto ľudsky teplej atmosfére domu a celého ostrova mohol Pavol v širokom rozsahu zapôsobiť svojimi charizmatickými silami. Je veľmi nepravdepodobné, že by sa nebol pokúsil založiť tu kresťanskú obec. Z mlčania Skutkov apoštolských nemožno ani tvrdiť ani popierať, či údiv, ktorý je začiatkom múdrosti, sa stal pre týchto ľudí prírody pripravovateľom cesty ku Kristovi. Keďže Malta bola dôležitým dopravným uzlom a žili na nej tak židovskí krajani ako i prozelyti, pravdepodobnosť hovorí skôr za založenie cirkvi. Malťania ešte dnes slávia 10. február s veľkým oduševnením „Sviatok stroskotania" (Naufragio).[50]

Zasa sa teda dokázalo, aké požehnanie značí aj jediný človek, ktorý je spojený s Bohom. Ako modliaci sa Mojžiš stojí Pavol ako prostredník medzi Bohom a ľuďmi. Vo všetkých prípadoch je pánom situácie. Ovláda život, či hovorí na rozrušenom ľudovom shromaždení pred vrieskajúcimi ľuďmi, alebo či stojí v divom príboji mora. Jestvuje síce aj hrdinstvo bez nábožen-stva. Ale vtedy je v ňom istá tvrdosť. Kresťanská statočnosť naproti tomu sa vyznačuje kúzlom vnútorného pokoja a vyrovnanosti a vyžaruje na iných teplotu. Ale sa aj živí z vyšších prameňov. Je výsledkom množstva predchádzajúcich, nezbadaných sebaovládaní a najmenších víťazstiev a slieva sa ako mohutný prúd z miliard najdrobnejších kvapiek.

54. ECCE ROMA!

Skt 28, 11—16.

Druhú časť Skutkov apoštolských by sme mohli nazvať apoštolskou Odyseou, Pavla kresťanským Odyseom. Už vyše desať rokov hľadel smerom k Rímu a usiloval sa prísť ta. Ale protivné okolnosti mu vždy zmarily úmysel. Konečne, keď myslel, že sa už blíži k cieľu svojich túžob, vyhodily ho neptúnske sily na skalný útes. „Sily, mocnosti, vladári temnoty" (Ef 6, 12) mu chceli zatarasiť cestu. Ale všetko vedie mohutná Ruka a jednako ho privedie k cieľu. Deň, keď Pavol vkročil do Ríma, bol jeden z najväčších dní dejín. Ním sa datuje tradícia, ktorú potvrdzuje Irenej, že rímska cirkev bola spoločným dielom apoštolov Petra a Pavla.

Mierna maltská zima prešla. Koncom februára roku 61 nastúpil Július so svojimi zajatcami v prístave Valetta na palubu alexandrinjskej obilnej lodi, ktorá tiež musela prezimovať na Malte. Vzadu na palube žiaril dôveru vzbudzujúci obraz „Dioskurov" Kastora a Poluxa, ochranných bohov antického námorníctva, ktorých súhvezdie slúžilo za kompas. Prvý prístav, v ktorom zakotvili, boly S y r a k ú z y. Syrakúzania ešte dnes opatrujú spomienku na trojdňové pobudnutie a kázeň Apoštolovu v tamojších katakombách neďaleko chýrnej „Latomie", kde sa kedysi tak smutne skončilo koloniálne dobrodružstvo Alkibiadovo smrťou gréckych zajatcov, ktorí pomreli od hladu. Vážne a mohutne sa prizerala shora snehom pokrytá hlava Etny. Potom plávali poprí Kyklopských ostrovoch homérskej báje cez morskú úžinu pri Messine. Zamyslene pozoroval Pavol všetky tie divy prírody. Rojčenie za prírodu nebolo jeho vlastnosťou. On vždy hľadel za veci. V jeho očiach svet už bol anjelom Apokalypsy označený na blízky zánik. O dva dni plávali popri mramorovom paláci Tiberiovom na Capri do zálivu pri Puteoli, severne od Neápola, ktorý nádherne vrúbily rímske vily a letohrádky: tu Pompeje a Herkulanum s palácmi bohatých obchodníkov v alexandrijskom slohu, tam Baje, kde Plinius starší, strýko chýrneho spisovateľa, ako veliteľ vojenskej floty zahynul

pri výbuchu Vezuvu, ďalej cisárska vila pri Lukrinskom jazere, kde cisárovná-matka Agripina vymýšľala svoje ohavnosti a kde na Nerónov rozkaz bola v posteli zahrdúsená,[50] naproti rozkošné ostrovy Procida, Ischia, Nisida, siahajúce až hen k predhoriu Misenum, kde Tiberius, ktorému sa smrť ako by bola vyhýbala, bol zadusený. V pozadí driemal Vezuv, nie ako dnes korunovaný zástavkou dymu, ale posiaty záhradkami a vilkami, ktorým doprial ešte dvadsať rokov života. Tu v zálive Puteoli (Pozzuoli) vykladaly obilné lode z Egypta svoj náklad. Seneka rozpráva, ako prúdilo celé Puteoli k prístavu, keď hlásili príchod alexandrijských obilných lodí (Listy Luciliovi 77, 1).[52] Loď, na ktorej cestoval Pavol, bola prvá obilná loď tohto roku a zvedavé zástupy ju s výskotom vítaly. Veď privážala chlieb Itálii, — a tento raz v hlbšom smysle „chlieb života pre tento svet". Lebo niesla Pavla, najväčšieho učeníka Kristovho. Na týchto brehoch pristáva Vergiliov hrdina Eneás a so zlatým prútikom sostupuje do podsvetia, ktorého vchod vraj tu mal byť. Dnes prišiel vyslanec toho zázračného Dieťaťa, ktoré rímsky básnik v svojej štvrtej eklogе prorocky ohlásil ako prinášateľa nového veku:

Teraz znovu začína sa sporiadaný časov beh,
panna sa teraz znovu vracia, s nebeských výšin ratolesť.

Podľa istej stredovekej tradície Pavol horko plakal na Vergiliovom hrobe, lebo nestretol v živote toho básnika:

Keby som ťa bol v žití znal,
akú veľkosť bol by ti dal,
tebe, básnikov všetkých ozdoba![54]

Pred sotva päťdesiatimi rokmi vplávala sem nádherná loď s umierajúcim cisárom Augustom. Hlava pri hlave stály tu vtedy zástupy a kvetmi a kadidlom holdovaly smrteľne bledému cisárovi ako nejakému bohu. Umierajúci imperátor, ktorý vykonával ešte múdro a s mierou principát ako prvý občan ríše, s unaveným úsmevom prijímal hold. S ním sostúpil do hrobu i starý Rím. Dnes zakotvil na pobreží Itálie herold najväčšieho Kráľa, ale v okovách, a nik si ho nevšimol. Zapadajúci svet je veľmi hučný, rúca sa s hukotom. Prichádajúci nový svet, nové základné idey počujú len niekoľkí. Nik nebadá malého pohyblivého rodáka z Tarzu, ktorý napísal veľký list Rimanom.

Veľkomesto, „zviera" Apokalypsy, sa tu ešte ináč prejavovalo. Krik pristavných robotníkov, nosičov vriec, meračov obilia, obchodníkov s otrokmi, hučanie lodeníc, skladíšť a stodôl prehlušoval rev levov, pardálov a tigrov na afrických lodiach. Tieto zvieratá mali byť čoskoro použité pri štvaniciach v Puteoli a v Ríme. Pavol videl výraz zúfalstva na tvárach svojich spoluzajatcov, pre ktorých tento rev bol len hroznou predohrou ich osudu v aréne. S iných lodí vykladajú mramorové bloky, obelisky, stĺpy z jedného kusa, porfyr z Egypta, Giallo Antico z Numídie, sochy z Delf pre gigantickú stavbu Nerónovho „Zlatého domu". A jednako, keď Pavol po prvý raz vkročil na pôdu Itálie, zaiste ho ovládol pocit veľkosti tejto chvíle. Lebo pri tom všetkom spočívalo čosi tajnostného nad touto krajinou, v tom auzonickom vzduchu, nad týmito sebavedomými ľuďmi: tajnostná žiara ovládateľky sveta, ktorá ako by mu privolávala:

„Haec est Italia Diis sacra!
To je Itália, zasvätená bohom!"

Puteoli bolo preplnené Orientalcami a Židmi. Sýrčania priniesli sem svoje obrazy modiel,[56] predovšetkým svoju „sýrsku bohyňu" (Atargatis), ktorú uctieval Nero (Sueton). „Sýrsky Orontes na ceste k rímskemu Tiberu vyhodil tu na breh trosky celého ľudstva", vraví Juvenal. Ale i horčičné semienko evanjelia tu zapustilo korene. V Pompejách boli vtedy kresťania už predmetom mestských pletiek. Kresťanské meno už veľmi včas sa zjavilo v týchto končinách, čo dokazuje istý nástenný nápis v Pompejách, ktorý pravdaže odvtedy zmizol. Ale toľko je jednako potvrdené troma neodvislými svedkami, že stálo v ňom „HRISTIAN". Bolo to teda hodne skôr pred zasypaním Pompejí (24. aug. 79 po Kr.). [D41]

Július vďačne povolil Pavlovi prijať pozvanie kresťanských bratov a ostať u nich týždeň. Medzitým mohli títo bratia pomocou rýchlych poslov upovedomiť bratov v Ríme o príchode Apoštolovom. Takto sa stalo, že ostatný úsek jeho cesty sa podobal skutočnému triumfálnemu pochodu.

Z Puteoli do Ríma bolo šesť až sedem dní cesty (208 kilometrov). Ako cez oázu, ktorá oplývala vínom a olejom, šlo sa prvý deň cez šťastný kraj Kampánie do K a p u y. Tam zabočili na V i a A p i a, vedúcu z Brindisia, kráľovnú všetkých ciest. Tu sa otvoril Pavlovi pohľad do smutných sociálnych pomerov ríše. Na obidvoch stranách cesty bolo vidno sotva čo iného ako

veľké, otrokmi obrábané majetky rímskych veľkostatkárov, ktoré zamestnávaly až tisíc i viac otrokov. Pri poľnohospodárskych otrokoch stála za práce vždy stráž a na noc dostávali putá. Boli to najnespoľahlivejší a najnebezpečnejší úskočníci. Sedliacki synovia Italie pomohli vydobyť svet, ale ovocie žali iní. Včuľ už nebolo v Italii sedliackeho stavu. To bolo dielo veľkokapitálu. — Vinohradníci prevádzali prvý rez vo viniciach. Vrchy boly ešte zalesnené. Figovník už dávno priputoval sem z Východu. Aj olivovník Palas Atény bol darom Grékov. Vo Formii sa zastavili. Tu stál náhrobok a vidiecky dom Cicerónov, Formianum, kde bol tento chýrny politik zavraždený. Tu bol jeden z najvyšších bodov cesty s nádherným rozhľadom na gaetský záliv. Pri Terracine Pavol zas počul známu melódiu divo hučiaceho mora. Čoskoro vstúpili pútnici do oblasti pontinských močiarov. Augustus dal tu popri ceste vykopať ako šnúra rovný kanál až po Forum Appii, ktorý ešte dnes jestvuje. Nákladné člny ťahaly kanálom mulice, ktoré bežaly popri ňom. Horác opísal zábavnú cestu po tomto kanáli, prekypujúcu neviazaným humorom (Sat. I. 5). Július tiež asi volil rýchlejšiu cestu po vode. Vo Forum Appii, poštovej to stanici s hostincami pre karavány, sa složili na noc. Vzduch nebol celkom bez komárov a nebezpečenstva horúčky. Preto mal tu Eskulap svätyňu.

Starí spisovatelia nerozprávajú najlepšie o antických hostincoch (pozri Stemplinger).[54] O pohodlie cestujúcich bolo veľmi zle postarané. „Hostince poskytovaly len prístrešie a holé postele. Cestujúci si sami museli priniesť nádoby na varenie a posteľné potreby". Remeslo hostinských patrilo medzi najvykričanejšie. Horác volá hostinských vo Forum Appii „šibalmi". V samom hostinci zas hmyz a krkajúce žaby okrádaly cestujúcich o spánok. Hostinské maly chýr strig a čarodejníc. Pomocou predajných dievčat sa usilovaly privábiť hostí, predávaly svoje otrokyne, falšovaly víno a klamaly hostí. Nero poznal svoju prvú lásku a prvú ženu, nešťastnú Akte, vo vinárni. Hostinec sa hemžil kočišmi a poháňačmi mulíc. Dym z kuchyne žral oči, hostia spievali pochybné pesničky; chlpmi trstiny vypchaté posteľné podušky sa hemžily hmyzom. „S povaly neraz padaly jašterice a pavúky. Rozprávaly sa prípady, že hosťom miesto bravčoviny predkladali ľudské mäso zo zavraždených". Teda pobudnutie v takomto hostinci nebolo pre Pavla a jeho sprievodcov vonkoncom príjemné. Ale Apoštol bol, ako sám píše Filipanom, „do všetkého a celkom zasvätený" (Flp 4, 12).

Tu zažil Pavol prvé radostné prekvapenie: Rímska obec mu poslala v ústrety svoj prvý pozdrav. Vďační čitatelia listu Rimanom, keď sa dopočuli, že Apoštol sa blíži, vyslali mu v ústrety dve poslanstvá. Prvé ho stretlo pri 43. míľovníku (60 kilometrov od Ríma). Bol to prvý pozdrav rímskej obce Apoštolovi. Ako dobre padla jeho srdcu táto pozornosť! Slzy radosti sa zjavily v očiach zošedivelého Pavla, keď vracal bratský pozdrav a bozk. Niektorých poznal z videnia, iných z počutia. Ak chceme vedieť ich mená, prečítajme si soznam pozdravov na konci listu Rimanom. Možno aj Aquila a Priscila boli medzi nimi a padli mu okolo krku. A keďže okrem toho Marek v svojom evanjeliu (15, 21) v päťdesiatych rokov predpokladá, že Alexander a Rufus, dvaja synovia Šimona z Cyreny, sú v Ríme známe osobnosti, a Pavol v liste Rimanom dáva pozdravovať ich a ich matku, ktorá aj jemu bola matkou, nuž môžeme predpokladať, že aj títo boli medzi vyslancami. Aká to krásna myšlienka, že starnúci Apoštol v svojich ťažkých dňoch v Ríme nemal byť bez materskej priateľky, ktorá ženský-jemným spôsobom sa bude starať o jeho živobytie. Takto rozumieme, že Lukáš dojate vraví: „Keď ich Pavol uzrel, obrátil sa k Bohu s modlitbou vďaky a znovu sa vzmužil". Dôkaz, že v ostatnom čase predsa len prežil ťažké hodiny skľúčenosti. Pri nasledujúcej poštovej zástavke „Tres Tabernae" (Tri Hostince) očakávala ho druhá skupina, možno viac oficiálna, zložená z predstavených rímskej obce, ktorá prišla pozdraviť Pavla v mene cirkvi.[D 42] Július a celá karavána asi poriadne otvárali oči, keď zažili túto slávnostnú vítaciu scénu. Ich úcta k chýrnemu zajatcovi sa čoraz väčšmi prehlbovala. A táto láska im prichodila ako nový zázrak. Neďaleko odtiaľ (pri 42. míľovníku) stál vidiecky dom Senekov, kde tento šľachetný štátnik o niekoľko rokov si rozrezal na Nerónov rozkaz tepny.

Na výške Veltre (Velletri), rodiska júliovského cisárskeho domu, vkročili na klasickú pôdu Albánskych hôr. V Aricii sa zastavili (podľa nepravých Skutkov apoštolských) ostatný raz na noc. Tu vkročil Pavol na posvätnú pôdu Lácia. Lácium! Meno, ktoré nemožno vysloviť, aby nerozrušilo najhlbšie hĺbky duše. Z tejto chudobnej pôdy vzlietol latinský génius Ríma, ktorý spolčený s atickým génium Atén a s kresťanským génium na keltsko-germánskej pôde stvoril západnú kultúru. Galilea — Atika — Lácium, tieto tri kraje takmer rovnakej veľkosti, dali ľudstvu to, čo má najväčšie: svetlo z Východu, reč a ducha Helady a organizačného ducha, právnickú štruktúru Ríma. A

muž, ktorý prinášal drahocenné semienko kresťanskej myšlienky a ktorý mal započať spojenie troch tak nerovných a Prozreteľnosťou jednako jednu pre druhú určených mocí, tento muž stál včuľ na hraniciach Lácia. „Tendimus in Latium! — Ťahá nás do Lácia!" Kto by nebol už precítil toto obľúbené slovo veľkého kardinála Newmana? V najhlbšej hĺbke môže ho pravdaže precítiť len katolícky človek.

Hen dolu ležala Alba Longa, podľa povesti materské mesto Ríma. Na výške Mons Albanus (Monte Cavo) trónil chrám spolkového boha Jupiter Latialis, ku ktorému chodievali v triumfe víťazstvom korunovaní vojvodcovia. Ešte dnes vidno čierne, päťboké bazaltové kamene, po ktorých putoval Pavol. V Aricii ešte stála svätyňa Diany, ktorej praobraz podľa povesti priniesli sem Orest a Ifigenia z Tauris. Zas mu stála táto bohyňa v ceste ako v Efeze. V jej chráme deň i noc horel oheň, krásny symbol náboženskej túžby duše od prírody kresťanskej. Obraz bohyne nepriniesol Kaligulovi, bičovanému furiami, pokoj ako Orestovi. Dolu uprostred jazera Nemi sa vznášala osamelá a opustená cisárska nádherná loď, na ktorej tento vladár, strániaci sa ľudí, hľadal v dňoch duchového zatemnenia útočište pred svetom démonov. Pavol, ktorý tak hlboko nazrel do pohanskej duše, chápavým pohľadom prešiel ponad všetky tie zblúdenia duše, ktorá sa túla ďaleko od Krista.

Nasledujúceho rána sa vybrali na ostatný úsek cesty. Rímska Campagna s celou svojou melancholickou vážnosťou ležala pred ich zrakom, javisko a cintorín osudov celých národov, ako sotva ktorý iný kus zeme na tomto svete. Ale čo je to tam dolu v mračnej diaľke na sever? Rímski kresťania s jasotom ukazujú na obrovské mesto pri svojich nohách:

Ecce Roma!

Aký celkom iný bol tento Rím prvých cisárov než dnešný! Tam, kde dnes víta pútnika kupola sv. Petra, rozprestieral sa ovál nerónskeho Cirku s egyptskými obeliskami. Rím bol vtedy — ak nehľadíme na nádheru Fóra a Palatína — hnusné, špinavé, zapáchajúce mesto s mnohoposchodovými vysokými domami. Ale z diaľky jednako pôsobil majestátne a umelecky svojím žlto-hnedým základným tónom, rámovaný jemnými líniami Albánskych a Sabinských vrchov. Kapitolský chrám a Nerónov palác vyčnievaly v svojej bielej mramorovej žiare z jednotvárnej masy ako dnes snehový vrch Národného pomníka na

Piazza Venezia. Chýrne aquedukty, pýcha mesta, Via Appia, Claudia, Marcia, ktoré sú ešte dnes okrasou osamelej Campagne, liezly ako stonohy po kraji a čoraz väčšmi sa približovaly. Apijská cesta čoraz viac sa stávala „via triumphalis", ktorá pripravovala pútnika na veľkosť Ríma. Súčasne bola najmonumentálnejšou náhrobníkovou ulicou sveta. Veď práve kult mŕtvych to bol u starých, čo musel niesť náboženskú myšlienku. Ale odzrkadľovala sa tu aj márnivosť a ctižiadostivosť šľachtických rodov Scipionov, Metelov, Valeriov atď., ako napr. v náhrobníku Cecilie Metely. Tichých, uzavretých miest odpočinku pre mŕtvych nebolo. Mŕtvi nechceli byť sami, túžili po spoločnosti žijúcich.[34] Starí nič nevedeli o pokoji v Bohu, o vospolnosti svätých. A čo ich so živými spájalo, to bola len starosť o každodenné, márne veci. Pavol mohol čítať na ktoromsi náhrobníku: „T. Lolius Maskulus odpočíva tu pri ceste, aby mimoidúci povedali: Lolius, buď pozdravený!"[21]

Kde dnes stojí bazilika sv. Sebastiána, viedla Apijská cesta cez úval „ad Catacumbas", neskorších to katakomb Kalistových a židovských. Židia, ktorí tu bývali, zaiste zvedavo a s útrpnosťou si prezerali svojho krajana. „Hannibal ante portas!" — tak volali kedysi prestrašení Rimani. „Paulus ante portas!" — takto by boli mohli väčším právom volať dnes, keď vojvodca Kristov stál pred Porta Capena. Zdá sa, že neskoršie predsa len poznali jeho nebezpečnosť, lebo sťali ho za mestom, aby aspoň po smrti ostal „fuori le mura"!

„Keď sme došli do Ríma, odovzdal stotník zajatcov stratopedarchovi (= posádkovému veliteľovi)", píše Lukáš do svojho denníka. Nie je isté, či Július odovzdal zajatcov v prétoriánskej posádke na Mons Celius, v takzv. Castra Peregrinorum, alebo vo vlastnom hlavnom stane prétoriánov na Via Nomentana. Tento hlavný stan cisárskej polície, obrovský štvorec, stal sa neskoršie opevneným miestom smutného chýru, t. j. „továrňou na cisárov" rímskej ríše. Veliteľom štátnej polície, „prefektom prétoriánov", bol už desať rokov šľachetný Burus, schopný generál, rozvážny štátnik, v ľude veľmi obľúbený, najmocnejší muž po cisárovi. On a Seneka, títo dvaja šľachetní stoici, boli vychovávateľmi mladého Neróna a až dosiaľ sa im podarilo zaúzdiť jeho zlé sklony. Burus bol aj prvým vyšetrujúcim sudcom v cisárskych trestných veciach. Tomuto mužovi teda predviedol a odovzdal stotník Július Pavla. Elogium, t. j. úradný sprievodný spis Festov, a ústna správa stotníka Júlia o zajatcovi znely tak priaznivo, že Burus nariadil zaobchádzať s Pav-

lom ako so vznešeným cisárskym zajatcom s najväčšou ľudskosťou. Prvých desať dní musel Pavol ostať na veliteľskej strážnici až do vyšetrovania, ktorým sa zistilo oprávnenie jeho odvolania sa k cisárovi. Dostal úľavu „custodia libera", najmiernejšieho to druhu väzby. Pod dozorom a ustavičným policajným dohľadom smel si najať ľubovoľné privátne bývanie, zaiste v blízkosti posádky.[59] Rímska cirkev si istotne pokladala za česť smieť znášať za svojho Apoštola náklad na nájomné a živobytie.

Pavol je teda v Ríme! — Pavol vedel, čo značia tieto tri litery mena Rím pre neho a pre kresťanstvo. Muž, ktorý nosil v svojom srdci celý svet lásky, prišiel do toho mesta, ktoré za Nerónových dní, ako hovorí Gregorovius, priamo žíznilo po kvapôčke ľudskosti a po závane lásky.

55. AKO RÁSTLA RÍMSKA CIRKEV?

Skt 28, 17—29.

„Svetová monarchia Ríma", vraví Gregorovius, „vždy sa bude javiť ako najhlbšie tajomstvo svetového života popri vzniku a vláde kresťanstva. A toto náboženstvo, ktoré povstalo v Jeruzaleme, nacionálne uzavretom, ale v svojom princípe bolo svetoobčianske, vtiahlo do svetového hlavného mesta ako do svojho sídla pripraveného mu dejinami, aby potom z ruín monarchie priviedlo k rozvoju obrovskú stavbu Cirkvi, morálnej monarchie". Nositeľ tejto celý svet zahrňujúcej idey, Peter, býval pred nedávnom v predmestskej štvrti Trastevere; prinášateľ tejto široko siahajúcej sily Božej, Pavol, býval v chudobnom nájomnom príbytku, strážený prétoriánom.

Prvý kontakt, ktorý sa usiloval Pavol podľa svojho zvyku nadviazať, bol s jeho židovskými krajanmi. Nechcel, aby videli v ňom renegáta a vravelí o ňom, že spreneveruje svojmu národu jeho mesiášske nádeje. Židia mali od 2. storočia pred Kristom v Ríme silnú kolóniu. [D 13] Po smrti Klaudiovej sa vrátili; čoskoro ich tu bolo zas 20.000—30.000 duší. Pre svoje náboženské a národné zvláštnosti osadili sa len na okraji rímskeho svetového mesta, mali s ním čulé hospodárske styky a zamenili svoju materinskú reč za grécku. Žili v skupinách na periferii mesta, pri ústí konzulárnych ciest, kde mali aj svoje cintoríny a katakomby (aspoň šesť). Tvorili podľa vzoru jeruzalemského Synedria pevne soskupenú organizáciu náboženských spoločností alebo synagog, ktorých nateraz poznáme zo židovských nápisov trinásť. Volali sa raz podľa svojich vznešených podporovateľov: Augustenses, Agrippenses, Herodienses, raz podľa mestských štvrtí: Suburenses, Campenses, raz podľa svojej vlasti: Palaestinenses, Vernaculi z Tripolisu, z Libanonu atď. Na čele synagogálnej rady (geruzia) stál geruziarcha, najvýznamnejšia osobnosť po „otcovi synagogy". Mali i „matku synagogy", zapisovateľa (grammateus), pokladníka, kňazov, synagogálnych sluhov a výkonných úradníkov. Z týchto zistení najnovšieho skú-

mania nápisov (P. Frey) vysvitá neudržateľnosť doterajšej vedeckej mienky, že kresťanská obec v Ríme sa organizovala podľa vzoru židovskej synagogy. Práve naopak, organizačným vzorom mladej rímskej cirkvi boly rímske „Collegia" alebo náboženské združenia.

Pavol istotne vedel, že židovstvo v Ríme má veľký vplyv a dlhé rameno, ktoré siahalo až do cisárskych komnát. Prvý dvorný herec, ktorého mal Nero vo veľkej priazni a ktorý učil cisára hereckému umeniu, bol žid Alityrus. On predstavil Jozefa Flavia všemohúcej milenke Nerónovej, Popei Sabine, o ktorej sa hovorilo, že bola židovskou prozelytkou (Starožit. 20, 8, 11). Dosť by bolo bývalo, keby boli židia obrátili nenávisť tejto ženy na Pavla, a bolo by bývalo po ňom. Teda aj z týchto dôvodov pokladal Pavol za radné spraviť voči hlavám židovstva smierlivé gesto. Inakšie si nevieme vysvetliť neobyčajný spech, ktorým už na tretí deň pozval k sebe ich predstavených.

Účinne mohol ukázať na svoje putá a povedať, že „spútaný je týmito reťazami" pre najšľachetnejší klenot svojho národa, pre mesiášsku nádej. Dôstojní otcovia sa tvárili, ako by o celej veci nič nevedeli. Ak to bola skutočne pravda, tak veľká kliatba Veľkej rady nedošla ešte k zahraničným synagogam. Celkom nevinne sa pýtali Pavla, čo myslí v spornej otázke o Kristovi. Vedia vraj o „tejto sekte" len toľko, že všade naráža na odpor. Boli by mu vraj veľmi povďační za bližšie vysvetlenie. Bola to vskutku „dokonalá diplomatická reč". Akože nemali o kresťanstve nič vedieť, keď predsa práve kresťanská propaganda za Klaudia vyvolala v gete najprudkejšie nepokoje! Napokon určili osobitný deň na veľkú náboženskú dišputu v Apoštolovom byte.

Keďže Pavol mal pred sebou samých mužov, ktorí sa vyznali v Písme, mohol rozvinúť svoju skvelú znalosť Písma a virtuózne ovládanie výkladov Písma. Rozhovor trval od rána do večera. Bolo to, ako by vyrážalo z Pavla všetko, čo sa nashromaždilo v ňom hlbokého z poznania Krista za roky zajatia. Ale všetko darmo. Slávne dejiny ich národa by sa mały končiť nejakým ukrižovaným na dvere potupy? Tento kameň úrazu nevedeli prekročiť skostnatelí rabíni. Bolo to ostatný raz, čo Pavol ponúkol synagoge spásu v Kristovi, bola to ostatná hodina milosti a žiadala konečné rozhodnutie, či Izrael chce ostať národom vyvolenia alebo národom zavrhnutia. Touto scénou sa lúčia posvätné dejiny od židovstva. Týmto sa končí tisícročné uchádzanie sa Božie o dušu tohto národa. Lukáš si uvedomil ko-

nečné sosadenie vyvoleného národa s trónu: Škriepiac sa medzi sebou — rozpráva, — hádajúc sa s Bohom, nejednotní sami v sebe, tak šli dolu schodmi a začali, označení stigmou zavrhnutosti, ako putujúce dôkazy Krista najpodivnejšie putovanie, putovanie „večného žida".[32] Pavol však zavolal ešte za nimi ako vyobcovaciu kliatbu slová proroka Izaiáša, zatemnené tajomstvom predurčenia, ktoré mali nosiť svetom: „Čujte a počujte, ale nerozumejte! Hľaďte a viďte, ale nepoznávajte! Zatvrď srdce tohto národa, zaťaž mu uši a oslep mu oči, aby nevidel očami a nepočul ušami, aby sa jeho srdce nespamätalo a neobrátil sa a neuzdravil!" (Iz 6, 9.) To je mohutná prorocká reč. Nášmu spôsobu myslenia prichodí tvrdou, ba rúhavou. Veď či môže Boh úmyselne zatvrdiť srdce niektorého národa, aby zahynul? Ale Hebrej myslel inakšie ako my. Ostatne viera v predurčenie patrila k obsahu učenia farizejov. Aj Pavol učil božské predurčenie, ale ho zmiernil myšlienkou slobody vôle.[(D 38)] Boh stvoril slobodnú vôľu a možnosť jej zneužitia. Predvídaním tohto zneužitia takrečeno sám spôsobil neposlušnosť človeka, nie však v smysle nevyhnuteľného osudu. Boh núka svetlo a pravdu. Ak sa však človek vzpiera, stane sa táto ponuka súdom Božím. Biblia zadeľuje s Božieho hľadiska ľudstvo do dvoch tried: na veriacich a neveriacich, na dietky svetla a dietky tmy. Vskutku je to tak, ako vraví Goethe: Najhlbšia téma svetových dejín je boj viery a nevery.

Spor o Ježiša dlho neumĺkol v gete. Niektorí sa konečne predsa len obrátili a stali sa kresťanmi. U väčšiny však odpor sa zmenil na nesmieriteľné nepriateľstvo. To čoskoro privedie rímsku kresťanskú obec na okraj záhuby. Tak sa zdá, že tento postoj židovstva zapôsobil aj na židokresťanskú menšinu rímskej cirkvi. Nebolo síce medzi nimi, na rozdiel od Korintu, židovského voľnomyšlienkárstva a židovskej gnózy (osvietenstva), ale zato tým mohutnejšie bolo tu zastúpené preúzkostlivé esénstvo a žiarlivé farizejstvo. Niekoľkí z týchto židokresťanov usporiadali priamo protimisie, o ktorých píše Pavol Filipanom: „Niektorí kážu Krista zo závisti a žiarlivosti, nie z čistého úmyslu, chcejúc mi ešte aj v putách spôsobiť zármutok" (1, 15). Hlavné nebezpečenstvo judaizmu bolo však veľkými listami Apoštolovými odstránené. Boly to už len ostatné potýčky na ústupe. „Čo na tom záleží? Len ak je Kristus každým spôsobom ohlášaný, či už úprimne alebo či s rozmanitými zadnými myšlienkami a bočnými úmyslami. Radujem sa z toho a vždy sa budem radovať" (1, 18). To bol ten istý veľkorysý, vznešene

mysliaci postoj ako Ježišov, keď mu Ján rozhorčene hlásil, že ktosi, čo nebol zpomedzi nich, vyháňa v jeho mene zlých duchov: „Dajte im len pokoj", povedal Ježiš, „kto nie je proti vám, je s vami!" (Lk 9, 49). Obidve strany rímskej obce udržiavalo pospolu najmä priateľstvo obidvoch kniežat apoštolov. A ostatné nedorozumenia odstránila ich spoločne vyliata krv za požiaru Ríma.

Lukáš nechcel zakončiť svoju knihu ostrým nesúzvukom, ale skôr potešujúcou perspektívou do budúcnosti kresťanskej Cirkvi. Pavlov chudobný nájomný príbytok sa stal ohniskom kresťanského hnutia v pohanskom Ríme. Evanjelium, ktoré doteraz pre židovský tlak bolo len nesmelo a váhavo ohlášané, vzbĺklo včuľ pod impulzom, ktorý vychádzal z Pavla, mohutne horiacim plameňom. Podľa Tacita bola kresťanská obec roku 64 už „multitudo ingens — obrovské množstvo". Ak židovského obyvateľstva v Ríme bolo asi 30.000, tak počet kresťanov môžeme udať asi polovičným číslom, ktoré však so dňa na deň vzrastalo. Sám Pavol spája tento nový rozmach so svojím zajatím: „Moje puta sú príčinou, že väčšina bratov získava novú dôveru v Pánovi a väčšiu smelosť bez strachu ohlášať slovo Božie" (Flp 1, 14). Pavol už v liste Rimanom spomínal niekoľko domácich spoločností, v ktorých odbavovali bohoslužby. Jednu takúto spoločnosť tvorili „Asynkritus, Flegon, Hermes, Patrobas, Hermas a ešte niekoľko iných bratov", iné krúžky sa soskupovaly vôkol Filologa a Júlie, vôkol Nerea a jeho sestry (= manželky) Olympias a všetkých „svätých", ktorí sú u nich, teda veľkej čeľade.

Tak sa zdá, že kruh priateľov vôkol Pavla pripravil mu i spojenie s rímskou aristokraciou. Motyka a dôvtip kresťanských archeologov vyrvali rímskej pôde nejedno tajomstvo, ktoré súvekí spisovatelia úzkostlivo skrývali. De Rossi a Marucchi vravia, že možno zistiť, že dom Aquilu a Priscily stál na Aventíne, kde ešte dnes stojí prastará bazilika svätej Prisky. Tento dom stál na pozemku „Korneliov", ako to dokazuje tam nájdený nápis s menom „Pudens Cornelianus". Keď spojíme s tým odôvodnený náhľad, že Prisciline katakomby, v ktorých okrem dcér senátora Pudensa, Pudenciány a Praxedy, odpočíva aj tento manželský pár, boly pôvodne spoločným pohrebišťom príbuzných rodín Korneliov a Aciliov, nie je vari prismelá domnienka, že členovia „Gens Cornelia" sa pripojili ku kresťanstvu už veľmi včas, možno už pred Pavlovým príchodom, a že Priscila patrila k jednému z týchto dvoch domov ako

príbuzná alebo ako prepustenka. Dva z najstarších kostolov Ríma na Esquiline ešte dnes nosia mená oboch dcier tohto rímskeho senátora, v ktorého dome, vraj, Peter shromaždil vôkol seba kresťanskú obec. Keď okrem toho čítame, že Pavol za svojho druhého rímskeho zajatia krátko pred svojou smrťou prijal ešte návštevu istého Pudensa, ktorý dáva pozdravovať Timoteja (2 Tim 4, 21), tak to iste nebola dajaká obskúrna, ale kresťanom dobre známa osobnosť.

V súvislosti s menom Priscila vynára sa z dejinnej temnoty ešte iná včasnekresťanská osobnosť senátorskej hodnosti: A c i l i u s G l a b r i o. Suetonius (Domicián c. 10) menuje ho medzi „molitores rerum novarum", ktorých dal Domicián pre štátu nebezpečné novoty r. 95 popraviť. Závoj, spočívajúci nad týmto údajným mučeníkom Pracirkvi, sa odrazu odhalil, keď roku 1880 sa našlo jeho meno v Priscilíných katakombách. V rodinnej hrobke Aciliov našiel sa úlomok starého sarkofágového veka s nápisom: „ACILIO GLABRIONI FILIO". Iný nápis menuje Mania Acilia a jeho manželku Priscilu s titulom „Clarissimus" (= Osvietený), ktorý patril senátorskému stavu. Zas teda dôkaz, že meno Priscila bolo zvyčajné v tejto slávnej rodine a že jedna vetev tohto rodu veľmi včas prijala kresťanstvo, možno už v apoštolskom čase. Keby to bolo skutočne pravda, tak by sa tu stretávaly aj cesty oboch kniežat apoštolov. Lebo istý miestny údaj v aktách pápeža Liberia (352—366) spomína v tomto okolí miesto, „kde Peter krstieval". Celý rad nápisov, ktoré sa tu našly, dosvedčuje meno „Peter". Tak sa zdá, že rozpomienkou na apoštola mnohé rodiny daly pokrstiť svojich synov na meno Peter (pozri De Waal-Kirsch[81]).

Meno iného člena rímskej šľachty, ktorému sa kresťanstvo vďačí za prvé prijatie do vyššej rímskej spoločnosti, bez všetkej pochyby patrí do dejín: P o m p o n i a G r e c i n a, ktorej aj Tacitus vystavuje svedectvo: „Pevnosť jej charakteru a stálosť jej slúžily na česť" (Annal. 13, 32). Ešte aj Renan spieva chvály tejto žene a oslavuje ju ako kresťanku. Táto vznešená dáma, manželka Aula Plaucia, prvého podmaniteľa Británie, už dávnejšie vzbudzovala nedôveru rímskej šľachty. Vždy sa čierno nosila, žila utiahnutým životom a bola veľmi vážna. Mnohí to spájali s jej hroznými spomienkami. Veď musela prežiť, že cisárovná Mesalina zavraždila jej dôvernú priateľku Júliu, dcéru Drusovu. A tak sa zdá, jeden z jej synov bol medzi obeťami Nerónovými. Iní ju však obviňovali z „cudzozemských povier". Podľa rímskeho zvyku musela sa podrobiť rozsudku rodinnej

rady. Rozhodný zákrok jej muža ju ochránil pred ďalším obťažovaním. Čo však vedeli pohani o jej tajomstve! Čo sa im zdalo zádumčivosťou, bolo len „výrazom vnútornej sosbieranosti, pohŕdania skazenou spoločnosťou".[78] Možno smieme v nej vidieť prvú svätičku z rímskeho rodu. Táto domnienka skúmateľa katakomb De Rossi-ho bola podivuhodne potvrdená, keď sa v Kalistových katakombách našiel náhrobník s gréckym nápisom z 2. storočia, na ktorom bolo meno „Pomponius Graecinus" (De Waal-Kirsch).[81] Vtedy totižto nebolo zriedkavé, že sa ženy vysokého postavenia zaujímaly o východné kulty. Na svoj domáci oltár v átriu k domácim bôžikom a k obrazu božského cisára dosť často stavaly obrazy Serapida, Kybely, predovšetkým však Izidy. Nuž prečo nie raz aj kresťanský symbol?

Istá, skôr krásna ako pravdepodobná tradícia rozpráva, že bývalá otrokyňa Akte, rodom z Malej Ázie, prvá milenka a potom zavrhnutá manželka Nerónova, mávala s Pavlom rozhovory a potajomky sa stala kresťankou. Zprvoti slúžila v rodine Annea, vôkol ktorej sa podľa legendy utvoril malý kresťanský krúžok. Jej šľachetné postupovanie ukazuje, že kresťanský duch sa jej dotkol. Keď totižto zbierala zneuctené ostatky Nerónove, chcejúc ich pochovať, a dala odniesť krvavú mŕtvolu do hrobky Domiciovej, pohanský svet sa domnieval, že musí byť kresťankou: „len kresťanka vraj môže tak rytiersky cítiť voči čírej zvrhnutosti" (W. Pater). Iľa, nevedomá poklona pohanstva pred kresťanským géniom!

Bola vyslovená domnienka, že aj S e n e k a nadviazal s Pavlom bližší styk pri súdnych rokovaniach, na ktorých sa ako štátny radca zúčastnil. Bolo by to vskutku jedinečné vedenie Božie, keby Pavol, ktorý oslobodený odišiel zpred súdnej stolice Galiovej v Korinte, sa bol vďačil za oslobodenie v Ríme práve jeho bratovi Senekovi. Spomínaný starý náhľad o kresťanských sklonoch filozofových je jednako srozumiteľný, keď čítame, ako kreslí Seneka v istom liste (Ep. 115) obraz Bohom naplneného človeka: „Keby sme smeli vidieť ducha takéhoto človeka, o akú krásnu, svätú, spokojnou vznešenosťou žiariacu postavu by sme videli! . . . Keby niekto videl takúto postavu, ktorá je vyššia a skvelejšia ako všetko to, čo sa vnútorne zjavuje ľudskej sfére, či by sa nezháčil, ako zvládnutý stretnutím s Numen, a či by sa mlčky nemodlil, aby to videnie bolo pre neho „fas" (= kultove dovolené), a potom, povzbudený dobrotivosťou tváre, či by neprosil hovoriac s Vergiliom: Buď nám milostivý a zmierni naše strasti!"[65] Len niekoľko krokov by bol mal urobiť Seneka do

tábora prétoriánov a bol by uzrel svoju ideálnu postavu. Ba stredovek veril, že spravil tento krok a stal sa kresťanom. Takto sa usilovali vysvetliť mnohé podobnosti jeho a kresťanskej morálky, ktorá napadla už Tertuliánovi (De an. 20: „Seneca saepe noster"). Tento náhľad podopreli aj falšovanou korešpondenciou týchto dvoch mužov. Názvuky však u Seneku ako i u Epikteta možno vysvetliť z mravného idealizmu mladšej Stoy vonkoncom, ako aj z náboženského dedičstva Senekovej rodiny. Už jeho otec kreslil obraz nadľudského proroka, ktorý by mal takú vedomosť a silu, že aj samého Alexandra by tým nastrašil: musel by sa môcť odvolávať na božské zrodenie, musel by mať pre seba božské svedectvo a — ohľadom konca života — musel by byť vyňatý zpod moci osudu.[65] Takéto tušenia možno vysvetliť aj z čisto prirodzeného sklonu ľudskej duše ku kresťanstvu, bez ktorého by víťazný pochod kresťanstva pohanským svetom nebol býval možný.

Kresťanstvo zaiste už vtedy našlo vo vyšších vrstvách niekoľkých spojencov v tých náboženských povahách, ktorým výsmech filozofov a básnikov zhnusil bohov. Povrchné, demoralizované povahy, ktoré po klzkých komédiách a gladiátorských hrách ako zmenu želaly si šteklenie metafyzickej triašky, utekaly do krúžkov orientálnych náboženstiev. Tamtí prví však nachádzali útočište alebo v synagogách alebo v kresťanských spoločnostiach, lebo sa cítili sklamanými tým množstvom „vykupiteľských božstiev", ktoré im pohanstvo núkalo. Najväčšmi sa však šírilo kresťanské hnutie v nižších a najnižších vrstvách, ktoré v kresťanstve videly náboženské zdôvodnenie svojich požiadaviek po slobode a ľudskej dôstojnosti. Práve vtedy sa stal v Ríme pozornosť vzbudzujúci prípad. Prefekta Ríma, Pedania Sekunda, zavraždil akýsi otrok zo žiarlivosti pre istú otrokyňu. Podľa zákona mali byť všetci otroci, čo bývali vo chvíli zločinu s vrahom pod jednou strechou, pobití. Tento osud mal stihnúť takmer štyristo nešťastníkov. Proti tomu sa však vzbúril v ľude cit spravodlivosti. Ale senát a cisár sa rozhodli uplatniť zákon (Tacitus, Annales 14, 42).[78] Nuž nie div, že aj na Palatíne sa dopočuli o novej zvesti cisárski otroci a že aj tam s úctou vyslovovali Pavlovo meno. Koncom svojho prvého zajatia píše v liste Filipanom: „Pozdravujú vás všetci svätí, najmä z cisárovho dvora" (4, 22). Kto to boli títo kresťania z Palatína? V súpise pozdravov v liste Rimanom sú nám nápadné dve skupiny: kresťanskí príslušníci dvoch veľkých domov, Narcisovho a Aristobulovho. „Istotne

náležali k domácnosti dvoch vznešených pánov, ktorí však ešte neboli kresťania".[26] Slovo „familia" značilo v staroveku služobníctvo, čeľad. Otroci náležali k rodinnému sväzu, tvorili rodinu, domáci pán sa volal „pater familias". Na jednu „familiu" sa rátalo priemerne pätnásť otrokov. To bola domácnosť menšieho mešťana. Ale boháči, ako Narcisus a Aristobul, mali stá otrokov. „Nationes in familiis habemus — máme ozajstnú miešaninu národov v našich rodinných sväzkoch", píše Tacitus. Harnack[26] vraví, že za čias Klaudiových nik nebol v Ríme taký mocný a s cisárom tak spriatelený ako istý Narcisus, jeho prepustenec a súkromný tajomník, a že súčasne žil v Ríme ako cisárov priateľ istý Aristobul, vnuk Herodesa Veľkého.(D 43) Po smrti takého muža, blízkeho cisárskeho dvoru, preniesli do cisárskej domácnosti celú jeho domácnosť i s množstvom otrokov. Ak by títo dvaja mužovia boli vskutku totožní s osobnosťami, ktoré spomína Pavol, nuž zas by sme mali v tom nové potvrdenie úzkych stykov Apoštola s kresťanmi v otrockých izbách na Palatíne. Medzi Nerónovými dvoranmi nesmieme pravdaže hľadať kresťanov. Lebo Flaviovci, ktorých ženy sa skláňaly ku kresťanstvu a ktorých rodinný člen, konzul Titus Flavius Klemens, a jeho manželka Domitila boli kresťania, vtedy ešte nemali čo hľadať na Palatíne. Posmešný kríž na Palatíne, ktorý pohanskí žiaci v cisárskom pedagogiu vyškrabali do omietky, ako karikatúru na svojho kresťanského spolužiaka Alexamenona, ktorý sa klania ukrižovanému s oslou hlavou, je zaiste dôkazom, že kresťanstvo už veľmi včas preniklo do kruhov na Palatíne.(D 44)

Za našich dní sa vyčíta Pavlovi, že „celkom vedome posbieral všetko spoločensky a duchovne malomocné zo všetkých krajín svojho sveta, chcejúc rozputnať povstanie menejcenných", že soskupil vôkol seba „všetky duchovné odpadkové výtvory helenistického sveta, deklasovaných zo všetkých štátov". No prečítajme si len mravné požiadavky, ktoré stavia pred svojich novoobrátencov, a zbadáme, že pokrok ľudstva spočíval vtedy na kresťanskej obci, aby sa potom vyšvihol na vyšší stupeň vývoja. „Pod vplyvom kázne o blížiacom sa súde, ktorá otriasala dušu i telo, a pod vplyvom oblažujúcej moci Ducha Kristovho prebárala sa mravnosť k čistejšej a istejšej platnosti... Kresťania majú byť podľa Pavla čistí ľudia, ktorí nelipnú na imaní a nie sú sebeckí, pritom však sú ozajstní a smelí ľudia ... Pavol a kresťanstvo nepodporovali rozklad, ale práve naopak, zarazili rozklad".[26] Dnes hovorieva sa s istým bočným pohľa-

vom chaose" stredomorského sveta, z ktorého vyrástla Cirkev. No práve tu sa javí Apoštolova činnosť v celej svojej mohutnosti! Cirkev má za úlohu posvätiť a pokresťančiť národy a kultúry, dať im duchovný cieľ, mravný ideál, aby sa podľa neho stvárňovaly. A toto vykonal Pavol. Takto zachránil z chaosu, čo bolo možno zachrániť. Rímsky štát jednako síce zahynul, to však nebola vina Cirkvi, ako to už Augustín zdôraznil, ale vina rímskeho štátu samého, ktorý už nemal náboženstva, ktoré by mu bolo mohlo poskytnúť mravný ideál, a ktorý zameškal spojiť sa s touto mocou budúcnosti. Aj v Rimanstve zachránila Cirkev, čo bolo možno zachrániť. Je vskutku „veľká vec, že sa jej podarilo pritiahnuť k sebe takých mužov a nadania ako napr. Augus-

56. ZO SVETA KRISTOVHO ZAJATCA

Vo vtedajšom Ríme sa dobre cítily len tri triedy ľudí: milionári, tzv. „klienti", ktorý sa dávali od predošlých krmiť, a temné existencie z Orientu.[3] Kto však potreboval vnútornú sobranosť a pokoj ako Pavol, tomu bol Rím hrozným miestom! Rím za Apoštolových čias ešte nevynikal tou dych zarážajúcou krásou, ktorú oslavujú neskorší básnici a ktorú ospevuje Fulgencius: „Akýže krásny musí byť nebeský Jeruzalem, keď už pozemský Rím žiari takou nádherou!" V obchodných štvrtiach sa bývalo nepríjemne a n e z d r a v o, lebo ulice boly úzke, nebolo dosť vzduchu, všade sa šíril hnusný zápach zvyškov jedla, ktoré vyhadzovali na ulicu, a ustavične hrozilo nebezpečenstvo požiaru. Tiber mal náboženský ráz ako božstvo a preto ho takmer vôbec nebolo možno regulovať. Záplavami spôsoboval často epidémie. Domy boly vysoké a zle budované. Marciál rozpráva o akomsi mužovi, ktorý musel prejsť dvesto schodov, kým vošiel do svojej komôrky. P o u l i č n ý h u k bol neznesiteľný. Ešte i bohatý Seneka sa ponosuje naň v istom dlhom liste. V noci, od 7. hodiny večer do východu slnka, rachotily nákladné vozy po hrboľatej dlažbe. Cez deň chodili po uliciach sýrski muzikanti a žobraví kňazi Izidy a Kybely s prenikavými plechovými hudobnými nástrojmi a s hrkaľkami. Chudobný nájomník musel bývať na uličnej strane, bohatí bývali smerom do vnútorného dvora (peristyl).[54] Teda život v nájomnej kasárni a v horúcom rímskom lete značil pre Pavla nemalú obeť.

Na stene visela reťaz, znak jeho nevole. Mohol síce podľa vôle vychádzať a prijímať návštevy. Ale v noci a len čo vykročil z domu, musel sa dať spútať na ľavom zápästí s dozorným vojakom, ktorý kráčal za ním. Nebola to maličkosť, nikdy, ani na chvíľku nebyť sám. Nevedno, čo je ťažšie: vždy alebo nikdy nebyť sám. Dostojevskij, ktorý roky býval na Sibíri v jednej miestnosti s inými trestancami, opisoval ako najhroznejšie, že nikdy nemohol byť sám so sebou a so svojimi myšlienkami. Pri všetkých rozhovoroch Apoštolových s priateľmi a vyslancami

cirkví vždy sedel v pozadí cudzí svedok. Títo „frumentarii" boli často suroví, zahraniční žoldnieri, ktorí na zajatcoch vybíjali svoju zlú vôľu. Kráľovský princ Herodes Agripa I., ktorý v svojej mladosti žil v rímskom zajatí, musel ťažko zaplatiť, že mu prefekt prétoriánov zaistil slušných strážnych vojakov. Najhoršie bolo, že stráž sa denne menila. Pavol však videl v tom aj výhodu: poznal tak veľkú časť prétoriánskej posádky, zaiste zašiel neraz i do kasárne a sám si priviedol nového legionára. A títo ho tiež poznali. Bol najpodivnejší zajatec, akého kedy videli. Mnohí z nich istotne sa stali veľmi prítulnými a radi sa shovárali s Apoštolom, ktorý toľko sveta pochodil. Ani jeden neodchádzal od neho, aby sa necítil lepším človekom a bez vyššieho usmernenia myšlienok. Lebo Pavol mal Sokratovu schopnosť zblížiť si všetkých, čo sa stýkali s ním. Vojaci potom hovorili v svojich barákoch o zaujímavom zajatcovi a jeho podivuhodnom náboženstve a nejeden istotne napokon padol v tichej hodinke pred Apoštolom na kolená a dojate vyznal: „Credo!" Pavol napísal Filipanom: „Moje postavenie sa zvrtlo na výhodu pre evanjelium; celá prétoriánska stráž sa dozvedela, že pre Krista nosím putá" (1, 13).

Muž, ktorý za svojho života rozosial toľko lásky ako Pavol, nikdy nie je sám. Jeho učeníci boli ustavične vôkol neho. Bol tým, čo stoici očakávali od mudrca: „faciendarum amicitiarum artifex -- umelec priateľstva", a mal — podobne ako Sokrates — aj vo väzení vôkol seba svojich priateľov. Dvaja mužovia hrali pri tom pre Nový zákon obzvláštne významnú úlohu: L u k á š a M a r e k, tento evanjelista Petrov, tamten Pavlov. Tak sa zdá, že Peter nebol vtedy v Ríme, ale nechal tu Marka ako svojho zástupcu. Marek už bol sostavil svoje evanjelium pre kresťanských Rimanov podľa ústnej kázne Petrovej. Častým opakovaním tých istých príhod vytvorila sa presná forma a nevymazateľne sa vryla do pamäti. Lukáš mohol teraz upotrebiť aj Markovu správu a jeho záznamy za prameň svojho evanjelia, ktoré bol už v Cezarei započal. Ako často asi sedeli títo dvaja mužovia spolu v Pavlovej cele, shovárajúc sa o vznikajúcom t r e ť o m e v a n j e l i u a doplňujúc predošlé. V základnom náhľade, v chápaní Ježišovho života ako majstrovského diela zmilujúcej sa lásky, nosí nové evanjelium pečať Pavlovu. Ale nezaznateľná je v ňom aj Lukášova individualita a krásne súhlasí s pavlovským rázom: Ježiš ako nebeský lekár tela a duše! Lukášovo evanjelium bolo určené ako dar na rozlúčku a trvalá spomienka predovšetkým pavlovským pohanokresťanským ob-

ciam a dostalo sa do sveta zaiste ešte pred koncom prvého rímskeho zajatia Pavlovho.

Lukáš opisujúc Krista ako nebeského lekára prezrádza jemný rys Gréka a šľachetnú pomstu rímskemu opovrhovaniu lekárskym umením. Lekári odjakživa nemali v Ríme šťastia a vážnosti. Stavali ich na úroveň jarmočných šarlatánov. Cenzor Kato ich veľmi nevďačne prijímal, pretože prichádzali z Orientu, boli Gréci, potulný národ (periodeuti). Obával sa, že pokazia latinskú rasu. Svojmu synovi priamo zakázal navštevovať lekárov: „Ak Gréci literatúrou a filozofi svojím táraním všetko kazia", tak vravel, „nuž lekári sú ešte horší. Marek, syn môj, zakazujem ti radiť sa lekárov". Prvý lekár, ktorý prišiel z Peloponézu, bol ukameňovaný. Odpor mizol len pomaly, najmä odvtedy, ako Antonius Musa, mauretánsky lekár, zachránil Augusta. Ešte Tiberius sa radšej pridržiaval starých domácich receptov než by sa bol poradil s lekárom. Plinius, ktorý sám písal lekársky knihy, ale nevykonával lekársku prax, vraví, že Rím šesťsto rokov vyžil bez lekárov. Riman, ktorý dal niečo na tradíciu, sa nesmel zapodievať s takýmto opovrhovaným umením, ktoré prenechávali otrokom, alebo musel písať po grécky. Pre Lukáša teda neznačilo hmotnú výhodu presťahovať sa do Ríma. Bol prvý kresťanský lekár v Ríme. Cirkev, myslíac na Ježiša, videla vtedy v lekárskom povolaní čosi takrečeno kňazského. (D 45) Poznala sviatosť a charizmu uzdravovania chorých, za ktoré sa však nebraly peniaze v súhlase s Pánovými slovami: „Zadarmo ste to prijali, zadarmo to aj dávajte!" Mená dvoch chýrnych kresťanských lekárov, Kozmu a Damiana, ktorí bezplatne opatrovali nemocných („anargyroi"), sa dostaly aj do kánonu sv. omše. Na chýrnom mozaickom obraze v SS. Cosma e Damiano v Ríme Peter a Pavol oboch ich predstavujú Kristovi.

Ak sa chceme pokúsiť utvoriť si čo i len nedokonalú predstavu o tom, ako vyzeral deň v živote nášho zajatca, musíme sa rozpamätať na rímske životné zvyklosti. Birt[3] vraví o tom: „Antický človek bol ranostaj. Napr. Vespazian už pred úsvitom sedel pri práci". Začiatok a hodiny dňa vyvoláva otrok. Pri východe slnka iný otrok otvára bránu. Pracovať možno len za dňa, lebo osvetľovacie zariadenia sú veľmi nedostatočné. Denné hodiny sú veľmi cenné. Po večeri sa už nikdy nepracovalo. Nočná práca (lucubratio) sa zjavuje len v čase dlhých nocí medzi prvým a druhým spevom kohúta (porovnaj Ježišove slová Petrovi!), teda medzi raňajšou 3.—6. hodinou, u veľmi zauja-

tých učencov a štátnikov.[40] Kresťanstvo aj v tomto bode vnieslo do sveta prevrat svojimi nočnými bohoslužbami, posvätením noci. Grécka prvotná cirkev mala nočné svetelné bohoslužby, tzv. Eucharistia lucernaris (Kard. Schuster, Liber sacramentorum IV). Táto svetelná slávnosť sa aj rímskej cirkvi tak zapáčila, že ju prijala do svojej liturgie raz do roka (veľkonočná vigília).

Pavol podľa starožidovského podania je navyknutý zadeliť si deň na presné periódy po troch hodinách, ktoré prerušuje modlitba. Veľká formujúca sila kresťanstva spočívala v miere nie ostatnej aj v tom, že vykúpilo zpod pohanského zotročenia aj čas (Ef 5, 16), ktorého cenu antický človek nepoznal a ktorý si ho predstavoval ako obludu, ktorá žerie vlastné deti, že usporiadalo deň i v najvšednejších výkonoch tzv. „hodinkami" a dalo profánnemu roku svätý poriadok. Kresťanský stredovek ešte vonkoncom stál v tomto svätom poriadku. Kto myslí ešte dnes na to, že napr. Henrich I. a Oto Veľký zadeľovali svoj deň na sväté úseky po troch hodinách, že po ich uplynutí vždy sa šli pomodliť k svojmu domácemu oltáru? Podriaďujúc takto svoju vášnivú silu vyrovnaniu protivnou silou, stavali súčasne svoje čo ako násilné činy pod mieru nadosobnej zodpovednosti (G. Bäumer). Takto si teda môžeme myslieť, že aj Pavlovi priatelia sa už veľmi včas sišli u Pavla na rannú pobožnosť. — Predpoludnie patrilo v Ríme práci, popoludnie „otiu", odpočinku. Vtedy bol aj večne šumiaci Rím pokojný, všetky stĺporadia a fóra boly prázdne. Večer patril rodinnému stolovaniu. Priemerný človek staroveku žil krajne jednoducho, často vegetariánsky na zelenine, kapuste, fazuli, artičokách, syre, ovocí a akejsi polente. Ale Pavol vždy pridával k tomu štipku „soli" (Kol 4, 6). V rozhovore a rozprávaní musel byť veľmi milý, zaujímavý. Mal, ako to dokazujú jeho listy, grécky dar nevinnej irónie a vtipu, dar milého spoločníctva, „terpnón", ako vraveli Gréci. Čo by sme dali za to, keby sme mali jeho „Stolové reči"! Na stole stálo niekoľko olivových lámp z hliny alebo bronzu. Antická lampa dávala málo svetla, tým viac však čmudu. Len v noci zo soboty na nedeľu, keď Pavol slávil sväté tajomstvá, asi neskúpili so svetlom. Aká pohádková nálada asi povstávala, keď svetlá a tône prelietaly po dojatých tvárach a pod majstrovskou rukou Apoštolovou rástol obraz nebeského Kyriosa a jeho mystického tela na obrovskú postavu naddimenzionálnej veľkosti, „vonkoncom naplňujúc celý vesmír" (Ef 1, 23), tak ako sa mu to odhalilo za bezsenných nocí.

Slovom, čas prvého rímskeho zajatia patril k najplodnejším

rokom Apoštolovým. Bol vskutku hoden námahy; lebo kresťanstvo čoraz hlbšie prenikalo do rímskeho vojska prostredníctvom prétoriánov, ktorí sa rozchádzali do celého sveta, na Rýn, do Galie, do Británie, do Španielska. A predovšetkým dozrieva tu k svojej plnosti pavlovská teologia a mystické videnie Večného Krista a Hlavy Cirkvi.

VIII. SLOVO BOŽIE NIE JE SPÚTANÉ

57. SJEDNOCUJÚCE DIELO KRISTOVO

(List Efezanom.)

Pavol aj v Ríme bol hlavou široko rozvetvenej, svet obopínajúcej organizácie. Tu vidíme, čo môže taký muž ako on vytvoriť aj z nevýhodnej situácie. Do všetkých obcí Východu prenikol hlas: Pavol zajatý v Ríme! Všetci sa modlia za neho v shromaždeniach, píšu mu srdečné listy, posielajú k nemu poslov, chcejúc mu podať správu o stave svojich obcí, prijať jeho pokyny a striedavo zúčastniť sa na jeho zajatí.[56] Macedónia bola zastúpená Aristarchom, Galácia Timotejom, Efez poslal Tychika, Kolosy svojho zakladateľa Epafrasa, Filipi Epafrodita. Apoštolova izbietka bola ako svätyňa, pútnické miesto kresťanstva.

Listy zo zajatia sa pohybujú v novom myšlienkovom smere. Tomáš Aquinský svojím syntetickým spôsobom pekne vystihol rozdiel jednotlivých skupín. V predošlých listoch zapodieval sa Pavol s vykupiteľským dielom Kristovým v jednotlivej duši. Tento myšlienkový prúd je zakončený listom Rimanom. V listoch zo zajatia hľadí na vykúpenie v celku, v sociálnom organizme Cirkvi; v pastorálnych listoch zas ho pozoruje v hierarchii Cirkvi. List Židom, ktorý — hoci aj nie je priamo z jeho ruky — jednako završuje jeho myšlienkové pochody, obracia sa zas k stredisku nadprirodzeného života: k veľkňazovi Ježišovi Kristovi. Ako putujúci kazateľ a zakladateľ cirkví musel sa Pavol predovšetkým zapodievať s ľuďmi a ich osobnými potrebami. Teraz s vysokej postati svojho života hľadí späť na svoje dielo. Bojová nálada prešla. Je starší, spokojnejší, zrelší a vyjasnenejší. Ako ďaleké hrmenie vzdiaľujúcej sa búrky zahučí ešte kde-tu výbuch nevole (Kol 2, 16. 20; Flp 3, 1—6). Šíry Rím vzbudil v ňom iné myšlienky, ktoré smerujú do budúcnosti. Pavol vždy bol vyslovený človek spoločnosti a univerzalista. Rím mu konečnou platnosťou dáva univerzálny

jednotný pohľad, usmernenie pohľadu na celok, na sociálno, na Cirkev, na ľudstvo, na celý kozmos. Vzrástol aj jeho pohľad na Krista. V listoch Solúňčanom opisoval Krista ako súdiace Slovo na konci čias, v druhej skupine listov ako vykupiteľské a zjavujúce Slovo v čase, teraz ho opisuje ako tvorivé Slovo pred všetkým časom.[36]

Zachovaná adresa listu: „Svätým v Efeze" nie je pôvodná. Mnohí vidia dnes, ako už Marcion v 2. storočí, v našom liste list Laodičanom, spomenutý v liste Kolosanom: „Len čo prečítate u vás tento list, postarajte sa, aby ho prečítali aj v obci v Laodicei a aby ste dostali list z Laodicey" (Kol 4, 16). Slovo Laodicea bolo, vraj, vymazané ako akási „damnatio memoriae" (Harnack) pre pokarhanie, ktoré Zjavenie (3, 14) vyslovilo tejto obci. Ale list má ráz všeobecného okružného listu, ktorý v odpisoch bol určený viacerým susedným obciam v oblasti vôkol Efezu. Preto nieto osobitného pozdravu na začiatku ani na konci. Starí Otcovia ešte vedeli, že v najstarších rukopisoch (napr. Cod. Vaticanus) za slovami „Všetkým svätým" vynechané bolo voľné miesto, na ktoré sa malo vpísať meno príslušného mesta: Efez, Laodicea, Hierapolis. Keďže náš list preberá niekoľko formúl z listu Kolosanom, môžeme povedať, že obidva tieto listy boly asi súčasne napísané.

Odkiaľ si nárokuje Pavol právo obracať sa v tomto liste ako i v liste Kolosanom k obciam, ktoré nezaložil sám osobne? (Kol 2, 1.) Je to jeho vedomie zodpovednosti za jednotu celej Cirkvi. Boh ho vyvolil; to mu dáva autoritu predstúpiť pred všetky obce.

Ani jeden z Pavlových listov nie je napísaný takým slávnostným tónom a takou plnosťou výrazu ako tento. Zdá sa, že je dozvukom dajakej povznesenej kázne, aké Pavol iste mával v Ríme. Želanie požehnania na začiatku listu má formu náboženského hymnu. V mystickej uchvátenosti prevláda pisateľa sila vízie.

Trojjediný Boh trojitým „svadobným prsteňom večnosti" pripútal k sebe svet a človeka prostredníctvom opus tripartitum stvorenia, vykúpenia a posvätenia. Teda netreba sa viac obávať, že svet sa vyšmykne z ruky Božej do absolútnej ničoty, že človek vonkoncom sa vytrhne z Kristovho poriadku spásy. Nasledovne môžeme v liste Efezanom rozlišovať tri myšlienkové rady, ktoré, pravda, nie sú logicky rozdelené a ustavične splývajú: 1. Predbytostné posvätenie stvorenia v jeho predexistencii vo večných myšlienkach lásky Božej, 2. jeho byto-

stné posvätenie vo Vtelení a Vykúpení skrze Syna, 3. jeho spoločenské posvätenie v Cirkvi skrze sväté Pneuma.

Kristus neprišiel na svet ako oslepujúci meteor len na niekoľko chvíľ, ani nie len založiť nové učenie, ale Otec ho vyslal z hĺbok trojičného života podľa večného plánu spásy na svet, aby „všetko shrnul v ňom", aby z jeho krvi stvoril nové ľudstvo, v ktorom by pokračoval v svojom živote, predĺžil ho a zavŕšil.[11] Vždy bolo najväčším nebezpečenstvom ľudského myslenia, že svet mu značí alebo všetko alebo nič, že sa nadýma až k božstvu, alebo — odtrhlé od Boha je v nebezpečenstve, že sa Bohu vyšmykne a zmizne v ničote. Obidvoje, totižto zbožnenie sveta i hynutie sveta, takrečeno vykoľajenie stvorenstva, bolo dielom hriechu. Ale prišiel Syn a uskutočnil veľké dielo sjednotenia. On, „prvotina pred všetkým stvorením", zasa skul svet s Bohom, sám sa stal skobou a spájajúcim ohnivom. Pavol vidí, ako vychádza nové ľudstvo z lona Otcovho (1, 3—6), zo srdca Synovho (1, 7—12) a z Ducha Svätého (1, 13—14). Teda nie platónska „idea", ani nie aristotelovský „actus purus", ktorý pozná a miluje len seba, a najmenej „praotec" gnostikov, ktorý v osamelej výške tróni nad svetom a nad pleromou, plnosťou. Nie; Boh žehná svoj svet, a svet mu spieva chválospev. Prazákladom všetkých vecí je večná, nestvorená Láska. Syn vraví: Otče! a dáva aj nám vravieť: Otče! Stoici v tých časoch zapálili všeobecný ľudský cit a odôvodňovali ho božským pôvodom, všeotcom Zeom. Ale to bola len abstraktná filozofia, ktorá neprijala telo a krv v nijakej dejinnej osobnosti. Kristus však založil nadprirodzený, nebeský poriadok. Večná kolíska ľudstva spočíva v myšlienkach lásky Božej a v pláne jeho vyvolenia. Boh požehnáva nás v čase, lebo nás poznal a predurčil pred časom. My sme nikdy neboly čiré nič, dajaká všeobecná platónska idea, ale vždy určité čosi v myšlienkach Božích, čosi individuálneho a jednorazového. Všetky požehnania, ktoré zalievajú ľudstvo v čase, sú len uskutočnením onoho prvého vyvolenia z lásky. Toto ideálne bytie v Bohu „pred založením sveta" je prvý prsteň stvorenstva.

Ale prvotný poriadok stvorenstva sa rozpadol a v Kristovi má byť obnovený, shrnutý a usmernený k svojmu stredisku. Vtelením Kristovým dostal aj svet duchov novú hlavu. „Vykúpením skrze jeho krv" sa začína nová, nadprirodzená epopeja: Vtelenie je zasvätením, smrť na kríži posvätením tohto sveta. Aj hmotný svet potrebuje toto zasvätenie svojho bytia. Tu Boh nenaráža na odpor: „(hmotný svet) je poddajný ako

hrnčiarska hlina. Len človek je veľký vzbúrenec, ktorý kladie odpor."[11] Vykúpenie je ťažké dielo, ťažké už v jednotlivej duši, tobôž teda v národoch s toľkými nacionálnymi a rasovými protivami! Ale „tá istá mohutná sila, ktorá sa dokázala v zmŕtvychvstaní Syna", premôže aj tento sekulárny odpor. Veď Boh nám dal záruku a závdavok Ducha: to svedčí, že nezmení viac svoje rozhodnutie. Mohutnou antitézou „kedysi — teraz", bez Krista — s Kristom, stavia Pavol proti sebe dve periódy ľudstva: tam ľudstvo rozčesnuté na židov a pohanov, na „blízkych a vzdialených", na Grékov a barbarov, presiaknuté démonmi, ovládané duchom sveta ako pohani, alebo žijúce v pyšnej výlučnosti a samosvojej pýche ako židia, tu nový národ Boží, ľudstvo spojené pod Kristom, nová „Civitas Dei", Platónom intuitívne tušený, augustínovský štát Boží, ktorého shrnutím a spojovacím kameňom je Kristus (1, 10). Rasová krv rozdeľuje ľudí, Kristova krv ich spája: „Kedysi ste boli ďaleko, teraz však v Kristu Ježišovi, skrze krv Kristovu ste prišli blízko." Pavol opisuje Kristovo dielo spojenia ako kozmickú, ba nadkozmickú udalosť, ktorá „pôsobí aj na mocnosti anjelské" (Meinertz). Kristus vytrhol svet zo zúfalstva. V časoch okolo počiatku kresťanskej éry začínaly už aj severské národy pochybovať o svojich bohoch, začínaly tušiť zánik bohov. Bez Krista aj dnešný svet by musel zúfať. V Ňom sa uzaviera rozlomený prsteň stvorenstva. Toto je bytostné zasvätenie ľudstva.

Toto bytostné zasvätenie sa dovršuje v spoločenskom zasvätení. Boh zjavil Pavlovi svoje „tajomstvo", ako chce zlomiť ľudský odpor. Kristus utvoril celé ľudstvo obopínajúci spasiteľný organizmus, Cirkev, svoje sociálne tajnostné viditeľné telo. Vykúpenie sa nemá predovšetkým týkať osudu jednotlivca, indivídua, ale celku. Pavol síce vie, že Kristus sa vydal aj za neho osobne (Gal 2, 20), nie však nakoľko stojí izolovane, ale nakoľko je údom ľudstva, včleneného do jeho tajnostného tela. Ako dedičná vina jednotlivcova je len účasťou na všeobecnej vine skrze krvné spojenie s hriešnou hlavou pokolenia, Adamom, tak aj osobné vykúpenie možno pochopiť len ako účasť na všeobecnom vykúpení skrze mystické spojenie s Kristom, hlavou vykúpeného ľudstva. Tu stojíme pri srdci Pavlovej teologie. Táto centrálnopavlovská idea je tak nežidovská a súčasne absolútne nová, že márne boly všetky pokusy odvádzať ju zo splynutia dvoch arijských myšlienkových prúdov: totižto z myšlienky organizmu v helenistickej populárnej filozofii a z indicko-iránskej špekulácie o akomsi „pračlovekovi",

ktorý ako kolektívna duša sjednocuje v sebe všetky jednotlivé duše.[62] Ako Kristus je pleroma, plnosť Božia, tak je Cirkev pleroma Krista, jeho sociálne-priestorovo-časová integrácia, „plnosť milosti Toho, ktorý naplňuje všetko vo všetkom". Tu zaznieva jedno z tých „praslov",[75] ktorého pôvod je nejasný (asi orfický), ktoré znie panteisticky, ale Pavol ho núti, podobne ako prinútil Ján heraklitovské Logos, svedčiť o nekonečnej plnosti Božej, ktorá sa vyliala z Otca do Syna. V tomto mohutnom obraze Cirkvi ako mystického viditeľného tela Kristovho nadzemských dimenzií spočíva svet obopínajúca účinnosť Krista a jeho Cirkvi. Stoa svojou náukou o svete ako širom božskom tele aj v tomto bode pripravila cestu pavlovskému chápaniu Cirkvi. Ako v každom organizme spočíva od prvopočiatku veľkosť a plnosť vzrastu, tak má rásť aj Cirkev k „plnej mužnej zrelosti", k „plnej miere veku Kristovho". Cirkev je plné shromaždenie všetkých občanov Božích, je štát Boží, je „národ Boží", ktorý má svoje pravé občianske právo, svoju ozajstnú štátnosť v nebi, svoje duchovné miesto v dosahu Kristovej spásy, kým jednotlivé kresťanské obce sú len „kolónie Božie na zemi". Všetko, čo na tejto zemi je rozdielne rasou, krvou, rečou a dejinami, má byť v svojich dejinných osobitnostiach a pozitívnych hodnotách zachované. Pavol by bol v najširšej miere dovolil uplatnenie nacionálnych a ľudových svojskostí, rečí a zvyklostí, keby bol tento problém predstúpil pred neho. Jemu bola rozhodujúca vnútorná rovnaká štruktúra podstaty v Duchu Svätom. Ako pri prvom fiat stvorenia a pri druhom fiat vtelenia Kristovho, aj pri stvorení Cirkvi sa prejavuje Duch Svätý ako „životodárna moc" (Dominum et Vivificantem), ktorá „z chaosu ľudstva tvorí nový kozmos".[77] Nie ľudské plánovanie a chcenie, nie ľudské uniformovanie, ale prebývanie Krista tvorí rovnaký vnútorný podstatný ráz: „Jedno telo a jeden duch, jeden Pán, jedna viera, jeden krst, jeden Boh a Otec všetkých nás." Prichrada, deliaci múr medzi nádvorím pohanov a chrámom v Jeruzaleme, tento výrečný symbol rozdelenia ľudstva na náboženskú vladársku triedu, na vyvolený národ, na náboženskú aristokraciu a široké masy „nedotknuteľných" — je preč! Toto pretvorenie ľudstva na novú podstatnú podobu skrze Krista v Cirkvi je tretí svadobný prsteň ľudstva.

Toto je Apoštolova veľpieseň o Cirkvi, v ktorej sa „shromažďujú všetky divy vykúpenia".[77] Čiže musel byť Pavol vizionár budúcnosti a nadprirodzený optimista, že vtedy, v úzkosti svojho rímskeho nájomného bytu a pri početnej bezvýznamnosti

a nevplyvnosti kresťanov mohol predložiť taký mohutný obraz Cirkvi! Je to ten božský optimizmus, ktorý žiari v Ježišových slovách: „Neboj sa, malé stádo!" Takto nemohol písať teolog, ktorý iba splieta v nové myšlienkové rady, dozvuky pohanských a gnostických formúl, ale len hlásateľ, ktorý sám v sebe prežil spásodejinný prevrat, pretvorenie antického ľudstva „na nové ľudstvo" (2, 15). V stvorení tohto najmohutnejšieho zo všetkých náboženských celkov, ktoré voláme Cirkvou, v neúnavnej starostlivosti Boha a Krista o svoju nevestu môžeme tušiť niečo z toho, čo by bolo možno trošku paradoxne nazvať „úzkostlivou obavou Božou o svoje stvorenie",[11] totižto že všetky jeho činy v záujme spásy by konečne predsa len mohly stroskotať na tvrdošijnosti, na vzbure človeka. „V srdci človeka sa splieta a rozväzuje uzol osudu." Aj my máme v moci pomôcť krvi Kristovej k víťazstvu. Preto vyvádza Pavol zo svojej mohutnej vízie jednoty Cirkvi potrebu jednotnej mravnej životnej praxe. Nový, pretvorený človek musí mať aj nový životný štýl. Z rovnako vnútorného podstatného rázu musí vyrastať nový kresťanský mrav, rovnaké základné usmernenie, duševná zladenosť. Všetky mravné predpisy Apoštolove v druhej čiastke listu sa opierajú o našu reálnu jednotu s Kristom a Cirkvou. Aj tu pripravila kresťanskú etiku zas Stoa, ktorá nárádzala svojim učeníkom, vždy mať pred očami veľký celok, svojou zásadou: „Vraď sa do celku!"

Tento celkový pohľad na Corpus Christi mysticum prichodí nám dnešným ľuďom milou metaforou, čisto symbolickým výrazom. Ale Pavlovi je táto mystická jednota práve tak reálna ako prirodzená jednota ľudského pokolenia. V ľudstve jestvuje solidarita tak v zlom, vo vine, ako ešte väčšmi v dobrom, v milosti. Táto myšlienka jednoty bola kresťanskému staroveku a stredoveku oveľa bežnejšia ako nám. Nominalizmus neskorého stredovcku, ktorý všetko spoločné a univerzálne chápal len ako číre slovné obrazy bez obsahu, ako aj pozitivizmus, ktorý uznával len hmatateľné skutočnosti, uvoľnily jednotiacu pásku ľudstva. Solidárna jednotiaca páska ducha je u Pavla láska. Celé stvorenstvo a ľudské dejiny sú podľa neho jediný veľký pohyb lásky zo srdca Božieho a späť k srdcu Božiemu. Len láska môže odstrániť všetku tieseň života, všetku ľudskú úzkosť. Pavlovskú myšlienku pekne vyjadrujú Augustínove slová: „Si angustiantur vasa carnis, dilatentur spatia caritatis — Ak sa nádoby tela zužujú, nech šíria sa priestory lásky."

V smysle tohto celkového pohľadu rieši Pavol predovše-

tkým hlavný problém svojich čias: problém manželstva a pohlavnej lásky. „Z gréckeho života bolo neodmysliteľné hetérstvo (konkubinát) a pederastia (láska rovnakých pohlaví)."[61] Najšľachetnejší myslitelia a štátnici, ako Sokrates, Platón, Aristoteles, Perikles to schvaľovali a pripisovali najmä pederastii, spojeniu mužov, vysokú výchovnú hodnotu. Ale grécka mužská erotika viedla čoraz väčšmi k opovrhovaniu manželstva a k potláčaniu prirodzených práv ženy v gréckom kultúrnom okruhu. Tu bolo treba zas pripojiť tvorivý prameň ľudstva, manželstvo, k božskému praprameňu. A takto vyvádza Pavol z mystiky Ecclesie svojim veľkorysým spôsobom sviatostnú mystiku manželstva. V slovách Genezy (2, 24), v tejto historickej zpráve o založení manželstva ako prirodzeného zriadenia, vidí Pavol predpoveď a predobraz čohosi budúceho. „V tomto slove Písma", vraví, „sa skrýva veľké tajomstvo, typicko-alegorický smysel: ja ho vysvetľujem o Kristovi a Cirkvi."[62] Ako všetko pozemské je len podobenstvom, tak je aj ľudský pohlavný vzťah, spojenie muža a ženy, podobenstvom mystického duchovného manželstva medzi Kristom a vykúpeným ľudstvom. Vo východnej cirkvi kladú ženíchovi na hlavu kráľovskú korunu (repraesentatio Christi) a neveste ratoliestku stromu života (repraesentatio Ecclesiae). Tento milostivý vzťah medzi Kristom a Cirkvou nemožno krajšie predstaviť ako obrazom manželstva, a manželstvo nemožno hlbšie zošľachtiť ako mystickým poukazom na Vtelenie a zasnúbenie Cirkvi. Manželstvo — svadobná mystika — panenstvo tajnostne súvisia. Kde sa rozdeľuje to, čo Boh spojil, príroda a nadpríroda, tam vysychajú všetky prirodzené žriedla.

Takto dal Kristus vrúcnou duševnou vospolnosťou manželov, mystickým oslávením manželského sväzku životu ženy nové posvätenie a nový význam pre spoločnosť. To vysvetľuje aj veľkú prístupnosť žien pre nové náboženstvo a ich význam na jeho rozšírenie. U Grékov by nikomu nebolo prišlo na um ospievať svoju vernú manželku, ale len milenku, hetéru.[54] V mladom kresťanstve však vzkvitol nový cit pre manželku. V nadpisoch v katakombách po prvý raz sa ozýva nový rodinný smysel a dojímavá vďačnosť muža za nežnú starostlivosť manželky: „Dulcissimae uxori — najsladšej manželke!"(D 46) Tu nebolo už pohlavnej biedy, nebolo rozvrátených manželstiev, lebo nebolo biedy vo viere a manželia takrečeno zabudli svoje komplikované „ja" v Kristovi. Pavol nechcel odzdola psychoanalytickou cestou „sublimovať" pohlavný život, ale shora ho „spiri-

tualizovať". To mohol urobiť len zo základnej myšlienky svojej náuky o vykúpení, že Kristus prijal celú ľudskú prirodzenosť, spolu s jej pohlavnosťou, a ju vykúpil: Quod non assumpsit, non redemit — Čo neprijal, to nevykúpil. Z jeho náuky o novom, kresťanskom manželstve vyrástla nová kultúra rodiny, ktorú niektorí stoici už boli vopred tušili. „Vášnivou rečou odporúčal filozof Favorinus matkám, aby samé pridájaly svoje dietky, a jestvujú rímske náhrobné nápisy, ktoré o tomto dôkaze prirodzenej lásky hovoria ako o veci vtedy nemožnej." Kresťanstvo pomohlo prebiť sa tomuto zdravému prirodzenému sklonu. Akú posvätnosť, akú výzvu k prirodzenej povinnosti cítil kresťanský stredovek „vo Vergiliovej vízii o božskom dieťati na úsvite nových čias a v obraze, ktorý odhalila tiburská Sibyla cisárovi Augustovi za ranných zôr nových čias: v obraze božskej matky s dieťatkom, ktorá sa vtedy zdvíhala nad svet takrečeno ako východ slnka" (W. Pater).

Vskutku vznešené to chápanie ľudského života, ktoré Pavol ohláša v čase, keď „zviera" Apokalypsy sa už chystalo vyrútiť na ľudstvo. Dnes pod hrozbou svetového boľševizmu máme pre to zasa viac porozumenia. Úžas zachvacuje človeka, keď ku gigantickej námahe trojjediného Boha o stvorenie, ako ju opisuje Pavol, postavíme náhľad istého moderného chýrneho astronoma a fyzika: „Následkom nepatrnej poruchy v stroji — vonkoncom bezvýznamnej pre vývoj vesmíru — sa celkom náhodou utvorilo niekoľko kúskov hmoty nesprávnej veľkosti. Nemajú očisťujúcej ochrany vyššej temperatúry alebo rovnako účinnej nesmiernej zimy priestoru. Človek je jedným z hrozných výsledkov tohto zlyhania antiseptických ochranných prostriedkov" (A. S. Eddington, Prírodná veda na nových cestách). Ale na šťastie veľký učenec neostáva pri tejto predbežnej odpovedi fyziky. Ide ďalej a zisťuje, že človek zvonku, fyzikálne, je síce „len hviezdna hmota, ktorá pomýlila cestu", ale že skúsenostná veda, ktorá má za úlohu rozriešiť tajné písmo smyslovej skúsenosti ľudských bytostí, objavuje ako prvú súčiastku sveta skúsenosti čosi, čo sa zaujíma o pravdu, čoho najdôraznejším záujmom je, že presvedčenia sú pravdivé, čo ustavične sa pýta: „Sú tie tvoje riešenia, tvoje zistené skutočnosti a vedecké závery aj pravdivé?" A my sami sme to čosi, čo kladie túto otázku: „Čo je ostatná pravda o nás samých?" Keď však raz poznáme túto potrebu pravdy, toto vedomie zodpovednosti voči pravde ako jednu z tých vecí, ktoré tvoria podstatu človeka, vtedy sme už zas pri Augustínovi, ktorého najžeravejšia túžba krúži vôkol prav-

dy, a od Augustína k Pavlovi je už len krôčik. Pre túto záhadnú bytosť však, ktorej záleží na tom, či to, čo myslí a verí, je skutočne pravda, Pavol nevedel iného vysvetlenia ako to, že človek je „imago Dei invisibilis — obraz neviditeľného Boha", že je tvorom večného Logos a svoju ostatnú smyslovú náplň dostáva od Trojjediného. A takto sa teda stretávajú obidvaja, moderný fyzik a Pavol, klopajúc a hľadajúc pred bránou večnej Pravdy.

Rímsky prétorián, ktorý za diktovania mlčky sedel v pozadí, dal Pavlovi na konci listu látku na strhujúci obraz duchovného životného boja. Týmto obrazom rímskeho vojaka v brnení sa končí list.

58. SMIERITEĽSKÉ DIELO KRISTOVO

(List Kolosanom.)

Istého dňa prišiel k Pavlovi Epafras, zakladateľ cirkvi v Kolosách, lebo potreboval radu a pomoc. Ľudia v údolí Lykosa sú, vraj, vo všeobecnosti horliví vo viere a naplnení bratskou láskou, ale majú i bočné myšlienky a radi špekulujú. Radi sa zapodievajú s neskutočnými snemami a dôvtipkárstvom. Pavol pozná situáciu. Frýgia bola nebezpečný kút búrok a už v Milete videl, ako vystupovaly odtiaľ povážlivé chmáry fantastických bludov. Frýgijčania vidia svet plný démonov, na nebi plno trónov, kniežat, mocností a síl (Kol 2, 15), v podmesačnom priestore plno duchov ovzdušia pod nebom (Ef 6, 13). Vyšších duchov spolu volajú „pleroma", „plnosť". Toto je teraz „okrídlené slovo v Kolosách".[56] Každý hovorí len o tom, remeselník práve tak ako otrok, hoci nevie, čo je to vlastne. Nižších duchov volajú „prázdnota", „kenoma". Iónia, stará rodná zem filozofie, a Frýgia, materská pôda bláznení a fantázie, boly v náboženskom kvase. Príroda tohto vulkanického kúska zeme takrečeno podporovala takéto extravagancie. Táto divá, zbrázdená, častými zemetraseniami navštevovaná krajina, plná zemských trhlín a kráterov, z ktorých sa vznášaly sírové pary, javila sa tamojším ľuďom ako javisko nadsvetského a podsvetského boja duchov.* Pri Hierapolis ukazovali bránu pekla, zvanú Plutonium, kde vyčínali duchovia. Už Tales, ktorý sa tu narodil, povedal: „Svet je démonmi naplnený živočích."

Z krátkych náznakov Apoštolových nemôžeme presne ustáliť obrysy vtedajších bludov. No jednako zdá sa isté, že šlo o akúsi teozofiu, vyrastajúcu zo židovských a helenistických bláznení, o akýsi druh židovského včasného gnosticizmu. Početní židia, ktorí sa od čias Antiocha Veľkého osadili vo Frýgii, sa usilovali spraviť svoj judaizmus chutnejším pod pláštikom „filozofie". Vedeli všeličo rozprávať o anjeloch a duchoch, ktorí

* Roku 60 zemetrasenie zasypalo Laodiceu a Kolosy; čoskoro však zas boly vystavané (Tacitus, Annales 14, 27).

už na Sinai sprostredkovali Mojžišovi zákon. Holdovali bezhraničnej viere v duchov a poverčivému uctievaniu anjelov. Vraveli, že aj Kristus bol len taký sprostredkujúci anjel. Preto, vraj, slúžil zákonu a kresťania to tiež musia tak robiť. Táto bludná náuka je teraz ešte pomerne neškodná, ale čoskoro sa stane nebezpečným čarovným nápojom, poslievaným zo židovských, neskoroplatónskych, novopytagorejských, orfických, perzsko-zoroastrovských prvkov, na niekoľko storočí zaplní dejiny náboženstva a stane sa pre Cirkev obrovským nebezpečenstvom. „Nie je to ešte vypracovaný gnosticizmus Manesov, Marcionov, Valentínov, Basilidesov, ale jednako už niečo z toho všetkého."[11]

To bola prvá perióda duchovného kvasenia. Predpokladá sa tu samaritánsky vplyv zo školy Šimona Mága z Gitonu, vplyvy zo školy esénov, najmä však zo Zoroastrovho náboženstva. Tieto tajné náuky pôsobily neobyčajne príťažlivo na spoločnosť, ktorá — ako kedysi indická — presiaknutá bola pocitom hlbokého zhnusenia voči všetkému zemskému a akousi túžbou po vykúpení. Hlavné body boly, tak sa zdá, tieto: Čo je s hmotným svetom? Je stvorený? Alebo pochádza od sily nepriateľskej Bohu? Čo je so zlom? Pochádza z hmoty? Odpoveď týchto nových filozofov osvietenia znela: Hmotný svet je príliš surový, príliš ďaleko od Boha, Boh je prevznešený, aby sa zapodieval so stvorením, s vedením a spravovaním sveta, ktorý by ho len pošpinil. Preto treba túto prácu pripísať podriadeným mociam, prostredným bytostiam, elementárnym duchom (Kol 2, 8), tzv. eonom. Ináč by bol Boh odvádzaný od pohľadu na seba samého. Ale z neho prúdia emanáciou bytosti, ktoré sú čoraz hrubšie až po demiurgov, budovateľov sveta, ktorých hroznou slátaninou je náš svet, v ktorom sa preháňajú všetky mocnosti tmy. Ľudská duša je svetelná iskra z vyššieho sveta, ktorá však zablúdila v hmotnom svete. Na jej záchranu sa spojil jeden z najvyšších eonov, nadsvetový Kristus, s pozemským Ježišom pri krste v Jordáne, ale pred ukrižovaním ho zas opustil. Vykupiteľom nie je ukrižovaný Ježiš, ale Kristus, ktorý sa vrátil do pleromy. Zasvätenci tejto tajnej náuky sa pyšne volajú osvietenými (gnostici) a s poľutovaním hľadia na jednoduchých veriacich (pistikov). Zasvätenie do tejto tajnej náuky sa dialo prísnym sebaumŕtvovaním, zdržiavaním sa od vína, mäsa a manželstva (2, 23).

Táto filozofia osvietenia korenila možno jednak v platónskom, od sveta odvrátenom myslení, jednak v Aristotelovom náhľade, ktorý odmietal stvorenie z ničoho, lebo čin stvo-

renia pokladal za neslučiteľný s dokonalosťou Božou. Aristoteles musel dôjsť k tomu, lebo jeho meravý pojem Boha ako „actus purus", ktorý — večne nepohyblivý a bez záujmu sa vznášajúc nad svetom — bol príliš chudobný, než by mohol pojať aj tajomstvo stvorenia.

Pavol by nebol býval takým zásadným mysliteľom, keby v tejto trblietavej bludičke nebol zbadal nebezpečenstvo pre jasný pochop viery. Jeho veľká zásluha je, že zo svojho hlbokého pohľadu na Krista, zo svojho zasvätenia do skrytých „tajomství Kristových" a do všeobecného plánu vykúpenia získal taký hlboký vhľad do vnútrobožských životných dejov, že čin stvorenia nejavil sa viac ako nehodný Boha, ale spolu s činom vykúpenia vyplýval zo spoločného žriedla. A toto božské žriedlo je večný čin plodenia, v ktorom sa duch Boží sám objíma, v poznaní a láske, ktoré krúžia vo večnom vzťažnom prúde medzi Otcom, Synom a Duchom. Stvorenie je teda ako prekypovanie, ako zjavovanie lásky Božej navonok, ktoré opakuje obraz milovaného Syna vo vždy nových formách, odstupňovaniach a stupňoch bytia počnúc od najvyššieho cheruba až po ostatný slabý tieň, po ostatný odtieňok, po ostatný ostrovček na okraji bytia, ktorý už hraničí s ničotou. Toto je ostatný dôvod stvorenstva, že Syn je jeho tvorivou a predobraznou a cieľovou príčinou: z neho, skrze neho, v ňom (11, 36). Všetky bytosti majú v Ňom svoje ideálne bytie a svoje vnútorné miery. Na samých stvoreniach nieto ničoho, čo by bolo mohlo pohnúť Boha, aby ich stvoril. Boha nemôže ovplyvniť nič, čo nie je On sám. Keď stratíme zpred očí toto trinitárne (trojičné) východisko, stojíme pred iracionálnym tajomstvom, pred nepochopiteľným skokom z ničoty. Tajomstvo máme tak či onak. Náš ľudský um nestačí na veci nadpochopové. Boh a jeho stvorenie sú tajomstvom, avšak tajomstvom svetla a lásky.

Kristovu veľkosť, ktorá obopína prirodzený a nadprirodzený kozmos, shrnuje Pavol mohutne a ľubozvučne v tajnostnej vete z gréckeho kultúrneho okruhu: „On stojí na vrchole všetkého, celý vesmír spočíva v Ňom." Stojíme tu pri jednom z najvyšších vrcholov pavlovských výpovedí o Kristovi, s ktorou sa môže merať vari len hymnus na Krista v liste Filipanom (2, 5—11). Povznesená, vizionárska duša Apoštolova darovala nám tu jeden z prakresťanských liturgických hymnov (1, 13—20), ktorý podľa úsudku istého veľkého znalca antiky „mohutne musí zapôsobiť na každého, kto má smysel pre monumentálnu architektoniku rečového výrazu".[75]

Apoštol vidí pozemský život dejinného Ježiša v žiari takej nádhery svetla, že tomu môžeme porozumieť len vtedy, keď žiarivú stopu Jeho tuzemského života sledujeme vpred i vzad až do večnosti. Duchovný prúd v Kolosách smeroval k odstráneniu prostredníctva Kristovho, k zatlačeniu Krista z jeho centrálneho a veľkňazského postavenia, k zníženiu Krista na podradnú duchovnú bytosť, na tvora medzi tvormi. Cieľom gnostického bludu je „rozložiť Krista", ako vraví Ján, kým v blude Ariovom a Nestoriovom nedosiahol vrcholu. Všetci títo sa previnili proti kráľovstvu a primátu Kristovmu a následovne aj proti dôstojnosti ľudstva, ktorú Kristus obnovil. Pavol lapidárnymi vetami (1, 19) predkladá Kristov primát: Boh nerozlial a nerozmrhal svoju silu na podriadených duchov, ale svoju „celú plnosť podstaty" vlial do Syna. Božská podstata nerozprskla sa na milióny iskričiek; celá slnečná žiara je shrnutá v Kristovi. My nie sme podriadení dajakému podradnému duchu alebo zástupcovi, ale priamo podliehame milovanému Synovi večného Otca. Tí anjeli, ktorí údajne spolupracovali pri udelení zákona na Sinai, a tie ostatné „sily", „kniežatá", „vladári" a „mocnosti", o ktorých hovorili Židia a Peržania, sú odzbrojení a musia slúžiť triumfu Kristovmu. Údajné zjavenia anjelov v Kolosách boly len na to dobré, aby vzbudily chorobnú túžbu po víziách (2, 18).[D 47]

Ako na probléme stvorenia, tak isto stroskotala gnóza i na probléme zla. Démonia zla je na tomto svete taká bezhraničná, utrpenia také nesmierne, že každý prirodzený pokus riešenia teodiceou musí viesť do intelektuálneho zúfalstva a každé dualistické riešenie sa musí skončiť v beznádejnom pesimizme. Tu jestvuje len jedno riešenie: Kristov kríž! Bez Pavlovej mystiky utrpenia nemožno zvládnuť tento problém. Aj Apoštol len preto si vie dať rady so svojím vlastným utrpením, lebo vie, že nie je iba jeho osobným utrpením; trpí ako úd mystického tela Kristovho a napĺňuje sebe pririeknutú, ešte nesplnenú mieru Kristových súžení, čo slúži všetkým (1, 24). Každému údu mystického tela je určená skrytá miera účasti na utrpení Hlavy, podľa blízkosti k Hlave, teda apoštolom miera najvyššia. Veď oni sú protagonisti v stadione Božom (1 Kor 4, 9). Táto myšlienka je Pavlovi prameňom veľkej radosti.

Harnack vraví v diele svojej staroby „Marcion": „Náboženstvo je vykúpenie, — ručičky náboženských dejín stály v 1. a 2. storočí na tomto mieste; nik nemohol byť Bohom, kto nebol Spasiteľom. Nové kresťanské náboženstvo zázračným spôsobom vyšlo v ústrety tomuto poznaniu a už apoštol Pavol ho tak

stvárnil, že postavil Krista ako Vykupiteľa do stredíska všetkého kresťanského ohlášania." Ale v gréckom myslení striehlo veľké nebezpečenstvo jednostrannosti, prepínania a odklonu od sveta. Celý život antiky bol zatemnený hlbokou problematikou. Pohanstvo, zmietané medzi zbožňovaním sveta a útekom od sveta, medzi túžbou po vykúpení a úzkostlivým strachom pred démonmi, nikde nenachádzalo bod, kde by duša mohla spustiť kotvy, kde by duch mohol nájsť oporu. Ľudia však ustavične falošne chápali vykúpenie ako oslobodenie duše z jej zamotania v hmotnom svete. V 2. storočí bolo toto hnutie už také mohutné, že zachytilo troch najvynikajúcejších zástupcov východného kresťanstva: Marciona, Taciana a Bardesana. Asi 80 rokov po Pavlovi vystúpil v Ríme mladý bohatý lodiar, ktorého smelosti sa tak zľakol jeho vlastný otec, biskup zo Sinope v Ponte, že vyobcoval svojho syna. Bol to Marcion. Odvolávajúc sa na Pavla hlásal nové náboženstvo vykúpenia a zvnútornenia: popri vykúpení nemôže nič iné obstáť; vykúpenie je taká veľká, vznešená, neporovnateľná vec, že ten, čo ho prináša, nemôže byť iným ako práve len Vykupiteľom. Toto jednostranné zdôrazňovanie vykupiteľskej lásky Božej viedlo Marciona tak ďaleko, že nevidel nijakej možnosti, ako preklenúť priepasť medzi Bohom stvorenia a Bohom lásky. Celé svetové dejiny pred Kristom boly podľa neho len zlá a odporná dráma, z ktorej sa cerí na ľudí tvár ukrutného židovského Boha a stvoriteľa sveta. Tohto Boha a jeho zákon už Pavol zamietol. Najdojímavejšie na vznešenom vykupiteľskom čine Kristovom je podľa Marciona práve to, že oslobodil nás ľudí, hoci vôbec nie sme jeho stvorenia, z moci Boha stvoriteľa. Pateticky volá Marcion: „Ó zázrak nad zázraky, vytrženie, sila a údiv, že nad evanjelium nemožno vonkoncom nič povedať, ani nič nad evanjelium myslieť, ani ho s niečím porovnať!" Koľká tragika, že Pavlov najvášnivejší učeník tak falošne pochopil svojho učiteľa! Následky boly hrozné: z jeho bludu vyrástol hrozný duchovný zmätok gnosticizmu, shromaždište všetkých vtedajších herézí. Ostatný dôsledok z tohto pesimistického svetonáhľadu bola askéza úteku od sveta, ktorá chcela zaraziť rozmnožovanie ľudského pokolenia. Harnack, ktorý veľmi silne sympatizuje s Marcionom, upozorňuje na duchovnú príbuznosť Marciona s ruským kresťanstvom Tolstého a Gorkého. „Gorkého úchvatnú hru »Nočný azyl« možno jednoducho označiť za marcionskú divadelnú hru; lebo »Cudzinec«, ktorý tu vystupuje, je marcionský Kristus, a jeho »Nočný azyl« je svet."

Máme dojem, ako by Pavol bol vopred tušil blud svojho odušcvneného žiaka, keď opisuje Krista ako tvorivý obraz Otca, ktorý shrnuje v sebe všetku plnosť božstva, ktorý je Boh z Boha, svetlo zo svetla a človek medzi ľuďmi, ktorý svojou krvou zas uzavrel priepasť, ktorú otvoril hriech medzi Bohom a svetom. Svet nie je od diabla, nie je diablov. Nesmieme sa zrieknuť sveta s jeho dejinami, s jeho biedou a s jeho hriechom ako nezachrániteľného; svet potrebuje uzdravenie, ale je i schopný prijať uzdravenie. Nesmieme nechať svet sebe samému a zrieknuť sa účinkovania a činu. — Takto zachránil Pavol svojou ostrou, výraznou dogmatikou o Kristovi kresťanstvo pred utopením sa v orientálnej náboženskej miešanine a spravil ho tvorivým činiteľom západnej kultúry. Bez tohto záchranného činu by sa bol stal Západ aziatskou duchovnou provinciou. Zaratustra alebo Mohamed by boli pod mongolskou vládou určovali osud Európy. Kelti a severské národy už počínali pochybovať o moci svojich bohov. Od nich nebolo možno čakať záchranu. Vtedy predstúpili anjeli národov pred Večného: „Zmiluj sa nad nádejou ľudského pokolenia!" A Pavol dostal plnú moc i poslanie: „Počuli ste to (t. j. toto evanjelium), veď v celom stvorení pod nebom bolo ohlášané: Ja, Pavol, som sa stal jeho služobníkom" (Kol 1, 23).

Zasvätenie do nového náboženstva zvnútornenia, do „života skrytého v Kristovi" (3, 4), podľa Pavla nedeje sa ako u filozofov osvietenia v Kolosách pomocou zatuchnutej, svätuškárskej askézy. Tí, čo „preneseni sú do kráľovstva milovaného Syna", nemajú sa dať chytiť starými „elementmi", ktoré patria skôr do náboženského detského štádia. Boh zmazal tieto ustanovenia, a rukopis starého zákona pribil na kríž ako prápor vydobytý na bojišti ako trofej víťazstva (tropaion). Kresťanské svedomie sa vzťahuje na svätejšie poriadky. Miesto toho, aby ste sa starali, či hrniec na mäso sa nedotýka hrnca na mlieko, starajte sa o to — to chce povedať Pavol —, aby ľudia nenarážali jeden na druhého. Miesto toho, aby ste si dávali predpisovať: „Nechytaj to! Neochutnaj! Nedotkni sa!", dajte si radšej povedať: „Znieste jeden druhého, buďte jeden druhému povďační!" (3, 12—15.) Miesto toho, aby ste sa nedotkli nijakej mince s pohanským nápisom, zoblečte radšej starého človeka s jeho pohanským smýšľaním a postavte si do srdc obraz svojho Stvoriteľa! Viacej si ceňte jednotu v Kristovi ako rozdiely, ktoré vytvoril stav, sociálne postavenie a krv! To bola Apoštolova odpoveď na pokusy rozčesnúť kresťanstvo na tajnú náuku pre

zasvätených a masové náboženstvo pre jednoduchých veriacich. Pavol zachránil kresťanstvo pred nebezpečenstvom, že sa vyšinie na askézu, ktorá utká pred svetom. Šimeon, svätec na stĺpe, ktorý štyridsať rokov vydržal, opierajúc sa o palicu, stáť bez spánku a potravy na úzkej plošinke starého chrámového stĺpu v extaticko-jasnovidnom stave, zatiaľ čo telo pomaly odpadávalo z neho (H. Ball), — tento div askézy, ktorý sa povzniesol nad všetko zemsky-ľudské a nechal svet jeho skaze, a všetci ostatní askéti východnej cirkvi, ktorí žiarili ako fakle na oblohe zanikajúceho sveta, neboli Pavlovým ideálom. Jemu nie je, ako Heraklitovi a Platónovi, telo náhrobníkom duše, pozemské zrodenie nie smrťou duchovno-duševnej bytosti. „My chceme byť nie zoblečení z tela, ale nadoblečení, aby i samo smrteľné bolo pohltnuté životom." To sú slová, povedal Zlatoústy, ktoré víťazia nad všetkými, čo sa rúhajú životu a čo obžalúvajú telo!

Pavol veľmi dbal o to, aby zachoval náboženstvu Ježišovmu jeho univerzálny ráz výchovnej školy pre celé ľudstvo, pritom však chcel súčasne aj vyššiemu poznaniu, kresťanskej filozofii a mystike otvoriť dvere, ktoré sa maly so storočia na storočie čoraz širšie otvárať, aby vprúdiť nimi mohlo všetko svetlo rozumu a skúmania, až hen po Summu Aquinatovu, v ktorej viera a svetlo rozumu sa prelínajú v mystickom šerojase. Už čoskoro po Pavlovi zacítili Alexandrijci tú „intelektuálnu radosť kresťanského myslenia",[26] ktorej Pavol po prvý raz otvoril brány. Vo vznešenom vedomí duchovnej prevahy kresťanstva upotrebili filozofické výdobytky Grékov za tlmočníka, chcejúc srozumiteľne sblížiť svojho „nového Boha". Aký vysoký musel byť vedecký stav kresťanskej školy v Alexandrii, keď Klement Alexandrijský mohol zvolať: „Odkedy je Kristus, nepotrebujeme viac humanistických (pohanských) škôl. Tento Učiteľ učí všetko. Skrze neho sa celý svet stal Aténami a Gréckom." Nuž a Pavol to bol, čo pripravil tento prelom jánovského Logos do kresťanského myšlienkového sveta, aj onoho „Logos spermatikos", ktorého svetelné semä, ako vravia Otcovia, padlo tu i tam „vedľa cesty" medzi pohanov. Takýto včasný lúč večného Logos zasiahol aj Pindara (8. pyt. Óda), keď písal: „Čo je človek? Čo nie je? Tôňe sen. Keď však príde od Zea lúč, vtedy je u ľudí jasné svetlo a jemný život" (podľa Lasaulxa).

Celý orientálny kruh priateľov je soskupený vôkol diktujúceho Apoštola, ako vidíme zo soznamu pozdravov. Nájomný byt Apoštolov sa mení na milý bohoslužobný priestor, na domácu kaplnku, v ktorej priatelia pri modlitbe, spevoch a lámaní

dliacich sa počujeme najmä hlas Epafrasa, zakladateľa Kolos, ktorý sa borí o duše svojich dietok. Pavla hlboko dojíma vrúcna viera tohto vskutku apoštolského muža (4, 12). — Takto sa stáva čoraz jasnejším náš obraz o svete zajatca Kristovho: Ustavične prichádzajú k nemu a odchádzajú od neho ľudia, vystupujú odchádzajúci a vracajúci sa bratia, dochádzajú zprávy, vychádzajú listy. Zdola duní nejasný šum nespokojného cisárskeho mesta, hore však i pri ovzduší väzenia vládne atmosféra pokoja a lásky. Vzadu v kúte sedí vážny prétorián. Vynára sa v ňom iste tiché tušenie, že človek, ktorého stráži, nie je nebezpečný náčelník medzinárodnej sprisahaneckej bandy, ale duchovná hlava široko rozvetvenej organizácie, ktorá sa ustavične modlí za blaho ríše a v ktorej rukách by osudy rímskeho štátu istejšie spočívaly ako v rukách jeho cisárskeho pána.

59. OTROK ONEZIM

(List Filemonovi.)

Medzi mnohými návštevami, ktoré Pavol deň čo deň prijímal, vari najzaujímavejšia a ľudsky najdojímavejšia bola návšteva istého mladého otroka, ktorý utiekol svojmu pánovi. Zaujímavá je predovšetkým preto, lebo nám otvára prekvapujúci pohľad do borby mladého kresťanstva s istým sociálnym problémom; dojímavá preto, lebo nám ukazuje Apoštola s novej, krajne sympatickej strany: v jeho šľachetnej ľudskosti, v spôsobe, ktorým vie vyzdvihnúť do nadprirodzenej atmosféry aj najvšednejšie veci. Listom Filemonovi si postavil Pavol nesmrteľný pomník dobrotivosti.

Filemon, bohatý obchodník z Kolos, kúpil kdesi na trhu otrokov za vysokú cenu prebudeného, inteligentného mladíka. Filemon dal mladíkovi bez mena, bez otca a matky otrocké meno Onezim (t. j. Úžitok). Tento spáchal mladícke šibalstvo, okradol svojho pána a potom zo strachu pred trestom bezhlavo zutekal a zakotvil v Ríme, shromaždišti všetkých vykoľajených ľudí, v kloake všetkých nerestí. Ale skutočnosť vyzerala trošku inakšie ako si bol vysníval. Peniaze sa čoskoro minuly a rímska polícia tuho prenasledovala zbehov. Ako utečenec stál mimo zákona, pod stavom otroka, každý ho mohol zabiť, takže mu neostávalo iné ako cesta zločinu. Čo za hrôzy sa privalia v takýchto chvíľach zúfalého človeka! Ale milosť Božia našla styčný bod v tejto úbohej otrockej duši.

Filemon a jeho manželka Afia patrili medzi novoobrátených a najdôvernejších priateľov Apoštolových, medzi priateľov, ku ktorým sa človek pokojne i sám smie pozvať a žiadať si prístrešie, ako to Pavol vskutku robí (verš 22). Ich dom bol súčasne bohoslužobným miestom, kam kresťania často chodievali. Niektorí vysvetľovatelia pripúšťajú, že Archipus, ktorý odbavoval bohoslužby, bol synom Filemonovým. Onezim možno náhodou vbehol niekde na ulici do náručia Epafrasovho, alebo v svojom bezvýhľadnom postavení sa rozpamätal na dobrotivého

Apoštola, ktorému dávnejšie smel neraz zaniesť lístok od svojho pána. Nuž kde by mohol nájsť lepšie útočište ako na srdci kresťana! Našiel však i viac: najvyššie šťastie svojho života. Takto je tento otrok ubehlík krásnym triumfom milosti Božej, a list, v ktorom to všetko zaznieva z tak starých čias, si vskutku zaslúži, aby sme videli v ňom pomník milosti.

Istého dňa teda Onezim zaklopal u Pavla. Ten sa ho pýta, či prináša vari list od svojho pána. Onezim je plachý a rozpačitý. Ale či pred týmto hlboko vidiacim a dobrotivým okom možno niečo ukryť? Nasledovalo teda priznanie strateného syna. Onezimov prípad bol vážny. Otrokovi ubehlíkovi, ak ho zas chytili, vypaľovali žeravým železom literu F (Fugitus, zbeh) na čelo (Cicero, De off. 2, 7; Martial 8, 75, 9; Val. Maximus 6, 8). Ak bol zlodejom, mohol ho jeho pán dať na smrť zbičovať alebo poslať do „pistrina", kde otrok musel cez celý život obracať mlyn. Ešte z prvej polovice 4. storočia máme kovovú tabuľku, ktorú nosil na krku otrok, ktorý ubehol istému kostolnému sluhovi pri San Clemente, s nápisom: „Tene me quia fugi et revoca me Victori Acolito a Dominicu Clementis" (Grisar, Geschichte Roms str. 354); t. j. utečenca bolo treba pri novom úteku priviesť späť do kostola sv. Klementa. Onezim sa nemusel síce obávať od Filemona toho najhoršieho. Ale ak jeho pán podal žalobu a keby ho polícia chytila, mohlo by sa to veľmi zle skončiť a Pavol by sa bol mohol dostať do veľmi pochybnej situácie.

Pavol bol toho náhľadu, že Onezim sa musí vrátiť k Filemonovi. Otrok sa zachvel pri tejto myšlienke. Ach, keby len mal niekoho, čo by ho vykúpil! Otroci boli si vtedy založili na vykúpenie vlastnú chrámovú sporiteľňu, ktorá stála pod ochranou niektorého boha. Pán šiel s otrokom do chrámu, prevzal výkupné takrečeno z ruky boha a otrok sa stal takto prepustencom božím. Pavol premýšľa chvíľu. „Onezim", vraví potom, „ja poznám pána, ktorý ťa môže vykúpiť. Ja sám som chudobný, ale on je taký bohatý, že môže vykúpiť i celý svet." Onezimove oči zažiarily. Ozaj? Bolo by to možné? — „Nepočul si ešte nič o Kristovi, Vykupiteľovi sveta?" — „O hej, Filemon často hovoril o ňom. A odkedy sa stal kresťanom, bol voči nám oveľa milší. Niekoľkí jeho otroci sa tiež stali kresťanmi." — „Nuž pozri, Onezim, ukážem ti ho, toho nášho nádherného Krista. On je večný Syn Boží, najslobodnejší medzi slobodnými. A jednako sa zriekol svojej slobody a vznešenosti a prijal podobu otroka, dobrovoľne zomrel otrockou smrťou, aby nás všetkých vykúpil z otroctva oveľa tvrdšieho." A Pavol mu rozpráva, v akom

otroctve zákona kedysi hynul a ako našiel v Kristovi slobodu. „Milý Onezim, habemus bonum Dominum, máme dobrého Pána! V Kristu nieto rozdielu medzi slobodným a otrokom. My všetci napospol sme jeho otroci. Ale aké je to otroctvo! Ostatný otrok Kristov je slobodnejší ako najslobodnejší z ľudí. Jeho jarmo je sladké a jeho ťarcha taká ľahká. Ach, Onezim, nehovor mi tu o slobode ľudí! Pozri, kedysi som si namýšľal, že som slobodný a jednako som bol najbiednejším sluhom, otrokom litery a smutného bludu. Myslel som, že žijem, a jednako som bol mŕtvy. Ale odkedy som zomrel s Kristom, odkedy som svetu ukrižovaný, viem, čo je to žiť. Kedysi, keď ma všetci pokladali za šťastlivého, bol som na smrť nešťastlivý a volal som za úzkostiplných bolestných nocí: Kto ma vykúpi z toho smrtonosného tela? Odkedy som však bol za Krista päť ráz bičovaný, tri razy šibaný a raz kameňovaný, pritom prcháňaný z mesta do mesta, vystavený všetkým nebezpečenstvám na vode a na suchej zemi, všetkým protivenstvám počasia, všetkým nedostatkom a žil tridsať rokov život útrap a práce, viem, čo značí opravdivá radosť, a môžem mojim milým ustavične len opakovať: Radujte sa v Pánovi! Bol som mladý a teraz ošedively mi vlasy, ale Pán obnovuje orlu podobne moju mladosť. Onezim, neboj sa vypáleného znaku na čele! Tí sú vlastne poznačení, čo nosia vypálený znak na duši, na svojom svedomí (1 Tim 4, 2). Rozhodujúci je len vnútorný život človeka v srdci. Aká nádherná je sloboda, ku ktorej nás oslobodil Kristus!“

Onezim počúval so žiariacimi očami. Nikdy ešte nehovoril s ním takto človek. Aké zázračné to musí byť žriedlo, z ktorého plynie taký život, taká radosť, taká víťazná prevaha ducha! Pavol úprimne spolucítil s mladým otrokom. Mladých ľudí vždy obzvláštne miloval. A na tomto mladom zbehovi bolo i pri jeho šibalstve čosi tak láskyhodného. Onezim cítil, aké to srdce bije za neho. Prichádzal čoraz častejšie. Povstalo medzi nimi úzke priateľstvo. A istého dňa, keď zas sedeli pospolu a Pavol vylieval svoje srdce, milujúce Krista, padol Onezim pred ním na kolená a povedal svoje Credo. Nebolo to po prvý ani ostatný raz, že takto sa skončila návšteva u Pavla. Prétorián vzadu na svojom mieste bol by mohol rozprávať o nejednom podobnom prípade.

V ďalšom priebehu Onezimovej príhody prejavil sa osobitný ráz kresťanstva, ktoré značí úzke spojenie náboženstva a etiky. Kresťanstvo spája v sebe najvyšší myšlienkový vzlet so striezlivým smyslom pre skutočnosti. Niekedy je dosť nepo-

hodlným náboženstvom a môže byť veru dosť nepríjemným. U pohanov boly náboženstvo a morálka celkom oddelené veci. Veď boli aj nemorálni bohovia. Náboženstvo a morálka šly bez vzťahu vedľa seba alebo proti sebe. Človek mohol byť usilovným ctiteľom bohov a jednako mravne degradovaným. Až kresťanstvo žiadalo plný súhlas náboženského a mravného postoja, lebo náboženstvo a morálka plynú z toho istého prameňa. Pavlovo náboženstvo bolo výslovne praktická vec a neuspokojovalo sa len myšlienkovým zaujatím stanoviska. „Onezim, musíš sa vrátiť k Filemonovi, vyznať svoje previnenie a prijať trest, ak to bude Filemon žiadať. Bude ti to ťažko, vrátiť sa, a ťažko bude aj mne, pustiť ťa. Stali sme sa dobrými priateľmi a ja by som veľmi potreboval tvoje služby. Nesmiem však zasiahnuť do práv tretej osoby. Ale jednako napíšem lístok starému priateľovi Filemonovi, ty odprevadíš Tychika a odovzdáš mu ho". Apoštol si sadol a nadiktoval Timotejovi list. Je to jediný súkromný list v celkom privátnej veci, ktorý máme od Pavla. Umožňuje nám hlbšie nazrieť do pisateľovho srdca ako iné, myšlienkami preťažené listy. Kde je človek, ktorého súkromné listy sa tak nemusia báť svetla verejnosti a prísnej kritiky? Tu ho máme. Všetko, čo Pavol píše, každý lístok, každá poznámka, ktorá ide z jeho ruky, nosí pečať jeho ducha, prichádza zo samého stredu jeho apoštolského srdca, obstojí pod najhlbšou sondou.

Pavol vynecháva všetky úradné tituly, každý poukaz na svoj apoštolský úrad. Ale zato tak trošku dôverne zarinčí svojou reťazou: „Zajatec Ježiša Krista", udierajúc na náboženský motív. Filemon vedie veľký dom s množstvom čeľade, s tuctami otrokov a otrokýň. Pavol vie, že istotne bude čítať tento list pri domácich bohoslužbách. Preto pripája pozdrav: „Obci v tvojom dome." Pavol si získal voči Filemonovi vlastne právny titul nadprirodzeného otcovstva a na tom základe by mohol žiadať od neho raz aj čosi celkom praktického. Ale keďže vie, aký jemný človek je Filemon (verš 5—7), ktorému netreba rozkazovať, odvoláva sa radšej na zákon lásky. Správca duší dosiahne prosbami viac ako rozkazmi. Pavol vie obratne soskupiť motívy v peknom stupňovaní. „Ja, Pavol, starý človek": šedivá, vráskami rozrytá tvár Apoštola stojí pred Filemonom. Aká dojímavá je táto pokora starého muža voči mladému! Pred dušou sa nám zjavuje Rembrandtov úchvatný portrét Apoštola v starobe: Zošedivelý v službe Kristovej! „A k tomu teraz ešte aj zajatec", ktorý nemyslí na svoju vlastnú chudobu, ale prosí

za iného. „Zajatec Ježiša Krista." Celé kresťanstvo je s ním v putách. Keď prosí v tomto mene, a k tomu ešte za svojho vlastného „syna", za svoje duchovné dieťa, nuž vie, že Filemon sa nebude mrzieť naň, ani vtedy nie, ak ten, za ktorého prosí, sa volá — Onezim! Teraz je teda vypovedané to osudné slovo! Pavol až po psychologickej príprave vyslovuje toto meno, lebo cíti, že vzbudzuje vo Filemonovi nemilé spomienky na nevďačnosť otroka, ku ktorému bol vždy taký dobrý. Pavol vidí vrásku hnevu medzi Filemonovými obrvami. Ihneď sa ju usiluje vyrovnať malým žartom, slovnou hračkou s menom Onezim: „ktorý bol kedysi vskutku naničhodník, teraz sa však poriadne zmenil, stal sa naozaj užitočným chlapíkom, tebe i mne." Filemon cíti, ako ho jemne hladká po čele priateľova ruka. „Posielam ti ho späť, prijmi ho ako moje vlastné srdce!" Tu žiada však priveľa. Ale keď Pavol takto hovorí, nuž istotne musí byť niečo v tom Onezimovi. A teraz spieva Pavol chválu biedneho otroka: „Rád by som si ho bol podržal, bol by mi mohol ešte i naďalej dobre poslúžiť vo veciach evanjelia miesto teba"; t. j. keďže je tvojím vlastníctvom, je každé poslúženie, ktoré mi vykoná pre Krista, toľko, ako by si ty sám bol poslúžil. „Ale bez tvojho súhlasu som nechcel nič urobiť." Pavol uznáva antický právny poriadok a právo Filemonovo, ktoré z neho vyplýva. Bol by si mohol podržať Onezima predpokladajúc, že jeho nepritomný pán bude súhlasiť. Ale to by bolo vyzeralo ako akési nútenie, a Pavol bol vysloveným nepriateľom každého nútenia, každého morálneho nátlaku, najmä v hmotných veciach, len aby nedopustil dajakú tôňu na evanjelium.

A teraz prichádza jemný, prekvapujúci zvrat k nadprírode. Boh berie do plánov svojej prozreteľnosti aj hriech, neposlušnosť, porušenie práva so strany človeka, už vopred ráta s tým a stavia to ako „neznámu", ako X, ktoré on však dobre pozná, do svojej rovnice. „Boh zaiste preto to tak zariadil, že sa na čas oddelil od teba, aby si ho navždy dostal späť, a síce nie už ako otroka, ale viac ako otroka, ako milovaného brata". Je to jemná charakteristika kresťanstva ako duševnej vospolnosti tých, čo boli predtým rozmanitými osudmi navonok rozdelení, ale v Kristovi sa rozumejú a stretávajú! Onezim sa previnil, pravda! Ale kde Boh odpúšťa, tam musí odpustiť aj človek. Boh práve jeho chybu upotrebil ako popud na jeho obrátenie. Spôsobil ti mrzutosť, ale bolo to vskutku hodno. Myslel si, že si utrpel škodu, v skutočnosti však si spravil znamenitý obchod: miesto otroka dostávaš brata!

Medzi Pavlom a Filemonom vládne na základe nadprirodzeného otcovského vzťahu isté spoločenstvo imania, alebo ako sa Pavol obchodnícky vyjadruje, akési účastníctvo. „Ak ma pokladáš za účastníka, nuž prijmi ho ako mňa samého, takrečeno ako môj podiel v obchode. Ak ti je niečo dlžen, napíš to na moje konto. Ja, Pavol, ti týmto vlastnoručne vystavujem dlžobný úpis. Bol by som mohol povedať aj tak: na tvoje konto. Lebo ty si mi viac dlžen ako ja tebe, totižto dlžen si mi seba samého, svoje večné šťastie, svoje kresťanstvo. Hej, brat môj, dovoľ mi mať raz z teba úžitok v Pánovi. Toľko duší si občerstvil činmi svojej lásky: nuž občerstvi i moje srdce v Kristovi!"

Môžeme hľadať v celej antickej listovej literatúre, a nenájdeme ani jeden „ľudský dokument", ktorý by bolo možno srovnať s týmto listom. Prečítajme si len Pliniov list, v ktorom prosí svojho priateľa Sabiniana, aby odpustil mučenie istému otrokovi zbehovi! Predbežne je už dosť potrestaný ťažkými výčitkami, ktorými ho zahrnul on (Plinius). Ak by však zasa upadol, nuž nech zaobchádza s ním bez milosti a milosrdenstva. Porovnanie bezpochybne sa končí v Pavlov prospech. Nakoľko však je Stoa v etickom smýšľaní príbuzná kresťanstvu, to ukazuje postoj Pliniov k jeho vlastným otrokom. Zosimus ochorel na pľúca a Plinius ho posiela do Egypta. Zosimus sa vracia uzdravený, ale čoskoro zas začína pľuť krv a Plinius sa ho usiluje umiestiť u istého priateľa na Riviere. Svojim otrokom dovoľuje urobiť testament, na čo mali právo len slobodní. Práve tak veľkodušný bol postoj Cicerónov, čo vysvitá z listu, ktorý napísal svojmu synovi Markovi (53 pred Kristom): „Prepustiac Tira, drahý Markus, si sa mi veľmi zavďačil, keďže ho pokladáš za hodného lepšieho osudu a radšej si chcel vidieť v ňom nášho priateľa ako nášho otroka. Ďakujem a blahoželám ti." Porovnajme ďalej list kresťanského dedinského farára Kaora z Hermopolis, ktorý napísal stotníkovi Flaviovi Abinaiovi (okolo 346 po Kristu) v záujme istého uprchlíka vojaka: „Chcel by som ti dať znať, pán môj, o vojakovi Pavlovi. Odpusť mu ešte tento raz jeho útek! Nemám kedy práve teraz zájsť k tebe. Inokedy sa dobrovoľne vráti do tvojich rúk. Želám ti blahobyt na veľa rokov, pán brat môj!"[8] Aký rozdiel v tóne a v myšlienkovom obsahu i pri rovnosti motívu!

List Filemonovi nie je len umeleckým dielom taktu a zdvorilosti, ale je i akýmsi začiatkom kresťanského vysvetľovania ľudských práv. Pavol nemohol pomýšľať na to, vyhlásiť otroctvo jednoducho za zrušené. Spoločenská rozvaha,

istota štátu, záujem samých otrokov to nedovoľovaly. V rímskej ríši bolo vtedy oveľa viac otrokov ako slobodných občanov. Otroci tvorili veľkú časť imania. Domácnosť s niekoľkými tisícami otrokov nebola nič mimoriadneho. Seneka vraví, že otroci sa nenosia ináč ako občania, aby sami nemohli zistiť, o koľko ich je viac. Milióny usilovných rúk pracovaly v domoch, na hospodárstvach, v továrňach, garbiarňach atď. Otroci boli „nedoceniteľní služobníci rímskej kultúry".[3] Oni zaobstarávali všetku umeleckú prácu a umelecký luxus. Treitschke volá preto otroctvo „záchranným činom kultúry" a dodáva: „Milióny musia orať, kuť a hobľovať, aby niekoľko tisíc mohlo skúmať, maľovať a vládnuť... Sofoklove tragédie a Fidiasov Zeus istotne nie sú pridrahо zaplatené cenou otrockej biedy." Pavol inakšie smýšľal o tom! Ale predbežne aj on len umierňujúco mohol vplývať na údel otrokov. Za vtedajšieho stavu vecí bolo by ohlášanie oslobodenia otrokov značilo občiansku vojnu, bolo by vyvolalo všeobecné povstanie otrokov a zánikom ohrozilo i samu mladú Cirkev. Skúsenosť všetkých storočí, príklad francúzskej revolúcie učí, že príliš náhly, nepripravený prechod z poddanstva k slobode ani pre samých obšťastnených neznačí šťastie. Ak dnes vidíme v otroctve protirečenie proti mravnému rozumu, musíme uvážiť, že v nás hovorí už kresťanstvom osvietený rozum. Klasický starovek, i sám Aristoteles, nevidel v otroctve nič protiprirodzeného. Zásadne bolo postavenie otrokov veľmi smutné. „Proti otrokovi nijaký čin nie je nezákonný", tak znela všeobecná zásada. Praktické zaobchádzanie s otrokmi však bolo vo všeobecnosti lepšie ako ich právny stav. Najhumánnejší boli voči otrokom pre svoj náboženský zákon židia, u ktorých nik nebol dlhšie otrokom ako desať rokov. Gréci boli miernejší voči otrokom ako Rimani. Mohlo sa síce stať, že dajaký naničhodný milionár kŕmil svoje ryby otrockým mäsom. Ale takéto prípady neslobodno zovšeobecňovať. Seneka píše Nerónovi: „Buď mierny voči svojim poddaným; lebo aj na domáceho pána, ktorý je ukrutný voči otrokovi, celé mesto Rím s odporom ukazuje" (De clem. 1, 18, 3).

Kde však zlyhala filozofia, bolo treba podchytiť vec hlbšie, nábožensky. Len viera v mystickú jednotu všetkých vykúpených v Kristovi, rovnosť všetkých v Bohu, nakoľko vykročila z okruhu čiro myšlienkového a chápaná bola ako skutočnosť, mohla túto otázku postupne priblížiť k riešeniu. Napred sa muselo stať ľudskejším zaobchádzanie, potom sa muselo otroctvo zmierniť na poddanstvo a len potom mohlo celkom zmiznúť.

Základ položil už Pavol v liste Galaťanom, keď vyhlásil magnu chartu kresťanskej slobody: „Vierou v Ježiša Krista ste všetci dietky Božie, obliekli ste Krista (odev kresťanskej slobody). Teraz už nejestvuje žid alebo pohan, otrok alebo slobodný, muž alebo žena: vy všetci ste jeden jediný v Kristu Ježišovi" (3, 28). Teda osobná, nie vecná alebo myšlienková jednota! Pohan ešte aj v náboženských veciach pokladal otrokov za ľudí štvrtej triedy, za podľudí, za tvory bez náboženstva. Prepúšťali im len podradné kulty poľných, lesných a lúčnych božstiev, nedovoľovali im však účasť na oficiálnom náboženstve. Pavol naproti tomu ohláša plnú náboženskú rovnosť: „V jednom Duchu boli sme všetci pokrstení na jedno telo" (1 Kor 12, 13). Akože by bolo bývalo možné pohŕdať otrokmi, keď sám Duch Svätý nerobil rozdiel v udeľovaní chariziem! V 1. liste Korinťanom (7, 21) zastáva Pavol toto stanovisko: Vonkajšieho životného stavu sa krst nedotýka. Krst a kresťanstvo samé v sebe nerozlučujú ani manželský sväzok ani spoločenské poriadky. Premieňajú dušu a vyzdvihujú ju nad ľudské náhodnosti a stavovské rozdiely. Iný postoj by bol aj pre Cirkev býval nebezpečný. Koľkí by sa boli obrátili len na oko, keby bol Pavol ohlášal všeobecnú sociálnu slobodu! Pavol predsa nemohol stáť nižšie ako Diogenes, ktorý v predtuche kresťanstva tak krásne vyjadril vnútornú slobodu duše proti vonkajšiemu životnému stavu: „Odkedy ma Antistenes (jeho učiteľ) oslobodil, nebol som viac otrokom". V liste Filemonovi mal Pavol príležitosť urobiť skúšku na príklade. Nie je priateľom všeobecných riešení; radšej preberá každý prípad osobitne, ale jednako tak, že vždy prebleskúva aj všeobecné riešenie. Otázka, ktorú nadhodil Onezimov prípad, znela: „Smie otrok, ak bol oslobodený krvou Kristovou, striasť sa i svojho zemského pána?[27] Je kresťanský pán zaviazaný k niečomu prestúpením otroka ku kresťanstvu?" Apoštolovo rozhodnutie je nádherne dôsledné. Nepodkopáva rímsky právny poriadok. Želá si síce prepustenie otroka, ale rozhodnutie necháva kresťanskému svedomiu.

I prvotná Cirkev si zachovala pavlovské hodnotenie človeka aj v otrockom odeve. Pripustila otroka ku všetkým cirkevným úradom. Bola to predsa neslýchaná novota, že rímska cirkev, najslávnejšia zo všetkých, vedená bola raz potomkom dajakej „gens illustris", ako pápežom Korneliom, raz bývalým otrokom, ako pápežom Kalistom! Ale celkom bez sociálnych napätí to nešlo ani tu. Povýšený tón, ktorým Hipolyt Rímsky (Philosophumena IX 11, 12) ako tlmočník vznešeného rímskeho sveta

vyhadzuje na oči svojmu protivníkovi Kalistovi jeho bývalý stav (ušiel, vraj, ako otrok, bol lapený a odsúdený na zneucťujúce tresty obracať mlyn a pracovať v baniach), ukazuje istú šľachtickú hrdosť, ktorá neskoršie u Lea I. (Ep. 4) tak silne vystupuje a v stredoveku v takej širokej miere ovládala hierarchiu.[D 45] Bola to pekná dodatočná vďaka Pavlovi, že neskoršie v kresťanských listinách o prepúšťaní otrokov sa výslovne na neho odvolávali: „Keďže Pavol svojím mohutným hlasom tak jasne volá: »Tu nejestvuje otrok, ale slobodný«, hľa, chcem ťa, môjho otroka, ktorého som kúpil za peniaze . . . od dnešného dňa oslobodiť."[8]

Všetka pravá sloboda, ktorá jestvuje v kresťanskom svete, žije akosi z duchovného dedičstva Pavlovho, verného tlmočníka Kristovho. „Ja, Pavol, väzeň Kristov, ťa prosím za môjho syna, ktorého som v putách splodil." Naveky ctihodný nech je nám muž, ktorý v časoch, keď taký Nero sedel na tróne, povedal tieto nežné slová a — sám v putách — zlomil okovy ľudstva!

60. »BOŽÍ SKOK«

(List Filipanom.)

Prvé víťazstvo na európskej pôde, cirkev vo Filipi, vždy bola miláčikom Apoštolovým. V tejto rímskej kolónii nebolo prepiatej špekulácie, ale zato veľa praktického kresťanstva. Celkom neočakávane prišiel istého dňa Epafrodit, vážený občan z Filipi, k Pavlovi s bohatým milodarom obce. Pavla veľmi potešil tento dôkaz ich znovu prekvitajúcej lásky. Vedel, kto bol hybnou silou tohto bohatého daru: verné apoštolské ženské srdce! Lýdiina dobrota bola nevyčerpateľná. Vždy musela mať niekoho, o koho sa starala. Niektorí vysvetľovatelia vravia, že jej meno sa skrýva pod žartovným výrazom „šľachetný druh v jarme". Bolo by však možné, že Pavol tým rozumie Lukáša, ktorý bol odcestoval do Filipi.

Ako sa vedie bratom vo Filipi? Epafrodit vedel rozprávať veľa dobrého. Obec stojí pevne vo viere a v láske, statočne bojuje za evanjelium, ale je ustarostená o neho. Pravda, drobné žiarlivosti a škriepky medzi ženami ako Evodiou a Syntyche niekedy trošku mútia obraz. Židokresťanskí štváči sa pokúšali podkopať pokoj v obci a Pavlovu autoritu, ale nemali úspechu. Privicdli síce niekoľkých veriacich do väzenia, ale obec zato tým pevnejšie sa drží pospolu.

Epafrodit ostal dlhšie pri Pavlovi a účastnil sa na jeho väzení. Tento nezištný muž sa vonkoncom vyčerpal v službe Apoštolovi a evanjeliu a „vystavil nebezpečenstvu svoj život". Jeho oslabené zdravie nemohlo odolať rímskej zimnici. Koľko nocí prebdel Pavol pri lôžku svojho priateľa a boril sa s Bohom o jeho život! Jeho úplné vyzdravenie zvelebuje Pavol ako dôkaz milosrdenstva Božieho v záujme obce, ktorá sa strachovala o jeho život, ešte väčšmi však pre neho samého. Asi koncom rímskeho zajatia roku 63 sa rozlúčil Pavol s uzdraveným priateľom a odovzdal mu veľmi srdečný list. Marek, Tychikus a Onezim už odcestovali do Malej Ázie. Len sám Timotej ostal pri ňom. Zdá sa, že Pavla vtedy zas priviedli do prétoria na

konečný termín procesu. Apoštol ani v jednom liste nehovorí takými nežnými a jemnými tónmi ako v tomto. Právom bol nazvaný „perlou" medzi jeho listami. Nesmieme v ňom hľadať prísny myšlienkový poriadok. Je to vlastne jediný výlev srdca: cor ad cor loquitur. Pavol má v tomto liste úmysly pastiera duší. Chce spraviť z Filipi vzornú obec a odstrániť z nej aj ostatné tône nejednotnosti. Čoho sa vraj dotkol kráľ Midas, všetko sa stalo zlatom. Čo taký veľký duch ako Pavol vezme do rúk, stane sa tým samým veľké a mimoriadne. (D 49)

Kolísanie nálady listu medzi radostnou dôverou a smutnou rezignáciou, ba smrteľne úzkostiacimi tušeniami, podľa rozmanitých správ a výhľadov procesu, poukazuje na viaceré prerušenia v diktovaní a je veľmi príznačné pre duševný stav zajatcov. Ale prevláda predsa len cit d u c h o v n e j r a d o s t i. Jeho jediné želanie je Kristov triumf, ktorému chce slúžiť či svojím životom alebo svojou smrťou. Dlhý život alebo blízka smrť — to pre Pavla nemá významu, ak ide o Kristovu vec. Najväčšia jeho radosť je, že jeho väzenie neprekáža pokrok evanjelia, ale skôr ho podporuje. Isté židokresťanské kruhy cítily akúsi škodoradosť nad tým, že pozornosť rímskej verejnosti sa obrátila k zajatcovi, ale predsa: Kristovo meno sa čoraz väčšmi šírilo v Ríme. Pavol nemohol vedieť, že už o rok sa táto publicita stane veľmi nebezpečnou pre kresťanstvo. Najhlbší dôvod jeho nadprirodzenej radosti však vyjadruje lapidárna veta, ktorá zlatými literami žiari nad confesiou na Apoštolovom hrobe v Ríme: „Mihi vivere Christus est et mori lucrum! Smysel môjho života je Kristus, a keď musím zomrieť, tak je to pre mňa len zisk". (D 50) Pavol nepozná vlastné šťastie, nepozná súkromný záujem; všetky jeho záujmy sú totožné so záujmami Kristovými. Nad takýmto človekom osud nemá nijakej moci. „Aj kat je bezmocný, keď jeho obeť víta smrť ako zisk".[11] Ale aj život má hodnotu: je predpokladom apoštolskej práce. Voľba teda bolí Apoštola. Dorážajú naňho dve protichodné želania; nevie, čo je žiadúcejšie: žiť pre Krista alebo zomrieť pre Krista. „Non recuso laborem ... Nevzpieram sa práci" — chcel by povedať, ako povie sv. Martin. Napokon sa rozhoduje za ten istý postoj ako neskoršie Ignác z Loyoly: Keby som mohol voliť medzi smrťou s istotou okamžitého vstupu do neba a dlhším životom, naplneným útrapami a prácou pre Krista, ale bez istoty neba, predsa by som si vyvolil to druhé ako heroickejšie.

Pavol ani na chvíľu nespúšťa s pohľadu svoju hlavnú myšlienku: obnoviť plnú j e d n o t u d u š í medzi Filipanmi. Prí-

činu roztržiek vidí v nedostatku nadprirodzeného myslenia. Filipania neberú kresťanstvo dosť vážne a reálne. Podľa Pavla Kristovo tajomstvo nie je myšlienkový systém, mystická vospolnosť života, nie rečnícka figúra, viera nie je len istý spôsob hľadieť na veci, láska a bratskosť nie sú veci, ktoré by bolo treba len s mierou a opatrne užívať. Nie, vraví Pavol, naša vospolnosť s Kristom je najskutočnejšia skutočnosť. Ak je vám Kristus realitou, vtedy sa musíte zrieknuť svojich rozporov. Mravný postoj kresťanský nie je estetické obrúbenie, alebo dajaký dodatok k našej viere, ale musí vyrastať z vospolnosti s Kristom ako zo svojho koreňa.

A včuľ vedie Pavol svojich Filipanov priamo do stredu tajomstva Kristovho. Kristus je nestvorený obraz Otca, má tú istú „podstatnú podobu Božiu", stojí na tom istom stupni s Bohom, má absolútny nárok na božskú hodnosť a vonkajšiu slávu. Prvý Adam myslel, že skutočnosť „byť ako Boh" si môže odtrhnúť ako zakázané ovocie, urvať ako lúpež.[27] Druhý Adam nepokladal za lúpež byť rovný Bohu; to bolo jeho plnoprávne imanie na základe večného zrodenia z Otca. A jednako sa dobrovoľne zriekol vonkajšej slávy, ukryl svoj božský pôvod v podobe služobníka, keď to Otec chcel. Keby bol tak smýšľal ako vy, bol by sa v svojom tuzemskom živote odvolával na svoje božské právo, bol by ho pomstil na urážateľoch a opovrhovateľoch, bol by mohol dať za seba bojovať légiam anjelov, bol by mohol dať padať s neba oheň a síru, bol by svoj život predal ako možno najdrahšie. Ale on to neurobil! Prestal byť vari preto rovný Bohu? Jeho božstvo bolo len zahalené smyslami vnímateľným dojmom. Nuž prestaneš aj ty byť, čím si, ak ustúpiš? Vnútornú šľachetnosť ti nik nemôže vziať. Vtelenie bolo prvý „skok Boží", ako vraví Gregor Veľký, skok Nekonečného do ohraničenosti tvora, prvý krok k vydaniu seba. Ale On sostupuje ešte hlbšie do priepasti sebaponíženia. Keď prijal našu prirodzenosť, schopnú utrpenia, chcel sa zrieknuť aj všetkého toho, čo robí život príjemným, čarovným, spokojným, pekným a útulným. Stal sa celkom malým, chudobným, poslušným, bez vlastného želania, takrečeno žíznil po uponížení až k otrockej smrti. Všetko, všetko prijal na seba, čo značí „človek" v strašnom smysle. Až po okraj si dal naplniť čašu utrpenia a vypil ju až po samé dno. Nuž a my malí ľudia by sme mali ešte malicherne a tvrdohlavo odvolávať sa na naše údajné práva, zmeravieť v zaťatosti a nechcieť sa pokonať? Vykúpenie na kríži bolo druhý „skok Boží", skok Neohra-

ničeného do obmedzenej miery ľudského. A keby pohľad na tento sostup Boží na dno ľudskej priepasti nemal byť dosť, pozrite na jeho výstup, ktorý potom nasledoval! Miera uponíženia je aj mierou oslávenia. Otec spravil ľudskú prirodzenosť v Ježišovi rovnorodým účastníkom trónu a udelil mu titul Kyrios, najvyššie zpomedzi všetkých mien, ako Kráľovi kráľov, Pánovi pánov, cisárovi troch svetov: nadzemského, zemského a podzemského. (D 51)

To bol zas celý Pavol! Hlbšie už asi vonkoncom nemožno podložiť morálku. Vždy kladie každodenné veci do rámca večnosti. Otcovia a teologovia videli v tomto vyznaní Krista, v tomto carmen Christi, najvyšší hymnický výlev Pavlovej duše a jej najhlbší pohľad do tajomstva Kristovho. Tu je shrnutý celý teologický traktát Kristologie a náuky o najsv. Trojici.

Sostupujúc s teologických výšin stáva sa Pavol zas mäkkým a nežným. Filipania mu prirástli k srdcu, sú učenliví a poslušní. Nikdy ste mi nič neodopreli, vraví, nikdy neodmietli dajakú prosbu, keď som bol u vás; nuž spravte mi teraz po vôli, vynáhradou za moje väzenie, že budete dbať o svoju spásu. Život je vážny; ide o dôležitú vec, o milosť Božiu, „ktorá spôsobuje v nás chcenie a splnenie". Keď láska shora má toľkú účasť na našich osudoch, nesmieme ani my zlyhať. „Strach a chvenie" značia u Pavla životnú vážnosť, svätú bázeň, svedomitosť. Takto budete v tomto skazenom pokolení, v tejto Nerónovej ríši, svietiacimi fakľami, ktoré nosia plameň pravdy. — A veru, čoskoro mali osvetľovať Nerónov cirkus! Myšlienka na hrozný stav doby vyvoláva v Pavlovi víziu budúceho mučeníctva: „Ak moja krv má byť liturgickým darom, ktorý má pokropiť obeť vašej viery, tým lepšie, tým lepšie! Aj vy sa radujte so mnou a vravte: Tým lepšie!"

Niektorým vysvetľovateľom sa zdá, že nasledujúci odsek listu je zlomok iného listu Filipanom, napísaného v inom čase a v inej nálade a len neskoršie pripojeného k prvému. Údajne možno ešte zistiť aj šev (medzi 3, 1 a 2). Na vysvetlenie však dostačuje, keď pripustíme dlhšiu prestávku a dajaké nové zprávy. „Na jalové reči o židovských privilégiách",[27] pechorenie sa židovskými kystkami, poukazovanie na rodostromy a tabule predkov, na prisľúbenie a obrezanie, ktoré Pavol sarkasticky volá „rozrezaním", nenávisť, ktorou štekajú vôkol zajatca ako psi (Zjav 22, 15!) a rozrývajú vinicu Pánovu ako diviaci — na to všetko odpovedá Pavol žeravým posmechom a výsmechom pohanov o zmrzačených židoch (Horác: „curtis Iudaeis").[11] Stavia

pred nich svoj vlastný hebrejský štít s erbom a rozbíja ho pred ich očami, ako sa rozbíja štít ostatného potomka vymierajúceho šľachtického rodu a hádže do hrobu! Nespolupuje svoju minulosť a svoj židovský pôvod, ale v svojom obrátení zažil novú, neporovnateľnú hodnotu, ktorá prevyšuje všetky iné hodnoty, a tým zažil i znehodnotenie toho, čo predtým tvorilo ústredný obsah jeho života. Tá hodnota je poznanie Krista, ktoré všetko prevyšuje. V porovnaní s tým mu je všetko iné len márna pletka, bezcenná vec ako žranie pre psov (skybala). Po takmer tridsaťročnej neslýchanej činnosti vždy ešte naplňuje starnúceho Apoštola ozaj prudká túžba po zavŕšení; chcel by ako neúnavný závodiaci bežec na olympijskej ceste bojovať o nebeskú víťaznú cenu. To je zas celý Pavol: smrteľný nepriateľ všetkej priemernosti, zástupca triedy tých „bezpodmienečných", ktorí sa nevedia dosť vynasnažiť v neúnavnej oddanosti poznanému cieľu.

Podľa toho rozoznáva Pavol d v a s m e r y v kresťanstve: smer t u z e m s k y s m ý š ľ a j ú c i c h, zastancov zobčanšteného, zosvetárčeného kresťanstva, ktoré sa blahobytne zariaďuje v svete a pestuje politiku tými istými prostriedkami a zbraňami ako dietky sveta, a n a d p r i r o d z e n ý s m e r, ktorý čerpá svoju silu z kríža Kristovho, ktorý rieši otázky tohto sveta nadprirodzenými prostriedkami a ktorý sa neusiluje pretrumfovať svetákov prefíkaným šibalstvom a parlamentárnou fifikou. „Naša štátnosť, naša politika, naše občianske právo je v nebi!" (D 53) Vtedajší kresťania sa sotva alebo len veľmi opatrne mohli zúčastniť na neskorogréckej kultúre, na rímskej štátnosti a verejnom živote, lebo to všetko bolo presiaknuté tendenciami nepriateľskými Bohu. (D 52) Museli základnú myšlienku antickej kultúry, „občanstvo", preniesť do duchovného poriadku: Byť údom na tele Kristovom, občanom nebeského mesta! Nie chcieť byť štátom v štáte! — Až po zániku starého sveta sa otvorila Cirkvi cesta stvoriť z kresťanského ducha spolu s novými mladými národmi nový sociálny právny poriadok. Tento čas, tak sa zdá, sa dnes nenávratne pominul. Nieto už kresťanskej spoločnosti, kresťanského štátu v smysle stredoveku. Preto sa musíme dnes zas väčšmi rozpamätať na naše podstatné duchovné sily. Cirkev, ktorá by dnes chcela pracovať bývalými metódami, ktorá by sa chcela odvolávať na minulé, dobou podmienené privilégiá, takúto Cirkev by ľudia cítili ako cudzie teleso. Aj tu stojí Pavol na prelome čias a volá: „Premýšľajte o tom, čo je hore!" (D 53)

Pavol končí list v ý z v o u k r a d o s t i. V tom istom čase písal Seneka tam v svojej vile tieto hlboké slová: „Res severa magnum gaudium — Veľká radosť je vážna vec", a je ozaj veľká radosť, smieť pracovať na vážnej veci! Kto však pracuje na vážnejšej veci ako kresťan? Radosť je tam, kde viera, Boh, večnosť absolútno sa vážne berú, kde malé „ja" zaniká a rozplýva sa v šťastí celku. Vtedajšie degenerované pohanstvo nepoznalo túto radosť. Seneka, zasiahnutý lúčom kresťanstva, ju tušil. „Radujte sa v Pánovi!" Pavlovi je Pán žriedlom všetkých radostí, ich pôvod je v srdci Božom. Veď Boh nestvoril svet v záchvate zlej nálady, ale z čírej radosti nad sebou samým, nad praobrazmi tvorov v svojom milovanom Synovi. Radosť sama nie je síce čnosť, ale je životný priestor čnosti, svetlo, v ktorom čnosť prekvitá.[11] Radosť je aj jedným z najúčinnejších motívov viery pre mimostojacich, ktorí — keď zažijú opravdivého kresťana — cítia: Tu je hlboké životné žriedlo, „Pán je blízko", a nemôžu povedať, ako povedal Nietzsche: „Keby len vyzerali vykúpenejšie tí vykúpení!" Toto je motív Pavlovho života a každého opravdivého kresťanského života: „Pán je blízko!" Viera v blízky príchod Pánov sa Pavlovi s časom nerozplynula. Čím je starší, tým bližšie je deň Pánov. Táto aktivistická, konečnočasová mystika je protipólom jeho kontemplatívnej mystiky Krista a kríža. Pridáva do jeho života netrpezlivý, vpred sa rútiaci prvok a dáva mu neslýchaný pracovný etos. Pavlovské „kairós" (Vykupujte čas!" Ef 5, 16) nie je moderné pracovné tempo, ale kresťanská mystika práce: „Účinkujte, kým je deň!" Čas je skrátený, čas súri (1 Kor 7, 29).[79]

Takto teda pojíma kresťanská radosť do seba všetko, čo je krásne a veľké a dobré na tomto svete božom. Z toho vyplýva pre Pavla k r e s ť a n s k ý ž i v o t n ý p r o g r a m: Kresťan je celý človek v súzvuku s Bohom, v harmónii so všetkým, čo je dobré, v sväzku so všetkým, čo je krásne, jemné a silné. Kresťanstvo, v ktorom by nemalo miesta všetko, čo veľkého a chvályhodného bolo myslené, povedané a vykonané, také kresťanstvo by bolo smutným kresťanstvom!

Hlboký pohľad do Pavlovej duše umožňuje nám konečne šľachetný spôsob, akým Pavol kvituje peňažnú zásielku. Vidíme, ako vhod mu prišiel tento dar. Možno už dlhší čas bol dlžen nájomné, ktoré bolo v Ríme veľmi vysoké. Ale jemným taktom vie dať poďakovaniu smer, v ktorom aj darcovia sa objavujú vo vyššom smysle ako obdarovaní. To je kresťanská hrdosť.

Keď si ešte raz uvedomíme, čo sme povedali, vidíme, že

v šľachetnom ráme listu žiari nádherný hymnus o Kristovi ako jagavý drahokam. Moderný historik náboženstva priamo žasne nad touto prepracovanou Kristologiou o predexistujúcom Kristovi v tejto včasnej dobe. Tu musia zlyhať všetky pokusy, chcieť vysvetliť postupný „vývoj" tohto obrazu Krista v duchu Apoštolovom. Lebo od chvíle pred Damaskom stojí pred ním: Nič nad Neho, nič vedľa Neho! A jednako nie je to vízia v sne! Je to ten istý Kristus, čo ešte pred nedávnom v podobe služobníka chodil nivami Palestíny, ulicami Jeruzalema, jeho krajan z Galiley, jeho súčasník. A tri roky po svojej smrti je tento kedysi nenávidený vyšší ako nebo, širší ako vesmír, mocnejší ako smrť, žiari nad všetkým a všetko naplňuje plnosťou svojho požehnania. To nebola divadelná, zdanlivá apoteóza, ako scéna zbožňovania cisára, pri ktorej z horiacej vatry vypúšťali na let orla, božského génia cisárovho. Bolo to zničenie každej apoteózy. Pavol vyrval všetky božské vladárske tituly cisárovi a preniesol ich na Krista, a tým zachránil božské pred pohanskou profanizáciou a ľudské pred zneuctením najnižou podlizavosťou.

IX. POSLEDNÉ CESTY A LISTY

61. NA SKLONKU VEČERA SVETA

„Vergente mundi vespere — Na sklonku večera sveta", takto sa začína istý starý nešporový hymnus v adventnom čase. „Za Kristových čias sa blížil ku koncu jeden z tých veľkých cyklov, v ktorých sa pohybuje dejinný život ľudstva. Do tohto večera vkročil Kristus, prinášajúc novú mladosť dietok Božích" (O. Bauhofer, Das Geheimnis der Zeiten — Tajomstvo čias).

Keď Pavol býval v Ríme, prvé jemné línie smrti už boly vyryté v antickej kultúrnej tvári. Daromne vystríhal starý Kato pred zmäkčujúcim vplyvom Gréctva. Daromne prijal Augustus dôstojnosť ako Pontifex Maximus, daromne obnovil staré kulty, daromne stával svojimi zákonmi o manželstve hrádze proti rútiacemu sa prívalu. Včuľ začal zlyhávať aj rytiersky stav, keď vymierajúca vysoká šľachta bola zlyhala. Darmo sa usiloval Mecenas, potomok kráľovskej etruskej krvi, zakryť vnútornú h n i l o b u krátkym ošiaľom krásy. Sladký jed, ktorý nakvapkal Ovídius do žíl rímskej mládeže, účinkoval a podožieral. Práve nedávno vystúpil ešte pred verejnosť s ozajstným vodcom pre cudzoložníkov, ktorí už sú nimi alebo sa nimi chcú stať, s „Ars amatoria". Augustus zažil účinky toho na vlastnej dcére Júlii. Vergilius .nariekal, že orientálne kulty zatláčajú rímske n á b o ž e n s t v o. Opísal Rím ako „frygickú matku bohov, korunovanú vežami, jasajúcu nad svojím božským pôvodom" (Aen. 6, 785) a kresťania čoskoro poznajú v nej ženu, ktorá sa nesie na zvierati, matku necudnosti a hnusoby, opojenú krvou svätých. Zdravá, starorímska viera v Jupitera bola otrasená, davy utekaly do orientálnej babylonskej mágie a číselnej mystiky (Horác 11. óda, 1. kniha). [D 54] Miesto náboženstva nastúpilo zbožňovanie štátu, ktoré sa usilovalo dať tomuto veľkomamu viditeľný výraz stavbami gigantických rozmerov a závratnej nádhery. Nero práve bol navrhol plán svojho „Zlatého domu". Rím žil v neprestajnom ošiali slávností a hier v cirku. Za peniaze sa všetko dalo kúpiť: štátny záujem, občianska slo-

boda, hlas porotcov, vojenská prísaha, česť ženy. Ale odumieranie národov a kultúr sa deje veľmi pomaly a obdivovať nám prichodí pevnú skladbu rímskeho štátu, že sa až po storočiach zrútil.

Muž však, ktorý vedel, že čoskoro nastane v páli a dyme paruzia Krista nad Rímom a Jeruzalemom, už druhý rok sedel v žalári. Také pretiahnutie prípadu ani neprekvapuje. Veď šlo o náboženskú otázku cudzineckého žida, ktorá vonkoncom nevzbudzovala záujem rišskeho súdu. V ostatnom čase sa charakter šestadvadsaťročného cisára zvrtol veľmi osudným smerom. Vtedy sa striasol vedenia svojich dvoch vychovávateľov, Seneku a Afrania Bura. Divé inštinkty, ktoré zdedil po matke, sa prebudily v ňom; beštia zaňuchala krv. Tí, čo mu stáli v ceste, jeden za druhým zmizli: Britanikus, Oktavia, matka Agripina. Seneka mal svojou autoritou kryť matkovraždu. Utiahol sa radšej na svoj vidiecky majetok a čakal, ako kedysi jeho brat, rozkaz na „dobrovoľnú smrť". Burus zmizol v marci roku 62. ako ľud hovoril, jedom (Tacitus, Annal. 14, 51). Chcejúc odstrániť vplyv veliaceho generála prétoriánov, rozdelil Nero tento úrad dvom mužom: Tigelinovi, zlopovestnému spoločníkovi všetkých svojich zločinov, a Feniovi Rufovi, poriadnemu, ale slabému človekovi. Keďže Tigelinus bol príliš zaujatý dvornými intrigami, spočíval Apoštolov osud v rukách Rufových. Takto sa stalo, že sa jeho zajatie v lete r. 63 skončilo oslobodením. Oficiálny Rím tým uznal, že kresťanstvo samo o sebe nie je protištátny zločin. Až Domicián sa odchýlil od toho stanoviska. Istého rána prišiel teda centurio k Pavlovi, sňal putá s klinca a pripevnil ich na vlastný opasok s vyhlásením, že prefekt Ríma odvolal súdne pokračovanie.[56] Pavol teda mohol ísť, kam chcel. Len-len že ušiel smrti. Keby bol proces potrval ešte rok, Tigelinus iste by nebol zabudol na takú „hlavu sekty" ako Pavla, keď naplňujúc cirkus mučeníkmi vyprázdňoval väzenia.[57]

Odznela otázka, prečo Lukáš už nerozpráva o Pavlovom oslobodení. O výsledku procesu istotne vedel. Koncom Pavlovho zajatia ho už síce nenachádzame v Ríme. V liste Filipanom sa už nespomína medzi pozdravujúcimi. Keď teda nepíše o Apoštolovej smrti, takto dokazuje, že Pavol bol medzi tým oslobodený a že Skutky apoštolské boly vydané medzi prvým a druhým väznením Pavla v Ríme.

Kam sa obrátil Pavol? Listy zo zajatia svedčia, že predbežne sa zrickol svojho pôvodného plánu ísť do Španielska. Je-

ho pohľad smeruje výlučne na Východ. Timotej odcestoval vopred do Filipi a cestou sa mal stretnúť s Pavlom. Teraz, po štvorročnom zajatí, keď konečne odstránená bola prekážka so spružiny jeho dlho nasbieranej energie, ako by nová jar prichádzala na Pavla. V skutočnosti však bola to mierna slnečná žiara jesene, ktorá dáva vínu ostatnú sladkosť a ostatný oheň.

Ostrov K r é t a sa dostal do zorného poľa Pavlovho už na ceste do Ríma, keď vetry ta zahnaly jeho loď, ako apoštolská dosiaľ neobrábaná pôda, ktorú predtým akosi nezbadal. V Efeze možno počul od pricestovavších bratov, že žije tam čosi roztrúsených kresťanov, ktorých sa ešte nik tak ozaj nezaujal. Teda predsa ešte bolo čo robiť v Oriente. Pavol nasadol s Titom na loď, ktorá plávala k ostrovu rozprávkového krétskeho kráľa Minosa. Teraz, pravda, pôsobil ostrov oveľa priateľskejšie ako pred troma rokmi za hroznej búrky. Kréta, homérsky ostrov so „sto mestami" a s prastarým kňazským kráľovstvom, už od storočí tvorila samostatnú jednotku a ako most medzi Egyptom a Gréckom vytvorila svojráznu kultúru v boji s prasilami prírody. Ešte dnes zachované zrúcaniny kráľovských hradov v Knosos, Féstus a Hagia Triada patria medzi najväčšie divy sveta. Bohatstvo z obchodovania, egyptsko-ázijská zjemnelosť zmäkčila obyvateľov ostrova. Keď sa tu Pavol zjavil, Kréťania boli pokladaní za jeden z najľahtikárskejších národov staroveku. Ich starý veštec Epimenides po celom svete preslávil svojich krajanov výsmešným veršom: „Kréťania sú vždy luhári, beštie a lenivé bruchá". Ale semä evanjelia sa aj tu ujalo. Kréťania, ktorí boli svedkami prvého turíčneho zázraku (Skt 2, 11), boli prví zvestovatelia viery. Ale bolo to nesúvislé, trošku zdivené kresťanstvo bez pevného obecného zriadenia, podobne ako v Nemecku pred Bonifácom. Nevedeli veľa o Ježišovi, tým viac však o hrdinoch Starého zákona a o ich rodostromoch, o čom im židovskí rabíni všeličo natárali. Jasne bolo vidno spoločný prameň týchto židovských bájok, tu tak isto ako v Efeze. Čakalo tu teda bohaté pracovné pole. Titus mal pokračovať v misiách na Kréte, kým sa Pavol nevráti zo svojej cesty na najvzdialenejší západ.

Pavol sa úzkostlivo chránil vkročiť zas na palestínsku pôdu. Zdivenie a zmätok občianskych a náboženských pomerov vyvrcholily v J e r u z a l e m e. Jozef Flavius rozpráva o veľkňazovi Ananusovi: „Svolal Veľkú radu na súd a postavil pred ňu brata Ježiša, tzv. Krista, menom Jakuba, a niekoľkých iných a dal ich odsúdiť na ukameňovanie" (Starožit. 20, 9, 1). To sa stalo v čase, keď Pavol opustil Rím.

A včuľ, keď sa Pavol ponáhľal v Oriente od obce k obci, včuľ — čo sa včuľ stalo? Chmára požiaru a dymu nám zahaľuje priestory dejín. V bledom šere sa pohybujú postavy, neurčité, ako tône. Zdá sa nám, že dve nejasne poznávame. Jedna je P e t e r. Pohltil aj jeho prúd dymu a krvi, keď sa chmára prevalila až k Aventínu a po svahoch Janikula k chatrčiam chudobných kresťanov? Mnohí to pripúšťajú. Isto to nik nevie. Miesto jeho popravy ako by to potvrdzovalo. Vatikánske záhrady sú miesto, kde krvácaly obete nerónskeho prenasledovania. Kde sa vtedy zdržoval Pavol, to nevieme. 19. júla 64 dostal cisár Nero správu v svojej vile v Ancium južne od Ostie, že v Ríme zúri nesmierny požiar. Oheň žral sedem dní a zo štrnástich štvrtí mesta sa nedotkol len štyroch. V osudnej noci videl ľud behať po uliciach cisárskych sluhov s fakľami. Tento požiar bol signálom tristoročnej ohnivej skúšky, v ktorom skúšané bolo dielo „obozretného staviteľa" Pavla, jeho priateľa Petra a ich spolupracovníkov, či budovali na Kristovom základe „zlatom, striebrom a drahokamami, alebo drevom, senom a slamou" (1 Kor 3, 12). Nijaká udalosť nezapôsobila tak na vtedajší ako i budúci svet, než Nerónov čin. Hovorí o ňom päť vonkoncom nepodozrivých svedkov z radov pohanstva: Tacitus (Annal. 15, 44), Suetonius, Hadriánov dvorný dejepisec a Pliniov priateľ (Nero 16), k tomu istému priateľskému kruhu patriaci básnik Juvenal (Sat. 1. 115), Kasius Dio (Rím. dejiny 62, 16) a Seneka (List 14).

Tu nanucuje sa hrozné tušenie, ktoré sa stalo takmer dejepisnou istotou. Židia, ktorí za Klaudia museli opustiť Rím pre spor o Krista, odplácali to včuľ kresťanom dvojnásobnou nenávisťou. Nero potreboval vinníka, na ktorého by mohol zvaliť podozrenie podpaľačstva: dajakú vykričanú orientálnu sektu! Židia vedeli ešte načas vytiahnuť hlavu zo slučky a obrátiť antisemitskú nenávisť ľudu proti kresťanom. Kresťanstvo sa doteraz mohlo rozširovať v rímskej ríši pod ochrannou strechou synagogy. Ale cena, ktorú muselo za to zaplatiť, bola hrozná. Celá nenávisť pohanskej sberby sa včuľ vyliala na hlavu kresťanov. V cisárovom okolí boly vplyvné osobnosti, ako Tigelinus, Alityrus a prozelytka Popea, ktoré mohly upozorniť Neróna na stopu kresťanov. Takto sa dostala Cirkev medzi dva mlynské kamene judaizmu a antisemitizmu, a je zázrak, že nebola celkom rozdrvená. Ešte dnes sa chveje čosi z týchto skúseností prvých dní v Cirkvi, keď sa modlí v svojej veľkopiatočnej liturgii: „Oremus et pro perfidis Iudaeis! — Modlíme sa aj za zradných židov!" Na ten istý prameň poukazuje nejasná narážka

rímskeho biskupa Klementa v liste Korinťanom (1, 5): „Toto prenasledovanie bolo dielo žiarlivosti". Ján o niekoľko rokov nazval v svojom Zjavení (2, 10; 3, 9) synagogu židov „školou satanovou". V tejto orgii nenávisti po prvý raz sa ozýva v pohanskej literatúre požehnané meno „Kristus". Ako Kristus umrel na kríži čo politický zločinec medzi dvoma lotrami, tak predstavovali i Cirkev teraz a odteraz rímsky štát ako politickú zločinku, Tacitus a iní spisovatelia ako súhrn všetkej povery, všetkej hnusoby a nenávisti všetkého ľudstva. Tacitovi už i jej utiahnutosť bola dostatočným dôvodom na obvinenie. Osočovanie splnilo svoju úlohu. Ak Apion v svojej knihe „Proti židom" rozprával, že židia pri svojich mystériách jedia telo Heléna, ktorého vraj na to vopred vykŕmili v svätom háji, tak včuľ prenášali tento o židoch vymyslený krvavý rítus na kresťanské tajomstvo eucharistie. Pohanských špehúnov chytala triaška, keď počuli pri kresťanskej slávnosti eucharistie slová: „Jedzte z toho všetci; lebo toto je moje telo". Aj uctievanie akéhosi boha s hlavou osla, ktoré Apion vyčítal židom, pretože nikoho nechcú pripustiť do svojej svätyne, pripisovali odteraz kresťanom. „Posmešný kríž" na Palatíne [D 44] to dokazuje.

Ale ešte i hrdý Riman Tacitus cíti tiché hnutie sústrasti s kresťanmi, kým hladký dvoran Suetonius vôbec nepozná citu ľudskosti, nepozná ho ani pri opisovaní nevýslovne ukrutných scén z gréckej mytologie, ktoré kresťania museli predstavovať na pobavenie Rimanov. Takéto scény boly: Herkules v plameňoch; Ixion rozštvrtený na kolese; Orfeus trhaný medveďmi; zmrzačenie Atisa; Pasifae, vydaná na pospas zvrhlíka (možno samého Neróna) v maske divého býka; Dirke, nahá priviazaná na býkovi a vláčená po skalách Helikona, scéna, ktorú pripomína tzv. farnezský býk (v Neápolskom múzeu) a nástenné maľby v Pompejách. Aj Klement Rímsky spomína tieto hrozné utrpenia a znecutenia (Kor 1, 6). Seneka, ktorý naplnil kedysi ducha mladého Neróna týmito mytologickými predstavami a mimovoľky pestoval nezdravý sklon chlapca k takýmto výstredným fantáziám, neskoršie za vyhnanstva v svojom vidieckom dome, kde sa mal kajať za poloičatosti svojho života, tiež naráža na tieto hnusné scény: „Oceľ a plameň má tyrania naporúdzi, reťaze a čriedu zverov, ktoré štve na ľudí. Tu vystupujú pred dušu väzenia, muky kríža, železné háky a kôl, ktorý pretisnutý cez človeka vychádza mu ústami, údy, vytrhávané vozmi ťahanými rozmanitým smerom, a tunika, pretkaná a namazaná horľavými látkami, a čo ešte vymyslela ukrutná zúrivosť" (Ep. 14).

Takto hovorí očitý svedok o hnusných výčinoch svojho nezdareného chovanca na cisárskom tróne. A zvláštna vec: pred okom chladného stoika, ktorý videl umierať nejedného gladiátora, zjavuje sa ako vízia z akéhosi cudzieho sveta nevysvetliteľný úsmev ktoréhosi pokorného kresťana: „Uprostred týchto múk — bol jeden, ktorý nestenal; nie, tento neprosil za svoj život; ale to nie je ešte dosť: on sa usmieval, áno, usmieval sa radostným srdcom" (Ep. 78).[20]

Medzi bezmennými obeťami nerónskeho prenasledovania bola zaiste väčšina bratov, ktorých bol Pavol v liste Rimanom pozdravoval a ktorí mu kedysi prišli v ústrety až k Forum Appii, ale aj tí, čo ohlášali Krista nie s čistým úmyslom, ale aby ešte pridali súženia k jeho putám. Aj oni sa zachránili, ale „ako cez plameň" (1 Kor 3, 15). Spoločné nebezpečenstvo a spoločná smrť vyničily v ich srdciach ľudské slabosti. Len o Aquilovi a Priscile vieme, že ušli nebezpečenstvu. Pavol ich neskoršie dáva v Efeze pozdravovať (2 Tim 4, 19).

To bolo prvé víťazstvo viery rímskej cirkvi, ktorým si vyslúžila prednostné postavenie medzi všetkými cirkvami sveta. A to všetko sa stalo v augustových dňoch roku 64, v ríši „zvieraťa", na sklonku večera sveta! Lebo včuľ koniec nemohol už byť ďaleko, keď „človek zloby" sa odhalil. Sporné je, či sa prenasledovanie s rokom 64 utíšilo, alebo či vydal Nero všeobecný ríšsky zákon proti kresťanom (Institutum Neronianum podľa Tertuliána). Najhoršie však bolo „morálne znevážením kresťanského mena, ktoré spájaním rímskych kresťanov s podpaľačstvom dostalo v širokej verejnosti pečať pohŕdaniahodného výplodu všetkej zloby a ohavnosti".[18]

Nerónskym prenasledovaním kresťanov vstúpil rímsky štát a antický kultúrny svet do periódy boja s takou duchovnou mocou, na ktorú nestačil. Osudom Ríma bolo, že nepoznal tú silu budúcnosti, ktorá jediná by bola mohla udržať rímsky štát pri živote. Taká svetová ríša, ako bola rímska, potrebovala ako doplňok univerzálne duchovné väzivo spoločného náboženstva. Staré štátne náboženstvo ním už nemohlo byť, lebo v srdciach bolo zničené výsmechom filozofov. Nemohlo sa však myslieť ani na dajakú orientálnu náboženskú miešaninu pre jej nejasnosť a vnútornú nesúvislosť, a vonkoncom nie na dajaké nacionálne alebo rasové podmienené náboženstvo. Jediné náboženstvo, ktoré mohlo preklenúť všetky nacionálne rozdiely a jednako uznať hodnotu všetkých nacionálnych svojrázností a tým utvoriť duchovnú skobu ríše, bolo len náboženstvo kresťan-

ské. Toto sa vo veľkej miere prispôsobilo svojím členením, zadelením na diecézy a správou rímskemu vzoru. Bolo rímskemu štátu takrečeno na telo pristrihnuté. Štát však si odcudzil práve tie najživotnejšie sily, a toto vnútorné napätie priviedlo napokon zánik starej kultúry. Časom prebehlo rímskym svetom a rímskymi štátnymi juristami strašiace tušenie, že čosi nového sa chystá a že staré štátoprávne náhľady o totalite štátu už nestačia pojať do právnych foriem toto nové tvorenie sa samostatnej náboženskej právnej vospolnosti, náboženskej „societas perfecta". Vyrovnanie sa a vymedzenie týchto dvoch síl, politickej a náboženskej, malo byť hlavnou témou západnej kultúry.

62. „STĹP A ZÁKLAD PRAVDY"

(1. list Timotejovi.)

Apoštol zavŕšil svoju úlohu na Východe. Teraz sa chytil svojho dávnejšieho plánu: obrátil pohľad k Španielsku. Mnoho náznakov hovorí za to, že preplával z Efezu cez Marsiliu (Marseille) do Španielska. Keďže lode sa dlhšie zdržiavaly vo veľkých prístavoch, zaiste vystúpil aj na pôdu Galie a navštívil tam žijúce kresťanské obce. Ak varianta „Gallia" v druhom liste Timotejovi (4, 10) je správna, tak možno povedať, že ho sprevádzal Krescenc. Najstarší zpravodajca o španielskych misiách je Klement Rimsky, ktorý pravdepodobne ešte i sám poznal Pavla, ak nie je priamo totožný s Klementom, ktorý sa spomína v liste Filipanom. Klement píše korintskej obci, že Pavol „prenikol až k hraniciam Západu", čo s hľadiska Rimanovho môže byť len Španielsko. Tak isto musíme usúdzovať na základe veľmi významného Muratoriho Fragmentu, najstaršieho to dokumentu o zbierke novozákonných spisov, že Lukáš preto nespomína Petrovo martýrium a Pavlovu cestu do Španielska, lebo nebol očitým svedkom týchto vecí. Aj v samom Španielsku jestvujú isté lokálne tradície o misijnej ceste Apoštolovej, tak v Eciji, v Lezuze, predovšetkým v Tortoze, kde Pavol vraj ustanovil za biskupa Rufa. Cieľ a úspech cesty sú však vonkoncom zahalené temnotou.

Z jari roku 66 zas stretávame Pavla na vizitačnej ceste po Východe. Navštevuje Krétu, ide pozdĺž ázijského pobrežia, prosí Timotea, aby ho dočkal v Efeze, a cestuje cez Troas, kde býva u Karpa, do Macedónie. Tu napísal, ako sa zdá, prvý list Timotejovi, obávajúc sa, že dajaká nepredvídaná prekážka by mohla zmariť jeho návrat do Efezu. Sloh troch pastierskych listov ukazuje štýl Pavlovej staroby. Nie je už taký vzletný, silný a zhustený ako predtým. Nieto v ňom slovnej plnosti listov zo zajatia, nieto „tých charakteristických prívalov, ktoré následkom prekypujúcej plnosti myšlienok lámu hrádze rečovej konštrukcie" (Holtzmann). „S vekom sa často

mení, ako vieme, spôsob písania, živosť, výber slov. Človek sa zrieka bývalých obľúbených výrazov, na ich miesto nastupujú nové".[36] Apoštolov slovný poklad ovplyvnily aj rečové zvláštnosti precestovaných krajín, zvláštnosti sociálneho prostredia, nové potreby organizácie. K tomu pristupuje ešte aj zmena sekretára, ktorý mal v staroveku pri spracovaní listov istú voľnosť.[40] To badáme ako celkom isté v ostatnom Apoštolovom liste Timotejovi z rímskeho žalára, kde je spútaný ako štátny zločinec. Ale jednako bez ťažkostí možno aj tu poznať jeho hlas a jeho duchovný ráz. Rozdiel je iba v tom, že Pavol listom zo zajatia je pre svoju kontemplatívnu osamelosť v nájomnom byte väčšmi veľkým teologom a mystikom, ktorý premýšľa o Božích myšlienkach spásy, kým tu sa ukazuje ako praktický pastier duší.

Efez sa stal strediskom novej „filozofie osvietenia". Ale tu sa tento prúd zjavuje už v pokročilejšom štádiu. Je to čudný podhodenec a zvláštny kríženec babylonsko-perzských prvkov o putovaní duší s hviezdy na hviezdu a neskorožidovských bláznení, kabalistických tajných náuk, rabínskych rodokmeňov a rodových románov, aké sa zjavujú vo vtedajšej židovskej apokryfnej literatúre, napr. v Knihe Jubileí, ale aj u Filona z Alexandrie. Zo starozákonných kmeňových registrov pradú títo filozofi nekonečné nitky babských rozprávok. Vedia rozprávať o každom svätcovi z minulosti celé rodinné romány ako starý tárač Homér. Veriť zmŕtvychvstanie, to je vraj len pre jednoduchých veriacich, vraví Hymeneus. Cesta k dokonalosti a osvieteniu vedie cez zdržovanie sa od mäsa, vína a manželstva. Obzvláštne nebezpečným intrigantom bol medotepec Alexander. Pavol ich obidvoch slávnostne vyobcoval z Cirkvi. Oveľa horšie to bolo s inou skupinou bludárov, ktorých Pavol nazýva „bludiacimi duchmi a učiteľmi satanovými". Táto gnóza sa šíri ako „rakovinový vred" (2 Tim 2, 17). Veľmi ťažko bolo dostať sa k nej rozumovými dôvodmi, lebo sa usalašila v ríši citu a fantázie. Obzvláštne pareniská našla v nábožných krúžkoch a dámskych salónoch, ako to bolo neskoršie u francúzskych „ružokrižiarov" a v janzenistických krúžkoch v Port Royal, v ktorých tiež hraly veľkú úlohu učené ženy a mníšky a za ktorých životnou prísnosťou sa skrývalo nemálo márnomyseľnosti a pýchy. Dámam z Efezu to lichotilo, že stoja v strede nového hnutia a neskúpily s darmi a pozvaniami. Preto naráža Pavol na motív „ziskuchtivosti". Začínal sa ten čarodejnícky tanec gnostických, manichejských a novoplatónskych miešaní nábo-

ženstiev nasledujúcich niekoľko storočí, ktorých spoločným znakom bolo, že hľadaly riešenie problému hriechu v protistvorenskom dualizme, ktorý vyhlasoval hmotu za sídlo zla.

Pavol videl, že v tomto rozmäknutom, hmlistom útvare vyrastá veľké nebezpečenstvo jasnému pojmu viery. Takrečeno vonkoncom ho nebolo možno zachytiť; ustavične sa menil ako dajaký Proteus.[11] Tento mäkkýšovitý, slizký útvar sa mu z tej duše protivil. Bol to gnostický vývojový román, v ktorom sa božská bytosť mení v bezpočetných emanáciách. Ale kde je tu večný Boží plán spásy, kde Vtelenie a mystické prebývanie Ducha Božieho v našich srdciach? Proti tomuto nebezpečenstvu jestvoval len jeden ochranný prostriedok: pestovanie cirkevnej myšlienky vospolnosti. Preto je teda hlavnou témou nášho listu: kresťanská vospolnosť vo viere (1. hl.), kresťanská vospolnosť v kulte (2. hl.), kresťanská vospolnosť v hierarchickej štruktúre (3. hl.). Všetko ostatné je len dôsledok z predchádzajúceho.

Cieľom kresťanského ohlášania nie je zasvätenie do kabalistických blúznení a do židovskej kazuistiky zákona, ale láska čistého, nezištného srdca, jednoduchej, nepodlomenej viery. Zákon je dobrý, nakoľko je nezfalšovaným výrazom božského mravného zákona. Kresťanovi však v konečnom dosahu nie Sinai je normou mravného účinkovania, ale evanjelium milosrdenstva a milosti a Reč na hore; nie imperatív studenej povinnosti, ale láska! Ohľadom vonkajšieho výkonu Starý zákon a zákon milosti súhlasia; ale keď dvaja robia to isté, nie je to predsa to isté. Apoštolovi v podvečer vlastného života ešte raz vystupuje pred oči jeho predkresťanská minulosť. Včuľ už miernejšie súdi o nej, vidí už len veľký čin Zmilovania. Pripomína Timotejovi hodinu jeho ordinácie. Nech nesklame nádeje a prorocké hlasy, ktoré obrátily voľbu na neho a nech sa nezľakne ani zákroku vyobcovania z Cirkvi, ak to žiada jednota a čistota viery.

Bez jednoty viery niet jednoty v modlitbe a kulte. Lex orandi — lex credendi! Cirkev je v Pavlových očiach svet obopínajúca vospolnosť modlitby na oslavovanie Boha v mene celého stvorenstva. To je veľkňazská úloha Kristova, ktorú jeden z Pavlových učeníkov v jeho duchu tak nádherne opísal: skrze Neho, s Ním, v Ňom! (List Židom.) Pavol upozorňuje na osobitnú skupinu ľudí, ktorí potrebujú modlitbu Cirkvi: politických správcov a vodcov, vôbec všetkých, čo zastávajú dajaký zodpovedný úrad. Napomenutie k modlitbe za

štátnu vrchnosť bolo vtedy veľmi časové. Pôsobením protirímskeho židovského prvku, ktorý sa vášnivo vzpieral proti „Pax Romana", proti politickému poriadku, nanútenému na svet, mohla sa Cirkev ľahko dostať do nebezpečenstva postoja nepriateľského štátu. V Palestíne blčala vbura. Miestodržiteľ Florus musel sa vzdať hradu Antonia. Kňazstvo sa vzpieralo prinášať obete v cisárovom mene. Jeruzalem sa stal mršinou, na ktorú čoskoro sa vrhnú rímski orli pod vedením Vespaziána. Kresťan nesmie svoju vernosť k štátu merať podľa náboženského postoja a blahovôle štátu a jeho správcov. Kresťania sa už vtedy museli obraňovať proti výčitke, že sú nepriateľmi štátu, ako i za čias Tertuliánových a potom ešte často. Tu vstáva Pavol a vraví: Občianska poslušnosť a platenie daní — to ešte nie je dosť; my sa musíme za štátnu vrchnosť aj modliť! Dôvodom je ich väčšia zodpovednosť pred Bohom a účel politickej moci: spokojný, usporiadaný život (scholastici to nazvú „tranquilitas ordinis") v službe Božej, ochrana proti vonkajším a vnútorným nepokojom.[11] Ani Cirkev nemôže dosiahnuť svoj cieľ, nemôže pestovať svoj kult bez usporiadaného štátneho života. Obidvoje, Cirkev i štát, slúži a pomáha všeobecnej spasiteľnej vôli Božej. Aký to krásny obraz: Pavol vidí v celej rímskej ríši spínať sa „čisté mužské ruky" a „mravné ženské ruky plné ušľachtilej slušnosti" k modlitbe za blaho štátu! Rímsky štát sa mal radšej dať niesť týmito rukami, a nie ich poodtínať! Pavol ani nemohol krajšie nakresliť kresťanský postoj pri modlitbe. Je to postoj o r a n t o v na obrazoch v katakombách, je to modlitebný postoj kňaza pri kánone svätej omše, je to modlitebný postoj Krista na kríži! (D 55) Vyrastá z vnútorného postoja modlitby: nie neláskavosť, nie hnev, ale skôr podriadenosť, rodinný pokoj, plnenie materských povinností! Pavol má pred očami obraz matky s nemluvňaťom pri prsiach (2, 15): toto večne omladzujúce žriedlo ľudstva!

Od štátu a rodiny sa obracia Apoštolov pohľad k C i r k v i a k j e j s o c i á l n e j s k l a d b e. Predtým opisoval Cirkev ako mystickú pospolitosť vyvolených, ako ideálnu Cirkev, „nevestu Kristovu bez poškvrny a vrásky", ako neviditeľnú Cirkev, ktorá je ešte skrytá v tajomstve Kristovom. Teraz ju opisuje s postati praktického pastiera duší ako „domácnosť Božiu", veľkú tuzemskú pospolitosť, Cirkev organizácie a skúsenosti, Cirkev učiacej autority, konkrétne viditeľnú Cirkev, v ktorej sú i odpadlíci. Ale obidva tieto pohľady tvoria jednotu, slievajú sa do jednej vízie: Cirkev je uskutočnené a zvečnené tajomstvo

Kristovo, trváce zjavenie Božie. V nej Boh ustavične hovorí k ľudstvu, ona je neochvejným základom a majákom pravdy. Pravda sa už nemôže stratiť, odkedy jestvuje Cirkev. Ale „pri úpätí majáka býva tma", vraví isté hlbokomyseľné orientálne porekadlo. Svet je úbohý, strakatý sprievod masiek; na jeho čele máchajú svojimi šašovskými zástavmi lož a bezzásadnosť. Jediné, prečo je život ešte hoden žitia, je Božia vernosť k Božiemu slovu, ktorá vrcholí v Kristovi a jeho Cirkvi. Bez nej by podľa Bismarckových drastických slov nebolo hodno pre život ani len košeľu preobliecť.

Timotej pre svoj mladistvý vek a svoj temperament, náklonný k nesmelosti, potreboval ovplyvnenie vôle a impulz sily od svojho otcovského priateľa, ktorý — ako sa zdalo — mal naporúdzi nevyčerpateľné zásoby energie. Také rozmanité to boly charaktery, a Pavol jednako nikoho nepritúlil tak ako jeho k svojmu srdcu, ani Tita nie. Ukazuje mu správnu cestu, ako získa vplyv na iných: byť vzorný v reči, vo viere, v láske, v osobnej dôstojnosti a jednoduchosti; v zaobchádzaní s ľuďmi mať ohľad na postavenie, vek, pohlavie; voči ženám prejavovať jemný, nadprirodzený takt srdca. Tak sa zdá, že Pavol už mal v charitatívnej práci zlé skúsenosti s mladými, vydajachtivými vdovami. Poriadnych kňazov si má Timotej ctiť, najmä takých, čo pracujú v učiteľskom úrade. Kňazi už aj vtedy bývali „zapísaní" u biskupa. Radšej menej dobrých kňazov ako nadbytok priemerných! Voči obci: chrániť sa každého zdania ziskuchtivosti, nijaké finančné nároky, nijaký vyšší životný štandard, nijaká zmäkčilá farárska idyla, ale skromnosť, časom pohárik vína, nijaké pochmúrne askétstvo! „Nejestvujú dve vydania evanjelia"[11]: jedno pre laikov a druhé pre duchovného, jedno pre jednoduchý národ a druhé pre vyššie kruhy.

Mohutný to bol čin, čo vykonal Pavol týmto listom. Starý kvas, ktorý ľudstvo od svojich pračias ešte nestrávilo, bol to, čo sa od čias Leibnizových volá „problém teodicey": otázka o pôvode sveta a zla. Ako si možno zachrániť vieru v lásku a dobrotu Božiu v svete kmásanom hriechom, zločinom, vraždou a vojnou? Gnóza sa usilovala ospravedlniť Boha tým, že spravila z neho nezúčastneného diváka smutnej satirickej hry. Rozlišovanie zlého stvoriteľa sveta a vykupiteľský Logos, rozlišovanie moci a lásky zamestnávalo takých veľkých duchov ako boli Origenes a Augustín, pretrvalo stredovek až po tých moderných teologov, ktorí všemohúcnosť Božiu obetujú láske Božej a hľadajú takrečeno „alibi" pre Boha lásky v svete hrôz. Pavol však

vraví: Nie Boha treba obraňovať oproti svetu, Boh nepotrebuje vášho dôkazu, alibi. Na lavici obžalovaných sedí človek, ale Kristus ho oslobodil. Lebo smysel Jeho príchodu bol: „zachrániť všetkých hriešnikov, medzi ktorými som ja prvý".

63. CIRKEV NA KRÉTE

(List Titovi.)

Pavol skončil svoju ostatnú vizitačnú cestu po Oriente. S Kréty, kde nechal Tita, cez Korint, kde ostal Erastus, Milet, kde ochorel Trofimus, cez Efez, kde ustanovil Timoteja za svojho legáta, napokon cez Troas šiel do Macedónie. Na jeseň roku 66 nachádzame ho so skupinou priateľov, medzi ktorými smieme tušiť i Lukáša, na ceste do Nikopolis na adriatickom pobreží. Nikopolis bolo najvýznamnejšie mesto a rímska kolónia v Epire, „mesto víťazov", ako ho nazval jeho zakladateľ Augustus na pamiatku svojho tam vydobytého víťazstva pri Akciu nad Antoniom (31 pr. Kr.). Herodes Veľký vyzdobil ho verejnými budovami (Joz. Flav. Žid. starožit. 16, 5, 3). Tu chcel Pavol prezimovať, možno navštívil Ilýriu a potom na jar 67. navštíviť silne preriedenú, potechu čakajúcu cirkev v Ríme. Cestou napísal Titovi, aby prišiel za ním do Nikopolis, len čo mu pošle niekoho na výmenu. Nástupcom Titovým bol pravdepodobne Artemas, lebo Tychika posiela Pavol čoskoro potom do Efezu (2 Tim 4, 12).

Zo slávnostného úvodu listu Titovi žiari mohutné vedomie poslania vo vážnej situácii. Kréta bola najmladšia cirkev. Nemala ešte pevného rámu, sociálnej kostry, nemala aspoň kolégia starších. Bez pevnej učiteľskej autority a tradície však nemožno úspešne bojovať proti bludom. Bludy tu boly tie isté ako v Efeze. Na čele heretického hnutia zasa stoja židovskí polokresťania, ktorí aj z náboženstva robia peňažný obchod (1, 11). A jednako hmota nie je sídlom zla. Všetko, čo je stvorené, je dobré a čisté, keď také je i smýšľanie človeka. Ak je tvoje vnútorné oko jasné, povedal Majster, tak ti je telo a celé stvorenstvo jediným jasným svetom božím. Všetko svetlo, všetka dobrota, všetka krása prichádza zvnútra. Táto náuka kresťanstva stvorila nový svet (1, 15—16).

Isté Spartakovské povahy podnecovaly medzi otrokmi hnutia po slobode a odpor proti svetskej vrchnosti (3, 1). Tým vná-

náuka o rovnosti všetkých ľudí a o hodnote vlastného „ja". V svete otrokov vrelo. Keby aj kresťania rozduchovali ten oheň, mohly by povstať také sociálne otrasy, ktoré by pochovaly aj kresťanstvo. Pavol hneď dvíha celú otázku na vyššiu rovinu, kde všetky sociálne rozdiely sú vedľajšie. V Kristovi sa zjavila skutočná milosť a ľudomilnosť Božia a otvorila nám oči pre pravú dôstojnosť človeka a jej splnenie v novom cone. Pavol rád vyjadruje novú etiku protikladmi: Kedysi — teraz! Takto hľadí i na svoj život. Nastal veľký prevrat. Nemožno už tak žiť, ako by Kristus nebol prišiel. Nová kresťanská šľachetnosť musí pôsobiť zvnútra a ako kvas premeniť spoločnosť.

Proti prvému, primitívnemu prastavu Cirkvi, v ktorom za vedenia apoštolov vystačovaly ešte charizmatické dary, ukazujú pastierske listy druhé, pokročilejšie ústavné štádium, ktoré si môžeme (podľa Prata)[36] asi takto predstaviť: Niet ešte monarchického episkopátu. Tento je ešte virtuálne uzavretý v apoštolskom úrade, podobne ako v apoštolskom úrade Petrovom bol uzavretý celkový episkopát, a natoľko vyplýva z vôle Kristovej. Nieto ešte stálych miestnych biskupov. Titus a Timotej sú len apoštolskí delegáti Pavlovi, pokračujú ako jeho zástupcovia, súdia a ustanovujú jeho plnou mocou kňazov a diakonov. Pod legátmi stojí kolégium presbyterov, zvaných aj „biskupmi", z ktorých vyrastie neskoršie monarchický episkopát. Podstatou monarchického episkopátu je usadlosť, samostatnosť, doživotné trvanie a viazanosť na vlastný obvod. Pavol nedal svojim obciam plnú autonomiu. Jeho zástupcovia sú ustavične na cestách po úpravy a plné moci. On sám je jediným hlavným pastierom nesmiernej diecézy. Nieto ešte ohraničených obvodov. Všetko je ešte misijná práca. Slovo „biskup" je staršie ako úrad, zjavuje sa už u Homéra (Ilias 22, 255; Odysea 8, 163) a u gréckych klasikov, kde značí dozorných úradníkov nad imaním chrámov alebo nad koloniálnymi vecami. Plný biskupský úrad v monarchickom smysle zažaruje len niekoľko desaťročí neskoršie v listoch biskupa mučeníka Ignáca z Antiochie.

X. KONIEC

64. DRUHÉ ZAJATIE V RÍME. ZÁVET

(2. list Timotejovi.)

V Nikopolis sa Pavol zastavil cestou do Ríma. Neodolateľne ho čosi ťahalo ta, na miesto jeho krvavého konca. Sám nevedel, prečo. Medzitým došiel Titus a strávil zimu s Pavlom, ktorý ho potom poslal do Ilýrie (2 Tim 4, 10). Kedy a kde bol Pavol zatknutý, nevieme. Niektorí vysvetľovatelia myslia, že v Nikopolis, podľa iných v Karpovom dome v Troas, kde musel možno zanechať aj svoju batožinu, podľa iných v Efeze, lebo hovorí o nevernosti maloázijských bratov, podľa iných v Španielsku. Pravdepodobnejším sa mi zdá, že Pavol z jari roku 67 z vlastného rozhodnutia prišiel do Ríma a tam ešte pracoval istý čas na znovuzbudovaní obce. Za tento predpoklad hovorí isté prastaré rímske podanie, objavujúce sa už v 2. storočí v „Passio Petri et Pauli", ktorá sa pripisuje Linovi. Rozpráva, že Pavol mal na ľavom brehu Tiberu v 11. oblasti „ad Arenulam" v blízkosti tiberského ostrova príbytok (hospitium), že kázal v prázdnom skladišti obilia v blízkosti Porta Ostiensis („horreum extra urbem") a medzi poslucháčmi mal i vojakov. Na mieste jeho ostatného príbytku stojí prastarý kostolík sv. Pavla, San Paolo alla Regola (skomolenina slova arenula, nanosený tiberský piesok). Oratórium tohto kostola až podnes zachovalo kúzlo starého podania, a najnovšie vykopávky (1936) našly tu stopy antického obchodného domu. Bola to štvrť maloobchodníkov, lodiarov, garbiarov, hrnčiarov a zeleninárov. V stredoveku bolo tu mnoho remeselníckych cechov. Teda asi tu zatkla rímska polícia istého dňa Pavla ako podozrivú hlavu sekty.

Tam, kde stál na Forum Romanum zlatý míľovník, ku ktorému viedly všetky rímske cesty (odtiaľ známe porekadlo!), rozkladalo sa pri úpätí Kapitola Mamertinske väzenie, pôvodne vodáreň („Tullianum"), dnes z väčšej časti zasypané. Sem vústila, vraj, pravda, podľa nezaisteného podania, aj Pavlova cesta.

Druhé väznenie predstavuje oveľa horšie postavenie ako prvé. Pavol musí nosiť reťaze „ako nejaký zločinec". Klasický a ešte väčšmi kresťanský starovek je preplnený nárekom nad zlým zaobchádzaním so zajatcami a nad ich postískaním, nad hrozným stavom rímskych väzení s „nedostatkom svetla a s neznesiteľnou špinou", takže sami cisári označovali pobyt v žalári za nesmierne muky (cruciatus immensus) a neprestávaly ponosy na veľkú úmrtnosť zajatcov (por. o tom Roller).[10] Ničoho tu nemá starý unavený muž. Ponosuje sa na osamelosť. Jeho rímski priatelia si ťažko vymôžu prístup k nemu. Eubulus, Pudens, Linus a Klaudia ho obozretne zdravia. Ich opatrnosť podľa istej starej tradície bolo by možno vysvetliť tým, že vedeli, kde sa skrýva Peter a preto nehceli obrátiť pozornosť na seba a na neho. Je to krásny rys legendy, viac krásny ako pravdepodobný, že dáva sa apoštolom stretnúť vo väzení. Smysel je zaiste ten: keď Pavol trpel, Peter nechcel utiecť. Bolestne sa dotýka Pavla odpadnutie Demasa, ktorý ho opustil zo strachu, aby sa nezaplietol do jeho osudu. Opustili ho aj bratia z Malej Ázie, t. j. nik neprišiel k nemu na jeho prosby, Fygela a Hermogena spomína menovite. Len verný Lukáš je pri ňom. Ale istého dňa — koľká radosť! Onezifor, občan z Efezu, ktorý mu už tam veľmi poslúžil, našiel ho v Ríme konečne po dlhom hľadaní vo všetkých súpisoch zajatcov. Čo to boly za väzenské rozhovory medzi troma priateľmi! Lukáš ich istotne zachoval v svojej vernej pamäti a v svojom denníku.

Pavlova vec patrila pred cisárov súd. Neróna, ktorý chodil v tom čase ako komediant po Grécku, zastupoval hrozný Elius, druhý Nero. Prvé rokovanie bolo v jednej z veľkých bazilík, t. j. súdnych siení na fóre, ktorých meno a spôsob stavby žije v našich kresťanských bazilikách. Súdny dvor sedel v apside, vpredu v strednej lodi boli zajatci, svedkovia a advokáti. Za nimi, v bočných chodbách a na galeriách, načúval zvedavý národ priebeh vzrušujúcich procesov. Neskoršie kresťanskí stenografi tu často zapisovali výsluchy mučeníkov. Pavol bol obžalovaný zaiste zo spoluviny alebo spoluvedomia na „zločine rímskych kresťanov", na podpaľačstve. On sám opisuje výsluch krátko ale dramaticky. Nemal právneho obhajcu a poľahčujúcich svedkov. Nik sa na to neopovážil. Ale istotne sa skvele obhajoval, takže rokovanie bolo odročené a tento raz ušiel „pažeráku leva". Za dlhý čas medzi prvým a druhým rokovaním mal veľa času na modlitbu a premýšľanie. Jeho myšlienky krúžia predovšetkým vôkol dvoch vecí, jednej tuzemskej a druhej

nadzemskej: vôkol Timoteja a vôkol čistoty Cirkvi. Ešte raz naplňuje starého muža túžba po Timotejovi. Sbiera ostatné sily na posledný list. Je to priateľské slovo vrele milovanému učeníkovi. Ustanovuje ho vykonávateľom svojho závetu. Chce ho ešte raz vidieť prv než zomrie. Ale sa obáva, že je už neskoro. Prosí ho, aby priviedol i Marka: v tomto vidí a objíma svojho priateľa z mladosti Barnabáša. V studenom, vlhkom podzemnom žalári starý muž zaiste nemálo mrzol. Jugurta zvolal, keď ho spustili do mokrého priestoru, naplneného spodnou vodou: „Na Herkula, aký studený je váš kúpeľ!" Apoštol prosí Timoteja, aby mu priniesol starý, obnosený plášť, ktorý nechal v Troas. Ale pri všetkom súžení je jeho duch ešte vždy neúnavne činný. Chybujú mu sväté Písma, pergamenové svitky a zápisky. Chce ich pred svojou smrťou ešte usporiadať a možno odovzdať Lukášovi, aby ich spracoval. Jeho pohľad smeruje len k nebeskému cieľu. Ani v žalári ho neopúšťa jeho silné apoštolské vedomie.

V starobe myšlienky rady putujú späť do najdávnejšieho detstva. Vrúcna modlitba vďaky rinie pritom z Pavlových úst. Dojímavo sa rozpomína na svojich rodičov a starých rodičov, ktorí ho učili poznávať Boha. Iný človek by bol videl len neúspech, katastrofu v živote, ktorý po nevýslovných útrapách sa končí na popravišti. Pavol však vidí v celom svojom živote jediné vedenie Božie! Tu sa mu odrazu vsúva nový obraz: čistá mladícka postava Timotejova, ktorého prvý raz uzrel ako nesmelého chlapca, ako zadivene spočívaly jeho veľké chlapecké oči na ňom, keď v Lystre zakrvavený ležal pod hŕbou kamenia (3, 11). Dojatý myslí na matku a starú matku Timotejovu, na teplotu tohto kresťanského domu. Čiže je taká nábožná rodina, taký šľachetný rad predkov drahocenným pokladom! Sú rodiny, ktoré storočia pestovaným šľachetným smýšľaním sú jediným neprerušeným dobrodením pre národ. Zakladateľ takého domu vonkoncom nie je v hodnosti, zásluhe a požehnaní za nijakým chýrnym zakladateľom rehole. Timotej má mäkký, prítulný temperament, s ľahkým sklonom k melanchólii. Práve preto je v Apoštolových očiach tým láskyhodnejší a je predmetom jeho otcovskej starostlivosti. Milosť jeho posviacky, keď zjazvené ruky Pavlove žehnajúc spočívaly na jeho hlave, môže posilniť a upevniť to, čo je od prírody príliš mäkké. Veď je to Duch sily a moci. „Sväté zavolanie Božie" premenilo i Pavla samého. Ešte teraz, za ostatného väznenia, sa chveje seismograf onoho zážitku, ktorý bol ako zemetrasenie. Pavol sa však okam-

žite vyšvihuje na nadprirodzenú výšku a ukazuje veľkú perspektívu viery, v ktorej nachádza duša pokoj a istotu vo všetkom súžení. Veď naše večné šťastie nespočíva v našej slabej ruke, nemeria sa podľa našej slabej zásluhy; „datuje sa z večného láskavého činu Božieho milostivého vyvolenia".[11] Boh nás vyvolil, nie my sme vyvolili jeho. Vyvolil nás každého osobitne a nosil túto voľbu ako svoje tajomstvo takrečeno „in pectore", v svojom srdci, kým nás istého dňa potom nezavolal do života a do svetla viery. Na základe tohto večného činu som ja apoštolom a ty si mojím učeníkom. Milostivý Pán mne dal kedysi do rúk prápor. Teraz som však starý a prápor mi padá z rúk. Vezmi ty prápor Kristov do svojich rúk a dobre ho zachovaj a podaj ho ďalej dôveryhodným mužom! Buď statočným vojakom Kristovým, borcom podľa pravidiel Kristových, usilovným oráčom, verným zemi, ktorá ho živí. Pevný základ viery proti gnostickým bludom je dogma o dvoch prirodzenostiach v Kristovi: jeho opravdivé človečenstvo ako potomka Dávidovho a jeho božstvo, mocou ktorého vstal zmŕtvych. Za túto náuku Pavol vďačne chce trpieť ako zločinec a umrieť a mať účasť na utrpení Kristovom. Mystično je Pavlovi vždy skutočnejšie ako viditeľno. Len nezaprieť Krista, nezradiť Ho, nesprenevériť sa Mu! V e r n o s ť je najhlbším charakterovým rysom Apoštolovým. Zas stojí C i r k e v ako mohutný chrám Boží v budúcnosti pred jeho očami. A na priečelí stavby žiari nápis: „Pán pozná svojich". Cirkev je veľká domácnosť; sú v nej aj nezdarní synovia. Cirkev, ktorú neprenasledujú, ktorá sa pekne rúče zariadi vo svete, ktorá hľadá potechu tohto sveta — nemôže byť nevestou Ukrižovaného. Táto však má poklad Písma svätého a misijné povolanie od Krista. Táto potecha dostačuje.

Posiaľ došiel Apoštol. Je jeseň roku 67. Druhé súdne rokovanie sa blíži. Vie, že sa skončí „vstupom do nebeského kráľovstva". Nemá už nijakej nádeje: „Som už blízko toho, že vylejem svoju krv ako zápalnú obetu; chvíľa môjho rozpadnutia je blízko". Ešte sám si skladá nápis na hrob: je to obraz borca a pretekára v stadióne Božom. Ozaj grécke ponímanie vecí. Myslí na hodinu svojho povolania pred Damaskom, keď sa privalila na neho tarcha apoštola pohanov. Vtedy prisahal na zástavu a sľúbil vernosť až do smrti. Zachoval ju odo dňa, keď pokorne sklonil svoju hlavu pod žehnajúcu ruku Ananiášovu, až do dňa, keď ju skloní pod katov meč.

„Ponáhľaj sa, aby si došiel ešte pred zimou!" Našiel Timotej svojho majstra ešte nažive? Ak list Židom bol napísaný

„že náš brat Timotej je zas na slobode“ (13, 23). V tom predpoklade totižto môžeme povedať, že sa nevyhol nebezpečenstvu, ale vytrval pri svojom duchovnom otcovi a mal účasť na jeho putách. Aký krásny obraz vyrastá vábivo pred naším duchom: otec a syn podávajú si vo väzení pred očami spoluzajatcov sväté prijímanie! Lukáš, napíš to!

65. „DOMA U PÁNA"

(2 Kor 5, 9)

Pavol nebol popravený ako Peter bez formalít jednoducho ako „nepriateľ verejného blaha" (hostis publicus), ale ako rímsky občan bol odsúdený riadnym súdnym postupom na čestnú smrť mečom. To vysvitá z listu, ktorý o tridsať rokov neskoršie napísal rímsky biskup Klement Korinťanom. Príslušné miesto listu prezrádza udalostiam blízkostojace vedomosti a pôsobí ako monumentálne shrnutie Pavlovho života:

Sedem ráz v putách, vyhnatý, kameňovaný,
Herold na Východe i na Západe,
Získal nádhernú slávu svojej viery.
Spravodlivosť ohlášal celému svetu,
Až po čiernaze Západu prenikol
A svedectvo vydal pred vladármi:
Potom odišiel z tohto sveta
A sväté dosiahol miesto: —
Vznešený príklad trpezlivosti.

Druhý výsluch sa skončil rozsudkom smrti. Najlepší a najhorší človek storočia si stáli zoči-voči: právo v putách, zločin na tróne. Pavol nebol neznámy smrti a smrť jemu tiež nebola neznáma! Často ju už stretol v rozmanitých podobách a postavách, ako písal kedysi Korinťanom. Odvtedy ešte hlbšie jej pozrel do očú, až do jej najsuchšej kostry, až do jej najkamennejšieho srdca. Nebojí sa jej. Už dávno vie s vytržením mystika „umrieť pred smrťou". Teraz ju mal ostatný raz stretnúť, v rozhodujúcej borbe, ktorej sa nebolo možno vyhnúť. Nesmieme si myslieť, že Pavol bral smrť naľahko. Antický človek sa bál smrti. Sokrates si pomáhal v tom strachu dialektikou. Epiktet sa usiloval oddišputovať smrť a vysmieval sa jej ako strašiakovi detí. Ale to neznie presvedčivo. Ponáša sa to na hvízdanie chlapca v temnom lese. Pavol bral smrť smrteľne vážne. On, veľký realista, vidí v smrti „ostatného nepriateľa". Ale neuteká pred ňou. Zbavuje ju ostňa tým, že prekladá ťa-

žisko svojho života do Krista. Teraz, keď v temnej noci žalára odpadol s neho aj ostatný mútny pozemský zvyšok a zrkadlo jeho duše čistým leskom odráža obraz ukrižovaného Majstra, teraz dosiahla vrchol aj liturgická obetná služba jeho apoštolskej životej púte. To bol „záblesk" jeho života.

Istého rána vedie skupina liktorov šedivého Apoštola cez „Porta Trigemina", popri Cestiovej pyramíde. Zahýbajú na Via Ostiensis. Na mieste dnešného chrámu sv. Pavla odbočili vľavo na staré pastviny. Podľa istej rímskej legendy (paralela s Veronikou!) slepá Petronila podáva Apoštolovi závoj, aby si ním zaviazal oči. (D 56) Ostatným pohľadom objíma odtiaľ Pavol výhľad vpravo na údolie Tiberu, vľavo na apijskú cestu, ktorou prišiel pred šiestimi rokmi do Ríma. Po Via Lauretania prichádzajú po polhodine na mokrú priehlbeň, k salviskému močiaru, zvanému „Aquae Salviae", pri treťom míľovníku, kde dnes bedlia v kláštore „Tre Fontane" mlčanliví trapisti pod vysokými eukalyptami. „Bez silnej tradície nik by nebol na to prišiel, na toto osamelé miesto umiestiť túto udalosť".[13] Sťatie pred mestom vyplývalo aj z rímskeho zvyku (Tacitus, Hist. 4, 11). Zas musíme obdivovať jemný rys legendy, podľa ktorej Pavol so spútanými rukami a smerom na východ sa ostatný raz modlí v tej posvätnej reči, v ktorej kedysi zavolal do svojich služieb blúdiaceho Zmŕtvychvstalý z neba. Tu padla jeho hlava, navždy zamĺkly jeho ústa, ktoré nevyslovily ani slova, ktoré by nebolo dýchalo Kristom. Stará legenda, ktorá ukazuje miesto, kde sa kniežatá apoštolov rozlúčily na ceste k popraviska, je symbolickým výrazom skutočnosti, že ich spoločná mučenícka smrť zacelila trhlinu medzi židokresťanmi a pohanokresťanmi a somkla Cirkev v nerozbornú jednotu za Lina.

Kresťanské ruky pochovaly Pavla na dve míle od popraviska na „praediu" (majetku) rímskej matróny Luciny, na mieste dnešnej baziliky San Paolo fuori le Mura, v celkom pohanskom prostredí. Starokresťanské hroby v celom okolí Pavlovho hrobu nenašli, našli však pohanské. Aj to je príznačné pre „apoštola pohanov"! Najnovšie výskumy skvele potvrdily staré podanie. „Veď čo iného by bolo mohlo pohnúť staviteľa budovať chrám v tomto okolí, vzdialenom od príbytkov obce a vystavenom záplavám Tiberu?"[31] Tu odpočíval Pavol v jednoduchej hrobke (memoria) až do prenasledovania za cisára Valeriána v 3. storočí. Prenasledovatelia sa vtedy pokúsili vylúpiť všetky kresťanské poklady a zničiť kresťanské cemeteria. Rímski kresťania predišli nebezpečenstvo a preniesli telá apoštolov

Petra a Pavla do katakomb sv. Sebastiána na apijskej ceste. Cirkev bola taká povďačná za zachránenie svojho najväčšieho pokladu, že tento deň Prenesenia, 29. jún, nezmazateľne žije v jej pamäti ako sviatok oboch apoštolov. Pápež Silvester preniesol telá oboch apoštolov na pôvodné miesta ich hrobov do kostolov, ktoré nad týmito miestami dal vybudovať Konštantín. O päťdesiat rokov neskoršie vybudovali traja cisári, Valentinián II., Arkádius a Honorius, na mieste konštantínovského kostolíka chýrnu baziliku sv. Pavla, ktorá bola dokončená roku 395; smelosťou stavby a rozsiahlosťou prevyšovala všetky stavby antiky a kresťanstva a strhla Prudencia k nadšeným veršom:

„Na druhej strane Ostijskej cesty vypína sa náhrobok Pavlov, kde po ľavici rieka vlhkosťou svojou zvlažuje pažiť.
Kráľovsky sa skveje miesto; chrám zbudovalo a zasvätilo skvostami mnohými okolie jeho dobrotivé knieža.
Zlaté sú kazety povaly, ktorá ako to slnko, keď pri východe žiari, vo vnútri svoje rozlieva svetlo.
Potom ešte parskými stĺpmi so zlatou hlavou vo štvoro rozdeliac priestor, pevnejšie podoprel zlatý dóm".

Strašný požiar roku 1823 v tej istej chvíli, keď na Kvirinále umieral pápež Pius VII., zničil túto jedinú zo 4. storočia pochádzajúcu hlavnú baziliku Ríma, nedotkol sa však Apoštolovho náhrobku a mozaiky cisárskej dcéry Galy Placidie na triumfálnom oblúku. Dnešná stavba, umožnená príspevkami celého kresťanstva, svojimi rovnako majestátnymi rozmermi nepôsobí síce tak jemne vážne a naivne ľúbezne ako kedysi, predsa však vzbudzuje mohutný dojem.

Nápis nad oltárom konfesie najvýstižnejšie shrňuje podstatu a tajomstvo Apoštola národov jeho vlastnými slovami:

Mne žiť je Kristus
a umrieť zisk" (Flp 1, 21).

Jemný dych prvej lásky spočíval ešte na duši umierajúceho Apoštola ako nežný zamat na zrelom ovocí. Ani najdrsnejšie osudy a najpochmúrnejšie skúsenosti nevedely zatrpčiť túto veľkú dušu. Vlastný národ ho vylúčil zo seba a podnes vidí v ňom nericšiteľnú záhadu. Z prvej polovice 2. storočia sa zachovala výpoveď, ktorá znie ako úradné odsúdenie a damnatio memo-

riae Apoštola: „Kto znesväcuje svätyne a opovrhuje sviatočné dni a kto rozbíja smluvu otca nášho Abraháma a obnažuje svoju tvár proti tóre (zákonu) . . .: i keby sa vedel preukázať znalosťou zákona a dobrými skutkami, jednako nemá účasti na budúcom svete (Mišna, Výpovede otcov 3, 12).[66]

„Kto sadí cédry a duby, musí sa uspokojiť s tým, že až hrob mu zatienia; sám nevidí iné, len slabé začiatky". Takto povedal ktosi krásne o Pavlovi.[67] Jeho protivníci nenechali po sebe nič okrem hanopisov proti nemu a spolu s nimi zmizli z dejín. Z myšlienkového bohatstva a hĺbky Pavlových listov však vyrastol cédrový a dubový les kresťanskej teologie, ktorý koreňmi stojí v skutočnostiach vykúpenia a korunou sa vlní v nebeskom svetle. Nad Pavlovým hrobom vypína sa svetlom skúpaný dóm a rad pápežov vážne i slávnostne hľadí naň zo všetkých storočí.

DOSLOV

Takto teda leží pred nami tento jedinečný, vášňou prežiarený, bleskami najjasnejšieho poznania popretínaný, víziami preburácaný život ako heroická krajina: stred v ostrých obrysoch, začiatok a koniec v šerojase dejín alebo v bledom svite búrky zanikajúceho sveta. V diaľke však svitá nový deň, Deň Kristov, ktorý započne nový svetový poriadok, ako to spieval rímsky básnik:

„Magnus ab integro saeclorum nascitur ordo".

A muž, ktorý pri hrmotiacich krosnách v Efeze a Korinte, alebo pri čadiacej lampe v rímskom nájomnom byte písal svoje Duchom naplnené listy, smel povedať v istom smysle o sebe:

„Pri hučiacich krosnách času robím
A Božstvu živé rúcho tvorím".

Ak sa niekto môže chváliť, že votkal do umeleckého koberca západnej kultúry božskú vzorku, tak je to tkáč stanov a kobercov z Tarzu.

Pavol nesporne patrí k celkom veľkým tvárám a najväčším stvárňovateľom kresťanského Západu. V čom bola jeho osobná veľkosť? Všetko veľké je jednoduché a zjednodušuje pestré aspekty života. Židovsko-helenistický svet, v ktorom Pavol žil, dávno sa už pominul a zabudlo sa naň; otázky a príležitosti, vôkol ktorých krúžil veľký oslobodzovací boj jeho života, sú už dávno prekonané. Ale „duch", v ktorom riešil tieto otázky, ostal a stal sa duchom európskej kresťanskej kultúry. Lebo všetko pozemské a pominuteľné je len osudovým kladivom, ktoré kreše zo skaly božskú iskru. Všetko, čo je podmienené časom, odpadne ako práchnivý šat, ale bezčasové sa denne obnovuje a ostáva i pri všetkej zmene. Človek sám zo seba nemá nijakej veľkosti. Len veľkosť povolania a úplné odovzdanie sa nadľudskej úlohe ho robí vskutku veľkým. A v tomto nik nebol väčší ako Pavol. Úplné rozplynutie a vyhasnutie vlastné-

ho „ja" v Kristovi, toto jeho pneumatické podstatné jadro: to bolo tajomstvo jeho veľkosti.

Všetko vskutku veľké pôsobí do najvzdialenejšej budúcnosti. V tom spočíva svetodejinný význam Apoštolov. Keď Alexander Veľký, ako to krásne vraví Burckhardt, položil rukopis Iliady do zázračnej šperkovej skrinky premoženého Daria, bol to najvyšš symbolický čin, ktorý si on sám zaiste ani neuvedomil, čin, aký ľudia vykonávajú len vo chvíli najvyššieho poslania: helenistický duch orámovaný východným bohatstvom. Bola to chvíľa, keď sa zrodil helenizmus. A helenizmus bol tým zlatým mostom, po ktorom šli na Západ Pavol a jeho paladíni s perlou Východu. Aj za našich dní si musíme uvedomiť, že muž, ktorý prvý stvárnil nové sociálne smýšľanie z ducha svojho božského Majstra a najlepšieho ľudského dedičstva staroveku, nebol nik iný ako Pavol z Tarzu. Tento kresťanský etos je spojivo medzi minulosťou a prítomnosťou. A v ňom znejú takmer dve tisícročia kresťanskej a západnej kultúry.

Pavol, ktorý stiahol z myšlienok svojho božského Majstra ostatné dôsledky, značí napokon aj to, že židovstvo ako náboženstvo prestalo.[74] Keď mu pred Damaskom spadly šupiny s očú, svitla mu absolútna novosť kresťanstva. Rozhodujúci popud k tomu dostal nie z „tela a krvi", ale shora. Kto nevidí toto nadčasové, nadnacionálne a nadprirodzené v Pavlovi, tomu ostane Apoštol i jeho dielo neriešiteľným problémom. Tento problém nemožno riešiť ani formulou „žid Pavol", ani formulou „helenista Pavol", ale len treťou, ktorá stojí nad obidvoma: „kresťan Pavol". Pavol nie je miešanec. „Ak je niekto v Kristovi, je nové stvorenie. Staré sa pominulo: hľa, nastalo nové" (2 Kor 5, 17). Len ako kresťan sa mohol stať všetko všetkým.

A keby ho bola viedla cesta k Slovanom, bol by sa stal aj pre Slovanov Slovanom, ako sa stal pre Grékov Grékom. Takto chápali svoje poslanie sv. Cyril a Metod, takto pracovali na stavení antiky, kresťanstva a Slovanstva Pribina i Rastislav i Svätopluk.* Toto je duch z Pavlovho ducha, jeho posolstvo pre nás, heslo kresťanského ohlášania pre dnešok.

* Podľa našej situácie prispôsobil ostatné dve vety prekladateľ.

ČASOVÁ TABUĽKA ŽIVOTA APOŠTOLA PAVLA

Upozornenie. Jediné dokumentárne zaistené východisko dátovania udalostí v živote apoštola Pavla je list cisára Klaudia mestu Delfám, ktoré ho dalo vykresať do kameňa a verejne vystaviť, a v ktorom cisár spomína svojho „priateľa Galia, prokonzula Achaje". Podľa tohto listu nastúpil Galio v júni 51 alebo 52 úrad prokonzula Achaje (=provincia Grécko). Ja som sa rozhodol pre rok 52, lebo takto možno ľahšie zaradiť udalosti až do prvého zajatia. Keďže Pavol čoskoro po Galiovom nastúpení stál pred jeho súdnou stolicou (asi v auguste 52) a vtedy bol v Korinte už 18 mesiacov, môžeme takto približne vyčísliť jednotlivé udalosti vpred i vzad. — Druhé dosť isté dátum je výmena miestodržiteľa Palestíny Félixa Festom v lete roku 59 alebo 60. — Pre obrátenie Apoštolovo máme dva krajné body, ktoré nemôžeme prekročiť: najskorší časový bod je rok Kristovej smrti, rok 30 (33?), najneskorší rok 37. Proti prvému náhľadu (Harnack, Blass, O. Holtzmann a starší vysvetľovatelia) možno povedať, že tak neostáva dosť miesta pre vývoj Cirkvi po Štefanovu smrť; druhý náhľad (Prat, Vitti a iní) veľmi zťažuje, ba takmer znemožňuje dátovanie Apoštolského snemu a štrnásť rokov medzi prvou a druhou cestou Apoštolovou do Jeruzalema. Takto teda nevyhnutne prichádzame k strednému dátu, k roku 33/34. Na základe tohto východiska bez ťažkostí možno zaradiť „tri roky" v arabskej púšti a spomínaných štrnásť rokov, ako aj včasné dátovanie Apoštolského snemu na rok 48/49, čo je nevyhnutne potrebné pre skorý príchod Pavlov do Korintu.

Keďže pri Štefanovej smrti (33/34) sa spomína Pavol ako „mladý muž", s druhej strany však je už vynikajúca osobnosť, musíme jeho vtedajší vek odhadnúť aspoň na 30 rokov. Takto spadá jeho narodenie do rokov 1—5 po Kristu. S tým súhlasí aj to, že 30 rokov po svojom obrátení pri písaní listu Filemonovi (asi roku 62) sám sa volá „starým mužom", z čoho môžeme súdiť na vek aspoň 60 rokov.

Pre život sv. Pavla vyplývajú teda tieto dáta (s udaním vlády sú časných rímskych cisárov):

1— 5 po Kr.:	Narodenie	Augustus 14 po Kristu
30	Rok Kristovej smrti	
33 / 34	Kameňovanie Štefana; Pavlovo obrátenie	Tiberius 14—37
34—36	Pobyt v Arábii	Kaligula 37—41
36 / 37	Prvá cesta do Jeruzalema	
37—42	Pobyt v Tarze	
42	Príchod do Antiochie	
44	Rok hladu a odbočka do Jeruzalema	
45—48	*Prvá misijná cesta*	
48 / 49	Apoštolský snem; Spor s Petrom v Antiochii	Klaudius 41—54
49—52	*Druhá misijná cesta*	
49 / 50	Filipi	
50 / 51	Solún a Berea	
51—52	Atény a Korint; Dva listy Solúňčanom	
53—58	*Tretia misijná cesta*	
54—57	Efez	
54 / 55	List Galaťanom	
56	1. list Korinťanom	
57	Útek z Efezu; 2. list Korinťanom; odbočka do Ilýrie	
57 / 58	Zima v Korinte; list Rimanom	
58	Ostatná cesta do Jeruzalema	
58—60	Zajatie v Cezarei	
60 / 61	Cesta do Ríma	Nero 54—68
61—63	Prvé zajatie v Ríme; listy zo zajatia	
63—66	Vizitačná cesta v Oriente; misie na Kréte; cesta do Španielska	
66 / 67	Návrat zo Španielska; zima v Nikopolis; 1. list Timotejovi; list Titovi	
67	Druhé zajatie v Ríme; 2. list Timotejovi; mučenictvo	

NÁBOŽENSKODEJINNÝ DODATOK

Upozornenie. Keď chceme správne zhodnotiť náboženskodejinný stav vecí pri skúmaní prakresťanstva, musíme ako veriaci v zjavení rozlišovať dva náboženské prúdy tradície: 1. istú pratradíciu ľudského pokolenia (nazývanú často „prazjavením"), ktorú nachádzame viac menej zmútenú u všetkých národov a vo všetkých náboženstvách staroveku, u Egypťanov a Peržanov, Grékov a Rimanov, v Zoroastrovom náboženstve Ahura Mazdu a v náboženstve Parzov, u orfikov, u pytagorejcov, u Platóna a v mystériách; 2. nadprirodzené zjavenie izraelsko-židovského národa, ktorý dlhoročným stykom s Babyloňanmi, Peržanmi a s helenistickou kultúrou prevzal aj ich najcennejší tradičný obsah, ale v očistenej podobe a s monoteistickou tendenciou. Lebo večný Logos podľa Pavla je aj tvorivé Slovo a nepohŕda ničím, čo stvorilo a čo tušení, túžob, intuícií, mystických vzletov uložilo do ľudského srdca. K týmto tradíciám patria povesti a spomienky o pradejinách a pravine ľudstva a o vykupiteľovi pračloveka; sem patrí dualizmus ríše svetla a temnoty, anjelov a démonov u Parzov, orficko-platónske náuky o spríbuznenosti človeka s božstvom, o nesmrteľnosti a zmŕtvychvstaní, túžba po vykúpení a smierení, po „blízkom Bohu", po spojení s božstvom a po účasti na božskom živote, po trpiacom a umierajúcom Bohu, ktorý má účasť na osudoch ľudstva atď. Niektoré výrazy v pavlovských listoch možno doložiť z vtedajšej reči mystérií. Znalec všade vidí presvitať náboženskodejinné pozadie. Ale pre neznalosť časom sa utvorila nad tým nepreniknuteľná škrupina. Pôvodca tejto knihy sa usiloval zas objasniť toto pozadie v svetle dnešného bádania. V tomto smere znamenitú prácu vykonali predovšetkým na katolíckej strane francúzski bádatelia, ako Lagrange, Festugière, Lebreton a Grandmaison, v Nemecku najmä Karl Prümm. Krátko pred vytlačením tejto knihy som mohol nazrieť ešte do najnovšieho diela Prümmovho „Christentum als Neuheitserlebnis" a zistil som ďalekosiahly súhlas s našimi náhľadmi.

Na nasledujúcich stranách prikladám pre vedecky vzdelaných čitateľov rad poznámok a exkurzov náboženskodejinného rázu, na ktoré v texte upozorňuje litera D s príslušným číslom.

D 1.

Vykúpenie a Vykupiteľ. Deissmann (Licht vom Osten str. 271 nasl.) sosbieral množstvo antických nápisov, menovite delfských, ako kultúrnodejinné pozadie ku kresťanskému pojmu „vykúpenia" (= vykúpenia zo satanovho otroctva). V týchto dokumentoch o prepustení upotrebený výraz „výkupné" (apolytrosis, timé) nachádzame u Pavla asi sedem ráz. Odkedy antika opustila platónsku vieru v prozreteľnosť, vzťahovala sa pohanská túžba po vykúpení, menovite v helenistickom čase, najmä na

oslobodenie z otroctva neúprosného osudu (moira, heimarmene), slepej náhody (tyche), nevyhnuteľného nátlaku prírody, démonov a hviezd (anangke). Jasajúci pocit prvých kresťanov môže precítiť len ten, kto pozná hrozný duševný tlak povery a strachu pred démonmi v staroveku ako i v dnešných náboženstvách Východu (budhizmus) a cíti moderné zotročenie človeka bezduchou motorizáciou. Toto náboženskodejinné pozadie všade presvitá u Pavla, kde oslavuje vykúpenie ako oslobodenie zpod tlaku Zákona, „živlov", démonických vládcov tohto sveta, ako prepustenie z otroctva dlžníka (Ef 2, 2; 6, 12; Kol 2, 14; 1 Kor 15, 24). Por. Festugière, L'idéal religieux, str. 104 nasl.; K. Prümm, Christentum, str. 125 nasl.

D 2.

Pavol a grécka populárna filozofia. Bonhöffer (Epiktet und das Neue Testament, str. 179) dochádza po dôkladnom skúmaní k úsudku, že Bultmann nedokázal vnútornú odvislosť Pavla od gréckej populárnej filozofie (Diatribe); podobne vraví Grandmaison (Jésus-Christ I 24): „Ak sa poukazuje na upotrebenie technických pomôcok stoickej školy v Apoštolových listoch, nuž istotne tu možno vysloviť diskrétnu pochybnosť."

D 3.

Zákon (Tora), judaizmus, Ježišov a Pavlov postoj k tomu. Zákon, cez storočia zložený v piatich knihách Mojžišových (pentateuch), v jadre súvisiaci s Mojžišom, za prorokov ďalej rozvíjaný, dosiahol svetodejinný význam, keď Ezdráš r. 445 slávnostne sprisahal naň Židov, ktorí podľa rozhodnutia perzského kráľa sa vrátili z Babylona. Znemožnenie akejkoľvek zahraničnej politiky obrátilo vášnivú silu národa vonkoncom dovnútra. Odvtedy mal národný život Židov tieto dva póly: Zákon, ktorý usmerňuje všetky myslitelné prípady ľudského života, smerujúci dozadu a tradične viazaný, a mesiánska nádej, ktorá očakávala ako budúci konečný stav založenie „kráľovstva Božieho" a židovskú vládu nad pohanmi. Toto bol počiatok ozajstného židovstva v užšom smysle alebo judaizmu. Vláda Zákona dávala národu neslýchanú vnútornú somknutosť za vedenia kňazstva ako i radikálnu uzavretosť navonok a zapríčinila, že tento národ sa stal nepochopiteľnou záhadou v dejinách až podnes. K zbožnenému Zákonu pristúpilo odvtedy ako najvyšší ľudský výkon štúdium a vysvetľovanie Zákona. Nábožnosť podľa Zákona vypestovali na virtuóznu techniku. To bola úloha „znalcov Zákona", ktorí nastúpili vedľa kňazov ako druhý stav, ba významom ich aj prevyšovali. „Brko písára" nastúpilo na miesto proroctva. Túto úlohu si rozdelily dva smery: farizeji a saduceji (pozri D 38). Farizejské zvykové právo (Halacha) bolo v 2. storočí v „Mišne", v 5. storočí v „Gemare" shrnuté v nový zákonník židovstva, v Talmud. — Ježiš zavrhol celé vysvetľovanie Zákona, pretože povyšovalo ľudské ustanovenia nad príkaz Boží (Mk 7, 8), bezcenné zdanie nad vnútorné smýšľanie. Ale dobrovoľne sa postavil „pod Zákon", aby premohol Zákon Zákonom v svojej smrti („My máme Zákon..."). Nik tu nevidel a nestiahol konzekvencie ostrejšie ako Pavol. Stavał obidva Zákony (starý i nový) proti sebe ako dve základné, rozmanité, životné a bytostné usporiadania: jedno je „stáť pod Zákonom" — druhé „byť v Kristu".

D 4.

Synagoga v Jeruzaleme. Roku 1921 našli v Jeruzaleme nástenný nápis istej synagogy, ktorá je možno totožná s jednou z tých synagog, ktoré spomínajú Skt 6, 9 (Wikenhauser, Apostelgeschichte, str. 52).

D 5.

Herodesovci boli panovnícky rod, ktorý mal najväčší význam pre novozákonné dejiny. Zakladateľom bol udatný Antipater z národa Idumejcov, kmeňove príbuzného Židom. So svojimi 3000 mužmi rozhodol Cézarovo víťazstvo v Egypte. Z povďačnosti bol Cézar odvtedy jemu i Židom veľmi naklonený a priznal im veľa prednostných práv. Antipatrov syn Herodes Veľký (47—4 pred Kristom) svojou múdrosťou a smelosťou strhol na seba vládu nad celou Palestínou i poza ňu a vykynožil kniežacký rod Asmoneov, ktorých poslednú dedičku Mariamne si vzal za ženu. Augustus ho potvrdil a jeho dom bol odvtedy rímanofilský. Hlavné pamätníky jeho staviteľskej záľuby a lásky k nádhere boly: novostavba jeruzalemského Chrámu, hrad Antonia, kráľovský palác (Dávidova veža), kde prijal Mudrcov z Východu, a Cezarea pri mori. Keď Augustus počul, že medzi povraždenými betlehemskými deťmi bol aj Herodesov vlastný synček, povedal žartom: „Radšej by som bol Herodesov brav (hys) ako jeho syn (hyios)" (Macrobius 2, 4, 11). Táto zpráva však je asi spojenie dvoch rozdielnych udalostí: vraždy nemluvniat v Betleheme a popravenia troch synov Herodesových krátko pred jeho smrťou. (Ed. Meyer, Ursprung I 58.) Po Herodesovej smrti sa rozpadla krajina na štyri kniežatstvá pod rímskym miestodržiteľom. Najhorší z jeho synov bol Herodes Antipas (4 pred Kristom do 39 po Kristu), vrah Jána Krstiteľa a prenasledovateľ Ježiša. On vybudoval pohanské mesto Tiberias pri jazere Genezaretskom, do ktorého Ježiš nikdy nevkročil. Kaligula ho sosadil; zomrel vo vyhnanstve v Španielsku. Jeho brat Filip vybudoval Cezareu Filipovu, kde Ježiš sľúbil Petrovi moc kľúčov. Herodes Agrippa I. (37—44), vnuk Herodesa Veľkého a Mariamne, prežil mladosť v Ríme na cisárskom dvore ako dôverný priateľ neskoršieho cisára Gaja Kaligulu. Pre dajaké neobozretné výpovede ho obžalovali pred Tiberiom, ktorý ho dal zajať. Jozef Flavius (Žid. starožit. 18, 6, 7) rozpráva túto podivnú príhodu: Keď poviazaného Agrippu odovzdávali prétoriánskej stráži, celkom zúfalý sa oprel o akýsi strom na dvore kasárne. Vtom priletela na strom sova. Akýsi zajatý Germán to zbadal, priblížil sa a povedal pomocou tlmočníka Agrippovi: „Mladík, sužuješ sa pre zmenu svojho osudu. Možno mi neuveríš, keď ti poviem, čo rozhodlo božstvo na tvoju záchranu... Čoskoro budeš vyslobodený z týchto pút a dosiahneš vládu i úctu. Všetci ťa budú zvelebovať, ktorí teraz smútia nad tvojím osudom. Ak však zas uzrieš tohto vtáka, vedz, že o päť dní zomrieš." Toto predpovedanie Germána zdalo sa Agrippovi vtedy práve tak smiešne, ako ho neskoršie naplnilo údivom. Po Tiberiovej smrti, ktorá čoskoro nasledovala, udelil mu Kaligula roku 37 štvrťkniežatstva Filipovo, Lysaniovo a Antipovo a k tomu titul kráľa. Po zavraždení Kaligulu (roku 41) prispel Agrippa svojou činorodosťou a prelstením rímskeho senátu k povýšeniu cisára Klaudia na trón. Tento mu dal za to Judeu a Samariu, takže mal teraz celé územie svojho starého otca spolu s právom menovať hlavného kňaza. Bol veľmi prefíkaný a

ihneď začal brániť práva židov a prenasledovať mladú Cirkev. Zlatú reťaz, ktorú mu kedysi daroval Kaligula, a ktorá bola práve taká ťažká ako reťaz, ktorou bol spútaný, dal zavesiť v jeruzalemskom Chráme ako votívny dar. Roku 44 odohrala sa tá scéna zbožnenia v divadle v Cezarei, ktorú spomínajú Skutky apoštolské (12, 20—23) a o ktorej rozpráva Jozef Flavius v svojich „Židovských starožitnostiach" (pozri D 6). Lichotníci mu privolávali: „Buď nám milostivý! Ak sme si ťa doteraz vážili ako človeka, odteraz chceme cítiť v tebe bytosť vyššiu ako len smrteľnú." Agrippa odrazu pozrel hore a uzrel nad svojou hlavou na povraze sedieť známu sovu. Vedel, čo ho čaká, a zacítil, vraj, trpkú ľútosť. Čoskoro potom hrozné bolesti začaly trhať jeho vnútornosti. Bledý ako popol obrátil sa k svojim priateľom: „Hľa, váš boh musí teraz opustiť život a prozreteľnosť v jedinom okamihu rozbíja všetky vaše klamné slová." O päť dní zomrel, ako jeho starý otec, v hrozných bolestiach (Joz. Flav., Žid. starožitnosti 19, 8, 2). Ostalo po ňom štvoro deti: Agrippa II. (50—100), Berenike, Mariamne a Drusilla. Palestína bola zas rozdelená a podriadená rímskemu miestodržiteľovi. Lúpežníctvo nacionalistickej strany sikariov (nožiarov) rozbujnelo. Agrippa dostal kraje Filipove, Lysaniove a niekoľko miest, jeho sestra Drusilla, vydatá za Azizom z Emezy, spojila sa proti krajinskému zákonu cudzoložne s miestodržiteľom Félixom, kým Berenike, podobne ako jej sestra Mariamne, prelietala z manželstva do manželstva, mala nedovolené styky so svojim bratom a napokon s Títom. Agrippa obyčajne býval v Herodesovskom hrade v Jeruzaleme a hneval Židov, ako len mohol, napr. tým, že dal postaviť výhľadnú vežu, s ktorej mohol pozorovať udalosti v Chráme. Za veľkňaza vymenoval surového Ananusa, ktorý odsúdil na ukameňovanie Jakuba, „brata Ježiša, ktorý sa volá Kristus" (ako vraví Jozef Flavius). Agrippa skončil svoj neslávny život koncom storočia. Racine si vzal osud Bereniky a jej nešťastnej lásky za látku k veľkej tragédii. (Por. Lietzmann; Ed. Meyer; E. Kalt, Bibl. Reallexikon.)

D 6.

Cesta so sbierkami. Na dátovanie tejto cesty a predchádzajúceho uväznenia i vyslobodenia Petra máme spoľahlivú oporu v zprávе Skutkov apoštolských (12, 1—24) a Jozefa Flavia (Žid. starožitnosti 19, 8, 2) o scéne zbožnenia (apoteóza) v amfiteátri v Cezarei, ktorá sa odohrala približne v tom istom čase. Dio Kasius (60, 23) píše, že práve na jar roku 44 odbavovali mimoriadne slávnostné hry na oslavu šťastlivého návratu cisára Klaudia z poľného ťaženia do Británie. Teda aj v Cezarei šlo asi o také slávnostné hry, ktoré usporiadal Agrippa na počesť svojho cisárskeho priateľa. Cestu so sbierkami môžeme teda dátovať na jeseň roku 44 (Wikenhauser, Apostelgeschichte 88).

D 7.

Keltská légia. Ramsay, ktorý 1912 viedol vykopávky v pizidskej Antiochii, vyobrazil v svojom diele „The Cities of St. Paul" rímske mince s plukovnými zástavami, medzi nimi aj keltskej škovránčej légie.

D 8.

Pavlove a Tekline akty. Kresťansko-gnostická fantázia 2. storočia zmocnila sa v početných románoch vyzdobených epizódach tak života

Ježišovho (nepravé evanjeliá), ako aj života oboch hlavných apoštolov a predkladala kresťanským čitateľom ako vrele žiadané čítanie také nepravé Acta Petri, Acta Pauli atď. Najchýrnejším sa stal román istého maloázijského presbytera, ktorý pospájal staré a nové legendy v bizarnú miešaninu, ktorá sa nám zachovala v gréckom, koptskom a latinskom spracovaní. Keďže tieto „Deje a cesty Pavla a Tekly" poznajú už Origenes, Tertulian a Hipolyt, musel povstať román najneskoršie okolo roku 190. Vzorom tejto kresťanskej nábožnej zábavnej literatúry boly svetoznáme „Miletské bájky", písané podľa spôsobu tárača Apuleja („Zlatý osol"). Ako tu hovoriaci osol, tak je v Petrových aktách hovoriaci pes a v Pavlových aktách hovoriaca pokrstená levica obľúbeným románovým motívom. Vo veľkocirkevných kruhoch Orientu maly Pavlove akty takmer kánonickú vážnosť. Musíme, pravda, pripustiť, že za týmito absurdnosťami (podobne ako vo „Fioretti" sv. Františka Asiského) sa môžu skrývať skutočné spomienky. Veď Skutky apoštolské ani zďaleka neopisujú všetko. Pomyslime len na vyrátanie utrpení v 2 Kor 11, 23 a na „boj so zvermi" v Efeze (1 Kor 15, 32). Niektorí bádatelia, ako Harnack, Rolffs, Schubart, Ramsay, vyslovujú sa preto za „dejinné jadro", ktoré, vraj, presvitá cez okrasy legendy (Praxeis Paulou, podľa papyrusu v hamburgskej štátnej a univerzitnej knižnici vydal C. Schmidt, 1936).

D 9.

Jakubovská klauzula. Ak vynecháme slovo „smilstvo" (Skt 15, 29), pretože ho niet v najstarších východných rukopisoch, vtedy Jakubov návrh značí len pravidlo o jedlách (Wikenhauser, Apostelgeschichte 105). Ťažkosť, ktorá vyrastá z toho, že Pavol podľa Skutkov apoštolských súhlasí s návrhom, ale v svojich listoch nič o tom nevraví, ba v gréckej rečovej oblasti postupuje proti nemu, chcú niektorí protestantskí vysvetľovatelia (ako Lietzmann) riešiť predpokladom, že toto rozhodli v Jeruzaleme len neskoršie za jeho chrbtom a že preto to Pavla tak prekvapilo za jeho ostatnej cesty do Jeruzalema (Skt 21, 25). Ale to by značilo pochybovať o vieryhodnosti Skutkov apoštolských alebo vyhlásiť ich za výtvor neskorších čias. Ostávame preto pri náhľade, ktorý zastávajú katolícki vysvetľovatelia: Hlavným obsahom apoštolského dekrétu a neomylným rozhodnutím viery je sloboda od mojžišovského Zákona a tým ospravedlnenie len skrze vykupiteľský čin Kristov. Pravidlo o jedlách však bolo len prechodný disciplinárny zákrok, ktorý mohol každý apoštol mocou svojej univerzálnej plnej moci zrušiť pre svoju misijnú oblasť. Katolícka teológia rozlišuje tri stupne, v ktorých postupne strácal platnosť starozákonný rituálny zákon: 1. čas, v ktorom sa Spasiteľ dobrovoľne postavil „pod Zákon", pretože mal typický význam, aby ho zrušil svojou smrťou smrťou, spôsobenou v mene Zákona (čas do smrti na kríži); 2. čas, keď bol Zákon „splnený" a bezúčinný (Kol 2, 14), keď jeho nasledovanie bolo „mŕtve", ale ešte nie „smrtonosné" (mortua, non mortifera), t. j. apoštolský čas od smrti na kríži („záclona Chrámu sa roztrhla vo dvoje") do zborenia Chrámu; 3. čas, keď plnenie Zákona sa stalo hriešnym (mortifera), t. j. čas po apoštoloch. Pre túto ostatnú periódu predložil list Židom veľmi jasne pomer „dvoch ciest".

D 10.

Silas — Titus. Ťažkosť, prečo Lukáš ani slovom nespomína veľmi významnú osobnosť a činnosť Titovu, usiluje sa Barnikol (Personenprobleme der Apostelgeschichte 1931) riešiť dôvtipnou, ale jednako nie dosť presvedčive podloženou hypotézou, že Silas, Pavlov spolupracovník za druhej misijnej cesty a spoluzakladateľ cirkvi v Korinte, nie je Silas z Jeruzalema, ktorý priniesol do Antiochie apoštolský dekrét, ale nik iný ako sám Titus, Pavlom obrátený Antiochijec s plným menom „Titus Silvanus".

D 11.

Galácia. Nejasný a veľmi skúpy údaj v Skt 16, 6 a 18, 23: „frygická a galatská krajina", alebo „galatská a frýgická krajina", nie je únosným podkladom takej ťažkej hypotézy, ako je založenie cirkvi v severnej Galácii a adresovanie listu Galaťanom. Ako treba tento výraz rozumieť, to musíme zistiť z iných textov, totižto z listov Apoštolových a z vecných dôvodov. V liste Galaťanom sa obracia Pavol k „obciam v Galácii" a na konci 1 Kor (16, 1) vraví, že sbierku pre Jeruzalem nariadil aj v „obciach Galácie". Je však nemysliteľné, že by Pavol, ktorý napísal listy všetkým významným cirkevným provinciám, ktoré sám založil, bol obišiel práve najvýznamnejšie obce z prvej misijnej cesty, ktorých záujmy predsa tak ohnivo zastával na apoštolskom sneme. Okrem toho je vylúčené aj to, že by židovskí štváči boli ušetrili oveľa prístupnejšie obce južnej Galácie a boli sa obrátili do odľahlých na severe. Práve tak nemysliteľné je, že by bol Pavol nariadil cirkevné sbierky len celkom neznámym obciam severnej Galácie, z ktorých sa nemenuje ani jediné miestne alebo osobné meno.

D 12.

Peutingerova tabuľa. Vo viedenskej národnej knižnici uložená tzv. „Tabula Peutingeriana", pozostávajúca z 11 pergamenových listov, je kópia originálu, ktorý v 4. storočí navrhol Kastorius. Tento rímsky kartograf použil očividome mnohé Itinerária alebo súpisy ciest, ktoré Rimani sostavovali pre cestujúcich, podobné našim cestovným poriadkom. Kastoriova mapa, znovu objavená roku 1507, dostala sa do imania Konráda Peutingera v Augsburgu a po pestrých osudoch do vlastníctva princa Eugena. Tabula Peutingeriana nie je mapa v terajšom smysle slova, ale čosi ako cestovný plán (siahajúci západo-východným smerom od Anglicka po Perziu). Obrysy morského pobrežia, videné ako by v konvexnom zrkadle, sú osobitným spôsobom rozťahané. Takto povstal v originále takmer 7 metrov dlhý pás, ktorý bolo možno navinúť na paličku ako svitok a odvinúť ho s nej. Hoci mapa obsahuje len časť rímskych ciest (asi 70.000 rímskych míľ po 1,5 km), jednako veľmi zaujímavo prezrádza, čo vykonali Rimani v odbore stavby ciest a dopravníctva. Za čias apoštola Pavla celá ríša bola na cestách: cisár, miestodržitelia so sprievodom, úradníci, kuriéri, vojsko, otroci štátnej a súkromnej pošty, filozofi a pohanskí putujúci kazatelia, kaukliari a židovskí čarodejníci, grécki lekári a herci, slávnostní pútnici, a nie v ostatnej miere aj kresťanskí misionári. Pri každej ceste boly zastávky (positae stationes, ztade naše slovo „pošta"), mansiones (útulky), tabernae (hostin-

ce), mutationes (miesto na prepriahnutie). Na rímskych cestách ešte dnes vidno štvorboké kamene, ktoré slúžily pri vystupovaní na koňa a sostupovaní s neho. Hlavná výzbroj pútnika (podľa Plauta) bola: meč (Peter na Olivovej hore!; por. aj Lk 22, 36—38), plášť, fľaša oleja na mastenie; podľa Pánových pokynov učeníkom: kapsa na chlieb, cestovná torba (u chudobných ľudí žobrácka torba), podkasaná sukňa, sandály (A. Steinmann, Die Welt des Paulus; K. Miller, Die Peutingersche Tafel, 1929).

D 13.

Židovská diaspora. Začala sa už v 7. storočí pred Kristom, keď prišly zástupy Židov do Egypta; vzrástla masovým premiestením Židov do Babylona a do ríše Peržanov, kde ich väčšina ostala. Ptolomeus roku 320 po obsadení Jeruzalema osadil ďalšie zástupy ako vojenských kolonistov v Egypte (Alexandria), v Kyrene a Lýdii; Antiochus III. osadil 2000 židovských rodín vo Frýgii a Lýdii. Neskoršie nachádzame židovských kolonistov v celej Malej Ázii, na Cypre, Kréte a iných ostrovoch Egejského mora, v Grécku, Taliansku a Španielsku. K tomu pristupujú mnohí Pompejom odvlečení zajatí Židia, ktorí boli čoskoro prepustení a dostali rímske občianske právo, medzi nimi pravdepodobne aj rodičia alebo starí rodičia Pavlovi. V diasporovom židovstve boly dve vrstvy: helenistické a talmudské židovstvo. V lone helenistického, gréckej kultúre naširoko prístupného židovstva vzniknul grécky preklad Starého zákona, tzv. Septuaginta, ako i literatúra Múdrosti (Ježiš Sirach, Príslovia) a nie v ostatnom rade aj myšlienky Logos a Pneuma, ktoré Ján a Pavol naplnili kresťanským duchom. Túto vysokú kultúru talmudské židovstvo privliedlo k vymretiu. Pavol vzišiel z helenistického židovstva. Zahraničné židovstvo udržiavalo veľmi úzke spojenie s materskou obcou v Jeruzaleme púťami, chrámovou daňou, farizejskými putujúcimi kazateľmi (Jn 7, 35), okružnými listami, predovšetkým však koncentráciou kultu v Jeruzaleme, ktoré nastalo roku 621, a poznalo, na veľký údiv pohanov, len náukové bohoslužby bez obrazov, bez chrámu a bez obety v synagógach a modlitebniciach (Proseuché), ktorých sieť obopínala celú rímsku ríšu ako pavučina. Najsilnejší vplyv získalo toto židovstvo prostredníctvom literárnej propagandy, ktorá obratnými falšovaniami dávala aj klasikom svedčiť o vyššej kultúre Izraela, a pomocou neúnavného získavania prozelytov, čo už Ježiš zazlieval židom (Mt 23, 15). Ideálne a nízke veci boly tu celkom blízko vedľa seba. Nevedno, čím získalo toto židovstvo viac prívržencov, či vznešenosťou Biblie u šľachetných pováh alebo u pováh povrchných a u žien poverou, čarodejníctvom, veštectvom a šteklivým pôvabom gnostických bludov, proti ktorým už Pavol musel bojovať (por. Efez, Kolosy, pastierske listy!). Ich pyšná výlučnosť a bezohľadné vykorisťovanie pohanov vzbudzovalo čiastočne posmech (Horác!) a osočovanie (rituálna vražda, uctievanie osla), čiastočne nenávisť, ktorá sa často vybíjala v davových pogromoch. Seneka volá Židov „najzločinnejším pokolením (scelestissima gens), ktoré ako premožené dalo víťazom zákony". Dnešné bádanie odhaduje počet diasporových Židov aspoň na 7% obyvateľstva rímskej ríše. (Por. Ed. Meyer, Ursprung; Lietzmann I 68; Kalt, Bibl. Reallexikon.)

D 14.

„Neznámy Boh". Apolonius z Tyany, ktorý bol v Aténach asi súčasne s Pavlom, chválil v tamojšej svojej reči Aténčanov pre ich nábožnosť a hovoril aj o „oltároch, ktoré boly postavené neznámym bohom" (E. Norden). Toto je skôr dôkazom vieryhodnosti Skutkov apoštolských, ako dôkazom ich odvislosti od údajnej biografie Apoloniovej, ako uzatvára Norden. — Pri vykopávkach v Pergame našli 1909 istý oltárny nápis. Žiaľ, práve rozhodujúca časť textu je skomolená a znie podľa (neistého) doplnenia takto:

Theois ag(nostois)	Bohom nez(námym)
Kapit(on)	Kapit(on)
Dadoucho(s)	Fakľonos(ič)

Nápis v jednotnom počte: „neznámemu bohu", aký spomína Pavol, sa doteraz nenašiel.

D 15.

Spríbuznenosť s božstvom. Synovstvo Božie. Základná myšlienka Kleantovho hymnu, t. j. podstatná príbuznosť človeka s božstvom, ktorá sa zjavuje aj u krajana Arata, ktorého cituje Pavol, je prastaré orfickoplatónske dedičstvo. Platón usudzuje (vo Faidonovi a Timaiosovi) z prirodzenosti ľudských princípov poznania, smerujúcich k večnému, na náš nebeský pôvod a podstatné príbuzenstvo (syngéneia) a božstvom, Ideou všetkých ideí, ako aj na účasť na večnom živote vo videní Boha ako rozpomienky na skorší náš život v Bohu a ostatného cieľa človeka. Um, naše najvnútornejšie „ja", je nebeská sila, „daimon"; „duševná iskra" Marka Aurélia a kresťanských mystikov. Filo a Pavol to volali ľudským „pneuma". Pindar (Fragm. 131) volal dušu „obrazom" (eidolon) božím. V južnom Taliansku nájdené „orfické zlaté tabuľky" vyslovujú tú istú myšlienku. Stoici rozširujú túto spríbuznenosť s Bohom na prírodu a celý vesmír. Božská iskra, svetová duša, podmieňuje podľa nich „sympatiu vesmíru". Až novoplatonizmus (Plotin) sa zas vrátil k pôvodnej myšlienke Platónovej. Od Platóna ide línaj až po Goetheho, ktorý prekrásne vyjadruje plotinskú myšlienku:

„Keby v oku slnka nebolo,
nemohlo by slnko spatriť.
Keby v nás sily božej nebolo,
jak mohlo by nás božské pozapáliť?"

Dojímavo-krásny Platónov omyl o predexistencii duše Aristoteles síce opravil, ale myšlienka videnia Boha ako najvyššieho životného cieľa je nepominuteľným výdobytkom gréckeho ducha a v kresťanstve bola pavlovskou náukou o „visio beatifica" (1 Kor 13, 12) najvyššie vystupňovaná. Oba končiare ľudského ducha, Platón a Pavol, čnejú blízko pri sebe, a jednako ich delí priepasť, ktorú preklenúť mohlo len zjavenie: príroda a milosť. U Platóna suverénny človek z vlastnej svojej sily vystupuje k Bohu, v kresťanstve Boh sa skláňa k človekovi a vyzdvihuje ho. Toto sklonenie sa a vyzdvihnutie sa volá milosť. (Por. Festugière, str. 48 nasl.)

D 16.

Reč na Areopágu. V Lukášovej zpráve máme prirodzene len krátky výťah a voľné podanie skutočnej reči. Oproti kritikom, ktorí by chceli popierať jej dejinnosť, stojí rozvážny úsudok Harnackov (Apostelgeschichte, 1928, str. 110): „Keď kritici zas prídu na správny pohľad a chuť, nik nebude popierať, že genialita vo výbere myšlienok je tu práve taká veľká ako dejepisecká vernosť" (v shrnutí základných myšlienok Apoštolových). Veľký náboženskodejinný význam Apoštolovej reči spočíva v prvej jej časti v dôkaze, že kresťanská základná myšlienka: „Neviditeľná podstata Božia je poznateľná z jeho diel" (Rim 1, 20), je rozumová pravda a prastaré duchovné dedičstvo staroveku, v jej druhej časti zas v dôkaze absolútnej nadriadenosti a novosti kresťanstva. Pavol nemusel vopred študovať gréckych filozofov; grécky kauzálny dôkaz Boha mu bol dobre známy z helenizovanej knihy Múdrosti (hlava 13). Panteistický alebo skôr panenteistický smysel citátu: „V Ňom žijeme...", bol mu istotne známy. Táto stoická myšlienka nevystihovala síce celú pravdu, ale predsa vystihovala veľkú časť pravdy, totižto bytie Božie v svete (imanenciu), ktorú kresťanstvo spojilo s myšlienkou osobnosti Božej, s nadsvetovosťou Božou (transcendencia), v jednotu v napätí (syntézu) dvoch polárnych náprotiv. Pavol teda bez premýšľania mohol upotrebiť tieto pôvodne panteisticky myslené slová s jemným ohnutím do kresťanského smyslu.

D 17.

Mystériá. Dve veci zamestnávajú náboženského človeka staroveku: 1. či jestvuje nejaké spodobnenie sa Bohu a spojenie s Bohom, t. j. vzájomné poznanie a páska lásky medzi Bohom a človekom; 2. ako sa môže človek zúčastniť na blaženom živote bohov, aby sa tak vymkol z područia neúprosného osudu, ktorý v politických katastrofách, v tyranstve, konfiškáciách imania, vyhnanstvách atď. veľmi ťažko zaťahol na ľudstvo (pozri D 1). Päťsto rokov gréckej filozofie nemohlo riešiť tieto podstatné otázky. Podľa Platóna videnie Boha bola prednosť slobodného šľachtica (kalokagathós), ktorý mal čas, peniaze a múzu, nie však človeka z ľudu. Preto uteká duša bez domova do mystérií (tajných kultov) alebo i do mágie. Človek si musí uvedomiť biedu čias, nezaistenosť existencie začiatkom cisárskej periódy, ako ju predstavuje moderné štúdium papyrusov, aby porozumel úspech starých i nových mystérií, ktoré sľubovaly ochranu, vykúpenie a nesmrteľný život prostredníctvom Baala (Sýria), prostredníctvom Izidy a Kybely, prostredníctvom orfických, pytagorejských, eleuzinských, dionýzovských mystérií. Mystériá môžeme nazvať priamo „náboženstvami nesmrteľnosti". Na týchto kultoch spočíva hustý závoj; lebo príkaz tajenia bol prísny a bol aj zachovávaný. Cieľom mystérií bolo: spliesť úzku pásku medzi zasväteným (mystom) a jeho bohom (mystické manželstvo). Obrad pozostával zo slávnostného prijatia po dlhej a často bolestnej skúške, z odovzdania posvätných písiem, z poučení, z dramatického predstavenia povedaného, z predloženia posvätných predmetov a symbolov, napr. pšeničného klasu (Eleusis), z posvätného hodu a pitia z posvätnej čaše (kykeon). V ekstatických stavoch, v hypnóze, prevedenej mystagogom, zažíval zasvätenec neraz akési nanebevstúpenie cez ríšu planiet alebo sostúpenie do pekla. Okrem mystériových

kultov jestvovala aj bohatá tajná literatúra (hermetické spisy). Pavol, ktorý tak hlboko nazrel do pohanskej duše, na každom kroku stretával týchto ľudí. (Por. Festugière a Prümm.)

D 18.

Listový formulár. Listový formulár starých, ktorý Pavol prevzal a svojím originálnym spôsobom pretvoril, mal tri čiastky: 1. preskript (úvodný protokol), a síce a) formulu odosielateľa (napr. „Pavol, z vôle Božej apoštol Ježiša Krista"), b) adresu (napr. „Timotejovi, svojmu opravdivému synovi vo viere"), c) želanie (napr. „Milosť vám a pokoj"); 2. kontext, v ktorom sa u Pavla zamieňa „my" s „ja"; 3. záver (eschatokol) s vyrátaním pozdravov, ktoré je často veľmi dlhé a s vlastnoručne napísaným pozdravom (aspasmos) Apoštolovým. Toto platilo za podpis a uhodnovernenie („Tu môj vlastnoručný pozdrav. Pavol", 1 Kor 16, 21; Kol 4, 18; 2 Sol 3, 17) a malo zabrániť falšovanie listu protivníkmi (2 Sol 2, 2). Niektoré listy napísal sám Pavol, pri iných upotrebil sekretára. Pri neskorších listoch môžeme zistiť aj posla. V nadpise sa prezrádza s rokmi sa stupňujúce vedomie autority, najsilnejšie v liste Galaťanom. O. Roller prichádza v svojom učenom diele „Das Formular der paulinischen Briefe" k tomuto výsledku: „Všetkých 13 listov musíme pokladať za dielo jedného muža."

D 19.

Samovražda. Orfici a pytagorejci odmietajú samovraždu; tak isto robí Sokrates, Platón a Aristoteles. Boh je podľa Platóna (Faidon 62) náš pastier, my sme jeho stádo a vlastníctvo (por. Žalm 22 a Ježišovo podobenstvo!) a nesmieme sa vytrhnúť z ohrady (phrourá). Samovražda by bola opovážlivosť voči Bohu. U Epikura a v neskoršej Stoi mizne toto vedomie životnej zodpovednosti; človek sa cíti opustený bohmi a tápe v temnote. Pavol a Markus Aurélius súhlasia v tom, že „svet stene a trpí"; ale aký rozmanitý je tón týchto slov! Podľa Pavla disonancie sa rozplietajú v božskú harmóniu (Rim 8), u Marka Aurélia je všeobecný neporiadok beznádejný; človek sa sám musí vykúpiť. Epikurova ataraxia (ľahostajnosť) a stoická apatia (necitlivosť) sú „dvojčatá" a „dcéry zúfalstva" (Lightfoot). Por. Festugière, str. 66, 166, 185.

D 20.

Pneuma. Praslovo ľudstva! Centrálny pojem, ktorého významové zmeny ukazujú náboženskodejinný vývoj. Tu sa stýkajú dva prúdy podania: 1. filozofický, 2. biblický. V smere, ktorý vychádza od Platóna, označuje sa pojmom Nous-Pneuma vyššia, k Bohu obrátená časť duše, duša duše, božská iskra, ktorá je odlišná od senzitívnej duše. U Aristotela je pneuma len fyzický životný princíp. U stoikov je to akési ohnivé fluidum, ktoré drží svet pospolu v najvnútornejšom vnútri. V literatúre mystérií označuje iracionálne oblasti citu a podvedomia. V takzvaných kúzelných papyrusoch sa síce stretávame s vetou: „Príď ku mne, pán duch svätý!", ale tým sa označuje len magická sila, ktorú si chce mág privlastniť. Pavlovský pojem Pneuma teda nepochádza z gréckej filozofie, ani nie od Platóna, ale jeden koreň má v starozákonnom zjavení Genezy

(„Boh vdychol mu dych života"), čím sa vždy rozumelo udelenie božského života, a druhý v evanjeliu a v turíčnej udalosti. Preto aj upotrebuje Pavol toto slovo v dvojakom smysle: ľudské pneuma ako sídlo milosti, božské Pneuma ako tretia božská osoba.

D 21.

Čarodejníctvo, povera. Najdôležitejší náboženskodejinný dej všetkých čias, totižto pretvorenie antiky na kresťanskú životnú formu, nemôžeme takmer porozumieť, ak nepoznáme pochmúrne okultné pozadie, ktoré nám sprístupnilo moderné skúmanie papyrusov. Skutky apoštolské na viacerých miestach majú zaujímavé zprávy o stretnutí kresťanstva s mágiou: Peter a Šimon, Pavol a Elymas, Pavol v Efeze a vo Filipi. Všetky tieto epizódy odzrkadľujú svet, do ktorého vkročil Pavol. Mágia predpokladá taký duševný stav, ktorý je priamo protivou stavu náboženského. Náboženský postoj je vedomie stvorenskej odvislosti, magické zaklínanie však chce prinútiť božstvo do služieb človeka pomocou jeho mena. Predmetom mágie boly pozemské dobrá, ale i fluidum nesmrteľnosti. Cesta filozofie a mystérií bola dlhá a obťažná. Mágovia boli všade poruke. Za málo peňazí bolo si možno kúpiť kúsok nesmrteľnosti. Za Pavlových čias židovstvo veľmi prispelo ku gréckej čarodejníckej literatúre. Mojžiš a Šalamún boli pokladaní za praotcov mágie. Veľa sa upotrebovalo aj židovské meno božie „Hypsistos" (Najvyšší — veštica vo Filipi).

D 22.

Výstroj misionárov: pozri D 12 na konci.

D 23.

Osud. V gréckej duši boly hlboko zakorenené myšlienka osudu a strach pred osudom. Od 4. storočia čoraz častejšie stretávame osudové moci heimarmene, moira, anangke. Nevyhnuteľnému zákonu prírodnej príčinnosti, ktorý objavil filozofický duch Grékov, podliehajú aj bohovia. Tu nemá miesta cit alebo rozum. Preto je hlboký životný smútok obľúbeným motívom veľkých básnikov. Nevyhnuteľnosť večného kolobehu vecí ovláda beh svetových dejín, menovite u Polybia. Preto zosobňovali aj čas ako osudové božstvo Aion a zobrazovali ho ako obludu cerlacu zuby. Pavol, tak sa zdá, slovami o „biednych živloch tohto sveta" (Kol 2, 8) naráža aj na pohanských bohov hviezd a osudu. Pravdepodobne má ich pred očami aj vtedy, keď opisuje životný boj proti „vládcom ovzdušia" (Ef 2, 2; 6, 12). Predkresťanskému pohanstvu sa núkalo veľa „vykupiteľov" zpod útlaku osudu. Izidu pokladali za „prevládateľku anangke", Serapida za „vykupiteľa úbohých". V tomto svetle dostáva nový význam Ježišovo slovo: „Poďte ku mne vy, čo ste utrápení a obťažení."

D 24.

Epikur. Od čias Aristotela nastáva konečné opustenie Platónovho idealizmu. Múdrosť Grékov vyúsťuje do prakticko-striezlivého chápania života Stoy a svet stráca všetok čar u Epikura, ktorého pesimizmus sa

stáva etickým nihilizmom. Učeníkov tohto antického Budhu najväčšmi musela odpudzovať v Pavlovej reči na Areopágu myšlienka, že Boh vykročil zo svojho blaženého pokoja a v svojom Synovi zasiahol do osudov ľudstva.

D 25.

Eros — Agapa. V tejto pojmovej dvojici sa najzreteľnejšie zvýrazňuje rozdiel medzi gréctvom a kresťanstvom. Eros je požadujúca láska, aj láska ducha k pravde, skúmateľský pud, u Platóna (v „Hostine") poznávací pud, pomocou ktorého sa duša vyšvihuje k videniu čistej idey, večnej krásy. Ale čistá idea (Boh) neodpovedá, nemiluje, nepozná ľudí. Boh nemá priateľa, sám si je dosť. Tento eros, ako slovo i ako pojem, je Novému zákonu i Pavlovi celkom cudzí. Tu najprv Boh miluje človeka. Agape je dvojitý smer lásky: lásky Božej k človekovi (Gal 2, 20) a odpoveď človeka na ňu (1 Kor 13). Práve tak je to i s poznaním Boha (gnosis). U Platóna je bez odvety. Človek je osamelý. Do tejto osamelosti vpadá zjavenie: „Teraz však poznáte Boha, ba ešte viac: Boh vás pozná!" (Gal 4, 9).

D 26.

Nádej v nesmrteľnosť. Antická ľudová viera v nesmrteľný život v zásvetí sa zjavuje pod vplyvom orfického náboženstva najčastejšie na gréckych náhrobníkoch od 5. storočia pred Kristom do 5. storočia po Kristu. Ako príbytok duše si predstavujú raz Elysium, bývanie bohov (Vergil, Eneis 6), raz éter, raz nejakú hviezdu, raz „ostrov blažených" (pytagorejci). Veľká neistota vládne v otázke, či v zásvetí ostane duši vedomie a osobné „ja". Stoici verili v rozplynutie v svetovej duši. Nádej v osobný ďalší život bola tu veľmi nepatrná (1 Sol 4, 13). Ale filozofia nevedela rozboriť ľudovú vieru. Preto pohanská duša bola akosi pripravená na blahozvesť. Jej neurčité nádeje dostaly v kresťanstve prostredníctvom Pavla teplý osobný tón „prebývania doma u Krista" (Festugière, str. 142).

D 27.

Problém utrpenia, tento skúšobný kameň každej filozofie a každého náboženstva, mučil aj grécku dušu. Táto duša bola v podstate naladená nie na radosť, ale na žalosť. Obľúbené postavy veľkých básnikov, Achiles, Ajax, Antigona, Alkestis, Ifigénia, sú toho svedectvom. Kým bol ešte Herakles ideálom gréckej duše, uznávali zošľachťujúcu silu utrpenia: „Uč sa utrpením!" U Marka Aurélia vedie rozjímanie o utrpení čoraz hlbšie do melanchólie, s ktorou sa končí grécka múdrosť. Jeho chýrny denník „Vyznania" je výkrik po vykupiteľovi, ktorého však nepozná. Porovnajme s tým základný tón radosti u Pavla!

D 28.

Život ako divadlo, ako aréna. Ako Pavol v 1. liste Korinťanom a v liste Efezanom, porovnávajú aj Seneka (Prozreteľnosť 2) a Epiktet (Diss. 3, 22, 50) mravný životný boj s bojovou hrou, z ktorej sa radujú bohovia i ľudia. Ale kým stoik je hrdý na to, že môže ukázať svetu, ako pohŕda

vo vedomí svojho vnútorného imania utrpením, Pavol je hrdý na to, že nosí „jazvy Kristove". Epiktet pozná pohŕdanie, ktoré prejavujú kresťania voči tyranom a smrti („Galilejci", Diss. 4, 7, 6), ale vysvetľuje ho opovržlivo ako tupý „návyk" bez rozumu. Markus Aurélius vysvetľuje kresťanskú odvahu v smrti ako „vzdor", „nerozumnú záľubu v smrti", karhá ich „neznesiteľný postoj". Len by boli čítali Pavla, a boli by videli, že kresťanské martýrium je nasadenie života za vnútorné presvedčenie. (Por. Bonhöffer, Epiktet.)

D 29.

Manželstvo a panenstvo. Mohli by sme sa takmer domnievať, že Epiktet poznal 1 Kor 7, keď čítame jeho oduševnenú chválu bezženstva cynika (Diss. 3, 22, 69), ktorý žije bez manželstva, „aby mohol nevyrušovaný záujmami žiť svojej božskej službe... ako posol Boží a lekár duší". Kynický pastier duší dostal, vraj, od Zea „kráľovský úrad", prijal všetkých ľudí za svoje dietky, všetci mužovia sú jeho synovia, všetky ženy jeho dcéry, všetkým je ako otec, brat a služobník spoločného otca, Zea. Krajšie by ani Pavol nebol mohol písať o kňazskom úrade kresťana. Podobné je u obidvoch aj odôvodnenie bezženstva: Žijeme na tomto svete vo výnimočnom stave ako za vojny (u Pavla v konečnom čase: „čas je skrátený"). Keby, vraj, všetci boli kynici, sami dokonalí, neboli by potrební pastieri duší, ktorí sa kvôli iným zriekajú manželstva.

D 30.

Otrocký stav. Aj v tomto bode sa stretáva Stoa s Pavlom. U obidvoch vidíme istú indiferenciu voči vonkajším životným okolnostiam. Slobodný alebo otrocký stav je podľa Epikteta bez významu pre vnútornú hodnotu. Človek aj ako otrok môže byť ozaj slobodným (Pavol vraví: „prepustencom božím") a i pri vonkajšej slobode biednym otrokom! (Pozri Bonhöffer.)

D 31.

Eucharistia a pohanský obetný hod. Pavol predpokladá ako základnú myšlienku antického obetného hodu túžbu po spojení sa s božstvom, ktorému sa prináša obeta. Pohanstvo však démonsky spotvorilo túto večnú túžbu duše a jej najsvätejší pud. Antickí bohovia sú podľa Pavla len masky, za ktorými vyčíňajú démoni. Preto je celkom pomýlené, keď niektorí skúmatelia náboženstiev chcú vysvetľovať Eucharistiu ako vývojový stupeň nejakého primitívneho čarodejníctva, pomocou ktorého si chce človek získať silu toho boha, ktorého telo požíva. Eucharistia predpokladá vtelenie a oslávenie Krista. (Pozri Lagrange 209.)

D 32.

Závoj (exusia). Sporný výraz „exusia" zjavuje sa aj v čarodejníckych papyrusoch a značí moc, ktorú si mág získava. Na takúto magickú predstavu u Pavla nemožno myslieť. Myšlienka, že ženy musia nosiť závoj, aby sa tak chránily pred démonmi, je neskoršia kabalistická špekulácia. Pavol teda môže myslieť len na „strážnych anjelov". (G. Kittel, Rabbinica, 1920.)

D 33.

Slzavý list. Niektoré listy staroveku, zaiste i Pavlove, sa preto stratily, lebo ich neskoršie nebolo možno prečítať. O. Roller (Das Formular) píše, že atrament staroveku bola lepkavá tekutina zo sadzí, ktorú mohla smyť každá kvapka vody, ba i slza. Stávalo sa, že za prenášania sa listy vplyvom vlhkosti pri daždivom počasí staly nečitateľnými. Už Cicero sa ponosoval, že mnohí adresáti nemohli prečítať jeho listy.

D 34.

Krst za mŕtvych. Poverčivý zvyk niektorých Korinťanov, ktorí sa ešte raz dávali krstiť za svojich mŕtvych, čo zomreli v pohanstve, spájajú niektorí vysvetľovatelia s orfizmom, ktorý poznal očisťovacie obrady za mŕtvych. Ale podobné obrady boly aj u Židov (2 Mak 12, 43), u Egypťanov a Aramejcov. Vyrastaly zo všeobecnej potreby ľudskej duše, na ktorú naväzuje aj viera v očistec.

D 35.

Tragický náhľad na život. Pavol a Stoa súhlasia v myšlienke o porušenom svetovom poriadku. Otázka je len, v akej harmónii sa majú rozplynúť disonancie života. Stoa nenachádzala východiska pre svoju základnú dogmu o večnom návrate tých istých vecí. Pocit márnosti všetkých pozemských vecí gniavi Marka Aurélia. Van nekonečnej trudnomyseľnosti sa vznáša z jeho knižočky, vraví Festugière, ktorý svoju prácu o „Pavlovi a Markovi Auréliovi" končí Péguyho slovami: „Markus Aurélius nemal náboženstva, ktoré by si bol zaslúžil."

D 36.

Telo a duch. Augustín vzťahoval najprv Pavlove slová o dvojitom zákone v našich údoch na starozákonného človeka, neskoršie však v borbe proti pelagiánom vysvetľoval ich o znovuzrodenom človekovi (Bardenhewer, Miscell., 1931).

D 37.

Viera v ospravedlnenie. W. Wrede (Paulus, 1907, u R. Steiger, Dialektik) vylúčil náuku o ospravedlnení z centra pavlovskej teologie a označil ju za bojovú náuku.

D 38.

Farizeji a saduceji. Farizeji sa preto tak volajú, lebo sa oddeľovali od širokých más ľudu najúzkostlivejším zachovávaním Zákona. Tvorili pevne zorganizovanú skupinu vyše 6000 mužov (za Herodesových čias). Medzi nimi boli mnohí znalci Písma. Boli to zástupcovia tradície, ľudských podaní, ktoré kládli nad zákon Boží, ako im to Ježiš vyčíta (Mk 7, 8). Oproti nim saduceji zamietali každú tradíciu, lipli k litere Písma svätého, popierali preto individuálne vzkriesenie, predestináciu, anjelov a duchov (Skt 23, 8). Ich bezduché vysvetľovanie Písma Ježiš znamenite podvrátil v dišpute o zmŕtvychvstaní (Mk 12, 18).

D 39.

Zmŕtvychvstanie. Viera v zmŕtvychvstanie zjavuje sa u Židov neskoršie ako u Egypťanov a Peržanov (Zoroaster), a to najprv ako národné zmŕtvychvstanie; ako individuálne až v 2. knihe Makabejcov. Všeobecné zmŕtvychvstanie pred Ježišom vôbec nebolo známe.

D 40.

Mária. K spásodejnnej línii Adam—Kristus (Rim 5) postavil Justin ako prvý paralelu: Eva—Mária. Ale v Pavlovej dogme Vtelenia je už v jadre tiež daná. (Prümm, Christentum 151.)

D 41.

Kresťania v Pompejách a Herkulane. Divinatorné tušenie de Rossiho (1862) o včasnekresťanských stopách v Pompejách sa v ostatných rokoch, tak sa zdá, podivuhodne potvrdzuje v práci prof. de Corte, ktorý uverejnil nedávno druhý exemplár objaveného graffita (na stene vyškrabaného obrazu) tajnostného kryptogramu (tajomnej formuly) v podobe kríža. Jeho rozlúštenie však je ešte vždy neisté.

S	A	T	O	R
A	R	E	P	O
T	E	N	E	T
O	P	E	R	A
	O	T	A	S

Každý vodorovný a svislý rad dáva zprava naľavo, shora a zdola jedno z piatich slov. Podľa náhľadu takej autority ako F. Cumont poukazuje magický štvorec na židokresťanský pôvod a možno ho, vraj, vysvetľovať ako hrozbu pre Pompeje. (Osserv. Rom. 14, 2. 1937; Prümm, Christentum 414.) Roku 1938 našli v bielnej, kedysi otrokmi obývanej izbičke v omietke istého domu v Herkulane zuhoľnatený kríž rozmerov 60:45 cm, ktorý podľa náhľadu vedúceho vykopávok predstavuje najstarší kresťanský kríž, ktorý doteraz poznáme. (Franf. Ztg. 25. 6. 1939.)

D 42.

Tres Tabernae. Ako máme Forum Appii potvrdené Horácom, tak potvrdzuje jestvovanie Tres Tabernae Cicero, ktorý odtiaľ písal v istom liste: „Prichádzajúc z Ancia, došiel som do Tres Tabernae na appijskej ceste." Archeolog Nibby zistil roku 1823 toto miesto na križovatke dvoch ciest.

D 43.

Narcis. Mesalina, manželka cisára Klaudia, utvorila s Narcisom, šéfom tajnej kancelárie, s finančným ministrom Palasom a s dvorným bibliotekárom Polybiom nezodpovedný vedľajší kabinet. Po smrti Mesalíny sa ožcnil Klaudius s jej súperkou Agrippinou, matkou Nerónovou (z prvého manželstva). Medzi prvými, ktorých dala Agrippina zavraždiť,

bol jej protivník Narcis. Zošedivelý štátnik dostal rozkaz zavraždiť sa v kúpeľoch Sinuessa. Ostatnú hodinu pred smrťou upotrebil na zničenie svojho tajného archívu, v ktorom bolo veľa dokumentov, ktoré by boly kompromitovaly istých vážnych Rimanov, predovšetkým cisárovnú matku. Na tomto šľachetnom, pohanským mravom sa protivlacom postupovaní sa zakladala mienka, že Narcisa získal jeho kresťanský otrok (Rím 16, 12) kresťanstvu (A. Mayer, Imperium, 1937).

D 44.

Posmešný kríž. Niektorí bádatelia, ako Ed. Meyer a Wünsch, spájajú toto graffito s gnostickou sektou setiánov alebo so zámenou židovského Boha s egyptským Set-Tyfonom, ktorého posvätným zvieraťom bol osol. Pravdepodobnejšie však súvisí s hlúpym osočovaním, že v jeruzalemskom chráme sa klaňali oslovi, čo potom pohani zo židov preniesli na kresťanov. (Ed. Meyer, Ursprung II; Prümm, Christentum 135; Staedler v Theol. Quartalschr., Tübingen 1936, 253.)

D 45.

Kresťanskí lekári. „Z úctyhodného počtu lekárskych náhrobníkov musíme pre tento čas (katakomb) súdiť, že Cirkvi záležalo na tom, aby lekárske umenie bolo v rukách kresťanov. Istý z 2. storočia pochádzajúci náhrobný nápis vraví: Dionyzius, lekár a presbyter." (De Waal-Kirsch, Roma Christiana.)

D 46.

Kresťanské a pohanské manželstvo. Básnik Amfis ospevuje hetéru na úkor manželky. Vtedajší ľudia už nechceli mať deti. Viac ako kedykoľvek predtým odhadzujú ženské dieťa. Ideálom je jediný syn. Polybius (B. 6, 17) hovorí „o mestách, ktoré sa vyľudňujú ako roje včiel a takto v krátkom čase stratia svoju moc". (Festugière 67.)

D 47.

Satan a jeho anjeli. Apoštola väčšmi zamestnávajú protivníci boží a anjeli satanovi (2 Kor 12, 7) než „anjeli svetla" (2 Kor 11, 14). Satanovi anjeli sa usilujú odviesť veriacich od lásky Božej (Rím 8, 38), kresťania sú ich sudcovia, Pavol spája svoje telesné utrpenie so satanovým anjelom. Deissmann (Licht vom Osten 393) posbieral veľa materiálu o poverčivom kulte anjelov, proti ktorému bojuje i Pavol.

D 48.

Oslobodenie otrokov. Bola to vskutku krásna dodatočná vďaka, že sa majitelia otrokov v neskorších kresťanských dokumentoch o prepustení otroka výslovne odvolávali na Pavla: „Keďže Pavol svojím mohutným hlasom tak zreteľne volá: »Nie si otrok, ale slobodný«, hľa, chcem teba, môjho za peniaze kúpeného otroka ... oslobodiť od dnešného dňa." (Deissmann 280.)

D 49.

Zajatie v Efeze. Novší exegéti, najmä v Anglicku (prof. Duncan) a v Nemecku (P. Feine), pripúšťajú, že tzv. listy zo zajatia, menovite list Filipanom, boly napísané zo zajatia v Efeze. Ich dôvody sú však viac zvodné ako presvedčujúce. (Morton 337; Prümm 132.)

D 50.

Život — smrť. Pavlovmu chápaniu príbuzné tóny nachádzame u Platóna. Tuzemský život je podľa Platóna len prechod, príprava, očisťovanie pre pravý život po smrti. Podobne Cicero („Scipiov sen"): „Opravdivo žijú len tí, čo sa vymkli zo svázkov tela ako zo žalára; váš takzvaný život je však smrť."

D 51.

Teologia kríža. Vykúpenie sa uskutočnilo podľa Pavla v štyroch stupňoch: 1. Kristovo vzdanie sa seba samého zrieknutím sa Božskej plnosti moci vo vtelení; 2. prechod Bohočloveka priepasťami života v podobe sluhu; 3. obetná smrť na kríži; 4. zavŕšenie a účinnosť skrze zmŕtvychvstanie. Význam smrti na kríži pre spásu spočíva vo veľkosti výkonu Ježišovej lásky (Ef 5, 2; Rim 5, 6—9; 8, 32; 2 Kor 5, 14). Tým prevyšuje Ježiš všetkých hérosov dejín, lebo zomrel nie za svoj vlastný národ, ako oni, ale za celé ľudstvo. V tejto skutočnosti spásy sa zakladá jeho kráľovská vláda ako Kyriosa, kresťanský kult (eucharistia, obeta omše), ba i celá kresťanská zbožnosť ako imitatio Christi: „Takto by som Ho chcel poznať a silu Jeho zmŕtvychvstania a vospolnosť Jeho utrpenia, a chcel by som Mu byť podobný v smrti" (Flp 3, 10).

D 52.

Účasť kresťanov na verejnom živote. I pri sympatii, ktorú prejavoval Pavol voči rímskemu štátu, kresťania jednako sa vyhýbali istým verejným úradom a povolaniam, najmä učiteľskému povolaniu. „Keď sa hlásil na krst nejaký učiteľ, žiadali zrieknutie sa vyučovania ako podmienku, pretože učebná látka verejných škôl bola vybratá prevážne z pohanských bájok o bohoch; preto poznáme tak málo mučeníkov z učiteľského stavu" (De Waal-Kirsch, Roma Christiana). Kasian, ktorého vlastní žiaci umučili na smrť železnými rydlami, je jedna z málo výnimiek.

D 53.

Postoj k svetu. Postoj k svetu a vesmíru bol v antike rozčesnutý, kolísal sa medzi naivnou radosťou zo sveta a pesimizmom a prešiel niekoľkými stupňami: a) na prastupni je človek odvislý od zeme (gaia), ktorá ho splodila, b) v klasickom čase stojí vonkoncom v službách polis (užšej pospolitosti), c) v helenizme a v Stoi sa stáva človek svetoobčanom, d) u Marka Aurélia sa po prvý raz zjavuje myšlienka „Božieho štátu", „štátnosti hore, ktorej takrečeno kolóniami sú ostatné pospolitosti tu dolu" (4, 23, 3). (Festugière 269; Prümm, Christentum 51.)

D 54.

Rimska mágia čísel. Keď stará viera v Jupitera bola u Rimanov otrasená, utekaly práv zbavené davy do orientálnej mágie a babylonskej

povery. Istotne nebola zbytočná výstraha Horácova (Ódy 1. kniha, 11. óda): „Neskúmaj, aký životný cieľ určili bohovia tebe alebo mne; nezapodievaj sa s babylonskými číslami."

D 55.

Postoj pri modlitbe. Kresťanský starovek sa modlil tak, že ramená vystieral k nebu alebo ich široko rozovieral, neskoršie skladal krížom cez prsia. Podoba zložených rúk pochádza z germánskeho vazalského práva. Vazal kládol svoje zložené ruky do rúk pánových na znak svojej pokornej oddanosti do jeho služieb a ochrany (M. Müller, Frohe Gottesliebe 66). Keďže vonkajší a vnútorný postoj sa navzájom ovplyvňujú, vyjadruje sa tým zaiste aj zmenený postoj duše k Bohu.

D 56.

Petronila. Na istej starej bronzovej bráne v Sv. Petri v Ríme vidno, ako vracia Pavol závoj slepej Petronile, ktorý mu ona podala na ceste k popravisku. Keď priložila šatku na svoje slepé oči, odrazu prezrela. (De Waal-Kirsch 46.)

SOZNAM PRAMEŇOV A LITERATÚRY

(Z neprehľadného takmer množstva exegetickej a náboženskodejepisnej literatúry nemeckej i zahraničnej, ktorej podnety a výsledky pôvodca čo najpovďačnejšie prezrel a upotrebil, citujú sa tu len tie diela, ktoré boly častejšie upotrebené čiastočne doslovne, čiastočne podľa obsahu. Malé číslice v texte zodpovedajú číslam tohto soznamu.)

I. PRAMENE

Die Heilige Schrift des Alten Testamentes, od E. Kautzsch, Tübingen 1909.
Die Heilige Schrift des Neuen Testamentes. Bonn 1912 nasl.
Merk A.: Novum Testamentum Graece et Latine, 3. vyd. Rím 1938.
Rösch K.: Das Neue Testament. Paderborn.
Riessler P.: Altjüdisches Schriftum. Augsburg 1928.
Neutestamentliche Apokryphen, vyd. E. Henneke. Tübingen 1924.
Praxeis Paulou (Acta Pauli), vyd. C. Schmidt. Hamburg 1936.
Flavius Jozef: Jüdische Altertümer (Židovské starožitnosti), prel. Kaulen.
Seneka: Philosophische Schriften, vyd. Th. von Scheffer. Berlin.
Epiktet, od Schultheiss-Mücke, Heidelberg 1924.
Tacitus, Sobrané diela. Berlin 1935.
Suetonius, Cäsarenleben (Životopisy cézarov). Leipzig 1936.
Pausanias, Beschreibung von Griechenland, prel. Schubart. Stuttgart 1859.
Citáty z Homéra a iných básnikov preložil Mikuláš Šprinc.

II. LITERATÚRA

1. Baumann E. (Godin), Der heilige Paulus. München 1927.
2. Birt Th., Aus dem Leben der Antike. Leipzig 1918.
3. Birt Th., Zur Kulturgeschichte Roms. Leipzig 1911.
3ª. Birt Th., Alexander der Grosse und das Weltgriechentum. Leipzig 1925.
4. Böhlig H., Die Geisteskultur von Tarsus. Göttingen 1913.
5. Bousset W., Kyrios Christos. Göttingen 1921.
5ª. Bousset W., Die Religion des Judentums im neutestamentlichen Zeitalter 1906.
6. Bonhöffer Ad., Epiktet und das Neue Testament. Giessen 1911.
7. Clemen, Paulus. Giessen 1904.
8. Deissmann Ad., Licht vom Osten. Tübingen 1923.
9. Deissmann Ad., Paulus. Tübingen 1925.
10. Deissner K., Paulus und Seneca. Gütersloh 1917.
11. Delatte P. O. S. B., Les Epitres de St. Paul. 2 sv. Tours 1928.
12. Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne (Cabrol). Paris.
13. Dillersberger J., Der neue Gott. Salzburg 1935.
14. Dobschütz v., Der Apostel Paulus. Halle 1926.

15. Dölger Frz. J., Ichthys. 2 sv. Münster i. W. 1922.
16. Döllinger J. v., Christentum und Kirche. Regensburg 1868.
17. Dunin Borkowski St. v. S. J., Die junge Kirche. Hildesheim 1932.
18. Ehrhard Alb., Urkirche und Frühkatholizismus. Bonn 1935.
19. Feine P., Der Apostel Paulus. Gütersloh 1927.
20. Fouard C., St. Paul. 2 sv. Paris 1925.
21. Friedländer L., Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms, 4. sv. 10. vyd. Leipzig 1921/23.
22. Fustel de Coulanges, Der antike Staat. Berlin 1907.
23. Geffcken J., Aus der Werdezeit des Christentums, Leipzig 1909.
24. Grisar H. S. J., Geschichte Roms und der Päpste, Freiburg i. Br. 1901.
25. Harnack Ad. v., Marcion. Leipzig 1924.
26. Harnack Ad. v., Die Mission und Ausbreitung des Christentums, 4. vyd. Leipzig 1924.
27. Hausrath Ad., Jesus und die neutestamentlichen Schriftsteller, Berlin 1908.
28. Juncker A., Die Ethik des Apostels Paulus. 2. sv. Halle 1904 a 1919.
29. Leipoldt Joh., Jesus und Paulus, Leipzig 1936.
30. Lietzmann H., Geschichte der alten Kirche. Sv. 1. Leipzig 1932.
31. Lietzmann H., Petrus und Paulus in Rom. Berlin 1927.
32. Mackay H. F. B., The Adventures of Paul of Tarsus. London 1931.
33. Meyer Ed., Ursprung und Anfänge des Christentums, 3. sv. Stuttgart 1921.
34. Pickl J., Messiaskönig Jesus. München 1934.
35. Pieper K., Paulus. Münster 1929.
35a. Pieper K., Urkirche und Staat. Paderborn 1935.
36. Prat S. J., La Théologie de St. Paul. 2. sv. Paris 1929.
37. Prümm K. S. J., Der christliche Glaube und die alte heidnische Welt. 2. sv. Leipzig 1935.
38. Ramsay W. M., St. Paul the Traveller. London 1898.
39. Ramsay W. M., Cities of St. Paul. London 1922.
40. Roller O., Das Formular der paulinischen Briefe. Stuttgart 1933.
41. Schermann Th., Allgemeine Kirchenordnung des 2. Jahrh. Paderborn 1914.
42. Schlatter Ad., Paulus, der Bote Jesu. Stuttgart 1934.
43. Schmitz O., Der Freiheitsgedanke bei Epiktet, Gütersloh 1923.
44. Schmitz O., Das Lebensgefühl des Paulus. München 1922.
45. Schmitz O., Aus der Welt eines Gefangenen. Berlin 1934.
46. Schneider C., Einführung in die neutestamentliche Zeitgeschichte. Leipzig 1934.
47. Schneider J., Die Einheit der Kirche. Berlin 1936.
48. Schneider J., Die Verkündigung des Paulus. Berlin (b. r.).
49. Schneider J., Der kommende Tag. Berlin 1932.
50. Schneller L., Paulus. Leipzig 1935.
51. Smyth P., The Story od St. Paul's Life and Letters. London (b. r.).
52. Steinmann Alf., Die Welt des Paulus im Zeichen des Verkehrs, Braunsberg 1915.
53. Steinmetz R., Die zweite römische Gefangenschaft des Apostels Paulus. Leipzig 1897.
54. Stemplinger E., Die unbekannte Antike. Leipzig 1936.
55. Tomáš Akvinský, Kommentar zum Römerbrief. Freiburg i. Br. 1927.

56. Tichelen Th. van, Paulus, der grösste Christusjünger, Steyl 1926.
57. Tondelli L., Il Pensiero di S. Paolo. Milano 1928.
58. Vitti A. S. J., Vita S. Pauli (litograf.) sv. 1—3. Roma 1932—35.
59. Waele F. J. de, Korinthos. (Odtlačok z Pauly-Wissowa) Stuttgart 1934.
60. Waele F. J. de, Uit de Geschiedenis van Korinthos. (Studia Catholica 4. roč.) 1928.
61. Werner M., Der Einfluss d. paul. Theologie im Markusevangelium. Giessen 1923.
62. Wikenhauser A., Die Kirche als der mystische Leib Christi nach Apostel Paulus. Münster i. W. 1937.
63. Wikenhauser A., Die Apostelgeschichte. Regensburg 1938.
64. Wikenhauser A., Die Christusmystik des hl. Paulus. Münster i. W. 1928.
65. Windisch H., Paulus und Christus. Leipzig 1934.
66. Windisch H., Paulus und das Judentum. Stuttgart 1935.
67. Auerbacher Bibelumschreibung. Neudieterndorf.
68. Meistermann B., Durch das Hl. Land. München (b. r.).
69. Naedecker, Konstantinopel und Kleinasien. 1914.
70. Baedecker, Griechenland 1908.
71. Allgeier Al., Biblische Zeitgeschichte. Freiburg 1937.
72. Kietzig O., Die Bekehrung des Paulus. Leipzig 1932.
73. Kittel G., Theol. Wörterbuch z. Neuen Test. Stuttgart 1933 nasl.
74. Morton H. V., In the Steps of St. Paul. London 1936.
75. Norden E., Agnostos Theos. Leipzig 1913.
76. Pauly—Wissowa, Realenzyklopädie. 1920 nasl.
77. Prümm K., Christentum als Neuheitserlebnis. Freiburg 1939.
78. Renan E., Paulus. Berlin 1935.
79. Steiger R., Die Dialektik der paulinischen Existenz. Leipzig 1931.
80. Strack—Billerbeck, Kommentar zum Neuen Testament.
81. Waal—Kirsch, Roma Christiana, Regensburg 1925.
82. Wendland, Die hellenistisch-römische Kultur. Tübingen 1912.
83. Festugière A. J., L'Idéal Religieux des Grecs et l'Evangile. Paris 1932.
84. Lagrange M. J., L'Orphisme. Paris 1937.

SOZNAM CITÁTOV Z PÍSMA SVÄTÉHO

I. Starý zákon

Gn 2, 24 . . 438
49, 27 . . 20
Deut 17, 7 . . 33
21, 23 . . 32
30, 11 . . 27
3 Krľ 17, 17 . . 365
19, 12—15 . 44
4 Krľ 4, 18 . . 365
Ž 9, 7 . . 400
21 . 110, 111
105 . . . 110
125 . . . 179
Múdr 13, 5 . . 352
18, 14 . . 180
Sir 7, 21 . . 455
Iz 1, 1 . . 240
6, 9 . . 420
11, 4 252, 256
20, 3 . . 368
22, 13 . . 14
42 . . . 112
49 . . . 112
52, 7 . . 95
53 . . . 189
Jer 13, 19 . . 368
20, 7 . . 325
27, 2 . . 368
Nár 3, 26 . . 69
Ez 4, 1—3 . 368
5, 1—4 . 368
Dn 7, 18 . . 52
11, 36 . . 252
Am 3, 8 . 325
1 Mak 15, 23 . . 96

II. Nový zákon

Mt 5, 13 . . 131
8, 11 . . 19
11, 12 . . 245
11, 25 . . 60
12, 27 . . 290
13, 56 . . 136
15, 11 . . 325
16, 18 . . 57
16, 22 . . 43
20, 22 . . 90
21, 44 . . 396
23, 9 . . 129
24 . . . 251
Mk 3, 21 . . 136
7, 15 . . 325
8, 33 . . 43
9, 23 . . 136
9, 32 . . 43
9, 38 . . 290
9, 49 . . 131
10, 18 . . 129
10, 27 . . 136
10, 35 . . 90
10, 37 . . 43
12, 38 . . 109
13 . . . 251
14, 45 . . 248
15, 21 . . 414
15, 39 . . 56
16, 7 . . 64
16, 9—10 . 177
16, 18 . . 409
Lk 1, 1 4 . 391
1, 3 . . 168
1, 10 . . 375
1, 46 . . 392
2, 19 . . 392
2, 35 . . 392
7, 45 . . 248
9, 49 290, 421
9, 62 . . 103
10, 9 . . 51
11, 19 . . 290
11, 27 . . 392
11, 43 . . 109
12, 49 . . 328
13, 1 . . 374
14, 34 . . 131
16, 16 . . 388
20, 18 . . 396
20, 46 . . 109
21 . . . 251
24, 26 . . 43
Jn 3, 26 . . 280
4, 23 . . 359
6, 44 . . 215
7, 5 . . 136
8, 36 . . 307
9, 7—16 . 388
12, 24 . . 71
15, 16 . . 85
Skt 2, 11 . . 467
2, 42 46 . 32
4, 34—36 . 31
5, 34 . . 25
5, 36 . . 30
6, 7 . . 31
6, 8—8, 6 32
8, 1—4 . 35
9, 1—19 . 40
9, 10—22 . 49
9, 20—30 . 53
9, 21 . . 35
9, 23 . . 54
9, 26—30 . 62
9, 31 . . 70
9, 43 . . 23
11, 19—24 78, 96
11, 25—30 . 84
12, 1—25 . 84
12, 5 . . 382
12, 4, 6, 17, 19, 22 . 91
13, 1 . . 85
13, 1—12 . 93
13, 13 . . 101
13, 15 . . 109
13, 51 . . 120
14, 1—7 . 119
14, 8—26 . 123

Skt
14, 27—28 . 133
15, 1—2 . 133
15, 1—34 . 139
15, 23 . . 133
15, 35—39 . 152
15, 39—16, 5 156
15, 41 . . 69
16, 2 . . 131
16, 5—10 . 162
16, 11—15 . 170
16, 16—23 . 175
16, 23—40 . 179
17, 1—4 . 185
17, 15 . . 200
17, 16 . . 197
17, 16—21 . 206
17, 22—34 . 212
17, 28 . . 71
18, 1—17 . 223
18, 2 . . 108
18, 12—17 . 260
18, 18—23 . 266
18, 24—28 . 275
19, 1 . . 266
19, 2—7 . 275
19, 8—10 . 281
19, 11—22 . 289
19, 23—40 . 333
19, 33 . . 108
20, 1—2 . 341
20, 3 . . 349
20, 3—21 . 363
20, 4 130, 195
20, 8 . . 237
20, 19-21 281, 293
20, 28 . . 283
20, 31 . . 367
20, 35 . . 66
21, 9 . . 32
21, 17—26 . 369
21, 26-22, 29 374
21, 39 . . 11
22, 3 . . 25
22, 4—5 . 35
22, 5—11 . 40
22, 11—16 . 49
22, 17—21 62, 67
22, 20 . . 33
22, 28 . . 11
22, 30-23, 35 379
23, 12—24, 7, 12 . . 384
25 . . . 394
26 . . . 394
26, 4 . . 25
26, 9—12 . 35
26, 10 . . 33
26, 11 . . 33
26, 12—18 . 40
27—28, 10 . 401
27, 2 . . 195
27, 41 . . 408
28, 11—16 . 410
28, 17—29 . 418
28, 30—31 . 430
Rim Prehľad 351
1, 15 . . 383
1, 21 . . 224
3, 1 . . 29
5, 5 . . 60
5, 1—11 . 354
5, 21 . . 226
6, 2—8 . 74
6, 3—7 . 52
6, 4 . . 66
6, 6 . . 382
6, 17 . . 67
7, 12 . . 37
7, 24 . . 74
8, 11 . . 355
8, 16 . . 60
8, 26 . . 60
8, 31 . . 262
8, 31—39 . 356
9, 16 . 45, 355
10, 6—9 . 27
10, 15 . . 95
11, 33 . . 24
12, 2 . . 359
13, 1 . . 258
14, 3 . . 143
14, 14 . . 325
15, 4 . . 153
15, 19 . . 349
15, 23 . . 166
15, 25—32 . 363
15, 31 . . 351
16, 3—5 . 228, 281, 295
16, 7—11 . 20, 34, 70
16, 13 82, 322
16, 23 260, 349
1 Kor Prehľad . 308
1, 13 . . 129
1, 14 227, 349
1, 14—16 . 260
1, 20 . . 51
1, 22 . . 71
1, 26 . . 260
2, 2 . 56, 232
2, 3 . . 226
2, 10—16 . 59
3, 2 . . 232
3, 10 191, 229
3, 12 . . 468
3, 15 . . 470
3, 23 . . 316
4, 6 . . 315
4, 9 . . 444
4, 9—13 . 184, 294, 346
4, 15 . . 313
4, 17 67, 311
6, 2 . . 240
6, 10 . . 261
7, 18 . . 138
7, 21 . . 456
7, 22 . . 14
7, 29 . . 463
7, 40 . 66, 313
8 . . . 143
8, 4 . . 138
8, 5 . . 257
9, 5 136, 350
9, 6 . . 154
9, 16 47, 60, 93
9, 19 . . 372
9, 20 18, 192
9, 21 . . 326
9, 23 . . 192
10, 4 . . 105
10, 25 . . 138
11, 10 . . 16
11, 22 . . 261
11, 23 . . 65
11, 24 . . 237
11, 30 . . 327
12, 2 . . 233
12, 13 12, 47, 456
14, 26 . . 233
15 . . . 240
15, 1—11 . 67
15, 3, 4 65, 66
15, 7 . . 47
15, 8, 51-52 46, 47
15, 9 . . 34
15, 24 . . 240
15, 32 14, 71, 294
15, 48 . . 44
15, 52 . . 245
16, 2 . . 231
16, 7 . . 269
16, 9, 19 116, 284
16, 15 . . 229
16, 19 . . 281
2 Kor Prehľad . 341
1, 1 . . 264
1, 8 . . 295
1, 8—11 . 346
1, 11 . . 344
1, 23 . . 326
2, 4 . . 341
2, 13 . . 342
2, 14 . . 58
3, 17 . . 326

2 Kor 4, 6 . 45, 57
4, 7—12 . 346
4, 10 . . 294
4, 13—16 . 298
4, 16 . . 178
5, 1 . . 257
5, 9 . 247, 485
5, 14 . . 58
5, 16 . . 30
5, 17 . . 56—7, 60, 490
5, 20 . . 389
6, 4—10 . 117, 346
6, 5 . 108, 295
7, 5 . 195, 342
7, 7—12 . 343
7, 12 . . 341
7, 13 . . 341
7, 15 139, 343
8, 15 . . 27
8, 23 . . 269
10, 5 . . 45
11, 20 341, 348
11, 21—33 . 346
11, 23—25 117, 178, 295
11, 26 108, 159
11, 28 . . 281
12, 1 . . 72
12, 2—4 . 77
12, 9 . . 115
13, 12 . . 248
Gal Prehľad . . 297
1 hl . 66, 91
1, 10 . . 161
1, 11—12 53, 56
1, 14 . . 25
1, 15 . 19, 60
1, 16—17 . 53
1, 18—24 . 62
1, 21-22 69, 157
1, 23 . . 33
2, 1—10 . 139
2, 12 . . 137
2, 19 . . 382
2, 20 74, 76, 435
3, 1 . 56, 114
3, 7 . . 388
3, 13 . . 32
3, 27 . . 75
3, 28 . . 456
4, 4-7 . 114
4, 8 . . 107
4, 9 . . 114
4, 13 114, 163
4, 14 118, 130
4, 15 114, 116
4, 18 . . 270
4, 19 . . 50, 130, 304
5, 12 . . 164
5, 15 . . 298
6, 6 . 67, 114
6, 11 . . 304
6, 14 46, 74, 294
6, 17 129, 294
Ef Prehľad . . . 432
1, 3—14 . 434
1, 10 . . 435
1, 23 . . 430
2, 6, 13 . 75
2, 15 . . 437
3, 3 . . 40
3, 4—5 . 56
4, 13 . . 58
4, 17—19 . 283
5, 8 . . 285
5, 14 19 . 233
5, 16 430, 463
5, 28 . . 322
6, 4 . . 23
6, 12 291, 410
6, 13 . . 441
Flp Prehľad . . 458
1, 9 . . 174
1, 13 . . 428
1, 21 . . 487
2, 5 . . 55
2, 6—10 46, 58
2, 20, 22 . 161
3, 2 . . 195
3, 5—6 . 20, 26, 37
3, 7-11 . 46, 55, 184
3, 12 . . 40
3, 14 . . 402
3, 20 20, 258
4, 1, 3 . 174
4, 2 . . 172
4, 5 . . 55
4, 8 198, 317
4, 12 . . 413
4, 16 . . 173
4, 22 . . 424
Kol Prehľad . . 441
1, 3. 9 . 448
1, 7 . . 285
1, 13—20 . 443
1, 16 . . 443
1, 19 . . 444
1, 20 . . 356
1, 23 . . 446
1, 24 . . 131, 184, 444
2, 1 . . 433
2, 8 . . 442
2, 12 . . 66
2, 15 . . 441
2, 18 . . 444
2, 23 . . 442
3, 3 . . 74
3, 4 75, 446
3, 11 . . 12
3, 12—15 . 446
4, 6 . . 430
4, 10 . . 102, 154, 195
4, 12 286, 448
4, 14 162, 167
4, 15, 17 . 286
4, 16 . . 433
1 Sol Prehľad . 239
1, 6 . . 190
1, 8 . . 187
1, 9 . . 99
2, 1—12 . 191
2, 2 . . 183
2, 8-12 191, 192
2, 9 . . 188
2, 13 . . 190
2, 14 . . 194
2, 18 . . 195
3, 1—2 . 197
4, 1—12 . 183
4, 3 . . 193
4, 4 . . 246
4, 17 . . 245
5, 20 . . 150
5, 21 . . 17
2 Sol Prehľad . 259
1, 4 . . 194
2, 11 . . 256
2, 15 . . 67
3, 1 . . 262
3, 2 . . 221
1 Tim Prehľad . 472
1, 2 . . 161
1, 13 . . 35
1, 18 . . 160
2, 1 . . 360
2, 15 . . 475
3, 16 . . 233
4, 2 . . 451
5, 3—16 . 174
5, 18 . . 66
6, 12 . . 160
2 Tim Prehľad . 489
1, 4, 7 . 125
1, 9 . . 40
1, 16 . . 121
2, 2 . . 160
2, 3 . . 286
2, 11 . . 233
2, 17 . . 473

2 Tim 3, 8 . . 27
3, 11 . . 117, 120, 128, 482
3, 16 . . 153
4, 10 . . 472
4, 11 154, 167
4, 12 . . 478
4, 13 23, 342
4, 19 360, 470
4, 21 . . 422
Tit Prehľad . . 478
1, 11 . . 478
1, 12 . . 71
1, 15—16 . 478
3, 1 360, 478
3, 4 124, 353
3, 5 . . 46
3, 13 . . 260
Flm Prehľad . . 449
v. 2 . . 286
v. 5—7 . 452
v. 24 154, 195
Žid 2, 10 . . 359
4, 12 104, 193
5, 7 . . 65
11, 1 . . 60
13, 23 . . 484
Jak 2, 7 . . 88
1 Pt 1, 12 . . 72
2, 2 . . 350
3, 4 . . 75
3, 19 . . 64
4, 16 . . 88
5, 12 . . 156, 241, 269
5, 13 . . 104
2 Pt 1, 17—18 . 64
1 Jn 2, 18, 22 . 252
4, 3 . . 252
2 Jn v. 7 . . 232
Jud v. 9 . . 27
Zjav 2, 5 . . 288
2, 13 165, 469
2, 19 . . 173
2, 24 . . 290
3, 9 . . 469
3, 14 . . 433
3, 18 . . 286
18, 17—24 . 271
21, 2 . . 403
22, 15 . . 461
22, 20 . . 87

SOZNAM OSÔB

Abrahám 302.
Achaikus 230, 318.
Acilia gens 227, 421.
Acilius Glabrio 422.
Agabos 89, 368.
Agnesa, sv. 120.
Agrippina 194, 254, 411.
Akté 413.
Alexander V. 17, 19, 157, 166, 170, 490.
Alexander z Abonoteichu 103.
Alexander, brat Rufov 414.
Alexander z Efezu 336, 375, 473.
Alexander (ruháč) 321.
Alityrus 419.
Ammonios 200.
Amyntas 163.
Ananiáš veľkňaz 380, 387.
Ananiáš učeník 47, 51, 381.
Ananus 467.
Andronik 20, 31.
Annáš 380.
Antiochus Epif. 20.
Antonius Musa 429.
Apion 469.
Apolonios z Tyany 103, 121, 127, 289.
Apolos 23, 277, 279, 311.
Aquila a Priscila 23, 227, 230, 266, 278, 335; 414.
Aratus 71.
Archip 286, 449.
Areopagita viď Dionýz
Aretas 54, 61.
Aristarch 195, 284, 336, 342, 348, 402.
Aristobul 424.
Aristoteles 124, 203, 207, 455.
Artemas 478.
Atenodoros 15.
Atalos 163.
Augustín 35, 49, 53, 234, 256, 319, 355, 358, 361, 426.
August 15, 171, 199, 411, 429, 465, 478.

Balbillus 289.
Barbarossa 119, 159.
Barjesus 98.
Barnabáš 31, 63, 65, 83, 89, 93—132, 146, 152—155, list 155.
Bauer, Chrys. 270.
Benjamin 20.
Berenika 386, 396—399.
Bonaventura 28.
Brutus a Kassius 171.
Burrus 254, 360, 416, 466.

Caesarem appello 395.
Cecilia Metella 416.
Cézar 21, 106, 166, 199.
Cicero 14, 123, 157, 177, 199, 211, 228, 413 450, 454.
Constantini 3.
Curtius, Ernst 221.
Cyril a Metod, sv. 371.

Damaris 219.
Dante 35.
Darius 16.
Deissmann 271.
Demas 481.
Demonax 202.
Diogenes 225, 456.
Dionýz Areop. 219.
Domicián 388.
Drusilla 386, 389.

Eddington 439.
Eliáš 44.
Epafras 285, 441, 448.
Epafrodit 174, 458.
Epenet 281, 360.
Epiktet 286, 305, 358.
Epikur (ejci) 208, 213, 215, 253.
Epimenides 71, 467.
Erastus 260, 284, 311, 478.
Eunika 125, 160.
Euripides 186.
Eutychus 365.
Euzéb 404.
Ezdráš (4. kniha) 37, 244, 251, 257.

Féba 264, 350.
Felix 386—393.
Fennius Rufus 466.
Festus 394—400.
Filemon 285, 449.

Filip, „evanjelista" 32, 326, 367.
Filon Alexandr. 277, 473.
Flavius Klemens 258, 425.
Flavius Jozef 291, 298, 299, 364, 386, 419, 467.
Florus 475.
Fortunatus 230, 318.
František z Ass. 70, 84, 329, 357, 365.
František Sal. 365.
Fulgenc 427.

Gajus z Derbe 130, 269, 349.
Gajus z Korintu 260, 349.
Gajus z Macedónie 284, 336, 342.
Galla Placidia 487.
Gallio Junius 263, 423.
Gamaliel 25, 63.
Goethe 220, 235, 267, 305, 317, 354, 361, 420.
Gorkij 445.
Gregor Veľ. 460.
Gregorovius 202, 208, 221, 417.
Grisar 450.

Hadrián 201.
Hagar 303.
Harnack Ad. 76, 120, 275, 444, 445.
Heraklit 267, 340, 447.
Herodes Veľ. 385.
Herodes Antipas 389.
Herodes Agrippa I. 89, 386, 428.
Herodes Agrippa II. 386, 396.
Herodes Attikus 225.
Herodes z Chalkis 379.
Herodion 20, 31.
Herodot 267.
Hieronym 163, 206, 213.
Hillel 25.
Homér 165, 169, 172, 187, 197, 200, 267, 340, 479.
Horác 199, 143, 461.
Hymeneus 321, 473.

Chloe 260, 311.

Ignác z Antiochie 95, 295, 338.
Ignác z Loyoly 45, 53, 73, 84—5, 459.
Izmael, veľkňaz 394.

Jakub st. 89.
Jakub ml. 67, 136, 369. na apošt. sneme 141; smrť 467.
Jason 188, 194, 349.
Ježiš Kristus: v Nazarete 24; rok smrti 31; kult 32; Zmŕtvychvstalý 45-8; Spasiteľ 57; Syn Boží 57; tuzemský život 57, 65; smrť a zmŕtvychvstanie 232; meno 469; putovný život 363; vtelenie 434, 460, pohľad na Krista 433; vospolnosť s Kristom 460; hymnus na Krista 461—3; Kristovská strana 313; „byť v Kristu" 44, 47, 60, 73, 246; „obliecť Krista" 14, 75; Kristus a umenie 204; „Chrestos" 88, 228; pozri aj Pavol.
Jonatán, veľkňaz 386.
Judas Barsabas 144.
Judas, Pavlov hostiteľ 61.
Judáš z Galiley 30.
Jugurta 482.
Julius (stotník) 401, 408.
Junias 20, 31.
Justinián 210, 222.
Juvenál 412, 468.

Kajfáš 33, 379.
Kaligula 193, 254, 298, 324, 415.
Kalixt 457.
Kaor 454.
Karpus 342, 472.
Kassius Dio 468.
Katarína zo Sieny 326, 368.
Kato cenzor 429.
Klaudius 120, 193, 228, 254.
Kleantes 203, 213, 307.
Klement a Syzygus 174.
Klement z Alexandrie 447.
Klement Rímsky 369, 469, 472, 485.
Kleopatra 17, 344, 386.
Korneliovci 421.
Kornelius (stotník) 141.
Kozma a Damián 429.
Krescenc 472.
Krézus 273.
Krispus 260.

Lagarde, Paul de 76.
Lais 225.
Libanius 79, 80.
Linus 480.
Livius 324.
Lois 125, 160.
Lucina 486.
Lucius 349.
Lukáš 18, 53, 125, 129, 150, 165, 167—169, 183, 278, 342, 348, 364, 369, 385, 399, 402, 406, 428, 466, 481; jeho Evanjelium 391, 428; Skutky Ap. 392.
Lukian 202, 208.
Luther 35, 358, 361.
Lydia 170 4, 229, 458.
Lymfas 286.
Lysias 376.
Lysimachos 268, 271.

Marcion 322, 433, 445.
Mária, matka Ježišova 272, 338.
Mária, matka Markova 63, 91.
Markus Antonius 17, 171, 199, 344, 386.
Marek (evanj.) 65, 91, 96, 152, 154, 391, 428, 458, 482.
Marciál 427, 450.
Martin sv. 459.
Matúš 391.
Mecenas 465.
Menander 71.
Menedemos 210.
Messalina 422.
Mesiáš: chápanie 32; žid. obraz Mesiáša 32; trpiaci 111, 189; „bolesti" 111.
Mnason 368.
Mojžiš 133, 345.
Mommsen 388.
Mummius 225,

Narcis (mytol.) 220.
Narcis, Riman 425.
Neumann 223.
Nelson 401, 406.

Nero 225, 254, 360, 388, 412, 413, 465, 468, 470, 481.
Newmann, kard. 215.
Nietzsche 48, 53, 72, 226, 463.

Onezifor 121, 481.
Onezim 286, 449, 458.
Origenes 155, 404.
Ovidius 199, 465.

Pallas, štátnik 386.
Paplas 286.
Pavol (Šavol): rodičovský dom 22, 69; bezženstvo 28; biblia 28; nepoznná osobne Ježiša 30; pavl. teologia 47, 55, 65, 70—77, 360, Pavol a tradícia 47, 65, 66; obraz Krista 56—58, 432; „požidovčenie evanjelia" 57, 76, 134; meno 18, 99; videnia a zjavenia 47, 49, 73, 77, 384, 407, nábož. názor na svet 73—5; postoj k štátu 360; „zhrešenie" 22, 38, 357; mystika Krista 74; priateľstvo 84; nemoc 94, 115; bičovanie 117, 121; súpisy utrpenia 293, 343, 346; vášnivosť 299; výzor 121; apoštol pohanov 141; Pavol a ženy 173; ako pastier duší 191; milota 192; zajatie v Efeze 295; pavl. privilégium 323; podobnosť s Kristom 345; irónia 347; vrúcny vzťah ku Kristovi 383; tragika 333, 363; nájomný byt 427, 447; etika 437; ako Žid 440; svetodejinný význam 489; zrušenie židovstva 490; Acta Pauli 120, 294; Passio Petri et Pauli 480; S. Paolo alla Regola 480.
Pedanius Sekundus 424.
Peregrinus Proteus 103, 328.
Peter (Kefas) 32, 40, 67; Pavol s P. 62—5; P. a židokresťanstvo 82; reč na apošt. sneme 141; v Antiochii 145—151; Rím 166, 350, 417, 468, Kefasovská strana 312, 347.
Petronius 203.
Pilát 374, 377.
Pindar 447.
Pius VII. 487.
Pius XI. 327.
Platón 203, 207, 273, 447.
Plinius st. 410.
Plinius ml. 231, 241, 327, 454.
Plutarch 200, 228, 344.
Polykarp zo Smyrny 95.
Pomponia Graecina 422.
Poppea Sabina 120, 255, 388, 419.
Poseidonius 15.
Priska (Priscilla) v. pod Aquila.
Priscilina bazilika 421; katakomby 421.
Ptolemeovci 17.
Publius 409.
Pudens 421, 481.
Pudenciána a Praxedis 421.
Pytagoras 267.

Ramsay 104, 120, 227.
Renan 76, 204, 222, 361, 422.
Rossi, de 236.
Rufus (syn Šimona z Cyrény) 414.
Rufus Fennius 466.

Sapfo 366.
Savonarola 292.
Sekundus, učeník apošt. 195, 284, 342, 349.
Seleukovci 17.
Seneka 15, 254, 262, 360, 414, 416, 423, 455, 463, 466, 469.
Sergius Paulus 97.
Scheffer 293.
Silas (Silvanus) 65, 144, 156, 196, 229, 239, 248, 267, 269.
Silvester pápež 487.
Simeon Metafrastes 338.
Simeon Stylita 447.
Skevas 291.
Sokrates 202, 212, 428.
Sopater 195, 284, 349.
Sofokles 198.
Sostenes 260, 263, 284, 313.
Spinoza 214.
Stacius 262.
Stefanas 229, 318.
Sterrett 123.
Sueton 386, 412, 468, 469.

Šammai 26.
Šimon z Cyrény 94.
Šimon z Gittonu 442.
Štefan 30—34, 63.

Tacitus 385, 421, 422, 424, 466, 469, 486.
Tales 267, 274.
Telesfor 287.
Terézia Španiel. 84.
Tercius 260, 351.
Tertullián 120, 155, 249, 255, 424, 470.
Tertullus 387.
Tekla 120.
Teofil 392.
Thomson 41.
Tiberius 410.
Tigellinus 254, 466.
Timotej 125, 128, 131, 140, 156—161, 191, 196, 209, 223, 229, 239, 267, 311, 332, 841, 402, 452, 458, 476, 482.
Ticius 230.
Titus, žiak apošt. 139, 269, 341, 467, 478.
Titus, cisár 386.
Treitschke 455.
Trofim 287, 342, 349, 374, 478.
Tychikus 287, 342, 349, 452, 458, 478.
Tyranus 282.

Valerius Maximus 450.
Vergil 199, 356, 411, 465.
Vespazián 254.
Vincenc z Lerina 203.
Vitellius 61.

Wilamowitz 245.

Zenas 260.

SOZNAM VECÍ

(i mená bohov)

Afrodita (Astarte) 17, 80, 97, 164, 225.
Agapa 236, 242.
Agora 208.
Alexandrijská škola 277, 447.
Anatema 326.
Anima naturaliter christiana 200.
Anjel 380.
Antikrist 250.
Antisemitizmus 469.
Antonia, hrad 374.
Apokalypsa 248, 271, 284.
Apokryf 42.
Apolón 21.
Apoštolát 299, 343; prapoštoli 134; „stĺpy" 139; apošt. vyznanie viery 66.
Apoteóza 129.
Archonti 171.
Arkánna disciplína 253, 287.
Artemis 271.
Artemision 271, 334.
Asklepios 265, 290.
Astarte, viď Afrodita.
Atargatis 412.
Aténa 197, 200, 210.
Attis 164, 225, 231.
Augustov chrám v Ancyre 164; v Aténach 201.
Augustov závet 164.

Baal-Tarz 13.
Bezov text 128, 181, 196, 397.
Birmovanie 281.
Bičovanie 378.
Boh, neznámy 208; myšlienka Boha 214; spojenie s Bohom 220; poznanie Boha 352; bohočlovečstvo 201, 206.

Civis Romanus 378.
Cirkev: univerzalizmus 32, 34, 114, 371, 433; známky 143; mystika Cirkvi 47; nadprir. vedenie 149; jednota 312; cirk. kliatba 320; súdnictvo 321; moc trestná 344; financie 346; telo Kristovo 436; C. a štát 470; sociálna skladba 475; ústava 479.
Cirkevný poriadok z 2. st. 179.
Collegia 419.
Custodia militaris 388. 417.

Čarodejnícke knihy 292, 334.
Čarodejnícke papyrusy 289.
Čas, jeho posvätenie 429.
Človek: dôstojnosť 438; vtelenie 460.

Diabol, zaklínanie 290.
Diaspora 31.
Demonia 177.
Derviši, tancujúci 122.
Didachè 231. 237.
Diktovanie 241.
Dionýzos (Sabazios) 220, 226, 292, 309.
Docta ignorantia 203.
Dualizmus 474.
Duch 162, 243, 279, 355.
Duša 204.

Ecce homo 189.
Episkopát, monarchický 95, 479.
Episkopoi 283.
Eranos 236.
Eros 242.
Eschatologia 193, 242, 257.
Etika: Atenodorova 15, Pavlova 246; kresťanská 359; v. aj Pavol.
Eudemonizmus 310.
Eucharistia 237, 287, 327.

Farizeji 20, 23, 369, 380.
Farnezský býk 469.
Filemon a Baucis 124.
Frumentarii 401, 428.

Geto 17.
Gnóza v Korinte 309.
Gnosticizmus, žid. 441, 473.
Gymnázium, gréc. 282.

Haggada a Halacha 26.
Hallel 21.
Helenista 36, 81.
Helenizmus 12, 15, 490.
Hetéra 318.
Hrdinstvo 401, 409.
Hriech; Zákon a h. 31; úzkosť 37; taktika h. 39; odpustenie 344; h. v kresťanstve 319; podstata h. 354.
Hymny 233.

Charizmy 192, 232, 327.
Chrám, jeruz. 25, 374.

Individualizmus 310.
Inkvizícia 390.
Intelektualizmus 309.
Irónia 316, 347, 430.
Iracionalizmus 220, 261.
Islam 329, 337.
Izis 80, 86, 225, 231, 235, 363.

Judaizmus 37, 42, 110, 111.

Katakomby 328, 356; Šebastiánove 416—419, 422, 487.
Katolícky: meno 203; jednota 261, 350; v. aj Cirkev.
Kresťan: byť k. 57; meno 87.
Kresťanstvo: nežidovské 268, 490; kr. existencia 319; kr. etika 329; životný program 463; náboženstvo a kresťanská etika 451; kr. a politika 258, 462; kr. a štát 474; prenasledovanie 469.
Kritika 41, 47, 58, 179.
Kríž; pohoršenie 304, 446; bláznovstvo 32, 45, 189; posmešný 75.
Krst 51, 287; krstná sce-

na 181; krstný hod 182.
Krstiteľské hnutie 277; v Efeze 110.
Krvismilník 320.
Kolekta 89, 346.
Kult cisára 275.
Kybela 107, 164, 225.
Kynici 15, 210, 215.
Kyrios 397, 461.

Láska 241, 244; Božia 328; novota 352.
Lekár 167, 429.
Libertini 31.
Liktor 171, 177.
List 240; forma 249; slzavý 341; falšovaný 248; stratený 310.
Liturgia 233.
Logos 187, 267, 274, 277, 340, 447.

Mágia 98—100, 289.
Manželstvo 318, 321, 438.
Maranata 231, 250, 257.
Materské božstvá 164, 272.
Men (lunus) 107.
Milosť 40, 47, 53, 56, 148, 263, 399, 474.
Misie: bohoslužby 93; metóda 99, 105; kázeň 109.
Mišna 25, 488.
Mitras 107, 231.
Modlitba 474.
Montanisti 164, 287.
More, antický náhľad 403.
Mŕtvych kult 416.
Múdrosť: grécka 71; Šalamúnova 180; kríža 314; sveta 316.
Muratoriho fragment 472.
„My" (zprávy) 167, 183, 365.
Mystéria: náboženstvo 13, 80; orfické 171; eleuzinské 220, 352; myst 14.
Mystika: helenistická 42; m. Krista 74; nevesty 28.
Mytologia 207.

Nábožnosť, žid. 37.
Nádej 241.
Nadkompenzácia 38.
Nádvorie pohanov 374; židov 374.
Nazirejci 266, 371.
Nedeľa, slávnosť 365.
Neokore 333.

Občianske právo 17, 178.
Obetné mäso 323.
Očistec 315.
Orfici 267.
Ospravedlnenie 60, 301, 354, 465.
Osteň 36, 38, 43.
Otroctvo 453-457; u Židov 229.
Otrok: vykúpenie 14, 450; ako pedagog 21; v Korinte 260; znak 303, 449; zbehnutý 449; familia 425.

Panaténey 202.
Panenstvo 121, 321.
Panteizmus 361.
Papyrus 325.
Pastierske listy 472.
Parúzia (druhý príchod Krista) 180, 243, 245.
Pax Romana 247, 255, 475.
Peregrini 401; Castra Peregrinorum 416.
Perzefona 170.
Písanie, práca 241; materiál 240.
Písmo sväté: čítanie 234; smysel 27; štúdium 190, 195.
Plavectvo 168, 363, 403.
Pleroma 441.
Pneuma 60, 267, 331, 340.
Pohanstvo 74; nemravnosť 80; okultizmus 98, 176; krutosť 178; bezopornosť 181; posvetárčenie 209; náb. situácia 351.
Politarchovia 188.
Politika, kresť. 258, 359.
Práca (remeslo): u Židov 23, 229; u Grékov 228.
Predestinácia 355, 358.
Predpovedanie 175.
Prétorián 416.
Prétorium 385.
Presbyter 283.
Priateľstvo 167, 192, 365, 427.
Prorok: starozák. 52; kresť. 89.
Proseuché 171.
Prozelyti 81, 134.
Psychoterápia 358.

Rabíni 25—28.
Radosť 459, 463.
Reformácia 301.
Religio illicita 388.
Rybací oblek 14.

Saducej 380.
Sandan-Herakles 13.
Sara 303.
Sen, videnie 162, 169, 262, 383.
Septuaginta 21.
Serapis 238.
Schole (škola) 282.
Sloboda: kresťanská 133, 171; boj o slob. 298; Epiktetov pojem 305; strana slob. 374, v Korinte 309; falošní apoštoli slob. 318.
Smrť 485.
Sociálny poriadok, kresťanský 320, 323; sociálne protivy 79.
Sofisti 208.
Spása, jej cesty 351.
Stanári 23, 54, 267.
Stĺpova ulica 78.
Stoici 15, 207, 208, 210, 213—216, 253, 263—265, 305.
Stroskotanie 401, 408.
Stvorenie 433, 442.
Súcit 201, 353.
Svedomie u Atenodora 15.
Svet, obraz 250, 258.
Synagoga: v Tarze 14, 15, 21; Libertinov 31; Ciličanov 31; vo frýgickej Antiochii 81; v pizidskej Antiochii 109; v Solúni 188; v Korinte 229.
Synedrium (Sanhedrin) 33, 379.
Štátne smýšľanie 7, 359.

Talmud 25.
„Teios", náuka 210; Telo Kristovo, mystické 44, 47, 356.

Teodicea 476.
Tiasos 236.
Titani 309.
Tragika 333, 372.
Tropaion (trofej) 446.

Utrpenie: mesiánske 42; kresťanské 51; apoštolské 175, 343, 345; mystika u. 183; zastupiteľské u. 346, 444.

Vatikán 468.
Vatra 13.
Vegetačné božstvá 13.
Veštenie 244.
Viera 59, 221, 241, 302, 339, 354, 361, 474.
Vízia 46, 51, 72, 383, 406.
Výchova, židovská 20 – 24.
Vykúpenie 232, 354, 432, 434, 444, 460; sviatosti vykúpenia 280; iránske mystérium vyk. 320.
Väzenie 179—181, 382.

Zajatie, list zo 432.
Zákon (Tora) 23, 25, 32; Z. a milosť 474.
Zákon, starý 135.
Závoj 16, 235.
Zeloti (sikari) 377, 384.
Zemetrasenie: v Antiochii 82; vo Filipi 180; v Laodicei a Kolosách 441.
Zeus (a Hermes) 124, 187, 200.
Zjavenie 72; nábožen-stvo zjav. 292.
Zmŕtvychvstanie 14, 330, 381, 398.
Žena: v Tarze 16; kresťanská 172—174; v Korinte 234.

Židia: výchova 21; medzi pohanmi 109; v rímskej ríši 106; žid. problém 134, 242, 353, 358; v Ríme 417—20; židovstvo a hriech 353; zavrhnutie 420; zrušenie židovstva 490; odsúdenie Pavla 487; židokresťania 135; židokresť. misie 81, 268; list Židom 474. Pozri aj Judaizmus.
Život, nový 50, 76, 148.

SOZNAM MIEST A KRAJÍN

Adria 406.
Aezani 165.
Achaja 198, 264.
Ajašoluk 339,
Akrokorint 224, 225.
Akropola 200 203.
Alexandrette 157.
Alexandria 12, 14.
Amanus, pohorie 156.
Amfipolis 186.
Ancyra 163, 270.
Antiochia v Pizídii 106, 116; v Sýrii 17, 78, 93, 269.
Antipatris 368, 385.
Apamea 162.
Apollonia v Epire 15; v Macedónii 186.
Aquae Salviae 468.
Arábia 54.
Areopág 210—213.
Aretusa 186.
Argolis 223.
Aricia 414.
Arméni 122.
Askalon 17.
Asos 365.
Atény 14, 197—222.
Attalia 101, 103.
Aventín 228.
Ázia (provincia) 171.

Barada (rieka) 44.
Berea (Verria) 284.
Bin-bir-Kilisse 123.
Bitýnia 162.
Beocia 167.

Campagna 416.
Capri 410.
Capua 412.
Cezarea v Izaurii 270; pri mori (Stratonova veža) 67, 367, 384, 404, Filipova 63.
Cilícia 11; Cilická brána 11.
Cyprus 96, 367.

Damask 43, 52.
Delos 267.
Delfy 201, 262.
Derbe (Gudelisin) 130, 159.
Doryleum 162, 270.

Ecija v španielsku 472.
Egejské more 267.
Egina 223.
Egerdir-Göl 160.
Efez 12, 266—268, 271, 366; snem 273, 337; Celsova knižnica 282; Ephesia grammata 292; májové slávnosti 333; divadlo 335; kancelár mesta 337; Jánov kostol 338; zbojnícka synoda 338; jaskyňa Sedmispáčov 338; Ajašoluk 339.
Eregli (Heraklea) 130, 159.

Famagusta 154.
Fénix 405.
Filadelfia 285.
Filipi 170—184.
Formia 413.
Forum Appii 413.
Frýgia 163, 270, 284—287, 441.

Gadara 17, 41.
Galácia 106; Galati (Galovia, Kelti) 24, 107, 120, 163; juhogalatská teória 115; keltská légia 106; severogalatská teória 270; list Galaťanom 297.
Galilea 11.
Gaza 17.
Geraza 17.
Grécko 197.

Hexamilia 224.
Hierapolis 286, 441.

Chios 366.

Ida (vrch) 165, 366.
Ikonium 119.
Ilýria 349.
Iónia 267.
Istmus 223, 224.

Jeruzalem 25, 27, 31, 62, 88, 93, 138, 268, 467.
Joppe 40.

Káhira 26.
Kaloi Limenes (Lasea) 404.
Kauda (ostrov) 405.
Kaystros (rieka) 271, 284.
Kelti, por. Galati.
Kenchrea 223, 224, 264, 364.
Kerameikos 199.
Khatyn Seraí 124.
Kolosy 285, 441.
Korint 12, 199, 223—265; rozloha 264; kultúrny obraz 308; stratený list 310; bohoslužby 231, 326; odbočka do K. 333; obyvateľstvo 225.
Kréta 404, 467, 472.
Kybistra 159.
Kydnos 12, 15.

Lacium 414.
Laodicea 286, 433.
Lechaeon 224.
Leontopolis 277.
Leuke (potok) 230.
Lezuza v Span. 472.
Lykaonia 24, 123, 163.
Lykos (rieka) 285.
Lystra 123, 159.

Macedónia 168.
Magnezia 285.
Meander 284.
Malá Ázia 102.
Malta (Melita) 406—409.
Mamertínske väzenie 480.
Milet 284.
Mopsuestia (Missis) 157.
Myra 404.
Myzia 163, 165.
Mytilene 366.

Neápol 410.
Neapolis (Kawalla) 170.
Nemi (jazero) 415.
Nikopolis 305, 349, 478.

Olymp: maloázijský 163; tesálsky 186.

Pangeus 170, 185.
Pafos 97.
Pergamon 163, 285.
Perge 103, 132.
Pessinus 163.
Pizídia 163.
Pompeji 410, 412.
Pontínské močiare 413.
Porta Capena 416.
Ostiensis 480.
Trigemina 486.
Ptolemais 17, 367.
Puteoli 410—412.

Ravenna 12.
Rím 12, 17, 166, 248, 382, 406, 415; Roma, bohyňa 270; „zlatý dom" 412; rímski kresťania 420; rím. aristokracia 421—423; doprava 427; požiar 468; por. aj Katakomby atď.
Rodos 17, 367.

Salamis 96.
Samaria 40.
Samotrake 165, 169.
Sardy 285.
Saronská rovina 384.
Smyrna 284.
Strymon (Struma) 186.
Sunion 197.
Syrakúzy 410.
Sýria 78.
Sýrska brána 157.

Španielsko 12, 350, 472.

Tarzus 11, 30, 69, 70.
Taurus 11, 24.
Tortoza v Špan. 472.
Tralles 285.
Tre Fontane 486.
Tres Tabernae 414.
Troas (Troja) 165, 285, 342, 365, 478, 482.
Tyana 270.
Tyatira 172, 285.
Tyrus 17, 367.

Velitrae (Velletri) 414.
Via Appia 187, 412.
Egnatia 170, 185, 187.
Laurentiana 486.
maris 41.
Ostiensis 486.
Sebaste 120.

SOZNAM OBRAZOV

(na konci knihy)

I. Kresby:

1. Plán Antiochie v Sýrii.
2. Korint podľa vykopávok z r. 1896—1927.
3. Efez za čias apoštola Pavla — situačný plán.
4. Efez za čias apoštola Pavla — staré mesto.
5. Malta s miestom stroskotania sv. Pavla.
6. Posledný úsek cesty sv. Pavla do Ríma.

II. Obrazy na tabuliach:

Tab. 1 (Titulný obraz)

1. „Pavol v izbe" od Rembrandta.

Tab. 2

2. Baal z Tarzu, najvyššie odpočívajúce božstvo — 3. Sandan—Herakles z Tarzu, pracujúci boh — 4. Atisov hrob — 5. Votívny kameň frygickej matky bohov Kybely.

Tab. 3

6. Relief s obrazmi z Mitrasovho mýtu — 7. Izidina procesia, antický reliéf, — 8. Pozvanie na Serapisov hod (2. st.) — 9. Kalendárový nápis z Priene.

Tab. 4

10. Jeruzalem: Chrámové námestie a mesto — 11. Výstražný nápis z herodiánskeho chrámu v Jeruzaleme — 12. Synagoga v Kafarnaume.

Tab. 5

13. Damask (Celkový pohľad a letecká snímka) — 14. Cezarea pri mori (letecká snímka) — 15. Antiochia v Sýrii.

Tab. 6

16. „Pavlovská bazilika" (stredná časť) od Jána Holbeina st. — 17. Tekla (časť z obrazu č. 16).

Tab. 7

18. „Timotej a jeho stará matka" od Rembrandta — 19a. Zajatý Gal (Galatan) a tropeum — 19b. Služobná cesta v horstve Taurus

20. Augustov chrám v Ancyre (Ankara) v sev. Galácii — 21. Ikonium (Konia) — 22. Cisár Nero — 23a. Posmešný kríž z Palatína — 23b. Slávnostný sprievod detí.

Tab. 9

24a. Akropola v Aténach — 24b. Agora v Aténach — 25. Zamyslená Aténa z Akropoly.

Tab. 10

26. Akrokorint — 27. Korint: Na Agore — 28. Apolov chrám v Korinte — 29. Úlomok z Galiovho nápisu v Delfách.

Tab. 11

30. Artemis z Efezu — 31. Divadlo v Efeze — 32. Veľký čarovný papyrus (okolo 300 po Kr.).

Tab. 12

33. Neápol (letecká snímka) — 34. Oltárový nápis o „Neznámom bohu" — 35. Časť Via Appia.

Tab. 13

36a. Kristus s kniežatami apoštolov (Mozaika v SS Cosma e Damiano, Rím) — 36b. Židokresťanská a pohanokresťanská cirkev (Mozaika v S. Sabina, Rím) — 37. Pavol (freska, okolo 500).

Tab. 14

38. Nebohá ako Oranta (3. st.) — 39. Agapa (1. polovica 4. st.) — 40. List Kaora z Hermupolis.

Tab. 15

41. Rozlúčka apoštolov Petra a Pavla — 42. Zajatie sv. Pavla — 43. Aberkiov nápis (2. st.).

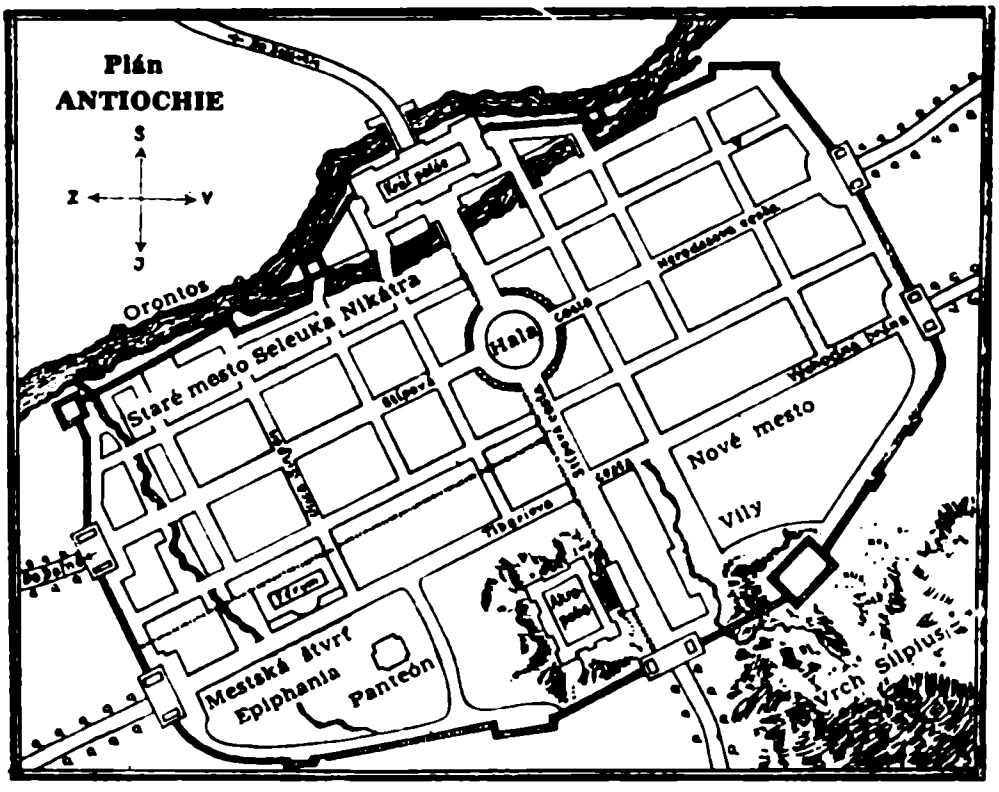
Tab. 16

44. Vonkajšok starej Pavlovej baziliky v Ríme — 45. Vnútro terajšej Pavlovej baziliky v Ríme — 46. Bronzový medailón s hlavami svätých apoštolov Petra a Pavla (okolo 200 po Kr.) — 47. Vstup do Šebastiánových katakomb.

Tab. 17

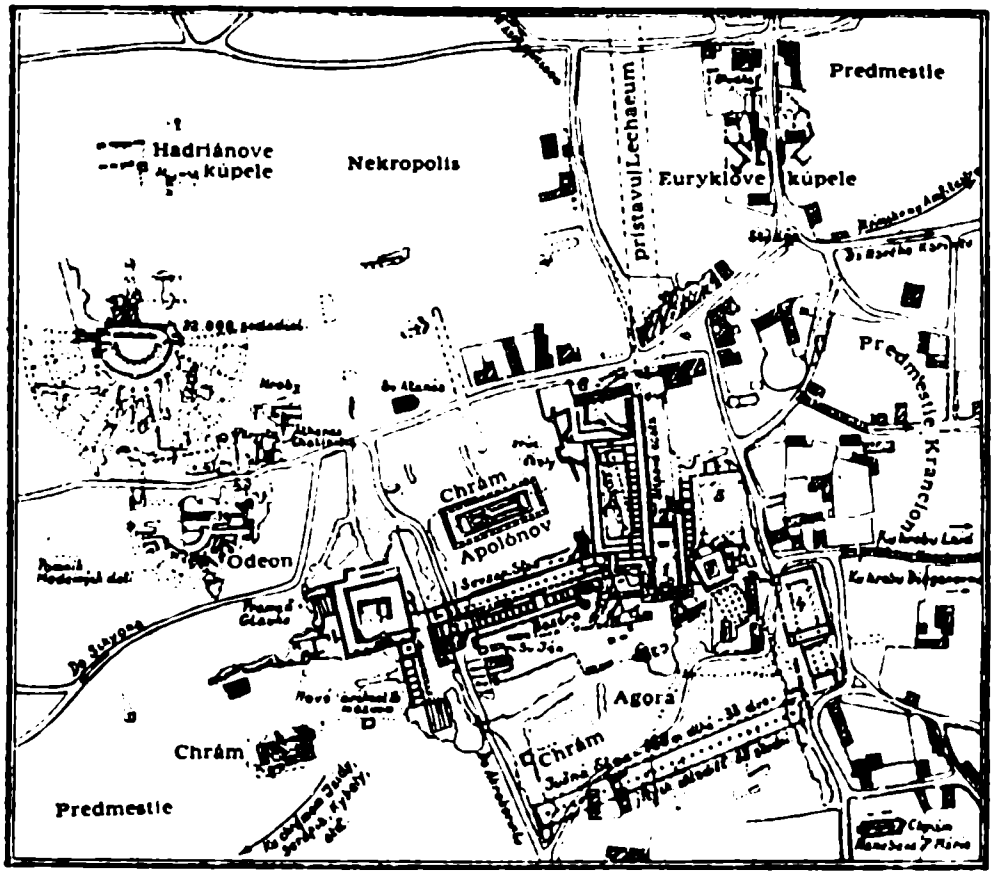
48. Starokresťanská lampa (4. st.) — 49. Hrobka Acilov v Priscilíných katakombách — 50. Mozaika z domu v Monreale s obrazmi zo života sv. Pavla (12. st.).

III. Mapa apoštolských ciest sv. Pavla.

K strane 78

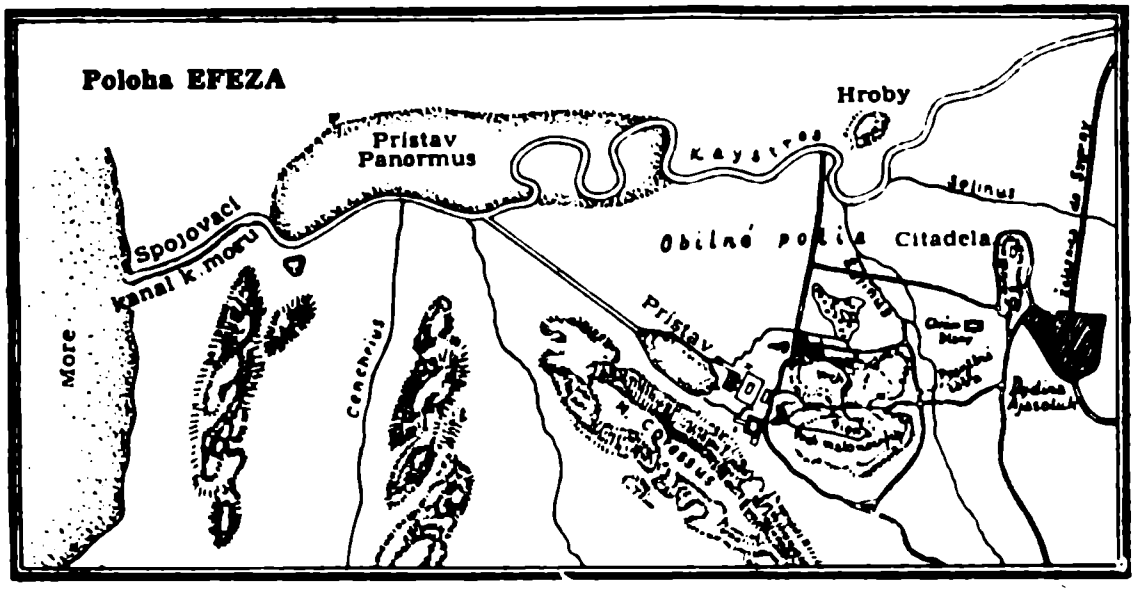
1. Plán **Antiochie** v Sýrii. (Podľa Dict. d'Archéol. chrétienne)

K strane 225.

2. **Korint** — podľa amerických vykopávok z r. 1896—1927

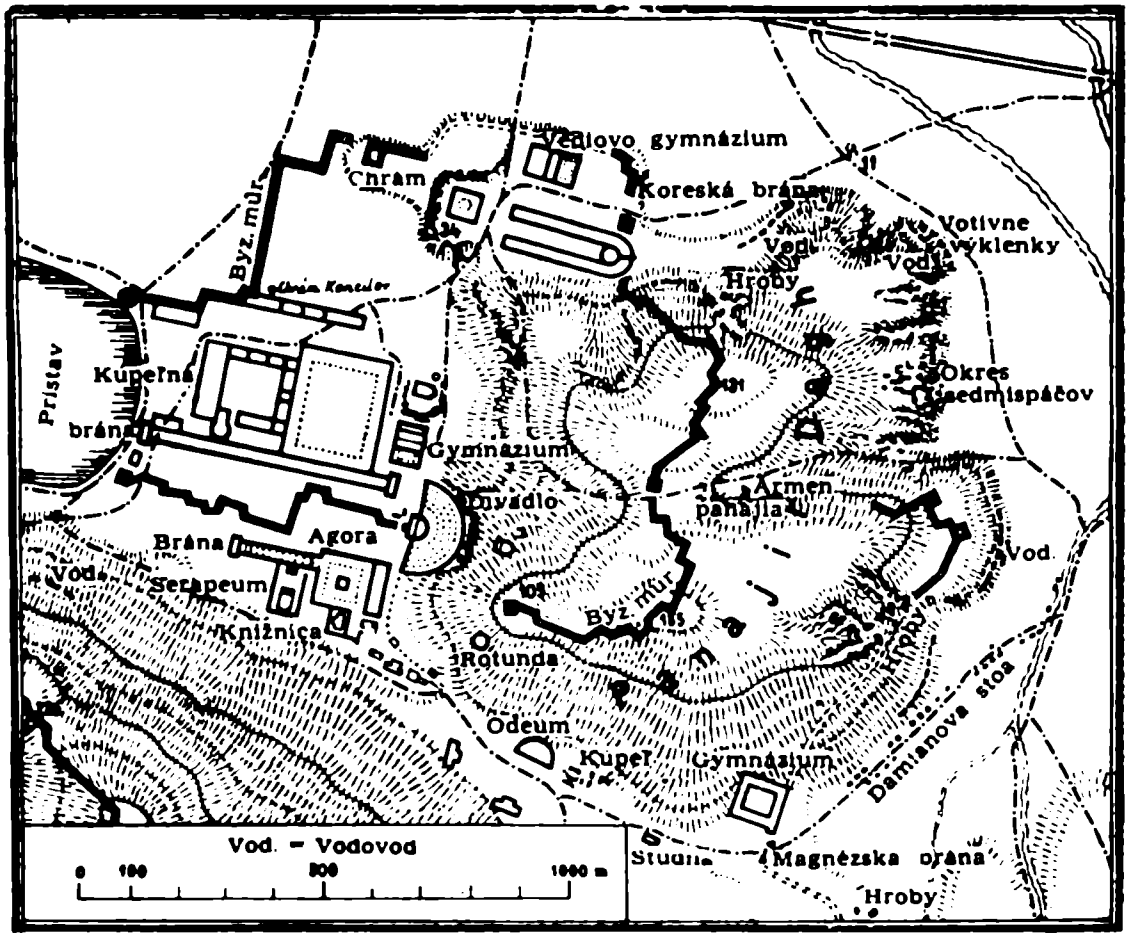
(a podľa zprávy prof. De Waele, Nymwegen, Holandsko.)

K strane 287.

3. **Efez** za čias apoštola Pavla — situačný plán

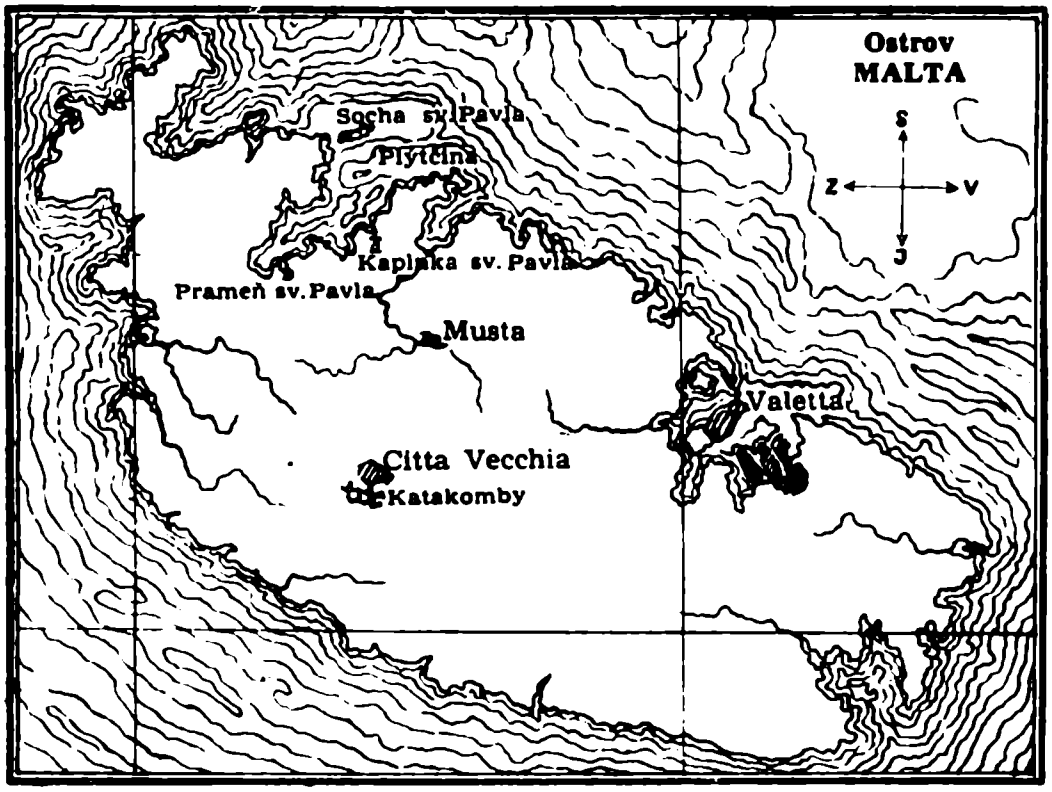
(Podľa J. Keil, Führer durch Ephesus.)

K strane 288

4. **Efez** za čias apoštola Pavla — staré mesto.

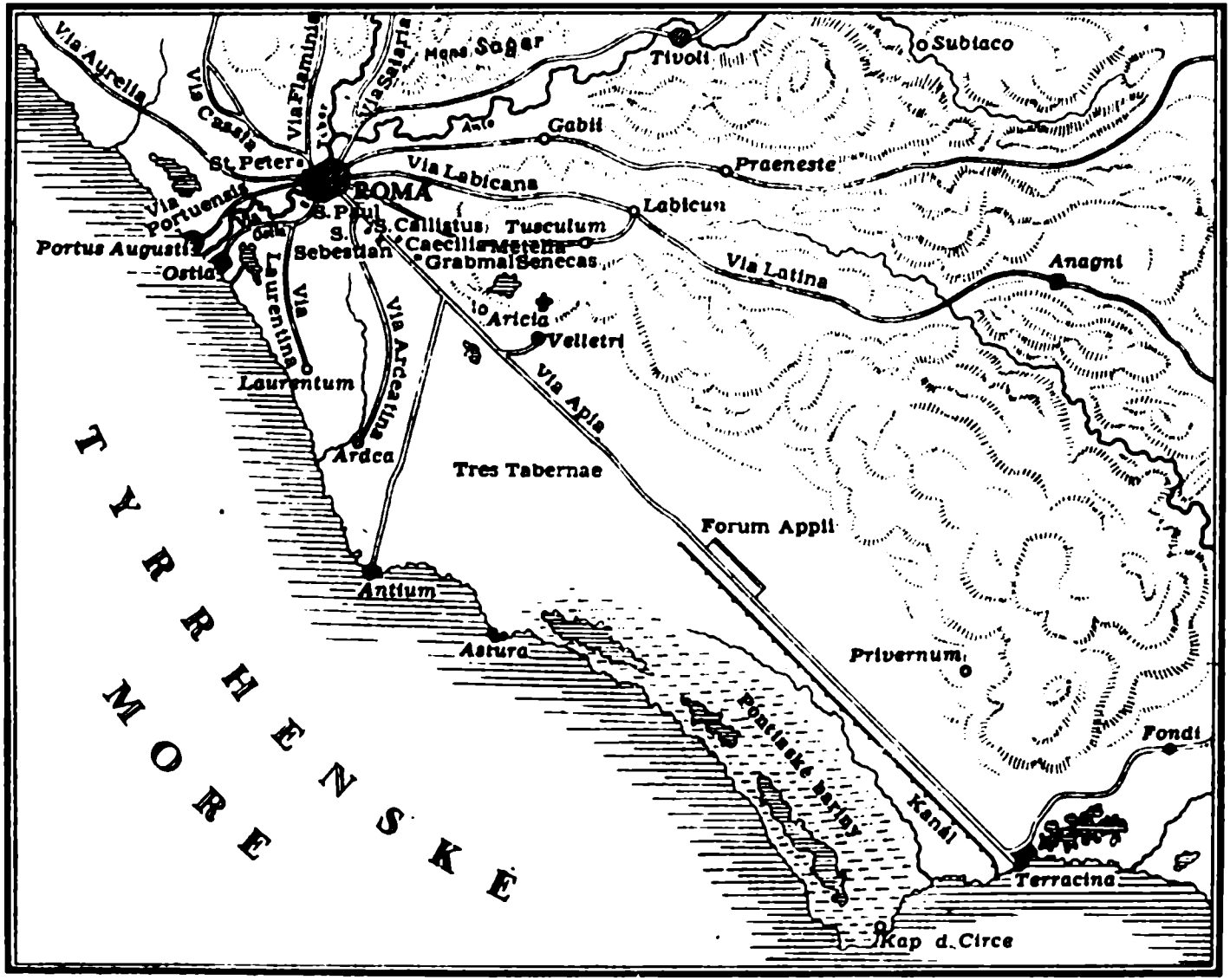
(Podľa J. Keil, Führer durch Ephesus.)

K strane 408.

5. **Malta** s miestom stroskotania sv. Pavla.

(Podľa Fonarda a Baedeckera.)

K strane 413—415.

6. **Posledný úsek cesty** sv. Pavla do Ríma.

K strane 13.

2. **Baal z Tarzu,** najvyššie odpočívajúce božstvo.

3. **Sandan-Herakles z Tarzu,** pracujúci boh, aj umierajúce a vstávajúce božstvo; na pyramídovom voze ho vezú spáliť.

Berlin, Münzkabinett.

K strane 13.

4. **Atisov hrob s fakľami a píniovými šiškami.**

Dresden, Albertinum.

Atis, sprievodca a miláčik maloázijskej bohyne Kybely, je podobne ako Adonis a Oziris príklad mýtu o umierajúcom a vstávajúcom vegetačnom božstve. V Ríme slávili jeho ctitelia v marci veľký jarný sviatok s nárekmi a jasotom nad zmŕtvychvstaním (hilárie), s krvavým krstom (krvou býkov) a kultickou hostinou. Firmikus Maternus takto opisuje obrad zasvätenia: „V noci položia obraz boha dolu chrbtom na nosidlá a s nárekmi ho oplakávajú, potom prinesú svetlá a mažú plačúcich, hovoriac: Dôverujte, mystovia, váš boh je zdravý . . ." (viď text). Tento mýtus svojim motívom i myšlienkou je čosi celkom iného ako sostúpenie Krista do pekiel a jeho zmŕtvychvstanie, a vyjadruje prahrôzu ľudstva, že musíme zomrieť, ako i starú ľudskú túžbu.

K strane 164, 165.

5. **Votívny kameň frygickej matky bohov Kybely** na tróne s levmi, obklopenej Hermesom (s kúzelnou paličkou) a Atisom.

Paríž, Louvre.

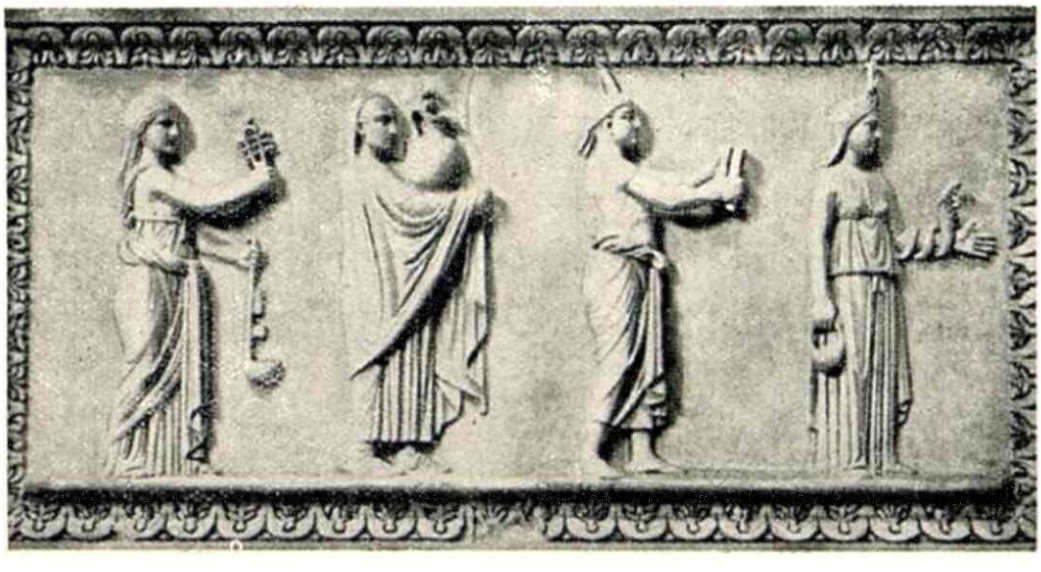
Klasický príklad prastarého kultu materských bohýň. Ako bohyňu divej prírody uctievali ju v meteoritoch, prilbách a mandľovníkoch. Levy označujú bezuzdnú divosť, múrová koruna na hlave vyznačuje ochrankyňu mestskej kultúry. Po prenesení jej zasväteného čierneho meteoru (čo sa stalo na výzvu Sibyly) pokladali ju v Ríme za osloboditeľku z kartagského nebezpečenstva. Jej kult, spojený s extázou zasvätenia, stupňovanou až po zúrenie a sebamrzačenie, bol v Ríme povolený až za Klaudia. Jej chrám stál na Palatíne. Sviatok s procesiami, umývaním sochy devadlami, slávil sa 27. apríla (viď text str. 164).

Mitras, pomocník perzského boha svetla Ormuzda, bol cestou na Západ silne zhelenizovaný a stal sa rímskym vojenským bohom. Jeho náboženstvo malo mužno-hrdinské rysy. Na kultovom obraze zabíja Mitras prabyka, z ktorého krvi povstáva na zemi všetok život. Chvost býka sa už začína meniť na klas. Had a škorpión, zlé mocnosti, však otravujú jeho krv. Fakľonosiči s dvihnutou a spustenou fakľou sú symboly vychádzajúceho a zapadajúceho svetla. Hore sa vezie Mitras na slnečnom voze do neba. Množstvo Mitrasových jaskýň až po Anglicko označuje víťazný pochod tohto náboženstva, kým sa nesrazilo s kresťanstvom.

K strane 107.

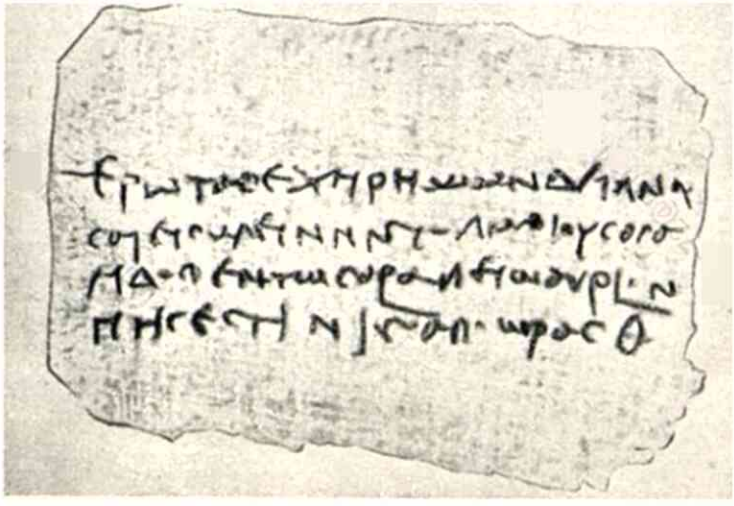
6. **Reliéf s obrazmi z Mitrasovho mýtu.**
Hedderheimsky oltár; Wiesbaden, Landesmuseum.

K strane 14, 86

7. **Izidina procesia,** antický reliéf.
Rím, Vatikánske múzeum; fot. Alinari, Firenze.

Izidu, staroegyptskú bohyňu plodnosti, manželku umierajúceho a vstávajúceho boha Ozirisa, bohyňu mora a neba, všebohyňu (panthea), rojčivo uctievali ako „sladkú matku". Na obrázku vidíme kráčajúcu kňažku s lotosovým kvetom na čele a so striebornym hadom vôkol ramena, za ňou „svätého písára" (bohov) s krahulčím perom na hlave, potom „proroka" s krčahom svätej nílskej vody a na konci služku s Izidinou hrkaľkou (sistrum) a naberačkou.

K strane 238. 324.

8. Pozvanie na Serapisov hod

(pôvodná veľkosť), z 2. str. po Kristu.

Text: Ἐρωτᾷ σε Χαιρήμων δειπνῆσαι εἰς κλείνην [ἐν] κλίνῃ τοῦ Κυρίου Σαράπιδος ἐν τῷ Σαράπειῳ αὔριον, ἥτις ἐστὶν ιε, ἀπὸ ὥρας θ.

(Slovenský preklad v texte str. 325.)

K strane 275.

9. Kalendárový nápis z Priene.

Berlin, Staatl. Museum.

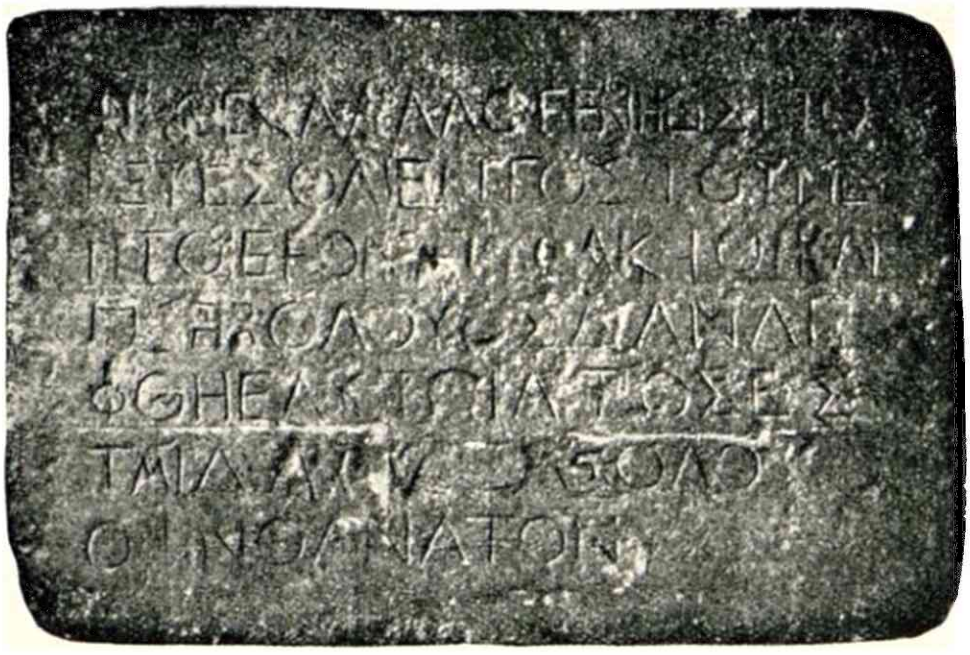
Nápis objavili nemeckí archeologovia v severnej sieni tržiska v Priene; jeho význam poznali a ocenili T. Mommsen, Wilamowitz-Moellendorff a Harnack.

K strane 25, 374.

10. **Jeruzalem:** Chrámové námestie a mesto od východu.

Uprostred obrázka skalné plateau vrchu Moria s chrámovým obvodom, ktorého múr na východ strmo spadá do údolia Kidron. Uprostred predsiene kňazov stojí dnes osemuholná Omarova mešita (skalný chrám); pod jej kopulou ešte dnes vidno skalu, na ktorej stál oltár zápalných obetí. Medzi mešitou a východným múrom stojí malý „Chrám pút", zakrytý „Zlatou bránou" (dnes zamurovanou). Asi tu prepadli Pavla a vliekli ho k vonkajšiemu nádvoriu pohanov, ktoré sa rozprestieralo vôkol pozdĺž obvodného múra. Odtiaľ ho vyniesli Lyziasovi vojaci vpravo ponad veľké voľné schodište na bočnú terasu (lithostrotos, Jn 19, 14) hradu Antonia, ktorý sa vypínal vpravo v severozápadnom kúte chrámového námestia na skalisku, vyčnievajúcom z dnešnej kasárne, a tiahol sa až poza Via dolorosa. Široké chrámové námestie, ktoré na obraze vyzerá ako rovná plocha, bolo v skutočnosti členené na tri terasovité postupujúce dvory s mohutnými stĺporadiami (Jn 10, 24) a bránami.

K strane 373

11. Výstražný nápis z herodiánskeho chrámu v Jeruzaleme.

Z najvčasnejšej cisárskej doby; dnes v Novom múzeu v Carihrade. Mommsen sa nazdával, že vidno na ňom stopy po sekerách „Titových vojakov" (Rímske dejiny V. 513).

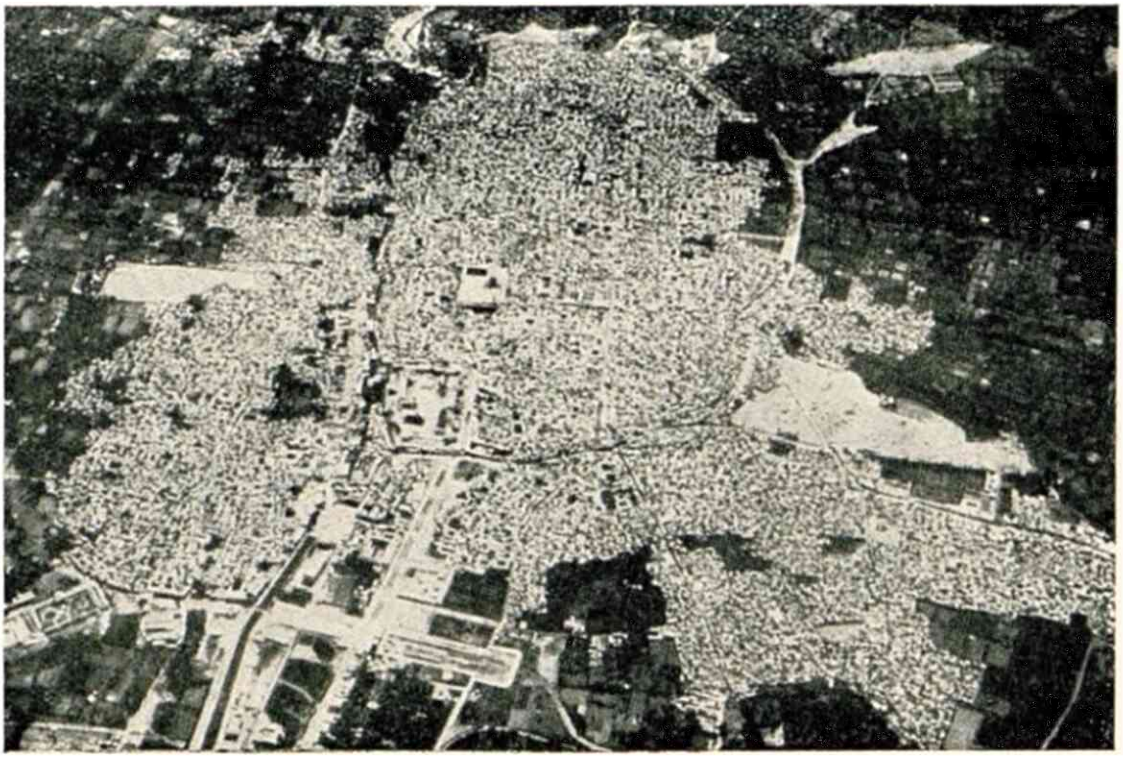
K strane 31, 32.

12. Synagoga v Kafarnaume.

Sionské nakladateľstvo, Jeruzalem.

Helenistický monumentálny spôsob stavby svedčí, že Kafarnaum bolo významné dopravné stredisko. Nie je isté, či toto bola synagoga, v ktorej Ježiš tak často učil a prisľúbil založenie sviatosti Oltárnej a ktorú vybudoval Kafarnaumčanom zbožný stotník z Kafarnaumu (Lk 7, 5), alebo či bola neskoršie vybudovaná na mieste predošlej. Antická synagoga bola trojloďová bazilika s empórami, s nádvorím so stĺporadím a vodovodom. Vo vnútri bola skrynka tóry so svitkami Písma, pult na čítanie, pódium, čestná stolička (Mt 23, 6), lampy, sedemramenný svietnik, ornamenty a často i helenistická obrazová výzdoba.

K strane 44.

13. **Damask.**

Hore: Celkový pohľad od Salihije: dolu: Letecká snimka.

Fot. Bavorský vojnový archiv, Munchen.

Na leteckej snimke vidno uprostred mešitu Omajovcov so Saladinovým hrobom nad zvyškami kresťanskej baziliky sv. Jána. Biela čiara od východu k západu je 1500 m dlhá „Rovná ulica", v ktorej býval Pavol v Judovom dome. V helenistickom štýle vybudovaná stĺpová ulica, delená dvoma galériami na tri dráhy (pre vozy, pešich a obchody), bola 30 metrov široká. Terajší okružný múr pochádza čiastočne z apoštolských čias. V juhozápadnom kúte je miesto, kde Apoštol utiekol cez oblok. Neďaleko odtiaľ vidno kus starej cesty do Palestíny. Zdola zľava prichádza rieka Barada (v biblii Abana, 4 Krľ 5, 12) a mnohými ramenami preteká mestom.

K strane 385.

14. **Cezarea pri mori** (letecká snímka).

For. Bav. vojn. múz. München.

Pôvodne to bolo drobné mestečko, zvané Stratonová veža. Herodes Veľký vybudoval malý prístav na významný námorný prístav a postavil nádherné rezidenčné mesto, stále bývanie rímskych miestodržiteľov. Na obrázku vidíme prístavnú hrádzu so zrúcaninami starého herodesovského hradu. Na juhu ležia zrúcaniny starého Augustovho chrámu, neskoršej katedrály. Poza štvorec mestského jadra široké okružné múry herodesovského a križiackeho mesta, v poli slabo znateľné.

K strane 78.

15. **Antiochia v Sýrii.**

K strane 120.

16. »Pavlovská bazilika«

(stredná časť), od J. Holbeina st., okolo 1504.

Augsburg, Galeria. Fot. M. Lang, Augsburg.

Viaceré scény z legendy o sv. Pavlovi sú tu kompozíciou najväčšej somknutosti spojené do celkového obrazu a soskupené vôkol dvoch hlavných osôb, Pavla a Tekly. Uprostred Pavlova kázeň v Ikoniu. Tekla je veľmi pôsobivo postavená ako poslucháčka do prostriedku priestoru. Tri, rázy vyskakujúca hlava Pavlova v popredí pripomína legendu o Tre Fontane v Ríme. Hore vpravo sa zjavuje sv. Pavol oslepnutej Petronele, primáša závoj, ktorý jej vracia zrak.

K strane 120

17. **Tekla.**
Časť z prostriedku „Pavlovskej baziliky"
od J. Holbeina st., por. obr. 16.
Augsburg, Galeria, fot. M. Lang, Augsburg.

K strane 125.

18. **„Timotej so starou matkou“** od Rembrandta, 1648.
Londýn, Earl of Ellesmere.

19a. **Zajatý Gal (Galatan) a tropeum** (hore vľavo).
Rim, Kapitolské múzeum.

Na mieste, kde sa dal nepriateľ na útek (odtiaľ meno tropaion, t. j. znak obratu, trofej) postavili z kopií lešenie vo forme gréckeho T (kríž) a ovešali ho korisťou. Tento obraz z rímskej vojenskej reči sa asi predpokladá v liste Kol 2, 14.

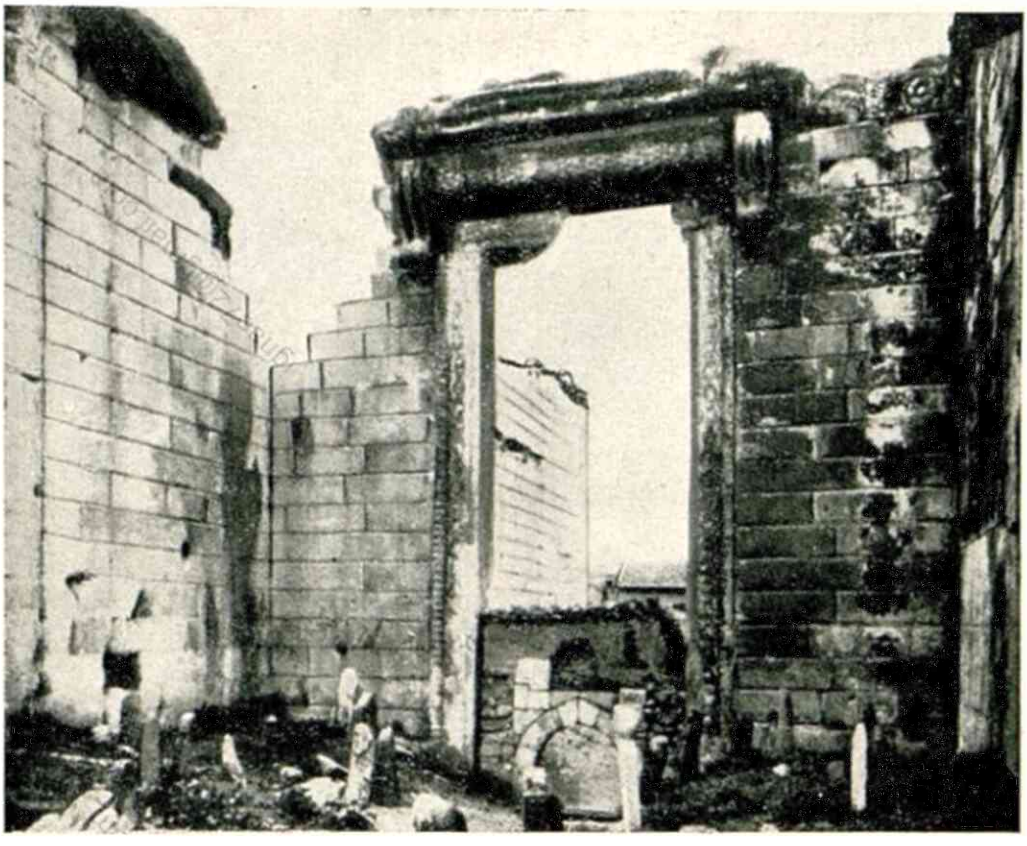
K strane 163, 440.

19b. **Pomocná cesta v pohorí Taurus.**
Ph. Holzmann A. G., Frankfurt a. M.

Pri stavbe bagdadskej železnice postavila firma Ph. Holzmann túto cestu Čakytskou úžinou neďaleko úžiny „Cilickej brány". Obraz dobre znázorňuje divosť horstva.

K strane 153.

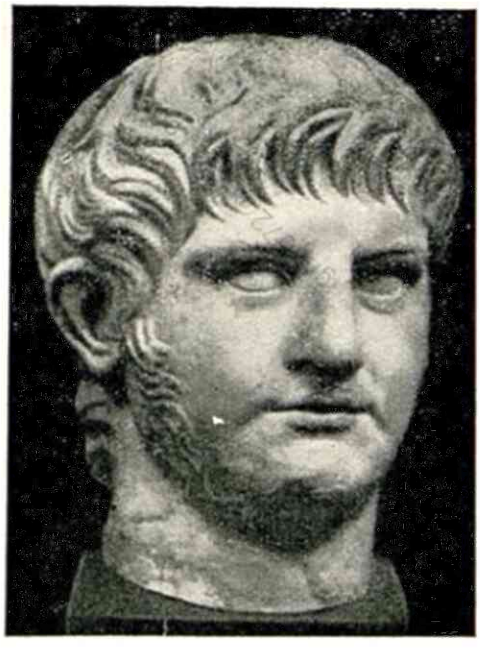
K strane 164.

20. **Augustov chrám v Ancyre (Ankara) v severnej Galácii.**
Na pravom bočnom múre dolu chýrne Monumentum Ancyranum, „Augustov testament".

K strane 129.

21. **Ikonium (Konia)**, hlavné sídlo tancujúcich dervišov do zrušenia za Atta Türka.

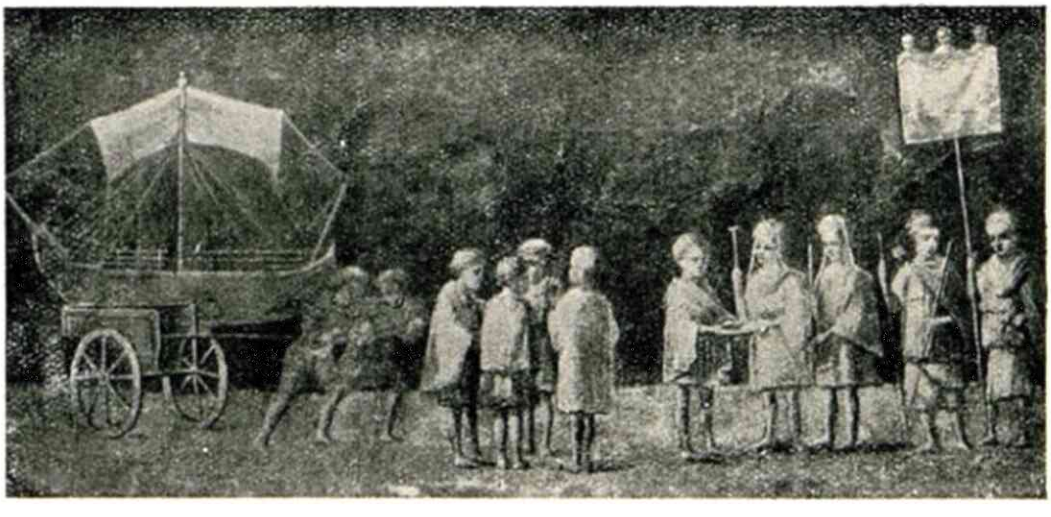
K strane 465

22. **Cisár Nero.**
Busta v múzeu Term, Rím.
Fot. Bruckmann, Munchen.

K strane 469.

23a. **Posmešný kríž z Palatína.**
Múzeum Term, Rím.
Fot. Alinari, Firenze

K strane 361.

23b. **Slávnostný sprievod detí.**
Rímska nástenná maľba z Ostie: Rím, Profanne múz. Vatikána.
Fot. Alinari, Firenze.

Pri otvárani námornej plavby v marci tahali Izide zasvatenú loď na voziku (carrus navalis, z toho karneval?) v sprievode k moru a tam ju pustili na vlny (viď Apuleius, Metamorf., na konci zasvatenia do Izidnych mystérií). Podľa iných predstavuje tento obraz napodobnenie svadobného sprievodu.

K strane 200.

24a. Akropola v Aténach.

Vľavo Propyley, uprostred Erechteion so sieňou Karyatíd a Partenon, pravo Lykabettos; v popredí vľavo Herdesov Odeon. Fot. W. Hege, Weimar.

K strane 211.

24b. Agora v Aténach.

Fot. prof. Shear, Amerika.

Tento obrázok ukazuje stav najnovších vykopávok amerických archeologov. Nádhernými stĺporadiami obklopené trhovisko (Kerameikos) poskytovalo miesto Odeonu, Prytaneu, kde hostili tých, čo sa zaslúžili o štát, Radnici piatich sto, Kráľovskej sieni s množstvom kostolov a pomníkov chýrnych mužov. V popredí vidno základy Aresovho chrámu, v pozadí Aresov vŕšok (Areopag).

K strane 200.

25. **Zamyslená Aténa,** votívny reliéf z Akropoly.
Atény, Múz. Akropoly.

K strane 223

26. Akrokorint.

Fot. W. Hege, Weimar.

K strane 225.

27. Agora v Korinte.

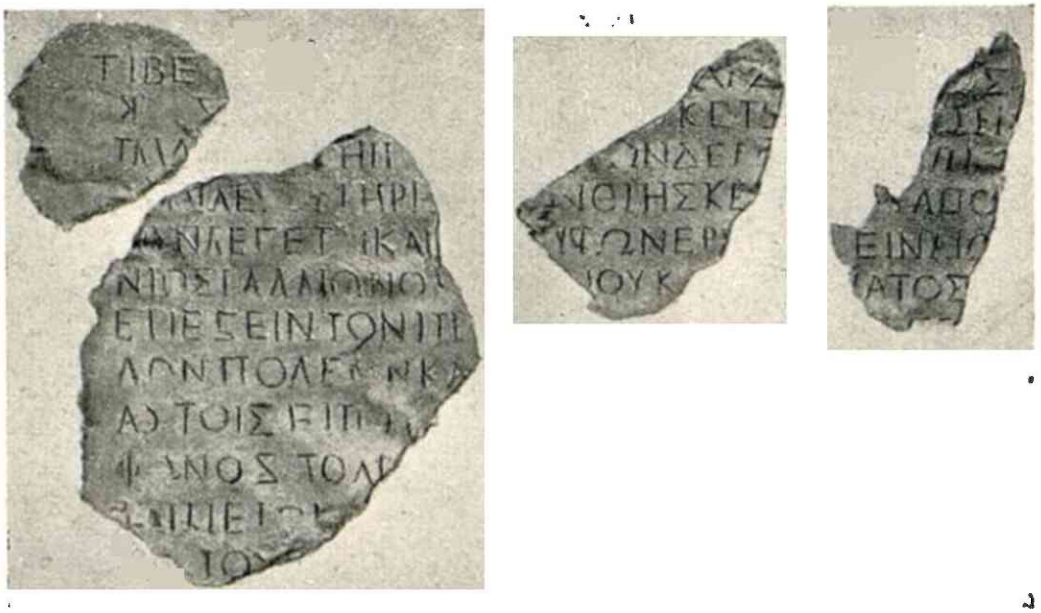
Podľa najnovšieho stavu bádania. Fot. prof. Broneer, Amerika.

Vľavo smerom k hradnému vrchu Akrokorintu politická agora, vpravo zrúcaniny obchodov a pasáží s podkladom súdneho javiska, na ktorom sa musel Pavol objaviť pred Galiom, vpravo v pozadí sedem stĺpov Apolovho chrámu (obr. 28). Vojny, zemetrasenie a fanatizmus všetko zničily tak dokonale, že ostal len tento bezútešný obraz.

K strane 264.

28. **Apolov chrám v Korinte.**
Fot. J. Holzner.

K strane 262

29. **Úlomok z Galiovho nápisu v Delfách.**

Z času medzi koncom r. 51 a 1. aug. 52.

[LOUKIOS IOU]NIOS GALLION O PH[ILOS
MOY KA[I ANTHY]PATOS [TES ACHAIAS]

Preklad: Lucius Junius Galio, môj priateľ a miestodržiteľ Achaje.
Podľa Deissmanna, Paulus.

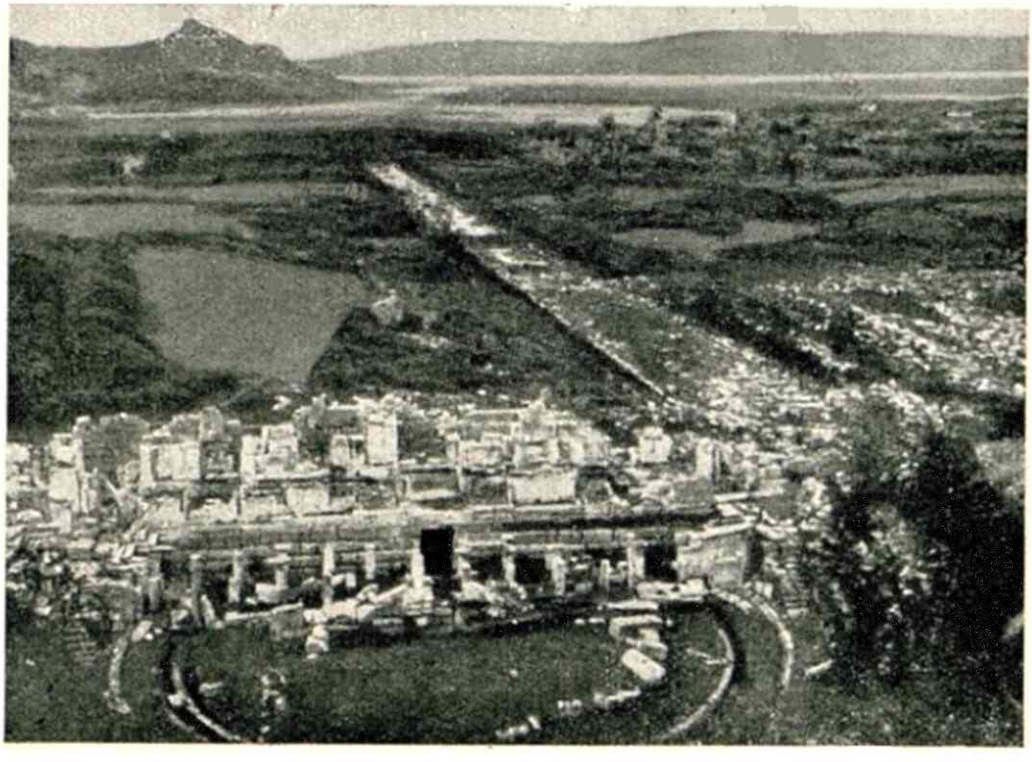

30. **Artemis z Efezu.**

Túto predgrécku prírodnú bohyňu Malej Ázie premenili grécki osadníci pre jej divokosť a spojenie so zvieracím svetom (por. spodnú časť jej šiat) na bohyňu lovu Artemis. Množstvo prsníkov, ktoré niektorí vysvetľujú ako šupinové šaty, poukazuje zaiste na materské božstvo z matkoprávneho kultúrneho okruhu. Keďže Efez bol ohniskom smyselno-dusných kultov materských božstiev, nie pre náboženskodejinný súvis, ale istotne podľa plánu Prozreteľnosti práve tu bol vyslovený článok viery o panenskej Matke Božej ako ochranný val kresťanskej viery a mravov

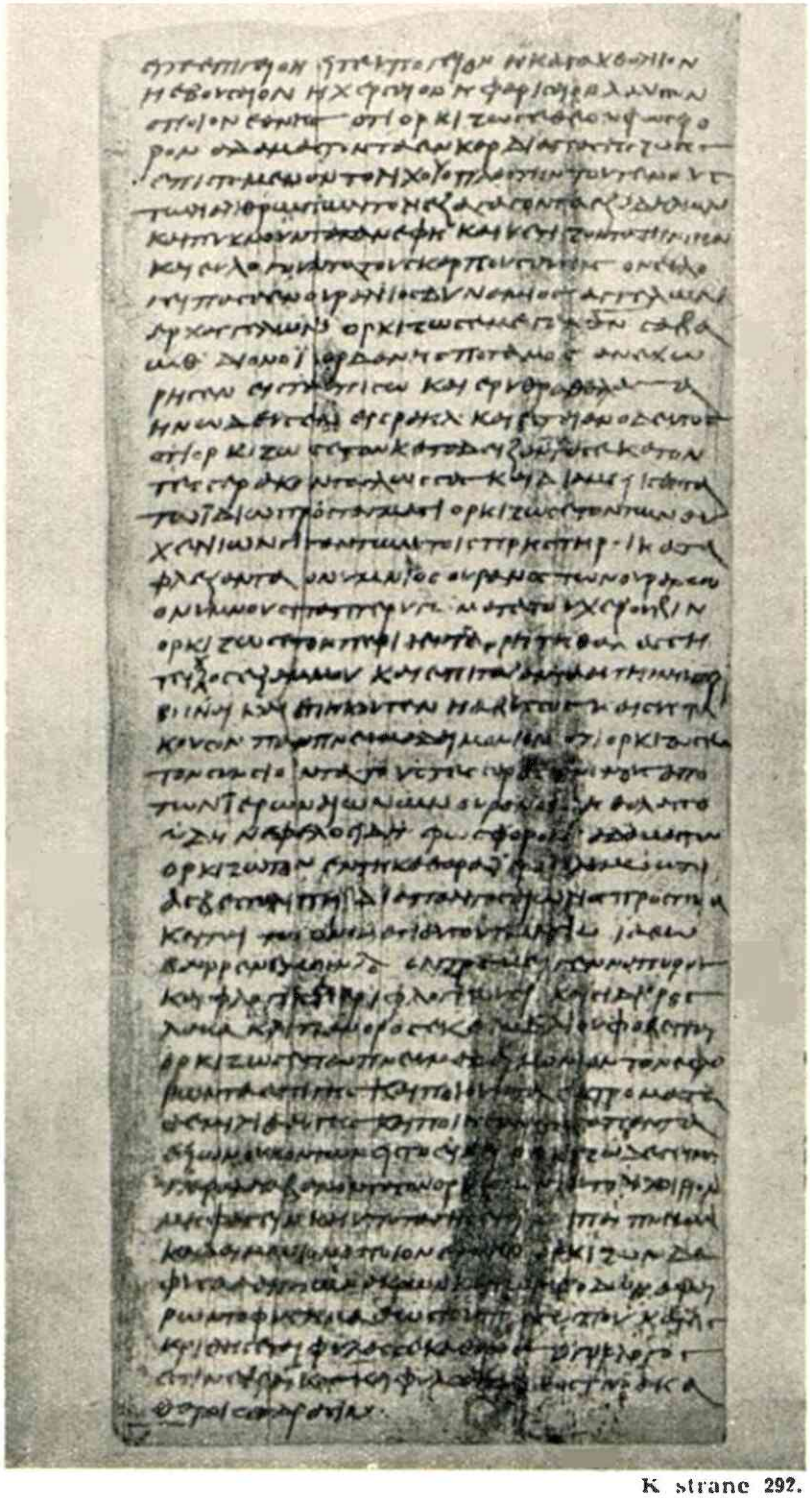
Rím, Kapit. múz.

K strane 271.

K strane 337–8.

31. **Efez:**
divadlo, pohľad na more a „Pavlovo väzenie" (hore vľavo).
Fot. Hapag.

K strane 292.

32. Veľký kúzelný papyrus

(zadná strana) napísaný v Egypte, okolo r. 300 po Kr.
Paríž, Národná bibl.

Na prednej strane židovská zaklinacia formula:

„Zaklinam ťa Bohom Hebreov — aby si povedal, kto si.
Jesu, Jaha, Abraot, Tot, Ele . . . — Zaklinam ťa pečaťou, ktorú
zaklinam ťa, každého démonického ducha, — Šalamún položil na jazyk Jeremiášovi . . .“

a pohanská formula:

„. . . hlbín. Tvoje sily sú však v srdci Hermesovom . . . Chytám ťa spolu s dobrotivou Tyche a s dobrotivým Daimonom a v dobrú hodinu a v deň, keď sa všetko darí.“

K strane 413

33. **Neápol** (letecká snimka).

For R. Aeronautica.

V popredí: mesto so zálivom, ďalej vzadu záliv Pozzuoli (Puteoli), Lukrinské jazero, Flegrejské luky, mys Misenum a ostrovy Procida a Ischia.

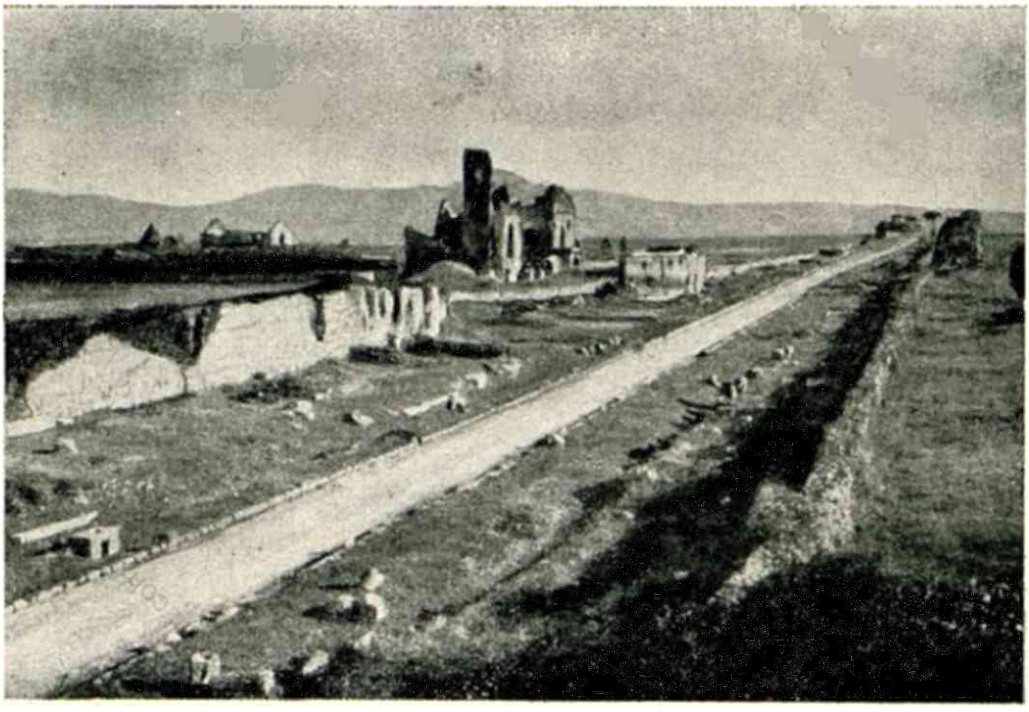

K strane 206.

34. Oltárny nápis o „Neznámom bohu".

Rim, Palatin, fot. Brogi, Firenze.

Rímsky oltárny nápis, zasvätený neznámemu božstvu, „či je boh alebo bohyňa".

K strane 416.

35. Časť z Via Appia.

Fot. Alinari, Firenze.

Divák tu hľadí von z mesta smerom k Albanským horám, odkiaľ prichádzal transport zajatcov s Pavlom. Tu viditeľný úsek cesty leží medzi náhrobníkom Cecilie Metely a Torre di Selce, vežou, ktorú z kameňov Via Appia vybudovali v stredoveku.

K strane 429, 430, 432.

36a. **Kristus s Petrom a Pavlom,**
ktorí predstavujú Pánovi mučeníkov Kozmu a Damiána.
Zo S. Cosma e Damiano, Rim.
Obraz je predbyzantský (za pápeža Félixa IV.) a svedčí o antickej veľkosti, zduchovnenej pavlovskou myšlienkou nebeského Kyriosa.

K strane 335.

36b. **Židokresťanská a pohanokresťanská cirkev.**
Mozaika z 5. st.; Rim, S. Sabina; fot. Alinari, Firenze.
Symbolická ilustrácia Apoštolových slov. „Z obidvoch urobil jedno a rozboril deliaci múr, nepriateľstvo . . ." (Ef 2, 14: viď kap. 57).

K stránce 42.

37. **Pavol.**

Freska v katakombe Petra a Marcelina, okolo r. 500.

Podľa J. Wilperta, Die Malereien der Katakomben Roms, Freiburg i. Br. 1903, Herder.

38. **Nebohá ako Oranta.**

z Kalistovej katakomby v Ríme, 2. polovica 3. st.

Podľa J. Wilperta, Die Malereien der Katakomben Roms. Freiburg i. Br. 1903, Herder

K strane 475

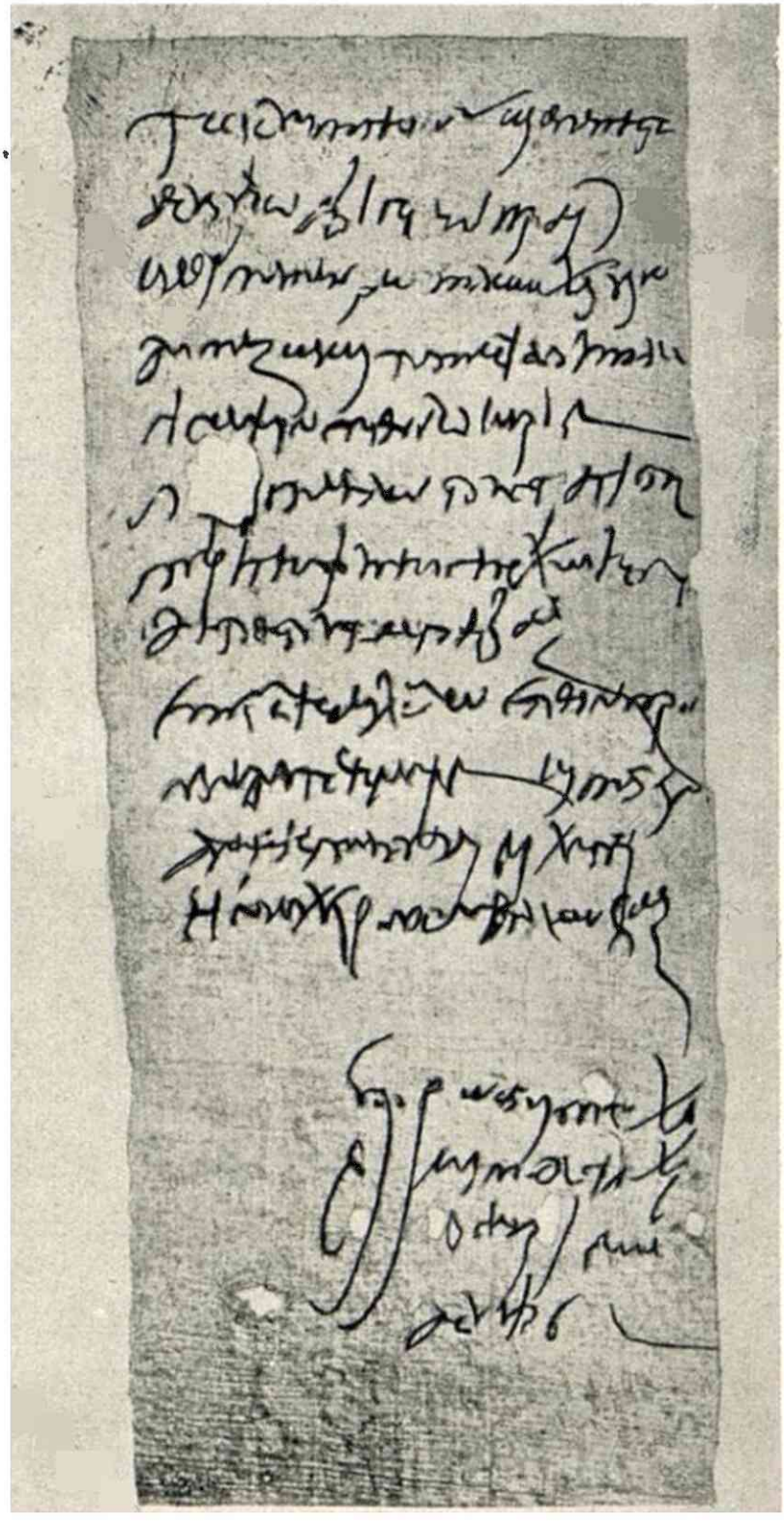
K strane 236.

39. **Agapa.**

Freska z katakomby Petra a Marcelina, 1. pol. 4. st.

Podľa J. Wilperta, Die Malereien der Katakomben Roms. Freiburg i. Br. 1903, Herder.

Tento obraz, známy pod menom Convito Celeste, je živé znázornenie praktestanskej agapy, ako dosvedčujú nápisy: „Irena, podaj mi horúcu vodu" — „Agape, nalej mi".

K strane 454

40. List Kaora z Hermupolis

dôstojnikovi Flaviovi Abinnaiovi v Dionysias vo Fajume.

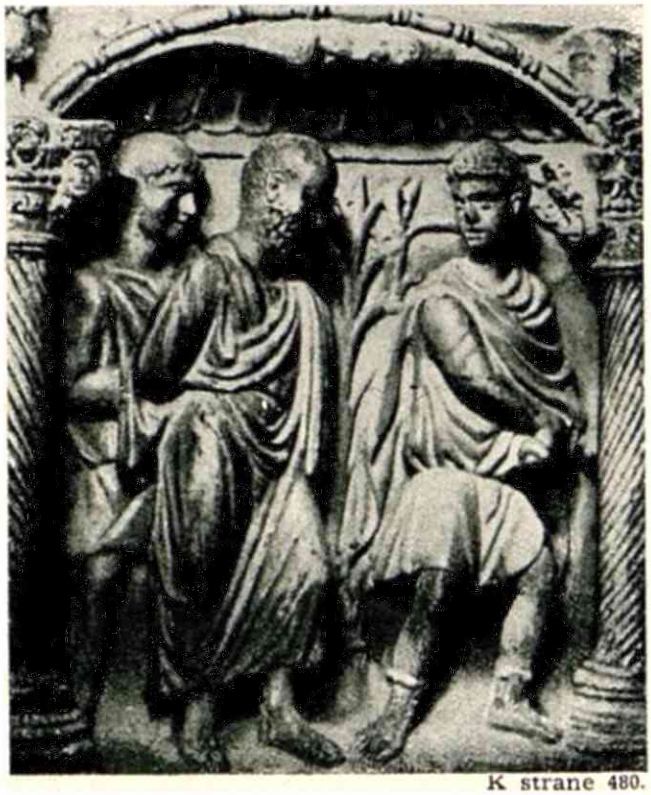
Papyrus z r. asi 346 po Kr.; Londýn, British Museum.

K strane 486.

41. Rozlúčka apoštolov Petra a Pavla.

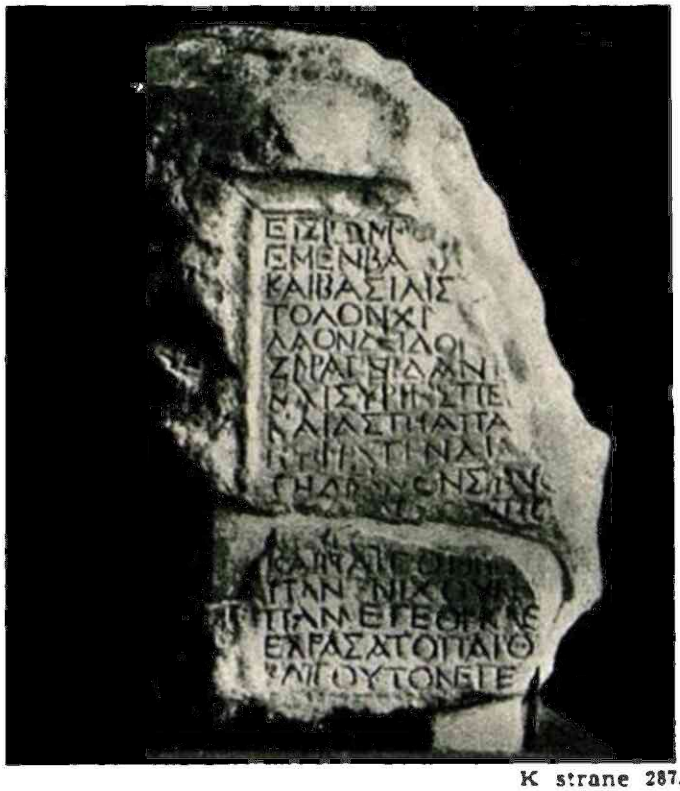
Mozaika z Capelia Palatina, Palermo, okolo r. 1180.

K strane 480.

42. Zajatie sv. Pavla.

Reliéf zo sarkofágu rímskeho mestského prefekta Junia Bassa († 359) Rím. Vatik. jaskyne; fot. Stoedtner, Berlin.

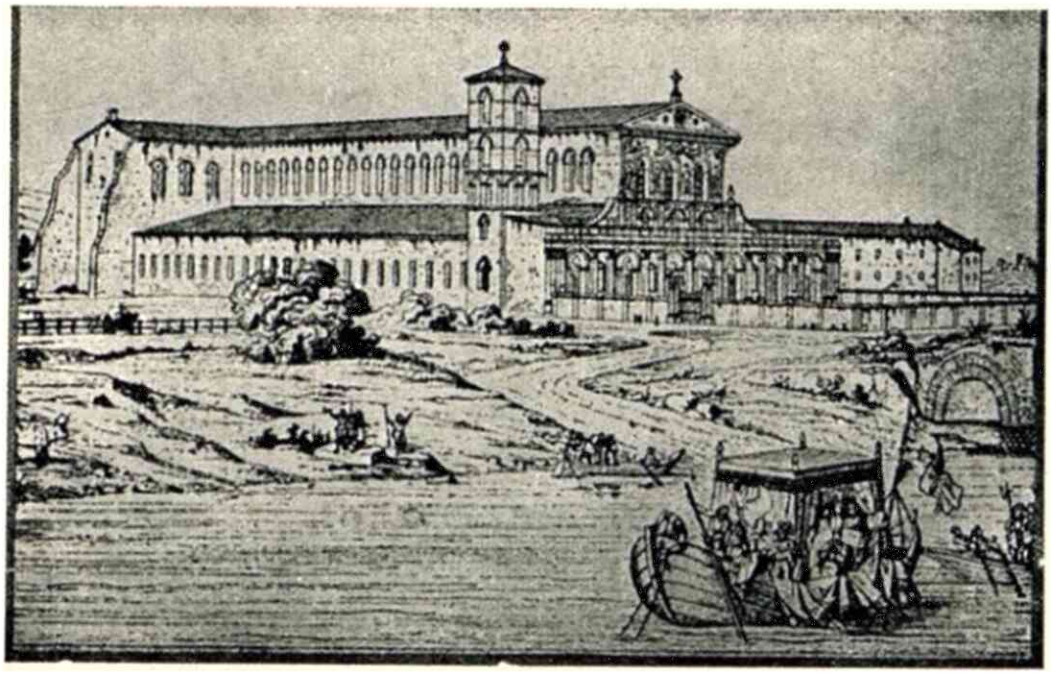

K strane 287.

43. Aberkiov nápis.

„Kráľovná nápisov zo starokresťanských čias" (Grisar), z 2. st.

Našli ho pri horúcich prameňoch v Hierapolis; teraz je v Lateránskom múzeu v Ríme.

K strane 487.

44. Pohľad na starú baziliku sv. Pavla v Ríme pri Ostijskej ceste,

stav pred požiarom r. 1823.

Podľa Grisara, Geschichte Roms und der Päpste, Freiburg i. Br. 1901, Herder

K strane 487.

45. Vnútro terajšej baziliky sv. Pavla v Ríme.

46. Bronzový medailón s hlavami sv. apoštolov Petra a Pavla.

Okolo r. 200 po Kr.; Rím, Vatikán.

K strane 486

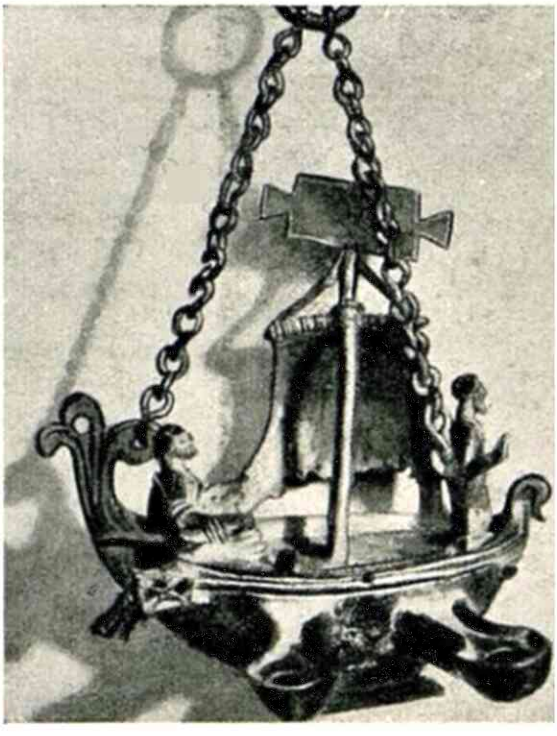
Tu bol kedysi umiestený Damazov nápis, svedectvo, že apoštolovia Peter a Pavol boli za čas pochovaní uprostred dnešného kostola sv. Šebastiána. Nápis v preklade znie:

„Kto pýtaš sa o menách
Petra a Pavla,
vedz, že tu pred časmi bývali svätci.
Východ nám poslal apoštolov, to uznávame,
ale pre ich krvavé martýrium . . .
získal si Rím prednostné právo
za spoluobčanov si ich rátať.
Toto spieva Damazus, na vašu slávu, hviezdy."

K strane 487.

47. Vchod do katakomb sv. Šebastiána.

Podľa P. Stygera, Das Apostel-Monument; tak isto Lietzmann, Petrus und Paulus in Rom.

48. Starokresťanská lampa v podobe loďky.

Bronz zo 4. st., Firenze, Archeolog. muzeum; fot. Alinari, Firenze.

Včasnekresťanský umelec vytvoril tento malý luster veľmi originálne v podobe loďky s Petrom pri kormidle a s Pavlom v popredí.

K strane 430.

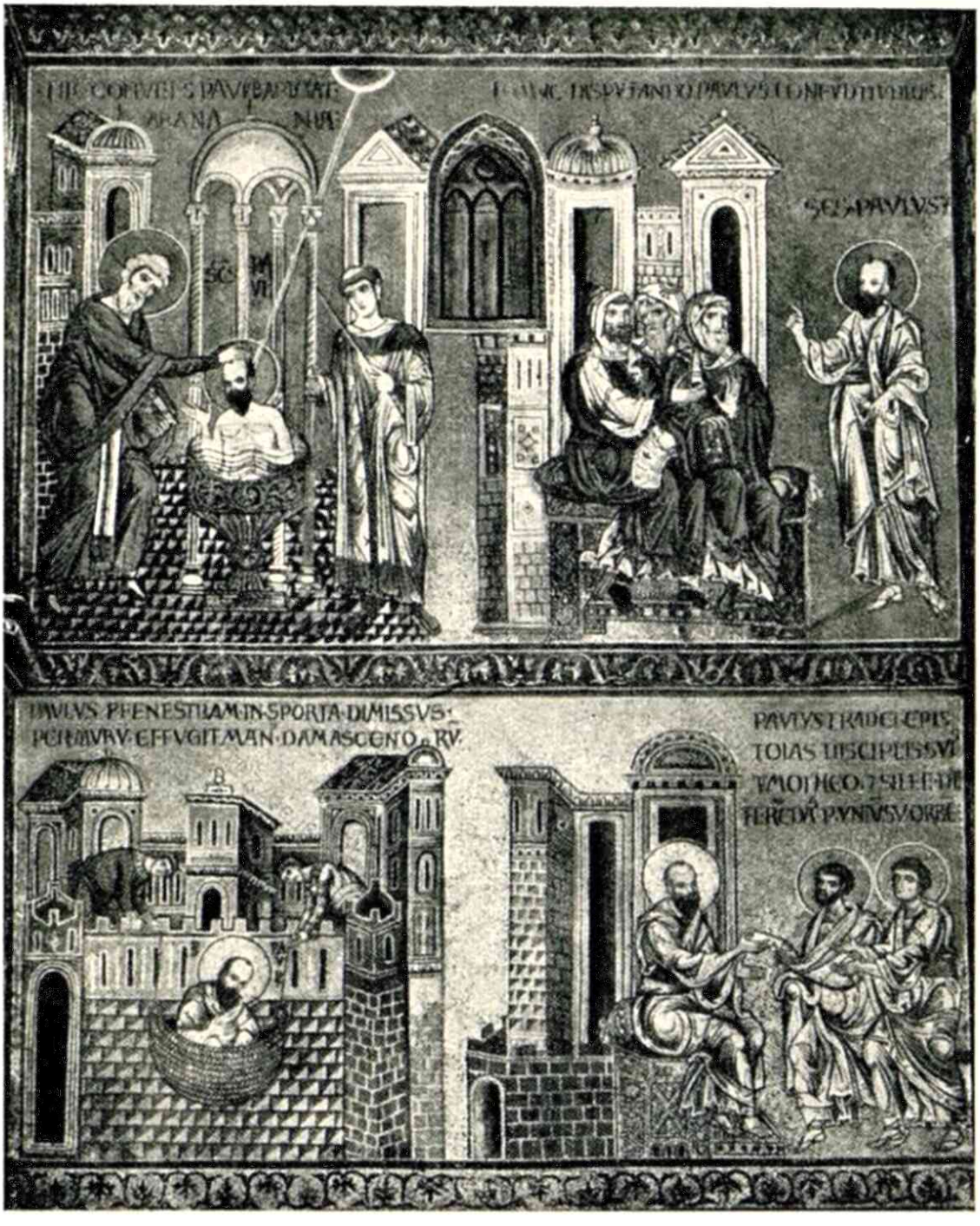

K strane 422.

49. Hrobka Aciliov v Priscilných katakombách.

Fot. Pápežský ústav pre kresť. archeologiu, Rím.

Rod Aciliov, spríbuznený s rodom Korneliov, jedna z najvýznamnejších šľachtických rodín Ríma, mal úzke spojenie s vývojom lekárskeho umenia na tiberskom ostrove, kde stál Eskulapov chrám. Podľa De Rossiho smieme v Aciliovi Glabriovi, ktorého sarkofágová prikrývka sa našla v katakombách roku 1880, uctievať jedného z prvých kresťanských mučeníkov.

50. **Mozaika z dómu v Monreale** (12. st.).

Fot. Alinari, Firenze.

Ani jedna stavba na svete sa nemôže chváliť takým bohatým obrazovým cyklom biblických znázornení ako dóm v Monreale pri Palerme s mozaikami, plnými dramatického pohybu, z čias Hohenštaufov. Náš výsek predstavuje štyri scény zo života sv. Pavla: 1. jeho krst z rúk Ananiáša, 2. jeho kázeň pred židmi, 3. útek z Damasku, 4. Pavol vysiela Silasa a Timoteja s listami Solúnčanom.

APOŠTOLSKÉ CESTY
SV. PAVLA
Mierka 1 : 6,500.000
Prvá cesta
Druhá cesta
Tretia cesta
Cesta z Caesarey do Ríma
ROMA
JADRANSKÉ MORE
TYRRHENSKÉ MORE
IONSKE MORE
ČIERNE MORE
STREDOZEMNÉ MORE
EGEJSKE MORE
AFRIKA
Illyria
Macedonia
Thracia
Paphlagonia
Bithynia
Mysia
Lydia
Phrygia
Galatia
Kappadocia
Epirus
Pisidia
Karia
Lycia
Pamphylia
Cicilia
Mrtvé more
Jozef Ponec

ODPORÚČAME VÁM EDÍCIU »SVET«!

DOTERAZ VYSLO:

V SERII »A«:

L. Bertrand:

Sv. Augustín

III. vydanie v tlači.

Sv. Augustín:

Vyznania

III. vydanie v tlači.

J. H. Newman:

Obrana svojho života

Autobiografické záznamy slávneho anglického konvertitu kardinála J. Henryho Newmana.

V SERII »B«:

G. Papini:

Láska alebo smrť

Výber z essayí slávneho talianskeho mysliteľa.

G. K. Chesterton:

Bludári

Essaye slávneho anglického mysliteľa a konvertitu.

Karol Adam:

Podstata katolicizmu

Nábožensko-historický rozbor katolicizmu a jeho základných myšlienok.

G. K. Chesterton:

Vybrané essaye

Výber z essayí slávneho anglického mysliteľa a konvertitu.

DOSTAŤ
V SPOLKU SV. VOJTECHA
V TRNAVE
A U KNIHKUPCOV.